

Förord

Den 15 februari överlämnade Demokratiutredningen sitt slutbetänkande *En uthållig Demokrati* (SOU 2000:1) till statsrådet Britta Lejon. Utredningen hade under drygt två års tid gjort en omfattande inventering av de problem och möjligheter som den svenska demokratin står inför. Enligt utredningen är utanförskapet och de växande klyftorna i samhället ett hot mot demokratin och den enskilt viktigaste utmaningen för politiken på 2000-talet. Utredningen ansåg därför att det finns ett kontinuerligt behov av en diskussion om demokratin och hur folkstyrelsen bör fungera på 2000-talet.

I början av april skickades Demokratiutredningens slutbetänkande ut på ett omfattande rådslag. Ett kompletterande utskick gjordes i mitten av juni. Rådslaget om demokrati och delaktighet pågick till utgången av år 2000. I och med rådslaget tog Justitiedepartementet det första steget i ett utvecklingsarbete under mottot *Tid för demokrati* vars övriga huvudaktiviteter är att fördela stöd till demokratiutveckling och att uppmärksamma 80-årsjubileet av den allmänna rösträtten.

Det främsta syftet med rådslaget var att regeringen skulle få in synpunkter på Demokratiutredningens analyser, resonemang och förslag. Syftet var också att stimulera den fortsatta debatten om den svenska folkstyrelsens utveckling. Totalt inkom drygt 400 svar med synpunkter på Demokratiutredningens slutbetänkande. Föreliggande sammanställning av de synpunkter som har inkommit har gjorts av kanslirådet Berndt Lindholm vid Demokratienheten på Justitiedepartementet.

Stockholm maj 2001

Britta Lejon

Innehåll

1. Rådslag för demokrati och delaktighet..... 11

Bakgrund..... 11

Demokratiutredningens uppdrag..... 11

Remiss av Demokratiutredningens slutbetänkande 12

Användning av Demokratitorget i rådslagsarbetet 14

Erfarenheter av rådslaget..... 15

Sammanställningen av remissvaren 17

2. Varför demokrati ?..... 21

Demokratins moraliska grundvalar 21

Demokratin är inte en gång för alla given 22

Människors lika värde 28

Demokratin och "vi-andan" 34

Demokratin och medborgarandan 36

Den svenska folkstyrelsen..... 39

Välfärd och demokratisyn 39

3. Stärk den demokratiska medvetenheten ! ... 51

Skolans ansvar för demokratin 51

Allmänt instämmande om skolans ansvar 52

Värdegrunden i läroplanerna 53

Lärarnas roll i ungdomens demokratiska fostran..... 56

Undersökningar om ungdomar och demokrati i skolan 58

Praktisk inlärning av demokratins former..... 60

Exempel på demokratiarbete i skolan..... 66

Demokrati i praktisk tillämpning	68
<i>Skolan som demokratisk arena</i>	69
<i>Träning i beslutsfattande genom ungdomsparlament</i>	73
<i>Studentinflytande</i>	74
<i>Friskolor hot mot en likvärdig skola</i>	77
Brister i utredningens bedömning om skolans roll.....	79
Öppna offentliga rum	82
Allmänna synpunkter om öppna offentliga rum.....	82
Möjligheter till insyn och att utkräva ansvar.	87
Ökad tillgänglighet till IT	89
Tillgången till Internetuppkoppling	90
Särskilt stöd till utsatta grupper i samhället	91
Funktionshindrade kritiska till utredningens arbete.....	93
Ojämlig fördelning av tillgång och kunskap	94
Utbyggnaden av bredband.....	96
Bibliotekens roll i informationssamhället	98
Medialiseringen	106
Politik som underhållning	106
Media som folkbildare	108
Vem företräder medborgarna?	114
Mediernas oberoende.....	117
Koncentrationen av media.....	118
Forskning om medias betydelse för demokratin	121
Yttrande från Svenska Journalistförbundet, SJF.....	125
4. Utveckla deltagandet !	131
Olika demokratisyner	132

Öka den politiska jämlikheten!	134
Det nya klassamhället	135
Konstruktiv dialog	137
Stöd till utsatta grupper	142
Jämställdhet	145
Ungdom	150
Äldre	161
Etnicitet	162
Segregation och språk	162
Etnisk integration	169
Representation i beslutande organ	172
Samernas delaktighet i demokratiprocessen	174
Sysselsatta och arbetslösa	175
Funktionshindrade	178
Utbildning och klass	186
Stad och land	187
IT i demokratins tjänst	189
Behovet av en e-strategi	189
IT för att stärka civilsamhället och främja deltagardemokratin	190
Medborgarnas möjligheter att delta i och påverka problemformuleringar och diskussioner före beslut	195
Metoder för en deltagardemokrati med IT-stöd	198

Internetval	204
Registrera blankröster	210
Lobbare bör inte registreras	213
Negativa till registrering av lobbare	213
Positiva till registrering av lobbare	217
Civilsamhället	219
Folkrörelsernas betydelse för demokratin	220
Folkrörelsernas arbetsformer och organisation	223
Autonomi och självförvaltning,.....	235
Byråkratisk klåfingrighet och bristande lyhördhet.....	237
Värna mötesfriheten och inbjudan till dialog	246
Civil olydnad.....	252
Låta sociala rörelser få växa och skapa utrymme för självbestämmande.....	255
Den representativa och den direkta demokratin	266
Allmänt instämmande från remissinstanser	267
Lokal strävan efter autonomi	268
Representativ och direkt demokrati	271
Nya arenor.....	276
De politiska partierna	281
Partiernas problem är inte en fråga bara för partierna själva..	281
Partierna måste utveckla idéer och arbetsformer som svarar mot medborgarnas behov och krav.	284
Deltagande i partipolitiskt arbete	290
Medlemsantal, mötesdeltagare och rekrytering	294

Partierna måste utveckla nya mötesplatser	297
Partifinansieringen	305
5. Stärk självstyrelsen !	307
Den kommunala självstyrelsen	307
Starkare grundlagsskydd för den kommunala självstyrelsen ..	308
Subsidiaritetsprincipen och flernivåstyrningen.....	309
Betoning av finansieringsprincipen.....	315
Kritik mot skatteutjämningsystemet	317
Kritik mot en alltför stark centralstyrning	323
Förstärkning av den lokala nivån	327
Kritiska synpunkter mot en starkare kommunal självstyrelse.	329
Lokala folkomröstningar	343
Yttersta ventil.....	343
Regler för att initiera folkomröstning.....	345
Folkomröstning i delar av kommunen/landstinget.....	346
Tveksamma eller negativa remissinstanser	347
Fullmäktiges roll.....	350
Exempel på initiativ till folkomröstning som avslogs	352
Skilda valdagar.....	353
Positiva bedömningar av skilda valdagar	354
Negativa bedömningar av skilda valdagar	358
<i>Lägre valdeltagande och nordiska erfarenheter</i>	<i>358</i>
<i>Skilda valdagar leder inte till större engagemang.....</i>	<i>363</i>
<i>Riks- och lokalpolitik hör ihop.....</i>	<i>365</i>
Tveksamma remissinstanser.....	366

Fortsatt utredning	366
Kommunala extraval	368
Personval	370
Remissinstanser som är positiva till personval	370
Remissinstanser som är negativa eller tveksamma	371
Rösträttsålder	373
Kommundelning och kommunalnämnder.....	376
Synpunkter om kommundelning	377
<i>Positiva till kommundelningar.....</i>	<i>377</i>
<i>Negativa till kommundelningar.....</i>	<i>378</i>
Synpunkter om kommun- och stadsdelsnämnder	379
Alternativa former av kommun organisationsorganisationer	385
Direktval till kommunalnämnder	391
Remissinstanser som är positiva till direktval	391
Remissinstanser som är negativa till direktval.....	393
Skapa fler förtroendeuppdrag- men sprid dem !.....	397
Låt fler träna sig i demokratiskt beslutsfattande och ansvarstagande i brukarorgan	409
Allmänt positiva synpunkter	409
Förslag till ändringar i kommunallagen	415
Ta till vara befintliga institutioner för deltagande.....	417
Allmänt positiva synpunkter	417
Kritiska synpunkter	418

Resurscentra för lokal mobilisering i stadsmiljö	419
Globalisering	421
Demokratibistånd	425
Reformer i FN	429
6. Öka den institutionella ansvarigheten !.....	433
Stärk myndigheternas självständighet	433
Förtroendet för det politiska systemet	434
Ansvarsfördelningen mellan regeringen och myndigheterna..	439
Myndigheter ska inte ägna sig åt lobbning och opinionsbildning i eget intresse.....	443
Utveckla ett offentligt etos – en demokratisk professionalism	444
Oberoende och avgiftsfri statistik	446
Ge utredningar rimliga arbetsförutsättningar	447
Hjälp medborgarna att få insyn, bl.a. via IT	451
Förtydliga ansvarsfördelningen	453
Förstärk den enskildes möjligheter att få rättelse	456
Överprövning i domstol.....	458
Uppenbarhetsrekvisitet.....	460
Inrättande av en författningsdomstol	466
Meddelarskydd i all offentlig-finansierad verksamhet.....	469

Den regionala demokratin	474
Samverkan på regional nivå	474
Regional försöksverksamhet och regionala uppgifter.....	478
Regionala partnerskap	480
Regionutvecklingen, den kommunala självstyrelsen och den lokala förankringen.....	484
Formen för det regionala självstyret och regionernas uppgifter och regiongränserna	486
Demokratiseringen av EU-samarbetet	494
Processen och beslutsfattandet i EU	498
Förvaltningen och reformeringen av EU	499
Öppenhet och offentlighet.....	502
Subsidiaritetsprincipen.....	504
7 Utvärdera folkstyrelsen !	507
Mångvetenskaplig demokratiforskning	516
Fristående expertgrupp	526
8 Bilagor	531
Bilaga 1 Remisslistan.....	531
Bilaga 2: Inkomna remissvar	552

1. Rådslag för demokrati och delaktighet

Bakgrund

Demokratiutredningens uppdrag

Demokratiutredningens huvuduppgift var att belysa de nya förutsättningar, problem och möjligheter som det svenska folkstyret möter inför 2000-talet. Utredningen skulle koncentrera sitt arbete till följande områden:

- Internationaliseringen av ekonomin.
- Sverige i Europeiska unionen
- IT och nya informations- och kommunikationsmönster,
- Förändringarna i den offentliga sektorn.
- Utvecklingen inom folkrörelserna.

Utredningen skulle summera och värdera de senaste årens demokratiutredningar och demokratiforskning och bedöma om ytterligare undersökningar och forskning bör initieras. Utöver analyser och beskrivningar skulle kommittén också lämna konkreta förslag inom de områden där kommittén ansåg att det behövdes.

Utredningen skulle bedriva arbetet så att debatten om den svenska folkstyrelsens utveckling stimulerades. Den skulle även pröva nya former för det offentliga samtalet. Regeringens förväntan gällde alltså såväl processen som slutprodukten.

Mot denna bakgrund valde kommittén att utveckla tre särskilda arbetsformer:

- Seminarier

- En egen webbplats
- En skriftserie bestående av 13 forskarvolymerna och 32 småskrifter
I slutbetänkandet sammanfattade utredningen sina erfarenheter av att söka nya arbetsformer på följande sätt:
 - Principerna om öppenhet och samtal hade varit uppskattade
 - Åtkomlighet hade varit stor för många (inkl. synskadade) till en begränsad kostnad. Rapporterna hade kunnat läsas och skrivas ut direkt från hemsidan.
 - Ett demokratibibliotek hade skapats som kan användas som studie- och kurslitteratur i studieförbund, gymnasier, folkhögskolor, högskolor och universitet.
 - Fler forskare från många olika ämnen intresserar sig nu för demokratifrågor. En yngre forskargeneration har fått mersmak på att studera folkstyrelsens vetenskapliga utmaningar.
 - Utredningens arbete hade bidragit till en demokratidebatt i tidningar, tidskrifter och etermedia.
 - Kommunala demokratigrupper, partier, fackföreningar, branschsammanlutningar och olika medborgarorganisationer kontaktade kommittén för samarbete och engagemang i skilda sammanhang. Kommittén konstaterade däremot att den grupp medborgare som man fick kontakt med var mycket begränsad.

Remiss av Demokratiutredningens slutbetänkande

När statsrådet Britta Lejon tog emot Demokratiutredningen uttalade hon att betänkandet inte bara skulle skickas ut på en tremånaders remiss. Hon önskade istället att diskussionen om framtidens demokrati skulle få ta tid och att många skulle beredas tillfälle att komma med sina analyser och förslag. Hon ville försäkra sig om att diskussionen blev minst lika bred efter det att utredningen hade lagt sina förslag som innan den drog sina slutsatser. Av den anledningen används begreppet "rådslag" om remissen.

Statsrådet tog därför kontakt med bildningsförbunden, de största invandrarorganisationerna och de politiska ungdomsförbunden för att diskutera med dem hur man bäst kunde nå medborgarna med rådslaget. Syftet var att stimulera en djupgående diskussion om folkstyrets innebörd och dess framtid långt utanför partiföreningar och styrelserum, även om denna diskussion inte alltid skulle komma att föras vidare till Justitiedepartementet.

Syftet med rådsrådet har varit att få in andra analyser och fler förslag än de som utredningen hade presenterat. Till rådsrådet inbjöds därför inte bara de normala remissinstanserna, dvs. myndigheter och kommuner utan också en stor mängd organisationer från närings- och arbetslivet, folkbildningsorganisationer, idrottsrörelsen, tankesmedjor och byalag, partier och intresseorganisationer. Statsrådet bjöd också in 501 slumpvis utvalda enskilda medborgare att delta i rådsrådet. Sammanlagt handlade det om nära 1400 instanser.

För att svara upp mot det stora intresse som fanns runt om i landet för att diskutera demokratifrågor kontrakterade Justitiedepartementet utredningens ordförande Bengt Göransson och huvudsekreteraren Erik Amná för att medverka vid olika slag av sammankomster och presentera utredningens överväganden. Under hösten 2000 medverkade dessutom företrädare från Justitiedepartementets demokratienhet vid ett flertal sammankomster.

Däremot anordnade departementet inte några egna konferenser eller liknande kring rådsrådet. I stället medverkade statsrådet Britta Lejon och utredningens ordförande och huvudsekreterare vid olika konferenser som anordnades av andra eller i vissa fall i samverkan med Justitiedepartementet.

Exempelvis anordnade Kommun- och Landstingsförbunden en rad länskonferenser om Demokratiutredningen under våren 2000 där huvudsekreteraren Erik Amná medverkade.

På konferenserna "Demokratidagarna" i Örebro i mitten av april och "Det offentliga rummet" i Karlstad i mitten av maj medverkade såväl statsrådet Britta Lejon som ordföranden Bengt Göransson. Under en eftermiddag vid Demokrativeckan i Sundsvall i början av september medverkade statsrådet vid flera seminarier som anknöt till Demokratiutredningen. Utredningens ordförande och huvudsekreterare har säkert medverkat i flera hundra olika sammankomster under 2000 där man har presenterat och diskuterat utredningen.

Användning av Demokratitorget i rådslagsarbetet

Sedan några år publiceras de flesta betänkanden i SOU-serien elektroniskt på regeringens webbplats. Samtliga av Demokratiutredningens rapporter har publicerats på detta sätt. I dag har de flesta myndigheter, kommuner, landsting och organisationer tillgång till Internet. Man har som regel en egen webbplats och en e-postadress. Det beslutades därför i ett tidigt skede att Internet skulle användas i rådslagsarbetet för att skapa möjligheter för enskilda och myndigheter att ta del av information och för att kunna delta i diskussioner.

Demokratiutredningen hade föreslagit att man bör söka former för att utnyttja Internet för att offentliggöra remissyttranden och öka medborgarnas förutsättningar att ha insyn och möjligheter att påverka beslutsunderlag. Därför var det en naturlig följd att utredningens webbplats "Demokratitorget" skulle leva vidare i en ny skepnad och vara en knutpunkt i det fortsatta utvecklingsarbetet.

På Demokratitorget finns bl.a. samtliga Demokratiutredningens småskrifter och forskarvolymerna publicerade. Där finns också ett debattforum där olika ämnen kan diskuteras. Där finns även remisslistan och remissvaren publicerade. Detta kan ses som en innovation för Regeringskansliet och erfarenheterna följs med intresse av Regeringskansliets arkivenhet.

Enligt arkivenheten finns det flera fördelar med att publicera remissvaren på detta sätt:

- Om remissvaren läggs ut på nätet blir det möjligt för alla medborgare att ta del av dem och delta i det offentliga samtalet.
- Det innebär en förbättrad service gentemot allmänheten och är ett viktigt steg i arbetet på ett öppnare Regeringskansli..
- Belastningen på den personal som tillhandahåller remissvaren kommer att minska.
- Alla besökare som vill ta del av remissvar kan hänvisas till terminaler med uppkoppling Internet. Detta kan innebära en betydande rationalisering.
- På några års sikt upphör helt behovet för besökare att uppsöka ett departement för att läsa remissvar.
- Arbetet med remissammanställningar kommer att underlättas om remissvaren lämnas i digital form.

Arkivenheten pekar också på en del problem och svårigheter.

- Vissa remissvar kan innehålla sekretessbelagd information eller personuppgifter som enligt personuppgiftslagen (PUL) inte får publiceras digitalt utan att berörda personer har givit sitt samtycke.
- Det innebär att remissvaren inte kan läggas ut på nätet utan att en genomgång dessförinnan gjorts av dem. Vad som erfordras är tydliga rutiner för genomgång av remissvaren och borttagande av uppgifter som det kan finnas skäl att anta inte får lämnas ut.
- Eftersom det handlar om ett stort antal remisser krävs det en tydlig struktur. Remisslistan erbjuder en tydlig sådan struktur. Den bör därför läggas ut på nätet i samband med remissen.

I remissmissivet uppmanades därför remissinstanserna att, utöver de sedvanliga tre kopiorna i pappersformat, även skicka in svaren via e-post till adressen DU@justice.ministry.se, som lades upp särskilt för ändamålet.

Remissinstanserna uppmärksammades också på att remissyttranden som publiceras elektroniskt inte får innehålla uppgifter som utgör personuppgifter i personuppgiftslagens mening eller som omfattas av sekretess. Alla sådana uppgifter skulle därför tas bort innan remissyttrandet sändes in elektroniskt.

Erfarenheter av rådslaget

När det gäller urvalet av remissinstanser valdes ett 50-tal statliga myndigheter ut. Myndigheter under regeringen är skyldiga att svara på de remisser som de får. En myndighet avgör dock på eget ansvar om den har några synpunkter att redovisa i ett svar. Om myndigheten inte har några synpunkter, räcker det att svaret ger besked om detta. Med tanke på att remisstiden skulle pågå under hela året var förhoppningen att myndigheterna skulle ta tillfället att försöka involvera så många som möjligt att diskutera utredningens förslag.

Samtliga cirka 300 kommuner och landsting gavs tillfälle att lämna synpunkter. Även här var förhoppningen att kommunerna och landstingen skulle ta tillfället i akt att bilda särskilda beredningar som skulle försöka involvera så många som möjligt inom partier och organisationer för att diskutera utredningens förslag.

När det gäller övriga organisationer var utgångspunkten att försöka nå de målgrupper som var prioriterade i utvecklingsarbetet och som annars inte brukar nås av denna typ av aktiviteter. Det gällde ungdomar, invandrare, funktionshindrade och

långtidsarbetslösa. Utgångspunkten var också att försöka nå nya sociala rörelser t.ex. inom den sociala ekonomin. Dessutom valdes 501 "vanliga" medborgare ut slumpmässigt.

Normalt brukar remisser sändas endast till huvud- eller samarbetsorganisationer, som sedan i sin tur har möjlighet att begära in synpunkter från medlemsorganisationer eller motsvarande. I detta sammanhang valdes dock att även skicka remissen till samtliga centrala fackförbund och till en mängd invandrarorganisationer, handikapporganisationer, ungdoms- och kvinnoorganisationer idrottsförbund, samtliga folkhögskolor och ungdomsråd/parlament samt till en mängd i detta sammanhang "udda" organisationer. De politiska partierna och deras ungdomsförbund och kvinnoförbund var också remissinstanser, vilket också är ovanligt.

Även här var förhoppningen att den långa remisstiden och den öppna andan i rådslaget skulle få fler än de traditionella organisationerna att lämna synpunkter på utredningens förslag och att så många som möjligt av medlemmarna engagerades att diskutera utredningens förslag. För övrigt finns alltid möjligheten för var och en att lämna synpunkter på ett betänkande utan att vara tillfrågad. Den fullständiga remisslistan framgår av bilaga 1.

För att stimulera deltagande i rådslaget inbjöds remissinstanserna, i samband med ett kompletterande utskick under sommaren, att ansöka om projektmedel från Demokratidelegationen för att utarbeta rådslagsmaterial och genomföra aktiviteter som knöt an till rådslaget. Det kunde t.ex. gälla produktion av informationsmaterial, kurser, utställningar, anordnande av debattafton m.m.

Totalt inkom 380 remissvar. Av dessa var 77 instanser inte med på den ursprungliga remisslistan. Dessutom inkom ett 40-tal synpunkter via Demokratitorget. De 380 svaren fördelar sig på följande kategorier:

Myndigheter 52
Kommuner 139
Landsting 17
Organisationer 55
Politiska organisationer 41
Handikapporganisationer 7
Ungdomsorganisationer 6
Invandrarorganisationer 0
Studieförbund 8
Intresseorganisationer 8

Fackliga organisationer 10

Folkhögskolor 17

Företag 1

Enskilda 16 (varav 1 fil innehåller de synpunkter som kommit via Demokratitorget) Av de 501 särskilt inbjudna enskilda medborgarna svarade 3.

Mot bakgrund av att ambitionen var att verkligen försöka nå ut på bredden med rådslaget är utfallet inte helt tillfredsställande. Någon djupare analys av anledningen till bortfallet har inte gjorts. En preliminär slutsats kan dock vara det som antydde ovan att remisser brukar normalt sändas till huvud- eller samarbetsorganisationer. Dessa har oftast som en huvuduppgift att svara på remisser och har byggt upp en organisation och rutiner för detta. I detta fall var dessutom många remissinstanser sådana som i hög grad bygger på ideella insatser, t.ex. många av invandrar- och ungdomsorganisationerna. För övrigt var det ämne som skulle diskuteras inte heller särskilt konkret och lättillgängligt.

Sammanställningen av remissvaren

Remisstiden gick ut vid årsskiftet. Även om remisstiden var cirka nio månader hade många remissinstanser begärt anstånd medsvaren till mitten av januari. Inte särskilt många instanser hade hörsammat uppmaningen att även skicka in svaren med e-post. En anledning till det kan vara att det ofta inte är samma person som har utarbetat yttrandet och som expedierar det efter styrelsens/ledningens beslut.

Till en början skannades de svar som endast kom i pappersform. Med tanke på den stora mängden svar blev detta förfarande dock ohållbart. Ett e-postmeddelande med en påminnelse till de instanser som ej skickat svaret med e-post innebar dock att svar i denna form inkom efter någon dag. När svaren väl förelåg i digital form underlättades arbetet med sammanställningen avsevärt.

Många remissinstanser har i sina svar utgått från det sammanfattande kapitlet i slutbetänkandet som har rubriken "Politik för folkstyrelse på 2000-talet". Det gäller särskilt kommunerna och landstingen. I detta kapitel hade utredningen samlat ihop sina förslag och slutsatser under följande sex rubriker:

- Inledning
- Stärk den demokratiska medvetenheten!
- Utveckla deltagandet!

- Stärk självstyrelsen!
- Öka den institutionella ansvarigheten!
- Utvärdera folkstyrelsen!

Det var därför naturligt att även disponera remissammanställningen efter dessa rubriker. Remissinstanserna lades in som en databas i Excel. En kodning gjordes av synpunkterna utifrån rubrikerna i slutbetänkandet. Remissinstansernas synpunkter sorterades därefter in under de olika rubrikerna. De olika avsnitten fogades sedan ihop under de sex rubrikerna ovan.

De olika kategorierna av remissinstanser har grovt sett koncentrerat sig på de avsnitt som de är mest berörda av.

Intresseorganisationerna och de ideella föreningarna har främst behandlat huvudavsnittet "Utveckla deltagandet". Där är det framför allt två avsnitt som många har synpunkter på. Det gäller avsnittet "Öka den politiska jämlikheten" och "Civilsamhället". Kommuner och landsting har främst synpunkter på avsnittet "IT i demokratins tjänst".

Kommuner och landsting har främst behandlat huvudavsnittet "Stärk självstyrelsen". Där finns de flesta svaren under avsnittet "Den kommunala självstyrelsen" som handlar om förhållandet mellan stat och kommun. Det finns ett starkt stöd för utredningens förslag när det gäller grundlagsskyddet av den kommunala självstyrelsen. Den debatt som har varit under det senaste året om utförsäljningar av , taxor m.m. märks tydligt i många av svaren. Många kommuner och landsting har också synpunkter på valfrågorna, särskilt om skilda valdagar.

De statliga myndigheterna har främst behandlat huvudavsnittet "Öka den institutionella ansvarigheten. Där tar de flesta remissinstanserna upp förslagen om att förtydliga ansvarsfördelningen mellan myndigheter och kommuner, men även ansvarsfördelningen mellan den politiska nivån och tjänstemännen. Ett annat avsnitt som många har behandlat gäller de juridiska frågorna om domstolsprövning och författningsdomstol.

Helhetsintrycket är att de flesta remissinstanserna delar utredningens bedömningar. Det gäller framför allt utredningens inriktning på deltagardemokrati med deliberativa inslag. Knappast någon remissinstans har ifrågasatt denna inriktning även om en del, främst universiteten, har synpunkter på definitioner m.m.

Det finns naturligtvis även en del kritik mot brister i utredningen och då främst vad som inte har tagits upp i slutbetänkandet. Det gäller framför allt under avsnittet "Öka den

politiska jämlikheten". Några av Ombudsmännen och handikapporganisationerna är kritiska mot att utredningen enligt deras uppfattning inte har gått tillräckligt djupt eller långt i sina bedömningar och förslag.

Ett område som utredningen behandlat ganska kortfattat men som en stor del av remissinstanserna har synpunkter på är skolans roll i den demokratiska fostran. Många remissinstanser stöder också utredningens resonemang om att hitta nya kanaler mellan medborgare, de förtroendevalda och de beslutande organen.

Många har synpunkter på "partiernas kris". Svaren ger en känsla av att det är en allmän upplösning på gång när partiernas sammanhållande funktion inte längre är lika stark. Samtidigt finns det ett starkt stöd för utredningens resonemang om att stödja nya rörelser, nya arbetsformer, nätverk m.m.

Det verkar vara i nya typer av medborgarsammanslutningar, autonoma grupper, självförvaltning, byutvecklingsgrupper m.fl., kort sagt i det civila samhället, som den nya kraften finns. När utredningen talar om att stärka självstyrelsen är det inte främst den kommunala självstyrelsen som avses, utan ett steg vidare till den lokala nivån och olika medborgarsammanslutningar som inte nödvändigtvis behöver vara "partipolitisk". Det är dessa grupper som partierna måste försöka nå. Men samtidigt är partipolitik ofta bannlyst i dessa grupper.

Det finns trots allt ett ganska starkt stöd för den representativa demokratin. Det gäller "bara" finna nya former, med hjälp av bl.a. IT. En del instanser har tankar som går bortom de partipolitiska strukturerna och ser nya typer av konstellationer som bär upp den representativa demokratin än de politiska partierna.

Det finns en stark tro på IT och Internet som en lösning. Det kommer att förändra vårt sätt att arbeta politiskt. Det kommer också att lösa upp de relativt fasta strukturerna och hierarkierna inom partier och organisationer som hittills har burit upp den representativa demokratin. Många instämmer i att man måste ta stor hänsyn till de som inte kan eller vill använda de nya verktygen. De gamla mötesplatserna måste därför också finnas kvar.

Flera remissinstanser anger i sina svar att man kommer att fortsätta arbetet med att försöka vitalisera det politiska arbetet i Demokratiutredningens anda. Många kommuner och landsting har haft särskilda fullmäktigeberedningar som har varit ansvariga för remissvaren. På en del håll gick man ut med egna lokala rådslag, besökte skolor m.m. Utredningen och rådslaget får därför kanske sin största betydelse på längre sikt. Det har satt igång en process på

många håll som kommer att fortsätta även efter det att regeringen har lagt sin proposition och oavsett vilka förslag som kommer i den. Många av utredningens förslag har för övrigt redan tagits om hand av nya utredningar eller diskuteras i särskild ordning.

2. Varför demokrati ?

Demokratins moraliska grundvalar

Utredningens bedömning: Demokratien inte är en gång för alla given. Demokratins institutioner är sköra i den meningen att de tar lång tid att bygga upp men kan raseras betydligt snabbare, inte minst genom våld. Men en avdemokratisering kan också komma mer smygande, genom små men medvetna justeringar av viktiga detaljer i strukturerna. Utan att någon egentligen vill det, kan demokratins institutioner också förlora sin inre bärighet och sina normer.

Det kan ske på grund av att den kritiska bildningen försummas eller genom att politiska företrädare medvetet eller aningslöst missbrukar medborgarnas förtroende. Utredningen har medvetet lagt tonvikten på att utforma ett principiellt bärkraftigt perspektiv för att öka medborgarnas deltagande, inflytande och delaktighet i 2000-talets samhällsutveckling. Det gör utredningen utifrån en moralisk argumentation. Utredningen hoppas att det ger en god grund för framtida överväganden och konkreta åtgärder.

Utredningen har valt en moralisk grund till försvar för demokratin. Den bygger på en övertygelse om att alla människor har lika värde. Till skillnad från varje annan idé om samhällets organisation accepterar och utgår demokratin från att vi är olika och ska så få vara. Vi ska inte behöva göras om. Det viktigaste ordet i demokratin stavas varken "jag" eller "du" utan "vi" – ömsesidigt beroende av varandra och förpliktade att lösa våra konflikter fredligt, demokratiskt.

Utredningen anser att det är av största vikt att förstärka medborgarnas egen demokratiska värdegrund – medborgarandan – och att inom den ramen skapa största möjliga utrymme för dem att gemensamt styra sig själva. Medborgaranda bygger på vissa karaktärsegenskaper som medborgarna kan odla och träna, exempelvis kritisk rationalism (vilja att sätta sig in i olika frågor, ifrågasätta och förstå hur andra resonerar etc.), laglydighet (skyldighet att följa lagar) och solidaritet (oegennyttig hållning till medmänniskor, empati).

Demokratin är inte en gång för alla given

Lunds kommun anser att utredningen med sitt principiella angreppssätt utgör ett viktigt bidrag i diskussionen kring samhällets fortbestånd och utveckling. Utredningen ger genom utgångspunkten i en moralisk grund en delvis annorlunda inriktning på demokratidiskussionen. Argumenten för detta hämtas från ett resonemang kring människovärde och medborgardygder. Utredningen ger sig därför i kast med den viktiga uppgiften att delvis förändra och forma människors uppfattning, förståelse och attityd till demokratin. För att åstadkomma detta krävs ett mycket uthålligt arbete. Staten måste här ta ansvaret för att bygga en mycket långsiktig strategi om hur denna förändring kan åstadkommas. Demokratiutredningen är "bara" att betrakta som det första trevande steget i denna utveckling. Staten måste på ett grundläggande sätt låta demokratins idéer bli vägledande inom samhällets alla områden. En pågående levande dialog är en viktig förutsättning för ett sådant arbete. På det offentliga vilar nu det stora ansvaret att föra detta samtal vidare. Ett viktigt steg är att konkretisera samtalet och engagera medborgarna. Staten har ett övergripande ansvar för att detta fullföljs.

Svenska folkhögskolans lärarförbund, SFHL, menar att den demokratiska traditionen i Sverige inte är särskilt långvarig. Den politiska demokratin är bara ca 80 år gammal; 1921 fick kvinnor rösträtt och Sverige kunde anses vara ett formellt demokratiskt land. Men det mödosamma arbetet med att förbereda och skapa ett slags mental beredskap för demokrati hade påbörjats långt tidigare genom de olika folkrörelser som formades i protest mot det politiska, sociala och kulturella förtryck som bl.a. tog sig uttryck i usla arbetsförhållanden, en social ordning som tillät ett ohämmat spritmissbruk och en ordning som förbjöd utövandet av en folkligt baserad religiositet.

SFHL menar att demokratibegreppet är mångtydigt och omfattar en mängd samhälleliga, kulturella och personliga verksamheter nationellt och internationellt. SFHL delar i grunden den syn utredningen redovisar. Utgångspunkten för utredningens resonemang är att demokratin bör ses som "en rörelseriktning". Detta ska uppfattas så att det egentligen inte finns något slutmål för den demokratiska utvecklingen. Varje generation har att utifrån rådande samhällsklimat, moraliska och personliga värderingar forma det demokratiska innehållet i de olika samhällsgemenskaper som människan skapar för lösa gemensamma frågor .

De s.k. "gamla folkrörelserna" föddes ur dessa förhållanden och betydde oerhört mycket för att ge demokratikraven innehåll. De gamla folkrörelsernas honnørsord var solidaritet, rättvisa, delaktighet, ansvar och engagemang. Utredningen talar om "medborgardygder" och just dessa formades under den tid när samhället fortfarande förvägrade det stora flertalet det formella deltagandet i demokratiprojektet.

SFHL menar att demokratin måste upplevas verkningsfull och som ett instrument för samtal kring viktiga mänskliga och samhälleliga problem. Det betyder att alla ska ha möjlighet att delta på lika villkor och att den "samhälleliga dagordningen" ska kunna kontrolleras och styras av folket, att beslut ska omsättas i handling och att ansvar ska kunna utkrävas. SFHL delar därför utredningens principiella hållning vad avser demokratin utgångspunkter att "Jämlikhet ska råda i beslut: alla ska tillförsäkras lika möjligheter och lika vikt".

Öckerö kommun menar att övertygelsen om alla människors lika värde har sedan länge varit en moralisk inspirationskälla för ställningstaganden och förhållningssätt, som utvecklat samhällslivet i demokratisk riktning. Inte desto mindre är det värt att minnas att demokratin definitiva genombrott i vårt land ägde rum för mindre än etthundra år sedan. Det är därför inte att förundra sig över att dess former och innehåll alltjämt befinner sig i ett aktivt utvecklingsskede.

Lantbrukarnas Riksförbund, LRF, hänvisar till att bönderna genom riksdagsreformen 1856 och tvåkamarsystemet kom att spela en dominerande roll i den politiska utvecklingen. Rösträttsreglerna gav de egendomsägandes röster en oproportionerlig tyngd, jordägarnas parti Lantmannapartiet kom att dominera Riksdagen under hela den senare delen av 1800-talet och var i praktiken den politiska kraft som omvandlade Sverige från ett kungastyrkt land till ett parlamentariskt. Även om det var långt kvar till det demokratiska genombrottet hade därmed en av grundstenarna lagts för det moderna Sveriges demokratiska system. Bondebefolkningen fortsatte också under 1900-talet att vara

mycket politiskt aktivt. När Lantmannapartiet omvandlats till Allmänna Valmansförbundet och Högerpartiet, kände sig många småbönder politiskt hemlösa, och bildade ett nytt politiskt parti Bondeförbundet, sedermera Centerpartiet, som under 1900-talet kom att bli det parti som, näst socialdemokraterna fick flest år i regeringsställning.

TCO instämmer att den svenska demokratin utgår från alla människors lika värde. Dess framväxt har inte skett utan kamp mellan olika intressen i samhället och kan inte tas för given – den måste ständigt erövrats och utvecklas. TCO och dess förbund är samtliga demokratiska öppna organisationer som värnar om grundläggande demokratiska principer i samhället. Värden som styr deras verksamhet är solidaritet och sammanhållning mellan medlemmarna. Den demokratiska värdegrunden har sin bas i svensk grundlag, FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna samt den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga och grundläggande rättigheterna. Stor betydelse för TCO:s demokratisyn har även ILO:s deklaration om de grundläggande rättigheterna i arbetslivet och de grundläggande ILO konventionerna om grundläggande fackliga fri- och rättigheter.

Statens kulturråd instämmer i att demokrati inte är ett politiskt mål som kan uppnås en gång för alla utan är en rörelseinriktning som måste hållas vid liv. Detta är också utgångspunkten för de sju nationella kulturpolitiska mål som statsmakterna första gången fastställde 1974 och som behandlades i 1996 års kulturutredning. Kultur och demokrati har enligt Kulturrådet många beröringspunkter och i det nya politikområde som regeringen inrättat genom tillsättandet av en särskild demokratiminister, måste kulturen vara ett viktigt samverkansområde. Kultur- och demokratipolitiken griper in i många samhällsområden och kan i en viss mening synas ”instrumentell”. Kulturrådet betona därför att de inte på något sätt sätter det konstnärliga skapandets autonomi på undantag. Kulturen har också ett egenvärde.

Demokratin är inte en gång för alla given, lyder första meningen i slutkapitlet. Däri synes hela meningen med denna utredning ligga. Det innebär att lyfta fram och medvetandegöra att det demokratiska styret och det demokratiska medvetandet och sättet att tänka och agera är något som måste värdas och utvecklas.

SEKO menar att Sverige givetvis måste betraktas som ett land som har en demokratisk stabilitet. Vad som dock påtalas av kommittén är att avdemokratisering kan se annorlunda ut än genom dramatiska omvälvningar. Genom bristande kritisk bildning och demokratisk skolning, genom ett ökat politikerförakt,

uppgivenhet inför utvecklingen i breda kretsar, svårigheter att anpassa de demokratiska formerna efter människors behov etc. kan en inre röta uppstå i systemet, och en till det yttre välarrangerad demokrati börja må dåligt invärtes.

Sådana tendenser finns enligt förbundet på olika sätt i Sverige idag. SEKO menar att utredning utgör ett starkt och positivt inlägg i den demokratidiskussion som måste föras vidare överallt i samhället. Kommitténs arbetsätt med olika former av utåtriktad verksamhet under arbetets gång utgör också ett föredöme för sådana fortsatta insatser. SEKO betonar att fackföreningsrörelsen självfallet är en viktig aktör i detta sammanhang

Sveriges Förenade Studentkårer, SFS, ser studenter och högre utbildning som en demokratiserande kraft i samhället. Studenter har förmånen att ta del av ett samlat kunskapsarv och vara delaktig i en process för utvecklande av ny kunskap. Därför har studenterna ett ansvar att bevara, diskutera och utveckla demokratiska ideal och att föra en kritisk debatt i dessa och andra frågor. Studenter får aldrig stillatigande åse en utveckling där det fria ordet hindras och demokratin sätts ur spel.

SFS anser att studenter i Sverige under en längre period har levt och verkat i ett mer eller mindre demokratiskt samhälle. Samtidigt har man kunnat se hur flera fall med anti-demokratiska förtecken dykt upp inom den högre utbildningen. En Sverigedemokrat har valts in i ett studentkårsfullmäktige, en annan i en högskolestyrelse. Kårhus har använts till nazistmöten och en nationaldemokratisk studentförening finns i Lund och en nationalistisk studentförening håller på att bildas i Uppsala. Vidare har flera studentföreträdare som arbetat för mångfald i högskolan hotats av nazistsympatisörer.

SFS styrelse gick tidigt i februari 2000 ut med ett pressmeddelande med meningen att SFS står upp för alla människors lika värde och alla landets studenter och studentkårer uppmanas att försvara demokratin och stödja de studenters vars mänskliga rättigheter nazisterna kränker. Människan har i århundraden kämpat för demokrati och frihet från förtryck. Studenter har ofta gått i bräschen för denna utveckling och det avser SFS fortsätta med. Den svenska studentrörelsen tolererar inte detta mörka hot mot demokratiska ideal och mänskliga rättigheter.

Kiruna kommun delar utredningens synsätt att demokrati och demokratiska institutioner är mer eller mindre bräckliga. Enligt kommunens mening måste ett vunnet demokratiskt styrelsesätt ständigt försvaras. Den dag vi tar demokratin för given lever den farligt

Åmåls kommun menar att alla medborgare säkert är medvetna om att vårt demokratiska system kan åsidosättas eller t.o.m.

förstöras. Men man tänker då i första hand på ett övertagande från främmande makt eller en inrikes kupp, dvs ett snabbt, dramatiskt och tydligt förlopp. Medvetenheten är nog sämre när det gäller en mera långsiktig urgröpning eller manipulation av demokratibegreppet. Kommunen tycker det är angeläget att vi kan uppnå en demokratisk vakenhet, eftersom den allmänna uppfattningen nog är, att demokratin inte hotas under överskådlig tid.

Trollhättans kommun ställer helt upp på utredningens val av moralisk grund. Kommunen anser att demokratin bör förvaras mot de angrepp som har i syfte att försvaga och avskaffa demokratin. Demokratins självklara princip om det fria ordets värnande skall inte invagga oss i föreställningen om att de odemokratiska krafterna kommer att värna om demokratin. Demokratins självklara rätt till självförsvar bör enligt kommunen inte förbises. Uppmärksamheten och vaksamheten kring de odemokratiska krafter som använder terror, hot och våld för att skrämja journalister, vittnen och demokratins väktare bör öka..

Ett hot mot demokratin kan enligt Vetlanda kommun vara de medborgare som är passiva. Medborgarna måste också kunna ta ett moraliskt ansvar om man upplever att lagar och avtal inte har skrivits med respekt så att man kan leva efter dem. Detta kan då ta sig uttryck i att man kan få utöva ett civilkurage. Kommunen betonar att samhället måste kunna ingripa mot de krafter som vill undergräva demokratin. Om det brister kommer motkraften att dra nytta av demokratins svagheter, samtidigt som demokratins företrädare förlorar väljarens respekt.

Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU, frågar vad det är som gör att unga människor får en demokratisk identitet? Vad förhindrar att någon blir nazist? Hur fostrar man en demokratisk kultur? LSU menar att det är viktigt att varje enskild medborgare tar till sig demokratin, att demokratin återerövrats av varje generation. Detta är något som sker på en mängd olika sätt och socialisation är komplicerat. LSU menar dock att den funktion som det civila samhället har, med dess organisationer och medborgarsammanslutningar av olika slag, har en mycket stor roll att spela för att medborgarna tillsammans ska kunna utveckla kunskap, demokratisk kapacitet och identitet. Kunskaper som också ger medborgare en möjlighet att få makt genom sin organisering.

Svenska Kyrkan menar att demokrati är ingen självklarhet, inte ens i det statsskick och den författning som är gällande i Sverige. Kyrkostyrelsen instämmer i utredningens grundhållning

att demokrati aktivt måste tillkämpas i varje generation. De värden, normer och medborgardygder, som utredningen diskuterar måste alltså erövrats om och om igen. Den värdenihilism, som dominerat svensk samhällsdebatt under 1900-talet har fått träda tillbaka. Kyrkostyrelsen instämmer i utredningens argumentering för att ett demokratiskt samhälle med nödvändighet måste vila på en gemensam och för medborgarna förpliktande värdegrund.

Även om den religiösa enheten försvunnit och den sociala kontrollen försvagats och inte längre har en tydlig kristen profil anser Kyrkostyrelsen att det svenska samhället fortfarande präglas av en relativt långtgående värdegemenskap med bakgrund i den västerländska judisk-kristna etiken. Kyrkostyrelsen understryker det angelägna i att barn och ungdomar ges möjlighet att växa upp i en god, etiskt normerande miljö, där de får möjlighet att pröva moraliska gränser. Kyrkostyrelsen understryker att i demokratisk ordning fattade majoritetsbeslut aldrig i sig kan utgöra etikens yttersta legitimering. Det etiska tolkningsföreträdet ligger inte i majoritetens pluralitet utan i etikens värdegrund.

Nordens folkhögskola Biskops-Arnö ansluter sig till utredningens demokratisyn som står på en moralisk grund, den utgår från en människosyn och inte från nyttoresonemang. Utredningen lägger ett medborgarperspektiv på demokratin. Folkhögskoleförordningen talar inte längre om "allmän medborgerlig bildning", men i maldokumentet för Nordens Biskops Arnö finns formuleringen kvar. På så sätt har skolan valt betona det historiska sammanhanget och kontinuiteten i arbetet. Formuleringen kan inte definieras entydigt och det är en styrka. Folkhögskolan ser "den allmänna medborgerliga bildningen" som ett ickereduktionistiskt begrepp, vars innebörd måste konkretiseras på nytt i varje historiskt skede, gång på gång.

Brottsförebyggande rådet, BRÅ, delar utredningens bedömning att demokratifrågorna på ett djupare plan först blir meningsfulla att diskutera om utgångspunkten är moralisk; demokratin utgår från att vi är olika och ska så få vara. Från ett brottsförebyggande perspektiv som ytterst egentligen handlar om att värna om demokratin och människors lika värde -finns det därför starka skäl att fördjupa demokratin. Det är som utredningen konstaterar en "rörelseriktning som måste hållas vid liv"

Vissa tecken tyder enligt **Länsstyrelsens i Uppsala län** mening på att respekten för de humanistiska värdena minskat under det sena 1900-talet. Exempel på detta är återkommande uttryck för främlingsfientlighet och vissa slag av ytterlighetsinriktade utomparlamentariska aktioner med klara inslag av våld och skadegörelse. Om sympatin för humanistiska ideal minskar i ett

samhälle, minskar kanske också förståelsen för demokratins grundvalar.

SIDA betonar att den moraliska grund för ett demokrati-program, som utredningen lägger, överensstämmer väl med den grund på vilken Sveriges demokratifrämjande utvecklingssamarbete står. Sverige söker främja en demokratisk samhällsutveckling i Öst och Syd inte bara för att den är en förutsättning för minskad fattigdom, utan även för att demokrati har ett värde i sig. Det är endast i demokratin av alla samhällssystem som varje människa är lika mycket värd:

Täby kommun menar att ett demokratiskt samhälle måste bygga på en etisk värdegrund, som är gemensam för det stora flertalet, med normer, som gäller förhållningssättet och handlandet mot andra människor. Som utredningen i olika sammanhang framhåller är det av synnerlig vikt att värna den demokratiska samhällsidén och de demokratiska värdena och att hela tiden hålla detta arbete vid liv. Det har sagts att varje generation måste vinnas för demokratin, den har inte vunnits en gång för alla. Det krävs en medvetenhet hos alla om att demokratins institutioner är bräckliga och snabbt skulle kunna raseras av antidemokratiska krafter, om man inte är vaksam och i tid vidtar åtgärder, som förebygger ett sådant skeende.

Människors lika värde

Lunds universitet menar att utredningens utgångspunkter inte är oproblematiske. Universitetet ifrågasätter om det inte fordras en djupare analys av demokratins normativa sida. Framför allt kan de föreställa sig en grundligare diskussion av hur demokratins värden bör rättfärdigas. Universitetet kan också föreställa sig en mer ingående diskussion av begrepp som "det gemensamma bästa" gärna genomförd som en diskussion av relationen mellan individualism och gemenskap som förefaller vara central för utredningens sätt att resonera. Utan en klar normativ utgångspunkt kan de empiriska resonemangen komma att vila på osäker grund. Generellt är det viktigt att normativ (hur det bör vara) och konstruktiv (hur det kan vara) forskning får större utrymme än de nu har. Det kan enligt universitetet allvarligt ifrågasättas att empirisk forskning (hur det är) är meningsfull utan normativ grundval.

Karlstads universitet hänvisar till utredningens val att grunda det medborgarperspektiv man valt för sitt betänkande i en moralisk ståndpunkt, nämligen - den genom historien så svårligen tillbakavisade - idén om alla människors lika värde. Huvudmotivet för demokrati i allmänhet är alltså inte t.ex. nytta, effektivitet eller

stabilitet, utan människors (lika) värde. Demokrati förstås vidare som "rättvisa procedurer". En deltagardemokrati med deliberativa inslag är utredningens ideal, och den antar en "dynamisk" deltagarmodell där deltagande, delaktighet och (möjlighet till) inflytande ömsesidigt utvecklar varandra. Motivet för denna deliberativa och deltagardemokratiska modell utgörs i sin tur av den individcentrering och differentiering som de facto kan antas hota gemenskapen i samhället.

Universitetet kritiserar utredningens argumentation om demokratin. Den är alldeles för vag och mångtydig, ibland rentav obefintlig. Språkbruket i betänkandet är inte sällan mer missionerande och retoriskt förledande än t.ex. engagerande men sakligt. Det hela har ibland därför tendensen av maktspråk snarare än dialog. Styrkan i den vaghet som uppkommer ur detta är möjligen den politiska enighet som utredningen lyckats uppnå (på åtminstone den språkliga nivån). Men svagheten, och faran, är omvänt de allt för många privata tolkningar som kan göras, och som i "fel händer" dessutom kan göras med hänvisning till Demokratiutredningen.

Umeå universitet delar och finner värdefull den allmänna synen på demokrati som motiverad utifrån ett moraliskt rättviseperspektiv snarare än av effektivitetsöverväganden. Utredningen argumenterar värtaligt och övertygande för ståndpunkten, även om retoriken emellanåt strävar mot det triviala eller tautologiska. Den allmänna problembild som utredningen målar upp av demokratis ställning i det svenska samhället synes oss som i stora drag korrekt. Det handlar om demokratis inskränkning på grund av svårigheter att i en finansiellt globaliserad omvärld driva den politik en folkmajoritet finner önskvärd; det handlar om det socialt stratifierade deltagandet i politiken, där såväl klasskillnader som skillnader längs etniska skiljelinjer inte bara kvarstår utan på flera punkter förstärkts under 90-talet; det handlar om den lokala politikknivåns brist på insyn, delaktighet och politiskt ansvarstagande; det handlar om det demokratiska underskottet i den Europeiska unionens politiska institutioner.

Även **Färnebo Folkhögskola** tycker det är positivt att demokratiutredningen försöker lägga en moralisk grund för demokratin. Genom att hävda att utgångspunkten ska vara "alla människors lika värde" så avvisar man att det t ex är nyttan eller effektiviteten som är grunden till att vi ska ha demokrati.

Kristianstads och **Lycksele kommuner** delar utredningens uppfattning om vikten att lägga fast demokratis värdegrund och den humanistiska och moraliska syn på människan som är utgångspunkten för det demokratiska synsättet:

- Varje människas lika värde
- Människans unika värde
- Människans egenvärde

Vi är alla olika och ska få vara det. Det finns enligt kommunerna i många sammanhang anledning att tydliggöra denna viktiga bas för demokratiarbetet.

Hallstahammars kommun betonar att samhället vilar på etiska värden och principer. Om demokratin inte skall relativiseras och hotas måste den förankras i ett etiskt sammanhang, en värdegrund, i människornas sinnen. En demokrati utan sådana värden skulle verkligen vara värdelös. Värdegrunden bör byggas på vårt samhälles etiska grund, den västerländska humanismen och de principer som bejakats av och utvecklats inom kristen tradition. Riksdagen har hävdats detta då man i skolans läroplaner sökt tolka vårt samhälles värdegrund. Några sådana etiska grundprinciper kan vara följande.

- En första princip rör människosynen och människans värdighet. Varje individ är en unik person, vars värde och rätt till liv aldrig får kränkas. Människan är ett subjekt och en aktör med egen beslutsförmåga, inte ett passivt objekt och föremål för andras beslutsfattande. Det blir enligt kommunen otänkbart att diskriminera någon person på grund av vederbörandes kön, härkomst, religion, kultur, ålder, läggning eller sociala eller ekonomiska ställning. Demokratiutredningen berör även medborgardygder som förknippas med en demokratiskt ansvarskännande medborgare.
- En andra princip rör människans förmåga till solidaritet. Människan behöver se inte bara till egna själviska behov utan även till gemenskapens, den lilla gemenskapens och den stora samhällsgemenskapens, möjligheter och förutsättningar. Ett fåtals maktanspråk kan aldrig godkännas på bekostnad av andras möjligheter att påverka samhället och göra sina röster hörda. Solidaritetsprincipen är oundgänglig. Demokratin bygger också på solidaritetstanken att alla, oavsett ställning i samhället, har rättigheter och skyldigheter. Solidaritetsprincipen kräver även ett samhälle där alla har anständiga levnadsvillkor och goda förutsättningar.
- Den tredje principen är subsidiaritetsprincipen. När individen, den lilla gemenskapen eller staten inte klarar en uppgift behövs stöd från en högre nivå, oavsett om det handlar om individer, små gemenskaper, kommuner, stater eller unioner. Beslut ska fattas där de fattas bäst på lägsta möjliga effektiva nivå. Subsidiaritetsprincipen är väl förankrad i det europeiska samarbetet och kan vägleda vid val av nivå där det demokratiska samhället skall fatta beslut.

Hallstahammars kommun menar att tillsammans utgör dessa

principer en etisk helhet, en värdegrund, för demokratin. Om alla människor är subjekt i solidaritet med varandra och låter subsidiaritetsprincipen styra maktfördelningen i samhället kan demokratin vara något mer än ett tekniskt beslutssystem. Den blir levande och pulserande, en möjlighet, en skyldighet och ett ansvar för envar. Det blir naturligt att allas rättigheter och skyldigheter respekteras, att människor solidariskt ställer upp för varandra men även låter "var sak vara på sin plats" i samhället. En tydlig värdegrund underlättar också integration av olika grupper i ett i verklig mening tolerant samhälle.

Hjälmareds folkhögskola delar utredningens utgångspunkt om att varje människa har lika värde, ett unikt värde och ett egenvärde. Detta är helt i överensstämmelse med den människosyn som de folkhögskolor som har EFS som huvudman arbetar utifrån. De noterar med tillfredsställelse att utredningen gör detta moraliska ställningstagande om demokratin och inte bara tar sikte på demokratins tekniska utformning på olika nivåer. Som folkhögskolorna ser det sätter utredningens utgångspunkt fokus på människors sätt att vara och umgås, vilka mötesplatser som finns tillgängliga för samtal kring dessa viktiga värden.

Sollentuna kommun ställer frågan hur vi förvärvar sådana positiva medborgardygder som det skrivs om i utredningen. En framgångsrik väg torde enligt kommunen vara att människor uppfattar sig ha möjlighet att påverka och ta ansvar och bli respekterade för den medverkan man väljer att ta. Skolans roll är här viktig och ett stort ansvar ligger på kommunerna att ge utrymme för elevdemokrati och att ge en god undervisning i livshållningsfrågor. I Sollentuna finns levnadslära på schemat på det kommunala gymnasiet. Kursen som är betygssatt tar upp områden som självkännedom, friskvård, konflikter, relationer, sex och samlevnad, mobbing, främlingsfientlighet etc. Kursen ska ge möjlighet att diskutera och fundera kring saker som är angelägna för att man ska må bra. Målsättningen är att eleverna bättre ska förstå sina reaktioner och känslor. Man ska känna sig säkrare i att hantera konflikter i olika situationer och ha fått en möjlighet att dela och lyssna till andras tankar.

Sollentuna kommun anser att man måste skilja mellan alla människors lika värde och att av det skulle följa att alla människor har en plikt att ta aktiv del i en direktdemokratisk process. Den som väljer att luta sig mot den representativa demokratin måste få ha rätt att göra så utan moraliserande pekpinna. I utredningen uttrycks följande: "Varje människa måste känna ansvar för fler än sig själv." Alla människor kan hamna i situationer och skeden i livet då detta är svårare att uppfylla än annars. Är man då mindre värd? Det bör väl alltid vara så att ett deltagande bygger på frivillighet

Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva delar den grundläggande utgångspunkten "att alla människor har lika värde". Utredningens fokus på att "utforma ett principiellt bärkraftigt perspektiv för att öka medborgarnas deltagande, inflytande och delaktighet i 2000-talets samhällsutveckling" har direkt koppling till stora delar av den verksamhet som Folkrörelserådet bedriver. Det gäller främst frågor om inflytande i planerings- och beslutsprocesser på den lokala nivån (bygdenivån).

Kristdemokratiska Kvinnoförbundet menar att en tydlig värdegrund underlättar integrationen till förmån för ett i sann mening tolerant samhälle. Det är utifrån värdegrunden demokratin måste garanteras. Då kan gemenskapen utvecklas, demokratin förankras och värnas samtidigt som människans unika värde och hennes person respekteras. Människan som person (personalism), måste enligt förbundet betonas för att undvika en individualistisk eller kollektivistisk grundhållning.

Kvinnoförbundet ser mycket positivt på utredningens utgångspunkt; att en trovärdig demokrati är beroende av en värdegrund i samhället och framhållandet av människovärdesprincipen med varje människas lika och unika värde samt människans egenvärde. Med utgångspunkt från västerländsk humanism och de principer som bejakats av och utvecklats inom kristen tradition är varje individ unik, med värde och rätt till liv som aldrig får kränkas. Ingen får diskrimineras på grund av kön, härkomst, religion, kultur, ålder, läggning, social eller ekonomisk ställning.

Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU, delar synen att varje människa har samma värde som alla andra. Ett unikt värde som innebär att varje människa är oersättlig som person. Ett eget värde som innebär att ingen någonsin enbart är ett medel för något annat eller någon annans egna behov och välbefinnande.

En förutsättning för att människor ska bli demokratiskt sinnade är enligt LSU att de vet sitt värde och känner sig säkra på att det värdet inte kränks varken av andra medborgare eller av staten. Först då har denna person förmågan att tillkännage andra människors värde. De unga som har antidemokratiska åsikter och hävdar att en del människor är mindre värda än andra, så anför de ofta skäl som att de inte blivit tillräckligt sedda som individer. Med andra ord att deras värde inte respekterats; någon annan har fått jobbet, tagit tjejen, tjänat pengarna osv.

Miljöpartiet De Gröna delar den etiska utgångspunkten för utredningen, att alla människor är lika värda och har en värdighet som inte får kränkas; att ingen människa är ersättlig som person eller enbart ett medel för något eller någon annan. Av denna utgångspunkt följer rimligen att vi i organiserandet av samhället

och utformningen av politiken har att ta hänsyn till andra människor, och inte bara till befolkningen i vårt eget land och vår egen tid, utan även till människorna i övriga delar av världen och till kommande generationer. Principen om alla människors lika värde leder enligt Miljöpartiet till att solidariteten med människorna i såväl vårt eget land som i övriga länder i världen måste få en central roll.

Studieförbundet Näringsliv och Samhälle instämmer i att det finns både idéhistoriska och teoretiska skäl att hävda att demokratin förutsätter en bestämd människosyn. Idealet om den gode medborgaren har växt fram i nära förbindelse med folkstyrelsens idé. Demokratiutredningen formulerar demokratins människosyn sålunda; varje människa är lika mycket värd, varje människa är unik och ingen människa får bara vara ett medel för någon annan eller något annat. Denna formulering förtjänar att leva vidare utanför SOU-rapportens pärmar.

Sveriges Kristna Råd/Sveriges Frikyrkosamråd delar utgångspunkten att alla människor är lika mycket värda och har därmed samma rättigheter. En samhällsgemenskap som bygger på en sådan förutsättning kan aldrig bli förmer än någon av dem som är mest utsatt och maktlös i denna gemenskap. Det finns en bred uppslutning kring dessa grundläggande värden i Sverige.

Verdandi anser att samhället måste utgå ifrån att alla människors har samma rätt till ett meningsfullt liv och utveckling efter sina förutsättningar. Utgångspunkten måste vara en positiv människosyn som innebär att varje människa har rätt att bli betraktad utifrån hela sin person och inte enbart utifrån någon liten del av personligheten, t ex ursprung, etnisk tillhörighet, missbruk, kön, åder samt att alla blir något, får sin identitet, i gemenskap och samverkan med andra. Verdandi menar att om man av sin omgivning blir betraktad som ett "problem", kommer man att betrakta sig själv som ett problem. Blir man däremot betraktad som en människa med resurser, någon man kan lita på och ställa krav på, kommer man att växa in i den rollen, om kraven inte är orimliga att alla människor har en mängd resurser och behövs i arbetet för ett rättvist och tryggt samhälle för alla.

HomO menar att utredningens utgångspunkt om varje människas lika värde och alla medborgares rätt till full delaktighet i samhället förpliktar till omsättning i praktisk handling.

Demokratin och "vi-andan"

Karlstads universitet hänvisar till att utredningen lanserar en norm om demokratin viktigaste enhet: "Det viktigaste ordet i demokratin stavas varken 'jag' eller 'du' utan 'vi'...". På samma sida lanserar utredningen en moralisk handlingsprincip: "Du bör alltid handla så att den sociala gemenskapens bästa skyddas och främjas " I båda dessa utsagor sätts kollektivets väl framför individens.

Universitetet lämnar två kritiska kommentarer till detta: För det första går den på kollektivets väl inriktade normen och den likartade handlingsprincipen inte ihop med en andra moralisk utgångspunkt som utredningen lyfter fram. Den moraliska utgångspunkten handlar nämligen i stället om individens värde i demokratin. Varje människa har lika värde, unikt värde och egenvärde. Här är det alltså "jag" som lyfts fram, inte "vi". Den ensidighet i relationen mellan individ och gemenskap som handlingsprincipen i förra stycket uttrycker går i sin tur inte heller ihop med den "deliberativa" demokrati som utredningen vill stärka möjligheterna till. Den senare bygger i stället hela sin idé på ömsesidighet i relationen mellan individen och kollektivet. Universitetet undrar därför vad utredningen då argumenterar för.

Universitetet anser att utredningens kollektivt inriktade norm är främmande för demokratin så som vi känner den. Den liberala demokratin brukar ses som en idé om just "jagets", och inte kollektivets ställning i förhållande till styrelsen. Demokratin uppgraderar den enskilde, gör honom och henne synlig. Den uttrycker en rätt för just "jag" att tillsammans med alla andra "jag" vara med och bestämma. Den uttrycker om man så vill att alla "jag" har lika värde inför de kollektivt bindande besluten. Historiskt sett är det just "jag" som i det här sammanhanget är demokratin viktigaste ord, inte vi.

Universitetet anser att skrivningarna om "jag" eller "vi" inte bara är en oskyldig lek med ord. Det är också ett tänkande med konsekvenser för vårt handlande. Redan när exempelvis demokratireformer ska genomföras blir det en sak om det är möjligheterna för varje "jag" att delta, som vi ska finna former för. Det blir en helt annan sak om det hela "bara" handlar om "vi", om "folkets" deltagande. Utredningen borde enligt universitetet uttryckt att det är "jag" – eller för att inte missförstås i marknadsekonomismens tidevarv – att det är "den enskilda människan" som är demokratin viktigaste ord

Jönköpings läns landsting ställer sig bakom utredningens moraliska grund till försvar för demokratin. Människors lika och unika värde måste alltid få utgöra den plattform från vilken

demokratifrågorna tar sin utgångspunkt. Vidare vill fullmäktige instämman i det utredningens Vi-perspektiv som redovisas. "Det viktigaste ordet i demokratin stavas varken JAG eller DU utan VI ömsesidigt beroende av varandra och förpliktade att lösa våra konflikter fredligt, demokratiskt". Dessa instämmanden görs samtidigt som landstinget konstaterar att det demokratiska systemet skall garantera allas rättigheter, således även för de minoriteter som motverkar systemet. Demokratidefinitionen innehåller således i sig en icke helt lätthanterlig paradox.

Västra Götalandsregionen betonar att den till fullo ställer sig bakom utredningens etiska grund till försvar för demokratin. Människors lika och unika värde måste alltid utgöra den plattform från vilket demokratifrågorna tar sin utgångspunkt. Regionen instämmer också i utredningens "Vi-perspektiv" som redovisas.

Västra Götalandsregionen konstaterar samtidigt att det demokratiska systemet måste garantera allas medborgerliga fri- och rättigheter, även de medborgares som motverkar demokratin. Demokratidefinitionen innehåller således i sig en icke helt lätthanterlig paradox. Ett samhälle som betonar "VI" kan inte utesluta någon från deltagande, därför borde utredningen på ett tydligare sätt betonat exempelvis de funktionshindrades situation.

Arbetskyddsstyrelsen anser att utredningens demokratiska grundvärderingar och människosyn, d. v. s. värde ringar som ger skäl för empati och solidaritet, för ett engagemang och ansvar som sträcker sig utöver egenintresse, familjeband, kön, etnicitet, religion etc., har bäring på och principiell betydelse för hur arbetsmiljön på arbetsplatserna och villkoren i övrigt i arbetslivet kan utvecklas.

Kommun- och Landstingsförbundens styrelser ställer sig helt bakom utredningens värderingar för demokratins utveckling i framtiden. Människors lika och unika värde utgör alltid plattformen varifrån demokratifrågorna tar sin utgångspunkt. Förbundsstyrelsen instämmer i utredningens VI-perspektiv,

Riksförbundet Hem och Samhälle ställer sig bakom utredningens moraliska grund till försvar för demokratin. Människors lika och unika värde måste alltid få utgöra den plattform från vilken demokratifrågorna tar sin utgångspunkt. Likaså instämmer riksförbundet i att demokrati varken är Du eller Jag utan Vi -ömsesidigt beroende av; varandra och att lösa konflikter på ett fredligt och demokratiskt sätt.

Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund ställer bakom utredningens ambition att utforma ett principiellt bärkraftigt perspektiv för att utöka medborgarnas delaktighet och inflytande i samhällsutvecklingen. Förbundet anser att det lokala och nära på ett mer påtagligt sätt kunde ha betonats. Demokratin ska utvecklas

från det lokala perspektivet och så nära medborgarna som möjligt. Demokratin måste utgå från "vi-begreppet" där det ömsesidiga beroendet av individerna är utgångspunkten. Alla människors lika värde är den grund socialdemokratin står på vilket aldrig nog kan betonas. För att delta i det gemensamma samhällsarbetet är det därför viktigt att vi alla ser hur viktiga var och en är för samhällsutvecklingen. Förbundet anser att partierna har ett stort ansvar att tillsammans med andra lokala regionala aktörer utveckla delaktighet och inflytande.

Malmö stad delar utredningens analys att demokratis viktigaste byggsten varken är samhällsorgan, politiker, media, etc. utan medborgaren själv och dennes förmåga att se på, analysera och agera i en demokrati. Till detta måste enligt kommunen kopplas ett tydligt "Vi", dvs en förstäelse för att vi alla hör ihop och delar samma grundläggande intressen. Som tidigare konstaterats utsätts detta "Vi" nu för betydande ansträngningar när samhällsklyftorna ökar särskilt när det tycks som om den största klyftan skapas mellan den mest missgynnade femtedelen av befolkningen och de övriga 4/5-delarna.

Malmö stad anser att det knappast finns någon insats som ensamt kan skapa förutsättningar för den medborgaranda utredningen pekar ut. Istället är det, som utredningen konstaterar, ett arbete som måste ske ständigt och grundligt i alla de lägen och möjligheter som ges. Såväl partierna, de enskilda politikerna, massmedia, forskningen och utbildningsväsendet kan och bör ständigt understryka de grundläggande värden demokratin vilar på.

Demokratin och medborgarandan

Statens kulturråd anser att utredningen inte framhåller kulturens betydelse i tillräcklig grad. Kulturrådets uppfattning är att kulturen bör präglade samhällsbilden och samhällslivet på ett helt annat sätt än idag. Den nationella kulturpolitiken har samma grundvärderingar och mål som demokratipolitiken. Grundvärderingen ger skäl för empati och solidaritet, för ett engagemang och ansvar som sträcker sig utöver egenintresse, familjeband, kön, etnicitet, religion etc. På denna grund byggs den mellanmänniska tillit, som i sin tur är en förutsättning för att konflikter skall kunna lösas på fredlig väg och under bevarat förtroende. Om denna grund inte fortsätter att diskuteras, kritiserats och vårdas riskerar den att erodera. Genom språk, bilder, former, musik etc. skapas en estetik som håller värdena levande.

De medborgardygder som formar vad utredningen kallar medborgaranda är kritisk rationalism, laglydighet och solidaritet. I den kritiska rationalismen ingår en vilja att sätta sig in i olika

frågor, ifrågasätta, engagera sig, ta ansvar, ta initiativ och försöka förstå också hur andra resonerar. Det utredningen här avser, är en strävan efter bildning som ömsesidig process där olika kunskaper och värden möts och tillsammans lägger en grund för argument och ställningstaganden.

Ekerö kommun menar att ett samhälles demokratiska uppbyggnad och utveckling utgår ifrån den enskilda människan, den människa som tillsammans med andra söker former för att lösa gemensamma, grundläggande problem. Det är också grunden för de svenska kommunernas uppbyggnad och verksamhet. Om det inte finns en demokratisk känsla hos den enskilda människan, det som utredningen kallar för medborgaranda, är förutsättningarna dåliga för att samhället - människornas gemensamma organisation, det gemensamma projektet - kan bli en demokratisk organisation.

Götene kommun instämmer att nyckelprincipen är att varje människa är lika mycket värd och att hennes värdighet inte får kränkas. Olikheter skall betraktas som styrka i stället för svaghet. Centralt är också att demokrati inte är ett mål som kan uppnås, utan är en rörelseriktning som måste hållas vid liv." Försvaret för demokratins värdegrund och demokratins överlägsenhet över andra samhällsteorier får aldrig mattas av." Ett annat citat ur utredningen gör kommunen också benägen att ompröva och ständigt värda demokratin, nämligen " Demokratiska institutioner är mer eller mindre bräckliga och kräver därför oavbruten uppsikt och omvårdnad."

Storumans kommun delar givetvis den i utredningens inledning beskrivna moraliska grundsynen om människors lika värde liksom medborgarnas egen demokratiska värdegrund - medborgarandan.

Tranemo kommun delar uppfattningen att alla människor har lika värde. Alla är vi ömsesidigt beroende av varandra för att kunna lösa våra konflikter fredligt och demokratiskt. Folkstyrelsens syfte är varken en stor stat eller stora kommuner utan ett samhälle av individer, som är besjälade av en medborgaranda, som håller tron på rättfärdighet och solidaritet levande.

Umeå och Vännäs kommuner delar de flesta analyser som förs fram. En del kan tyckas självklart, t ex de tre villkor som måste vara uppfyllda för att demokratiska processer skall komma till stånd, politisk jämlikhet, meningsfullt deltagande samt öppenhet och insyn. Dessa självklarheter är kan enligt kommunen vara svåra att uppfylla och de problemområden som beskrivs i utredningen är ju reella och behöver åtgärdas om vi skall fortsätta ha en levande demokrati i Sverige. Den moraliska grundsynen om människors lika värde anser kommunen naturligtvis är riktig, liksom

medborgarnas egen demokratiska värdegrund - medborgarandan. Den senare sätts på hårda prov i vår mer globaliserade värld, det stora mediautbudet, det allt högre tempot och nya ekonomiska förutsättningar.

Värnamo kommun instämmer i att demokratin inte är ett politiskt mål som kan uppnås en gång för alla utan en rörelseriktning som måste hållas vid liv. Det måste finnas en moralisk grund för vårt demokratiska program och att den moraliska grunden är människovärdet, ett lika, unika och egenvärde för varje människa. Kommunen ser det också som positivt att utredningen lyfter fram vikten av det värdevitala samhället och behovet av medborgardygder som formar medborgarandan.

Däremot finner kommunen det anmärkningsvärt att utredningen inte tydligare lyfter fram familjens och den lilla gemenskapens roll i värdeskapandet. Det lilla barnet liksom den unga människan utvecklar sina värderingar i första hand i mötet med dem som står barnet närmast. Här är demokratiska förebilder, den empatiska, solidariska, bekräftande o s v föräldern av oerhörd vikt för barnets och den unges värdegrund. Förebildernas roll kan inte förbises.

Åmåls kommun frågar sig om det finns en medborgaranda i Sverige. Kommunen tror att det finns en medborgaranda, men att den på något vis är "slumrande". De flesta av oss upplever att vi finns i ett mycket stabilt samhälle och att vi inte ständigt behöver bevaka och värda våra demokratiska värderingar. Detta är naturligtvis en både lättvindig och farlig inställning. Kommunen tror att medborgarandan är mindre gemensam än tidigare.

Kristdemokratiska Kvinnoförbundet anser att demokratin är en process som måste utvecklas av och för de människor som lever i den. I de politiska former som existerar idag, finns det ett mycket litet utrymme för flexibla lösningar. Dessutom finns det ofta i de etablerade partierna en stark byråkrati. Ofta läser man även fast sig i gamla ideologiska och ofta förlegade arbetsformer och synsätt.

Kvinnoförbundet ställer sig frågan varför demokratiutredningen inte har kommit fram till några konkreta förslag. Har uppdraget varit för luddigt? Kvinnoförbundet tycker det är intressant att utredningen tar avstamp från en diskussion som i mycket stämmer väl överens med kristdemokratiska grundläggande principer, så som människans ofullkomlighet och det som man kallar medborgardygder. Sedan redogör man för olika demokratiteorier och tar ställning för deltagardemokrati. Man utesluter dock inte att det kan finnas viktiga komponenter att hämta från andra teorier, vilket är klokt.

Den svenska folkstyrelsen

Utredningens bedömning: Den representativa demokratin utgör den svenska folkstyrelsens grund. Det är i den representativa demokratin växelspel med medborgarnas erfarenheter och viljor som folkstyrelsens utveckling av görs. I de många mötena mellan medborgarna emellan bildas de dygder och normer som en demokrati både förutsätter och syftar till. De politiska partierna spelar en nyckelroll i den representativa demokratin vad gäller att vara länkar mellan medborgarna och den politiska makten, att sammanväga olika intressen och stå för utformningen av den politiska makten. Som länkar mellan medborgare och det politiska beslutsfattandet är partierna på intet sätt ensamma. I ökad omfattning har medier och organisationer och nätverk av olika slag involverats i opinionsbildning och mobilisering.

Utredningens utgångspunkt är att den svenska folkstyrelsen bör innehålla betydande element av självorganisering, decentralisering och självförvaltning. Därmed ges utrymme för en mångfald i deltagandet och ett stort mått av pluralism och autonomi.

Politiken måste också inse sina begränsningar och koncentrera sitt arbete på områden där dess värden och styrsystem är överlägsna marknadens, civilsamhällets och familjens. Av såväl politikens som t.ex. näringslivets företrädare måste vi kunna förvänta oss respekt för den andre utifrån en insikt om att båda gynnas av att det andra systemet fungerar väl. På olika nivåer måste såväl politiska som ekonomiska företrädare intensifiera sina ansträngningar att föra dialog med respekt för varandra.

Folkstyrelsens syfte är varken en stor stat eller stora kommuner utan ett samhälle av individer, som är besjälade av en medborgaranda som håller tron på rättfärdighet och solidaritet levande. Utredningens försvar för demokratin utgår alltså från moraliska principer. Däremot inbegriper demokratiuppfattningen inte beslutens innehåll, bara dess former.

Välfärd och demokratisyn

Malmö stad delar utredningens utgångspunkt att demokratin skall försvaras utifrån moraliska utgångspunkter. Det finns visserligen ett tydligt samband mellan demokrati och välfärd, liksom det finns ett positivt samband mellan medborgarandan och samhällets

ekonomiska utvecklingskraft. Förhållanden som det inte får tvekas om. Men grunden för demokratin är tanken om människans lika värde och det är detta som skall försvaras.

Staden anser att mycket av de senaste årens demokratidebatt i Sverige ofta har hamnat i ett försvar av demokratin enbart utifrån ett effektivitets- och särskilt välfärdsperspektiv. Utredningens tydliga ställningstagande utgör därför en viktig markering och grund för den fortsatta diskussionen och för förståelsen av den svenska folkstyrelsens problem och utmaningar i början av det nya millenniet.

Staden menar i motsats till utredningen att det inte går att göra en fullständig avgränsning av politikens innehåll från dess former. Demokratin kräver inte bara en jämlikhet ifråga om de demokratiska rättigheterna utan också att samhället kan erbjuda en någorlunda rimlig jämlikhet även i andra avseenden. Kommunen understryker därför att försvaret av demokratin inte bara kan ske på demokratins arenor och med utveckling och anpassning av demokratins arbetsformer. Kampen för demokratin måste idag också föras genom insatser som syftar till att överbrygga de ekonomiska, sociala, etniska och andra orättvisorna i det svenska samhället.

Svenska Scoutförbundet menar att det rent generellt saknas ett vidare och mer förutsättningslöst resonemang kring demokratins former och påverkansområden. Förslagen har till största delen karaktären av mindre justeringar på ett befintligt system, och ingenstans prövar man på allvar frågan om huruvida det finns områden av vårt samhälle av idag som skulle kunna gagnas av ett ökat demokratiskt inflytande, eller om det finns radikalt nya utvecklingsvägar för den demokratiska processen. Oavsett vad svaret på sådana frågor än blir, känns det enligt Scoutförbundet viktigt att de inte lämnas obesvarade och obehandlade i ett betänkande med den förpliktande underrubriken "Politik och folkstyrelse på 2000-talet".

Synskadades Riksförbund ifrågasätter utredningens påstående om att dess försvar för demokratin bygger på moraliska principer och att dess demokratiuppfattning inte inbegriper beslutens innehåll, bara dess former. Enligt SRF handlar demokrati i hög grad om innehåll. Majoritetens beslut behöver inte vara demokratiskt. Vore det till exempel i demokratisk anda att besluta att funktionshindrade inte skulle få tillgång till färdtjänst därför att majoriteten anser detta vara för dyrt för skattebetalarna?

Staffanstorps kommun anser att en ytterligare fördjupning borde ske i vissa frågor. En sådan är om välfärden spelar någon roll för demokratisynen och synen på politiken generellt. Den

demokratins framgång, som ger en grundläggande politisk tillfredsställelse bland medborgarna, leder enligt kommunen till nya och mera krävande attityder gentemot den politiska maktutövningen. Detta utgör en paradox som ställer stora och ibland orimliga krav.

Karlstads universitet instämmer i att "all maktutövning bör vila på demokratins grund", även i skolor, på arbetsplatser, eller i hemmen. Universitetet finner det dock inte helt klart vad utredningen avser med detta, vare sig med "vila på" eller med "demokratins grund". Därför blir konsekvensen av uttalandet oklar, eller individuellt mycket tolkningsbar. I anslutning till tidigare använda ord som grundvärderingar, grundläggande värden och moralisk grund, talar utredningen om tolerans, respekt, mod, lika värde, rätträdighet, kärlek, kritisk rationalism, laglydighet, solidaritet och t.ex. empati. Universitetet undrar om alla dessa ord är uttryck för den "demokratins grund" all maktutövning ska vila på? Frågan är också vad uttrycket "vila på" kan betyda. En tolkning av uttrycket att "all maktutövning bör vila på demokratins grund" kan kanske bli att makten ska kunna motivera sina göranden i åtminstone några stycken av de värdeladdade orden. Men då blir det hela, praktiskt sett, inte särskilt förpliktande.

En annan tolkning som universitetet kan tänka sig är att "demokratins grund" i stället utgörs av de kriterier för demokratiska beslut som utredningen presenterar. En snävare tolkning blir det då om uttrycket "vila på" samtidigt utläses som att varje avsteg från något av dessa kriterier, i någon beslutsprocess, måste förses med goda skäl av den som vill göra avsteget. Kanske måste rentav gehör också vinnas bland flertalet av de berörda för att göra ett sådant avsteg. Var utredningen står mellan dessa två tolkningar finner universitetet oklart. De ger sitt stöd med dragning åt den senare tolkningen: Kollektivt bindande processer bör så långt möjligt följa procedurkriterierna. Avsteg ska förses med goda skäl och flertalet beröras gehör.

Universitetet stöder utredningens val att motivera demokratin utifrån moral, inte nytta, effektivitet eller stabilitet. Demokratins moraliska utgångspunkt är idén om alla människors lika värde, att demokratiska beslut inte bör avkrävas ett bestämt innehåll och att demokrati måhända bäst kan förstås som procedurer. Samtidigt understryker universitetet att demokrati också måste förstås som ett maktsystem. Det är inte endast ett förhållningssätt, utan också ett beslutssystem - ett antal procedurregler som gör

beslutsfattandet möjligt. Det innebär bl. a. att minoriteten i en enskild fråga där beslut tas, måste acceptera majoritetens vilja.

Enligt universitetet har utredningen dock konsekvent valt att inte uttrycka demokrati i termer av makt. Det skapar otydligheter och oklarheter. I stället för maktbegreppet använder man sig av moralbegreppet utifrån olika aspekter. Makten över medierna blir främst en fråga om moral. Makten över informationsteknologin blir en fråga om ansvar för berörda parter. Makten över statsförvaltningen blir primärt en fråga om tjänstemännens moral. Universitetet menar att utredningen inte i rimlig grad förmått vara klar och tydlig i detta avseende.

Även **Länsbygderådet i Skåne (SLUG)** kritiserar utredningen för att den i stället för makt koncentrerat sig på moral. Makten över medierna blir en fråga om journalisternas moral. Makten över IT blir en fråga om ansvarskänsla hos dem som kontrollerar portaler, sökverktyg och andra strukturer på webben. Makten över statsförvaltningen blir en fråga om tjänstemännens moral. Demokratin, folkväldet, blir en fråga om medborgarnas moral. SLUG anser att om utredningen hade talat om dessa frågor i termer av makt i stället för moral tror de att till och med medierna hade varit intresserade. Medborgarna hade definitivt varit det.

SLUG redovisar de problem de har kämpat med inom bygderörelsen under de senaste 20-30 åren; maktfullkomliga politiker som ser sin position snarare som en maktplattform än ett folkvalt representantskap. Tyvärr ser politiker allt för ofta mer till makten än till moralen och den fördjupade demokratin utveckling och att tjänstemäns revirtänkande hindrar den lokala demokratin. SLUG anser att detta är ett område där utredningen borde fördjupas ytterligare.

Öckerö kommun menar att där en god medborgaranda råder har den enskilde medborgaren förståelse för att det är kommunens uppgift att företräda det gemensamma bästa och därvid väga enskilda intressen mot samhällsintressen. En god medborgaranda är en förutsättning för en väl fungerande representativ demokrati. Medborgare i allmänhet likaväl som förtroendevalda och kommunanställda måste, om demokratin skall fungera, ha en gemensam värdegrund samt elementär kunskap om de ekonomiska och juridiska förutsättningarna för kommunalt beslutsfattande. Demokrati förutsätter också förmåga till kritiskt tänkande, vilja att acceptera kompromisser liksom en insikt om den egna lokala miljön som en del av ett vidare regionalt, nationellt och globalt sammanhang.

Kommunen menar att en fungerande representativ lokal demokrati bygger på att de folkvalda i kommunfullmäktige förmår

tillämpa en helhetssyn. I ett enda sammanhang bör uppdrag till styrelser och nämnder fastställas och ekonomiska resurser fördelas. Utgångspunkten för ledamöternas i kommunfullmäktige ställningstaganden är att de agerar på mandat av medborgarna för att se till att vissa gemensamma angelägenheter utförs. För detta ändamål ställer medborgarna via kommunalskatten ekonomiska resurser till förfogande.

För att väljarna skall känna förtroende för det demokratiska systemet krävs en fortlöpande dialog mellan väljare och valda under hela mandatperioden. Medborgarna skall inför nästkommande val av kommunfullmäktige kunna bedöma om fortsatt förtroende kan ges enskilda förtroendevalda eller det parti de tillhör. Av kommunfullmäktiges majoritet bör politiskt ansvar kunna utkrävas för de beslut som fattats under mandatperioden. I en demokrati med god medborgaranda tar medborgarna genom sin valhandling aktivt ställning till huruvida de förtroendevalda, enskilt eller i grupp som partimedlemmar, skall avsättas eller ges fortsatt förtroende.

En god medborgaranda innebär också att medborgarna aktivt bevakar partiernas nomineringar av personer till valbara platser. Finner medborgarna att partierna inte förmår nominera personer som väcker förtroende, återstår möjligheten att organisera ett eller flera nya partier som företrädar uttalade medborgarintressen.

Ett väl fungerande demokratiskt system utgör själva grundvalen för medborgarnas känsla av delaktighet och välbefinnande. Lokal demokrati är ett drivhus för kreativa idéer och en grogrund för en positiv samhällsutveckling. God offentlig service och en väl fungerande dialog mellan väljare och valda skapar också nödvändiga förutsättningar för utveckling av ett välmående näringsliv.

Jönköpings läns landsting anser att det främst är de politiska partierna som måste arbeta aktivt med en nödvändig förändringsprocess, där det politiska arbetets organisation och struktur sätts i fokus. Ingen annan än de politiska partierna själva kan lösa den demokratikris som utredningen pekar på. Utan partiernas aktiva insatser och förändringsbenägenhet anser landstinget att det politiska arbetet riskerar att ytterligare urholkas och ifrågasättas. Hos de politiska partierna finns en medvetenhet om den ovan beskrivna utvecklingen och problematiken. Denna medvetenhet får inte stanna vid ord utan måste nu ersättas av handling. Landstinget menar att några universallösningar i form av genomgripande förändringar av samhället och vårt politiska system verkar dock inte stå till buds. Det gäller att på olika områden, med åtgärder av olika omfattning och med tålmodighet och förändringsbenägenhet, förändra attityder till och skapa förståelse

och trovärdighet för politiskt arbete. Den politiska arenan måste återvinnas.

Svenska Arbetsgivareföreningen, SAF, kritiserar demokratiutredningen för en viss ensidighet i resonemanget. Framför allt är det en allvarlig brist att den inte ordentligt tagit fram och diskuterar det helt grundläggande förhållandet, att det är de "vanliga" medborgarnas vikande stöd som är det verkligt viktiga idag. Inga resonemang om utanförskap i samhället etc. kan dölja att vad saken innerst gäller är det avtagande engagemanget hos de breda grupperna, demokratins gamla stödtrupper. SAF anser att demokratidebatten måste föras så att dessa grupper av "vanliga" medborgare känner att den verkligen berör dem. En tillhörighetskänsla måste skapas även för t.ex. kreativa och självständiga människor som bär upp näringslivet. Ett gott företagsklimat utgör enligt SAF en tillgång för demokratin. Fortsatt tillväxt och välstånd är förutsättningar för en levande och stabil demokrati.

En utomordentligt viktig synpunkt som utredningen för fram är enligt SAF att politiken måste inse sina begränsningar och koncentrera sitt arbete till områden där dess värden och styrsystem är överlägsna marknadens, civilsamhällets och familjens. SAF instämmer helhjärtat i att målet måste vara att varje medborgare ges makt att råda över sina egna livsbetingelser.

SAF menar att här ligger något av problemets kärna. En huvudorsak till demokratins problem idag är att politiken å ena sidan brett ut sig över nya samhällsområden utan att erkänna några egentliga gränser och å andra sidan förlorat skärpan i sina budskap. Resultatet har blivit att många medborgare upplever att politiker lägger sig i deras vardag och privata angelägenheter utan godtagbara motiv. De grupper som frustreras av denna negativa kombination är sannolikt större än de grupper som bildas av de utanförskap som utredningen diskuterar.

SAF anser att en grundförutsättning för en bättre demokrati i Sverige är att politiken begränsas till det naturliga verkningsfält, där den är överlägsen marknadens, civilsamhället och familjen, precis som utredningen framhåller. Inom detta fält måste den även ålägga sig begränsningen att inte ingripa mera i detaljer än som verkligen är nödvändigt. Medborgarna måste få största möjliga frihet att verka självständigt. Med sådana självpålagda begränsningar ökar t.ex. partiernas möjligheter att utveckla budskap och aktiviteter som engagerar medborgarna bättre än idag. Åtgärder för att förbättra demokratins funktion i Sverige måste innebära att vi avlägsnar oss från det kollektivistiska synsätt som präglade t.ex. arbetet med 1974 års författning och i stället sätter den enskilde medborgaren i centrum.

PRO kommenterar att det demokratiska problemet idag är inte frågan om politikens begränsningar utan det faktum att starka politiska krafter på nyliberalismens grund verkar för att allmänna verksamheter som t ex sjukvård, äldreomsorg, skola, förskola/barnomsorg, socialtjänst och kultur ska privatiseras och drivas i vinstintresse utanför demokratisk kontroll. Detta är enligt PRO:s uppfattning idag det största hotet mot den svenska demokratin och alla medborgares rätt till grundläggande välfärd och trygghet. Det går därför inte att som utredningen gör diskutera demokratibegreppet utan att väga in beslutens innehåll.

Enligt PRO utgör medborgarnas gemensamma ansträngningar att genom demokratiska beslut i riksdag, landsting och kommuner skapa ett samhälle byggt på principen om alla medborgares rätt till sjukvård, äldreomsorg, utbildning samt ekonomisk trygghet vid barnsöd, sjukdom och ålderdom utgör ett av fundamenten i den svenska demokratin. När dessa sociala rättigheter naggas i kanten eller hotas minskar förtroendet och intresset för politik och demokrati inte minst bland befolkningsgrupper som särskilt hårt drabbas av försämringarna.

PRO varnar för en utveckling av den typ som finns t ex i USA där stora grupper fattiga människor står helt utanför politiken och inte längre röstar och där det politiska etablissemang utgår från detta förhållande när valprogram och valstrategier tas fram. Partierna bryr sig inte om dessa människor eftersom de ändå inte röstar! Den skrämmande sanningen i USA är att endast ca 25 procent av den röstberättigade befolkningen i aktiv handling lägger sin röst för den valda presidenten.

Gotlands kommun menar att utredningens bärande tankegång, principen om "medborgarens rätt att så långt möjligt utan att skada gemensamma intressen, ska få sköta sina egna angelägenheter" parad med utredningens förslag om reell kommunal självstyrelse med möjligheter till rättsprövning är en stor förändring av den svenska folkstyrelsen och dess institutioner. Utredningen skriver "En central fråga är vilka former av folkligt inflytande förvaltningarna och de politiska partierna accepterar. Trots kristecknen har de demokratiska arbetsformerna ändrats mycket litet. Nu gäller det för institutionerna att i högre grad anpassa sig efter de villkor folket självt vill medverka under."

Gotlands kommun frågar vilka de villkoren är. Utredningen uttrycker nya men också välkända svårslösa problem och fenomen. Dagens institutioner och välfärdsbygge är i mångt och mycket sprungna ur tidigare generationers medborgares tankar om och engagemang för ett uthålligt samhälle. Möjligen är det förstaeligt, om många av oss, som nu deltar i den

institutionaliserade svenska folkstyrelsen, inte lätt tar till sig utredningens perspektiv. I takt med att yngre generationer befäster arbets- och samhällslivet och att institutionerna inte klarar välfärdsprogrammen kommer sannolikt krackeleringen att öka. De yngre generationerna kan förväntas ha en helt annan syn på myndighet och självbestämmande.

Gotlands kommun tycker att det vore mycket begärt om en enskild kommun satt inne med lösningar och förklaringar. Även om Gotlands kommun känner tveksamhet till utredningens utgångspunkter och slutsatser vill man inte fränkänna dem relevans. Och måhända kommer därför medborgarnas krav så småningom att ge sig till känna. Men de värden, som ligger till grund för den svenska folkstyrelsen och dess institutioner, vill Gotlands kommun slå vakt om. Utan starka försvarare av helhetssyn och gemensamma åtaganden finns stora risker med de förändringar av det allmännas ansvar som skett under senare år. I den samhällsutveckling som nu går mot allt större enheter förespråkar utredningen makt till enskilda och lokalsamhället. Kommunen undrar vilka konsekvenser det får; d.v.s. priset för utredningens syn på den uthålliga demokratin.

Kommunen anser att det hade varit både pedagogiskt och fascinerande om utredningen i scenarios beskrivit sin syn på vart nuvarande folkstyre är på väg och önskvärda förändringar. Även om kommunen instämmer i många av utredningens principiella resonemang och synpunkter är det svårt att ställa in bilden av det samhälle som utredningen förespråkar. De strategier som utredningen föreslår - (stärk den demokratiska medvetenheten, utveckla deltagandet, stärk självstyrelsen, öka den institutionella ansvarigheten och utvärdera folkstyrelsen) - tillstyrker Gotlands kommun men saknar en visualisering och konkretisering av det samhälle och dess institutionella förhållanden som föresvävar utredningen. Det är inte möjligt att oreserverat kommentera förslagen och tankarna utan att kunna föreställa sig på vilken samhällsapparat de är applicerade.

Kommunen anser att folkstyrelsen är ett medel att nå mål och att fullgöra uppgifter, t.ex. omfattningen och inriktningen av den kommunala verksamheten. Om detta ska låta sig göras måste relationen till staten också analyseras; folkstyrelsen har i långa stycken utvecklats efter mönster som utarbetats på nationell nivå. Enligt Gotlands kommun borde relationen till den nationella nivån vara bättre belyst. Diskussionen om var toleransgränserna för olikheterna går är viktig och för att bestämma dem måste

relationen till staten belysas. Att det är dags att förtydliga ansvarsfördelningen mellan statliga organ och stat och kommun håller Gotlands kommun med om. Små kommuner och kommuner med glesbygds- och avfolkningsproblem kommer lätt i en neråtgående spiral p.g.a. problemen att själv finansiera den offentliga servicen. Att välfärdssystemen i sig försvårar en positiv utveckling är orimligt. Det sätter fingret på frågan om var gränserna för acceptabla olikheter går, vilka konstruktioner som ska göras för utjämning och på vilka områden gränserna måste sättas snävare än andra för att medborgarnas inflytande i lokalsamhället ska bli en realitet.

Enligt **Lunds universitet** redovisar utredningen i sammanfattningen en processororienterad demokratisyn. Den omfattar "inte beslutens innehåll, bara dess former" Universitetet anser att ett sådant tillvägagångssätt, om det i praktiken överhuvudtaget är möjligt, erbjuder stora problem. Att som utredningen nu gör begränsa demokratins anspråksområde till former (processer) är tveksamt. Demokratien blir ett slags överideologi inom vilken olika inriktningar kan ha olika idéer om politiken men är överens om beslutsformerna. Det är ganska uppenbart att man inte kan tolerera vilket innehåll som helst. Nu följer utredningen inte helt sin egen målsättning utan tar även fram substansvärden (det gör f.ö. alla andra åtminstone implicit som förfäktar en renodlad processyn).

Oftast är substansangivelser av detta slag negativa, dvs. man talar om vad som inte är acceptabelt. Av texten framgår att utredningen inte accepterar idéer som ifrågasätter människors lika värde eller ser människor som rena instrument för vissa syften. Respekten för den enskilda människan och hennes integritet är alltså substansvärden som demokratiutredningen förfäktar. Universitetet tycker att det hade varit utmärkt om utredningen explicit dels fastslagit vilka substansvärden demokratin totalt omfattar, dels rättfärdigat dessa.

Universitetet påpekar att demokratidiskussionen under de senaste decennierna inte har begränsats till stat och kommun. Demokratityper som organisationsdemokrati (föreningsdemokrati och företagsdemokrati), ekonomisk demokrati och demokrati som livsform har också framhållits. Demokratiutredningen ansluter till detta bredare betraktelsesätt och betonar Regeringsformens krav på att "Det allmänna skall verka för att demokratins idéer blir vägledande inom samhällets alla områden (RF 1:1). En central

slutsats för utredningen är att "All maktutövning bör alltså vila på demokratins grund".

Medborgarna måste ges autonomi för att dels var för sig, dels i olika slag av gemensam självförvaltning i största möjliga utsträckning själva ordna sina liv, fastslår utredningen. Den offentliga maktutövningen får inte klä av medborgarna denna vilja att ha kontroll över och ta ansvar för sina liv. Medborgaren är inte enbart konsument av offentliga nyttigheter och kund i stat och kommun utan också aktör i demokratin. Detta bidrar till att utveckla de speciella kvaliteter som fordras av medborgaren.

Det har enligt **SEKO** skett stora förändringar i samhället under det senaste decenniet, såsom ekonomins internationalisering och snabbheten i beslutsfattandet inom politik och näringsliv. Detta har ställt demokratin inför problem när det gäller förankring och kvalitet på beslut. SEKO menar att utgångspunkten ändå alltid måste vara att den politiska demokratin har sin unika roll som uttryck för medborgarnas vilja, och att en utveckling av demokratins former för att ta till vara dess möjligheter måste vara utgångspunkten.

Svenska Jägarförbundet delar uppfattningen att demokratin måste bygga på vissa värden, normer och medborgardygder, och att all maktutövning måste utgå från demokratins grund. Maktutövningen sker främst genom den representativa demokratin och dess institutioner. För att förstås och accepteras måste den också ta hänsyn till och respektera de åsikter och uppfattningar som mejslats ut i de många forum som skapats av medborgarna själva. Många sammanslutningar har verkat under lång tid, medan andra har uppstått spontant på grund av att ett problem förbisetts eller rent av negligerats av de politiska strukturerna. De senare är mestadels uttryck för upplevelsen av långa avstånd mellan medborgare och beslutsfattare, att man inte får gehör för sina synpunkter, och att besluten ändå fattas av myndigheter och en elit.

Exemplen är enligt Jägarförbundet många, men det är de senaste decennierna som denna utveckling förstärkts. Nästan genomgående skulle de frågor som tas upp kunna fängas upp av de politiska partierna och/ eller frivilligorganisationer. Eftersom så inte skett har ofta enskilda personer dragit igång aktioner, bildat opinionsgrupper eller "utbrytarorganisationer/ utbrytarpartier". Dessa företeelser uppfattas oftast som obekväma och besvärliga av de etablerade strukturerna.

Folkbildningsrådet menar att den svenska samförståndsmodellen, det korporativa samhället, ofta har kritiserats för att

folkrörelserna, och därmed också folkbildningen, under tiden efter andra världskriget varit så starkt sammanflätade med samhällets maktutövning. Ambitionen att bilda och kvalificera nationens folk till medborgare lämpade för det moderna samhället har varit den vägledande. Det civila samhället och den fria bildningen kom därmed att begränsas. Trots det bidrar svensk folkbildning och folkrörelse till en deltagande demokrati.

Svensk folkbildning erbjuder idag en betydande del av befolkningen möjlig- heter att bedriva studier anpassade till egna behov ofta vid just de tillfällen i livet när behovet upplevs som störst. Statens bidrag och ramar (så länge de inte är av för styrande karaktär) utgör idag snarare en garant för den fria och frivilliga folkbildningsverksamhetens fortlevande. Detta just därför att dessa alltmer hotas av en icke önskvärd anpassning till marknadens krav.

Självbildningstradition i förening med eller vid sidan av medborgarbildning är det som varit betecknande för svensk folkbildning. I det första fallet har det varit folket självt, inom sina rörelser och organisationer som sökt andens eller handens bildning. I det andra fallet har det, idealt sett, varit staten som via bidragssystem och tillsyn, ytterst värvat om demokratins grundlägganden värden. I båda fallen har både en centralfunktion och en central uppgift för svensk folkbildning varit att "ha örat till marken", att fånga upp nya sociala rörelser, både de som bekräftar den representativa demokratin och de som utmanar den. Veganer, anhängare av rörelser som "Reclaim the city" eller alternativa musikrörelser (som tidigare rocken och nu hiphopen) tänjer på den etablerade demokratins gränser. Därmed bidrar de också förutsatt att vissa demokratiska grundvillkor uppfylls till att förnya demokratin snarare än att de utgör ett hot mot den. Folkbildningen och dess praktiker kan sedan bidra till att denna förnyelse sker på ett reflekterat och sakligt sätt.

Folkbildningsrådet anser att den medborgaranda som demokratiutredningen efterlyser utvecklas kanske allra bäst i mindre grupper som utbyter erfarenheter, bildar åsikter och förbereder gemensamma handlingar. För att det ska ske krävs att där finns medborgerliga arenor, offentligheter, där människor kan mötas temporärt befriade från familjelivets mödor och från arbetslivets krav. Studiecirklar, folkhögskolekurser, folkbibliotek och kulturarrangemang erbjuder just sådana arenor. Arenor där människor både kan möta gelikar och människor med annan bakgrund och andra åsikter än de egna.

Folkbildningsrådet betonar att vardagens aktiviteter inom folkbildningen – inte minst kulturskapandet – påverkar förutsättningarna för en levande demokrati. När människan stärks i tilltron till sina resurser och utvecklar sin uttrycksförmåga ökar möjligheten för att hon tillvaratar yttrandefriheten och ger sina idéer tillkänna. Genom studier och kulturupplevelser vidgas människors vyer och motivation för samhällsengagemang.

Folkbildningsrådet menar att i ett alltmer globalt samhälle minskar betydelsen av de nationellt statliga strukturerna samtidigt som det lokala sammanhanget och den egna identitetsbildningen och tillhörigheten ökar. Att delta i folkbildande verksamheter innebär också att på olika sätt stärka den egna identiteten och inte sällan att bidra till ett lokalt nätverk. Autonomi och gemenskap är båda centrala för demokratin. En självständig och mångkunnig individ som av fri vilja samordnar sina intressen och handlingar med andra i arbetet med att forma ett människovärdigt samhälle är enligt Folkbildningsrådet demokratin förutsättning och samtidigt dess yttersta mål. En fri och frivillig folkbildning, som står stark mot marknadens tendens att se människors livsprojekt huvudsakligen som bidrag till humankapitalet, stärker i hög grad den fungerande demokratin.

Magnus Jacobson, som inkommit med synpunkter till Demokratitorget, tycker att Sverige ska bli republik.:

- Sveriges konstitution borde vara fri från religion. Monarki innebär för honom en religiös överhet.
- Ingen borde vara överordnad den andre enligt lag, vilket han tycker ligger i begreppet kung.
- Statschefen borde väljas av folket enligt demokratisk princip.

3. Stärk den demokratiska medvetenheten !

Skolans ansvar för demokratin

Utredningens bedömning: Utredningen betonar särskilt skolans ansvar för att förbereda de uppväxande medborgarna för ett deltagande i den stora demokratins frågor. Den måste utveckla kunskaper om och insikter i konkurrerande samhälls och historieuppfattningar och dess konsekvenser – och själv vara en demokratisk miljö som tillåter oenighet.

Utredningen anser att det som gör demokratin till demokrati är inte att vi är eniga utan att vi har rätt att vara oeniga och t.o.m. uppmuntras därtill. Utbildningssystemet är en central mötesplats för skilda kulturer och synsätt. Där kan vi utveckla en förmåga till samtal och en ömsesidig respekt kring de frågor som binder oss samman: Hur ska vi umgås? Hur ska samhället utformas? Hur ska vi lösa konflikter utan våld eller hot om våld?

Utredningen anser att den moderna historien och dess samhällseliga konsekvenser, exempelvis nazismens och kommunismens illdåd samt dagens rasistiska idévärld, inte är exempel på vilka skolkunskaper som helst; de är moraliskt problematiserande kunskaper som bör stå på skolans dagordning. Skolan får enligt utredningen emellertid inte bara ha till uppgift att lära ut kunskaper om demokrati, moral och kritiskt tänkande (bl.a. kring mediernas nyhetsförmedling). Den måste också vara en demokratisk arena; eleverna måste få uppleva demokrati i praktiken.

Allmänt instämmande om skolans ansvar

Ett tjugotal remissinstanser instämmer i stort med utredningens bedömningar när det gäller skolans ansvar för demokratin. Det gäller **Arvidsjaurs, Falkenbergs, Gävle, Kinda, Munkedals, Nacka, Nynäshamns, Sotenäs, Storumans, Strömstads, Sundsvalls, Svenljunga, Tranemo, Töreboda, Umeå och Vetlanda kommuner samt Kalmar läns landsting och Hellidens folkhögskola.**

Även **Ljusdals kommun** instämmer att skolningen i demokratisk medvetenhet måste förbättras. Kommunen anser att såväl skolan som folkbiblioteken och studieförbunden har en viktig uppgift i demokratin tjänst. Åmåls kommun menar att näst efter föräldrar/syskon/familj är skolan den viktigaste institutionen när det gäller demokratianda och samhällsmedvetande. Skolan står för en demokratisk fostran och skall också vara kompensatorisk. Skolans uppgift är att framhålla de demokratiska värdena och deras alternativ- och redovisa samhällskonsekvenserna av de olika värderingarna.

Hjo kommun instämmer i att skolan har ett stort ansvar för ungdomars demokratiska bildning. Dels skall skolan utbilda eleverna i demokrati, dels skall den fostra eleverna i demokratisk anda och ge eleverna inflytande. Den stora utmaningen ligger i att utveckla det informella inflytandet och då speciellt på de högre stadierna. Att sedan lyckas ta tillvara den demokratiska bildning som skolan ger ungdomarna och överföra denna till ett aktivt engagemang i demokratin är enligt kommunen ett ansvar som de politiska partierna till stor del måste axla.

Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer LSU, instämmer i att demokratin måste börja i skolan. Eleverna bör ges möjlighet att utvecklas till kritiskt tänkande, självständiga medborgare som är väl medvetna om sina rättigheter. Det är viktigt att alla erbjuds en likvärdig utbildning samt att eleverna har reella möjligheter att påverka sin situation. Enligt LSU är det bästa sättet att bekanta sig med demokrati att visa att den fungerar i praktiken.

Enligt LSU är skolans primära roll att stimulera individen att inhämta kunskap. Det är i skolan som samhällets medborgare bör få fakta och kunskap om hur man skaffar sig upplysningar, samt veta var informationen finns. Kunskapen måste förmedlas på ett sätt som gör att alla elever känner att de har praktisk nytta av det de lär. Undervisningen måste ske under former som gör att kunskapen blir tillgänglig och att lärandet känns nyttigt och roligt.

LSU betonar att skolan ofta är den första representanten för staten och demokratin som en person kommer i kontakt med. Därför är det viktigt att skolan genomsyras av det demokratiska medborgarskapets beståndsdelar; deltagande, inflytande och delaktighet. Skolans arbetsformer måste motivera viljan att förändras. Att lära är att förändras. För att en inlärningsprocess ska fungera riktigt bra krävs det enligt LSU att eleverna är delaktiga och har möjligheter att utöva inflytande. Skolan måste vara ett exempel på att demokratin är öppen för förändringar och därför måste skolan själv vara en förändringsbenägen institution.

Enligt LSU är demokratin något man ska lära sig kämpa för, men också ifrågasätta. Detta kräver att eleverna lär sig tänka kritiskt och vågar ifrågasätta rådande strukturer. Skolan måste främja ett politiskt debattklimat och diskutera demokratin som politiskt system, samt maktens och inflytandets form och konsekvenser. Skolan måste därför tillhandahålla välfungerade former, strukturer och tid för elevers dialog sinsemellan samt möjligheter för eleverna att kunna ha inflytande över sin vardag. Samtidigt är det viktigt att inte glömma bort att elevinflytande inte får motverka den politiska jämlikheten.

LSU anser därför att arbetet för att stärka demokratins ställning i skolan ska högprioriteras.

Värdegrunden i läroplanerna

Flera remissinstanser berör frågan om läroplanernas roll för vad som skall läras ut i skolan om alla människors lika värde.

Skolverket menar att den deliberativa demokratisyn som betänkandet tar sin utgångspunkt ifrån är starkt förankrad i läroplanerna. Läroplanen för förskolan föreskriver att ett etiskt förhållningssätt skall prägla verksamheten och läroplanerna för grund- och gymnasieskolorna uttrycker att eleverna ska stimuleras att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar. Såväl förskolans verksamhet som skolans undervisning ska bedrivas i demokratiska arbetsformer.

Skolverket nämner att i den revidering av kursplanerna som nyligen har ägt rum har demokratispekten skärpts i ett flertal ämnen. Vad gäller den moderna historien har det i kursplanen för ämnet historia i grundskolan särskilt skrivits in att alla elever skall ha kunskaper om vår tids historia "med framsteg och fredssträvanden men också folkmord, såsom "Förintelsen,

revolutioner och krig", Skolverket nämner också att man aktivt arbetar med att ge stöd för undervisning i 1900-talets historia.

Lärarnas Riksförbund, LR, ser med glädje att demokratin lyfts fram och uppmärksammas, eftersom skolan är ett av samhällets viktigaste instrument för att stärka demokratin och dess värden. Skolan är enligt LR en av hörnstenarna i det demokratiska samhällsbygget. Att barn och unga från olika samhällsklasser och med olika etniskt ursprung dagligen kan mötas och arbeta tillsammans, lösa konflikter och samverka har varit idealet för den svenska skolan.

LR menar att i de nationella läroplanerna läggs stor vikt vid skolans alldeles särskilda uppdrag att undervisa om demokrati och fostra till ett demokratiskt förhållningssätt. Skolan är ett av samhällets viktigaste åtaganden och en gemensam angelägenhet får alla i landet. Samtidigt är det glädjande att man i betänkandet inte lägger hela ansvaret för barns och ungdomars demokratifostran på skolan, utan erkänner att unga människor idag är utsatta för en mängd starka krafter som påverkar deras idealbildning. Dock intar skolan en särställning eftersom den möter alla barn under deras uppväxt.

Handikappombudsmannen, HO, delar uppfattningen att skolan har ett ansvar för att förbereda medborgarna för deltagande i demokratin. Skollagen och läroplanerna lyfter fram den svenska skolans värdegrund som inte skiljer sig nämnvärt från Demokratiutredningens. Att tillämpa denna värdegrund innebär att skolan ska föregå med gott exempel i fråga om att inkludera elever med funktionshinder i skolans verksamhet.

HO förespråkar en skola för alla där eleverna ges möjlighet att utvecklas efter sina förutsättningar och behov. Elevernas olikheter måste ses som en tillgång och ett berikande av mångfalden. Att elever med funktionshinder ingår i skolans verksamhet på lika villkor är en viktig del i utvecklandet av alla elevers medborgaranda. Detta gäller inte minst fostran i demokratins moraliska värden av solidaritet och empati.

Kommun- och Landstingsförbunden menar att arbetet med att utveckla den demokratiska andan i skolan, liksom den kommunala demokratins plats i läroplaner, läromedel och i det pedagogiska arbetet behöver utvecklas och att de förtroendevaldas kompetens inom området utnyttjas.

Unga Örnars riksförbund, UÖ, anser, trots att läroplanen klart tar fasta på skolans viktiga roll i demokratiskolning, att skolan generellt måste bli mer öppen för att arbeta med nya metoder för

att få in demokratiarbetet på ett naturligt sätt. Trots höga ambitioner finns det enligt UÖ mycket som pekar på att graden av inflytande inte är så stor som den borde vara för våra barn och unga på deras arbetsplats.

Socialdemokraterna i Dalarna anser att skolan och hela utbildningssystemet måste på ett mer aktivt sätt stimuleras att ta sitt ansvar för en demokratisk fostran. Det är viktigt att den demokratiska fostran inte bara sker på ett teoretiskt plan utan att den sker genom att eleverna/studenterna får uppleva den i praktiken. På detta område tror de att det ordinarie utbildningssystemet kan lära en del av det arbetssätt som sedan lång tid tillämpats inom folkhögskolevärlden.

Västerås folkhögskola instämmer i att skolans roll i den demokratiska skolningen av medborgarna är viktig. Medborgarna måste i ett tidigt stadium slussas in i ett demokratisk tänkande och handlande. Folkhögskolan menar att det börjar redan på dagis. Demokrati handlar om att vänta på sin tur, man får lära sig ta hänsyn till andra och de som är mindre osv. Detta måste också genomsyra skolans arbete genom att lärarna lyssnar och uppmuntrar alla elever, alltså allas lika värde.

Folkhögskolan betonar att grundskolan och gymnasiet har en viktig roll i demokratiträningen. Det finns många skäl till det. Det är viktigt att alla ska lära sig att göra sig hörda. Det finns idag dålig sammanhållning mellan familj och grannar. Medierna "matar" barn och ungdomar med ytliga värderingar. Förtroendet för politikerna minskar på grund av upprepade skandaler och maktmissbruk. Folkhögskolan önskar att medierna nyanserade bilden av politiskt arbete och skrev mer om det positiva politiska arbetet. Allt detta gör att ungdomar är politiskt ointresserade och att skolans roll som introduktion till demokrati är mycket viktig. Folkhögskolan betonar också att skolans kursmaterial ska vara objektiva och inte sponsras av privata investerare.

Sörmlands läns landsting anser att ungdomar bör få noggrann undervisning om de mänskliga rättigheterna redan i grundskolan. Om alla barn får lära sig förstå att alla människor har lika värde men är olika, då har vi grundlagt en första försvarslinje mot rasism och mot demokratins intoleranta krafter. Skolan skall naturligtvis inte bara lära ut teorierna utan måste också vara en demokratisk arena där eleverna får uppleva demokrati i praktiken.

SEKO betonar skolans ansvar för att förbereda de uppväxande medborgarna för ett deltagande i den stora demokratins frågor. Tendenserna i samhället idag där olika grupper såsom olika

invandrargrupper m fl upplever ett utanförskap skärper enligt förbundet detta krav. Skolan måste vara en miljö som både lär ut kunskaper och insikter om olika samhällsuppfattningar och kulturer, men också befordrar de demokratiska värderingarna. När olika grupper av ungdomar .ställer sig vid sidan om, med olika nynazistiska grupper som ett mycket obehagligt exempel, är detta ett stort misslyckande för hela samhället. Enligt SEKO har skolan en nyckelroll för att motarbeta sådana tendenser.

Borgholms kommun anser att demokratiarbetet i skolan tillsammans med kulturen i samhället är en viktig del av bekämpandet mot våld, rasism och droger, då detta handlar om respekten för alla människors lika värde.

Österåkers kommun betonar att eleverna måste bibringas kunskap om nazismens och andra totalitära regimers illdåd. Men lika viktigt är det att ge dem goda kunskaper om och praktiska erfarenheter av demokrati. Skolan har en mycket viktig roll och ett stort ansvar för vår demokratis fortlevnad i framtiden.

Husmoderförbundet Hem och Samhälle menar att ungdomar i allt väsentligt formas vad gäller sina värderingar av den miljö de växer upp i. En trygg och stabil hemmiljö formad med omtanke om individen och på demokratiska principer utgör därför en viktig grund för ungdomars fortsatta liv i det demokratiska samhället. Husmodersförbundet betonar att demokratis grundläggande principer måste erövrats på nytt av varje ny generation. Det visar inte minst de antidemokratiska rörelser som på senare tid fått fäste i vårt land. Som komplement till påverkan från hemmiljön och föräldrar har skolan härvid, i sin fostrande och utbildande roll, en stor och betydelsefull uppgift. I skolan skall inte enbart ges undervisning i demokrati, orden måste kompletteras med handling och levande exempel. Eleverna måste j större utsträckning än vad som idag är fallet, ges möjligheter att påverka olika beslutsprocess

Lärarnas roll i ungdomens demokratiska fostran

Ungdomsstyrelsen vet ganska väl hur elevinflytandet fungerar samt om elevernas kunskap om demokrati. De vet också mycket om ungas värderingar utifrån olika studier som genomförs kontinuerligt. Det finns däremot lite kunskap om skolans personals värderingar, deras syn på och kunskap om demokrati och hur skolans personal ser på sin yrkesroll i en demokratisk organisation som kommunen. Enligt Ungdomsstyrelsen måste demokratisk medvetenhet och förståelsen för det egna agerandets betydelse

komma inifrån, den måste upplevas. Om skolans personal inte är förankrade i denna kunskap och om de inte tagit den till sig, spelar det liten roll att demokrati, inflytande och delaktighet skrivs in i olika styrdokument.

Norrtälje kommun anser att skolan ska ha ett elevdemokratiskt arbetssätt och dessutom förmedla kunskap om demokrati som begrepp, ge insikt i politiska frågor, lära elever att väga dessa mot varandra och att förstå hur andra människor tänker. Vid sidan av föräldrar har även lärarna ett särskilt ansvar för att barn och ungdomar utvecklas i ett demokratiskt tänkande. Kommunen anser att det åliggandet förutsätter att lärarkåren, särskilt morgondagens lärare, har god kunskap om och kan förmedla demokratiska värderingar. Kommunen anser att utbildningen i dessa frågor bör ges en förstärkt roll på lärarhögskolorna.

Göteborgsregionens kommunalförbund och **Öckerö kommun** betonar att skolan har en viktig och nödvändig roll när det gäller att värna om demokratiska medborgare samt förmedla och i praktisk handling handla utifrån demokratins värdegrund. Vid rekrytering och vidareutbildning av lärare bör strävan inriktas mot förmåga att verka för demokratiska former och kunskap om vårt demokratiska system.

Karlstads universitet betonar att inom lärarutbildningen utgör demokratibegreppet ett viktigt fundament. I den nya lärarutbildningen, som den är på väg att utformas vid Karlstads universitet, fokuseras bl a. på demokratin och dess värdegrund. Det innebär bl a analyser av centrala begrepp för ett demokratiskt samhälle som hänsyn, öppenhet, jämställdhet, jämlikhet och solidaritet. Det berör såväl relationer mellan människor som människors förhållningssätt till olika miljöer.

TCO anser att det behöver satsas mer på vidareutbildning av skolpersonal om det som kallas värdegrunden, dvs allas lika värde, jämställdhet och tolerans. Detta inbegriper således även mobbning. Även skolelever omfattas till vissa delar av arbetsmiljölagen (AML). Det innebär att arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om kränkande särbehandling (AFS 1993:17) även gäller för skolelever. Elevernas kunskaper om arbetslivet generellt sett, inklusive de rättigheter och skyldigheter som gäller där, liksom om regler och etik som gäller i skolan, behöver öka. TCO anser vidare att det bör tillsättas en Studerandeombudsman som ges uppdraget att motverka diskriminering och kränkande särbehandling, dvs mobbning, i bland annat grundskola och gymnasium

Internationella kvinnoförbundet betonar behovet av en samverkan mellan elever-elevråd-skolledning-föräldrar. Läromedel och pedagogik bör uppdateras beträffande demokratiskt tänkesätt och gendaspekter. Lärare behöver fortbildning om skilda kulturer för att hindra destruktiva kulturkrockar. Utbildning i demokratifrågor skall stå i läroplanen. Föräldrar skall innefattas i demokratiutbildningen.

Cecilia Gärding lämnar följande synpunkter om det sjunkande valdeltagandet via Demokratitorget:

1. I högstadiet och gymnasiet är undervisning om kommunalpolitiken, skillnaden mellan partierna och statsförvaltningen av varierande kvalitet. Denna undervisning ser hon som avgörande för den nya generationens lust att delta i det parlamentariska systemet.
2. Kompetens bland lärare och förvaltning om den dagsaktuella debatten om partierna lokalt och nationellt är inte heller vad den borde.
3. Vi behöver skriva om våra böcker i samhällskunskap och historia för att kunna väcka frågan i skolan om vad partierna har för historia, hur demokratiprocessen fungerar och vad partierna tycker samt om jag som medlem får tycka olika. Detta är frågor som hon själv har mött i sitt dagliga arbete med att föreläsa för gymnasieelever om politiken

Undersökningar om ungdomar och demokrati i skolan

Flera remissinstanser hänvisar till olika undersökningar som har gjort om demokrati i skolan och ungdomars uppfattningar om demokrati

Skolverket anser att kunskaperna om hur barnomsorgen och skolan arbetar i enlighet med den formulerade värdegrunden är begränsade. Undersökningar visar dock att elevers kunskaper om demokratins formella sidor är bristfälliga men att barn och unga generellt omfattar demokratiska värderingar. Många elever visar brister i sin förmåga att stå för de demokratiska värderingarna och ta ställning på ett genomtänkt sätt i etiska valsituationer.

Skolverket menar att elevinflytandet generellt har ökat under 90-talet men ändå uppger hälften av eleverna i de senare åren i grundskolan och i gymnasieskolan att de bara i liten utsträckning kan påverka sin situation. Barnen på fritidshem menar att de inte är med och planerar vad som ska ske. Skolverket nämner att man i

november 2000 kommer att presentera en strategi för regeringen för sitt fortsatta arbete med värdegrundsfrågor .

Kommun- och Landstingsförbunden hänvisar till Skolverkets attitydundersökning 1997 i grundskolans årskurs 7-9 och gymnasieskolan om vad eleverna ansåg om inflytande, meningsfullhet och trygghet i skolan. Merparten vill vara med och bestämma både vad gäller verksamheten i stort och det som gäller ramar för verksamheten. I en utvärdering av de nya läroplanerna anser exempelvis gymnasieelever i årskurs 3 från både de yrkesinriktade och de studieinriktade programmen att verksamheten innehåller alltför lite praktik och är för lite samhällsintegrerad. Eleverna känner sig instängda i skolan och upplever att man skulle behöva mer praktisk nödvändig livskunskap.

Enligt förbunden kan man utifrån dessa upplevelser dra flera slutsatser. Eleverna visar på behov och önskan om att få större inflytande – möjligheterna finns uppenbarligen, men ändå når man inte ända fram. Om eleverna känner vanmakt finns risken att de tappar förtroende och engagemang också för den ”stora demokratin”. För att mäta hur skolan arbetar för att uppnå målet: demokratisk fostran har Skolverket påbörjat försök att utveckla ett diagnostiskt material.

Unga Örnar hänvisar till sin rapport ”Dela Lika? Barn tänker och tycker om Rättvisa” som gjordes 1998 bland 10-12-åringar. Av rapporten framgår att ca 20% inte tycker att det finns lärare som bryr sig om vad de säger och tycker. Andra undersökningar, både från olika kommuner och Skolverket, visar enligt UÖ att ökad ålder och mognad inte ger ökat inflytande. Istället kan man se en minskad grad av upplevelse av inflytande år 7-9 och ännu sämre siffror för gymnasieungdomar. Dessutom verkar vuxnas inställning vara att de inte tror sina i stort sett vuxna ungdomar om att ha mognaden att få ökat inflytande över sitt eget arbete. Detta är enligt UÖ en skrämmande bild som vi måste göra något åt.

Vilhelmina kommun redovisar ett exempel med elevutvärdering som Vilhelmina kommun arbetar med i grundskolans år 7-9. Det arbetet vilar på de två grundstenarna demokrati och samtal och stor vikt läggs vid att ungdomarna känner att de tas på allvar och att de får snabb feedback. Det arbetet har även utmynnats i reella ärenden från skolans elevråd till kommunstyrelsen där eleverna fått gehör för sina förslag och fått möjlighet att förverkliga sina idéer bl a. i form av att själva få utveckla sin närmiljö i och vid skolan.

Röda korset redovisar en egen undersökning som visar att över hälften av eleverna anser att frågan om rasism och främlingsfientlighet diskuteras för sällan i skolan. RKUF arbetar för att lyfta dessa viktiga frågor, dels genom att förse skolan med verktyg, dels genom att gå ut och diskutera frågorna i klasser. SRK har lång erfarenhet av utbildning i folkrätt och mänskliga rättigheter. Kunskaper som skulle kunna utnyttjas i skolundervisningen i betydligt större utsträckning än vad som är fallet idag.

Studieförbundet Vuxenskolan lyfter fram ytterligare en aspekt på skolans roll ur demokratisynpunkt. Lsåret 1998/99 var det 23 procent av eleverna som inte nådde målen (som inte var godkända i ett eller flera ämnen) i grundskolan. Hösten 1998 fanns ca 15.000 elever i årskurs 1 på det individuella programmet i gymnasieskolan., en ökning med ca 15 procent jämfört med 1997. Många, inte minst elever med utländsk bakgrund, verkar behöva ett extra år mellan grund- och gymnasieskolan innan de går över på ett nationellt program.

Ca 38 procent av de elever som började gymnasieskolan 1994 saknade grundläggande högskolebehörighet efter 4 år (uppskattningsvis 52 procent bland elever med utländsk bakgrund) Ungefär 15 procent av en årskull får ägna sig åt att på olika sätt komplettera sina betyg i kommunal vuxenutbildning fem procent för allmän komplettering, fem procent för att skaffa sig grundläggande högskolebehörighet till vilket kommer fem procent för att konkurrenskomplettera betygen. "

Praktisk inläring av demokratins former

Många remissinstanser instämmer i att skolan inte bara har till uppgift att lära ut kunskaper om demokrati, moral och kritiskt tänkande. Skolan måste också vara en demokratisk arena; eleverna måste få uppleva demokrati i praktiken.

Ungdomsstyrelsen anser att det måste tillskapas möjligheter och förutsättningar för skolans personal att utveckla ett eget demokratiskt förhållningssätt Skolans tradition som läroanstalt brukar anges som skäl till att förändringen går långsamt. Men det finns enligt Ungdomsstyrelsen andra, mindre synliga, faktorer som förhindrar en demokratisering och förändring av skolan. Utveckling av metoder för att arbeta med demokratifrågor i skolan är därför väsentligt. Demokratiområdet är komplext och rymmer en mängd delområden. Samhällskunskap, mötesteknik,

konfliktlösning, värdegrund, politiska ideologier, statskunskap, demokratibegreppet flyter lätt samman och blir svårt att hantera. Ungdomsstyrelsen anser att metoder för demokratiska mötesformer och för att skapa en lärande miljö där demokratitanken finns integrerad i skolarbetet behöver stimuleras och utvecklas.

Lärarnas Riksförbund betonar betydelsen av kunskaper om demokrati som styrelseform, och vikten av att utveckla sådana färdigheter som möjliggör deltagandet i den demokratiska processen. Förutom de rent samhällsvetenskapliga kunskaperna behöver dagens elever träna sitt källkritiska tänkande och sina verbala färdigheter; att lyssna och analysera såväl som att själva uttrycka en mening. För att inte bara bevara, utan också stärka denna gemensamma framtidssatsning, är det enligt LR viktigt att demokratiska principer styr skolan på alla plan och att vi är medvetna om vilka demokratiska principer som bäst gagnar skolan som demokratisk institution.

Uppsala kommun menar att demokrati inte endast är en fråga om ett sätt att styra samhället, det är också en attityd. Det handlar om att umgås med respekt för varandras uppfattningar men också om att ta ett ansvar för att bidra till lösningen av gemensamma frågor. Skolan har en viktig uppgift att fostra till en demokratisk attityd. Kommunen anser att alla uttryck för bristande människorespekt måste motarbetas. Det är också viktigt att elever får lära sig hur man påverkar i kommuner, samt det representativa systemets funktionssätt och former utanför klassrummet.

Sölvesborgs kommun har inhämtat ungdomars syn på demokrati, kommunpolitik och möjligheter till politiskt inflytande. Att unga människor har ett engagemang råder det enligt kommunen inget tvivel om. Men vad som framkommer vid samtal är att unga människor i skolan inte upplever att de får utbildning, upplysning eller information nog för att veta hur de skall kanalisera detta engagemang och nå fram till politikerna.

Enligt kommunen verkar skolan inte i tillräcklig omfattning ge kunskap om vilken roll, vilka uppgifter och ansvarsområden politikerna har eller om hur den demokratiska beslutsprocessen fungerar. Kommunen anser därför att det är angeläget att skolan ytterligare fokuserar på dessa områden. Okunskapen bidrar till det politikerförakt som finns hos de unga idag. Med bristande kunskaper om hur det politiska upplägget ser ut ökar också risken att man i framtiden ser enbart enfrågepartier på den politiska arenan.

Arboga kommun betonar behovet av att medborgarnas egen demokratiska värdegrund förstärks och att skolningen i demokratisk medvetenhet förbättras ytterligare. Skolan har här en viktig roll och är en viktig resurs i detta arbete bl a genom att låta eleverna träna sig i demokratiskt beslutsfattande. Kommunen anser att förtroendevalda bör ges större möjlighet att medverka i skolans arbete med demokrati

Åmåls kommun anser att skolan till sitt arbetssätt måste vara demokratisk och i praktisk handling visa på fördelarna av samarbete och att lösa konflikter tillsammans. Kommunen menar att ren utbildning kan stärka demokratin men aldrig ersätta demokratisk fostran inom föreningsliv, skola m.m.

Studieförbundet Vuxenskolan, SV anser att man måste arbeta på flera fronter, dels fördjupa samhälls- och historiekunskapen så att eleverna får en god kunskap om folkrörelser, folkbildning och hur det svenska samhället vuxit fram och är organiserat, dels organisera skolarbetet så att eleverna verkligen i praktiken får uppleva ett demokratiskt arbetssätt.

Kalmar kommun eleverna måste få lära sig att våga prata, lära sig delaktighet och inflytande och lära sig att skilja på sak och person. Kommunen anser att skolan måste ges möjlighet att arbeta mer praktiskt och nära det demokratiska samhällets struktur för att på så sätt levandegöra hur ett demokratiskt samhälle byggs. Kommun

Gnosjö kommun anser att skolan har en viktig roll i skolningen av de unga i de demokratiska principerna. Skolan bör därför ges resurser för att kunna ge utbildning i sammanträdesteknik, demokratins spelregler och dess tillämpning. Det är också viktigt att det i skolan sker en samverkan mellan lärare, föräldrar, elever och övrig skolpersonal – då skapas större möjligheter att fostra eleverna till demokratiska medborgare. Elev- och föräldrainflytandet är alltså av största vikt. För att uppnå detta krävs stöd i olika former till elevråd samt att föräldraföreningar aktiveras och ges uppgifter. Även integrationen av elever med utländsk bakgrund är enligt kommunen av yttersta vikt för samhällets framtida demokratiska utveckling. Skolan måste här ge eleverna kunskaper som möjliggör en delaktighet i det svenska samhället.

Hallstahammars kommun betonar att elevernas egna tänkande, stödet till dem för att utveckla ett kritiskt förhållningssätt och för att utveckla egen förmåga att delta i det demokratiska samtalet – bl a genom debatträning – är viktiga

uppgifter för den skola, som kan vara något av en arena för träning av dagens elever till morgondagens självständiga och engagerade medborgare. Kommunen anser att skolan, och demokratin, behöver en kvalitetsinriktad demokratiutveckling

Jämtlands läns landsting ser skolan som en viktig institution för skolning i demokrati, både för att lära ut och för att praktisera demokrati.. Landstinget påpekar att skolorna bör vara tillåtande mot olika åsikter och ha en debattvänligt miljö där åsikter kan brytas och formas. Landstinget anser att folkhögskolorna med sin långa demokratiska tradition skulle kunna spela stor roll för utvecklingen av demokratisk skolning. Landstinget menar att demokrati är något som man både bör få lära sig och praktisera tidigt. Här kan förskolan vara samhällets första institution för att lära barnen ett demokratiskt sinnelag.

Verdandi anser att samhällsundervisningen bör utvecklas för att ge eleverna kunskaper och värderingar om demokratiska arbetssätt och samhällets organisation och beslutsformer. Särskilda studier kring olika samhällsproblem och utvecklingstrender bör stimuleras. Eleverna bör också stimuleras att påverka samhället, genom skrivelser och debattinlägg, både i massmedia och direkt till beslutsfattare och myndigheter

Verdandi anser att skolan ska ge träning i demokrati genom att ge eleverna inflytande och ansvar för skolans totala verksamhet. Genom att göra eleverna mer delaktiga i undervisning och övrigt skolarbete, ger man demokratin en naturlig roll i vardagen, som eleverna kan bära med sig ut i det övriga samhället. Skolan måste också i högre grad ta tillvara, ta in, det övriga samhället i undervisningen. Skolan bör ha resurser att utnyttja kunskaper och resurspersoner utifrån i undervisningen, göra fler studiebesök och praktik inom samhällets olika funktioner där skolan är med och tar ett aktivt pedagogiskt ansvar för praktikens utformning.

Älmhults kommun anser att skoldemokratin och elevinflytandet är av stor betydelse. Det betyder att eleverna måste få ett verkligt inflytande i skolan och att skolan arbetar på ett demokratiskt sätt. Det är angeläget att barn och ungdomar får lära sig hur samhället fungerar. Kommunen anser att skolan bör ta chansen att inbjuda aktiva politiker till skolorna och låta dem berätta om sitt politiska arbete. Ett bra exempel är när en riksdagsman och fullmäktigeledamot besökt klasser på gymnasieskolan och talat om sitt politiska arbete utan att tala partipolitik.

Unga Örnars riksförbund menar att barn och ungdomsorganisationer kan tillföra oerhört mycket i demokratidiskussionen i skolan och då inte enbart de politiska ungdomsförbunden. När det är dags att diskutera miljöfrågor bör skolan bjuda in miljöorganisationerna, historia – hembygdsföreningen, Barnkonventionen - Unga Örnar. Hur man jobbar i projekt är något i stort sett hela föreningssverige är experter på. Listan kan göras lång. Enligt UÖ visar hela Sveriges föreningsliv på bredden i demokratin och skulle kunna vitalisera skolans arbetssätt genom att släppas in och få visa på alternativ. Kanske t o m de vuxna har ett och annat att lära av detta.

Ungdomens Nykterhetsförbund menar att demokratin inte får bli enbart teoretisk. Eleverna måste själva få uppleva alla möjligheter man har med demokrati. Elevrådets uppgifter får t.ex. inte stanna vid att bestämma färgen på gardiner i elevernas uppehållsrum utan ska vara ett forum där ganska stora förändringar kan genomföras, för alla i skolan. Ungdomens Nykterhetsförbund tycker att samhället borde släppas in mer i skolan, t.ex. organisationer, myndigheter och näringsliv så att eleverna får en blick in i verkligheten och inte bara presenteras "skolans" åsikter. Detta måste naturligtvis förberedas väl så att eleverna tränas i ett kritiskt tänkande och inte tillåts ta till sig budskapen oreflekterat.

Ungdomens Nykterhetsförbund anser att skolböcker som är skrivna av olika intresseorganisationer inte bör tillåtas, eftersom risken är stor att de på ett eller annat sätt är vinklade. Vissa företag och organisationer har ett eget vinstintresse när de pratar i skolorna. Ungdomens Nykterhetsförbund ser naturligtvis att antidemokratiska organisationer inte passar i skolmiljön.

Vilhelmina kommun anser att skolan utgör den viktigaste länken när det gäller att ge alla individer goda kunskaper i svenska språket. Bristande kunskaper i svenska språket kan lätt leda till att den enskilde individen inte känner sig delaktig i samhället. Yttrandefriheten, möjligheten att delta i samhällsdebatten, att ta del av information och kunskap, utbyta åsikter begränsas när individen inte behärskar språket. Kommunen anser att en särskild uppmärksamhet måste inriktas mot detta, eftersom detta också utgör störst risk bland redan svaga och utsatta grupper i samhället. Kommunen anser att skolans ansvar för att ge varje individ den grundläggande demokratiska plattformen bör tydligt framgå i centrala och nationella mål för skolan för att understryka en samlad nationell syn på demokratifrågan.

Uppsala läns landsting menar att skolans roll för den demokratiska skolningen inte nog kan betonas. Inte bara för "demokratisk skolning", utan även för att ge eleverna nödvändiga verktyg. Att så pass många fortfarande går ut skolan med bristfälliga skriv- och läskunskaper ger ett demokratiskt underläge. Ett problem som enligt landstinget borde belysas mer är kvinnors och mäns olika förutsättningar för att delta i politiskt arbete.

LO anser att de försök som har påbörjats med ökat föräldra- och elevinflytande i skolan är positiva. Men det har också ett viktigt demokratiskt värde att skolan förblir en plats där elever med olika bakgrunder möts. Av detta skäl är LO oroad över den snabba omvandling som nu sker av den sammanhållna grundskolan till friskolor. Risker finns att det på sikt leder till än mer segregering.

TCO anser att skolningen i demokratisk medvetenhet måste förbättras i dagens skola. Det gäller såväl att teoretiskt lära ut kunskaper om demokrati, - bland annat avseende arbetslivet - moral och kritiskt tänkande som att eleverna får uppleva demokrati i praktiken i det dagliga arbetet på skolan. Mänskliga rättigheter och principen om alla människors lika värde måste med andra ord synliggöras i det dagliga skolarbetet.

Peace Quest ser ett behov av att bredda ansvaret i samhället för demokratiträningen. Varför ska skolan behöva demokratifösträning? För vad gör man när man sitter med en hel klass av rasister? Var och hos vem ligger ansvaret? Skolan måste kunna få hjälp utifrån för att motverka de luckor som knappa resurser och utbrända lärare skapar. Peace Quest föreslår att en resursbas inrättas, där demokratiinstitut, enskilda organisationer och förslag på kunniga föreläsare kan ingå för att finnas som hjälp till lärarna.

För att kunna förebygga mobbning, utanförskap och rasism på skolor föreslår Peace Quest att konflikthantering ingår i schemat för alla elever. Att tidigt lära sig metoder och vägar för konstruktiv konflikthantering och kommunikation är ett enligt Peace Quest ett sätt att förebygga framtida konflikter samt att fördjupa förståelsen för internationella konflikter. Enligt Peace Quest finns det fortfarande många lärare som tyvärr är okunniga och opedagogiska. Peace Quest tar tillfället i akt att uppmuntra till att öka lärarkompetensen både i alternativa utlärnings sätt och i konsten att föra upp diskussioner om mänskliga rättigheter, konflikthantering och grundläggande samhällsvärderingar.

Österåkers kommun betonar skolans ansvar för att eleverna bibringas kunskap om nazismens och andra totalitära regimers illdåd. Men det är lika viktigt att ge dem goda kunskaper om och

praktiska erfarenheter av demokrati. Skolan har en mycket viktig roll och ett stort ansvar för vår demokratis fortlevnad i framtiden.

Skolledarna finner det djupt beklagligt och tragiskt när och varhelst antidemokratiska tendenser dyker upp. Man åsyftar då rasistiska inslag, den otäcka våldsbenägenheten hos politiska extremistgrupper, okunskap om illdåd begångna i vår samtidshistoria eller etniska konflikter oavsett dess benämning. Skolan skall då fungera som ett demokratiskt forum där skolan och dess anställda ; i samråd med elever, föräldrar m fl uppmärksammar dessa negativa företeelser och medverkar i en långsiktig opinionsbildning. Akuta, negativa situationer är paradoxalt nog möjligheter att tackla problem och söka finna lösningar.

Västerås folkhögskola tycker att det är viktigt att skolans kursmaterial är objektivt och inte sponsras av privata investerare. Man betonar att skolan också ska undervisar tidigt om rasism, fascism och nazism. Man påpekar också föräldrarnas ansvar när det gäller hur barnen använder Internet. Föräldrar bör också få ekonomiska möjligheter att vara hemma och umgås med barnen för att kunna ta ett större ansvar av deras ekonomiska fostran. Folkhögskolan föreslår att nya politiska organ bör utvecklas för att förebygga en politisk ojämlikhet emellan inflyttade med utländsk bakgrund.

Exempel på demokratiarbete i skolan

Flera remissinstanser redovisar konkreta exempel på demokratiarbete i skolan. Ett konkret exempel som Ungdomsstyrelsen pekar på är det försök som Göteborgs universitet gjort med årskurs 8 i ett antal klasser under ledning av professor Peter Esaiasson vid statsvetenskapliga institutionen. Syftet med projektet "Demokratiwerkstaden" var att undersöka om statsvetenskapliga insikter om demokratiskt beslutsfattande har relevans för skolungdomars tänkande om demokrati och politik. Genom principiella diskussioner diskuterades problematiska avvägningar som uppstår när många människor ska bestämma tillsammans om gemensamma angelägenheter. Projektet var mycket framgångsrikt och Kommundemokratikommittén kommer att beskriva pilotprojektet närmare.

Boxholms kommun redovisar hur kommunen arbetar med demokrati i skolan. Kommunen anser att skolans uppgift är att tillsammans med föräldrarna föra de demokratiska traditionerna och värderingarna vidare. Demokratins fördelar bearbetas och lyfts

fram som svar på antidemokratiska rörelser .En plan för demokratisk utveckling via klassråd arbetas fram i samtliga skolor. Planen bör innehålla beskrivning av hur beslutanderätt, ansvar och skyldigheter utvecklas med stigande ålder

Kommunen menar att fördelarna med helhetssyn bör jämföras med ensidigt engagemang i enstaka frågor .En etksamling för skolan skall tas fram för grundskole- och gymnasienivå. Ökad föräldramedverkan skall ske i skolan i form av skolråd. En plan för hur samspelet mellan skola och föräldrar bör utvecklas skall tas fram .Kommunen anser att passiviteten är den största faran i framtiden. Man anser att skolan bör öppnas i större utsträckning med politikerbesök, valdebatter, demokratiprojekt, studiebesök mm .Kommunen pekar också på att "Tidningen i skolan" är viktig eftersom allt flera familjer avstår från dagstidning

Motala kommun har tagit initiativ till dels träffar mellan förtroendevalda och elever i samhällskunskapsundervisningen på gymnasieskolan. Vidare har kommunen aktivt försökt att fånga upp ungdomars syn på framtiden i Motala genom ett visionsarbete om Motala 2010. Genom uppsatser och utställningar har elever beskrivit sin syn på kommunen. Det är kommunens erfarenhet att det är svårt att locka ungdomar till den typ av rådslag som kommunen arrangerat. Målgruppen för dessa diskussioner blir lätt snedfördelad.

Genom dessa erfarenheter och genom arbetet med ett ungdomspolitiskt program försöker Motala kommun att finna vägar att nå ut till ungdomar på ungdomars vis i frågor om vår demokrati. En viktig del i detta arbete är givetvis skolans undervisning och deltagandet i praktiskt utövande av demokrati i skolan. Det sistnämnda är inte helt lätt och kräver en fungerande dialog mellan skolledning och elever där elevråd, forum m.m. tillmätts rätt betydelse. Inom kommunen arbetar man aktivt för att skolan ska följa upp detta ansvar.

Västerås kommun redovisar att barn- och ungdomsnämnden och utbildningsnämnden har initierat flera projekt för att stärka demokratin och inflytandet för elever och föräldrar, t ex genom bildande av lokala styrelser i skolan, centrala elevrådet samt andra inflytandeprojekt. Detta är ett led i arbetet med att ge elever och föräldrar kunskap, tillgång till information och möjlighet till reellt inflytande och delaktighet. Kommunen anser att skolan har en viktig roll när det gäller att informera elever och föräldrar om vilka skyldigheter och rättigheter de har inom olika områden. Det

behövs också en praktiskt tillämpning i att praktisera de demokratiska principerna i det vardagliga skolarbetet.

Kommunen påpekar att skolan är ålagd att arbeta med demokratiska värden. Det är angeläget att skolan öppnar sig mot samhället och bjuder in företrädare för de politiska partierna för information om såväl innehållet i politiken som dess förutsättningar och former. Samtidigt kan skolklasser bjudas in till Stadshuset för att vara med på ett nämndsammanträde. Genom att förbereda detta studiebesök i skolan och bearbeta dagordningen, söka bakgrundsfakta och sätta in frågorna i sitt sammanhang, skapas ett naturligt tillfälle för eleverna att lära om demokrati och den politiska processen.

Kommunen anser att viktigast i arbetet med barn och ungdomar är de vuxnas förhållningssätt. Vuxna som visar intresse och engagemang inför ungdomarnas tankar och idéer skapar en god miljö för en skola och ett samhälle med demokratiska värden. Det är viktigt att förhållandet präglas av ömsesidig respekt. Skolans uppgift att lära eleverna demokratiskt tänkande kan ha sin början i den vardagliga undervisningen, där varje individ inom vissa ramar ska ges möjlighet att ha inflytande och ansvar över arbetsformer, redovisningar, innehåll och uppföljningar.

Enligt Västerås kommun är skolan en social och kulturell mötesplats som både har möjlighet och ansvar att stärka förmågan att förstå och att leva sig in i andras villkor och värderingar. Här finns rika tillfällen att förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på.

Demokrati i praktisk tillämpning

Många remissinstanser redovisar också hur man i det interna skolarbetet tillämpar demokratiska arbetsformer.

Nyköpings folkhögskola menar att demokrati är en färskvara. Den måste ständigt underhållas och det är en stor uppgift, bl a för folkbildningen. Enligt folkhögskolan är förändringarna under de sista trettio åren betydande. Den stora skillnaden tycks ligga i tidsandan. Det är den individuella framgångens väg som gäller man sköter sig själv, andra får göra detsamma. Kollektivt agerar man bara i tillfälliga opinionsyttringar, en petition till rektor eller liknande. Man driver inte frågor med tålmodig ihärdighet, organiserade och med viss långsiktighet (som på 1970-talet), frågor sprungna ur den egna situationen som elev och med skolan som en möjlighet som man tillsammans ytterligare skulle kunna förbättra.

Enligt folkhögskolan kräver kollektivt agerande också en frivillig (och insiktsfull) underordning under de av kollektivet fattade besluten. Det har elever idag svårt för. De uppfattar ofta detta som att det går den individuella friheten förnär. I klassrummen finns fortfarande diskussionen och viljan att använda möjligheten till inflytande, konkret över de egna studiernas utformning. Men idag måste lärare och rektor "visa på demokratimöjligheterna", påpeka vilka frågor som just nu tas upp och behandlas i styrelse och lärarråd, vad de har för konsekvenser, vilka olika alternativ som kan tänkas komma upp, hur dessa kan påverka eleverna och att det kan vara viktigt vilket beslut som fattas och att någon kanske borde delta osv., i en tålmodigt bildande, medvetandegörande och vägledande dialog. Enligt folkhögskolan räcker det inte med enbart kallelse och dagordning.

Enligt folkhögskolan finns det sällan ett självmant initiativ, ofta ingen förtrogenhet med formerna eller ett självklart engagemang för saken. Folkhögskolan hävdar utifrån sitt samhällsuppdrag att det mer eller mindre är skolans plikt att åstadkomma just detta. Frågan är bara hur det låter sig göras. Att över elevernas huvuden besluta vad de bör bildas i är inte förenligt med folkhögskoletraditionen och saknar med säkerhet dessutom varje form av effektivitet, eftersom det gäller att tillägna sig kunskaper .

Pedagogiskt försöker folkhögskolan att arbeta så att eleverna skall bli mer medvetna om sina egna grundvärderingar och vad dessa har eller borde ha -för konsekvenser i olika sammanhang. Folkhögskolans elever kommer ofta från samhällets skuggsida och det blir allt vanligare att de anser att vi är på väg tillbaka till den tid då bara de rika hade rösträtt och människovärde.

Skolan som demokratisk arena

Skolledarna instämmer helhjärtat i att skolan har ett ansvar för att förbereda de uppväxande medborgarna för ett deltagande i den alltid pågående diskussionen om demokratins stora frågor. Utbildningssystemet är enligt Skolledarna en central mötesplats för skilda kulturer och synsätt. Skolan är en demokratisk arena. Här måste eleverna få uppleva demokratin i praktiken.

Bräcke kommun anser att vi inte får ta demokratin för given. Vi måste hela tiden diskutera och argumentera för det som är grundläggande, alla människors lika värde. Skolan spelar en viktig

roll och ska genom praktisk handling visa vad demokrati är. Men vi måste även inom andra verksamheter, delar i samhället, låta barn och ungdomar uppleva demokratiska arenor. Kommunen anser att vi inte får vara rädda för att "lämna över" demokratiska arenor, inflytande och makt till våra barn och ungdomar. Det är en viktig skolning inför framtiden.

Fagersta kommun anser att kunskapsinhämtning är skolans viktigaste uppgift. Men skolans roll är inte bara att lära ut demokrati utan också att vara en demokratisk arena där eleverna får uppleva demokrati i praktiken.

Umeå kommun delar uppfattningen om ett fortsatt stort behov av en fri och från staten autonom forskning och folkbildning vad gäller skolning i demokratisk medvetenhet. Skolan har naturligtvis ett stort ansvar för de uppväxande medborgarna. Därför delar kommunen uppfattningen att skolan också måste vara en demokratisk arena så att ungdomarna redan i detta skede får uppleva demokrati i praktisk form

Upplands-Bro kommun tycker det är bra att utredningen betonar behovet av skolning i demokratisk medvetenhet och att man särskilt nämner skolans viktiga roll, liksom folkbildningens och bibliotekens roll samt att man uppmärksammat möjligheten att utnyttja IT i detta sammanhang. Kommunen tycker det är oerhört viktigt att det på alla orter i landet finns forum som underlättar möjligheterna för alla medborgare att söka kunskap och föra en dialog med andra människor.

Kyrkostyrelsen i Svenska Kyrkan delar utredningens krav på skolan. Den skall vara en demokratisk arena och lära ut demokrati, skapa insikt och problematisera. Både inom skolan och lärarutbildningen måste tillräcklig tid ges för att utveckla den egna demokratiförståelsen och ansvarstagandet. Måhända kan större intresse för de existerande politiska strukturerna och vilja att påverka dem, sedan växa fram. Många unga uppfattar demokratin enbart som en beslutsform och inte ett förhållningssätt: om blott själva beslutsformen fungerar upplevs demokratin vara intakt.

Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund anser att skrivningarna om skolornas roll är mycket viktigt. Förbundet anser att skolan i sitt arbetssätt ska låta eleverna vara en aktiv del av ett demokratiskt arbete. Det räcker inte att läsa om demokrati, etiska teorier och moral. Skolan måste vara en demokratisk arena, som tillåter och uppmuntrar till olika uppfattningar och som föregår med gott exempel. Barn gör inte som vi säger utan som vi gör. Skolor ska dessutom uppmuntras till att ha lokalerna tillgängliga

för medborgarna, att ha skolorna öppna för mötesverksamhet. Förbundet påtalar också vikten av IT-utveckling i skolorna, och att eleverna får lära sig hantera mediet samt lära sig ett kritiskt förhållningssätt till den information som finns.

Uppsala kommun menar skolan måste lägga upp sitt arbete så att eleverna ges reella inflytandemöjligheter. Även föräldrar och skolans personal måste ges möjlighet att praktiskt utöva demokrati. Kommunen anser därför att frågor rörande demokrati i stort liksom demokrati i skolarbetet måste ha en framträdande roll i framtida förändringsarbete inom skolområdet.

FiA-folkhögskolan i Angered menar att för ungdomarnas del spelar skolan en avgörande roll i synen på och upplevelsen av demokrati.. Många av dagens ungdomar är historielösa vilket kan vara en av förklaringarna till deras bristande intresse för partipolitik och demokratiseringsarbete. Genom att ge ungdomarna ett större ansvar i skolan anser folkhögskolan att de också praktiskt kan lära sig att hantera ett demokratiskt beslutsfattande och att sätta in frågor i ett större sammanhang. De försök som görs i vissa kommuner med elevmajoritet i skolstyrelserna bör enligt folkhögskolan därför utvidgas och på sikt bli obligatoriska.

Demokratisk skolning i elevråd

Ungdomsstyrelsen pekar på att det pågår en spännande demokratiutveckling på ett flertal skolor i landet.

Ungdomsstyrelsens uppfattning är dock att skolan har en lång väg att gå innan elever praktiskt får erfara vad demokrati är.

Ungdomsstyrelsen förespråkar skolstyrelser med elevmajoritet och ser det som primärt att elever får inflytande över undervisningens innehåll och form. Detta kommer i förlängningen att resultera i en förändrad skola.

Motala kommun menar att skolans undervisning och deltagandet i praktiskt utövande av demokrati är viktig. Det kräver en fungerande dialog mellan skolledning och elever där elevråd, forum m.m. tillmäts rätt betydelse. Inom kommunen arbetar man aktivt för att skolan ska följa upp detta ansvar.

Örebro kommun anser att skolans ansvar för medborgarandan är stort. I skolan ska eleverna få kunskap om demokratin och uppleva den i praktiken. Det gäller i undervisningen i vardagens konfliktlösning, i klassrummen när beslut ska fattas och i de formaliserade råd och styrelser som finns på skolan. Kommunen anser att kunskapen om demokratin och dess grundvärden och dess

praktiska tillämpning i skolorna behöver stärkas därför att just demokratins moraliska grundvärden har så stor betydelse under uppväxtåren. I skolan finns barn med ursprung i många olika länder och kulturer. Här finns barn från familjer med olika utbildningsnivå och från olika boendeformer. Därför är också föräldrarnas och andra intressenters medverkan i skolans verksamhet viktig. I skolan läggs grunden till ett mångkulturellt samhälle och till en god medborgaranda. Kommunen anser också att den högre utbildningen har ett ansvar för demokratin och medborgaranda. Pedagogiska institutionen vid Örebro universitet har tagit upp en diskussion om detta.

Västerås kommun beskriver att Barn- och ungdomsnämnden och utbildningsnämnden har initierat flera projekt för att stärka demokratin och inflytandet för elever och föräldrar, t ex genom bildande av lokala styrelser i skolan, centrala elevrådet samt andra inflytandeprojekt. Detta är ett led i arbetet med att ge elever och föräldrar kunskap, tillgång till information och möjlighet till reellt inflytande och delaktighet. Kommunen anser att skolan har en viktig roll när det gäller att informera elever och föräldrar om vilka skyldigheter och rättigheter de har inom olika områden. Det behövs också en praktiskt tillämpning i att praktisera de demokratiska principerna i det vardagliga skolarbetet

SEKO menar att skolan måste vara en demokratisk arena där eleverna får känna ansvarstagande, inflytande och delaktighet i den demokratiska processen. Att stärka ungdomars medvetenhet och delaktighet är den viktigaste frågan. I detta ligger frågor om för demokratin grundläggande rättigheter och givetvis även skyldigheter. Ungdomsråd, elevmedverkan och föräldraråd är viktiga exempel på sätt att utöka den demokratiska processen. Genom ett sådant arbete inom skolans ram grundläggs den respekt för den demokratiska processen som vi menar är synnerligen viktig att föra vidare till den unga generationen. SEKO betonar att samtidigt som skolan har en nyckelroll är det också alla vuxnas ansvar att till nya generationer förmedla den demokratiska traditionen och demokratiska värderingar.

Hjo kommun anser att en skillnad bör göras mellan formellt inflytande och informellt inflytande. Rent formellt kan man ge eleverna inflytande genom att upprätta ett elevråd, även om dagordningen för elevrådet eller klassrådet ständigt bör utvärderas. Det är lockande att diskutera klassresan eller färgen på gardinerna på klassrådets möten. Det svåra är att diskutera och utveckla det informella inflytandet, d.v.s. kontakten mellan läraren och eleven

och elevens möjligheter att påverka undervisningen. Kommunen anser att den svenska skolan långt ifrån är dålig i detta hänseende, även om vi har en lång väg framför oss fortfarande. Remissgruppen i Hjo kommun har fått intrycket att skoleleverna väl känner till demokratins förutsättningar och respekterar demokratiska värderingar.

Rinkeby ungdomsråd håller med om att skolan inte bara ska lära ut om demokrati, utan även fungera demokratiskt.. Det räcker tex. inte att ha ett elevråd, utan det måste ställas vissa krav på hur det fungerar. Ungdomsrådet har erfarenhet av att rektor själv sitter med på elevrådsmötena och dikterar vilka frågor som ska tas upp och vilka som inte ska diskuteras. Ungdomsråd anser att detta hämmar demokratin. Det ska även vara så att elevrådet har en kanal utåt till tex. elevorganisationen, så att alla frågor som diskuteras inte automatiskt går direkt till rektorn och sedan stannar där .

Karlshamns kommun nämner att man har fått bidrag för att utveckla ungdomsråd inom ramen för skolans verksamhet. Syftet är att skapa engagemang i frågor som direkt och lokalt påverkar vardagen för barn- och ungdomar. Kommunen anser att ungdomsrådets verksamhet har en tydlig koppling till barnkonventionens principer.

Träning i beslutsfattande genom ungdomsparlament

Jönköpings läns landsting menar att ungdomar, vad gäller värderingar, formas av den miljö de växer upp i. En trygg och stabil hemmiljö, formad med omtanke om individen och på demokratiska principer, utgör därför en viktig grund för ungdomars fortsatta liv i det demokratiska samhället. Landstinget betonar att demokratins grundläggande principer måste erövrats på nytt av varje ny generation. Det visar inte minst de antidemokratiska rörelser som på senare tid fått fäste i vårt land. Som komplement till påverkan från hemmiljö och föräldrar har skolan härvid, i sin fostrande och utbildande roll, en stor och betydelsefull uppgift. I skolan skall inte enbart ges undervisning i demokrati. Orden måste kompletteras med handling och levande exempel. Skolan måste som egen organisation fungera demokratiskt. Eleverna måste i större utsträckning än vad som idag är fallet ges faktiska möjligheter att påverka och bli delaktiga i olika beslutsprocesser . Enligt landstinget är den i flera län, bl a Jönköpings, prövade

verksamheten med ungdomsparlament ett sätt på vilket ungdomars delaktighet i den demokratiska processen kan stärkas.

Örebro läns landsting instämmer i att ungdomar är politiskt intresserade och att de har ett allmänt intresse för samhällsfrågor. Men det finns trots detta tecken som visar på minskat engagemang i partier och i valdeltagande. Skolan har här en viktig uppgift när det gäller den demokratiska skolningen och de försök med ungdomsparlament, som genomförts i landstinget i samverkan med gymnasieskolorna. Detta borde kunna bidra till att fånga ungdomars intresse till aktivt deltagande i samhällsfrågor.

Jämtlands läns landsting redovisar att man har inlett ett försök med ungdomsting för regionala frågor. Ungdomstinget skall formas i samarbete med gymnasieskolorna som skall ansvara för att lära ut processen att välja och motionera. Landstingets roll är att stötta ett forum för ungdomar och att se till att de önsningar som ungdomarna för fram beaktas i beslutsprocessen. Landstinget tror att det behövs nya pedagogiska hjälpmedel för att "lära ut" demokrati. Hjälpmedel som är anpassade till ungdomen sätt att tänka. Landstinget anser att det skulle även behövas fungerande pedagogiska metoder för att föra ut demokratins värde och funktion även till de vuxna. Demokrati är ju inte något som finns för evigt utan måste ständigt upprätthållas och återerövas

Studentinflytande

Stockholms universitet menar att det mest betydelsefulla som universitet och högskolor kan göra för demokratin är att skola studenterna i ett kritiskt, rationellt tänkande så att de på egen hand kan genomskåda falska profeter och extrema politiska frälsningsläror. Dessutom är det inte oväsentligt att meddela vissa fakta som t.ex. att rasism är vetenskapligt ogrundad och den enorma omfattningen av de förbrytelser som begåtts av nazister och kommunister under 1900-talet. Enligt universitetet är respekten för fakta ett viktigt inslag i en vetenskaplig kultur. Det ger universiteten en större och djupare betydelse för att utveckla och säkerställa demokratin än de exempel som framskyntar i utredningen

Karlstads universitet anser att en vitalt fungerande demokrati förutsätter välinformerade och kritiskt tänkande medborgare. Endast genom en hög demokratisk medvetenhet bland

medborgarna och deras företrädare kan en uthållig demokrati skapas. Ytterst är det fråga om att finna former för konfliktlösning, genom att skapa förutsättningar för ett inflytelserikt deltagande för medborgarna i olika beslutsprocesser. Utbildningen har därför en grundläggande uppgift, att fostra till ett kritiskt förhållningssätt genom ökad kunskap och kompetens. Det är medborgarna själva som ytterst sett har ansvaret att pröva rimlighet, relevans och sanningshalt i det politiska budskapet.

Det ligger i universitetets intresse att studenterna aktivt medverkar och tar ansvar i olika beslutsprocesser. Denna medverkan är viktig inte minst som en del i den demokratiska skolningen. Studentinflytandet inom själva utbildningen kan endast förverkligas om studenterna påtar sig en aktiv och engagerad roll som individer och som kollektiv. Universitetet anser att samtliga studenter har ett medansvar att påverka utbildningen genom förslag och konstruktiv kritik. Det gäller inte endast utbildnings- och undervisningsfrågor utan också frågor rörande budget, organisation, policy etc. samt andra frågor av principiell vikt för universitetet.

Universitetet kan utifrån ett självkritiskt perspektiv möjligen se den bristande prioriteringen av demokratifrågorna utifrån den diskussion som förts inom högskolevärlden under senare år. Denna diskussion har främst fokuserats på frågan om de bristande resurserna till den högre utbildningen. Den högre utbildningens vidare funktion; bildningsambitionen och relationen mellan högskolan och demokratisk fostran har sällan varit i centrum för debatten.

Socialdemokratiska Studentförbundet menar att ett viktigt led i den demokratiska skolningen är mångsocial och mångkulturell förståelse. Segregeringen är ett hot mot detta. Därför är det enligt Studentförbundet viktigt att arbeta för att andra skolor och andra mötesplatser för unga blir en pluralistisk arena där olika kulturer, sociala bakgrunder och etniciteter får mötas.

Något som enligt Studentförbundet inte belyses i utredningen är studentkårernas betydelse för det demokratiska inflytandet inom den högre utbildningen. Genom dagens kårobligatorium garanteras ekonomiska och organisatoriska resurser för en fristående kärfacklig verksamhet i anslutning till landets lärosäten. Genom allmänna kårval poängteras vikten av demokratiska arbetsformer och en demokratiskt vald kårledning. Men förutom ett lågt valdeltagande i kårvalen är Studentförbundet mycket oroad över att

flera studentkårer anser sig föra en opolitisk verksamhet. Inom dessa kårer är det inte ovanligt att partipolitisk hemvist hos de karaktiva motarbetas och förnekas. Detta ser Studentförbundet som ett tecken på okunskap och felaktiga föreställningar om att traditionell partipolitiskt knuten samhällssyn inte tillför studentrörelsen något positivt. Socialdemokratiska studentförbundet menar därför att behovet av kontinuerlig demokratisk skolning förutsätter in i högskolan.

Studentkårerna ska enligt Studentförbundet utgöra en drivande kraft för studentinflytandet på högskolorna. De har också en viktig roll gentemot samhället i övrigt. Därför borde det vara rimligt att studentkårer ges större möjlighet att fungera som en naturlig remissinstans i det kommunalpolitiska arbetet liksom möjlighet till att ställa frågor och interpellationer i kommunfullmäktige .

Sveriges Förenade Studentkårer, SFS, menar att Högskolan inte på samma sätt som grundskolan har en uttalad demokratifostrande uppgift. Högskolan antas, genom att bara tillhandhålla utbildning och forskning, främja och stärka demokratin. Tanken är att samhället, genom en fri forskning och utbildning, där kunskapens innehåll bestäms av akademins lärare, ska förses med kunskap som stärker demokratin. Detta till trots kan man se att 1930-talets svenska universitet knappast gick i bräschen för det demokratiska genombrottet i Sverige. Fri utbildning och forskning kan aldrig ensamt vara garantier för demokrati utan skall ses mer som förutsättningar och verktyg. Förutom fri utbildning skall utbildningen som nämns ovan- grunda sin verksamhet på demokratiska ideal och det måste finnas en sådan demokratisk kunskapsmiljö att det kritiska förhållningssättet verkligen står i centrum.

I dagens läge där den lärarledda undervisningen på högskolan på många ställen är nere på fem timmar i veckan, känns detta enligt SFS som ett ouppnåeligt mål. Likaså måste högskolan som organisation vara öppen, rättssäker och demokratisk, vilket idag inte är fallet. Inom högskolan finns olika representativa system som tillvaratar, studenternas, personalens och forskningens intressen, vilka oftast inte är detsamma. Dessa representativa system har sina brister, precis som systemen i den stora demokratin. SFS anser dock att högskolan i egenskap av myndighet, skall föregå med gott exempel och därför ha som mål att vara demokratisk.

För att högskolan skall bli demokratiskt krävs det enligt SFS att alla i organisationen känner delaktighet i verksamheten och ges

inflytande. Studentinflytandet har förstärkts genom den nya bestämmelse i högskolelagen som säger att högskolorna ska verka för att studenterna tar aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen. Universitet och högskolor ska uppmuntra studenterna att engagera sig aktivt i undervisningen och i högskolans arbete. Studenter skall också vara representerade i beredande och beslutande organ.

Samtidigt är det personalgrupper inom högskolan som saknar inflytande. Den kollegiala styrningen innebär att det är akademiska kollegor som deltar i beslutsprocessen. Detta betyder att de stora grupper av institutionspersonalen som ej är akademiker utesluts från beslutsprocessen. Kollegial styrning är dessutom en informell beslutsstruktur och som i alla informella beslutsstrukturer har svaga grupper svårt att hävda sig. SFS erfarenhet är att högskolornas ledningsstrukturer karakteriseras av bristande transparens, otydlig ansvarsfördelning och bristande demokrati. SFS menar att högskolan måste "leva som man lär", det går inte att genom utbildning och forskning värna om demokratiska ideal och samtidigt inte verka för det i den egna verksamheten.

En förutsättning för att högskolan skall kunna svara för kritisk granskning och därmed verka som en del av en demokratiserande kraft, är enligt SFS att det förtydligas hur den högre utbildningen påverkar övriga delar av samhället. För att högskolornas tredje uppgift skall kunna genomföras krävs att samverkan mellan högskolorna och det omkringliggande samhället intensifieras. Den högre utbildningen skall betraktas som den viktiga del av samhällslivet den är. Högskolans tredje uppgift bör tolkas som att högskolan skall ges resurser och utrymme att aktivt samverka med det omkringliggande samhället, samtidigt som det omkringliggande samhället måste uppmuntras att aktivt samverka med högskolorna.

Friskolor hot mot en likvärdig skola

LO och **Metall** instämmer i att skolans demokratiska uppgift måste förbättras, dels genom att skapa en demokratisk miljö och tydligare demokratiska normer, dels genom att vara en verklig arena för demokrati i praktiken. De anser att de försök som har påbörjats med ökat föräldra- och elevinflytande i skolan är positiva. Men det har också ett viktigt demokratiskt värde att skolan förblir en plats där elever med olika bakgrunder möts. Av detta skäl är LO

och Metall oroade över den snabba omvandling som nu sker av den sammanhållna grundskolan till friskolor. Risken finns enligt LO och Metall att det på sikt leder till än mer segregering.

Verdandi anser att skolan är ett av de viktigaste instrumenten för att sprida demokratiska värderingar. Det viktigaste för sådan skolning är handling. Verdandi anser att den pågående utvecklingen mot ett skolornas A- och B-lag måste brytas. Samhället måste kunna garantera att den allmänna skolans möjligheter att erbjuda en bra utbildning inte urholkas. Den växande kommersiella marknaden för privata skolor måste stoppas.

Internationella kvinnoförbundet anser att skolans arbete skall präglas av ömsesidigt ansvar och respekt. De vuxna skall med allvar lyssna till barn och ungdomar. Alla måste förstå att demokrati är skyldigheter och rättigheter. Förbundet anser att friskolor kan skapa en lugnare miljö för barnen, men barn från skilda etniska grupper och samhällsklasser möts inte. Flera medlemmar anser att friskolor förstärker klasskillnader. Förbundet anser att mobbning ej hör till demokrati. Unga människor utan föreningsvana tappar demokratisk identitet. Alarmerande är att de i en individualistiskt inriktad tid, förlorat känslan för solidaritet och demokratiskt fattade beslut. De ställer inte upp på demokratiskt fattade majoritetsbeslut om beslutet är mot det egna intresset.

Fagersta kommun anser att det hade varit värdefullt med ett resonemang om riskerna med de friskolor som från späd ålder segregerar barn utefter religiös, politisk eller annan åskådning. För demokratins skull måste det vara av oerhört stort värde att vissa grundläggande etiska värderingar och arbetssätt är gemensamma för alla barn som växer upp i ett samhälle, vilken inriktning de än må välja senare i livet. Det finns enligt kommunen ett önskemål om en större mångfald i skolutbudet, men det måste vara i kontrollerade former och med en gemensam läroplan, där skolverket bör vara en sammanhållande faktor i skolvärlden.

SAF stryker under vikten av alternativ. Överhuvudtaget är det vitalt för demokratin att medborgarna i så stor utsträckning som möjligt kan välja mellan olika alternativ. Statliga och kommunala monopol måste enligt SAF brytas upp och ersättas med konkurrens. Skolområdet är särskilt angeläget från denna synpunkt. SAF slår vakt om de fria skolornas ställning och arbetsmöjligheter.

Brister i utredningens bedömning om skolans roll

Ett par remissinstanser redovisar frågor som man tycker att utredningen inte har belyst i tillräcklig omfattning eller på ett bristfälligt sätt.

Lunds kommun anser att mycket av det som skrivs om skolan, särskilt vad gäller de demokratiska arbetsformerna, även gäller förskolan och skolbarnomsorgen. I den öppna fritidsverksamheten, samt i förenings- och organisationsliv är ett demokratiskt förhållningssätt och ett aktivt deltagande oftast förutsättningar för verksamheten. Detta ger möjligheter för att utveckla olika modeller för demokratisk fostran och ett reellt inflytande.

Lunds kommun saknar dock ett bredare sammanhållet perspektiv på barns och ungas demokratiska fostran. Utredningens perspektiv blir därför begränsat beträffande de insatser som görs bland barn och ungdom. Kommunen betonar att skolans ansvar för att förbereda de uppväxande medborgarnas deltagande i de stora demokratiska frågorna måste breddas till all offentlig verksamhet som möter barn och unga.

För att kunna förbereda de uppväxande medborgarna till aktiva deltagare i demokratin, krävs det enligt kommunen att man har kunskap om det offentliga systemet, har tilltro till den demokratiska ordningen och ges reella redskap för att kunna delta. Men det får inte bara stanna vid deltagande, det är också viktigt att detta så fort som möjligt omsätts i konkreta åtgärder och handling.

Kommunen pekar på att den offentliga verksamheten har genomgått stora förändringar under senare år. Nya styrmodeller, förskjutning av gränsen mellan privat och offentlig verksamhet samt den decentralisering som skett av ansvar och befogenheter i organisationen är exempel på sådana förändringar. Dessa har naturligtvis även märkts i skolan. Kommunen menar att all personal måste kunna känna en trygghet i sin utbildning vid hanteringen av de utmaningar som ligger i att arbeta med det demokratiska uppdrag som skolan har. Lunds kommun anser därför att staten måste till exempel vid förändringar av lärarutbildningarna tydligare måste beakta behovet av kunskaper och metoder för lärarpersonal om hur man kan arbeta med dessa frågor.

Jämställdhetsombudsmannen, JämO, anser att utredningen borde ha berört den könsmobbing och de sexuella trakasserier som har uppmärksammats i andra sammanhang som ett demokratiskt problem.. Frågan borde ha ställts om hur unga kvinnor och unga män påverkas i sina yrkesval och i sina

möjligheter att fritt välja yrke och framtid av könsmobbingen. JämO hänvisar till Ungdomsstyrelsens arbete för att bredda diskussionen om flickors respektive pojkars möjligheter att ta för sig i samhällslivet. Ungdomsstyrelsens "flickarbete" borde enligt JämO särskilt uppmärksammas i detta sammanhang.

Hjälmarets folkhögskola m.fl anser att utredningen kunde belyst och lyft fram folkhögskola -demokrati vardagsliv ännu mer. Folkhögskolan och folkbildningen behöver över huvud spöras av att se hur de varit med om att utforma samhället och i skrift få se att den uppgiften inte på något sätt har slutförts. Anslagsgivande myndigheter på olika nivåer måste förstå att rejäla resurser i dag till ett fritt och frivilligt folkbildningsarbete är en framtidssatsning som kommer att spara pengar i morgon.

Lantbrukarnas Riksförbund, LRF, anser att det saknas konkreta förslag om hur folkbildningens roll skall kunna stärkas. LRF konstaterar att denna typ av folkbildande verksamhet minskat påtagligt under senare år, delvis som en följd av försämrade villkor för folkbildningsarbetet. Det är därför enligt LRF motiverat att åter höja ambitionsnivån från statsmakternas sida. LRF pekar särskilt på skolans och bibliotekets roll som en institution för kunskapsmässig och kulturell utveckling i den lokala miljön. När de läggs ned är det ett allvarligt steg mot en kulturell utarmning. Att bibehålla - eller åter öppna - lokala skolor och bibliotek/biblioteksfilialer på landsbygden och i glesbygden är viktigt för en livaktig lokal demokrati.

Enligt **Karlstads universitet** har utbildningens roll för demokratin har fått en tämligen undanskymd roll i utredningen, vilket är mycket olyckligt. Framförallt borde utbildningsväsendets roll som kulturbärare och som inspiratör för debatt och kritiskt granskande ha lyfts fram och ytterligare betonats.

Svenska Arbetsgivareföreningen, SAF, ser det som värdefullt att utredningen framhåller skolans roll. SAF anser dock att resonemanget utvecklas på ett något oklart sätt. En central uppgift för skolan måste vara att lära ut, inpränta, demokratiska och rättsstatliga värderingar. Uttalandet att skolan skall vara en demokratisk arena och att eleverna måste få uppleva demokrati i praktiken måste enligt SAF förtydligas. Det måste göras helt klart att man aldrig får göra avkall på värderingar som är grundläggande för vårt samhälle för att ge eleverna möjlighet till fri debatt och motsägelser. En demokratisk arena är inte möjlig utan demokratiska spelregler. Denna inställning måste enligt SAF också präglade skolans inre arbete. Mobbning kan aldrig tolereras; den

åsidosätter grundläggande värderingar om ickevåld och om respekt för människors integritet.

Kyrkostyrelsen i Svenska Kyrkan pekar på skolans roll som en viktig aktör i ungdomars demokratiska fostran. Utredningen hänvisar till forskningsresultat som tyder på att unga människor hyser större tilltro till det politiska systemet än befolkningen i sin helhet och är mer nöjda med den svenska demokratin än äldre, samtidigt som de deltar mindre. Utredningen borde enligt Kyrkostyrelsen ha givit exempel på hur de unga kan uppmuntras att ta mer ansvar. Kyrkostyrelsen menar att erfarenheter från folkrörelseorganisationer med starkt ungdomligt deltagande kan här ha en stor betydelse.

Färnebo Folkhögskola menar att många nationella och internationella styrdokument domineras av synen på utbildning och kunskap som investeringar i "humankapitalet". Genom utbildningssatsningar ska man stärka den internationella konkurrenskraften. Folkhögskolan är mycket kritisk till denna ensidiga syn på utbildning. För att värna demokratin behövs också bildning och kunskapsproduktion inom andra områden. Starka ekonomiska intressen producerar hela tiden rapporter och reklamkampanjer för sina intressen. Folkhögskolan anser att folkrörelser och universitet måste få möjligheter till kunskapsproduktion frikopplad från ekonomiska intressen. Folkbildningens frihet från centralt bestämda kursplaner och krav från arbetsmarknaden är en viktig resurs för detta och måste värnas.

Öppna offentliga rum

Utredningens bedömning: Utredningens resultat visar att fler offentliga rum för politiska samtal måste öppnas. I takt med globaliseringen skapar exempelvis den ökade förhandlingspolitiken bristande möjligheter för medborgarna att få insyn och utkräva ansvar. Det gäller att låta fler medborgargrupper än vissa resursstarka lobbare bli delaktiga när regelverk utformas på alltfler nivåer. Här kan IT skapa möjligheter att både ta del av betydelsefull information och kunna delta i diskussioner. Även på andra politiska nivåer kan IT förbättra kontakten mellan medborgare och beslutsfattare. Utredningen finner det angeläget att exempelvis söka former för att utnyttja IT för att offentliggöra remissyttranden och öka medborgarnas förutsättningar att ha insyn i och möjligheter att påverka beslutsunderlag, exempelvis i samband med miljökonsekvensanalyser. För den politiska jämlikhetens skull är det också angeläget att alla får tillgång till de resurser som krävs för att använda den nya tekniken

Allmänna synpunkter om öppna offentliga rum

De flesta remissinstanserna delar utredningens bedömning när det gäller att öppna offentliga rum för politiska samtal. Det gäller bland annat **Bollnäs, Borgholms, Falkenbergs, Gnosjö, Lycksele, Strängnäs, Tranemo och Västerviks kommuner**

Sörmlands läns landsting instämmer att det är viktigt att öppna fler offentliga rum och utveckla nya arenor för dialog mellan politiker och olika medborgargrupper i form av hearings och frågestunder. Handlingar bör finnas tillgängliga på nätet. Enligt landstinget är det också viktigt att dra nytta av de nya elektroniska kanalerna för att skapa nya fora för dialog. IT-tekniken medger snabba informationsmöjligheter och erbjuder stora möjligheter att göra opinionsundersökningar och därmed utveckla en direktdemokrati.

Samtidigt betonar landstinget att det är viktigt att inte släppa alla gamla former. IT-tekniken passar långt ifrån alla grupper. Landstinget vill också varna för att IT-tekniken kan vara diskriminerande då inte alla ges samma möjligheter. Vissa grupper

kommer stängas ute från information och dialog. Vidare finns det stora luckor när det gäller säkerheten och den personliga integriteten.

Även **Östergötlands läns landsting** menar att alla tänkbara vägar och s k offentliga rum skall prövas; TV, radio, bibliotek, ungdomsgårdar, diskotek, caféer, skolan, arbetsplatser, gator och torg. IT-mediet öppnar nya möjligheter och vägar till grupper som vi annars har svårt att nå. Viktigast av allt är dock att vi värnar om det personliga mötet med människor. De förtroendevalda måste ut och träffa människor och försöka skapa en konstruktiv och förtroendefull direktdialog.

Landstinget knyter stora förhoppningar till utvecklingen av ny teknik för att öka deltagandet men vet samtidigt att detta medium inte ännu är var mans egendom och heller inte lösningen på alla problem/behov. Men det är kanske en väg att nå ungdomarna, som annars är svåra att nå via traditionella metoder. Landstinget förordar en blandning av medier i rätt proportioner där IT är klart intressant men kanske kräver att man skyndar långsamt.

Även **Kalmar läns landsting** anser att fler offentliga rum för politiska samtal måste öppnas. Frågor som berör medborgarna måste debatteras i god tid innan beslut tas för att medborgarna ska känna delaktighet. Biblioteken är värdefulla för att både göra IT tillgängligt och fungera som rum för det offentliga samtalet.

Medborgarnas möjlighet att påverka samhället måste öka. IT kan vara ett redskap för detta och användas för att skapa mötesplatser. För att IT ska fungera som redskap och mötesplats måste det vara attraktivt och tillgängligt men får inte ersätta andra mötesplatser. IT är dock ett forum för många människor och måste utvecklas. IT ger också möjligheter där det annars finns begränsningar genom geografiskt avstånd.

Landstinget i Kalmar län har en ambition att ha en dialog med medborgarna med hjälp av IT men även via traditionella media. Landstinget har också en ambition att motverka antidemokratiska, destruktiva yttringar genom att skapa motkrafter och motbilder. En hemsida som ger möjlighet till dialog med medborgarna istället för enkelriktad information ökar medborgarnas inflytande. Svenljunga kommun anser att offentliga rum bör öppnas, både i traditionella former och via modern teknik. Politikercaféer, öppna sammanträden samt öppna forum via Internet är exempel på bra sätt att låta medborgarna delta i den politiska dialogen och besluten.

Även **Centerpartiet** tror att Internet kan användas för att återupprätta de gemensamma mötesplatser som i stor utsträckning har försvunnit de senaste decennierna. Tidigare stod föreningslivet, folkrörelserna och de politiska partierna för mycket av dessa platser. Det minskande deltagandet i politiska partier i dag är enligt Centern knappas resultatet av ett minskat politiskt intresse. Politiska partier konkurrerar idag med många fler om människors intresse och uppmärksamhet.

Internet har stora möjligheter att återskapa mötesplatser, att öka tillgängligheten till politiker på människornas villkor. Men erfarenheterna av dessa IT-mötesplatser är enligt Centern inte enbart positiva. Delaktighetsproblematiken måste lösas snabbt. Man nämner en förstärkt offentlighet där handlingar kan läggas ut på nätet i större utsträckning, liksom möjligheten att ge utrymme för lokala medier med lokal bevakning och debatt.

Socialdemokraterna i Dalarna menar att medborgarnas möjligheter att påverka beslutsunderlag kan öka genom att såväl remisser som annat beslutsunderlag i viktiga frågor offentliggörs på alla plan. Dvs. kommun, landsting och riksdag kan offentliggöra frågor via Internet i ett tidigt stadium av beredningsskedet. Detta för att i praktiken göra det meningsfullt att yttra sig och försöka påverka beslut. Dessutom får de aktiva politikerna därigenom tillgång till en stor kompetent resurs, medborgarna, i utrednings- och analysarbetet.

SAP i Dalarna anser att för den politiska jämlikhetens skull bör samhällets engagemang göras tydligare. Ett "Public Internet" bör tillskapas. Detta ska vara kostnadsfritt för medborgarna och där endast samhällsinformation finns tillgänglig, i ett reklamfritt medium. Det är viktigt att dessa resurser fördelas rättvist såväl geografiskt som generationsmässigt.

Socialdemokratiska kvinnoförbundet anser att Internetmediet är viktigt för att utveckla delaktighet och gemenskap. Via det mediet kan man föra en dialog om viktiga frågor. Det är fantasin och ekonomin som sätter gränser för hur detta medium kan användas. Det kan för grupper i samhället vara enklare att kommunicera med förtroendevalda och företrädare för offentliga verksamheter på detta sätt.

Faluns kommun betonar vikten för medborgarna av att få information och att kunna informera sig om politiken och samhällslivet. IT kan förbättra kontakten mellan medborgare och beslutsfattare och särskilt unga människor har lätt att ta till sig IT informationen. Demokrati börjar i skolan och det är viktigt att satsa på skolan och att ge barnen möjlighet att ta till sig tekniken

och informationen. Många medborgare behärskar dock inte den nya tekniken och känner sig utanför IT världen. IT får därför aldrig bli den enda vägen att skaffa sig information på.

Gotlands kommun instämmer i och är tilltalad av tankar på ett arbetssätt som innebär större öppenhet gentemot kommunmedlemmarna. Men man får ha stor envishet och kreativitet och måttliga krav på uppmuntran för att inte misströsta i de försök som hittills gjorts för att kommunfullmäktige ska bli ett tillfälle till kontakt med medborgarna. Gotlands kommun publicerar kommunfullmäktiges handlingar på Internet och delar utredningens syn på IT som ett kraftfullt och verkningsfullt sätt för att informera och kommunicera med medborgarna. Kommunen betonar att detta måste ske i en omgivning som gynnar och stödjer öppenheten och samtalet; annars blir det för medborgarna ytterligare ett bevis på maktlösheten.

Jönköpings kommun tycker det är positivt att medborgarna kan ta del av information, delta i diskussioner och påverka beslutsunderlaget genom IT. Kommunen betonar emellertid att kommunikation med hjälp av IT inte får innebära att de traditionella möjligheterna för kommuninnevånarna att ta del av handlingar och information begränsas. Användningen av IT kan inte heller ersätta de personliga mötena mellan förtroendevalda och kommuninnevånare.

Motala kommun redovisar att kommunen har försökt att utveckla fler mötesplatser för politiska samtal bl.a genom nya arbetsformer i organisationen. Beredningar har skapats i kommunfullmäktige med ansvar att föra ut diskussionen om inriktning inom övergripande områden, tex. äldreomsorg, skola, barnomsorg, samhällsbyggnad.

Kommunen instämmer i att IT är ett möjligt instrument att använda för det offentliga samtalet. Utvecklingen inom detta område tenderar dock att ibland vara snabb när det gäller tekniska lösningar och mindre framgångsrik när det gäller praktiskt genomförande. Kommunen betonar att IT hela tiden måste ses som ett komplement till de befintliga metoderna. Det kommer att ta lång tid ännu, innan IT kan ersätta andra medier för ex. vis informationsspridning. Vilket kan ske med hjälp av IT-teknik eller traditionell information/samråd.

Umeå universitet har dock en mer kritisk inställning. Man menar att det är svårt att se att en ökad IT användning i demokratiska sammanhang, något som ofta återkommer i

utredningens resonemang, skulle ha någon som helst effekt på något av demokratins problem.

I allmänhet finner universitetet, varken i den generella diskussionen eller i de mer specifika förslagen, något som egentligen tacklar de demokratiska problem som skisserats. I denna mening blir detta, trots de utförliga lovsångerna till demokratins möjligheter, en märkligt pessimistisk utredning genom att den egentligen inte tycks ha några konstruktiva bidrag genom vilka den samtida demokratins huvudproblem kan hanteras.

Universitetet anser att utredningens plädering för att fler offentliga rum för politiska samtal måste öppnas är sympatisk. IT är viktigt och det är angeläget att alla får tillgång till resurser som krävs för att använda denna nya teknik, bibliotek måste värnas och vem vill inte ha "en god journalistisk etik". Utredningens välvilja tar emellertid inte någon mer konkret form där anvisningar ges för hur allt detta skall nås

Samlingslokalorganisationernas Samarbetskommitté (SamSam) är kritisk mot att det saknas en grundläggande diskussion i utredningen med förslag vad gäller de fysiska mötesplatsernas roll för det offentliga samtalet. SamSam menar att när man diskuterar offentliga rum för politiska samtal handlar det framför allt om hur IT kan utnyttjas för att dels ge information och dels vara ett forum för diskussion. SamSam menar att det är viktigt att öppna upp nya kanaler, men att de aldrig kan ersätta det personliga mötet människor emellan. Det personliga samtalet är den grund på vilken en levande demokrati kan vidmakthållas och utvecklas.

Riksorganisationen Folkets Hus och Parker menar att både folkrörelserna och dess kultur är beroende av bra samlingslokaler. Dessa samlingslokaler måste stödjas ekonomiskt av kommunerna och staten. Man betonar att skolor och andra kommunala lokaler aldrig kan ersätta de fristående samlingslokalerna. Staten bör avsätta särskilda medel för ombyggnationer av äldre samlingslokaler som ska anpassas till nya kulturformer. Staten bör också inrätta ett särskilt stöd för nybyggnad av samlingslokaler i miljonprogramsområden. Folkets Hus och Parker anser att Folkrörelsernas och folkbildningens engagemang för att sprida kunskap om informationstekniken måste stödjas.

Folkets Hus och Parker betonar att miljonprogramsområdena måste ges goda förutsättningar för kulturverksamhet. Ett levande kulturliv ger lokal identitet, stolthet och gemenskap - vilket är nödvändigt för att kunna vända vanmakt i delaktighet. Man pekar

på att miljonprogramsområdena Rosengård, Rinkeby, Biskopsgården och Orminge sedan många år har ett utvecklat kulturliv. Kulturen har stärkt hembygdskänslan, samhörigheten och det sociala kapitalet. Så har entreprenörskap och företagsamhet fötts.

Folkets Hus och Parker anser att staten bör inrätta ett särskilt stöd för nybyggnad av samlingslokaler i miljonprogramsområden (Ändringar i det statliga stödet för allmänna samlingslokaler, SFS 1996:1593). Man anser att behovet av samlingslokalerna ska styra om det ska utgå statsbidrag. Begränsningen av ytor som kan bli föremål för bidrag bör slopas helt. Man bör återgå till att köordna ärenden för beslut när medel finns

De kräver långsiktiga avtal med kommunen om uppdragsersättning (minst fem till åtta år) om så erfordras för driften. Samlingslokalsprojekten bör användas som en regulator i byggbranschen där Boverket fördelar eventuella AMS-pengar.

PRO understryker samlingslokalernas betydelse för demokratin och det offentliga samtalet. Tillgången till samlingslokaler varierar mellan kommunerna. Det finns PRO alltjämt kommuner som inser värdet och nödvändigheten av bra samlingslokaler. Dessvärre har det i många kommuner skett en kraftig nedskärning vad gäller allmänna samlingslokaler samtidigt som hyrorna höjts till orimliga nivåer. I Stockholm kommun är enligt PRO nedskärningarna av allmänna samlingslokaler så brutala att nedskärningarna måste ses som ett inslag i en politik vars medvetna syfte är försvåra folkrörelsernas verksamheter. PRO anser att utredningens diskussion om nya mötesplatser måste kopplas till krav på att samhället garanterar redan befintliga mötesplatser till en rimlig hyra.

Möjligheter till insyn och att utkräva ansvar.

Utredningen finner det angeläget att man söker former för att utnyttja IT för att t.ex. offentliggöra remissyttranden och öka medborgarnas förutsättningar att ha insyn i och möjligheter att påverka beslutsunderlag, exempelvis i samband med miljökonsekvensanalyser.

Länsstyrelsen i Uppsala län delar utredningens principiella inställning att den nya tekniken bör kunna användas för bättre insyn i myndigheternas verksamhet. Införandet av det offentliga Rättsinformationssystemet (SFS 1999:175) som just nu pågår inom hela den statliga sektorn är ett exempel på arbete som syftar till att underlätta för den enskilde att ta tillvara sin rätt.

Länsstyrelsen är övertygad om att det finns mer att göra på detta område.

Högskoleverket ställer sig positivt till en utveckling där offentligt material i ökad utsträckning görs tillgängligt av riksdag och regering, högskolor och andra myndigheter. Den enskilde medborgarens möjlighet att delta i den politiska debatten och/eller bilda sig en uppfattning i politiska och andra frågor ökar om beslutsunderlag och avhandlingar är tillgängliga för allmänheten.

Högskoleverket anser att statistik och andra underlag för politiska beslut ska tillhandahållas kostnadsfritt i elektronisk form. Vidare bör statistik och andra underlag göras sökbara. Detta får till följd att statistiskt ansvariga myndigheters möjligheter att avgiftsfinansiera delar av sin verksamhet minskar och myndigheterna måste garanteras finansiering genom ökade anslag.

Konkurrensverket delar utredningens uppfattning om de målkonflikter statsförvaltningen kan hamna i mellan å ena sidan demokratiska värde och å andra sidan rationalitet, produktivitet och effektivitet. Konkurrensverket framhåller att man bl.a. genom sina satsningar på IT och Internet ligger väl framme vad gäller öppenhet gentemot medborgarna

Trots alla de möjligheter som den moderna tekniken öppnar avseende insyn så sätter kraven på produktivitet och effektivitet vissa gränser. I exempelvis Konkurrensverkets utredningsarbete måste bl.a. både bevis och olika företagshemligheter kunna skyddas. Detta ger vissa restriktioner när det gäller öppenhet.

Uppsala läns landsting menar att grundprincipen bör vara att offentliga verksamheter visar så bred offentlighet som möjligt. Landstinget utvecklar i dag offentligheten genom olika IT-lösningar. Ny teknik löser dock inte offentlighetsfrågorna för de delar av befolkningen som inte har tillgång till dator med Internetanslutning.

Vilhelmina kommun redovisar att man har nyttjat den nya tekniken bl. a. i arbetet med en ny översiktsplan för kommunen. I remisskedet hade kommunmedborgarna möjlighet att med IT-teknik ta del av och lämna synpunkter på förslaget till översiktsplan för kommunen.

Lunds kommun instämmer i att alla viktiga dokument bör offentliggöras via Internet som hjälp för medborgarna att få insyn. Men man påpekar att personuppgiftslagen i många fall hindrar eller åtminstone försvårar, offentliggörande via Internet.

Karlshamns kommun anser att man måste värna om en saklig och effektiv information, gentemot medborgare, anställda och

förtroendevalda, vilken klargör motiv och bakgrund till kommunala beslut. Det är också angeläget att kommunen producerar eget informationsmaterial i olika former.

Kristinehamns kommun redovisar att man till stora delar redan har anammat IT:s möjligheter. Man lägger ut kommunfullmäktiges och nämndernas protokoll via hemsidan. Föredragningslistor till nämnderna samt det reviderade planförslaget om översiktsplanen finns utlagt på hemsidan som ett alternativ för att efterhöra medborgarnas synpunkter.

Storumans kommun anser att man trots de stora geografiska avstånden har goda förutsättningar för en levande demokratisk dialog. Närheten till de förtroendevalda och kommunens olika verksamheter skapar goda förutsättningar för informella och enkla kontakter. Kommunen kommer fortsättningsvis att bygga ut IT-kommunikationerna och etablera en s.k. "24timmarsmyndighet" för att ytterligare förbättra informations och påverkansmöjligheterna. Kommunen poängterar emellertid att inget kan ersätta direkta kontakter mellan människor hur väl tekniken är utbyggd! Det är därför viktigt att tillskapa attraktiva mötesplatser för människor där möjligheter till en levande dialog kan säkerställas.

Ökad tillgänglighet till IT

Även om de flesta remissinstanser som har behandlat detta avsnitt är positiva till IT och Internets möjligheter för demokratins utveckling är det många som betonar angelägenheten av att alla får tillgång till de resurser som krävs för att kunna använda den nya tekniken. Det gäller **Domstolsverket, Kinda, Munkedals och Rättviks kommuner** som alla framhåller vikten av att tekniken görs tillgängliga för alla och att kunskapen om hur den används sprids

Yttrandet från **Lunds kommun** sammanfattar i hög grad både de positiva framtidsutsikterna och farhågorna om att IT riskerar att öka klyftorna i det nya informationsområdet. Kommunen anser att IT:s möjligheter att skapa, utveckla och förstärka en uthållig demokrati är stora. Liksom andra medier kan IT naturligtvis missbrukas med eventuella stora skador som följd. Liksom andra medier måste därför användning av IT noga följas.

Kommunen menar att IT, trots många farhågor beträffande dess nyttjande, inte kommer att försvinna. Tvärtom kommer IT:s användning och betydelse att öka inom alla delar av samhällslivet.

Överallt där den offentliga makten utövas, kan den enskildes möjlighet till snabb och tidig insyn säkerställas.

IT överskrider de geografiska gränserna, vilket ger medborgarna möjlighet att hävda sina medborgerliga fri och rättigheter. IT är billigt. Även små grupper har möjlighet att snabbt och utan stora kostnader verka för sin sak och att sprida sin information obegränsat. Denna möjlighet har aldrig tidigare funnits i historien och ger en hel värld unika möjligheter till informationsspridning i frågor som t ex gäller medborgarrätt och miljö.

Lunds kommun menar att utbyggnaden av bredband kommer att innebära en mycket stor förändring för den enskilde medborgaren vad gäller tillgången till snabb och ingående information på alla plan. Detta innebär bland annat att tillgången till IT de senaste åren har ökat kraftigt för grupper som tidigare stått utanför. I ökad utsträckning kommer TV som medium att ersätta användningen av stationära PC, vilket totalt bidrar till sänkta hårdvarukostnader.

Lunds kommun menar att funktionshinderades möjligheter att delta i den demokratiska processen ökar kraftigt genom användningen av IT. Övergångsvis och bland annat beroende på var i landet man bor är det angeläget att ge tillgång till IT t ex på bibliotek och dagcentraler för äldre.

Tillgången till Internetuppkoppling

Flera remissinstanser lyfter fram de brister som fortfarande finns när det gäller förhållandet mellan IT- och demokratiutvecklingen

Riksskatteverket, RSV, hänvisar till regeringens handlingsprogram "En förvaltning i demokratins tjänst", som betonar att myndigheterna bör utveckla både servicen till medborgarna och bli mer lättillgängliga och att tjänster som riktar sig till enskilda och företag ska erbjudas via Internet.

RSV liksom **Arbetskyddsstyrelsen** anser att det finns en risk för att en stor grupp medborgare utestängs om myndigheterna endast eller i mycket hög grad använder Internet som informationskanal. Därför är det viktigt att central samhällsinformation även ges på annat sätt.

I enkätundersökningar gjorda under hösten 2000 uppgav drygt hälften av befolkningen mellan 16-74 år att man har anslutning till Internet hemma. Räknar man ihop hem, arbete och skola så har totalt 70 procent tillgång till nätet. Det är alltså är ca 30 procent av

medborgarna, dvs. mer än 2 miljoner, som inte har tillgång till Internet.

Enligt de båda myndigheterna är det därför av stor betydelse, inte minst från demokratisynpunkt, att statsförvaltningen fortfarande kan erbjuda personlig service till alla grupper i samhället. Detta är speciellt viktigt för de grupper som inte har tillgång till Internet.

Särskilt stöd till utsatta grupper i samhället

Flera remissinstanser pekar också på risken för att resurssvaga grupper i samhället exkluderas från de positiva sidorna av IT-utvecklingen.

Arbetsmarknadsstyrelsen, AMS, instämmer i, trots den explosionsartade utvecklingen av IT- användningen under de senaste åren, att det fortfarande kvarstår stora skillnader mellan olika grupper med avseende på tillgång och användning, mest beroende på utbildningsnivå och vilken socialgrupp man tillhör.

Arbetsmarknadsverkets nya verksamhetsinriktning innebär att allt fler människor blir hänvisade till att själv söka information, arbetskraft och arbeten via Internet. Arbetsmarknadsverket har därför ansvar och möjlighet att påverka en sådan utveckling genom att verka för att utsatta grupper av arbetslösa i så stor utsträckning som möjligt får utbildning och praktik inom IT-området. Framförallt sker detta i form av utbildningsinsatser till de arbetssökande som har svårt att använda den nya tekniken.

Verkets kundarbetsplatser och medborgarterminaler spelar här en viktig roll. Genom att placera ut dessa på andra platser än i Arbetsförmedlingens kundmottagningar såsom på bibliotek, köpcentra, bensinstationer, invandrarföreningar, skolor etc. ökar tillgängligheten och påskyndar utvecklingen mot en bredare IT användning.

Kristinehamns och Trollhättans kommuner betonar att vissa grupper, som inte kan tillägna sig den nya tekniken, inte får ställas utanför. Under övergångsfasen är det därför viktigt att samhället tar dessa medborgares behov i beaktande. Under övergångsfasen får det därför inte skapas klyftor mellan de som snabbt kan tillägna sig den nya tekniken och de som av olika skäl inte får denna möjlighet.

Trollhättans kommun tänker bland annat på äldre som i vissa fall inte har samma möjlighet att behärska den nya tekniken. Under övergångsfasen är det därför viktigt att samhället tar dessa

medborgares behov i beaktande. De traditionella kommunikationskanalerna får därför inte fullt ut ersättas av den nya tekniken. Det får inte uppstå en situation, där en del av medborgarna hamnar utanför.

Katrineholms kommun påpekar att det finns grupper av medborgare som är marginaliserade på ett eller flera sätt i samhället (äldre, handikappade, invandrare, långtidsarbetslösa) och som varken har tillgång till eller kunskap för att använda den nya informationstekniken. Kommunen anser att det inte räcker med viljan för att minska klyftorna utan det måste också finnas resurser.

Även **Gnosjö kommun** betonar att det måste tillskapas resurser för att genom omfattande och attraktiva utbildningsinsatser se till att även resurssvaga grupper ges möjlighet att utnyttja den nya tekniken. Här har staten en viktig uppgift genom att se till att skjuta till resurser för dessa utbildningsinsatser. Speciellt viktigt är att nå äldre personer och personer med invandrarbakgrund.

Katrineholms kommun menar att statligt subventionerade datorer skulle kunna vara en lösning, som låter samtliga medborgare få en rimlig chans att ta del av den nya tekniken. Alla har emellertid inget intresse av eller förmåga att ta till sig tekniska lösningar. Därför får inte utvecklingen endast ha en teknisk inriktning.

Kommunen pekar på att arbetstagare inom offentlig och privat sektor har möjlighet att hyra en dator för att vid ett senare tillfälle eventuellt köpa denna. Kommunen anser att det kvarstår en ojämlig situation mellan grupperna arbetstagare och de ovan nämnda marginaliserade grupperna. Även bland arbetstagare som erbjuds att hyra en dator finns inte alltid den ekonomiska möjligheten.

Uppsala läns landsting pekar på problemet med den form som många dokument som produceras inom offentlig sektor har, både i form av svårt språk och omfattande dokument. Detta begränsar tillgängligheten för resurssvaga grupper i samhället.

Landstinget anser därför att det är rimligt att ställa tydliga krav på begriplighet och tillgänglighet gentemot offentliga aktörer, vilka också borde ha ett uttalat pedagogiskt ansvar kopplat till sin verksamhet

PRO är positiv till att så många som möjligt kan tillgodogöra sig den nya datatekniken, IT. PRO har därför startat en omfattande studie- och utbildningsverksamhet i studiecirkelform, PROSIT. Men PRO varnat också för att system tas fram t ex vad gäller post,

bank- och kassaservice som bygger på att alla har tillgång till IT. Gör man så ställs stora medborgargrupper under överskådlig tid utanför grundläggande service. Motsvarande problem finns vad gäller demokrati och inflytande.

Funktionshindrade kritiska till utredningens arbete

Riksförbundet för Trafik och Polioskadade (RTP) påpekar att det finns en stor grupp som av olika skäl varken kan eller vill låta informationstekniken få för stor del i deras liv. Många har på grund av funktionshinder svårt att tillgodogöra sig text och svårt att lära sig använda tekniken. RTP menar att vi aldrig får hamna i den situationen att vi anser oss ha uppfyllt den demokratiska skyldigheten via nätet. Det mänskliga mötet och möjligheten till kommunikation öga mot öga får inte underskattas och ersättas av teknikens möjligheter.

Handikappombudsmannen, HO, menar att IT onekligen ger nya möjligheter för människor med funktionshinder. Ett exempel är att IT kan användas för att göra offentlighetsprincipen reell för funktionshindrade. Men IT riskerar också att bygga nya hinder.

Utredningen nämner visserligen människor med funktionshinder och IT men när tillgänglighet till IT diskuteras handlar det om tillgång till tekniken. Att människor med funktionshinder generellt har lägre utbildningsnivå och sämre ekonomiska förhållanden än genomsnittet av befolkningen noteras inte av utredningen. Det finns därför en risk att IT och funktionshinder enbart diskuteras ur ett hjälpmedelperspektiv. Samtidigt ökar klyftorna för att människor med funktionshinder halkar efter i den allmänna ökningen av IT-konsumtion. En annan risk är att den tekniska utvecklingen tillåts utestänga människor med funktionshinder.

HO betonar att ur ett rättighets och demokratiperspektiv är det viktigt att alla kan använda olika tekniker. HO vill därför med kraft betona vikten av att beakta tillgänglighetsaspekter för människor med funktionshinder i den snabba tekniska utvecklingen och användningen av IT i de demokratiska processerna. Det betyder att tekniken bör utnyttjas för att skapa möjligheter för funktionshindrade.

En hemsida som skapas utan att se till funktionshindrades behov riskerar exempelvis att leda till större ojämlikhet i förhållande till andra grupper. När det gäller användbarhet och tillgänglighet är det också viktigt att beakta att andra IT-system,

t.ex. bankomater, biljettautomater, talsvarssystem kan utestänga människor med olika funktionshinder. Döva kan exempelvis inte använda talsvarsteknik. Synskadade kan inte ta del av visuell information. Om inte systemen är tillgängliga för alla är risken stor att människor med funktionshinder blir diskriminerade. En design för alla är därför en viktig ledstjärna i den framtida utvecklingen, vilket också EU lyft fram i olika sammanhang.

HO anser därför att det inte räcker med att enbart lyfta fram ny teknik och IT som medel för att stärka demokratin för människor med funktionshinder. De stora brister som finns i den offentliga miljön avseende tillgänglighet och användbarhet för människor med funktionshinder behöver åtgärdas för att de offentliga rummen ska öppnas även för funktionshindrade medborgare

Barnombudsmannen, BO, anser att det finns en risk att den växande IT-konsumtionen ökar klyftorna mellan olika samhällsgrupper. Klassklyftorna har att göra med såväl social och etnisk bakgrund som funktionshinder. Frågor som måste ställas är hur IT ska bli tillgängligt och begripligt för alla barn och unga oavsett bakgrund eller funktionshinder.

BO anser att tillgängligheten kan uppnås om IT-enheter installeras för allmänt bruk i alla skolor och bibliotek. Om sådan satsning inte görs innebär det att barn och unga med svagare socioekonomisk bakgrund inte kommer att kunna ta del av information i lika stor del som andra. De kommer att bli diskriminerade. En stor del av denna grupp är barn och unga med ickesvensk etnisk tillhörighet.

Ojämlig fördelning av tillgång och kunskap

Flera remissinstanser pekar på att tillgången och tillgängligheten till IT fortfarande är ojämnt fördelat geografiskt, socialt och generationsmässigt.

Västmanland läns landsting uppmärksammar tre faktorer som kan ge upphov till nya klyftor mellan olika grupper av människor i samhället. Det gäller de som inte har råd att köpa datorutrustning, de som inte kan hantera dataprogram och de som inte kan sortera information.

För att IT skall bli ett redskap i demokratins tjänst anser Internationella kvinnoförbundet att man måste lösa problemet med de grupper i samhället som har svårt att få tillgång till tekniken. Människor som inte har råd till datorer eller som inte har möjlighet

att använda sig av bibliotekens datorer på grund av långa avstånd eller av brist på tid. Människor med bristande kunskaper i svenska är också exkluderade från IT-användning.

Nynäshamns kommun betonar att man måste utveckla IT med förnuft. IT och e-demokrati kostar både tid och resurser och kan bli skendemokrati om man inte använder det på rätt sätt.

Sölvesborgs kommun betonar att IT bara ska ses som ett komplement till det personliga mötet, som är suveränt och förtroendeskapande. Så länge inte alla har tillgång till tekniken riskerar man att stora grupper hamnar utanför.

En mer positiv utgångspunkt har **Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS)** som anser att modern informationsteknik och traditionell folkbildning är en genialisk kombination som öppnar stora möjligheter. Genom IT ges stora möjligheter att berika det mänskliga mötet. Folkbildningens goda möjligheter att utveckla och tillämpa den nya tekniken, kan enligt SKS förhoppningsvis medverka till att vår demokratiska tradition integreras i den pedagogiska användningen.

Liknande tankegångar är **Folkbildningsrådet** och **Jägarförbundet** inne på. De menar att de insatser som görs för att bygga ut infrastruktur och de bildnings och utbildningsinsatser som görs i ungdomsskolan, inom vuxenutbildning och högre utbildning liksom inom folkbildning är viktiga och vidgar hela tiden kretsen av användare. De betonar dock att man måste vara observant så att inte vissa samhällsgrupper halkar efter och att det nya IT-samhället skapar nya klassklyftor.

Folkbildningsrådet menar att de snabba samhällsförändringarna innebär både möjligheter och risker. Informationstekniken gör att avstånden krymper och att kunskap och information blir tillgänglig för fler. Det ligger en enorm demokratisk potential när studiegrupper, föreningar eller enskilda snabbt och enkelt kan få tillgång till just den information man efterfrågar. Kommunikation över nätet skapar möjligheter till olika nätverk och kan inte ersätta men väl förstärka kontakten mellan människor och mellan medborgare och förtroendevalda. Möjligheten att via nätet delta i demokratiska processer ökar.

Folkbildningsrådet varnar för att snabba samhällsförändringar kan medföra att människor marginaliseras och hamnar vid sidan om utvecklingen. Folkbildningens målgrupper tillhör i hög grad de som riskerar att hamna utanför IT-utvecklingen; ett utanförskap som innebär att man i praktiken inte kan ta del av information, studier och kommunikation som sker med stöd av IT.

Folkbildningens insatser gentemot dessa ofta studieovana och svårrekryterade grupper i kombination med statliga insatser för att värna den demokratiska utvecklingen får betydelse inte bara för de individer som berörs utan också i ett bredare samhällsperspektiv.

Lycksele kommun betonar att man måste uppmärksamma den relativa ojämlikhet som föreligger när det gäller datavana/ kunskap, tillgång till Internet, vilja och möjlighet till att uttrycka sig med mera. För grupper som står utanför eller saknar möjligheten att nyttja IT måste alternativa eller redan befintliga kontaktvägar upprätthållas och förbättras.

Tranås kommun understryker hur viktig medborgarnas skolning i kritiskt tänkande är. Detta är en viktig uppgift för skolan. Yngre gör mer slag i saken medan äldre sitter och skäller vid köksbordet. Kommunen betonar också att alla måste få tillgång till bredband och kunskaper att använda det.

Skolverket påpekar att kvantitativt blir tillgången på datorer i skolorna allt bättre både för lärare och elever. Det viktiga är dock att eleverna utvecklar kunskap om hur de använder sig av informationsteknik och inte står handfallna när de stöter på ny teknik. Förståelse av informationsteknik har poängterats i gymnasieskolans nya program mål.

Kristdemokratiska kvinnoförbundet anser att den snabba utvecklingen av informations- och kommunikationstekniken skapar en akut brist på kunskap och kompetens. Utan kvinnors erfarenheter vid utformandet och fokuseringen på innehållet, försvinner mycket av mänskliga aspekter och innovationstänkande.

Arbetskyddsstyrelsen pekar på att informationssamhället och utvecklingen av IT medför att distansarbete blir allt vanligare. Detta medför i sin tur en ökad risk för att arbetstagare blir mer isolerade och får minskade möjligheter till delaktighet. Utredningen berör ej detta.

Utbyggnaden av bredband

Flera remissinstanser tar upp utbyggnaden av bredband som en viktig förutsättning för utvecklingen av demokratin. Våren 2000 väckte en statlig utredning förhoppningar om att effektiv Internetuppkoppling genom bredbandsteknik inom kort skulle vara tillgänglig för alla hushåll i landet.

Lantbrukarnas Riksförbund, LRF understryker kravet på en godtagbar infrastruktur för IT också på landsbygden.

Hallstahammars kommun menar att IT-teknikens snabba utveckling ännu inte motsvaras fullt ut av utvecklingen på användarsidan. Än är det långt kvar tills hela folket är anslutet till IT-näten. Ännu är IT ett utmärkt hjälpmedel bland andra i arbetet på att informera medborgarna om olika angelägenheter och att ta emot beställningar, synpunkter m m. Självklart medverkar kommunerna aktivt i denna utveckling av folkligt styrd offentlig service.

Härjedalens kommun anser att IT hittills främst har använts för att öka informationen från de politiska institutionernas sida som ett stöd för servicedemokratin ("åskådardemokrati") Kommunen tror dock att en ny kommunikationsteknik genom sin snabbhet, sin interaktivitet och sitt avståndsberoende kan leda till framväxten av nya kulturella mönster och beteenden. Teknikens möjligheter öppnar vägarna för nya arbetsformer och nya former för delaktighet och medinflytande. Därför är det en viktig demokratifråga att IT tekniken verkligen och reellt görs tillgänglig för alla på rimliga och likvärdiga villkor

Kommunen pekar på att utbyggnaden i glesbygdsområden blir kostsam och att invånarna riskerar att ställas utanför en mycket angelägen gemenskap om inte tillräckliga statliga medel ställs till förfogande. Kommunen betonar också att regelverket måste ge utrymme för lokala lösningar.

Även **Strömsunds kommun** konstaterar att de medel som staten ställer till förfogande för denna utbyggnad är otillräckliga för att målsättningen "bredband åt alla" ska kunna förverkligas inom kort. Inte ens med stora ekonomiska kompletteringar från kommunerna kan alla avlägset belägna samhällen i glesbygden omfattas av denna utbyggnad. Glesbygden ställs på så vis åter igen utanför en angelägen gemenskap.

Centerpartiets Riksorganisation menar att den utveckling som nu sker, där stora delar av landet och många medborgare, under lång tid kommer att stå utanför den nya tidens möjligheter, riskerar att leda till växande klyftor vad gäller demokratiskt deltagande.

Centern anser att staten bör ta ett mycket tydligare ansvar än idag för att garantera att alla medborgare får tillgång till telekommunikation via bredband. Bredbandsnäten kommer att bli allt viktigare som en demokratins infrastruktur och staten bör ta ansvar för detta, liksom man i tidigare historiska skeden tagit ett samlat ansvar för annan infrastruktur, som vägnät eller elförsörjning.

Internationella kvinnoförbundet anser att bredbandstekniken är nödvändig för att inte ensamstående föräldrar ska ställas utanför. Förbundet hänvisar till att det finns många barnfamiljer där kostnaden helt enkelt blir för hög. Det finns inte utrymme i mångas budget för stora telefonräkningar

Karlskrona kommun menar att en offensiv utbyggnad av bredband eller andra möjligheter till uppkoppling mot Internet är ett stort steg i rätt riktning. Att man sedan skall fortsätta att skapa mötesplatser för att de som inte har egen dator skall kunna finna sin väg ut på nätet är enligt kommunen självklart. Här spelar bibliotek och skolor en stor roll.

Bibliotekens roll i informationssamhället

<p>Utredningens bedömning: Även biblioteken har en viktig roll för att skapa medvetenhet och engagemang i den demokratiska processen och är betydelsefulla för det offentliga samtalet</p>

Arvika och **Fagersta kommuner** menar att det är av strategisk betydelse att utveckla olika kanaler för information och kommunikation med medborgarna. Det gäller t.ex. kommunens webbplats och bibliotekens roll både i glesbygd och tätort. Arvika hänvisar att inom skolans område pågår en rad spännande projekt inom IT området som bl.a. innebär att skolans datorer ställs till förfogande för andra än eleverna. Sammantaget ger detta möjligheter för många att utnyttja den digitala tekniken

Åmåls kommun anser att biblioteken i allra högsta grad är viktiga för demokratin. Allmänhetens kunskaper är en grundförutsättning för demokratins framtid. Dessutom kan biblioteken utvecklas till mötesplatser med integrerade funktioner som informationskontor, internetcafé, medborgarkontor, konsumentrådgivning m.m.

Folkbildningsförbundet menar att ett utmärkande drag för studieförbundens verksamhet är att deltagarna själva söker sig dit och drivs av ett eget engagemang. Genom att ge möjlighet till samtal och eftertanke, kunskap och medvetenhet vill studieförbunden medverka till att ge människor möjlighet att kunna påverka såväl samhället som de egna livsvillkoren. Att i grupp inhämta kunskaper, reflektera, värdera och utbyta

erfarenheter för att nå insikt är en viktig del av demokratin och en bra grund för att påverka samhällsbygget.

Kristianstads kommun menar att människors möjligheter att kunna mötas är en grundpelare i demokratiarbetet. Kommunen, som äger en mycket stor del av de lokaler som kan användas och som lämnar stöd till många enskilda lokalförvaltare, betonar att man måste förbättra tillgängligheten till de nödvändiga rummen. Kommunen instämmer i att möten också kan ske via Internet. Även här har kommunen både goda förutsättningar och ett stort ansvar att utnyttja möjligheten till dialog, insyn och debatt genom kontakterna via Internet direkt in i hemmen, på bibliotek, medborgarkontor, skolor etc.

Ungdomsstyrelsen påpekar att även skolan, fritidsgården och andra fysiska arenor där unga medborgare befinner sig bör användas för det offentliga samtalet

Skövde kommun nämner att fullmäktiges möten i Skövde sänds via Lokal TV och närradion. Möjligheterna för alla att använda Internet har förstärkts genom avgiftsfria IT gallerier på huvudbiblioteket och på biblioteksfilialen i den största och invandrartätaste förorten. Utbyggnad av IT gallerior pågår vid alla biblioteksfilialer.

Töreboda kommun instämmer i att biblioteken har en viktig roll för att alla skall få tillgång till IT-resurser. Ett sätt att få del av ungdomars åsikter är att skapa mötesplatser på Internet. Man kan till exempel ordna IT-partyn för att locka ungdomar med samhällsintresse. Kommunen föreslår också att partierna på olika geografiska nivåer bör ha hemsidor med e-postadresser lätt tillgängliga..

Vilhelmina kommun räknar inte med att varje hushåll förfogar över en egen dator, Biblioteken utgör här en viktig samlingsplats där besökarna kan nyttja IT tekniken och även få viss vägledning. Men även invånare med långa avstånd till exempelvis centralortens bibliotek bör ha samma möjlighet att få del av den nya tekniken. Kommunen underlättar detta genom att stödja samlingslokaler runt om i bygden och lämna stöd till anskaffande av modern IT utrustning till dessa lokaler och på så sätt ge alla kommuninvånare samma förutsättningar oavsett bostadsort.

LO, Metall och **TCO** tycker att det är glädjande att kommittén lyfter fram bibliotekens roll för demokratin. LO brukar kritisera den nedrustning som har skett av biblioteken. Folkbiblioteken måste enligt LO värnas för allas tillgång till litteratur och bildning.

Enligt TCO har biblioteken en viktig roll att fylla för att skapa medvetenhet och engagemang i den demokratiska processen och samtalet medborgare emellan. TCO föreslår att biblioteken tillförs mer resurser och upprustas, bl.a avseende IT, för att engagera och aktivera samhällsmedborgare i den demokratiska processen. Öppna samhälleliga rum måste bli tillgängliga som samtalsplatser, inte bara som arenor för tystnad, läsning och kontemplation.

PRO delar utredningens uppfattning om bibliotekens betydelse vad gäller information och det offentliga samtalet. PRO har i många kommuner agerat mot nedläggningar av bibliotek.

Biblioteket i samhället, bis, påpekar att bibliotek är ett av de offentliga rum vars avgörande betydelse för demokratin betonas i stort sett i varje kapitel. Trots detta nämns ordet bibliotek bara vid enstaka tillfällen och mest i förbigående. I delutredningarna och slutbetänkandet finns det enligt bis inga tankar eller förslag som visar på någon djupare insikt om förståelse för bibliotekets allmänt omvittnade och vetenskapligt dokumenterade funktion som demokratiskt offentligt rum.

Enligt bis ska den nationella kulturpolitiken "motverka de kommersiella krafternas negativa verkningar". För bibliotekens del innebär detta att tillgängliggöra och aktivt exponera böcker, tidningar och länkar som annars inte skulle hitta sina läsare och som innehålls- och kvalitetsmässigt står för alternativa och vitala inslag i kunskapsförmedling och opinionsbildning.

bis anser att detta bibliotekets uppdrag bör tydliggöras ytterligare. Det kan formuleras som ett public service uppdrag för biblioteken i termer av ett offentligfinansierat informationssystem fristående från politiska och kommersiella intressen och med krav på bredd, allsidighet och kvalité och utbud även för språkliga, kulturella och andra minoriteter. Detta har bis vid flera tillfällen framfört till kulturministern och de förutsätter att det kommer att ingå i en portalparagraf i den uppgraderade bibliotekslagen.

bis anser att i detta sammanhang borde bibliotekens tillgängliggörande av IT och speciella IT resurser och andra specialmedia för personer med funktionshinder uppmärksammas. Fri och jämlik tillgång till information är bara tomma ord så länge inte alla bibliotek har de medel som krävs för att aktivt arbeta med att tillgängliggöra bibliotekets resurser för alla oberoende av sociala, geografiska och fysiska hinder.

Biblioteket är naturligt den arena, den grogrund för delaktighet som behövs mellan den enskilda människan och politiken. Biblioteket en del av det civila samhället och en av

förutsättningarna för det. bis kräver därför att biblioteken ges tillräckliga medel att möjliggöra en jämlik chans till delaktighet

Den allt överskuggande frågan ur demokratisk synvinkel är enligt bis att IT-resurser ställs gratis till förfogande i biblioteken, att ingen utestängs från denna nya världsomspännande arena, att biblioteket utgör ett gränssnitt mellan det lokala och det globala.

bis anser att bibliotekets roll inte bara är att ställa apparater till förfogande utan även att aktivt arbeta för att alla verkligen får del av den nya alfabetiseringen som det innebär att lära sig hantera det digitala. I denna fråga borde utredningen varit mer konkret och slagit fast att ansvaret för en jämlik tillgång till den nya tekniken vilar på skola och bibliotek och att dessa måste tillförsäkras möjlighet att klara uppgiften.

bis instämmer i att det inte bara handlar om teknisk färdighet utan också om den kompetens som behövs för att kunna kritiskt orientera sig och välja i detta nya informationsflöde; dvs. det som är kärnan i den traditionella bibliotekariekompetensen, kunskapsorganisation, förmågan att sovra, strukturera och förmedla.

Det är enligt bis ingen tillfällighet att de mest användbara portalerna för informationssökning ofta är bibliotekens. Men nu har tusen blommor blommat tillräckligt länge för att det ska gå att samla till en bukett. bis anser att Sverige liksom Finland bör göra en statlig satsning på en biblioteksportal, en välstrukturerad, lättnavigerad ingång till ett kvalitetsurval av nätets oändliga kunskapskällor, utan reklam och kommersiella intressen. Sverige Direkt, Kulturnät Sverige, Svesök, Mölndals och Malmös stadsbiblioteks webbplatser etc., allt är bra men kan samordnas till en nationell portal, ett gränssnitt för medborgare. Denna portal måste ges en tryggad ekonomi så att den överlever alla vacklande ansatser, utbrända eldsjälur, börsbubblor och tillfälliga projekt . Den ska utvecklas till den självklara ingången för det seriösa kunskapssökandet på alla de språk som talas i landet.

bis har många gånger påtalat det katastrofala i att bibliotek läggs ner i orter och stadsdelar där just den integrerande funktionen bevisligen är livsavgörande för många. Demokratiutredningen borde belyst och lyft fram biblioteket som en unik arena för integration. Följaktligen kräver en insiktsfull demokrati ett uthålligt biblioteksväsen.

Föreningen Sveriges Länsbibliotekarier anser att regeringen i sitt förslag till ny bibliotekslag bör understryka

att informations- och yttrandefriheten är den bas som bibliotekens verksamhet vilar på

att den nya bibliotekslagen bör slå fast att ansvaret för en fri tillgång till information åvilar kommunerna, landstingen och staten genom folkbiblioteken och skolbiblioteken, länsbiblioteken och sjukhusbiblioteken samt högskole-/universitetsbiblioteken och övriga vetenskapliga bibliotek (alla offentliga bibliotek)

att den nya bibliotekslagen bör tydliggöra bibliotekens uppdrag

att biblioteken genom sina huvudmän tillförsäkras de ekonomiska och tekniska resurser som behövs för att klara uppdraget

att berörda departement och offentliga arbetsgivare snarast vidtar åtgärder för att säkra bibliotekens möjligheter att kunna rekrytera utbildade bibliotekarier i tillräcklig omfattning.

Länsbibliotekarierna menar att antalet utbildningsplatser måste utökas väsentligt för att kunna möta den ökande efterfrågan på bibliotekarier och att de offentliga arbetsgivarna måste se över lönebildningen för bibliotekarier för att kunna klara personalrekryteringen när de stora pensionsavgångarna sker.

Svensk Biblioteksförning, SAB, anser att biblioteken är ett av de offentliga rum vars avgörande betydelse för demokratin. Som arena, som mötesplats och som rum för samtal är biblioteket unikt. I biblioteket möjliggörs verkliga möten i tid och rum mellan människor och mellan människor och media. Folkbiblioteken besöks regelbundet av ca 60 procent av befolkningen. De är de rum för samtal över alla gränser som är fritt tillgängliga för envar. Inom ramen för högskolebibliotekens tredje uppgift finns dessutom ett demokratiuppdrag.

I detta sammanhang borde bibliotekens tillgängliggörande av IT och speciella IT-resurser och andra specialmedia för personer med funktionshinder uppmärksammas. Fri och jämlik tillgång till information är bara tomma ord så länge inte alla bibliotek har de medel som krävs för att aktivt arbeta med att tillgängliggöra bibliotekets resurser för alla oberoende av sociala, geografiska och fysiska hinder.

Biblioteket är naturligt den arena, den grogrund för delaktighet som behövs mellan den enskilda människan och politiken. Biblioteket en del av det civila samhället och en av förutsättningarna för det.

Gränssnitt för medborgare

Den allt överskuggande frågan ur demokratisk synvinkel är att ingen medborgare uteslås från denna nya världsomspännande arena. Här har biblioteken blivit den naturliga plats där alla medborgare har tillgång till Internet och databassökning. Biblioteket utgör ett gränssnitt mellan det lokala och det globala.

Bibliotekets roll är inte bara att ställa apparater till förfogande utan även att aktivt arbeta för att alla verkligen får del av den nya alfabetiseringen som det innebär att lära sig hantera det digitala. För denna uppgift behövs ytterligare resurser för att på så sätt komma tillräkta med den obalans som råder idag. På vissa håll är standarden god medan den på andra är beklämmande dålig.

Biblioteksförbundet anser att regeringen bör slå fast att ansvaret för en jämlik tillgång till den nya tekniken vilar på skola och bibliotek. Dessa tillförsäkras möjlighet att klara uppgiften genom ordentliga ekonomiska resurser. Alla folkbibliotek och dess filialer ska ha en fast uppkoppling till Internet. Dessutom ska det finnas tillräckligt många arbetsstationer så att alla medborgare på biblioteken är garanterade att kostnadsfritt och under sakkunnig ledning kunna ta del av information.

Det handlar, som utredningen mycket riktigt påpekar, inte bara om teknisk färdighet utan också om den kompetens som behövs för att kunna kritiskt orientera sig och välja i detta nya informationsflöde. Det vill säga det som är kärnan i den traditionella bibliotekariekompetensen, kunskapsorganisation, förmågan att sovra, strukturera och förmedla.

Men gränssnitt för medborgare är inte bara av det virtuella slaget utan det handlar också om biblioteket som den neutrala öppna för alla tillgängliga mötesplatsen, det mångkulturella vardagsrummet.

Kunskapsväg till makt

Folkskolan, folkrörelserna och folkbiblioteken sägs ofta vara den grund varpå vår demokrati är byggd. De är fortfarande lika nödvändiga, nu för att vidmakthålla och utveckla de demokratiska traditioner och styrelseformer som etablerades under det gångna seklet.

Att den uthålliga demokratin förutsätter bildade, kunskapssökande och engagerade medborgare är utredningens huvudbudskap, själva grundbulten i demokratipolitiken.

Skolans uppdrag i demokratiarbetet finns formulerat i dokumentet om skolans värdegrund. Bibliotekets roll i demokratin

är inte explicit i bibliotekslagen. Svensk Biblioteksförning anser det mycket angeläget att det fastslås i en portalparagraf till det kommande förslaget till ny bibliotekslag.

Den under senare år allt starkare knytningen av folkbiblioteken till utbildningsväsendet riskerar att leda till att bibliotekets ursprungliga uppdrag som resurs för det fria kunskapssökandet, för bildning snarare än formell utbildning försummas. Folkbibliotekens brist på resurser gör att det alltid finns en risk att sälja själen till eller söka sin legitimitet hos den som för tillfället har pengar vare sig det är EU, Statens kulturråd, näringslivet, IT-boomen eller som nu utbildningssektorn.

De senaste årens debatt och en allt ojämlikare biblioteksstandard, gör att frågan om huvudmannaskapet för folkbiblioteken aktualiserats från flera håll.

Även Svensk Biblioteksförning anser att denna tanke bör analyseras och då utifrån ett demokratiperspektiv; rätten till fri och jämlik tillgång till information, till de kunskapskällor som gratis ställs till förfogande genom folkbiblioteken.

Ord, mening, sammanhang

Demokrati förutsätter språk, i ett modernt komplicerat samhälle bygger demokratin på skriftspråket. Den som inte har god läs och skrivförmåga blir i praktiken utestängd från deltagande i demokratin. Träning ger färdighet. Brister i läsvana och läsförmåga uppmärksammas alltmer och larmrapporterna avlöser varandra liksom kampanjerna och projekten. Svensk Biblioteksförning anser därför att bibliotekets uppdrag att ge alla möjlighet att tillgodogöra sig ord, mening och sammanhang tydliggörs i bibliotekslagen.

Frizon för alla

Utredningen varnar för ett samhälle med ökande klyftor. Undersökningar såväl i USA som i Storbritannien i dag visar att just de offentliga biblioteken har en enorm betydelse för integrationen, ett faktum som varken beslutsfattarna eller bibliotekspersonal varnat den fulla innebörden av. Bibliotekets betydelse som ett öppet kravlöst vardagsrum för alla, som var och en använder på sina villkor, så länge det inte stör någon annan, är oöverskattlig och helt unik. Att det i varje samhälle finns en mötesplats med fritt inträde där alla frågor kan ställas och besvaras,

där verkligen parollen ”från var och en efter förmåga till var och en efter behov” gäller, är en demokratins grundbult.

Medialiseringen

Utredningens bedömning: Politikens medialisering har visat sig ha konsekvenser som inte gynnar den demokratiska medvetenheten. När politiska debatter integreras i samma medier och program som underhållning och det politiska samtalet bedöms utifrån underhållningsvärden, tenderar detta att banalisera politiken. När debattprogram kontrasterar stereotypa motsättningar mellan "folket och makten" och journalisten gör sig till tolk för det maktlösa folket, riskerar sund skepsis till makthavare att förvandlas till förakt. Visserligen är det av största vikt att mediernas oberoende och frihet värnas, men denna frihet kräver också ett ansvar. En god journalistisk etik är oumbärlig för medborgarnas välbefinnande.

Politik som underhållning

Jämtlands läns landsting instämmer med utredningen om mediernas viktiga roll. Landstinget markerar sin oro för mediernas utveckling mot att skapa skådespel av politiken. Massmedia har en mycket stor och viktig roll för hur demokratin skall kunna fungera. I brist på andra jämbördiga informationskanaler får massmedia tolkningsföreträdare till frågorna. Landstinget menar att den mångfald i perspektiv som är nödvändig för demokratin inte är tillräckligt stor. Det behövs väsentligt stöd för att värna om mångfalden i perspektiv för att undvika ett undergrävande av demokratin genom färre perspektiv och mindremöjlighet till mångfald i debatterna. Landstinget menar att statens stöd till att det finns flera typer av medier och flera olika ägargrupper av massmedia är väsentligt.

Studieförbundet Vuxenskolan menar att till demokratin grundläggande villkor hör offentlighet och insyn. Allt som kan göras för att åstadkomma detta bör också göras. Samtidigt krävs respekt hos dem som i allmänhetens tjänst har att "syna", rapportera och redovisa, respekt för det politiska arbetet men ytterst respekt för vår demokrati. Samhällsarbetet får inte banaliseras till underhållning eller ständigt behandlas som om det

alltid förutsätts ligga dolda egoistiska motiv bakom beslut och agerande

Tingsryds kommun menar att om media ska kunna fungera i en demokrati som de som granskar den offentliga makten och som förmedlar information och kunskaper och som av allmänheten även fortsättningsvis uppfattas som en viktig tillgång, ligger det enligt kommunen en fara i att det skådespelet i politiken tar för stor roll. Debattprogram förefaller kanske vara ett sätt för "vanligt folk" att ställa "makthavarna" till svars, men kommunen instämmer i utredningens bedömning att det ofta i stället blir så att detta snarare förstärker redan existerande stereotyper och uppfattningar, eftersom de många gånger utgår från att "makten" har fel och "folket" har rätt och media stöttar "folket", som annars inte skulle kunna få komma till tals, och gör sig själva på så vis till "hjältar".

Tingsryds kommun tror att detta inte bara undergräver synen på politiken, utan också synen på media. Politik och media är på många sätt två sidor av samma mynt. Etisk medvetenhet är lika viktig bland journalister och politiker som bland alla andra, och ett kritiskt granskande förhållningssätt är en förutsättning för att kunna bilda sig en egen uppfattning också bland såväl journalister och politiker som andra

Markaryds, Åmåls och Hylte kommuner instämmer i att mediernas frihet och oberoende måste värnas men att denna frihet kräver ett ansvar. Pressens angrepp på politiker och demokratiska institutioner har under senare år inte alltid varit så väl underbyggda. Detta har inte heller medverkat till att skapa intresse för demokratifrågor i allmänhet. Kommunerna anser att medborgarna har getts en vrågbild av politiker, vilket inte speglar den faktiska vardagen för kommunala förtroendevalda. Kommuner och andra har ett därför ett ansvar att se till att skapa en mer nyanserad bild av den lokala politiken. Detta måste ske i dialog med media. Demokratin är en förutsättning för medierna.

Norrköpings kommun tycker det är väsentligt att medialiseringen diskuteras eftersom massmedias genomslagskraft ökat såväl i styrka som snabbhet. IT-utvecklingen innebär också ett mycket högt tempo och en enorm räckvidd samt ett svårkontrollerat informationsflöde. Medialiseringen skapar onekligen nya frågeställningar där massmedial etik är en avgörande fråga. Massmedias fokusering kan lätt avgöra en frågas politiska dimension i medborgarens ögon. Kommunen menar att det totalt

sätt finns betydligt fler aktörer och arenor för det demokratiska arbetet än de politiska partierna. Kommunen anser att en ytterligare belysning av detta vore önskvärd.

Lunds kommun instämmer att det är viktigt att media inte enbart lyfter fram motsättningar mellan den enskilde och makten. Det behövs även en seriös och tydlig information och belysning av hur olika värderingar och åsikter bryts i en demokrati samt hur detta till sist utmynnar i beslut som har en samhällelig förankring. Kommunen betonar att när man diskuterar att öppna fler offentliga rum är det därför viktigt att inbegripa både den dagspress som agerar på arenan och de olika lokala TV-kanaler, som exempelvis sänder fullmäktiges sammanträden. Kommunen anser att formerna för deltagandet utvecklas och diskussionerna om den journalistiska och offentliga etiken bör levandegöras i alla dessa sammanhang. Staten måste som ansvarig för journalistutbildningen garantera att denna diskussion ges stort utrymme. I utbildningen måste särskild uppmärksamhet riktas mot den kommunala sektorns roll, uppgifter och funktionssätt.

Motala kommun refererar att det inom kommunens rådslag har framkommit många synpunkter på medias roll i bevakningen av kommunen som offentlig organisation. Framförallt journalistikens betydelse för att främja eller motarbeta positiva eller negativa bilder av den offentliga organisationen, får inte underskattas. Det är av stor vikt att den offentliga organisationen förmedlar egen information om verksamheten till medborgarna.

TCO anser att politikens medialisering har visat sig ha konsekvenser som inte gynnar den demokratiska medvetenheten. Det finns som utredningen påpekar en risk att politiken banaliseras i massmedia. De medverkande politikerna har ett ansvar – massmedia själv ett annat. Även tittarna eller konsumenterna av media har givetvis ett ansvar.

Media som folkbildare

Folkbildningsrådet ifrågasätter den medieutveckling som ägt rum, inte minst i public servicebolagen (SvT), i vilken grad media i dag fyller upp rollen som folkbildare. Den form av snuttifiering och "enfrågekampanjer" som snabbt försvinner och ersätts av en ny fyller enligt Folkbildningsförbundet snarare folks behov av underhållning än ger upphov till fördjupning och reflektion.

Folkbildningsrådet delar uppfattningen att organisationstidskrifterna har försumrats av såväl mediasamhället som inom forskningen i mediapolitiken. Folkbildningsrådet anser att medlemstidningar och tidskrifter ofta är det ideella föreningslivets viktigaste och ibland enda väg att nå medlemmar och en större allmänhet. Att tränga igenom i det allmänna mediabuset kräver stora resurser, som de flesta organisationer saknar. Viktiga röster i den offentliga debatten kommer inte till tals. Förhållandena förändras dramatiskt i takt med att elektronisk publicering blivit möjlig antingen som komplement till eller alternativ till att sprida tryckt information.

Verdandi menar att en ökad granskning av mediernas roll i demokratin är viktig. Medierna är en allt viktigare maktfaktor, när det gäller såväl politik som marknad. Massmedia har också en viktig roll att granska den politik som förs, samtidigt som man påverkar politik och opinioner. Verdandi anser att massmedias kommersiella inriktning och dominans på det politiska fältet måste balanseras av större samhälleliga satsningar på alternativa massmedier, som folkrörelsetidningar, brett utbud av dagspress (t.ex. arbetartidningar) och icke-kommersiella idétidningar. En utveckling av andra massmedier i "medborgarnas tjänst" måste också få samhällets stöd-

Verdandi betonar att etiken för massmedia och massmedias representanter måste utvecklas och att man måste hitta bättre former för en granskning av media. Media måste också låta sig granskas och ifrågasättas. Verdandi anser också att en annan viktig demokratifråga är att värna och utveckla Sveriges Radios och SVT:s public service-roll och att förhindra reklamfinansiering av dessa.

Socialdemokraterna i Dalarna anser att mediernas roll i den demokratiska folkbildningen är av stor betydelse. De är väl medvetna om vikten av att mediernas oberoende och frihet ska värnas, men för den skull anser de att medierna bör ta sin del av ansvaret för den demokratiska folkbildningen och medborgarnas välbefinnande. Åtminstone bör man kunna begära att de medier som på olika sätt uppbär samhällsstöd ska visa ett intresse för en roll som demokratisk folkbildare.

Svensk Biblioteksförning hänvisar till att den nationella kulturpolitiken ska "motverka de kommersiella krafternas negativa verkningar". För bibliotekens del innebär detta att tillgängliggöra och aktivt exponera böcker, periodika och länkar som annars inte

skulle hitta sina läsare och som innehålls- och kvalitetsmässigt står för vitala inslag i kunskapsförmedling och opinionsbildning.

Svensk Biblioteksförning anser att folkbibliotekets uppdrag bör tydliggöras ytterligare. Det kan formuleras som ett public-service uppdrag för folkbiblioteken i termer av ett offentlig-finansierat informationssystem fristående från politiska och kommersiella intressen och med krav på bredd, allsidighet och kvalité och utbud även för språkliga, kulturella och andra minoriteter. Detta framfördes av Svensk Biblioteksförning till utredningen och man anser det mycket angeläget att det kommer att ingå i en portalparagraf i regeringens förslag till ny bibliotekslag.

Norrköpings kommun framhåller att det "offentliga" och inte minst kommunerna skulle kunna ta ett större ansvar för att medierna bidrar till upplyst förståelse. Detta bl a genom att ha mer direktkontakter med media, förmedla helhetsbilder samt se till att vara mer lyhörda och fånga upp de viktiga "rätta" frågorna.

Tingsryds kommun betonar att mediernas utomordentligt stora roll för det offentliga samtalet och därmed för demokratin. Det är huvudsakligen mediernas förmedling av kunskaper och information som avgör hur vi uppfattar omvärlden och vår egen situation. En gång i tiden fick vi lära oss att mediernas viktigaste uppgift är att granska den offentliga makten. Men idag kan vi konstatera att media har en minst lika stor roll vad gäller att påverka den politiska dagordningen. Kommunen instämmer helt i att det är angeläget att föra en diskussion kring frågan om hur medborgare, sammanslutningar och företag kan ta ett ansvar för att medierna ska bidra till en upplyst förståelse, för att öka öppenheten i samhället.

Tingsryds kommun poängterar att skolor på alla nivåer måste förmedla ett kritiskt förhållningssätt till mediernas utbud. Kommunen lägger till att det är av samma dignitet att skolorna från förskolan till universiteten -förmedlar en positivtityd till individens egna möjligheter att påverka såväl via media som via de politiska organisationerna och andra organisationer. Inte bara samhällskunskapsundervisningen utan också svenskundervisningen, hemspråksundervisningen och undervisningen i de estetiska ämnena, måste tydligare visa på vilka möjligheter den enskilde faktiskt har att påverka, parallellt med den etiska diskussionen och det kritiska förhållningssättet. Ord, bild, musik och attitydpåverkan -allt hör samman!

IOGT-NTO anser att insatser måste göras så att media blir tillgängligt för folkrörelser och folkbildningsorganisationer för att öka etermedias roll i demokratiarbetet. Först då kan medierna på ett reellt sätt bli resurser i ett medborgerligt demokrati-engagemang. Detta var utgångspunkten för närradioreformen. IOGT-NTO anser att denna viktiga kanal bör utvärderas och omformas så att ungdomar i större utsträckning blir delaktiga i programskapandet. IOGT-NTO anser därför att den kommande propositionen bör innehålla förslag som ger Utbildningsradion, folkrörelser och andra ideella sammanslutningar ekonomiskt stöd för att under en försöksperiod starta medieprojekt som syftar till att öka medborgarnas intresse för deltagande, inflytande och delaktighet i samhällsarbetet.

Svenska Baptistsamfundet menar att tillgängligheten till information i grunden är en möjlighet, t ex för partier, organisationer, kommuner att göra frågor offentliga och inbjuda till kommentarer också under en behandlingsfas. Samtidigt är en segregationsrisk inbyggd i detta förhållande om en alltför ensidig tilltro till dessa vägar får dominera. Framför allt finns risken för utanförskap bland äldre, människor med annan etnisk bakgrund eller eljest i någon mening svaga grupper. Förbundet anser därför att en skärpt vaksamhet i bruket av de nya informationsvägarna är nödvändig.

Ungdomsstyrelsen menar att det finns många sätt att påverka och engagera sig i politik. Ett sätt som många unga vill engagera sig på är att skriva, debattera och producera sina egna tidskrifter. Demokratiutredningen förordar en större öppenhet för möten och politiska samtal. Ungas egen kreativitet och skapande förmåga är för många en viktig drivkraft för ett vidare engagemang. För att stimulera politiska samtal och engagemang anser Ungdomsstyrelsen att möjligheterna bör öka för att fler unga ska kunna ge ut tidskrifter eller producera och delta i program som Elbyl och Mosaik. Ungdomskanalen är Ungdomsstyrelsens publika arena på Internet. Här finns möjlighet för unga att publicera sina egna artiklar, kommunicera och diskutera med andra. Ungdomskanalen ger råd och handledning i hur unga själva kan publicera sina egna fanzines och tidskrifter på nätet.

Jämställdhetsombudsmannen pekar på medias koncentration att i ord och bild förmedla föräldrade könsmönster. Särskilt ungdomar är sårbara för den typ av "mediaöversköljning" som

populärkulturen med sin kroppsfixering, sexualisering och sin i grunden traditionella syn på relationen mellan könen gör sig till tolk för. Hur påverkar detta flickors och pojkars möjlighet att växa upp till ansvarstagande, självständiga medborgare? JämO menar att den redaktionella bevakningen av samhället präglas i stort av att det som män gör (företagande, politiska beslut, ekonomisk verksamhet, krig mm) är viktiga "nyheter" medan det som främst berör kvinnors liv och leverne (kommunala vardagsfrågor, barnomsorg, äldreomsorg, boende) sällan skapar stora rubriker eller statusjobb åt journalisterna. Vad innebär denna könsuppdelning i medierna ur demokratiaspekt? Vilka frågor blir mest belysta? Vad får medborgarna veta om kvinnors respektive mäns behov och villkor? Hur beskrivs maktaspekter i politiken utifrån ett könsperspektiv?

Sveriges Riksidrottsförbund (RF) menar att allmänheten får via media allt som oftast en bild av idrotten där problem som dopning, svindlande övergångssummor, läktarvåld m.m. framhävs. Denna representerar på intet sätt en genomsnittsbild av idrottsrörelsens omfattande verksamhet. Det omfattande ideella engagemanget runt om i landets idrottsföreningar är fortfarande idrottsrörelsens främsta kännetecken och tillgång. RF pekar på att ideella ledare gör i idrotten ett "osynligt arbete" som står i särklass i folkrörelse-Sverige. Samhällsförändringar, värderingsförskjutningar och nya utmaningar - inte minst från en uppväxande generation - kräver förnyelse och utveckling. Kraven blir inte mindre av att idrottsrörelsen helt dominerar bland de ungdomsinriktade folkrörelserna. Genom egna undersökningar konstaterar RF att ungdomar inte är ovilliga att engagera sig men de gör det alltmer på egna villkor. Nytankande och öppenhet i kombination med utbildnings- och utvecklingsinsatser kan enligt RF medverka till att ytterligare stärka idrottens samhällsnytta.

Sveriges Riksidrottsförbund (RF) ser med utgångspunkt från utredningens beskrivning av medieutvecklingen organisationstidskrifternas betydelse i ny dager. Statens stöd till organisationstidskrifter bör därför ökas markant. Att granska medier och mediers värderingar är enligt RF i grunden en folkbildningsuppgift

Röda Korset avser att vidareutveckla arbetet med att "ge röst" genom exempelvis opinionsbildning och annat påverkansarbete parallellt med verksamheter. Detta för att motverka att lobbning

och opinionsbildning, som det beskrivs i utredningen, blir verktyg för resursstarka grupper på bekostnad av sociala rörelser och humanitära organisationer.

Botkyrka kommun pekar på att parabler gör att en del invandrargrupper följer händelser i sitt ursprungslands mer intensivt än de svenska. Kommunen anser att utbudet av internationell TV i det markbundna nätet kanske borde ses över. Ny teknik gör det möjligt att visa fler internationella program för att minska den svenska och anglosaxiska dominansen. Det skulle sannolikt öka känslan av delaktighet hos många invandrare.

Brottsförebyggande rådet, BRÅ, pekar på att det finns i dag ett tryck på kriminalpolitiska lösningar på i grunden sociala problem eller problem som kan lösas med mindre ingripande åtgärder. Den ökade medialiseringen av brott är säkert en bidragande orsak. Denna utveckling kan leda till att tryggheten minskar, utan att brottsligheten nämnvärt förändras. Ökad konfrontation kan skapa problem och förstärka utanförskapet hos dem som inte passar in. Men det finns enligt BRÅ också en positiv utveckling i andra riktningen, t.ex. genom den medlingsverksamhet som tillämpas på flera platser där gärningsman och målsägande under en medlares vägledning får tillfälle att diskutera det inträffade och i bästa fall finna någon reparabel lösning.

Trollhättans kommun menar att demokratins självklara princip om det fria ordets värnande skall inte invagga oss i föreställningen om att de odemokratiska krafterna kommer att värna om demokratin. Demokratins självklara rätt till självförsvaret bör enligt kommunens mening inte förbises. Överallt där poliser, journalister, vittnen, minoriteter, handikappade och andra grupper utsätts för terror, hot och våld ska demokratin tillgripa alla till buds stående medel för att stoppa dessa övergrepp. Kommunen anser vidare att rätten att få ta del av passfoto eller dylikt bör begränsas.

Enligt **TCO:s** uppfattning måste den journalistiska kvaliteten förbättras. Det moderna samhället fungerar inte utan massmedier. Fria och väl fungerande medier är ett av den moderna demokratins fundament. Det är genom medierna medborgarna får det mesta av den information de behöver för sina beslut som samhällsmedborgare, i arbetet och också på fritiden.

Vem företräder medborgarna?

Hjo kommun anser att massmedias oberoende är en av hörnstenarna i demokratin. Media förser medborgarna med underlag för ställningstagande, bidrar till att göra politiken synlig och drar fram sådant i ljuset som annars skulle förbli dolt. Kommunpolitiker liksom rikspolitiker är beroende av media som länk mellan dem själva och medborgarna. Medias roll som granskare får aldrig ifrågasättas i ett demokratiskt samhälle. Däremot kan man enligt kommunen ifrågasätta kvalitén på medias granskning och rapportering, och se över hur en eventuellt bristande kvalitét negativt kan påverka demokratin.

Beroende på att media har så stor inverkan på vår världsbild anser Hjo kommun att det ter sig naturligt att den bild media målar av verkligheten bör vara rättvis, sann och realistisk i så stor utsträckning som möjligt. Med sådan makt över människors världsbild bör rimligtvis ett stort ansvar följa. Med syfte att stärka demokratin ger folket media i uppdrag att granska makthavarna, i synnerhet de politiska partierna och deras företrädare. Eftersom partierna är själva grunden i vår demokrati är det enligt kommunen extra viktigt att vi har en oberoende granskning av dessa.

Kommunen anser emellertid att i dagens granskning och rapportering finns det en tendens att måla en orealistiskt negativ bild av partierna och partipolitikerna, en bild som är verklighetsfrämmande för dem som arbetar partipolitiskt. Detta kan i slutändan ha en negativ effekt på vår demokrati. I sin förlängning kan alltså en överdrivet negativ hållning gentemot politikerna i media leda till att själva grunden för vårt demokratiska system, nämligen partiengagemanget, holkas ur.

Remissgruppen i Hjo kommun understryker att media under inga omständigheter får försköna den politiska verkligheten för att locka medborgarna till partiengagemang. Det får inte heller förekomma någon politisk styrning av media i en väl fungerande demokrati. Kommunen efterfrågar att media skall granska kvalitén på det egna arbetet och inta en något mer balanserad hållning gentemot dem de granskar. På så vis kan man också skapa det eftersträvaransvärda samtalet mellan beslutsfattare och medborgare som demokratiutredningen saknar. Om inget görs, och den nuvarande trenden håller i sig, finns det enligt kommunen en risk att media försvagar demokratin istället för att stärka den.

Länsstyrelsen i Skåne län menar att det ibland kan bli något tröttande med all den oro som kommittén känner inför de mest olika processer i samhällets fortgående utveckling där medborgarnas bristande engagemang påvisas. I slutet av avsnittet redogörs för hur medierna utnyttjas av de politiska partierna och företrädare för dem. Utredningen utgår från att medborgarna själva intar en kritisk inställning till det massmediala utbudet. Det framkommer inte så tydligt som det borde att det i många avseenden är enskilda politiker eller politiska partier som är mest aktiva för att förmedla sina intressen eller rent av marknadsföra de egna intressena i massmedia och att detta i sig kan medföra svårigheter för många medborgare att inta ett kritiskt förhållningssätt.

Nyköpings kommun menar att fenomenet "medialisering" främst är ett problem för partierna, när deras roll att vara kanal till politiska beslutsföra tenderar att ersättas av media samtidigt som media också tenderar att från politikerna överta initiativet till att sätta den politiska dagordningen. Kommunen erinrar om att media i sin roll att granska makten har sitt eget regelverk att följa.

Täby kommun anser att mediernas roll i opinionsbildningen har blivit allt starkare. Kommunen menar att det också bör kunna utkrävas ansvar av medierna för den rapportering som sker, särskilt om denna inte helt står i överensstämmelse med vad som objektivt sett faktiskt förekommit eller i övrigt inte kan anses representera god etik. Det torde enligt kommunen inte vara obekant att medierna i umgänget med politiker ofta försöker att sätta agendan och styra rapporteringen i en riktning, som från medial synpunkt bedöms vara mest intresseväckande, vilket dock inte alltid innebär en rapportering på saklig grund. Kommunen understryker mediernas ansvar för en korrekt nyhetsförmedling i politiska frågor, utan insinuationer och ogrundade misstänklighöranden.

Uppsala läns landsting anser att medierna spelar en betydelsefull roll för det offentliga samtalet och därmed för politiken och demokratin. Beroendet mellan parterna är stort. De bilder som medierna ger påverkar starkt medborgarnas uppfattning om de frågor som finns på den politiska dagordningen. De demokratiska institutionernas samarbete med medierna bygger enligt landstinget därför på, och ska bygga på, så stor öppenhet som möjligt.

Tranemo kommun menar att media måste föra den politiska debatten så att respekten för vårt demokratiska system med förtroendevalda politiker bibehålls. Ingen är betjänt av att man, på grund av enskilda felsteg, bygger upp ett allmänt politikerförakt.

Västra Götalands läns landsting instämmer i att medierna spelar en betydelsefull roll för det offentliga samtalet och därmed för politiken och folkstyrelsen. Den bild som ges i media blir ofta avgörande för medborgarnas uppfattning om de frågor som finns på den politiska dagordningen. Landstinget betonar därför att media skall ha en oberoende och kritiskt granskande funktion av myndigheter och makthavare.

Landstinget menar att det under senare år finns en tendens att den sakliga granskningen har fått stå tillbaka för en ytligare granskning, mer inriktad på konflikter och det politiska skeendet. Viljan eller förmågan att ge en helhetsbild av samhällsutvecklingen syftande till att ge mottagaren en större förståelse för komplicerade sammanhang tycks ha minskat. Enligt landstinget får denna nyhetsförmedling till följd att det blir svårare att få förståelse för förändringar, vilket i sin tur undergräver förtroendet för förtroendevalda i det korta perspektivet och för hela det demokratiska systemet i det långa perspektivet

Folkhögskolan i Angered menar att massmediautvecklingen kanske är det allvarligaste hotet mot demokratin. Förhånandet av politiker och andra beslutsfattare har blivit en sport i vissa massmedier. Globaliseringen innebär att nyhetsprogram fylls av just den nyhet som exempelvis CNN prioriterar. Snuttifieringen gör viktiga nyheter ointressanta. Bristen på grundlig analys likaså. Desinformation, medveten eller omedveten, har blivit allt vanligare. Massmediernas sätt att lyfta fram så kallade experter, som oftast talar i egen sak, för att nedvärdera politiska beslut har blivit vanligt. Helheten i det politiska beslutsfattandet undanhålls.

Röda Korset menar att det är medborgarna som ska granska medierna. Men, eftersom enskilda medborgare inte alltid har vare sig resurser eller kunskaper måste Röda Korset som humanitär organisation ta ett tydligare ansvar för detta. Röda Korset instämmer också i att mediernas roll måste granskas och diskuteras i en öppen debatt. Röda Korset avser också att bidra till att föra upp glömda problem och konflikter på såväl mediernas som politikernas dagordning. Det är deras bedömning att demokratin försvaras av politikernas mediaberoende. Ett, för dem aktuellt exempel är att även

det statliga biståndet i allt större utsträckning tenderar att användas till medialt intressanta konflikter och katastrofer. Detta medan det blir allt svårare att uppmärksamma och samla in pengar till långsiktigt utvecklingsarbete som syftar till att utveckla egenkapaciteten hos mottagarna.

Mediernas oberoende

Gotlands kommun delar utredningens uppfattning om den stora betydelse som "en journalistik som medborgarna hyser tilltro till" har för demokratin. I Sverige hyllas och värnas offentlighetsprincipen för insyn i och kontroll av myndigheterna. Systemet med överklagbara beslut har en hög grad av genomskinlighet och förutsätter aktiva medborgare och aktiv och kunnig press. Att möjligheten utnyttjas sällan kan vara ett annat tecken på medborgarnas uppgivenhet inför kommunala beslut eller bristande tilltro till sin egen kapacitet. Kommunen anser att utredningen inte diskuterar denna form för ifrågasättande som ställer stora krav på massmedias kunnighet och integritet.

Bollnäs kommun tycker att det finns starka motiv att som i utredningen uppmärksamma medialiseringens förflockning av politiken. Samtidigt är det viktigt att värna mediernas oberoende och frihet. Norrbottens läns landsting undrar över hur långt media får gå. Vem bevakar massmedia? Varför kommenterar inte massmedia varandra? Det skulle enligt landstinget öka mediernas trovärdighet.

Baptistsamfundet anser att mediers genomslagskraft måste balanseras av en moraliskt medveten journalistik. Den självsanering av journalistiken som i viss utsträckning förekommer behöver främjas för att medier ska få vara de demokratins goda redskap de kan vara. Den sanningssökarförmåga som avslöjar svek och bedrägerier på olika nivåer i systemen är enligt samfundet demokratins bästa försvarare. Samfundet anser att åtgärder är nödvändiga för att bevara mångfalden i media är en insats i demokratins tjänst. Det kan betyda sund begränsning av marknadsstyrd koncentration av media och ekonomiskt stöd för idéburna organ.

Ungdomsstyrelsen betonar att för gruppen ungdomar är media och tilltron till journalister särskilt stor. Yngre förtroendevalda deltar alltför sällan och gör de det är det sällan i

egenskap av att vara förtroendevärd och tillhörande något parti, utan snarare i egenskap av att vara ung, ny eller kvinna i politiken. Detta bidrar till att konservera bilden av politiker som "manlig rikspolitiker i övre medelåldern". Enligt Ungdomsstyrelsen bidrar media inte heller till att nyansera gruppen unga. Fortfarande använder media en problemformulering av unga som varken stämmer överens med verkligheten eller är till gagn för någon. Ungdomsstyrelsen har därför inlett diskussioner med Demokratiinstitutet för att på något sätt närmare studera hur unga beskrivs i media och ungas tilltro till media.

Enligt **TCO** är hoten mot demokratin flera; bristen på kvalitetstänkande inom mediabranschen, ett ökat kommersiellt tryck, ökad ekonomisk styrning, ökad ägarkoncentration, ökad icke journalistisk information, bristande inflytande/anställningstrygghet, stress och utbrändhet i branschen, angrepp på öppenhetstraditionen etc. Medierna påverkas också av neddragningar som i sin yttersta konsekvens minskar den demokratiska mångfalden på utbudssidan och av det kommersiella trycket

TCO vill mot denna bakgrund särskilt peka på behovet;

- av inflytande/anställningstrygghet för verksamma journalister för att motverka stress och utbrändhet
- av god utbildning och fortbildning för journalister för att öka den journalistiska kvaliteten
- kvalitetshöjande åtgärder på alla redaktioner inom ramen för partsarbetet
- slå vakt om public servicetanken och presstödet betydelse för reell yttrandefrihet
- att stärka pressombudsmannens roll och därmed medborgarnas möjlighet att påverka den journalistiska kvalitén
-

Koncentrationen av media

Ljusdals kommun anser att medias ägarkoncentration på sikt är ett hot mot demokratin. Nationellt bör ägandet vara spritt på fler händer än i dag, för att mångfald och bredd i opinionsbildning och debatt skall upprätthållas. Även lokalt existerar ibland monopolliknande förhållanden inom mediabranschen, vilket kommunen anser bör uppmärksammas. Även Metall anser att mediernas roll i demokratin måste uppmärksammas tydligare. Den

maktkoncentration av medierna som i dag äger rum måste motverkas.

Tingsryds kommun tror att presstödet utformning kan ha betydelse och ser gärna en utredning vars syfte är att klargöra på vilket sätt den nuvarande utformningen av presstödet brustit i denna fråga och hur ett nytänkande i frågan skulle kunna gynna en faktisk mångfald gällande såväl utbud av åsikter som möjligheter för allmänheten att via media göra sin röst hörd och allas tillgänglighet till olika medier.

Även **Österåkers kommun** anser att grunden för presstödet bör ses över. Österåkers kommun, som har cirka 34 000 invånare, saknar i stor utsträckning en professionellt undersökande journalistik, vilket är mycket olyckligt ur demokratisk synvinkel. Förutom kommunens informationstidning finns det ett antal gratistidningar, som når kommuninvånarna. Läget intill Stockholm bidrar också till ett klenare mediautbud för den egna kommunens händelser. Kommunen anser därför att mediabilden bör ses över för att nå större jämlikhet över landet.

I **Botkyrka kommun** finns det endast två reklamfinansierade tidningar, varav den ena kommer ut veckovis och den andra en gång i månaden. Det finns också en reklamfinansierad lokal-TV som sänder nyheter varje vardag och sporadiska debatter. Man sänder också kommunfullmäktige varje månad. Kommunen tillhör en del av de stora Stockholmstidningarnas bevakningsområde. Samma sak gäller de regionala TV-stationerna ABC, TV-Stockholm, P4 Stockholm och Radio Stockholm. Kommunen har ingen levande närradio.

Östergötlands läns landsting påpekar att i takt med att politikerna tappar möjligheter till direktdialog med medlemmar, väljare och sympatisörer ökar massmedias roll. Landstinget betonar att medborgarna måste ha alternativ till massmedias skildring av olika frågor och därmed möjlighet att ställa olika slags uppgifter och beskrivningar mot varandra. Landstinget konstaterar att massmedia inte mött tillräcklig konkurrens och att de förtroendevalda inte har lyckats skapa fungerande mötesplatser. Landstinget bedömer med andra ord frågan om nya mötesplatser för att skapa direktkontakt med medborgarna som oerhört viktig i det framtida förnyelsearbetet på demokratiområdet.

Folkbildningsrådet pekar på att de som äger eller har tillgång till dagspress eller etermedia kan ytterligare förstärka sin dominans

genom att kombinera tryckt och elektronisk informations- och nyhetsförmedling. Små resurssvaga organisationer eller intressegrupper riskerar att komma ännu mer i skymundan. För de enskilda medborgarna kan det bli ännu svårare att orientera sig. Särskilt om utbildningsnivån är låg och om man dessutom inte har tillgång till och kan använda den nya tekniken.

Folkhögskolan i Angered anser att konkurrensen inom massmedierna blir allt mindre. Även här tränger sig det globala kapitalet in. Den fria konkurrensen inom massmedia har nått det stadium som är strax före det slutliga privatmonopolet. Folkhögskolan understryker vikten av att behålla något massmedia som är helt fritt från vinstintresse och som har ett tydligt samhällsansvar. Man efterlyser också en bättre journalistutbildning.

Färnebo Folkhögskola är oroad av hur marknadskrafterna får allt större genomslag i massmedia. De dags- och veckotidningar som kommer ut i Sverige domineras av enstaka partier och präglas av kommersiella intressen. En liknande utveckling är på gång i TV och radio. Folkhögskolan anser att en levande demokrati kräver en mångfald av mediala röster och att samhället måste möjliggöra för folkrörelser att ge ut egna tidningar. De menar också att public service i TV och Radio måste värnas och förstärkas.

IOGT-NTO menar att gränsdragningen mellan olika medier som TV, radio, Internet blir alltmer diffus och nya medier och kombinationer av medier utvecklas kontinuerligt. Det ökade utbudet av radio- och TV-kanaler medför en ökad valfrihet för tittarna men också att olika grupper av radiolyssnare och TV-tittare konsumerar sina egna programtyper. Det har därför blivit nästan omöjligt att nå hela befolkningen med ett budskap genom en och samma kanal vid ett och samma tillfälle.

IOGT-NTO betonar värdet av en oberoende public serviceverksamhet inom radio och TV som utan vinstintresse kan erbjuda sina olika målgrupper ett brett utbud som präglas av mångfald och kvalitet. Den ägarkoncentration som utmärker massmedieindustrin hotar att begränsa yttrandefriheten. Enligt IOGT-NTO har vare sig allmänhet eller det frivilliga organisationslivet hittills fått utrymme för det deltagande, inflytande och delaktighet som utredningen nämner. De tycker det är viktigt att andra än de rent kommersiella intressena ges möjlighet att komma till uttryck i det ökade etermediautbudet.

Svenska Jägareförbundet delar bedömningen att medlemstidningar och tidskrifter ofta är det ideella föreningslivets viktigaste och ibland enda väg att nå medlemmar och en större allmänhet. Att tränga igenom i det allmänna mediabuset kräver stora resurser, som de flesta organisationer saknar. Viktiga röster i den offentliga debatten kommer därför inte till tals. Förbundet menar att förhållandena förändras dramatiskt i takt med att elektronisk publicering blivit möjlig antingen som komplement till eller alternativ till att sprida tryckt information.

Jägarförbundet pekar på att de som äger eller har tillgång till dagspress eller etermedia kan ytterligare förstärka sin dominans genom att kombinera tryckt och elektronisk informations- och nyhetsförmedling. Små resurssvaga organisationer eller intressegrupper riskerar att komma ännu mer i skymundan. För den enskilda medborgaren kan det bli ännu svårare att orientera sig. Särskilt om utbildningsnivån är låg och om man dessutom inte har tillgång till och kan använda den nya tekniken.

Folkbildningsrådet pekar på att det också handlar om en generationsfråga. Unga människor använder i mycket hög grad nätet för att finna sina åsiktsfränder både för goda och mindre goda syften. Frågan är därmed om medlemstidningarna och tidskrifterna, i sin nuvarande form, kommer att spela en lika viktig roll i framtiden.

Forskning om medias betydelse för demokratin

Folkbildningsrådet, Jägarförbundet och Västerviks kommun stöder utredningens förslag om en fristående vetenskaplig forskningsverksamhet kring mediernas betydelse för demokratin.

Uppsala läns landsting anser att i dagens samhälle har medierna en sådan position, och ett så starkt inflytande, att deras agerande måste studeras, både genom forskningsinsatser och ibland också genom att ifrågasättas. Landstinget ser en tendens att media fragmenterar bilden av politiken och de offentliga verksamheterna, söker konflikter att spegla och förmedlar inte sällan dåligt genomarbetad information. Landstinget stödjer därför utredningens förslag om mediaforskning.

IOGT-NTO instämmer i tillskapandet av en fristående forskning kring mediernas betydelse för demokratin. Man anser också att journalistutbildningen bör inriktas mer på vad som ryms

inom begreppet "public journalism". Det vill säga att journalistiken bland annat ska aktivera medborgarna och därigenom bidra till bättre fungerande demokrati. Här finns goda erfarenheter att hämta från folkhögskolor som arbetar med medieinriktning.

Hjo kommun ser medias granskning av den politiska makten som en av hörnstenarna i vår demokrati. Detta får aldrig ifrågasättas. Däremot ifrågasätter kommunen kvalitén på den granskning som görs och frågar sig hur en orealistiskt negativ bild av partipolitiken och dess företrädare påverkar vår demokrati. För att skapa det eftersträvansvärda samtalet mellan medborgare och beslutsfattare anser kommunen att media kan behöva balansera sin granskning. Kommunen ställer sig positiv till en obunden, vetenskaplig granskning av mediernas betydelse för demokratin, eftersom media har sådan makt över vår världsbild att det bör följa ett visst ansvar med denna makt.

Enligt en undersökning av **Botkyrka kommun** är media i huvudsak seriös och god. Dock gör tidsbrist och slentrian att Botkyrka lätt används som exempel när vissa sociala problem ska beskrivas. Medias bevakning av Botkyrka upplevs därför som negativ av de flesta Botkyrkabor. Kommunen ser detta som ett problem när det gäller att stimulera den lokala debatten. Det är på den lokala nivån som känslan av delaktighet ska börja. Kommunen skulle välkomna en utredning av medias roll för demokratiutvecklingen i storstadsperspektiv.

Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU, instämmer i att media får allt större makt och inflytande. Det är viktigt att detta balanseras. LSU anser att den starka tryck- och yttrandefriheten bör kompletteras med lagar mot maktkoncentration och skydd mot övergrepp. Det är också av största vikt att lära unga människor att tänka kritiskt kring media. Media ska granska makten, men det är viktigt att någon också granskar media. LSU anser att frågor som rör media och demokrati borde ha diskuterats mer av demokratiutredningen. Svensk demokrati har förändrats inte minst under 1990-talet. Vi lever inte längre i en partidemokrati. Partiernas medlemstal har sjunkit dramatiskt, medan framför allt massmedias betydelse har ökat. Vi har gått från en parti- till en mediademokrati.

LSU anser att de etablerade etermediernas maktelit inte verkar för att "vanligt folk" ska få komma till tals på egna villkor. Till vanligt folk räknas i detta sammanhang faktiskt också många

riksdagsledamöter och kommunpolitiker. Det är enligt LSU en oroande utveckling att en politiker måste vara kändis, på samma sätt som journalister, för att få utrymme att synas. Den journalistiska integriteten är hotad av ägarkoncentration och infotainment tendenser. Det gör att mångfalden av röster, oberoende av ägarintressen och kommersiell hänsyn, och allmänhetens möjlighet att få icke-journalistiskt vinklad tillgång till information, är viktigare än någonsin.

LSU menar att vår världsbild såväl som självbild skapas genom medierna. De tror inte på någon stor mediekonspiration men anser att media till stor del kontrollerar våra tankar och handlingar. Media har också makt över hur dagordningen skall formuleras, detta gör att media formulerar vilka frågor som är viktiga och på vilket sätt de ska diskuteras. LSU anser att mediakoncentration och bristande distributionskanaler av till exempel tidskrifter är hot mot den fria åsiktsbildningen och ett hot mot demokratin.

LSU menar att demokratin förutsätter yttrandefrihet och informationsfrihet i medierna. Allmänhetens aktiva deltagande i medierna är enligt LSU en bra skolning till ett kritiskt och självständigt förhållningssätt till medier överhuvudtaget, vilket är alltmer centralt i informationssamhället. LSU anser att allmänhetens aktiva tillgång till medierna inte kan tillgodoses vare sig via de statliga mediernas public service uppdrag eller via etableringsfrihet för kommersiella kanaler.

Man kallar ibland journalisterna för den tredje statsmakten. Med det menas den viktiga roll som journalisterna har att granska politiker och makthavare. LSU menar att förhållandet mellan politiken och fria och självständiga media är komplicerat. I Sverige har pressen ett mycket stark grundlagsskydd genom tryck- och yttrandefrihetsgrundlagarna. Det är därför svårt att reglera förhållanden i media genom politiska beslut och det är inte heller önskvärt att göra det.

Yttrande- och tryckfrihet har en lång och stark tradition i Sverige. Yttrandefrihet är en viktig medborgerlig rättighet. Yttrandefriheten i Sverige gör att tidningar, radio och TV har en stor frihet att sända vilka nyheter de vill och att de kan framföra vilka åsikter de vill. Lagstiftare och medier har undvikit att begränsa mediernas frihet. Istället bygger det svenska systemet i första hand på att mediabranschen granskar sig själv. Det är ett system som ställer stora krav på den granskning som görs och självfallet då även på granskarna.

Frågor som rör medierna är alldeles för viktiga för att lämnas till branschen att diskutera själva. LSU tycker att det är bra att journalister som yrkeskår diskuterar sina problem i sina föreningar, LSU menar att detta också är diskussioner som även den bredare allmänheten måste få tillgång till och delta i.

Tidningsutgivarna konstaterar att förmågan att hävda läsningen och tidningen ställs inför både hot och utmaningar: Den publicistiska traditionen måste både värnas och utvecklas för att kunna hävdas i en snabbt föränderlig mediemiljö. Lästraditionen äventyras och riskerar att bli något bara för de välutbildade och väletablerade, inte för de lågutbildade och invandrade.

Tidningsutgivarna tycker att tryckfrihetstraditionen är svagare än förr i det politiska systemet. Andra politiska mål lyfts oreflekterat och hastigt upp i jämnhöjd med tryckfriheten och påkallar hafsiga politiska ingrepp. Man pekar på den nya ekonomin och IT-revolutionen som förändrar mycket av förutsättningarna för tidningsföretag. Viktiga intäktskällor som reklammarknaden söker sig nya vägar, vilket hotar undandra den bas för tidningarna och som gör det möjligt att ta kostnaderna för en god kunskapsorganisation.

Tidningsutgivarna finner det därför angeläget att än en gång kraftfullt framhålla betydelsen av att riksdag och regering verkar för att värna den svenska press- och lästraditionen och skapar utrymme för att ta tillvara de nya möjligheter och förutsättningar för detta som i dag finns.

Den svenska tryckfriheten är en unik tillgång för vårt samhälle och vår demokrati. Den måste därför hanteras med varsamhet och respekt och inte göras till föremål för ständiga ingrepp och försvagningar. Det är, inte minst i ett europeiskt perspektiv och mot bakgrund av den ökande internationaliseringen, av största vikt att Sverige står upp för sin tryckfrihetstradition.

Tidningsutgivarna anser att den publicistiskt burna pressen därför inte får försvagas genom regleringar som begränsar dess ägares och företags möjligheter att upprätthålla denna tradition. Tvärtom måste den befrias från bördor och pålagor i förhållande till andra aktörer, såsom reklamskatt och delar av arbetsrätt och upphovsrättslagstiftning.

Yttrande från Svenska Journalistförbundet, SJF

Svenska Journalistförbundet, SJF, instämmer naturligtvis i att medierna spelar en mycket betydelsefull roll för det offentliga samtalet och därmed för politiken och folkstyrelsen. Den moderna demokratin kan inte fungera utan massmedierna. Såväl ägare och utgivare som enskilda journalister har ansvar för demokratin.

SJF delar också uppfattningen att mediernas utveckling reser frågor kring det offentliga samtalet och att det finns tecken på att "den avlägsnar sig från det demokratiska idealet om en upplyst förståelse". Därför pekar SJF på vad de anser vara nödvändigt för att medierna ska kunna fylla sina uppgifter och bidra till en demokratisk samhällsutveckling:

SJF anser att öppenheten måste värnas och alla försök att inskränka den motarbetas. Öppenheten och yttrandefriheten måste enligt SJF förstärkas på följande sätt:

Meddelarskyddet ska gälla anställda och uppdragstagare även på det privata området. Mot bakgrund av den minskade insyn i offentlig verksamhet som blivit följd av bolagisering och upphandling av sådan verksamhet, är det särskilt angeläget att dessa grundläggande fri- och rättigheter införs i alla verksamheter med anknytning till det allmänna.

- Offentlighetsprincipen ska gälla alla verksamheter, oavsett driftsform, som arbetar åt det offentliga.
- Anställda i den offentliga sektorn måste få tillräcklig utbildning om offentlighetsprincipen.
- Sekretesslagen måste åter tas in i tryckfrihetsförordningen, för att minska möjligheten att göra undantag från offentlighetsprincipen.
- Prövningstillstånd ska inte behövas för att överklaga offentlighetsmål.
- Det EU-direktiv som ligger till grund för personuppgiftslagen måste ändras. Yttrandefriheten tillkommer alla och måste gälla även i nya medier. Journalistförbundet avvisar särskilda lagregler för journalister/journalistiska ändamål.

Den svenska dagstidningsbranschen har under senare år varit föremål för en genomgripande koncentrations- och rationaliseringsväg. Tidningar har lagts ned, och samarbete mellan tidningar – ofta inkluderande ett omfattande materialutbyte – har etablerats. Orsaken är framförallt minskande lönsamhet, men

sannolikt också en strävan efter att skapa ett större kapital inför kommande behov av investeringar.

SJF tycker att det är rimligt att anta att processen kommer att fortsätta under de närmaste åren, i takt med att fler regiontidningar får annons- och upplageproblem. SJF betonar att tidningsföretagen måste anpassa sig till de ekonomiska villkoren i samhället. Att driva förlustföretag gagnar i längden varken ägare, anställda eller läsare.

Men enligt SJF skapar sammanslagningarna samtidigt problem av en annan karaktär. Den största risken gäller mångfalden i utbudet. Det utökade utbytet mellan tidningar av både text och bild riskerar att leda till kraftigt minskad redaktionell mångfald.

Ett ökat samarbete mellan tidningsföretag kan i förlängningen leda till att mediekonglomerat skapas, med resurser till en självständig och komplett nyhetsbevakning. SJF anser att det är bra att resurserna ökar, men samtidigt kan detta riva grunden för kvalificerade nationella nyhetsbyråer. Minst en rikstäckande nyhetsbyrå med en god utrikesbevakning är enligt SJF nödvändig för att små lokala tidningar ska kunna tillgodose sina läsares behov av ett komplett innehåll.

Presstödet bör enligt SJF omformas så att den redaktionella mångfalden gynnas. I tidskriftsföretag konkurrerar ofta redaktioner samtidigt som de delar på funktioner som ekonomi-, annons- och prenumerationshantering. Tidningarna på Gotland är ett exempel på att det går att slå ihop två dagstidningar utan att slå ihop redaktionerna. De är fortfarande självständiga, vilket visar sig i deras olika nyhetsvärdering.

SJF menar att det också kan vara värt att diskutera möjligheten av att öka utbudet av kvalitetsinformation och journalistik genom att stöda elektronisk publicering. Det skulle kunna ske till betydligt lägre kostnader än vad traditionella papperstidningar kräver.

Informationsklyftan i samhället måste tas på allvar, den hotar att bli ett demokratiproblem. I dag kan människor få rak nyhetsinformation via Internet och gratistidningar och många avstår därför ofta från den kvalificerade och analyserande informationen som kostar pengar. SJF betonar att det därför är viktigt med en stark public service som motvikt. Public service är den enda del av branschen som inte behöver drivas i vinstsyfte. Den ska rikta sig till alla människor i alla samhällsklasser och tillhandahålla fördjupad information till alla.

Att klara detta uppdrag går enligt SJF endast att göra om man har tillräckligt med resurser. Publicistisk självständighet och oberoende är grunden i public service-uppdraget. Ägarförhållanden, regelverk och finansiering måste syfta till och utformas så att programföretagen i största möjliga utsträckning garanteras självständighet och oberoende, såväl i förhållande till staten som till kommersiella och andra intressen.

Det innebär bl a att public service-företagen själva måste kunna disponera avgiftsmedlen. SJF anser att programföretagens oberoende i förhållande till staten stärks i och med att det blir tydligare att de verkar just i avgiftsbetalarnas tjänst. Det finns också praktiska skäl för detta - programföretagen måste kunna förutse vilka ekonomiska resurser som är tillgängliga. Medelstildelningen ska vara samlad, så att politisk styrning av verksamheten inte heller kan ske via särskilda medel som anvisas programföretagen för bestämda ändamål.

SJF anser dessutom att kraven på programföretagen vad gäller ansvaret för service och program på invandrar- och minoritets-språk, måste skärpas. Ambitionsnivån vad gäller tillgänglighet och programkvalitet ska naturligtvis vara densamma som för program på svenska.

Enligt SJF bör det i första hand vara publicistiska och journalistiska bedömningar som avgör om en produktion ska göras inom företagen eller läggas ut på en utomstående producent. SJF påpekar i det sammanhanget att kreativt arbete kräver en kreativ miljö. En alltför liten egen redaktionell organisation, som i hög grad måste ägna sig åt administration av utlagda produktioner, är ingen sådan miljö. Public service-medierna måste även i fortsättningen kunna vara "marknadsledande" vad gäller programkvalitet och utveckling av programverksamheten. Det kräver också en större redaktionell organisation

Även andra skäl talar för att såväl public service-företagen som andra medieföretag bör ha en relativt stor andel "egna" medarbetare. Oberoende och självständiga medier måste ha journalister som kan – och vågar – hävda saktighet och opartiskhet, såväl mot utomstående som ibland mot den egna arbetsgivaren. Anställningstrygghet för journalister ökar förutsättningarna för den oberoende, granskande journalistik som allmänheten har rätt att förvänta sig av public service-företagen.

När konkurrensen i mediebranschen hårdnar samtidigt som vinstkraven ökar finns en risk för att kvaliteten försämras. Det

finns varken tid eller resurser för att upprätthålla en god journalistik. Ibland saknas även intresset eftersom den goda journalistiken av många företag betraktas som olönsam.

SJF anser att den journalistiska kvaliteten hotas från flera håll. Framför allt påverkar de senaste årens redaktionella neddragningar de för kvaliteten så viktiga resurserna tid och pengar. Men det finns också annat som påverkar den journalistiska kvaliteten negativt.

Detta berör inte bara alla journalister, utan också varje medborgare i landet. Journalistisk kvalitet är starkt förknippat med en öppen demokrati, rätten till insyn och relevant och användbar information. Det journalistiska urvalet och den journalistiska bearbetningen blir allt viktigare i en tid när informationsflödet med den nya teknikens hjälp blivit praktiskt taget obegränsad. Om förutsättningarna för god kvalitetsjournalistik starkt försämras, kommer också informationsklyftorna i samhället att vidgas.

SJF anser att god journalistik ger medborgarna verktyg att påverka både sin egen tillvaro och omvärlden. Den ger också medborgarna möjlighet att ta ställning i samhällsfrågor. Kvalitetsjournalistik avslöjar felaktigheter och visar på goda förebilder. Med väl fungerande medier kommer inte de som ägnar sig åt oegentligheter undan. Oavsett om de finns på myndigheter, i näringslivet eller någon annanstans. Det är också viktigt att debatten om moral och gränser förs i ansvarsfulla medier.

SJF menar att journalister ständigt prövar myndigheternas hantering av offentlighetsprincipen, och underlättar därför allmänhetens insyn i och kontakter med myndigheterna.

Kvalitetsjournalistik utvecklar också det svenska språket. Den välskrivna texten, det goda radio- eller teveinslaget ökar mottagarnas språkförståelse och språkanvändning. Nya ord får sin plats i språket samtidigt som gamla bevaras. Infödda såväl som nya svenska medborgare får stöd i sin språkliga utveckling.

God journalistik kan enligt SJF ge mervärden utan att vara direkt nyttig. Den kan ge förströelse, förgylla vardagen eller ge nya dimensioner åt tillvaron.

SJF anser att den snabba förändringen av medieföretagen har inneburit flera negativa konsekvenser för journalisterna. Samtidigt som hårdare ekonomiska krav gör att tjänster dras in åläggs de journalister som är kvar att utföra fler arbetsuppgifter än tidigare. Som multiredaktörer ska de kunna leverera texter, stillbilder och rörliga bilder, radioinslag samt layoutade sidskisser.

Den tilltagande stress som journalisterna utsätts för är inte bara ett resultat av ökade krav på fler artiklar eller inslag per dag. Den har också sin grund i att flera av de tidigare kontrollstationerna från manus till tryckt produkt eller sänt inslag numera är borttagna. Korrekturet har redan försvunnit på många dagstidningar och snart finns det inte heller kvar några renodlade redigerare. Den enskilde reportern har allt ansvar och hinner inte med att kontrollera alla fakta på grund av arbetsbördan och tidsbristen. SJF anser att journalister som får göra ett bra jobb stimuleras att bli än bättre i sin yrkesutövning. De blir då även goda förebilder för nya generationer journalister.

4. Utveckla deltagandet !

Utredningens bedömning: Den svenska folkstyrelsen måste fortsatt sträva efter ett högt valdeltagande i alla förekommande val, även i Europavalet. Den svenska välfärdsstaten bygger på ett starkt folkligt stöd som ytterst manifesteras i ett högt valdeltagande. Om valdeltagandet fortsätter sjunka, finns risk för att legitimiteten i det offentliga beslutsfattandet sjunker och att välfärdsstatens förankring äventyras.

Utredningen vill samtidigt hejda en elitdemokratisk utveckling där politikerstyret fått ersätta medborgarstyrelsen och där den demokratiska aktiviteten koncentrerats till valdagen. Alla medborgare bör ges möjligheter att delta i breda diskussioner också före beslut och mellan valen. Vår mening är att den politiska jämlikheten inte kan uppnås utan att alla medborgare har tillgång till sådana platser och jämlika förutsättningar att ta tillvara dessa möjligheter. Skulle sedan inte alla ta vara på sina möjligheter utan överlåta makten åt ett fåtal är det en annan sak.

Utredningen förordar en deltagardemokrati med förstärkta inslag av den deliberativa demokratiteorin. Detta innebär att varje medborgare måste ges större möjligheter till deltagande, inflytande och delaktighet. Men för att delta måste medborgarna uppfatta det som meningsfullt att engagera sig. Ju mer medborgaren erfar att hennes deltagande ger inflytande, desto högre blir sannolikheten att hon vill fortsätta att delta (och omvänt). Hennes känsla av delaktighet – eller brist på delaktighet – är resultatet av de erfarenheter som hon (och andra) haft av att delta och försöka att utöva politiskt inflytande.

Dessvärre visar undersökningar att medborgarna i tämligen liten utsträckning uppfattar det som meningsfullt att försöka delta. Medborgarna upplever att de demokratiska institutionerna, inte minst de förtroendevalda, brister i lyhördhet.

Olika demokratisyner

Stockholms Arbetarekommun anser att skillnaderna mellan socialdemokraternas och moderaternas demokratisyn har blivit tydligare under de senaste åren, även om de flesta väljare förmodligen inte har reflekterat över detta i någon större utsträckning. Moderaterna har allt tydligare kommit att företräda en konsumistisk syn på politiken. Statsvetarna kallar detta för den konkurrensdemokratiska skolan.

Innebörden är att det viktigaste i demokratin är att flera eliter (partier) konkurrerar med varandra i fria val. Väljarnas makt ligger i att kunna byta ut en regering som de inte är nöjda med. I det moderna välfärdssamhället kan också väljarna/brukarna uttrycka sin makt genom att välja eller välja bort en producent av gemensamt finansierad service. Däremot rymmer inte denna demokratisyn några större möjligheter för medborgarna att påverka politiken mellan valen, inte heller för brukare av offentlig service att påverka verksamheten på annat sätt än genom att välja en annan utförare.

Denna demokratisyn innefattar enligt Arbetarekommunen också en snäv syn på politiken och politikens handlingsramar. Så lite som möjligt skall beslutas genom politiken - det skall uteslutande handla om att förvalta vissa institutioner eller viss service som oundgängligen måste vara gemensam.

Enligt Arbetarekommunen finns det en lång rad brister med konkurrensdemokratin:

den ger inte utrymme för påverkan inom det valda alternativet. Har man valt ett visst parti får man köpa deras koncept i fyra år - har man valt ett visst dagis kan man inte påverka dess inriktning på annat sätt än genom att byta, vilket i längden blir både besvärligt och påfrestande för barnet.

den riskerar att leda till ännu större klyftor mellan väljare och valda eftersom den endast ställer krav på kommunikation vart fjärde år.

den begränsar medborgarnas inflytande till att handla om val mellan befintliga partiprogram och befintliga institutioner - möjligheten att föra upp nya frågor till politisk behandling begränsas

Socialdemokraterna ser sig däremot som företrädare för den deltagardemokratiska skolan, i vilken stor vikt tillmäts individens egen aktivitet. Här förutsätts att alla medborgare själva tar del av de politiska besluten. Kravet på delaktighet gäller samhällslivets alla

områden och definitionen av politikens handlingsramar är ganska vid. Denna demokratisyn förutsätter kunniga, engagerade och organiserade medborgare - det är en folkrörelsedemokrati.

Det är Enligt Arbetarekommunen ingen tvekan om att moderaternas demokratisyn har fått stort genomslag under de senaste tjugo åren. Många ser möjligheten att rösta med fötterna som ett tydligt och enkelt sätt att utöva makt - medan engagemanget i föreningsliv och partier ses som ett långsamt och ineffektivt sätt att påverka. Man kan se det som att moderaterna på detta sätt försöker hantera den kris som har drabbat det representativa demokratiska systemet. De spelar skickligt på det missnöje som finns med "politikerstyret". De vill utmåla "politikerna" som den nya överheten som förtrycker folket genom att fatta beslut över deras huvuden. Eftersom 70 % av svenskarna enligt en nyligen genomförd studie anser att "politiker är en annan sort än vanliga människor" så har (m) stora möjligheter till framgång. Många människor upplever att den väsentliga konflikten i samhället finns mellan politiker och medborgare - och inte mellan olika medborgare.

Från socialdemokratiskt håll har man tagit respekten för den representativa demokratin för given. Man har utgått från att medborgarna har accepterat de allmänna valen som legitimitet för maktutövandet. Man har utgått från att partierna fortfarande fungerar bra och tillsammans med andra folkrörelser befinner sig i ständig dialog med medborgarna och kanaliseras åsikter fram till de styrande politikerna. Frågan är om väljarna delar denna positiva bild av den representativa demokratins funktionssätt?

Arbetarekommunen anser att det nu är hög tid att gå in i ett förnyat slag för att vinna demokratin åter i Sverige. Om inte legitimiteten för politiken ökar kan inte heller en omfattande gemensam finansiering av välfärdstjänsterna upprätthållas. Eller enklare uttryckt; om inte medborgarna känner att de har inflytande över den gemensamma sektorn kommer de inte acceptera att betala de höga skatter som krävs för att upprätthålla den.

Öka den politiska jämlikheten!

Utredningens bedömning: Utredningen anser att man ännu kan inte tala om att det existerar ett jämlikt medborgarskap i Sverige. Medborgarnas deltagande, inflytande och delaktighet skiljer sig åt mellan olika samhällsgrupper. Klassklyftorna består.

Kvinnor är visserligen formellt jämställda med männen, men kan ännu inte agera på alla nivåer i samhället på lika villkor som männen. Jämställdhetsarbetet måste enligt utredningen fortsätta med oförminskad kraft.

Utredningen ser också ett fortsatt utanförskap hos åtskilliga grupper av ungdomar. Deras politiska intresse kanaliseras inte genom de etablerade politiska strukturerna, utan sker i stället ofta i andra former, t.ex. nyare sociala rörelser och i subkulturer. Enligt utredningen är det angeläget att de etablerade organen bejakar det engagemang som ungdomar visar och skapar möjligheter till dialog.

Utredningen menar att det finns andra konflikter som i än högre grad oroar: Personer med utländsk bakgrund, i synnerhet de med utomeuropeisk bakgrund, och arbetslösa, i synnerhet de långtidsarbetslösa, är 1990-talets stora förlorare avseende politisk mobilisering. Dessa båda grupper har genomgående ett lägre deltagande och en lägre delaktighet än befolkningen i övrigt. Under 1990-talet har dessutom gapet till övriga ökat dramatiskt. Enligt utredningen finns det ett utbrett utanförskap hos dessa grupper. På sikt kan detta komma att betyda att vi får en betydande andel medborgare som är permanent utanför det politiska beslutsfattandet. Från demokratisk synpunkt är en sådan utveckling oacceptabel.

Utredningen anser därför att det måste till extraordinära ansträngningar för att öka den etniska integrationen. I denna strävan har arbetsmarknaden en viktig roll. Arbetets roll i integrationsprocessen kan nämligen inte nog betonas. Mot denna bakgrund är utredningen oroad över att diskrimineringen tycks slå så hårt just där. Utredningen ser det som grundläggande att man blir hörd och tagen på allvar i alla situationer och ses som en likvärdig medborgare med samma demokratiska rättigheter som andra. Det gäller också de funktionshindrade. Utredningen betonar att det inte är funktionshindret i sig som skapar handikapp utan samhällets otillgänglighet.

Det nya klassamhället

LO menar att utredningens ställningstagande om att öka den politiska jämlikheten och skrivningar om att klassklyftorna består kanske är de viktigaste bidragen till analysen av det minskade förtroendet för demokratin. Ökande klassklyftor, ökat utanförskap och marginalisering påverkar viljan att delta drastiskt. LO anser att denna utveckling också tydliga etniska förtecken. LO hade önskat att kommittén djupare analyserat den växande segregationen och dess konsekvenser för demokratin och hela vårt land. Att vända denna utveckling tillhör en våra viktigaste framtidsfrågor.

TCO pekar på att i det fackliga uppdraget är solidaritet med de mest utsatta en viktig del. Detta är en även en viktig uppgift för den samhälleliga politiken. Det är enligt TCO oacceptabelt att den sociala snedrekryteringen till högre utbildning har ökat under senare år istället för att minska.

Trots högkonjunktur och en nedpressad arbetslöshet har många av TCO-förbundens medlemmar idag bristande inflytande, otrygga anställningar och diskriminerande löner och villkor. Vissa grupper, främst personer med annan etnisk bakgrund än majoriteten, har trots det gynnsamma arbetsmarknadsläget på vissa orter alltfjämt svårt att komma in på arbetsmarknaden. Sammantaget skapar detta utanförskap och konsekvenserna för individerna kan bli svåra att reparera. TCO anser att detta självklart skapar detta en risk för att tilliten till vårt demokratiska system kan komma att urholkas.

Destruktiva rörelser med inslag av våld och främlingsfientlighet är en oroande yttring av utanförskap och samhälleligt tillkortakommande. Enligt TCO kommer fackföreningsrörelsen alltid att bekämpa våldshandlingar eller rasistiska tendenser i samhället och i den mån det förekommer bland dess medlemmar. Tillåts antidemokratiska organisationer växa sig starka utgör det i sig ett hot mot demokratin. TCO nämner att förbundens stadgar har ändrats respektive ses över för att i vissa fall möjliggöra uteslutning av medlemmar.

Malmö stad anser att utredningen här drar sin kanske viktigaste och mest centrala slutsats. Det är de ekonomiska, sociala och etniskt färgade klyftorna som uppstått framförallt under 80 och 90-talet som är den svenska demokratis största problem och utmaningar. Malmö understryker att försvaret av den svenska folkstyrelsen sker bäst genom att med breda insatser motverka, minska och, förhoppningsvis, utradera de klyftor som idag fått

fäste i Sverige. Samtliga insatser som gjorts och görs för att lyfta Malmö ur en långvarigt negativ utveckling är mer effektiva, sett ur ett demokratiperspektiv, än vad någonsin någon justering av det demokratiska beslutsfattandet kan bidra med.

Verdandi påpekar att samhällsstrukturerna förändras och därmed klasstrukturerna. Klasstillhörigheten är viktig, samtidigt som de ekonomiska och sociala skillnaderna i samhället delvis utvecklas efter andra gränser. Rörligheten mellan klasserna är stor, samtidigt som etnisk eller annan social grupptillhörighet spelar en allt viktigare roll för vårt inflytande och hur vi kan förverkliga våra "livsprojekt".

Verdandi anser att de allt större klyftorna i samhället har skapat ett uppdelat samhälle, där många människor, "mitt i välfärden", känner ett stort utanförskap. Det är ett utanförskap som både innebär att man är mindre delaktig i alla typer av samhällsverksamhet, från arbetsliv, samhällsservice till föreningsliv och tillhörighet till en gemensam kultur.

Samtidigt är man konkret utestängd från det samhälle som skulle kunna ge möjligheter till självförverkligande och förändring av livssituationen. Man har aldrig blivit insläppt. Verdandi menar att många människor i dagens samhälle saknar kunskaper om -för oss andra självklara sociala rättigheter. Många gånger är det de mest "behövande" som därför inte får del av sina rättigheter. Detsamma gäller kunskaper om samhället, vem som bestämmer och hur man påverkar olika beslut.

Uppsala läns landsting instämmer i utredningens argument för en deltagardemokrati och vikten av att öka medborgarnas deltagande i den demokratiska processen. Samtidigt konstaterar landstinget de stora svårigheterna att få ett brett och aktivt deltagande. Funktionshindrade och etniska minoriteter är grupper som det innebär särskilda utmaningar att få ett likvärdigt och aktivt deltagande från. Därför hade landstinget gärna sett ytterligare resonemang och konkreta förslag för dessa gruppers deltagande i demokratin. Dessutom kräver ungdomars engagemang i organisationer utanför partierna särskild eftertanke, så att inte stora ungdomsgrupper hamnar utanför möjligheterna att delta i demokratin. Landstinget anser att mindre traditionella former för att fånga ungdomars åsikter behöver användas i högre grad, t.ex. medborgarpaneler.

Konstruktiv dialog

Ett antal kommuner instämmer i stort i utredningens bedömningar. Det gäller **Hällefors, Forshaga, Hallstahammars, Kinda, Laholms, Lunds, Marks, Strängnäs, Svenljunga, Älmhults, Skellefteås och Söderköpings kommuner.**

De tycker att det är mycket viktigt för demokratins fortlevnad att alla olika befolkningsgrupper blir representerade i de politiska församlingarna. Det utanförskap som utredningen påtalar måste motverkas. Ingen skall behöva känna sig utanför möjligheten att kunna påverka samhällsutvecklingen. Lyhördheten från de förtroendevalda måste bli bättre och åtgärder måste vidtas så att delaktigheten bland medborgarna stimuleras. Det är också avgörande att beslutsfattarna förklarar de beslut som fattas och varför alla inte kan få som de vill. De grupper, olika åldersgrupper, kvinnor och män, invandrare m.m. som har svårt att komma till tals måste få hjälp med att göra sin röst hörd. En demokratisk stat är, som utredningen framhåller, en stat som lever genom sina medborgare. Alla har lika värde och ingen får lämnas utanför.

För att medborgaren överhuvudtaget ska intressera sig för att delta i möten, betonar **Tingsryds** och **Faluns kommuner** att individen måste uppfatta det meningsfulla i engagemanget. Det gäller för de förtroendevalda att vara lyhörda och ta intryck utav allmänhetens intresse och vid senare beslut ta hänsyn till tankarna från gräsrotsnivån.

Faluns kommun menar att politikerna ofta uppfattas som medborgarnas motståndare istället för att uppfattas som medborgarnas förlängda arm till de viktiga samhällsbesluten. Detta har sin grund både i hur medierna framställer politiken och politikerna, men också i hur politikerna själva agerar. Kommunen menar att dagens politiska arbete ofta är tungrott och det måste därför skapas nya arbetssätt som får fler medborgare att engagera sig, framför allt ungdomar. Tänkbara åtgärder är att:

- utforma mentorsprogram för unga människor som har intresse för politik och vill engagera sig.
- de äldre måste lämna plats för de yngre genom att uppmuntra, hjälpa och stötta ungdomar att ta politiska uppdrag.
- satsa mer på att få in kvinnor och invandrare i politiken och att stötta dem som redan arbetar politiskt

Sollentuna kommun redovisar de mål kommunens i kommunplanen som anknyter till detta avsnitt:

- Det skall finnas förutsättningar för alla att vara delaktiga i samhällets beslutsprocesser.
- Det skall finnas förutsättningar för lokalt inflytande, ansvarstagande och självförvaltning.
- Den organisatoriska uthålligheten handlar om hur vi utvecklar alla de resurser som finns i samhället och boendet i form av rutiner, regler, gemensamma och individuella vanor, infrastrukturer, möten och samarbeten mellan olika yrken, kunskaper och verksamheter.
- Denna uthållighet har en betoning på demokrati, delaktighet och erfarenhetsåterföring, vilket kräver att samhället organiseras så att det ger möjlighet till delaktighet för alla. För att personer med funktionshinder ska kunna vara delaktiga fordras att de upplever att kommunikationsmedel, lokaler och den yttre miljön är tillgänglig.

Om uthålliga livsmönster skall kunna utvecklas kontinuerligt behövs en ständig återföring av gjorda erfarenheter. I detta har skolan en särskilt viktig roll som kunskapsförmedlare och fostrare, som bärare av vår historia och vårt kulturarv och för att ge kunskap och förståelse för andra kulturer.

Skolan skall vara en bas för det livslånga lärandet. Skolan skall ge framtidstro och förmåga att leva i ett mångfacetterat samhälle. Att utveckla den sociala förmågan är ett lika viktigt mål för skolan som att förvärva kunskap. I det livslånga lärandet spelar också folkbildningen en avgörande roll genom studieförbundens verksamhet med 1,2 - 1,6 miljoner deltagare varje år.

En viktig förutsättning för den organisatoriska hållbarheten är att det finns möjlighet till lokalt inflytande och ansvarstagande. Föreningar, där enskilda människors engagemang är grunden för verksamheten, är av största betydelse för ett hållbart samhälle.

Enligt kommunen visar kommunplanens skrivningar att demokrati frågorna finns med och att kommunen tar på sig ett stort ansvar för att ge människor resurser och möjligheter att ta eget ansvar. I kommunplanen ställs inte de krav på medborgarna som utredningen ger uttryck för. I stället handlar det om att ge förutsättningar och möjligheter till deltagande

Norrköpings och Finspångs kommuner anser att människors utanförskap inte bottnar enbart i områden som utredningen pekat på som t ex arbete, medborgarskap, hälsa, kön och ålder utan har också sin grund i bristande självtillit och brist på delaktighet. Vägen till deltagande, inflytande och delaktighet går dock genom "närheten", dvs det som berör och finns i vardagen.

En viktig utgångspunkt i utvecklingsarbetet är enligt kommunerna medborgarnas boende och den vardagliga servicen i form av förskola, skola, hemtjänst, trafik- och boendemiljö etc. Det är i närheten som människors engagemang föds och växer. Det är i närmiljö medansvaret kan formas och det offentliga samtalet ta form. Det politiska samtalet och den politiska strukturen måste främja närheten och närmiljön. Det är där en mångfald av nya mötesplatser kan ta form. Samtalet mellan förtroendevald och medborgare kan inte utvecklas utan att en öppen dialog och en nära relation kommer till stånd.

Även om mycket kan och bör göras på riksnivå anser kommunerna att det främst är i det decentraliserade samhället som medborgaransvaret kan växa och utvecklas. Centrala beslut måste härvid stödja och stärka en sådan utveckling.

Finspångs kommun har tagit fasta på detta och medverkar med fyra skolenheter i försöksverksamheten med lokala skolstyrelser och med skoloråd. Kommunen har också givit samtliga nämnder i uppdrag att i sina verksamheter utveckla brukarinflytandet. Det är bland annat där en mångfald av nya mötesplatser kan ta form som samtal mellan förtroendevalda och medborgare kan utvecklas i en öppen dialog och en nära relation. Kommunen uppfattar att det är främst i det decentraliserade samhället som medborgaransvaret kan växa och utvecklas vilket de ser som positivt. Mycket kan och bör även göras på riksnivå, och de centrala beslut som tas bör stödja och stärka en sådan utveckling.

Kommunen anser att det finns ett starkt stöd bland medborgarna för det demokratiska systemet. Många känner sig ha stora möjligheter till inflytande och påverkan medan andra upplever ett starkt utanförskap och missnöje när det gäller att komma till tals med och påverka de förtroendevalda. Utanförskapet är inte ett individuellt problem utan ett samhällsproblem och bör kartläggas för att klargöra vilka insatser som behövs för att ge förutsättningar för delaktighet.

Karlshamns kommun betonar att man måste engagera föräldragrupper, referensgrupper och föreningar av alla slag för att, i olika sammanhang, stärka en "deltagardemokrati". Starka särintressen får inte dominera kommunkontakterna på de svagare gruppernas bekostnad. Det är bland annat nödvändigt att stimulera invandrare, ungdomar och handikappade till aktivt deltagande i den lokala demokratin.

Västerås kommun kommer att uppmuntra och stödja ett ökat medborgarinflytande genom att pröva nya arbetsformer och

beslutsfattande. Kommunen anser att olika mötesformer måste prövas för att locka fler till ett politiskt engagemang. Undersökningar visar att medborgarna har ett samhällsengagemang, men finner sig inte i nuvarande struktur med traditionella sammanträden och beslutsprocesser.

Kommunen anser att nya former med nytt innehåll behöver prövas. Det kan innebära att fler intresserar sig och också ställer krav på makt och insyn. Kommunen betonar att man måste klargöra förutsättningarna och att man koncentrerar sig på områden där reellt inflytande är möjligt, att t ex påverka i sin närmiljö kan vara en naturlig början. I frågor som berör större fält kan en aktiv medborgargrupp i ett bostadsområde fungera som en viktig instans i beslutsprocessen. Kommunen anser att ett särskilt fokus bör läggas på att involvera och attrahera ungdomar och de medborgare som har annan etnisk bakgrund än den svenska att delta i det politiska livet.

Öckerö kommun uppmuntrar i sitt demokratiprojekt "råden" att fördela ansvar och styrelseuppdrag mellan boende i olika delar av "rådets" verksamhetsområde, olika kön, olika åldrar, olika yrkeserfarenheter och andra olika förutsättningar. Målet är att lyssna till allas röst.

Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS) vill motverka yttringar som kränker människans värdighet och mänskliga rättigheter. Man har särskilda metoder för att medvetandegöra attityder och åsikter som bidrager till att försvaga demokratin. Man vill värna om respekten för alla människors värde och för att var och en ska ges möjlighet till delaktighet i samhällslivet. Genom MOD, Mångfald Och Dialog, erbjuder SKS många människor redskap att bearbeta attityder kring rasism, funktionshinder, gender, sexuell orientering och mänskliga rättigheter.

Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva anser att det tar tid och att det krävs ständigt återkommande diskussioner och aktiviteter för att väcka intresse och debatt kring olika former av medborgarengagemang och demokrati på lokal nivå. För att uppnå resultat måste en konstruktiv dialog föras mellan medborgare, politiker och tjänstemän. Det är också viktigt att det ges konstitutionella förutsättningar för att medborgarnas deltagande, inflytande och delaktighet skall kunna utvecklas och tas tillvara. De ska känna att det är meningsfullt att engagera sig.

Folkrörelserådet är oroad över den uppkomna sprickan i samhället mellan medborgare och politiker. Av olika anledningar tycks medborgarna ha ett allt sämre förtroende för politiker, och

detta medför att man även tar avstånd från politiken som sådan. När ett samhälle har blivit uppdelat i "vi" och "dom" utvecklas med tiden en kravkultur. Man kräver att få sina rättigheter tillgodosedda samtidigt som kraven på medborgarna från samhällets sida inskränkts till att betala skatt och gå och rösta vart fjärde år. Under lång tid har rättighetsperspektivet fått stå ensamt i centrum. Folkrorelserådet anser att diskussionen om demokratis utveckling i för liten grad har handlat om både medborgarens rättigheter och skyldigheter, om hur klyftan mellan "vi och dom" kan överbryggas så att man istället pratar om "vi och oss". Folkrorelserådet menar därför att samhället på allvar måste stimulera en deltagardemokrati genom att dels ge förutsättningar för deltagande och dels på ett fint sätt "kräva" medborgarnas deltagande.

För att uppnå bättre demokrati anser **Doris Appelgren**, som inkommit med synpunkter via Demokratitorget, att beslutsfattarena måste lyssna mer på människorna, komma närmare "vardagslivet". Hon betalar skatt för att det ska finnas skolor, sjukvård, barnomsorg, äldreomsorg, rättsväsende, polis, kommunikationer, post, tele, el, vatten osv. lika för alla. Hon vill inte betala hutlösa löner, arvoden och traktamenten till politiker och tjänstemän vare sig i Sverige eller inom EU medan man hela tiden får höra att vi måste hålla nere lönerna. Hon anser att det måste finnas rimliga proportioner. När man påstår att det inte finns pengar till människornas behov samtidigt som vi betalar enorma summor till annat då undergrävs förtroendet för såväl politiker som samhället i stort och det är en stor fara för demokratin.

Hon anser att den polarisering som sker idag mellan starka och svaga, och den egoism som därigenom breder ut sig, känns förskräckande. Att leva som man lär är för en grundsten för en levande demokrati. Det känns som det behövs fler människor med ordentlig arbetslivserfarenhet i beslutande församlingar, människor som verkligen har kunskap om människors vardag. Det är trots allt ganska svårt att sätta sig in i livsvillkor som man själv aldrig upplevt.

Doris Appelgren betonar att valfrihet inte får heta pengar, vilket det tyvärr alltför ofta är idag. När man skär så hårt som gjorts inom all offentlig verksamhet blir kvaliteten dålig och då köper de som kan sig "fria". Det skapar motsättningar och är ett hot mot demokratin. Ingen mår egentligen bra i ett samhälle där några upplever sakna möjlighet till ett bra liv. Hon anser att vi tyvärr redan har kommit en bra bit på 2/3-dels samhället och den trenden måste vändas för att demokrati ska utvecklas på ett positivt sätt.

Stöd till utsatta grupper

Flera remissinstanser, framför allt ett antal folkbildningsorganisationer, betonar ett fortsatt och utökat stöd till utsatta grupper.

Nordens folkhögskola Biskops-Arnö menar att det svenska samhället genomgår en genomgripande och irreversibel förändring. Folkhemmets trygghet har transformerats till den globaliserade handelns rangerbangård. Människor och varor transporteras kors och tvärs i världen. Övergrepp och förtryck blir genom mediernas förmedling en del av människors vardag också i vårt land. Allt detta skapar smärta; sorg och konflikt inom människor och mellan människor.

Enligt folkhögskolan framstår den verkligt stora utmaningen för bildningsarbetet i framtiden, att hjälpa till att bearbeta och formulera medborgarnas upplevelser av hela detta skeende. Det är en uppgift som folkbildningen inte kan klara ensam. Det handlar om en folkbildningsuppgift som gäller hela samhället, som gäller demokratins fram tid.

KFUK-KFUM:s studieförbund delar målsättningen att ingen möda ska sparas i arbetet för att finna former för att bejaka och förstärka dessa gruppers politiska engagemang. I gruppen långtidsarbetslösa finns många som trots arbetsituationen väl finner sin plats i samhället och i den politiska påverkan. Där återfinns emellertid också gruppen starkt socialt missgynnade, dvs de som, speciellt i storstäder, är hemlösa, missbrukare och i vissa fall kriminella. För att reducera gruppen "utanförstående" i samhället är det enligt studieförbundet oerhört viktigt att satsa resurser på att fånga upp just de socialt missgynnade och att arbeta på att finna former för att de ska hitta en plattform för diskussioner och ifrågasättande.

KFUK-KFUM:s studieförbund redovisar goda exempel inom studieförbunden, där en studiecirkel i socialpolitik på ett matställe för hemlösa kan leda till att man utgår från sin egen situation och lär sig hur de politiska besluten verkligen påverkat i det enskilda fallet. En fortsättning kan ges i form av besök på offentliga möten med politiker som ställs till svars för samhällsutvecklingen sedd ur en starkt missgynnad persons synvinkel.

I andra exempel kommer IT-samhället in. En hemlös har ingen dator. När man ordnar en studiecirkel i data för hemlösa är det ett

viktigt steg i demokratisk delaktighet. Den som inte har en aning om hur en dator fungerar blir handikappad i ett samhälle som bygger på dataanvändning. Men med en enkel grundkurs kan personen få självförtroende och en så stark självkänsla att man kanske vågar delta i ett politiskt möte.

KFUK-KFUM:s studieförbund menar att folkbildningen har stora möjligheter metodmässigt. Men det kräver också stora insatser i rekryteringskedet. Studier i smågrupper behöver ordnas i de miljöer där de socialt missgynnade rör sig mest. Givetvis är det bättre ju tidigare i livet en person fångas upp för deltagande i diskussionen om politik och samhällsvillkor, men många av dem som hamnar i missbruk och kriminalitet bryr sig inte om att göra någon egen omvärldsanalys förrän de blivit vuxna. Studieförbundet anser därför att regeringen bör satsa särskilt på de socialt missgynnades återtag till demokratin. Att vara hemlös eller fången i narkotikamissbruk ger dessutom unika erfarenheter och kunskaper som verkligen behöver spridas till politiker och till övriga samhällsskikt.

Även **Studieförbundet Vuxenskolan, SV**, redovisar att folkbildningen gör betydande insatser för utsatta grupper. Som exempel lyfter SV fram deras arbete för funktionshindrade vilka är ytterligare en grupp som är drabbad av den "politiska ojämlikheten". SV anser dock att samhället ibland ger dubbla budskap när man ställer "krav" på att folkbildningen ska genomföra viss verksamhet samtidigt som man betonar folkbildningens frihet. Förbundet är också oroat att samhället drar ner på det generella ekonomiska stödet till folkbildningen hävdar att vi redan i dag gör betydande insatser för att i riktad verksamhet mot särskilt utsatta grupper öka den "politiska jämlikheten".

Örebro folkhögskola understryker att folkbildningen når just de grupper i samhället, med låg tilltro till demokratin, vars röster den svenska demokratin vill stärka för att de ska få jämlika förutsättningar att ta till vara sina möjligheter. För att dessa grupper ska bli objekt och inte subjekt, är det viktigt att ge dem redskap för att kunna göra sina röster hörda och en tilltro till att deras åsikt är viktig.

Enligt folkhögskolan har folkbildningen en stor utmaning i att ge de marginaliserade grupperna en tilltro till sig själva och redskap att ge uttryck för sin mening. Det måste finnas platser där de kan framföra sina åsikter och där de också upplever det meningsfullt att yttra sig. Om de marginaliserade grupperna inte kan göra sina röster hörda finns det en fara i att brukarstyrelser och styrelser på

daghem och skolor måste förlita sig på att de gynnade grupperna inte bara talar i egen sak. Om medborgarna ska ges större makt över sina liv, boendemiljö, daghem, skolor, sjukvård m.m., måste alla också ges jämlika förutsättningar att ta makten.

För att folkbildningen ska kunna fortsätta att arbeta för att ge de marginaliserade grupperna jämlika förutsättningar att ta makten över sina liv, för att på så sätt stärka demokratin anser Örebro folkhögskola att folkbildningen behöver fortsätta att vara autonom, fri från staten och samtidigt få resurser för att kunna vara det.

Röda korset delar oron om att vissa grupper i samhället inte har tillgång till beslutsunderlag och agenda, vilket är en förutsättning för att kunna bejaka sitt samhällsengagemang. Dessa människor riskerar att förpassas till ett permanent utanförskap. SRK:s lokaler i kommunerna -mötesplatserna -utgör navet för rödakorsarbetet i lokalsamhället och basen för frivilligarbetet i kommunen. Härifrån utgår den verksamhet, som SRK bedriver. Hit kan människor i utsatta situationer vända sig för att få stöd och hjälp. Målet är att dessa mötesplatser skall finnas i varje kommun.

Husmodersförbundet Hem och Samhälle instämmer i att det finns stora skillnader mellan olika samhällsgrupper. Många ungdomar väljer gatan som sitt parlament. Personer med utländsk bakgrund står i betydande utsträckning utanför det politiska systemet. Kvinnor är underrepresenterade i de flesta politiska församlingar. En angelägen uppgift är att öka dessa gruppers deltagande, inflytande och delaktighet i samhällsarbetet och politiken. Husmodersförbundet uppmärksammar att privatanställda är i minoritet i politiska församlingar.

Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU, menar att, trots uppenbara risker för att deltagardemokratiska reformer kan leda till att resursstarka medborgargrupper får ökat inflytande, så betraktar man den riktningen som den rätta. Att vara resursstark innebär i det här sammanhanget att man "kan spelets regler", är utbildad, har kontaktnät, behärskar språket med mera. Resurser av det slaget gör att man kan göra sin röst hörd och påverka sin och andras livssituation genom exempelvis politiken.

Samtidigt som steg tas i deltagardemokratisk riktning anser LSU att man måste vidta åtgärder för att underlätta engagemanget för de som idag är passiva samt stärka självförtroendet och kunskapen hos de grupper som idag är exkluderade. Det är redan en situation där många, bland annat ungdomar, känner sig exkluderade från de arenor där besluten tas. LSU anser därför att

det behövs krafttag på många områden för att komma tillrätta med en sådan utveckling.

Ungdomsstyrelsen menar att dolda maktstrukturer måste synliggöras och insatser ska göras på ett sätt som reellt förändrar dessa gruppers förutsättningar och vilja att delta. För att detta ska lyckas behövs en annan kompetens och en ökad medvetenhet bland förtroendevalda, tjänstemän och organisationslivet. Samhället utvecklas och medborgarnas behov och samhällsengagemang ser annorlunda ut. Ungdomsstyrelsen anser att det är utifrån dessa förändringar som den representativa demokratin måste utveckla sin roll, innehåll och kompetens.

Svenska Missionsförbundet/sociala missionen vill verka för att den politiska jämlikheten ökar för kvinnor, ungdomar, personer med utländsk bakgrund, arbetslösa och funktionshindrade. Utredningen visar på en hög ålder i de klassiska folkrörelserna. Det framgår också att folkrörelserna, förutom idrottsrörelsen, har svårt att integrera människor från olika samhällsklasser. Svenska Missionsförbundet anser att beskrivningen som görs av folkrörelser i allmänhet stämmer även på deras organisation. Genom församlingarnas diakonala arbete lever de i relation med många av dem som lever utanför det politiska beslutsfattandet.

Sveriges Riksidrottsförbund (RF) menar att utredningens beskrivning av grupper som av olika anledningar inte får en aktiv roll i demokratiarbetet manar till åtgärder. RF kan i detta sammanhang konstatera att idrottsrörelsen, inte minst genom sitt studieförbund (SISU), bidragit aktivt och med enkla medel till dessa gruppers deltagande i demokratiutvecklingen.

Jämställdhet

Länsstyrelsen i Uppsala län, Kiruna kommun samt **Kommun- och Landstingsförbundet** delar utredningens slutsats att kvinnor trots sin formella jämställdhet ännu inte kan agera på alla nivåer i samhället på lika villkor som männen, varför jämställdhetsarbetet måste fortsätta med oförminskad kraft

Svenska Kyrkan oroas av att kvinnors inflytande inom de samhällsledande områden där den reella makten finns, - näringslivets, politikens, de stora organisationernas och den internationellt orienterade ekonomins chefsposter - knappast ökar.

Av demokratins olika värden är inflytandet, makten, svårast att nå. Kyrkostyrelsen instämmer i utredningens konstaterande att jämställdhetsarbetet måste fortsätta med oförminskad kraft.

Jämställdhetsombudsmannen, JämO, tycker att det är en brist att utredningen inte har arbetat in viktiga resultat från den största samlade forskningen på det jämställdhetspolitiska fältet under 1990-talet, den så kallade "Kvinnomaktutredningen", trots att dess slutbetänkande publicerades redan 1998.

JämO påpekar att utredningen vid några tillfällen nämner fakta om olikheter i förhållandena mellan kvinnor och män. Men enligt JämO finns det ytterst sällan ens en ansats till analys eller konsekvensbeskrivning trots att de fakta som redovisas i sig ger upphov till en mängd intressanta frågeställningar.

JämO hänvisar till sidan 214 där utredningen skriver: "Frågan om kvinnors deltagande i politiken är inte helt oproblematiskt ur ett feministiskt demokratiperspektiv. Här finns ofta en stark kritik mot traditionella demokratiteorier som laborerar med ett till synes könlöst medborgarskapsbegrepp som döljer de skillnader som finns mellan kvinnors och mäns förutsättningar att ha makt och inflytande i politiken." Trots detta tydliga påpekande menar JämO att det är precis vad utredningen ofta gör. Den laborerar med ett till synes könlöst medborgarskapsbegrepp som döljer eller bortser från den faktiska verklighet som kvinnor respektive män befinner sig i.

JämO hänvisar också till sidan 186 där utredningen beskriver att kvinnors och mäns politiska åsikter skiljer sig åt, och att skillnaderna blir allt tydligare. JämO undrar vad detta innebär i en situation där kvinnors och mäns maktpositioner på alla nivåer inom det etablerade politiska livet fortfarande är ojämlika trots kvinnornas starkt ökade representation

JämO undrar vidare vilka konsekvenserna blir av att unga och kvinnor hoppar av inom politiken efter en period, medan medelålders eller äldre män sitter kvar. Ett antal av dessa män sitter på de högsta posterna under mycket lång tid. Sammantaget frågar sig JämO om det verkligen är av privata skäl som kvinnorna lämnar politiken, vilket utredningen nämner som orsak. JämO påpekar dock att frågan om avhopp kommuner att behandlas av den nya kommunaldemokratiska kommittén.

JämO menar att den bild som tonar fram i olika undersökningar och i intervjuer med kvinnliga politiker är att kvinnorna upplever att de trots sitt ökade antal inte lyckas få något större genomslag för frågor som de upplever som viktiga. Inte bara formell makt utan även traditioner, åldermän och olika grad av vana

vid formella mötesrutiner skapar en effektiv spärr mot att kvinnornas formella deltagande ska ge fullt utslag i den politiska praktiken. JämO undrar hur dessa problem ska tacklas ur demokratisynpunkt. Vems uppfattningar blir det till syvende och sist som styr? Hur svarar de beslut som kommer ut ur de politiska församlingarna mot den faktiska representationen?

TCO anser att det är en mänsklig rättighet att slippa bli diskriminerad i arbetslivet. Kvinnor är visserligen formellt jämställda med män men har inte i alla delar lika villkor. TCO menar därför att jämställdhetsarbetet måste intensifieras på alla nivåer. Men alla problem kan inte ställas till rätta genom en ny och skarpare jämställdhetslag. Frågorna kan inte enbart lösas genom lösningar på varje enskild arbetsplats utan frågorna måste lyfta till en övergripande nivå TCO anser att diskrimineringen av kvinnor måste upphöra. Demokratins legitimitet handlar även om frågor som fördelning av resurser till kvinnodominerade respektive mansdominerade områden i samhället. Även här återstår mycket att göra.

Kristdemokratiska Kvinnoförbundet betonar att de demokratiska processerna måste på ett seriösare sätt ta hänsyn till att mer än halva befolkningen är kvinnor. Enligt förbundet drivs politiken idag på ett manligt sätt med manliga strukturer och hierarkier som norm. Många kvinnor, speciellt yngre, "tappar sugen" när de har att "slåss" mot gamla byråkratiska strukturer för att få till stånd genomgripande och nödvändiga reformer. Ungdomar i stort resonerar likadant.

Till den demokratiska processen hör också enligt förbundet att bryta den könssegregerade arbetsmarknad som råder, där kvinnorna utför merparten av arbetet i den offentliga sektorn, medan männen i huvudsak väljer näringslivet och den privata sektorn. Lika lön för likvärdigt arbete är en viktig jämställdhetsfråga. En aspekt av den värdegrund som den demokratiska processen måste bygga på, är jämställdhet mellan kvinnor och män

Styrelsen för Nationellt ResursCentrum för kvinnor, NRC, ser en fara i att inränga jämställdhetsarbetet som en verksamhet för eftersatta grupper. Eftersom kvinnor utgör ungefär hälften av alla medborgare utgör de också hälften i uppräknade grupperna - ungdomar i subkulturer, personer med utländsk bakgrund, arbetslösa, funktionshindrade. En viktig förutsättning för att utveckla kvinnors deltagande i det demokratiska samhällsbygget är enligt NRC att se kvinnor, som den hälft av landets befolkning de

är - inte hänföra dem till en grupp för sig vid sidan av vissa ungdomar, personer med utländsk bakgrund eller handikappade i en eller annan form.

NRC anser att kraven på jämställdhet mellan könen är ett i bästa mening legitimt demokratiskt krav som borde ha ägnats ett särskilt avsnitt och borde dessutom ha genomfört en utredning om demokrati - folkstyre. Att jämställdhetsaspekter saknas tyder på att "folket" för utredarna fortfarande utgår från den manliga normen. NRC anser att olika metoder behöver utarbetas och prövas så att kvinnor upplever det meningsfullt i att delta i den demokratiska processen. De demokratiska institutionerna har av tradition etablerade manliga strukturer som även kvinnor med politisk erfarenhet vantrivs i.

ROKS, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige, påpekar att utredningen på några ställen tar upp maktperspektivet mellan kvinnor och män. De saknar genomgående en feministisk analys av såväl begrepp som de områden som kommittén skulle belysa. Vårt samhälle är uppbyggt av manlig norm och utgår från ett könskontrakt där kvinnor som grupp är underordnade männen som grupp. Utredningen talar t ex genomgående om medborgare och folkstyre precis som medborgare och folkstyre skulle vara kvinnor och män på lika villkor med jämbördiga möjligheter . Självklarheten ifrågasätts inte vilket måste vara det centrala i en demokrati.

ROKS anser att frågor om kön(genus) kopplat till politik, demokrati och makt skulle ha problematiserats på helt annat sätt än vad utredningen visar. .Självklart är inte kvinnor någon homogen grupp, men ROKS anser det viktigt att kvinnor och kvinnoorganisationer får fortsätta den bana som kvinnoorganisationer har börjat för att föra in andra dimensioner i politiken.

Mäns och pojkars olika sätt att förtrycka kvinnor och flickor på, såväl psykiskt och fysiskt handlar enligt ROKS om att utöva makt över kvinnor och flickor . Denna ordning i samhället och rädsla för övergrepp såväl i det privata som i det offentliga spelar stor roll för kvinnors och flickors rörelsefrihet och handlingsmöjlighet.

Maktfrågorna mellan könen är viktiga frågor som i allra största grad handlar om kvinnors och flickors möjlighet att delta som en aktiv medborgare i en uthållig demokrati och får allvarliga konsekvenser för att kvinnor och flickor ska få fulla medborgliga

fri och rättigheter. Att dessa frågor inte har problematiserats genomgående anser ROKS vara en brist i hela utredningen.

Åmåls kommun anser att någon jämställdhet ännu inte är uppnådd, men att utvecklingen har gått i rätt riktning. Kommunen pekar på problemet med s.k. dubbelarbetande. Många kvinnor har varken tid eller ork att engagera sig. En speciellt missgynnad grupp i detta, liksom i de flesta andra avseenden, är enligt kommunen ensamstående kvinnor med barn.

SEKO menar att jämställdheten mellan könen visserligen har gjort framsteg, men att det fortfarande är som ofta kvinnor inte kan agera på olika nivåer i samhället på lika villkor med männen.. SEKO betonar att frågan är komplicerad och involverar hela samhället och värderingar hos såväl män som kvinnor. Det förefaller dock uppenbart att det fortfarande många gånger ter sig alltför svårt att förena familjeliv och ett politiskt engagemang, och att det oftast är kvinnorna som utsätts för detta. SEKO anser att de politiska partierna ännu har en hel del kvar att göra för att utveckla former som möjliggör både ett fungerande familjeliv och politiskt arbete för alla som så önskar, män som kvinnor.

Barnombudsmannen, BO, menar att det manliga könet har länge varit norm och lika med makt och inflytande i samhällslivet. Fortfarande betonas ofta flickors särart i förhållande till pojkar. De beskrivs som annorlunda eller rent av avvikande i sin utveckling och sina behov. Därmed förskjuts uppmärksamheten från deras lika rättigheter och de blir ofta betraktade som en passiv grupp offer som ska skyddas.

Diskriminering på grund av kön är enligt BO så djupt rotad att den många gånger kan vara svår att få syn på och beskriva. För att bryta traditionella och stereotypa könsroller, samt motverka diskriminering betonar BO att skolan måste utnyttja möjligheterna att bearbeta sådana uppfattningar och aktivt verka för en förändring.

BO hänvisar till en enkät där 11–12-åringar från 27 skolor i 24 kommuner svarade på frågor vad de *ville* respektive *fick* bestämma om i olika förhållanden i skolans verksamhet. Studien visade att en stor andel av både flickorna och pojkarna, minst 80 procent, vill bestämma om saker som rör deras vardag i skolan. Enligt BO kan man generellt säga att elevernas vilja att vara med och bestämma sträcker sig mycket längre än deras möjligheter att få vara med och bestämma. Här finns en stor potential för skolan att ta till vara.

Ungdom

Barnombudsmannen, BO, uttrycker en besvikelse över att barnperspektivet lyser med sin frånvaro genom hela utredningen och att ungdomsperspektivet endast glimtar fram vid ett fåtal tillfällen. I demokratiutredningen talas om ungdomar och refereras till 18-29 åringar. Barn och unga, enligt barnkonventionen människor under 18 år, tycks således inte räknas som medborgare.

BO finner bristen på barn- och ungdomsperspektivet mycket anmärkningsvärt i synnerhet med tanke på att riksdagen antog åtgärdsplanen "En nationell strategi för att förverkliga barnkonventionen i Sverige" 1999. Målsättningen med strategin är att barnkonventionen och dess intentioner ska finnas med i allt beslutsfattande som rör barn. Av den nationella strategin framgår hur barnkonventionen konkret ska genomföras och tillämpas i regeringskansliet, myndigheter, kommuner och landsting. BO har fått regeringens uppdrag att under en treårsperiod 1999-2001 stödja och driva på detta arbete.

BO vill understryka att det nu är över tio år sedan FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen, antogs av det internationella samfundet. Två av konventionens fyra grundläggande principer är principerna om icke-diskriminering och om barnets rätt att få uttrycka sina åsikter och få dessa beaktade i alla beslut som rör det. Dessa fastställs i artiklarna 2 och 12. Barn och unga måste få känna sig delaktiga i samhället. Detta måste gälla alla barn och unga i Sverige, oavsett barnets eller dess föräldrars kön, politiska eller annan åskådning, etniska eller sociala bakgrund, handikapp, börd eller ställning i övrigt.

Artikel 13 i barnkonventionen fastställer barnets rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att söka, motta och sprida information och tankar i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer.

FN:s barnkommitté, den kommitté som har ansvar för att följa upp staternas ansvar enligt barnkonventionen, har uttryckligen slagit fast att staternas ansvar att förverkliga konventionens artikel 12 inte får vara beroende av ekonomiska resurser. Kommittén har vidare framhållit vissa områden där det är särskilt viktigt att barn får delta i beslutsfattande. Det gäller såväl beslut på övergripande nivå såsom samhällsplanering som beslut på

lokal nivå inom kommunerna samt beslut och planering av den egna vardagen, till exempel inom skolan. Dessa rättigheter är dock ännu inte en reell rättighet för många barn och unga i Sverige utan endast en möjlighet för några få. Barn och unga måste ges ett ökat inflytande-

BO finner det oacceptabelt att varken barnkonventionen eller något annat dokument om mänskliga rättigheter omnämns i en utredning som handlar om demokrati. Detta då mänskliga rättigheter är grundläggande för att en demokrati ska kunna kalla sig för demokrati.

BO anser det självklart att möjligheten att kunna påverka ger ett större självförtroende och en känsla av att vara värd något som människa, att man har något att tillföra och att man kan förändra något. Att vara delaktig ger en känsla av att vara respekterad. Detta är viktigt för alla människor och inte minst i barn- och ungdomsåren då grunden för barnets demokratiska skolning läggs. När barn och unga är aktiva och därmed delaktiga utvecklas de som människor. Genom att delta i demokratiska arbetsformer lär sig barn och unga att inhämta fakta, lyssna på andras argument och att argumentera utifrån sina egna erfarenheter och de fakta som de har inhämtat. Delaktigheten ger således en viktig livskompetens.

Enligt BO är det få beslutsfattare som systematiskt tar till vara barns och ungas tankar och idéer ens när det gäller frågor som direkt berör barn och unga. Detta får till följd att barnens och ungdomarnas egna kunskaper om sina livsvillkor saknas i många viktiga samhällsbeslut. BO anser att detta leder till att deras förtroende för den demokratiska processen minskar. Ett ökat inflytande för barn och unga i den kommunala beslutsprocessen och de kommunala verksamheterna skulle få en stor betydelse för utvecklingen av det politiska arbetet och demokratin i Sverige. Det skulle resultera i mer effektiva och genomtänkta beslut. Det skulle också ge barn och unga en större självkänsla, ett ökat ansvarstagande och samhällsengagemang, vilket på sikt är en god investering för ett demokratiskt samhälle.

BO, konstaterar att det främst är under de senaste decennierna som samhället har börjat erkänna barn som självständiga individer med egna intressen, behov och åsikter. Barndomen ska inte uppfattas som en transportsträcka till vuxenlivet. Barndomen har ett värde i sig. Vi ska inte heller se på barn som enbart framtidens medborgare utan även som medborgare här och nu.

BO pekar på att det i Sverige finns nästan 2 miljoner barn under 18 år. De kan i detta sammanhang sägas tillhöra en särskild

kategori i vårt samhälle eftersom de saknar tillgång till vissa politiska och civila rättigheter. Barn har mindre möjligheter att delta i den demokratiska processen eftersom de inte har rösträtt. Barn har frihet att organisera sig men rätten begränsas av att de inte själva får fatta beslut av ekonomisk karaktär eller underteckna avtal. Även föräldrarnas vårdnadsansvar begränsar barn från att fatta egna långtgående beslut.

Medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter fastställs i RF kapitel 2. Dessa ska gälla lika för var och en utan diskriminering. BO påpekar att åldersdiskriminering inte nämns i RF och inte heller i BrB 16:9, olaga diskriminering, som diskrimineringsgrund. Det är just den sorts diskriminering som alla barn och unga utsätts för.

Barns begränsade rättigheter brukar ofta, med all rätt, förklaras och legitimeras utifrån barnets behov av skydd och omsorg därför att barn inte har samma mognad som vuxna, varken intellektuellt, fysiskt eller psykiskt. Det är dock inte den enda orsaken till att barn diskrimineras i detta avseende. Resonemanget är ofta kopplat till att barn på grund av sin ålder anses sakna tillräcklig erfarenhet och kunskap för att fatta genomtänkta beslut.

BO anser det självklart att barn måste skyddas, inte bara från övergrepp, kränkningar och vanvård, utan också från ett ansvar de inte är mogna att hantera. Men det handlar också om en syn på barn som mer ofullkomliga och mindre ansvarstagande än vuxna. Ett nytt förhållningssätt till barn där de i högre grad ses som kompetenta och handlingskraftiga individer och en viktig resurs måste därför genomsyra samhället.

Utmaningen som Sverige står inför ligger enligt BO i förmågan att omsätta barnkonventionens mening och intentioner till verklighet och konkreta insatser. Barnkonventionen måste införlivas i såväl lagstiftning som attityder och praxis. Det handlar i grunden om vuxnas förhållningssätt till barn och unga samt i vilken mån vuxna är beredda att dela med sig av makten och verkligen låta barns och ungas åsikter påverka besluten. Det räcker inte längre med vuxnas välvilja mot barn.

Rädda Barnen saknar en analys och diskussion kring hur deltagandet i demokratin ser ut för barn och ungdomar under 18 år, d v s medborgare som inte är röstberättigade. Rädda Barnen är medveten om att demokratiutredningen "har avstått från att föreslå till synes enkla lösningar och åtgärder". Utredningen har i stället valt en moralisk grund till försvar för demokratin, vilken bygger på en övertygelse om att alla människor har lika värde. Med

den grundtanken kan inte Rädde Barnen förstå varför barns inflytande inte tillmäts större betydelse i betänkandet. I en moralisk diskussion kring demokratin har barnets rättigheter en självklar plats.

I betänkandet finns förvisso påpekanden om att det finns vissa ungdomsgrupper som känner ett utanförskap i samhället eftersom det i många fall saknas en lyhördhet från bland annat offentliga instanser. Rädde Barnen tycker att det är bra att demokratiutredningen tar upp detta problem. Utredningen analyserar dock inte det faktum att barn och unga generellt har för lite inflytande i samhället, oavsett om de tillhör en viss grupp eller inte.

Även **Unga Örnars riksförbund, UÖ**, betonar att man måste lyfta fram barnen i detta sammanhang. Konventionen om barns rättigheter undertecknades av Sverige för 10 år sedan och införlivandet av den pågår. Men fortfarande finns det mycket kvar att göra. Inte minst när det gäller att låta barnen komma till tals i de frågor som rör dem (artikel 12). Fortfarande fattas många beslut på alla nivåer utan att hänsyn tas till barns åsikter.

UÖ anser att fler metoder behöver utvecklas för att barn och ungas synpunkter ska tas till vara, UÖ vet av egen erfarenhet från vår organisation att barn och unga har kapacitet att vara med och fatta beslut i de flesta sammanhang om de får chansen. Deras synpunkter kan ibland få vuxna att tänka till och fatta klokare beslut som är bättre för fler-

Hällefors kommun betonar vikten av att få ungdomar intresserade av att delta i det politiska livet. Det är annars stor risk för att partierna kommer att få svårt med sin rekrytering vilket på sikt gör att det demokratiska systemet urholkas. Även Katrineholms kommun betonar att man inte får undandra vissa samhällsgrupper från inflytande på grund av ålder. Höga genomsnittsåldrar bland de förtroendevalda och allt färre yngre som engagerar sig i partipolitiken tyder enligt kommunen på partistrukturer som måste förändras i takt med ett föränderligt samhälle. En början kan vara att fråga ungdomar vilka förändringar som krävs för skapa en vilja att delta i samhällsutvecklingen.

Ungdomens Nykterhetsförbund menar att fler unga måste t.ex. in i politiken. Det politiska arbetet måste omstruktureras så att det även passar ungdomar och inte bara män i 50-årsåldern. Ungdomar studerar, skaffar sig familj och har andra saker som sätter käppar i hjulet. Sedan är det många unga politiker som slutar för att de tröttnar på att inte ha något att säga till om. Detta är

inte demokrati!

Det samma gäller enligt förbundet personer med utländskt ursprung. Dessa är underrepresenterade i dagens politik. Förbundet är övertygat om att fler ungdomar och invandrare behövs, inte bara för att de har många bra och viktiga saker att säga utan för att det kan bidra till att öka det politiska intresset i motsvarande grupper i samhället. Förbundet anser också att det politiska språket måste göras lättare så att alla kan förstå vad som har beslutats och vad politiker säger. Ett lysande exempel är t.ex. demokratiutredningen själv som stundtals är skriven på väldigt komplicerad svenska vilket naturligtvis utesluter många människor.

Åmåls kommun menar att men ungdomar har svårt att acceptera mycket av det nuvarande arbetssättet inom politiken. Ungdomarna har lätt att engagera sig i enskilda frågor men har svårare att känna samma arbetsglädje inför politiken i sin helhet.

Göteborgs kommun instämmer i att samhället fortfarande inte är jämlikt varken för nya svenskar ungdomar, män eller kvinnor. Klyftorna mellan olika grupper tenderar också att öka. Kommunen anser att lika villkor måste skapas för deltagande oberoende av ålder, kön och kulturell bakgrund. Det gäller enligt kommunen inte i första hand att skapa nya fora för olika grupper utan att släppa in dem i de som finns. För att ungdomarna skall stanna kvar måste kommunen anpassa sättet att arbeta så att det passar för dem. Kommunen tror att grunden för engagemanget är en bra elevdemokrati, dvs. att eleverna får ett reellt inflytande i skolan

Även **Tingsryds kommun** betonar att partierna måste få den yngre generationen intresserad av politik och ! kunnig i demokratiska beslutsprocesser. Viktigt är också att bejaka ungdomarnas engagemang för vissa frågor och hämta tankar från ungdomarnas erfarenhetsvärld. Kommunen anser att den viktigaste länken i hela demokratiseringsprocessen givetvis är skolan som är en arbetsplats där dialogen står i ! centrum för kunskapsinhämtande och förståelsen för andra synsätt utvecklas.

SEKO påpekar att ungdomars politiska intresse ofta tar sig andra uttryckssätt än genom partipolitiskt arbete Förbundet menar att partierna måste visa stor öppenhet för att ta till vara det engagemang som finns i många frågor, och att ta till sig och ta intryck av vilka frågor som verkligen intresserar och engagerar ungdomar. Gör man detta ökar förutsättningarna att man även får ett ökat deltagande av ungdomar i den normala representativa demokratins arbete.

Även **Hellidens folkhögskola** menar att dagens ungdom inte

har samma syn på att arbeta i organisationer och folkrörelser som tidigare generationer. Man prioriterar andra saker högre. Trots att engagemanget för samhällsfrågor är högt bland ungdom menar folkhögskolan att de vänder sig mot de etablerade politiska strukturerna, vilket kan uppfattas som ointresse eller t.o.m. politikerförakt-

Unga Örnars riksförbund skickar med några exempel på hur man arbetar inom förbundet för att öka demokratin och inflytandet för barn och unga..

I Norrbotten har Unga Örnar utsett den bästa barnkommunen i 4 år. Utnämningen har fått stor uppmärksamhet och från att ha visat ganska ljust intresse från kommunerna är alla nu väldigt angelägna om att bli utsedda. Liknade utnämning har gjorts av Unga Örnar i Sörmland. Vårt mål är att vi ska göra detta över hela Sverige eftersom vi ser att det får effekt på hur kommunerna försöker leva upp till barnkonventionen och att medvetenheten om barn och ungas förmåga ökar.

Man anordnar barnens utbildningskongress. En månad före ordinarie kongress träffas två ombud från varje örn-distrikt (max 18 år, varav en max 15 år), totalt 46 ombud. Samma material som skickas tillordinarie kongressen behandlas. Fuga vuxna förutom förbundssekreterare och förbundsordförande får finnas inne i salen under utbildningskongressen. Övriga vuxna får istället följa kongressen från en TV -monitor utanför kongressalen. Barnens utbildningskongress har genomförts vid två tillfällen och kommer att genomföras 11-13 maj.

Resultaten hittills är en rejäl föryngring av kongressombuden tillordinarie kongress. Kongressen 1998 hade ombuden en snittålder på strax över 20 år, en klar föryngring jämfört med bara 10 år tillbaka då våra kongresser mest beivrades av 40+. En hel del förslag från utbildningskongressen har också antagits på ordinarie kongress. Dessutom består förbundsstyrelsen idag av betydligt fler yngre ledamöter än i tidigare. Fler barn och unga med i avdelnings- och distriktsstyrelser som ett resultat av diskussionen om föryngring. Grupper där barnen har sin verksamhet är givetvis den viktigaste platsen för demokratiskolning Där får barnen möjlighet att direkt påverka och fatta beslut om verksamheten, både i planering, genomförande och utvärdering

Ungdomsstyrelsen menar att för unga medborgare är ett allt tydligare utanförskap en realitet, trots att det finns lagar och dokument som legitimerar och understryker deras medborgerliga rättigheter .Ungdomsstyrelsen menar att mycket av det som

omöjliggör för unga att engagera sig i och delta I samhällsfrågor kan förklaras i termer av dolda maktstrukturer. Dolda maktstrukturer är av den art att de utvecklas med goda, i detta fall, demokratiska förtecken, men bevarar och konserverar miljöer som till slut endast blir tillgängliga för ett fåtal. Dolda maktstrukturer upprätthålls, ofta omedvetet, av de som gynnas, men även av de som missgynnas.

De som gynnas eller har makt gör insatser för dem som missgynnas, man förlägger problemet utanför " sig själv. De som missgynnas är missgynnade på grund av en negativ självbild eller har ett dåligt politiskt självförtroende. Insatserna är ofta välvilliga men i grunden inte utformade så att missgynnade I grupper, verkligen kan ta rodret och utveckla sin egen vilja och strävan. Detta resulterar i att de d missgynnade får bekräftelse på att de är svaga eller mindre passande att delta. Maktstrukturen konserveras, blir till norm. Båda grupperna har sekundär vinster i detta, nämligen att allt är som förut- inget är förändrat och då behöver inte heller "jag" (eller vi) förändra mitt (vårt) beteende-

Sollentuna kommun hänvisar till Ungdomsforum som används i Sollentuna för att låta ungdomar komma till tals. Men tanken är också att föra ut den aktuella politiska diskussionen till ungdomar för att få in synpunkter och att ge ungdomar förståelse för vad den kommunala politiken kan handla om och att det finns utrymme för diskussion i sakfrågor. Enligt kommunen har diskussionen om ungdomars möjlighet till inflytande varit ständigt återkommande i diskussionerna i Ungdomsforum. Vad som framkom i den senaste diskussionen i Ungdomsforum var bland annat att ungdomarna önskar sig besök av politiker på skolorna. Endast ett fåtal av de politiska ungdomsförbunden är aktiva på skolorna. De ungdomar som tagit kontakt med ungdomsförbund kunde vittna om att de inte alltid kände sig riktigt välkomna

Peace Quest betonar att unga behöver unga förebilder! Man betonar också at unga har erfarenheter som måste tas till vara.. Peace Quest uppmanar också till en mer heterogen uppfattning om "gruppen unga". Det kan finnas olika åsikter inom gruppen och behöver inte representera en hel grupp. Det är oerhört viktigt att ungdomar inte bara ska skolas i demokrati utan också bli lyssnade på och se resultat av vad åsikterna har bidragit till

Röda Korset har valt att ha ett självständigt ungdomsförbund under mottot "unga för unga". Detta är i ett sätt att göra det enklare för ungdomar att engagera sig och påverka hur verksamheten ska se ut. Ungdomsförbundet har på några ställen

skapat egna mötesplatser, där man förutom olika aktiviteter bland annat tillhandahåller Internetuppkopplade datorer för barn och ungdomar, som inte har tillgång till sådana hemma, i väntan på att alla skolor ska kunna erbjuda detta. i

Svenska Scoutförbundet anser att folkrörelserna och den icke-formella utbildning som bedrivs där måste lyftas fram som ett värdefullt komplement till skolan som demokratisk fostrare. De idéburna rörelserna förmedlar, och, inte minst, tränar ungdomar i att ta ställning i frågor som rör etik och moral, samt i empati och samhällsansvar. För att stärka detta arbete, anser förbundet att det är nödvändigt att på olika sätt lyfta fram, uppmuntra och synliggöra den icke-formella utbildningen som, till skillnad från skolan, är så kraftfull och effektiv just genom sin frivilliga grund för deltagande.

Frågorna kring ungdomar och demokrati behandlas inte explicit. För att öka ungdomarnas deltagande i den demokratiska processen och underlätta för dem att göra sin röst hörd i olika beslutande församlingar, utan att motverkas av hindrande strukturer på de gängse vägarna till politiskt engagemang och reellt inflytande, Scoutförbundet föreslår några åtgärder för att utveckla demokratins former. Det gäller folkomröstningar via Internet, sänkt rösträttsålder i kommunala val till 16 år och kvotering av unga till riksdag, kommun och landsting. Kommunerna bör öppna fysiska mötesplatser där medborgare regelbundet möter maktbärande kring olika frågeställningar.

Länsstyrelsen i Uppsala län och **Kiruna kommun** tillstyrker att politiken bör inriktas på att underlätta dialogen mellan de etablerade samhällsorganen och ungdomarna i syfte att motverka det utanförskap som många ungdomar känner. Länsstyrelsen påpekar att skolväsendet har en nyckelroll i att ge den i uppväxande generationen insikter om dessa frågor.

Ungdomsstyrelsen anser att nya former, nya sociala rörelser och ungas eget kulturskapande måste få sitt existensberättigande, i stället för att stängas ute från etablerade strukturer, det vill säga, rådande norm. Det är i spänningsfältet mellan nytt och gammalt förändring och utveckling möjliggörs. Insatserna bör vara dubbelriktade, så att initiativ och engagemang från unga kan tas tillvara samtidigt som de strukturer som på olika sätt, ofta omedvetet, förhindrar nya sätt att tänka och engagera sig, får stöd och kunskap i att våga ge plats åt förändring.

Bygdegårdarnas Riksförbund menar att ungdomars tilltro till demokrati är en nyckel till framtiden. Unga människor måste få

förutsättningar att tidigt använda och utveckla demokratiska arbetsätt. Det kan endast ske om vuxna tar ungdomar på allvar, möter dem med respekt och positiva förväntningar och anförtror dem ansvar. Utser man organ av typen ungdomsråd, så ska man också ge dem verkliga uppgifter, som har betydelse.

Kristianstads kommun menar att det inom utbildningsområdet finns ett dubbelt ansvar dels för att utbilda de unga i demokratins regler och förutsättningar dels för att forma skolans värld på ett sådant sätt att den speglar rätten till inflytande och deltagande. Enligt kommunen känner ungdomarna i många avseende ett främlingskap för det demokratiska arbetet, kanske beroende på bristen på inflytande. Ungdomarna är de framtida demokratibärarna därför (J måste de redan som unga få möjlighet till reellt inflytande över den kommunala verksamheten på ett bredare plan än enbart skolan.

Enligt **Söderhamns kommun** uttrycker ungdomar ibland en känsla av politisk maktlöshet och besvikelse över de etablerade demokratiska institutionerna oförmåga och vilja att föra upp ungdomsfrågorna på den politiska dagordningen. Detta tolkas ofta orättvist som ett ointresse för ungdomsfrågorna hos de politiska "makthavarna", medan det snarast handlar om kommunikationsproblem. Ungdomarna vill gärna vara med och påverka, besluta och ta ansvar i olika sammanhang, om de bara ges möjlighet till det. Ungdomarna är enligt kommunen en nyckelgrupp i arbetet med att stärka demokratin och öka valdeltagandet. Genom att tidigt fostra ungdomar i demokratiska arbetsformer och tänkesätt ökas intresset för att delta i det politiska samtalet och ökas medvetenheten om möjligheterna att påverka samhällsutvecklingen via den representativa demokratin. Känslan av utanförskap och maktlöshet kan ta sig uttryck i aggressivt beteende, vandalisering och i sämsta fall en orientering gentemot politiskt extrema organisationer. Att ge ungdomarna chansen att få göra sin röst hörd kan vara ett sätt att kanalisera dessa destruktiva beteenden till konstruktivt engagemang och deltagande. Den ökande känslan av maktlöshet är en allvarlig signal till staten och kommunen och ger anledning till att sätta in ungdomarnas möjlighet till delaktighet och inflytande i ett större samhällsperspektiv som ytterst handlar om att värna demokratin och därmed de grundläggande medborgerliga fri- och rättigheterna.

På initiativ av ungdomarna själva och med stöd av demokratiberedningen har Söderhamns ungdomsfullmäktige - SUF, bildats. Syftet är att stärka demokratin och öka det politiska

intresset hos ungdomar i Söderhamns kommun och att skapa ett råd- och idégivande forum där ungdomarna kan föra sin talan och få politisk respons i befintliga demokratiska organ. Syftet är vidare att entusiasmera ungdomarna, vitalisera politiken, generellt inflytande, öka kvaliteten på beslut som rör ungdomar, samt att försöka förmedla ett ungdomligt synsätt till Söderhamns politiker .

Kommun- och Landstingsförbundet menar att det finns ett utanförskap bland åtskilliga grupper av ungdomar. Deras politiska intresse kanaliseras i allt mindre omfattning genom medlemskap i de politiska ungdomsförbunden. Medlemsantalet i ungdomsförbunden har inte minskat men inte lika kraftigt som för moderpartierna - detta trots att ungdomsförbunden har hög genomströmning och ständigt måste attrahera nya medlemmar.

Dessvärre har skolorna, där den naturliga rekryteringsbasen finns, under mellanvalsperioderna varit mycket restriktiva med att låta ungdomsförbunden komma in. Ungdomsförbunden har arbetat och arbetar aktivt bl a via IT för att intressera framför allt högstadieselever och gymnasister för partipolitik och demokratiarbete. I flera län där ungdomsparlament arrangerats är det ungdomsförbunden gemensamt som varit initiativtagare och motorer. Där dessa parlament hållits kan man också notera en uppgång i medlemsantalet. Vi menar att ett stöd till ungdomsförbunden, som inte är relaterat till antalet medlemmar bör diskuteras, för att stödja arbetet för och med ungdom.

Centerpartiets Riksorganisation betonar att det utanförskap och den brist på inflytande som många unga känner måste motverkas. Det är enligt Centerpartiet nödvändigt att verka för Ungdomsfrid, och motverka den diskriminering och kollektiva bestraffning som enskilda näringsidkare och även vissa kommuner gör när alla ungdomar straffas därför att några har misskött sig, exempelvis när ungdomar utestängs från affärer vissa tider eller när utgångsförbud införs för ungdomar .En tillåtande attityd till kollektiv bestraffning underbygger ungas utanförskap. Centerpartiet anser att man bör se över åldersgränserna utifrån detta perspektiv.

Centerpartiet anser också att unga människor måste få verkligt inflytande över beslut som fattas. Detta inflytande kan man ge unga i skolan genom att inrätta lokala skolstyrelser. På så sätt slussas unga på ett naturligt sätt in i demokratin, får vara med och påverka och känna att de har verklig makt. Genom den verkliga makten föds det verkliga ansvaret. När kommunerna vill låta ungdomar få inflytande inrättar de ofta ett ungdomsråd, som i

teorin skall få ungdomarna att engagera sig, men som enligt Centerpartiet i praktiken varken ger inflytande eller makt över de kommunala besluten.

Gällivare ungdomsråd vidarebefordrar en diskussion som en gymnasieklass hade med utgångspunkt från frågan om hur man ska göra för att förbättra demokratin för ungdomarna i samhället. Klassen föreslår att ett ungdomsråd, som har kontakt med ungdomar i skiftande åldrar, bör finnas på varje större ort. En bra kontakt bör etableras med skolan. Man föreslår också att utbildning, en bättre och mer djupgående, i demokrati- och demokratiproblem, bör införas på schemat i tidigare åldrar, så att barn förstår sina rättigheter i skolan och i samhället, och hur de kan påverka deras ställning. Ett ungdomspolitiskt handlingsprogram bör väl också utarbetas i varje kommun. När detta utarbetas skall diskussion med **alla** ungdomar föras. Klassen betonar att en sak som gör att ungdomar ofta inte engagerar sig är att det i de flesta organisationer ofta är mer snack än verkstad. Det är ofta bara en massa krängel när man ska göra något. Så deras förslag är att förenkla demokratin. De föreslår också att politiker bör komma ut oftare till skolorna för att höra elevers synpunkter. För det finns faktiskt många som säger vad de tycker. Så deras förslag är att politikerna borde marknadsföra politiken bättre.

Rinkeby ungdomsråd som består av ungdomar med annan etnisk bakgrund än den svenska, upplever att det är extra svårt att gå med i ett parti, eftersom den motsättning som finns i samhället mellan svenskar och invandrare även existerar inom partierna. Invandrare uppfattas som ett hot om de blir för många och Ungdomsrådet har hört talas om att politiker med invandrarbakgrund har blivit motarbetade och t.o.m. hotade. Det är också en stor tröskel att ta sig över inom politiken innan man kan bli ansedd som en "päläst invandrare". Enligt Ungdomsrådet tar det mycket kraft och kan vara tillräckligt för att låta bli att U engagera sig för den som redan är lite tveksam. Den partikamratskap som borde finnas mellan medlemmar inom samma parti lyser med sin frånvaro när man som invandrare kommer in som ny. Liksom det finns motsättningar mellan landstingspolitiker och kommunalpolitiker från samma parti. I finns det även motsättningar mellan svenska och invandrade partikamrater. Vi som invandrare upplever detta starkt och det bidrar till en känsla av meningslöshet då det gäller att engagera sig.

Fritidsforum redovisar ett projekt kallat "Demokrati för expressiva" som har pågått sedan slutet av 70-talet. Det är

försöksverksamheter på olika fritidsgårdar för att öka besökarnas ansvar för verksamheten. Detta har skett i namn av att vara demokratiarbete. Gårdarna be söks i hög utsträckning av ungdomar med s k expressiv livsstil, dvs de engagerar sig sällan i aktiviteter med långsiktiga mål, t ex läsläsning och föreningsaktiviteter. Fritidsgården är den enda offentligt finansierade miljö där ungdomar i riskzon är överrepresenterade. De olika demokratiförsök som gjorts på gårdarna -spindelmodellen, gårdsråd, gårdsstyrelse, I självförvaltning etc. måste i det stora hela betraktas som misslyckade. På samma sätt som elevråd och I kommunala ungdomsråd har gårdsråden varit att börja i fel ände på problemet. Dessa strukturer är d försök från vuxna att skapa former för inflytande åt de unga. Essensen i dessa försök har varit att de unga lärt sig att få makt. Försöken har skapat nya förvaltare av givna system, dvs personer som i lyckade fall lärt sig behärska demokratin som form

Fritidsforums uppfattning är att det väsentliga i den demokratiska processen är att lära sig ta makt. Själva kampen för makten är en skola i att formulera sig och ta ansvar. Utmärkande för den demokratiska makten är just att den är oupplösligen förbunden med ansvar. Istället för att fokusera på demokrati som form vill vi ta avstamp i demokratin som process.

Äldre

Sveriges Pensionärsförbund (SPF) är kritiskt till att de äldre kom bort i alla de resonemang som utredningen har om olika grupper, organisationer och kategorier i samhället. Det enda som finns i utredningen är en kort notis där det med en hänvisning till en undersökning talas om "gamla" d v s de mellan 56 - 76 år. Således: man är numera gammal vid 56 års ålder och efter 76 års ålder finns man inte alls!

Den nonchalans mot de äldre i samhället, som utredningen visar förhoppningsvis helt omedvetet, kan enligt SPF ses som ett utslag av den diskriminering som äldre personer på olika sätt utsätts för i ett ungdomsfixerat samhälle. Vad man ständigt förbiser är bl a att de äldre är en växande grupp i samhället, en grupp där flertalet är i alla avseenden kapabla att delta i samhällslivet, en grupp med stor erfarenhet, kunnighet och kompetens.

För den enskilde är det en nedslående att i olika sammanhang blir förbigången och förbisedd utan någon annan motivering än att man tillhör de äldre. För arbetsliv och samhälle är det naturligtvis en förlust att de äldres kapacitet inte utnyttjas.

SPF menar att det i mycket naturligtvis är en fråga om attityder, som måste förändras. Effekten av lagstiftning skall dock inte underskattas. Lagstiftning mot diskriminering har haft åtminstone viss effekt i andra sammanhang. I en del länder, t ex USA, finns också lagstiftning mot diskriminering på grund av ålder. EU har också antagit ett arbetslivsdirektiv där det bl a finns inskrivet ett förbud mot åldersdiskriminering.

SPF pekar på att i den svenska grundlagen saknas en motsvarande bestämmelse. I rättighetskapitlet d v s 2 kap i regeringsformen finns i §§ 15 - 16 förbud mot diskriminering på grund av ras, hudfärg, etniskt ursprung och kön. I vanlig lag finns ytterligare bestämmelser mot diskriminering, och lagstiftningen har bl a följts upp genom tillsättandet av särskilda ombudsmän, som skall övervaka att lagstiftningen efterföljs. Vad gäller åldersdiskriminering finns inga motsvarande regler.

SPF föreslår därför att ett förbud mot diskriminering på grund av ålder införs i regeringsformen, samt att detta förbud kompletteras med tillämpningsregler i vanlig lag.

Etnicitet

Segregation och språk

Integrationsverket är kritisk till att utredningen inte tar upp de nya samhällsmedborgarnas möte med det svenska demokratiska systemet och de hinder som finns. Invånare, som av olika skäl valt att inte söka svenskt medborgarskap men som arbetat, betalat skatt m.m. här i årtionden, har t.ex. begränsade politiska rättigheter i och med att de saknar rösträtt i riksdagsvalet.

Integrationsverket saknar också en analys bakom det bristfälliga folkliga deltagandet, t.ex. om 90-talets höga arbetslöshet och besparingar i offentlig sektor påverkat möjligheterna och viljan att delta i de demokratiska processerna både vad gäller befolkningen som helhet och bland invandrade grupper. Slutbetänkandet tar upp partiernas sjunkande medlemsantal men har enligt Integrationsverket ingen diskussion huruvida det

avtagande intresset kan ha med politikens innehåll att göra och på vilket sätt det avtagande intresset är relaterat till olika grupper i samhället.

Enligt Integrationsverket förklarar utredningen det vikande deltagandet med att stödet för "servicedemokratin", dvs. välfärdssystemet, sviktat under 90-talets. Stora grupper, bland den invandrade befolkningen, har drabbats hårt av den ekonomiska strukturomvandlingen och många har hamnat i långtidsarbetslöshet. Nya grupper, inte minst från länder utanför Europa, har haft särskilt svårt att komma in på arbetsmarknaden.

Integrationsverket menar att detta inte enbart har varit en följd av omstruktureringar och besparingar utan också av diskriminering. Forskare visar på starka samband mellan människors ekonomiska och sociala situation och deltagandet i den politiska sfären. Det låga valdeltagandet är i stora delar resultat av bristfällig delaktighet visar bland annat undersökningar som gjorts för Integrationsverkets räkning.

Andra faktorer är enligt Integrationsverket

- de politiska institutionernas "sociala enfald", dvs. att medelålders, infödda svenska män sitter på de flesta viktiga poster vilket påverkar politikens innehåll och medborgarnas lust att delta,
- det sätt på vilket de demokratiska institutionerna fungerar,
- det sätt på vilket rekrytering till politiska partier och till offentliga tjänster sker. Mycket tyder på att marginalisering och diskriminering, bland annat av vissa utländska medborgare, förekommer även inom det politiska systemet.

Integrationsverket pekar på att förtroendet för politiker och tjänstemän har sjunkit, inte minst bland invånare med utländsk bakgrund. Verket saknar en diskussion om social representation i slutbetänkandet. I demokratiutredningens forskarrapporter konstateras att det är de resurssvaga, dvs. arbetslösa, människor ur arbetarklass, som deltar i allt mindre utsträckning. Men utredningen frågar inte varför. Forskarna konstaterar att politiken blivit en angelägenhet framför allt för medelklassen. Invandrade medborgare är överrepresenterade i arbetarklassen och återfinns alltså i ökande utsträckning bland de orepresenterade.

Integrationsverket påpekar vidare att Sverige har haft en relativt omfattande invandring de senaste decennierna vilket skapar nya förutsättningar för utvecklandet av det demokratiska systemet. Verket anser att i den mån som betänkandet berör de medborgare som har invandrat till Sverige är det i samband med

samhällsproblem inte som människor med en stor potential. Utredningen talar bl.a. om "Etnicitet ett nytt klassmärke". Integrationsverket betonar att det är mycket riskabelt att etnifiera det som egentligen är sociala problem. För övrigt är invandran en heterogen skara. Slutbetänkandet talar diffust om nya konfliktlinjer i samhället, bl.a. mellan personer med utländsk bakgrund och den övriga befolkningen. Integrationsverket menar att kategorierna är väsentligen mer splittrade än så och konflikterna följer väsentligen helt andra frontlinjer.

Norrtälje kommun pekar på äldre kvinnor med utländsk bakgrund är en viktig målgrupp som har kommit i skymundan. De blir ofta sittande hemma i familjens bostad med en känsla av utanförskap i det svenska samhället. Kommunen anser därför att Röda korsets projekt som riktar sig till den målgruppen förtjänar allt stöd. Även yngre personer med utländsk bakgrund riskerar att hamna i situationer av utanförskap. För att motverka utanförskap anser kommunen att ett familjefaddersystem kan vara ett värdefullt komplement. Kommunen betonar dock att det är av största vikt för deltagandet i det svenska samhället att man har goda kunskaper i det svenska språket. Kommunen anser därför att det bör övervägas om svenskundervisningen skall ha obligatorisk karaktär

När det gäller personer med utländsk bakgrund, pekar **Jämställdhetsombudsmannen, JämO**, på att en lång rad forskare har visat på kombinationseffekterna av kön och invandring. JämO, hänvisar också till utredningens konstaterande att valdeltagandet bland röstberättigade kvinnor med utländskt medborgarskap nästan halverades i ett par valdistrikt i Göteborg. JämO, menar att ingen problematisering görs omkring detta faktum. Enligt JämO är det klart att kvinnor med utomeuropeisk bakgrund har den svagaste ställningen på arbetsmarknaden. Förhållandet på arbetsmarknaden har en tydlig koppling till möjligheten att delta i det politiska livet och i demokratins utövande på olika områden.

Detta gäller inte enbart arbetsmarknaden utan även folkrörelseförankring, deltagande i invandrapolitiska föreningar och andra sammanslutningar kan ge andra plattformar för demokratiskt deltagande.

Hur ser kvinnors respektive mäns deltagande ut i de invandrapolitiska föreningarna och annan folkrörelsebaserad verksamhet ut?

- Vilka möjligheter ger detta deltagande?

- Vilken maktbas har kvinnor respektive män med utländsk bakgrund utifrån sitt arbetsmarknadsdeltagande och sitt folkrörelsedeltagande.
- Hur påverkar våldet mot kvinnorna deras ställning i det offentliga livet?

JämO pekar på att inom gruppen kvinnor med utländsk bakgrund som kommer till Sverige finns det olika sociala grupperingar, alltifrån högutbildade akademiker med färdig yrkesbakgrund från storstadsmiljöer till landsbygdskvinnor som är analfabeter och bara talar sitt eget språk. Även om båda grupperna hamnar utanför (eller riskerar att hamna utanför) det politiska deltagandet i Sverige ser orsakerna till utanförskapet olika ut och åtgärderna för att förändra detta måste därför också vara olika.

Barnombudsmannen, BO, pekar på att en fjärdedel av alla barn i Sverige har minst en förälder med utländsk bakgrund. Samtidigt konstaterar Demokratiutredningen att den etniska segregeringen blivit ett allt allvarigare problem det senaste decenniet. Utrikes födda deltar i klart lägre grad än andra befolkningen i olika aspekter av samhällsengagemang, både när det gäller att påverka sin egen vardag och att påverka samhällsutvecklingen. Det råder även enighet om att de rasistiska brotten i Sverige har ökat.

BO hänvisar till Rädda Barnens (RB) bokslut 2000 "Barnens rättigheter – tema: diskriminering" som visar att var femte elev med utländsk bakgrund saknar grundläggande behörighet till studier på nationellt gymnasieprogram, jämfört med totalt tio procent i hela grundskolan. Eleverna med utländsk bakgrund får även genomgående sämre betyg än elever med svensk bakgrund.

En grundläggande förutsättning för att barn och unga ska kunna delta är enligt BO att de kan uttrycka sina tankar och idéer. Till det behöver de språket. Enligt barnkonventionen artikel 29 anges att barnets utbildning ska syfta till "att utveckla respekt för barnets föräldrar, för barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden, för vistelselandets och för ursprungslandets nationella värden och för kulturer som skiljer sig från barnets egen..."

Enligt BO är det självklart att om man ska motverka etnisk segregation, rasism, främlingsfientlighet och diskriminering i samhället så måste åtgärder vidtas vid tidig ålder. Om barn med olika etnisk tillhörighet möts och samverkar i tidig ålder blir de "normala" inslag i varandras vardag. För invandrabarn som redan i förskoleåldern blir delaktiga i det svenska samhället, blir aktivt

tvåspråkiga och bikulturella är möjligheten till ett fortsatt deltagande stor. BO anser att om adekvata insatser görs och resurser tillförs verksamheter som gynnar flyktingbarns och invandrarbarns socialisation och integration minskas det psykiska lidandet och det sociala utanförskapet.

BO anser att två språk och två kulturer är nödvändiga för majoriteten av barn med en eller två invandrade föräldrar. Språket har betydelse vid uppbyggnaden av den egna identiteten. Det är ett kommunikationsmedel och ett redskap vid tankar och handling. Det är viktigt för självkänslan att i ord kunna uttrycka vad man innerst inne känner och tänker. Ett litet barn lär ett språk genom att härma sin omgivning. När man senare i livet lär ett nytt språk, t.ex. engelska i skolan, sker inläringen genom teoretiska studier.

BO anser att det inte ska vara ett handikapp utan en resurs att vara tvåspråkig och bikulturell. Samhället prioriterar inte och värdesätter inte tvåspråkighet och mångkulturell kunskap. Sverige måste därför finna lösningar på hur man kan värdesätta språk- och kulturkunskap, så att barnen får konfirmerat att de kan känna stolthet över sin kunskap och etniska tillhörighet. Om den egna kulturen värderas positivt ökar öppenheten mot det nya.

BO anser att undervisning i svenska som andraspråk bör erbjudas flykting- och invandrarbarn från treårsåldern och sedan vidare genom grund- och gymnasieskola, d.v.s. under hela uppväxttiden. Fungerande hemspråksundervisning är också nödvändig för att individens språk- och begreppsbildning ska bli normal. Utan tillgång till ett utvecklat förstaspråk blir alla försök att lära sig nya språk begränsade.

BO anser att undervisning om det multietniska svenska samhället ska finnas integrerat på ett helt annat sätt än idag i läroplanerna och läromedlen för grund- och gymnasieskola. Ett interkulturellt synsätt i undervisningen bör utvecklas alltmer.

BO anser att en särskild utredning bör tillsättas med uppdrag att kartlägga situationen för barn med icke-svensk etnisk bakgrund. Den bör ge förslag på åtgärder för hur dessa barn och unga ska ges möjlighet till en socialisationsprocess som resulterar i en integrerad och trygg ungdoms- och vuxenidentitet. Studien av deras behov bör vara multifaktoriella och analyser av vilka åtgärder som bör vidtas bör ha ett helhetsperspektiv.

Exempel på verksamheter som skulle kunna studeras ur ett invandrar- och flyktingbarnsperspektiv är barnsomsorg, skolförberedelse, skola, skolhälsovård och elevvård, barnhälsovård, socialtjänst, PBU-BUP och de barnpsykiatriska klinikerna liksom

även fritidssektorn och barnkulturen i form av t.ex. bibliotek, teater, musik och sång. Vidare anser BO att effekterna för flykting- och invandrarbarn studeras vad gäller bland annat bostadsmiljöns utformning, boendesegregationen och anpassningen till det multietniska samhället. En annan viktig uppgift är att utreda hur rasism, främlingsfientlighet och diskriminering drabbar dessa barn och ungdomar.

BO anser att särskilda introduktionsprogram anpassade för nyanlända barn bör tas fram och en individuell plan ska finnas för varje enskild person oavsett ålder i samband med den kommunala introduktionen. Planen ska omfatta hela uppväxttiden. Programmet ska innehålla de generella åtgärder som samhället kan erbjuda de invandrade barnen samt uppsökande och informerande aktiviteter för att få barnen med i de olika verksamheterna. Upprättandet av den individuella planen bör ske sektorövergripande. Den bör innehålla en helhetssyn på barnets situation samt åtgärder vid ett eventuellt återvändande till ursprungslandet. BO anser även att det ska upprättas en individuell utbildningsplan för varje barn som börjar skolan.

Samhället ställer idag upp med relativt många insatser den första tiden men insatser på lång sikt och under längre tid saknas. Därför anser BO att det behövs uppföljning och t.ex. en barnansvarig för nyanlända barn.

BO betonar att barnkonventionens artikel 3 och 4 ska beaktas vid den kommunala introduktionen. Det innebär att barnets bästa ska komma i främsta rummet och att samhället ska utnyttja det yttersta av sina resurser för att tillgodose barnets rättigheter. BO anser att kommunen bör samarbeta med föräldrarna och barnen i framtagandet av den individuella introduktionsplanen. Detta får till följd att föräldrar och barn i större utsträckning känner sig delaktiga i samhället. Vi måste våga tillåta de nya svenskarna att vara med som aktiva medborgare och deltagare från början i formandet av morgondagens samhälle. Därför måste vi också ge dem tillgång till de spelregler som gäller.

BO anser att ett tvärasektoriellt samarbete för introduktion av nyanlända barn i samband med kommunplacering och barnets uppväxt bör utvecklas mellan olika kommunala och landstingskommunala verksamheter. När det gäller kultur- och fritidsaktiviteter, anser BO att de vanligaste idrotts-, kultur- och politiska organisationerna ska uppmuntras till att mer aktivt rikta sig till barn och ungdomar med utländsk bakgrund. BO anser även att nödvändiga åtgärder för att underlätta deras medverkan i

organisationernas verksamhet ska vidtas. Det kan vara lämpligt att erbjuda aktiviteter där endast flickor deltar och ett förbud att bära huvudbonad bör inte omfatta slöja om det inte ligger någon säkerhetsaspekt bakom förbudet.

Internationella kvinnoförbundet är inne på ungefär samma frågor som BO. Man pekar på bostadssegregationen som gör att medborgargrupper hålls åtskilda. Det blir inga spontana mötesplatser. Bostadsområdena visar inte ett tvärsnitt av befolkningen och barnen kommer att sakna förebilder från andra samhällsklasser och befolkningsgrupper. Genom bostadssegregationen utesluts man och utesluter sig själv från det svenska samhället. Man blir ointresserad av att möta och förstå nya värderingar. Ömsesidiga fördomar uppstår. Några talar om bostadssegregationen som demokratins värsta fiende.

Internationella kvinnoförbundet menar att människor från andra länder som aldrig möter svenskar utvecklar en dålig språkinläring som inte förbättras av bristande intresse för landet, där man kanske har hamnat ofrivilligt. Språkinläringen och därav följande svårigheter att intressera sig för landet försvåras av de traumatiserande upplevelser som flykt, krigshändelser och byte av land medför. Stelbent byråkrati försvårar också inläringen.

Enligt Internationella kvinnoförbundet är ett av problemen för asylsökande barn deras skolgång. Man måste noga tänka igenom hur den skall ske. Att som nu lösa skolgången genom att bedriva separat undervisning för asylsökandes barn under några timmar om dagen är kanske inte den bästa lösningen. Det vore att föredra om barnen fick undervisning på sitt eget språk eller fick börja integreras i den vanliga skolan.

Eftersom praktik och teori skall varvas när man läser svenska och man inte får praktikplats därför att presumtiv praktikgivare anser kunskaperna i svenska för dåliga och inte heller får fortsätta läsa svenska utan praktikplats, fångas man enligt Internationella kvinnoförbundet som nyanländ flykting i en rävsax av väntan.

Enligt Internationella kvinnoförbundet är det en daglig kamp som måste föras med alla medel att lära sig ett främmande språk. SFI har fått mycken kritik. Ur demokratisk synpunkt är det viktigt att man lyssnar på dem som skall lära språket för att hitta metoder som passar dem. Man bör inte fortsätta att arbeta på ett sätt som inte passar de studerande. En blivande KTH-student från annat land klarar att följa undervisningen på KTH efter 4 veckors studier i svenska tre timmar/dag.

Hur kommer det sig att svenska medborgare som vistats i landet 12-15 år fortfarande anlitar tolk? Internationella kvinnoförbundet anser att orsakerna bör utredas och åtgärdas. Att ha tilltro till människors inlärningsförmåga tillhör demokratiska principer.

LO menar att i ett samhälle som präglas av mångfald existerar inget "vi och dom" tänkande. Att hävda mångfalden är därför att hävda alla människors lika värde. I detta avseende befinner sig den svenska demokratin enligt LO i kris. Valdeltagandet bland medborgare med utländskt ursprung har sjunkit sedan valmöjligheten infördes år 1976. Denna legitimitetskris bör bli föremål för breda folkbildningsinsatser och analyseras i en särskild utredning.

SEKO delar helt utredningens uppfattning att frågan om den politiska jämlikheten, dvs alla olika gruppers deltagande i den demokratiska processen, har genomgått en negativ utveckling. Vissa invandrargrupper upplever idag ett stort utanförskap gentemot det politiska systemet, och valdeltagandet exempelvis i vissa storstadsförorter är extremt lågt. Förbundet menar att det måste till extraordinära ansträngningar för att bryta den trenden och att öka den etniska integrationen.

TCO anser att diskriminering eller osaklig särbehandling av etniska grupper, funktionshindrade, på grund av ålder eller sexuell läggning måste upphöra eftersom den riskerar att skapa ett utanförskap som skadar demokratin. En reell demokrati måste omfatta alla.

Etnisk integration

Hyresgästernas Riksförbund menar att många hyresgäster inte har möjlighet att välja boendeform. Detta är i sig ett hinder för engagemang. Invandrare och arbetslösa drabbas särskilt ofta, inte minst på grund av socioekonomisk och etnisk diskriminering. I Demokratiutredningens betänkande sägs att den politiska passiviteten bland många invandrare och arbetslösa beror på en känsla av vanmakt och att man upplever sig som en klient i förhållande till staten. Bor man dessutom i en hyresrätt och inte ens får bestämma när det är dags att byta ut spisen skapas knappast en grund för att känna delaktighet i boendet och ännu mindre i samhället.

Enligt Hyresgästerna är det svårt att tro på möjligheterna att kunna påverka till exempel den kommunala bostadspolitiken om

individen inte kan påverka sitt boende. Omvänt kan ett reellt inflytande över det egna boendet ge självförtroende och intresse att påverka också andra delar av samhället.

I många av de områden som Hyresgäströrelsen är verksam saknas delaktighet från de boende. Demokratiutredningen pekar också på det låga valdeltagandet som en effekt av bostadssegregeringen i storstadsområdena. Genom åren har olika satsningar gjorts i de så kallade miljonprogramområdena i syfte att skapa engagemang och delaktighet. Många av dessa projekt, där också hyresgäströrelsen deltagit, har kritiserats för att ha stått för ett ovanifrån perspektiv och inte utgått från den verklighet, behov och förutsättningar som de boende upplever. Det normala förhållningssättet i sådana projekt har under lång tid varit att hjälpa istället för att stärka. Det har medverkat till att skapa ett så kallat klientförhållande som gett beroende istället för oberoende.

Verdandi menar att det behövs en offensiv satsning på integration. De menar då inte enbart integration av människor med utländskt ursprung, utan en politik för ökad integration mellan alla grupper i samhället. I detta integrationsarbete är det viktigt att återupprätta en positiv människosyn som bygger på en respekt för alla människors lika värde på alla nivåer i samhället. Det handlar om synen på människan och människovärdet. Ett viktigt inslag i en sådan satsning är att bygga ut och skapa mötesplatser och integrerade verksamheter i olika bostadsområden.

Verdandi menar att mitt i det svenska samhället lever vi i olika världar, med olika referensramar, olika kultur och umgängesmönster, olika sätt att försörja oss på och förhålla oss till omgivningen. Om "jag" lever på kanten av eller utanför samhället, är t.ex. steget mycket kort till sådana handlingar som innanför gränsen är helt oacceptabla. De kanske till och med är beundransvärda i denna värld, just därför att de manifesterar ett utanförskap och stärker identiteten i det liv jag lever. Om "jag" inte blir insläppt, finns heller inga skäl (inga incitament) för mig att eftersträva tillhörighet, som dessutom betyder att min nuvarande identitet hotas.

Verdandi menar att den växande segregationen inom boendesektorn är starkt bidragande till denna utveckling. Dock finns segregationen inom alla samhällsområden, inte minst arbetslivet. Fördelningen av samhällets totala resurser måste ses över, så att mer resurser satsas på resurssvaga områden, om vi till fullo ska åstadkomma en positiv demokratisk utveckling. Vår erfarenhet av hur det fungerar i verkligheten är den motsatta, nämligen att det satsas mindre resurser i fattiga områden än i rika.

De resurser som satsas, betraktas också med större misstänksamhet och ifrågasätts oftare och ses som "sociala eller socialpolitiska satsningar", medan satsningar i rika områden oftare beskrivs som positiva investeringar och självklara grundförutsättningar för en positiv samhällsutveckling. En allvarlig effekt är att utanförskapet även leder till bristande känsla (och ansvar) för det gemensamma och för sådana gemensamma värden som många andra människor anser viktiga.

Även **Länsstyrelsen i Uppsala län** anser att personer med utländsk bakgrund, i synnerhet de med utomeuropeisk bakgrund, och de arbetslösa, i synnerhet de långtidsarbetslösa bör uppmärksammas särskilt. Att integrera invandrare i det svenska samhället är enligt Länsstyrelsens mening en ödesfråga för utvecklingen under 2000-talet.

Motala kommun betonar att behovet av etnisk integrering är stort runtom i samhället. De kommuner som hade ett aktivt flyktningmottagande under 70-90-talet, bl.a. Motala kommun, har många gånger haft det besvärligt p.g.a. en ansträngd arbetsmarknad att integrera olika invandrargrupper med varandra och med svenskar. Motala kommun arbetar sedan länge för en bättre integrering av invandrare i samhället.

Uppsala kommun påpekar att man i hög grad är en mångkulturell kommun. Många av de medborgare som invandrat i första eller andra generation till kommunen inte har samma delaktighet i samhället.. Skillnaderna i valdeltagandet har uppmärksamrats mycket och på senare tid även skillnaderna i sysselsättning. Trots att arbetslösheten minskat är den fortfarande hög bland invandrare.

Kommunen betonar att man ska vidta åtgärder som minskar denna skillnad vilket bidrar till en bättre demokrati. Kommunen betonar också att det är viktigt att alla har tillgång till samhällsinformation. Kommunen har ett stort ansvar att göra den tillgänglig på flera språk.

Sveriges Riksidrottsförbund (RF) finner i linje med den mångkulturella demokratisynen det helt naturligt med integrering av såväl personer med utländsk bakgrund som personer med funktionshinder i idrotten – vilket också sker . RF understryker samtidigt att detta inte primärt är en invandrarfråga eller fråga om funktionshindrades rätt, utan en samhällsfråga som omfattar alla. Idrottsrörelsen har genom sin befintliga verksamhet visat att man i detta avseende är beredda att ta sitt samhällsansvar.

Svenska Kyrkan påpekar att utredningen inte tar upp den situation som uppstår i och med att t.ex. religiösa eller etniska grupper ser mäns och kvinnors roller som av naturen olika. Då uppstår en värdekonflikt som kan leda till att gruppers eller individers rättigheter åsidosätts eller kränks. Kyrkostyrelsen menar att frågan vilken värdegemenskap staten bör kräva av invånarna i landet, hur tolerant staten bör vara mot olika etniska och religiösa synsätt som får konsekvens i handling ytterligare bör utredas. Staten bör här i medvetande om religionsfrihetens princip och med hänsynstagande till kulturella skillnader klargöra sin värdegrund och var dess toleransgränser går, såväl gällande den enskildes rättighet som gemenskapens rättigheter. Kyrkostyrelsen menar ett sådant klargörande behövs och att det kan ske genom breda samtal mellan flera parter, där olika synsätt får mötas. Svenska kyrkan, som har kunskap och erfarenhet av liknande dialoger, är beredd att bidra till sådana samtal.

Representation i beslutande organ

Tingsryds kommun betonar att de politiska partierna har ett stort ansvar för att minska klyftorna mellan det etablerade samhället och personer med utländsk bakgrund och arbetslösa, eftersom de båda gruppernas deltagande i samhällsfrågor har minskat radikalt de senaste åren. Denna utveckling måste motarbetas. Det är viktigt att samhället istället tar tillvara de erfarenheter som dessa grupper har skaffat sig.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund tror att skolning, anpassning av systemen och en höjd beredskap i de politiska partierna kan vara vägar för att de representativa systemen bättre skall svara mot befolkningssammansättningen.

Vänsterpartiet i Göteborg anser att en aktiv åtgärd för att öka integrationen i det svenska samhället vore att ge invandrare samma formella demokratiska rättighet i val, nämligen rösträtt i riksdagsval och i val till EU-parlamentet på samma villkor som till kommunalvalet.

Centerpartiet hänvisar till att i de valda församlingarna är utrikes födda klart underrepresenterade, och bland de invalda finns stor övervikt av nordiska invandrare. Om människor inte känner sig ha förutsättningar eller möjligheter att delta i den politiska dialogen och den demokratiska processen, leder det till vanmakt och ett utanförskap som på sikt hotar det demokratiska systemet.

Segregation och maktlöshet leder dessutom till passivitet och avståndstagande vilket är en förklaring till det låga valdeltagandet bland de nya svenskarna. Enligt Centern måste därför hela det politiska systemet, attityder och arbetssättet förändras så att alla samhällsmedborgare ges större möjlighet att påverka och vara delaktiga i beslutsfattandet. Centerpartiet har för sin del beslutat om en genomgripande och långsiktig kampanj för ökad mångfald i den egna partiorganisationen och i sitt politiska arbete.

Kommun- och Landstingsförbunden hänvisar till utredningens konstaterande att personer med utländsk bakgrund är 1990-talets stora förlorare. Tillsammans med långtidsarbetslösa har denna grupp ett lägre valdeltagande och en lägre delaktighet i samhällslivet än befolkningen i övrigt. Under 1990-talet har dessutom gapet ökat dramatiskt. Utrikes födda i kommunfullmäktigeförsamlingarna var 5,4 procent 1998. Motsvarande siffra för landstingsfullmäktige var 5,7 och för riksdagen 2 procent. I debatten har det diskuterats lagstiftning – kvotering för att komma tillrätta med detta. Styrelserna menar att detta inte är en bra väg utan en fråga som måste lösas internt inom partierna. I integrationsarbetet är det viktigt att hela samhället deltar.

Förbundsstyrelserna anser att i dessa strävanden bör förutom kunskaper i det svenska språket också ingå information om kommunal demokrati. Förbunden delar därmed utredningens uppfattning att vi måste göra betydande ansträngningar för att öka den etniska integrationen. Inom ramen för den Kommunala vuxenskolan är det viktigt att belysa och öka kunskapen om hur det demokratiska systemet och dess institutioner fungerar. I detta arbete bör och kan de förtroendevalda själva vara en viktig resurs liksom olika ideella organisationer. Förbunden hänvisar till att det i direktiven till den Kommundemokratiska kommitténs ingår att lämna förslag på åtgärder som kan underlätta för personer med utländsk bakgrund att åta sig och genomföra politiska förtroendeuppdrag och i övrigt få insyn i och möjligheter att delta i den kommunala verksamheten.

Vahe Avetian, som inkommit med synpunkter via Demokratitorget, tycker att invandrare är en icke representerad klass i Sverige. För att kunna ta fram alla problem, både på kommunal och riksnivå och utarbeta lösningar, tycker han att det behövs kvotplatser till invandrare. En annan möjlighet kan vara att skapa en konsultsamling av intellektuella invandrare som kan

utforma ett handlingsplan för integration och som diskuteras i riksdagen.

Samernas delaktighet i demokratiprocessen.

Sametinget hänvisar till utredningens bekymmersamma konstaterande att Sverige förefaller, trots de framsteg som har gjorts under senare år, att vara det nordiska land som är minst tillmötesgående till den samiska befolkningens krav. Både Finland, som instiftade ett representativt sameorgan före Sverige, men framför allt Norge visar en större lyhördhet. Bland annat har Norge, men även Danmark, anslutit sig till 1989 års ILO-konvention nr. 169 om urfolk och stamfolk i suveräna stater..." Utredningen är således bekymrad över den samepolitiska utvecklingen i Sverige utan att analysera eller föreslå åtgärder för att stärka samernas delaktighet i den svenska demokratiprocessen.

Med anledning av att utredningen inte har tagit hänsyn till det samiska folket delaktighet i den svenska demokratin anser Sametinget att frågan om den framtida demokratin där Sveriges urbefolkning involveras måste bli föremål för en särskild utredning. Sametinget hänvisa till den av regeringen nyligen tillsatta utredaren om Sametingets organisation (Dir 2000:70). Sametinget förutsätter att frågan om samisk representation m m tas upp i anslutning till nämnda utredning om Sametingets organisation.

Svenska Samernas Riksförbund anser att Demokratiutredningens ståndpunkter i fråga om relationen mellan majoritetssamhället och samerna som urbefolkning är i samklang med ILO:s konvention nr 169 och utgör ett fundament för en utveckling av det politiska livet och samhällsinstitutioner i Sverige. På samma sätt som en svensk anslutning till ILO:s konvention är en nödvändig och oundviklig del i en fortsatt politisk process är en samisk representation i svenska folkvalda organ en konsekvens av, inte enbart ett förhållningssätt till konventionen och folkrätten, utan också till en nationell svensk utveckling av demokratin på det sätt Demokratiutredningen konstaterar. I en sådan utveckling är riksförbundet med samebyar och sameföreningar som medlemmar en naturlig och självskrivna samtalspartner. Deras beredskap är hög.

Sysselsatta och arbetslösa

Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) delar utredningens bedömning att medborgarnas grad av delaktighet, inflytande och deltagande skiljer sig åt mellan olika samhällsgrupper. AMS bedömer dock att utvecklingstrenderna på arbetsmarknaden är mer mångfacetterade än vad som kommer fram i betänkandet. Den pågående utvecklingen på arbetsmarknaden innebär att antalet personer som en eller flera gånger under sitt förvärvsliv drabbas av arbetslöshet kommer att öka. En del av dessa kommer därav tillfälligt eller mer permanent riskera att hamna i ett politiskt, socialt och ekonomiskt utanförskap.

AMS instämmer i att arbetslösheten har en nedsättande verkan på det politiska självförtroendet. Ett långvarigt utanförskap från arbetsmarknaden skapar en känsla av utanförskap även från den politiska gemenskapen. Stora grupper har under 90-talet stått utanför den ordinarie arbetsmarknaden under mycket lång tid. Att under långa tider inte vara efterfrågad som arbetskraft, att inte själv kunna förtjäna sitt uppehälle genom arbete och att inte få fungera i ett socialt sammanhang på en arbetsplats, tär på självförtroende och självrespekt. Detta påverkar av allt att döma också dessa personers intresse och ork till deltagande, inflytande och delaktighet i de demokratiska processerna.

Utredningen har identifierat inom vilka grupper det finns ett brett utanförskap, framförallt bland ungdomar och personer med utländsk bakgrund men även bland äldre och funktionshindrade. AMS påpekar att vid Arbetsförmedlingen återfinns många av dessa bland långtidsarbetslösa och långtidsinskrivna. Detta är grupper som verket redan gör särskilda insatser för och vilkas behov av stöd för att få ett arbete ligger till grund för flera av de program som tillkommit inom arbetsmarknadspolitiken under de senaste åren.

Arbetsförmedlingen möter dagligen många medborgare, alla med olika förutsättningar. Ett stort antal av dessa är ovana att delta i olika samhälleliga eller politiska sammanhang. Därmed är de inte heller de personer som engagerar sig i debatter, varken via media eller i föreningssammanhang. Detta är människor med låg utbildning och dålig studievana, det kan vara personer med utländsk bakgrund, ungdomar, äldre och funktionshindrade men givetvis också andra personer utanför dessa grupper som permanent eller tillfälligt hamnar i ett slags utanförskap.

AMS understryker att det konkreta arbetet ute på arbetsförmedlingarna har en stor betydelse för integrationsarbetet och att betydande insatser görs. Arbetsmarknadsutbildning och Aktivitetsgarantin är två viktiga arbetsmarknadspolitiska program som kan stärka utsatta gruppers kunskaper för att komma in på arbetsmarknaden och därmed i större utsträckning kunna delta i olika demokratiska aktiviteter.

Jämställdhetsombudsmannen, JämO, har funnit att långtidsarbetslösa män är svårare att mobilisera till nya studier än långtidsarbetslösa kvinnor. Långtidsarbetslösa kvinnor har å andra sidan, i vissa åldersgrupper och regioner, haft svårare att få nya stadiga fotfästen på arbetsmarknaden trots sin högre grad av studieaktivitet. I förhållande till medborgarskap och demokrati är det enligt JämO viktigt att analysera båda dessa aspekter var för sig.

Om individens rätt att skaffa sig tillräcklig kunskap för att kunna utöva sitt medborgarskap betraktas som ett viktigt demokratiskt värde bör mäns lägre studiemotivation vara en viktig utgångspunkt för att dra in långtidsarbetslösa män i ett mer aktivt förhållningssätt till de demokratiska institutionerna. Om ett eget arbete, en självständig försörjning, är en viktig grund för det aktiva medborgarskapet och det har uttryckts på detta sätt i svensk jämställdhetspolitik sedan 70-talet då måste enligt JämO framför allt de något äldre kvinnornas sårbara situation på arbetsmarknaden uppmärksammas som ett problem för sig.

Åmåls kommun instämmer i att arbetslöshet tycks minska det politiska engagemanget. Enligt tidigare erfarenheter borde det vara tvärtom. Men många av de drabbade anser att man inte kan påverka politikerna. Och om så vore fallet, så anser man i alla fall att politikerna inte kan påverka sysselsättningen. Kommunen anser att det idag finns en uppgivenhet och ett utanförskap som motverkar ett engagemang.

Verdandi menar att livet måste innehålla en möjlighet till arbete, likväl som arbetet måste ge möjlighet till ett fullödigt liv. Kraven på de anställda har under senare år drastiskt ökat, vilket försämrat deras möjligheter till ett bra liv. Det har också försämrat möjligheterna till ett aktivt liv utanför arbetet, t ex att gå på politiska möten och åta sig politiska uppdrag i samhället. Verdandi anser att detta är en utveckling som måste hejdas för demokratins skull.

En plats i arbetslivet är enligt Verdandi ofta en viktig faktor för att tillgodose behov av delaktighet och känsla av en uppgift i samhället. Arbetslivets funktion är därmed en viktig faktor för

utveckling av demokratin. Det är därför viktigt att samhället, på olika sätt, underlättar för grupper som står utanför arbetsmarknaden att komma in. Det gäller t.ex. funktionshindrade, invandrare och människor som slagits ut p.g.a. för kort utbildning.

Verdandi anser att arbetstagarnas rättsliga ställning och demokratiska inflytande i arbetslivet också har urholkats, vilket inneburit att många inte vågar säga sin mening av rädsla för att förlora jobbet eller att förlora sina möjligheter till utbildning och utveckling i arbetet. Den fackliga organisationens roll som språkrör för de anställda har också trängts tillbaka på många arbetsplatser .

Verdandi anser därför att arbetstagarnas ställning i arbetslivet och deras anställningstrygghet därför behöver stärkas. Detta gäller inte minst för arbetstagare med korta och tillfälliga anställningar, vikarier, uthyrningspersonal etc.

Uppsala kommun påpekar att Sverige liksom övriga västvärlden har haft en negativ utvecklingen med hög arbetslöshet, social och etnisk segregation under 1990-talet. Som en följd av detta har stora grupper ställts utanför samhällsgemenskapen. 1990 levde ca 18 000 barn i familjer i vilka varken pappan eller mamman arbetade. 1995 hade denna grupp ökat till 100.000 barn. Även om arbetslösheten har förbättrats avsevärt så kvarstår enligt Verdandi det grundläggande problemet med att stora delar av befolkningen hamnat i ett utanförskap och riskerar att bli kvar där. Det är dessa människor som i stor utsträckning slutat rösta och inte deltar i det politiska livet. På detta sätt utvecklas en grogrund för organiserad kriminalitet, rasism och populistiska politiska rörelser. Faran för det demokratiska systemet är uppenbar.

Uppsala kommun försöker bli genom insatser för att öka sysselsättningen, omfördelning av medel till förskolan och skolan och en aktivare planering av stadsdelar och infrastruktur, att motverka segregeringen. Men kommunen anser att de åtgärder som man gör inte är tillräckliga. Kommunerna behöver ökat stöd från staten.

Västerbottens läns landsting instämmer i att många grupper står utanför det politiska deltagandet. Det gäller inte minst funktionshindrade och grupper med olika etnisk bakgrund. En avgörande faktor för all integration är en väl fungerande arbetsmarknad. Som direktvalt politiskt organ kan landstinget skapa förutsättningar för, och medverka till, en regional utveckling mot ökad integration på länets arbetsmarknad som helhet.

Landstinget är länets största enskilda arbetsgivare, vilket medför ett särskilt ansvar. Att skapa en förändring inom ramen för

den offentliga sektorns arbetsgivaransvar i kombination med ansvaret att skapa förutsättningar för politiskt deltagande för dessa grupper fordrar enligt landstinget extraordinära ansträngningar. Men på så sätt kan landstinget bidra till bättre förutsättningar för ökad jämlikhet och delaktighet.

Grön Ungdom instämmer inte i att arbetet har en avgörande roll i integrationsprocessen. Samhället måste kunna skapa möjligheter för alla att komma in i samhället utan arbete. Alla ska kunna komma in oavsett om man har jobb eller inte. De som vill ska kunna få arbete, men det utgör enligt Grön Ungdom inte grunden. Man håller inte heller med om att politisk demokrati och offentlig etik står i motsatsförhållande till rationalitet, produktivitet och effektivitet. Det kanske gäller produktivitet om det är fråga om att skapa flest prylar, och kanske effektivitet i hur snabbt de förbrukas. Men det gäller inte produktivitet av sådant som egentligen är viktigast för människor, eller effektivitet om det är fråga om hur vi på ett effektivt sätt ska nå dit.

Funktionshindre

Handikappombudsmannen, HO, menar att människor med funktionshinder ofta har en sämre position på arbetsmarknaden, sämre utbildning och en sämre ekonomi än den genomsnittlige medborgaren. Det finns forskning och statistik som visar att kvinnor med funktionshinder ofta missgynnas i förhållande till män. Även unga med funktionshinder är dubbelt utsatta i fråga om inflytande och delaktighet. Det pressade statsekonomiska läget har under nittiotalet inneburit att avgifter för människor med funktionshinder har höjts och att nya avgifter införts.

HO betonar att människor med funktionshinder stängs ute från de demokratiska arenor som andra kan välja att vara delaktiga i. Grunden för utjämning av politiska ojämlikheter för människor med funktionshinder är därför enligt HO en konsekvent tillämpning av de internationella dokumenten om de mänskliga fri- och rättigheterna. Rättighetsperspektivet måste få ett tydligare genomslag både i rikspolitiken och i tillämpningen av lagstiftning lokalt.

HO anser att även antidiskrimineringsprincipen måste få ett tydligare avtryck i den svenska lagstiftningen. För närvarande finns det bara ett skydd mot diskriminering för personer med

funktionshinder i arbetslivet. Vid världskonferensen om mänskliga rättigheter 1993 uttalades att särskild uppmärksamhet bör ägnas åt att säkra att funktionshindrade personer inte blir diskriminerade. Vidare uttalades att människor med funktionshinder tillerkänns lika behandling beträffande mänskliga fri- och rättigheter, inklusive aktivt deltagande i alla delar av samhället. HO menar att uttalandena skall ses mot bakgrund av att man på samma konferens betonade betydelsen av de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna samt att alla rättigheter är odelbara och ömsesidigt beroende av varandra.

HO hänvisar till att FN: s standardregler för att tillförsäkra människor med funktionshinder delaktighet och jämlikhet antogs av en enig generalförsamling 1993. Reglerna beskriver vad som krävs för att personer med funktionshinder ska bli fullt delaktiga och jämlika. För det första krävs att personer med funktionshinder får individuellt stöd för att skapa förutsättningarna för ett aktivt deltagande i samhället. För det andra krävs att hela samhället, inklusive skola, arbetsliv och kulturliv utformas på ett sätt som möjliggör deltagande.

Medborgerliga och politiska rättigheter, som att få sin röst hörd vid domstol eller att delta vid allmänna val, beror av hur samhället lyckats i sin ambition att tillgodose de ekonomiska, kulturella och sociala rättigheter som kommer till uttryck i FN: s standardregler. Reglerna visar således tydligt odelbarheten i de mänskliga rättigheterna och att de inte räcker med en väl utbyggd välfärd för att alla ska kunna delta på lika villkor.

HO lyfter fram Barnkonventionen som är viktig dels för att det är den enda konvention som innehåller såväl medborgerliga och politiska rättigheter som ekonomiska, kulturella och sociala rättigheter, dels för att den som enda konventionen uttalat lyfter fram "handikapp" som diskrimineringsgrund. Inom FN har arbetet under de senaste åren intensifierats för att betona rättigheter för människor med funktionshinder. Ett exempel är det uppdrag som kommissionen för mänskliga rättigheter givit kommissionären och den specielle rapportern för FN: s standardregler (CHR-2000/51, § 30). Ett annat exempel är UNICEF: s arbete med frågor som rör barn med funktionshinder.

HO hänvisar också till den nationella handlingsplanen för handikappolitiken I Sverige har frågor om funktionshindrades livssituation av tradition behandlats som en social fråga. Det leder till att rapportering av brister som leder till utanförskap inte uppfattas som brott mot mänskliga rättigheter eller brister i

demokratin utan som tillkortakommanden i den sociala välfärden. Genom regeringens nationella handlingsplan för handikappolitiken, Från patient till medborgare (prop. 1999/2000: 79), som antogs av riksdagen den 31 maj 2000, har rättighetsperspektivet fått ett stort genomslag. Enligt HO ligger utmaningen nu i att låta detta perspektiv genomsyra hela samhället och alla politikområden. Rättigheter för människor med funktionshinder måste integreras på samma sätt, och på samma nivå, som övriga mångfaldsfrågor – kön, etnicitet och sexuell läggning etc.

I handlingsplanen konstateras flera viktiga saker av betydelse för de frågor som utretts av demokratiutredningen. Där sägs att handikappolitik ytterst är en fråga om demokrati och att en inriktning på den framtida handikappolitiken skall vara att bekämpa diskriminering. Syftet är att arbetet tydligare ska inriktas på att ta bort de hinder som finns för funktionshindrades fulla delaktighet i samhället. Statsmakten vill åstadkomma ett perspektivskifte. Handikappolitiken ska därför förändras och bedrivas ur ett medborgarperspektiv.

HO konstaterar att den nationella handlingsplanen för handikappolitiken innebär en politisk satsning för människor med funktionshinder. Under förutsättning att planen genomförs och fungerar kan den förväntas leda till att politiska ojämlikheter för människor med funktionshinder minskar. HO förutsätter att den nationella handlingsplanen för handikappolitiken beaktas i det fortsatta beredningsarbetet av Demokratiutredningens betänkande. Först när den grundsyn som handlingsplanen förmedlar börjar få genomslag i praktisk politik i hela samhället, kan politiska ojämlikheter för människor med funktionshinder utjämnas.

Barnombudsmannen, BO, poängterar att barnkonventionen är mycket viktig eftersom det är den enda konvention som uttalat lyfter fram handikapp som en diskrimineringsgrund. Barns mänskliga rättigheter betraktas alltför ofta som förhandlingsbara sociala förmåner som kan göras beroende av ekonomiska hänsyn. Barn med funktionshinder drabbas enligt BO, hårt av ett sådant synsätt eftersom de i stor utsträckning är beroende av samhällets insatser för att kunna utvecklas och utöva sina rättigheter. I ett längre tidsperspektiv blir följderna ännu allvarligare. Barn som med tillräckligt stöd skulle kunna utvecklas till fullt delaktiga och jämlika vuxna medborgare får då inte den möjligheten.

Barnkonventionen betonar särskilt det funktionshindrade barnets rätt till individuell utveckling för att kunna delta aktivt i

samhället. Enligt FN:s standardregler har samhället ansvar för att skapa de förutsättningar som krävs för delaktighet.

Enligt BO har Sverige i ett internationellt perspektiv ett väl utbyggt regelverk för att kompensera barns funktionshinder. Lagar som lagen om stöd och service (LSS), socialtjänstlagen samt hälso- och sjukvårdslagen utgör ramen. Under senare år har dock lagarna försämrats ur den enskildes perspektiv. Handikappombudsmannen har sett tendenser till att ansökningar om stöd för att tillgodose rättigheter för barn med funktionshinder avslås. Motiveringen är att resurser saknas, oavsett barnets behov.

BO menar att en flexibel och stödjande skola rymmer alla barn oavsett behov och förutsättningar. En skola för alla gynnar alla barn och unga eftersom den förmedlar de grundläggande värden som samhället vilar på. Skolan har stor betydelse för ett funktionshindrat barns utveckling. Det är därför viktigt att skolan organiseras så att barnets rättigheter, exempelvis rätten till familjeliv och personlig integritet, också tillgodoses. BO anser att det perspektivet sänkades i den debatt om de statliga specialskolorna som pågick hösten 1999.

I debatten var det bärande argumentet för specialskolorna att kommunen inte levt upp till sitt ansvar för barn med omfattande funktionshinder. Men om statligt finansierade specialskolor finns kvar minskar drivkraften för kommunerna att arbeta för en skola för alla. Det argumentet fick knappt något utrymme alls i diskussionen.

Handikappombudsmannen har genom anmälningsärenden uppmärksammat att segregerade lösningar väljs utan att man reflekterar över konsekvenserna. Det förekommer att särskolor placeras på ett sådant sätt att det blir svårt att integrera dem med den övriga skolan.

Det finns också oroande tendenser som tyder på att undervisning i särskilda grupper används alltmer. Även om undervisning i en mindre grupp kan vara positiv för en funktionshindrad elevs utveckling kvarstår den negativa effekten av att andra elever lär sig att avvikande kamrater sorteras bort. Det är fullt möjligt att elever får stöd i en liten grupp samtidigt som de är en del av gemenskapen. Det handlar om flexibla lösningar inom ramen för *ett* system. Undervisning i särskola eller mindre grupper bör därför alltid vara integrerad med annan skolverksamhet.

Knappt en fjärdedel av de kommunala myndigheterna tar inte fram information i anpassad form, t.ex. punktskrift, kassett eller på lättläst svenska. Det är en förutsättning för aktivt deltagande att

information är tillgänglig och begriplig. Information på lättläst svenska kan underlätta för barn och unga i allmänhet och för barn och unga med funktionshinder i synnerhet. Den kan även te sig begriplig för nyanlända personer som ännu inte helt behärskar det svenska språket.

Handikappförbundens Samarbetsorgan, HSO, anser att utredningen genomgående saknar kunskap och förståelse för vad det innebär att leva med ett funktionshinder och vad samhället måste göra för att skapa möjlighet till delaktighet och påverkansmöjligheter. Det går inte att diskutera möjlighet till delaktighet utan att ta upp behoven av tillgänglighet till lokaler, information och möjlighet till kommunikation. HSO anser att det är grundläggande behov som utredningen borde ha belyst.

Genom de få skrivningar som finns i utredningen märks tydligt den tro på informationsteknologin som skall riva alla hinder för funktionshindrade. IT är ett hjälpmedel inte en lösning. Politik och påverkan sker i mötet mellan människor, det kan inte ske utan anpassning av miljön och mötesformer. Mycket tyder också på att människor med funktionshinder har sämre tillgång till IT än andra medborgare. Många tillhör samhällets låginkomsttagare och arbetslösa vilket gör att få har de ekonomiska möjligheterna att skaffa sig en dator .

HSO anser därför att utredningen misslyckats i sitt uppdrag att belysa förutsättningar för alla medborgare i den framtida svenska demokratin HSO håller dock med utredningen om behovet av att stärka de tre prioriterade gruppernas delaktighet i samhället. Men genom denna prioritering och frånvaron av analysen över funktionshindrades situation förstärks och legitimeras utanförskapet av personer med funktionshinder .

HSO anser att demokratiutredningen borde ha genomfört en studie av personers med funktionshinder behov för att tillförsäkra inflytande och delaktighet i de demokratiska processerna. Genom att prioritera tre grupper legitimerar utredningen utanförskapet av de grupper som inte tas upp i utredningen

Med hänvisning av ovanstående ställer sig HSO tyvärr negativ till det som framkommit i Demokratiutredningen. HSO tycker att det är beklagligt att så en så stor grupp inte har beaktats i utredningens arbete. Det visar också på den bristande förståelse som gruppen funktionshindrade får för sin situation i samhället.

HSO anser att Demokratiutredningens användningsområde är mycket begränsad eftersom en proposition byggd på dess innehåll skulle stänga ute de 10 procent av Sveriges befolkning som har ett

funktionshinder. HSO anser i och för sig inte att demokratiutredningen skulle ha presenterat förslag på utformning av tillgängliga lokaler, information eller IT. Men man anser att det var utredningens skyldighet att peka på de hinder som finns för den fortsatta utvecklingen av demokratin. Då hade utredningen kunnat ligga till grund för det fortsatta arbetet med att skapa ett samhälle där alla medborgare har lika möjligheter att delta i maktutövandet. Som det nu är måste det arbetet göras om från början.

Handikapprörelsens samarbetsorgan i Östergötland län (HSO) påpekar att funktionshindrade som grupp, till skillnad från de grupper demokratiutredningen anger, inte är lika definierbar och har inte de någorlunda avgränsade problem som anges för de samhällsgrupper utredningen anger. Funktionshindrade finns nämligen inom alla delar av samhället. Genom funktionshindret skapas ett handikapp som kan vara av varierande styrka i olika situationer och för olika individer. Att tillhöra någon av de behovsgrupper demokratiutredningen lyfter fram utgör i sig ett problem när det gäller delaktighet och deltagande i samhällslivet men att dessutom ha ett funktionshinder förstärker problemen ytterligare.

HSO i Östergötland anser därför att demokratiutredningen borde uppmärksammat funktionshindrades situation i alla samhällsgrupper och i synnerhet inom de grupper utredningen särskilt anger. Härutöver måste åtgärdsförslag i syfte att stärka funktionshindrades roll i den demokratiska processen utarbetas.

Det kan röra sig bland annat om förändringar i den fysiska miljön för de personer i som är rörelsehindrade eller på annat sätt är beroende av en anpassad miljö. Det är också nödvändigt att ge förståndshandikappade eller psykiskt funktionshindrade personer möjlighet att delta i demokratiska processen, inte minst genom olika former av personligt stöd.

Grund för dessa insatser skall vara bland annat FN:s Standardregler, FN:s Barnkonvention och förslagen i proposition 1999/2000:79 "Från patient till medborgare - en nationell handlingsplan för handikappolitiken" som antagits av riksdagen. Enligt HSO:s uppfattning är det yttersta vikt att demokratiutredningens betänkande kompletteras med uppgifter om hur alla funktionshindrade skall ges förutsättningar att delta i den demokratiska samhällsutvecklingen

Sveriges Dövas Riksförbund, SDR, konstaterar att funktionshinder har förbigåtts av utredningen. Olika brister i samhällets anpassning till funktionshinder i allmänhet och dövhet i

synnerhet utgör ett stort hinder på vägen mot större delaktighet och inflytande. SDR finner det allvarligt att demokratiutredningen inte funnit anledning att ta upp detta förhållande och därigenom marginaliserat en stor grupp medborgare.

SDR hemställer att regeringen mot bakgrund av ovanstående gör en förnyad översyn av dövas delaktighet i samhället. Detta skulle också vara helt i linje med regeringens mål i "Från patient till medborgare - en nationell handlingsplan för handikappolitiken" där det sägs att det handikappolitiska arbetet skall inriktas särskilt på:

att identifiera och undanröja hinder för full delaktighet i samhället för människor med funktionshinder,

att förebygga och bekämpa diskriminering mot personer med funktionshinder,

– att ge barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder förutsättningar för självständighet och självbestämmande.

SDR delar utredningens uppfattning att demokrati för en medborgare med funktionshinder handlar om att vara delaktig och att samhället och samhällsinformationen är tillgänglig. Att inte kunna kommunicera eller ta till sig information skapar ett utanförskap som kan vara svårt för andra att förstå. Detta utanförskap innebär för dövas del följande.

- Politisk information och debatt via radio är inte tillgänglig.
- Information och debatt via tidningar är endast delvis tillgänglig eftersom svenska är dövas andra språk.
- Sveriges Television har sedan flera år statens uppdrag att beakta funktionshindrades behov. Trots detta når bara en ytterst liten del av informationen och debatten fram till döva via TV
- Teckenspråkstolkning av politisk information och debatt förekommer i SVT endast kort tid före riksdagsvalen. Nyheter på teckenspråk sänder SVT sammanlagt 40 minuter i veckan. I övrigt finns ingen teckenspråkig samhällsinformation i SVT, TV4 eller i någon annan tv-kanal.
- För att delta i politiska möten måste döva använda teckenspråkstolk. Det råder stor brist på tolkar och följden blir att döva aldrig i förväg vet om han eller hon kan delta i ett möte eller ej. Det finns döva som har fått politiska förtroendeuppdrag, men som har stora svårigheter och problem att fullgöra dessa på grund av rådande tolksituation.

Synskadades Riksförbund menar att om synskadade ska kunna verka som politiker måste det finnas förutsättningar att vara delaktig, få del av information och kunna delge information. Det ska vara den enskilde som avgör vilket material som ska vara

tillgängligt, inte någon utomstående som ska göra en ekonomisk bedömning.

SRF och **Ungdomsstyrelsen** hänvisar till utredningens konstaterande att det inte är funktionshinder i sig som skapar handikapp utan samhällets otillgänglighet. SRF frågar varför inte detta har präglat utredningens övriga tankegångar och förslag.

Härnösands kommun stödjer betänkandets slutsats att man ännu inte kan tala om att det existerar ett jämlikt medborgarskap i Sverige. Kommunen letar dock förgäves i utredningen efter en analys om förutsättningar för människor med olika handikapp att vara delaktiga. Kommunen stödjer därför den kritik som Handikappombudsmannen framförde på DN debatt 2000-02-21.

Härnösands kommun anser att de kan bli bättre på att öka den politiska jämlikheten. Ett av de främsta utvecklingsområdena är att skapa jämlika förutsättningar och möjligheter för handikappade att delta och påverka. De utvecklingsstörda är kanske en av de mest eftersatta grupperna av medborgarna ur ett demokratiperspektiv.. Kommunen anser att en ordentlig översyn av Handikapplanen, där även demokratiperspektivet beaktas, kan vara ett startskott.

Kristdemokratiska Kvinnoförbundet hänvisar till att utredningen vill särskilt att ungdomar, arbetslösa och personer med utländsk bakgrund ska få större delaktighet i demokratisk utveckling. Förbundet vill dessutom sätta fokus på en grupp människor som fortfarande blir bortglömd i många sammanhang; de fysiskt och psykiskt funktionshindrade.

RSMH CARPE DIEM på Östermalm och Lidingö tror på utredningens påståenden att IT kan få stor betydelse för olika handikappgruppers deltagande i den framtida demokratin. Först är det vanligt att stadsdelar och kommuner har "handikappråd". Inom landstingsvärlden - i vart fall inom Stockholms län - är samverkan mera diffus. Till dessa väljs representativa ledamöter från olika handikappförbund. Det viktiga är emellertid socialnämndens direkta samverkan med olika handikapporganisationer i de frågor som gäller respektive organisation.

Enligt RSMH tillämpar de kommunala församlingarna - i vart fall i Stockholms län - inte socialtjänstlagens 21 a § och hälso- och sjukvårdslagens 8 § om samverkan med handikapporganisationerna. Lagtextens ord "samverkan" uppfattas som information, trots att lagstiftaren i vederbörande propositioner klart framhållit vikten av reell samverkan.

Enligt RSMH är det möjligt att IT kan främja en framtida informationsöverföring som kan förbättra demokratin. Men först

måste de lokala politikerna bli medvetna om de handikappades situation. De konstaterar att i deras stadsdel, Östermalm i Stockholm, fungerar demokratin bland politikerna ungefär som vid förra sekelskiftet - Handikappade säljs ut till vård hos dem som tar det lägsta priset. Någon delaktighet i besluten är det inte fråga om. Kunskapen om socialtjänstlagens handikappparagrafer är ofta obefintliga. Innan en handikappdemokrati kan fungera i deras stadsdel måste politikerna genomgå en elementär utbildning i socialtjänstlagens och hälso- och sjukvårdslagens elementära mål- och medel.

Utbildning och klass

Sveriges Förenade Studentkårer, SFS, påpekar att för många studenter är rollen som samhällsmedborgare inte alltid självklar. Då andra samhällsmedborgare ses som individer med skilda förutsättningar och möjligheter och behandlas därefter, ses studenter som en enhetlig grupp. Studenter är ofta en grupp som hamnar i kläm mellan olika system inte minst inom socialförsäkringsystemen.

Vad det gäller studenters möjligheter att få försörjningsstöd har många kommuner satt upp egna villkor, byggda på fördomar och schablonbilder, som bara gäller för individer som studerar vid en högskola. Det finns en allmän syn på "studenten" som en privilegierad 20-årig, vit, heterosexuell man med rika föräldrar och som gärna står för sonens uppehälle. Fördomar finns om andra grupper i samhället, men ingen skulle anses det acceptabelt att de fördomarna skulle vara underlag för kommunala beslut.

SFS utbildningspolitiska grundsyn vilar på alla individers lika rätt till utbildning. Detta är en förutsättning för det demokratiska samhälle där kunskap är avgörande för kulturell, social och politisk utveckling. Utbildningssystemet spelar en avgörande roll för möjligheterna av social förändring och strävandet efter ett demokratiskt samhälle. En höjd utbildningsnivå bland medborgarna som faktiskt är de yttersta beslutsfattarna förbättrar förutsättningarna för demokratin.

SFS menar att genom ökade kunskaper växer självförtroendet. Kunskap som sprids till stora grupper leder framåt, medan kunskap som stängs inne hos några få skapar motsättningar, orättvisor och klyftor. Fortfarande är det enligt SFS att sannolikheten är sju

gångar större att barn som växer upp i studievana hem söker vidare till högre utbildning än barn till icke akademiker. Högskolan har under 90-talet genomgått en kraftfull expansion vilket medfört att fler än någonsin studerar på landets lärosäten.

Detta till trots så är andelen med föräldrar utan akademisk bakgrund lika liten som tidigare. Sett utifrån ett demokrati-, inflytande-, legitimitets-, rättvise- och kvalitetsperspektiv är detta något som SFS finner vara oacceptabelt. Det är en fara för demokratin om de som har en högre utbildning och därmed besätter ledande positioner i näringslivet och staten, alltid kommer från en socio- kulturellt homogen medelklassmiljö. Faktum är att personer i ledande positioner för det mesta rekryteras ur de högskoleutbildades skara. Fördelningen av ledande positioner efter social bakgrund har enligt SFS blivit jämnare, men sett till etnicitet är det fortfarande en grav snedfördelning. Ett skevt urval gör att den representativa demokratin inte kan vara representativ. Beslutsfattarna är inte representativa för befolkningen.

Åmåls kommun menar att det är stor skillnad mellan olika grupper. Högutbildade har exempelvis betydligt större möjligheter än lågutbildade. Kommunen anser att politiken använder ett fikonspråk som stänger ute stora grupper från att delta i samtalet

Stad och land

Folkbildningsrådet och **Svenska Jägarförbundet** instämmer i utredningens konstaterande att glesbygdsbefolkningen inte är politiskt svagare än stadsbefolkningen. Den förra har mer kontakter med och närmare till beslutsfattarna. Folkbildningsrådet understryker att detta gäller på den lokala demokratiska nivån. Men som kollektiv betraktat torde det inte råda någon tvekan om att glesbygdsbefolkningen är politiskt svagare. Det beror på att de är färre, de har mindre att besluta om och har betydligt svagare mediabevakning och täckning än befolkningen i storstadscentra. Om devisen "Hela landet skall leva" måste samhället, enligt rådets mening, vidta ytterligare åtgärder för att stärka landsbygden och dess befolkning.

Jägarförbundet menar att det är storstadsperspektivet som dominerar beslutsfattandet och glesbygdsbefolkningen upplever omvänt en maktlöshet. Det hjälper inte att ha nära till de lokala beslutsfattarna eller att man engagerar sig i lokala opinionsgrupper,

eftersom besluten tas någon annanstans Glesbygdsbefolkningen upplever att de är utelämnade.

Jägarförbundet betraktar detta som allvarligt. Större delen av Sveriges geografiska yta består av glesbygd, fjäll och vildmark. Det är dessa vidsträckta områden som härbärgerar rikedomarna av biologisk mångfald. Den ska förvaltas och skyddas på ett långsiktigt hållbart sätt. Under överskådlig tid måste ansvaret för detta ligga hos lokalbefolkning och lokala myndigheter. För att det ska bli möjligt måste de som bor i dessa områden känna att de kan påverka utvecklingen, ha ett insiktsfullt stöd från samhället i övrigt. Först då får beslutsfattandet demokratisk legitimitet i varje del av landet.

Uppvidinge kommun är en glesbygdskommun med många små tätorter. Genom den samhällsomvandling som pågår från jordbrukssamhälle, via ett industrisamhälle och mot ett informationssamhälle har Uppvidinge kommun under en lång tid fått vidkännas en negativ befolkningsutveckling. För de som bor i Uppvidinge gäller det att gilla läget och göra det så bra som möjligt för de som väljer att bo kvar i kommunen eller flytta till kommunen. De tillgångar som finns i kommunen i form av bl a humankapitalet måste utvecklas. De demokratiska processerna är ett verktyg för en sådan utveckling.

Effekterna av den pågående samhällsomvandlingen i form av befolkningsminskning får enligt kommunen inte gå så långt att man förlorar grundläggande serviceinstitutioner såsom skola, butik, näringsställe i de små tätorterna i kommunen. Ett bibehållande av de naturliga mötesplatserna är en förutsättning för den demokratiska processen och samtidigt en tillgång för att skapa framtidstro för invånarna i kommunen.

Kommunen bedömer att utvecklingen av demokratin är mera resurskrävande i en kommun av glesbygdskaraktär än i mera tätt befolkade områden. Det är exempelvis svårt för en nämndsordförande, i en kommun med Uppvidinges struktur och med sina många små tätorter och relativt stora avstånd, att få tidsmässiga resurser för att kunna föra en bra dialog med invånarna. I glesbygdskommuner blir kostnaden per capita för den politiska verksamheten större än i andra typer av kommuner.

IT i demokratins tjänst

Utredningens bedömning: IT kan användas för att stärka civilsamhället och för att främja deltagardemokratien. Den nya informationstekniken har en potential när det gäller att vidga medborgarnas möjligheter att delta i och påverka problemformuleringarna och diskussionerna före beslut i folkvalda församlingar. En statlig och kommunal politik bör i första hand inrikta sig på att utveckla tekniker och metoder för en sådan deltagardemokrati med IT-stöd.

Behovet av en e-strategi

Flera kommuner påtalar behovet av en e-strategi. **Nyköpings kommun** anser att IT är en mycket viktig framtidsfråga som måste kopplas till den demokratiska processen. Kommunen avser därför att skaffa sig en IT-strategi ur demokratiperspektiv. Kommunens ansats är att IT-tekniken ger möjligheter till nya former för medborgarna att utöva inflytande i den demokratiska processen på lokal nivå, vilket man bör vara öppen för att pröva (exempel: lägga ut icke färdiga förslag på nätet). Kommunen anser att det är angeläget med ett internt utvecklingsarbete i kommunen

Stockholms stad anser att IT i betydligt högre utsträckning än hittills bör användas i syfte att utveckla demokratin. Det är nu viktigt att ta steget från information till kommunikation och att utveckla formerna för insyn, informationsspridande, debatt, kommunikation och inflytande. Demokratifrågorna är därför en viktig del i den e-strategi som man har tagit fram i Stockholms stad. Hur detta kommer att påverka politikerrollen och det politiska beslutsfattandet kommer kommunen att studera vidare.

Även **Uppsala kommun** har antagit en IT-strategi som bl a slår fast att informationsteknikens möjligheter ska tas tillvara för att underlätta medborgarnas kontakt med kommunen och därmed bidra till ökad demokrati. Kommunen bör genom medborgarkontor och bibliotek erbjuda de som inte har tillgång till dator hemma eller genom arbetet att få del av informationen.

Även **Linköpings kommun** har antagit ett e-program för kommunen. Programmet anger vision, policy och åtgärdsplan för att nå visionen och policyn. Bl. a slås fast att IT skall användas för

att stärka demokratin och IT skall vara enkel att använda och tillgänglig hela dygnet. Alla kommunala verksamheter skall vara anslutna till kommunens nät och externa utförare skall vara näbara i nätet.

Västerås kommun menar att det nya mediet är ett snabbt och enkelt sätt för att nå ut med information och att inhämta synpunkter. Därför behövs det ett strategiskt arbete för att finna former för att på ett bra sätt nyttja den nya tekniken så att den blir en tillgång i kontakterna med medborgarna.

Kommunen redovisar att alla elever i Västerås stad har tillgång till en egen e-postadress. Det ger mycket goda förutsättningar i kontakterna med skolan. Ungdomar i dag har ett naturligt och självklart förhållande till användning av IT. De använder detta medium som ett sätt att hålla kontakt med sin omgivning, ett forum att inhämta information och kunskap. Därför är det enligt kommunen viktigt att använda detta medium på ett medvetet sätt för att engagera ungdomar också i politiken.

IT för att stärka civilsamhället och främja deltagardemokratin

Statskontoret är kritisk mot utredningen därför att den talar om medborgerligt deltagande i alltför abstrakta termer utan att egentligen närmare problematisera eller exemplifiera. Ändå genomsyras utredningen av normativa åsikter om att det medborgerliga deltagandet bör öka. Enligt Statskontorets mening bör en utveckling av medborgardeltagande i policyprocessen föregås av en närmare analys av syfte, former och konsekvenser.

En vanlig legitimitetsgrund för att utforma arrangemang för deltagande är att politiken blir bättre genom bättre beslutsunderlag och bättre förankring. Det är alltså deltagandets förmåga att bidra till en effektivare politik som är det centrala.

Andra bedömare riktar mer uppmärksamhet mot deltagandets processer. Utifrån detta perspektiv kan en deltagardemokratisk utveckling ses som en kulturell utveckling, en process där människan tillägnar sig de individuella och kollektiva färdigheter som är nödvändiga för att delta i det offentliga livet. Det är deltagandets förmåga att utveckla medborgarna som är det viktiga.

Statskontoret anser att utvecklingen av ny informations- och kommunikationsteknik på ett grundläggande sätt förändrar demokratins förutsättningar och att "vår digitala framtid" bör vara föremål för en bred demokratisk debatt. Begrepp som e-

government, e-governance och e-demokrati behöver ges ett tydligare innehåll.

Hittills har diskussioner främst förts kring e-government – en elektronisk förvaltning. I rapporten *24-timmarsmyndighet* har Statskontoret pekat på en rad kriterier för offentliga webbplatser som man menar bör gälla för alla myndigheter, allt i syfte att öka tillgänglighet och delaktighet. Statskontoret anser att regeringen bör skärpa kraven på myndighetsinformation och -tjänster på Internet och att tillgängligheten kan öka avsevärt. Därmed kan en av demokratins grundpelare stärkas.

Statskontoret anser att det är angeläget med fortsatta diskussioner kring hur e-government, men även e-governance, kan utveckla den svenska demokratin. Liksom många andra bedömare anser Statskontoret att diskussioner kring dessa begrepp måste ta sin utgångspunkt från idéer om vilken demokrati vi vill främja snarare än från vad som är tekniskt möjligt.

Även **Trosa kommun** betonar att frågan vilken demokrati informationstekniken skall främja är viktig. Den snabba demokratin i form av beslutande webbomröstningar eller den starka demokratin i form av rådgivande omröstningar med den representativa demokratin som grund. Frågan är intressant av det skälet att IT onekligen väcker förhoppningar hos befolkningen om ökat inflytande.

Kommunen undrar emellertid om tjänstemän och förtroendevalda är beredda att släppa ifrån sig en del av makten. Medborgarnas dagordning kanske ser annorlunda ut. Vilken skall då gälla? Och hur tidigt i den politiska processen skall folket tillåtas komma in? Ett av demokratins huvudproblem, som ingen teknik kan göra något åt, är att många människor upplever att deras engagemang inte spelar någon roll.

Kommunen anser att det finns en risk att webbdemokratin kan bli en skendemokrati som ytterligare fördjupar den svenska demokratins legitimitetsproblem. Att öppna nya kanaler med hjälp av ny teknik ger aldrig automatiskt en fördjupad demokrati. Kommunens uppfattning är att det här finns ett vägskäl för den svenska demokratin. Det räcker inte att peta lite med foten i gruset för att därefter välja väg. Frågan måste upp på den politiska dagordningen, framförallt på den kommunala.

Kommunen anser att det inte heller går att förlita sig på att IT-tekniker eller motsvarande skall skapa lösningar för en vitaliserad demokrati med hjälp av IT. Det torde främst ankomma på de förtroendevalda att vara banerförare och driva utvecklingen. Om

inte de förtroendevalda engagerar sig är risken stor att viktiga beslut om demokratins framtid fattas utan dem.

Enligt Trosa kommun råder det inget tvivel om att Internet kan bli startpunkten för ett nytt ungt politiskt engagemang. IT-tekniken öppnar för en fördjupad demokrati, snabba opinionsundersökningar och för val. Även den framtida partistrukturen kommer att påverkas. Nya partier kommer att växa fram som inte i traditionella termer kommer att samla väljarnas intressen kring partiets ideologi och agenda, utan från vad deras väljare tycker och anser bör göras i olika frågor, som diskuteras löpande på partiets hemsida i olika chattgrupper.

Men webbdemokratin måste givetvis bli tillgänglig för alla på rimliga villkor. Det finns en uppenbar risk att svaga grupper ställs utanför en IT-baserad demokratisk process. Kommunen anser dock att de tekniska grundförutsättningarna är goda i Sverige till följd av de väl utbyggda telekommunikationerna. Tillväxten bland Internetanvändare i Sverige har gått med en rasande fart. På det viset påminner Internetspridningen om spridningen av TV och telefon – idag var mans egendom.

Arbetslivsinstitutet knyter an till utredningens farhågor om att vi kan riskera att få en elitdemokratisk utveckling där politikerstyret ersätter medborgarstyrelsen och där den demokratiska aktiviteten koncentreras till valdagen. Utredningen ser främst IT som ett hopp i mörkret. Arbetslivsinstitutet menar att det är ett problem med att Demokratiutredningen lanserar en IT-lösning. Risken är att den därmed förlorar fokus på alla de övriga utvecklingsinitiativ och processer som drivs.

Sollentuna kommun påpekar att e-demokrati är ett begrepp som kan tolkas på en mängd olika sätt. Det kan vitalisera det politiska arbetet och demokratin. Kommunen betonar dock att man inte får se e-demokrati som lösningen på det minskade politiska engagemanget. Den nya tekniken erbjuder möjligheter för politiker och medborgare att tillsammans bygga nya relationer. Tekniken ger möjlighet att bryta invanda mönster och skapa en bättre kontinuitet och snabbhet i dialogen.

Därför handlar e-demokrati om så mycket mer än att t.ex. rösta via datorn. Möjligheten ligger i att fördjupa dialogen och ge medborgarna möjlighet att komma in i beslutsprocessen på ett tidigt stadium och därmed ge de förtroendevalda bra beslutsunderlag. Detta utan att man fräntar politiken ansvaret för helheten, ett ansvar som man inte kan kräva att den enskilde kommuninvånaren tar.

Kommunen påpekar att demokrati måste få ta tid. Därför förespråkar kommunen att IT används i utvecklingen av vad utredningen kallar den "starka demokratin" där den representativa demokratin råder men där värdet av genomgripande diskussioner är grundläggande. Medborgarna får möjligheter att genom IT få tillgång till information och synpunkter men även ingå i interaktiva dialoger med andra på nätet. Detta står enligt kommunen inte i motsättning till att kommunen även utnyttjar tekniken för att ge medborgarna möjlighet att snabbt säga sin mening i en politisk fråga. Men då är det också viktigt att politikerna är beredda att ta hand om folkviljan på ett sådant sätt att det inte får motsatt effekt.

Uppsala läns landsting menar att utvecklingen av snabb IT-baserad kommunikation, lättillgänglig och snabbt åtkomlig information och snabb spridning av synpunkter lätt leder till en förväntan att också de politiska/ demokratiska processerna ska gå snabbt. Men en stressad demokrati kan leda till att de viktiga processerna, med förankring och skapande av delaktighet, skyndas igenom för att själva beslutstillfället ska klaras av så snabbt som möjligt. Men de demokratiska processerna är många gånger viktigare än de formella besluten, framför allt för att skapa en bra deltagardemokrati.

Örebro folkhögskola är inne på samma linje. Den anser att nätet är en arena som lämpar sig väl för direktdemokrati och förväntas få ökad betydelse just för att det är lättillgänglig för många och ger möjlighet till snabba beslut. Det finns enligt folkhögskolan en inbyggd konflikt i att å ena sidan låta demokrati ta tid samtidigt som det å andra sidan finns en efterfråga på den snabbhet som datorn ger möjlighet till.

Folkhögskolan anser att nätet skulle kunna vara en sådan plats för breda diskussioner som efterfrågas i betänkandet under förutsättning att alla har jämlika förutsättningar att nyttja datorn. En majoritet av de grupper som folkbildningen ska rikta sig till har idag varken tillgång till datorer eller kunskap för att använda dem. Att inte kunna använda sig av datorn ger en känsla av utanförskap.

Folkhögskolan menar därför att folkbildningen har en mycket viktig uppgift att lära sina målgrupper att kommunicera och göra sina röster hörda via datorn. Tillgängligheten till offentliga datorer med Internetanslutning måste därför öka. Det är också viktigt att utveckla nya offentliga rum där människor kan mötas både virtuellt och fysiskt. Men det är också viktigt att värna om de fysiska mötena. Även om hela befolkningen skulle behärska kommunikation via datorn löser det inte demokratins problem.

Färnebo Folkhögskola är också inne på att folkhögskolorna och studieförbunden borde kunna spela en ännu viktigare roll när det gäller att tillhandahålla mötesplatser för ett brett medborgerligt deltagande. För detta behövs också resurser. Utan ekonomiska och institutionella resurser faller den moraliska argumentationen för medborgarnas rätt till deltagande och inflytande platt till marken.

Västerås folkhögskola menar att det viktigaste är man först väcker och skapar ett intresse för delaktighet i samhällsutvecklingen. Därefter kan IT bli ett verktyg i att skaffa information och göra sig hörd.

Kalmar kommun instämmer i att den nya informationstekniken är under utveckling och kan innebära att den mänskliga, fysiska kontakten minskas. Men å andra sidan kan man nå nya medborgare och få ett annat engagemang genom olika möjligheter till kommunikation via Internet .

Täby kommun instämmer i att den nya informationstekniken kan få stor betydelse för vissa grupper, t.ex. minoriteter som är spridda över ett större område, funktionshindrade m.fl.,. Tyvärr har denna teknik också kommit att användas av antidemokratiska grupper, som vill sprida andra sorters budskap. Även **Trollhättans kommun** pekar på vissa baksidor av den snabba utvecklingen inom informationstekniken För närvarande opererar olika extremgrupper på Internet, vilka sprider hets mot folkgrupp. IT utvecklingen har också medfört nya möjligheter till annan brottslig verksamhet. Möjligheter till rättslig påföljd bör enligt kommunen lyftas upp i ett internationellt forum och uppmärksammas

Trollhättans kommun är dock i grunden positiv till IT-utvecklingen. Den öppnar nya möjligheter för den representativa demokratin att nå ut till medborgarna, oavsett fysiskt avstånd. Kommunen ser försöken att kommunicera och föra dialog med medborgarna via elektroniska diskussionsfora som ett bra komplement till de traditionella kanalerna. Kommunen anser att skolan har en viktig uppgift när det gäller att lära ut tekniker och utveckla förmågan att kritiskt tolka och analysera information.

Riksförbundet Hem och Samhälle delar utredningens uppfattning om att det finns områden där IT tekniken kan underlätta och förbättra informations och kommunikationsformer och där den nya informationstekniken kan stimulera ett politiskt intresse och deltagande.

Ungdomens Nykterhetsförbund håller helt med om tankegångarna i det här avsnittet. Förbundet instämmer i att IT kan skapa möjligheter, men vill samtidigt framhålla att det personliga

mötet mellan medborgare och politiker fortfarande är viktigt. Att ge människor en möjlighet att möta politiker av kött och blod är kanske det bästa sättet att minska misstron mot politiker.

SEKO anser att dessa frågor kräver en fortsatt och fördjupad utredningsinsats. **Götene kommun** är dock skeptisk till en renodlad IT-demokrati eftersom den kan bli alltför ytlig. Man värnar istället om möten mellan människor.

Motala kommun anser att man bör vara försiktig med alltför omfattande e-demokratiexperiment. Givetvis ska utvecklingen inom IT-området tas tillvara och medborgarna om möjligt stimuleras via satsningar på bättre information på hemsidor och fler interaktiva tjänster. Motala kommun arbetar f.n. med flera sådana utvecklingstankar. Dessa utvecklingsprojekt kommer dock att ses som komplement till existerande arbetssätt. Vad som kan vara positivt med IT, som en kanal till demokratiarbete, är möjligheten att nå ungdomar på ett bättre sätt. Både genom skolarbetet och i hemmet kan IT spela en stor roll när det gäller delaktighet och inflytande från ungdomars sida i demokratiarbete.

Medborgarnas möjligheter att delta i och påverka problemformuleringar och diskussioner före beslut.

LO menar att IT innebär ökade möjligheter för dialog, kommunikation och påverkan. LO har använt sig av ett sådant verktyg för att i en process med medlemmarna mejsla fram en gemensam analys och ställningstaganden kring LO:s Demokratiutredning. Databasen har namnet Dialog Demokrati. Denna satsning har kompletterat det traditionella arbetssättet med studiecirklar. Sedan starten 1998 har över 0.000 personer besökt databasen för att delta och följa LO:s demokratidebatt. Ett betyg så gott som något på att forumet fungerar.

Svenska Jägareförbundet ser den nya IT-tekniken som ett viktigt redskap för att förstärka medlemskontakterna, kommunikationen mellan olika organisationsled och möjligheter för enskilda medlemmar att utbyta åsikter sig emellan och mellan ledning och medlemmar. Dessutom blir organisationen mer öppen och tillgänglig för allmänheten.

Sedan 1998, då Jägareförbundet publicerade en egen webbsajt på Internet, har besöksfrekvensen stadigt ökat månad för månad. Under oktober månad 2000 besöktes den av 54.000 personer. De söker fakta om olika viltarter, om lagstiftning, forskningsresultat etc. Kontaktytan har också breddats långt utanför medlemsleden.

Det visar sig i de frågor och synpunkter, även kritiska sådana, som kommer in via e-posten.

Öppenheten kan dock ha sina problem. Eftersom jakt i vissa grupper uppfattas negativt eller kontroversiellt "bombarderas" hemsidan ofta utifrån. En annan iakttagelse är att såväl medlemmar som utanförstående inte söker upp en särskild nivå i organisationen. De vänder sig direkt till organisationen för att föra fram en åsikt eller för att ställa frågor. En tendens är att de som är intresserade inte bryr sig om den "hierarkiska" uppbyggnaden i tre olika led, som gäller för Jägareförbundet liksom de flesta ideella organisationer. Om den tendensen håller i sig kan olika mellanled komma på mellanhand eller hamna i ett tomrum. Detta yttre tryck är en ny och vitaliserande utmaning för de traditionellt uppbyggda organisationerna, som bör tas tillvara.

AMS betonar att Internet erbjuder stora möjligheter att åskådligt, strukturerat och snabbt ge information om verksamheten. Även när det gäller Internets interaktiva möjligheter anser AMS att det finns stora utvecklingsmöjligheter. För närvarande finns det dock inte något fast forum på www.ams.se för medborgarna att lämna synpunkter på Arbetsmarknadsverkets verksamhet.

Glesbygdverket lyfter fram sin egen webbplats som ett öppet rum där ambitionen är att deras målgrupper skall kunna påverka verksamheten genom insyn i bland annat skrivande av remissvar och arbete med EU-program. Glesbygdverket betonar dock att man måste ta hänsyn till skillnaderna i IT-mognad i detta arbete. Tillgängligheten och benägenheten att använda dessa kanaler varierar mellan olika grupper i samhället.

Malmö stad delar utredningens positiva inställning till informationsteknikens demokratiska möjligheter. Gentemot den svenska demokratin största bekymmer ökande orättvisor ger IT sannolikt inget större bidrag. IT-tekniken kan inte heller ersätta mötet mellan människor. Under förutsättning att informationstekniken görs mera tillgänglig än idag anser Malmö att det knappast finns något annat område som erbjuder så många positiva möjligheter till förbättrad information och kommunikation.

Utöver de områden som utredningen pekar på tillför man följande områden:

- IT stöd kan göra det möjligt för fritidspolitikerna att mycket bättre än idag ta del av och påverka den kommunala beslutsprocessen och därmed motverka den koncentration som

dessvärre ofta blir till ett fåtal heltidsanställda politiker och till kommunala tjänstemän.

- IT kan även utveckla de politiska arbetsformerna och därmed göra ett ofta betungande arbete som fritidspolitiker mera uthärdligt. Bundenheten i tid och rum med långa och tidskrävande sammanträden kan säkert minskas.
- IT kommer sannolikt också att omforma vårt samhälle i många avseenden som idag är svåra att överblicka. Att TV haft stora konsekvenser på vårt samhällsliv och på hur vi möts och utbyter idéer och därmed demokratin är väl dokumenterat i forskningen. Kanske kommer även IT att få en lika stor effekt för hur vi lever och organiserar våra liv. Mediekonsumtionen blir ju t ex mindre tids och rumsbunden. Det går inte idag att överblicka detta område (och utredningen låter delvis bli). Men ett rimligt antagande är att det i denna utveckling finns såväl demokratiska risker som möjligheter.

Öckerö kommun understryker att den moderna IT-tekniken bör kunna tas i bruk för informationsutbyte, debatt och opinionsbildning inom ramen för en dialog mellan kommunen och intresserade grupper såsom samhällsföreningar och enskilda individer. Man tycker dock att betänkandet fokuseras väl mycket kring röstning via Internet. Den viktigaste förändring som IT innebär är att medborgarna via Internet ges möjlighet att ta del av kommunala förslag och av utlåtanden från icke politiskt valda medborgarföreträdares, i form av råd eller samhällsföreningar, i aktuella frågor. En sådan information inspirerar enligt kommunen till nya idéer, fortsatt debatt och till allianser mellan olika grupper i samhället.

Bohusläns Socialdemokratiska Partidistrikt menar att det finns en oro över att den nya tekniken skall dela upp befolkningen i ett A och ett B-lag. Framför allt oroas många av att det i IT samhället alltid är så bråttom, man hinner inte med att tänka. Partidistriktet ser inget hot i den nya tekniken, snarare att demokratin skulle tjäna på att den kom till användning i demokratin tjänst. Men eftertanken, analysen, den nödvändiga bearbetningen och diskussionen av politiska problem tar i princip lika lång tid som förr. Och det gör det även om man använder modern och snabb teknik. Partidistriktet menar att detta är något som måste vägas in när IT tekniken används med syfte att stärka demokratin.

Socialdemokraterna i Dalarna anser att den möjlighet som IT ger att stärka civilsamhället och för att främja deltagardemokratin

bör tas tillvara. På detta område är det viktigt att beslutsfattarna inser värdet av ett ökat medborgardeltagande och vågar "dela med sig" av makten. Det är inte tekniken som är hindret utan förmågan att ta till sig tekniken och bristande insikt om dess värde hos de etablerade beslutsfattarna som enligt partidistriktet hämmar denna

PRO anser att problemformuleringar och diskussion inför beslut i folkvalda församlingar måste ske i en bred politisk process där medborgarna i politiska partier och folkrörelser på möten och sammankomster och genom diskussion i olika medier deltar i processen. IT är och kommer i ökad utsträckning att vara en del i denna process, men IT kan inte ges en särställning. De medborgare som av olika skäl under överskådlig tid inte kommer att ha tillgång till IT får inte diskrimineras i den politiska processen

Metoder för en deltagardemokrati med IT-stöd.

Härnösands kommun ser att ungdomarna har den kraft och mycket av den kompetens som behövs för att utveckla användandet av IT i demokratins tjänst. Kommunen kommer därför att kraftsamla dessa insatser och koppla dem till ett ungdomsfullmäktige. Man har också för avsikt att utveckla kommunens hemsida så att den kan fånga upp medborgarnas engagemang i olika kommunala angelägenheter, inte bara riktat till kommunala beslutsfattare, utan även till partierna och andra intressegrupper inom Härnösands kommun.

Även **Älmhults kommun** pekar på att IT kan ha särskild betydelse för att fånga upp de ungas åsikter. IT kan användas för opinionsundersökningar för att kanalisera idéer och förslag och kanske till och med vid val. Kommunen anser att information på Internet ska vara såväl korrekt som lättläst.

Simrishamns kommun anser att informationstekniken är ett stöd för att ge medborgarna ökad insyn i den kommunala verksamheten. Om alla offentliga handlingar (t ex beslutsunderlag i form av utredningar, konsekvensanalyser, remissyttranden och beslutsförslag) finns tillgängliga på kommunens hemsida före beslut, blir det också möjligt för medborgarna att påverka beslutsfattarna före beslut. Detta är en förutsättning för att medborgarnas engagemang ska kännas meningsfullt.

Norrköpings och **Finspångs kommuner** är negativa till att pröva folkomröstningar på nätet eftersom det finns en ojämn spridning av datorer bland medborgarna och att det fortfarande finns problem kring frågor om teknik och valhemlighet. Internet

kan däremot vara ett utmärkt hjälpmedel för information och debatt före beslut. Genom att lägga ut handlingar och annan information på hemsidor samt skapa debattrutor i anslutning till detta bör möjligheter finnas för en levande diskussion på nätet. Det är kommunens uppfattning att alla förtroendevalda bör kunna nås med e-post samt få utbildning för att kunna hantera informations-tekniken.

Karlstads kommun betonar att kommunerna inte bör nöja sig med att enbart ge information på sin hemsida, utan också utnyttja möjligheten att använda tekniken som ett demokratiskt instrument. Kommunmedlemmarna bör ha möjlighet att t ex lämna synpunkter i för kommunen viktiga frågor och delta i diskussioner för att på så vis delta i beslutsunderlaget. Försök bör dessutom göras med Internetbaserat röstande.

Trosa kommun pekar på att utvecklingen går allt för sakta. Enligt KommunAktuellt den 11 maj 2000 lägger endast två av tio kommuner beslutsunderlag på nätet inför sammanträden i nämnder och styrelser. Fyra av tio lägger inte ut några protokoll efter sammanträdena. En av fyra kommuner har ett interaktivt debattforum på sin webbplats. Närmare hälften av kommunerna har inte e-postadresser till de folkvalda fullmäktigeledamöterna på sina hemsidor. Trosa kommun erkänner att den inte är ett föredöme i sammanhanget. Men de har ambitionen att arbeta vidare med att utveckla den kommunala servicen på sin hemsida samt söka dialog med kommunmedborgarna.

Trosa kommun pekar på Bollnäs kommuns hemsida som ett gott exempel. Den ger medborgarna möjlighet till webbdiskussioner med förtroendevalda och tjänstemän. Vidare genomförde Norrmalms stadsdelsnämnd i Stockholm en rådgivande webbomröstning om ett nytt parkeringshus i april 2000.

Kungsbacka kommun anser att det mest genomgående i utredningen är försöken att hitta nya arenor för mötet mellan medborgarna och de förtroendevalda. Alla tycks vara överens om att samtalen måste öka. Mer av informationsutbyte och diskussioner innan beslut tas kan ge ökad trovärdighet åt den demokratiska processen, som ett sätt att utöva inflytande på samhällets utformning. Detta bekräftas också i den webbenkät som kommunen har lagt ut på kommunens hemsida som ett litet stickprov. Svaren är inte tillräckligt många för att vara representativa, men ger en liten temperaturmätning från dem som är aktiva på Internet.

Kommunen har bland annat ställt frågan om hur man skall underlätta samtalet mellan medborgare och kommunen. De svar som har kommit in visar att medborgarna saknar debatten kring vad vi vill med vår kommun i det längre perspektivet och att de inte vill ha så mycket fokus på de ekonomiska problemen. Man efterlyser också enklare språk och lättillgänglig information till alla hushåll om vilka beslut som tagits och vilka frågor som är aktuella. Många vill att det skall vara lättare att få till stånd folk-omröstningar.. Några uttrycker att det är för litet skillnad mellan partierna och att själva partiformen är förlegad.

Eskilstuna kommun menar att de redan använder informationstekniken i demokratins tjänst. Under kategorin "Inflytande och påverkan " på kommunens hemsida har intresserade kunnat ta del av utredningar och frågeställningar och inbjudits att lämna synpunkter. Det har gällt närdemokrati, handikapplan och etnisk integration. Hemsidan har också använts av Arbetsmarknadsnämnden för att få synpunkter på sin verksamhetsplan för nästa år. Inom de närmaste åren kommer IT att användas i betydligt högre utsträckning än hittills både för att informera och betjäna invånarna och interaktivt för kommunikation och för att få reda på invånarnas åsikter.

Linköpings kommun redovisar att kommunens hemsida har uppgifter om kommunens mål och organisation, verksamheter och budget, protokoll och handlingar samt projekt och planer. På hemsidan finns också uppgifter om byggplaner och aktuella program/planer för skilda områden. Aktuell kommunfråga ger möjlighet för dialog om fråga som just nu är aktuell. Ungdomskanalen är öppen för skolorungdomar. Det finns möjligheter att kommunicera med politiker och vissa anställda.

Bland de projekt som drivs inom IT finns några med direkt koppling till demokrati och det gäller "Informationsprojektet". Projekt syftar till att göra mer information tillgänglig via Internet och intranät. Projektet politikerdatorer syftar till att utrusta förtroendevalda med datorpaket som ökar deras möjligheter att få tillgång till information och interaktiva kontakter med medborgare och andra politiker. Planer finns på ökad interaktivitet med kontaktforum av olika slag, digitala blanketter för intern och extern service, kort sagt 24-timmarskommunen.

Nacka kommun bedriver ett kontinuerligt arbete för att utveckla och använda IT som en dubbelriktad kontaktmöjlighet med medborgarna (www.nacka.se). Inom plan- och bygglagstiftningens område arbetar Nacka redan med att ha

pågående planärenden med dess beskrivningar tillgängliga på Internet. Budget och bokslut finns alltid tillgängliga på Internet och hösten 2000 prövar kommunen nu lägga ut förslaget till Mål och Budget 2001- 2003, med en möjlighet för medborgarna att skriva direkt till partierna och ge synpunkter på förslaget.

Inom ett speciellt projekt kallat "Vision Nacka" ges medborgarna motsvarande möjligheter och tillströmningen av synpunkter via Internet är omfattande. Tillgången till dator kan naturligtvis vara en flaskhals, men kommunens invånare har generellt sett en mycket god tillgång till datorer och det finns många datorer för allmänhetens bruk på kommunens bibliotek.

Uppsala kommun utvecklar sedan ett par år dels ett särskilt IT-baserat informationssystem, kallat KOMETEN, dels ett nytt diarie- och ärendehanteringssystem, Doculive, som båda syftar till att förbättra informationen och insynen. Avsikten är bl a att skapa en snabb och enkel tillgång till allmänna handlingar. För de förtroendevalda har kommunen skapat ett särskilt e-post och konferenssystem – POLIT – som samtliga förtroendevalda har tillgång till. Kommunen planerar att i arbetet med den kommande översiktplanen inbjuda medborgarna till en dialog via Internet och kommunens hemsidor.

Värmlands läns landsting redovisar att man har medverkat i ett skandinaviskt projekt på temat IT och demokrati tillsammans med landstinget i Dalarna, Hedmark fylkeskommune i Norge och Århus amt i Danmark. Detta projekt har bl a syftat till att öka insynen för medborgarna i den politiska beslutsprocessen och skapa förutsättningar för en dialog på Internet mellan medborgare och folkvalda i landstinget m m.

Förhoppningen är att därigenom öka intresset och engagemanget bland medborgarna för landstingets verksamhet. Som ett led i projektet har samtliga ordinarie ledamöter i landstingsstyrelsen och hälso- och sjukvårdsnämnden på landstingets bekostnad utrustats med egen dator med Internetuppkoppling. Landstingets hemsida innehåller en debattplats där medborgare och politiker kan debattera offentligt

Enligt **Kommun- och Landstingsförbunden** framstår den nya informationstekniken som ett allt viktigare redskap i den demokratiska dialogen medborgare förtroendevalda emellan. Idag finns också exempel på att man kan följa fullmäktigesammanträden via Internet och dessutom skicka e-post till fullmäktigeledamöterna under pågående session.

IT är en mötesplats för de yngre, som inte alltid ser traditionella möten som alternativ. Den nya tekniken kräver inte heller fysisk närvaro vid en viss tidpunkt och passar kanske dem som av olika skäl bara kan delta "på obekvämtid". Men frågan är om de förtroendevalda, framför allt fritidspolitikern, har den extratid som krävs för att vara aktiv också på nätet. Idag har drygt 50 procent av hushållen en dator – men tillgången är ojämnt fördelad medborgargrupper emellan och det kommer att dröja innan en dator är "i allas ägo". Förbunden undrar emellertid om det går att undvika eller hejda utvecklingen. Är det överhuvudtaget önskvärt?

Förbunden understöder tanken att en statlig och kommunal politik i första hand bör inrikta sig på att utveckla tekniker och metoder för en deltagardemokrati med IT-stöd. Förbunden ser det som angeläget att det tillförs eventuella lagändringar eller möjligheter till dispens för försöksverksamhet.

Även **Finspångs kommun** delar uppfattningen att en statlig och kommunal politik bör inriktas på att utveckla tekniker och metoder för deltagardemokrati med IT-stöd.

Sollentuna kommun anser att tekniken ska utnyttjas så optimalt som möjligt och successivt kommer det att gå att styra över mer och mer av information/ kommunikation/service till olika elektroniska medier. Men den direkta kontakten, det politiska samtalet öga mot öga, kan aldrig ersättas fullt ut.

Kommunen anser att alltför mycket av dagens information är fokuserad på redan fattade beslut, alltför lite på processen som leder fram till besluten. . Kommunerna lägger ned stora resurser på att hitta tekniska lösningar som förbättrar informationen till kommuninvånarna.

Kommunen anser att mycket resurser satsas i onödan på att åter uppfinna hjulet. Många kommuner har arbetat fram lösningar som andra kommuner skulle kunna ha stor nytta av. Mycket av utvecklingsarbetet inom IT-området kräver teknisk konsult hjälp som slukar stora resurser, resurser som istället skulle kunna användas för utveckling av innehållet. Därför tycker kommunen att det är positivt med utredningens förslag om ett ökat statligt stöd för att utveckla tekniker och institutionella arrangemang för IT i demokratins tjänst.

Statskontoret påpekar att det finns i dag flera exempel på konkreta arrangemang för deltagande. Några av dem finns presenterade i rapporten Att konsultera medborgarna (1999:51). En del av dessa metoder kan ses som i huvudsak

informationsinhämtande, exempelvis medborgarpaneler och medborgarundersökningar. Andra kan ses som dialogskapande, exempelvis medborgarråd och konsensuskonferenser. Även inom utvärderingsteori och -praktik har intresset ökat allt mer för sätt att involvera medborgare i själva utvärderingen.

Metoder av dessa slag bör ses som en vägledning som kan anpassas till den specifika situationen snarare än som färdiga koncept. Samtidigt kan vissa metoder passa bättre än andra beroende på syftet med och vilka som omfattas av deltagandet samt beslutsfattarens kapacitet att hantera processen.

Även **Trosa kommun** tillstyrker utredningens förslag om ökat statligt stöd för att utveckla tekniker och institutionella arrangemang för IT i demokratins tjänst. Trosa kommun föreslår att insatserna sker inom ramen för ett kunskapscentrum som t.ex. skulle kunna stimulera och tillhandahålla teknisk support till kommuner i deras försök med Internetbaserad röstande.

Inom ramen för ett sådant centrum kan tvärvetenskaplig forskning bedrivas på området IT-demokrati samt stimulera och stödja exempelvis kommuner och landsting att driva sådana frågor, t.ex. genom att tillhandahålla teknisk kompetens. Ett sådant centrum skulle dessutom ha ett utomordentligt symbolvärde, och ge en klar signal till det svenska folket att staten anser frågan om deltagardemokrati med IT-stöd som en synnerligen viktig fråga på dagordningen.

Örebro kommun betonar att uppföljning och forskning är viktig. Man nämner att Örebro universitet har tagit initiativ till ett tvärvetenskapligt forskningsprogram kring demokrati och IT kallat DemocrIT. Det är samtidigt ett partnerskap där den offentliga, den ideella och den privata sektorn finns med.

Internetval

Utredningens bedömning: Man bör pröva om och i vilken utsträckning den nya informationstekniken kan stimulera ett politiskt intresse och deltagande. Det bör genomföras försök med Internetbaserat röstande i någon kommun. Alternativt kan tekniken utvecklas i samband med skolval i någon eller några skolor. Problemet som måste lösas är hur den som röstar kan legitimera sig på ett effektivt sätt så att valfusk omöjliggörs och valet hemlighålls. Dessutom måste man garantera det som valförrättarna har till uppgift att göra, nämligen att se till att ingen politisk påverkan sker vid själva vältillfället eller att inga obehöriga väljare röstar.

Nästan samtliga instanser som har yttrat sig i denna fråga är positiva till omröstning via Internet. **Bergs, Fagersta, Sölvesborgs, Tranås och Västerviks kommuner** samt **Västmanland läns landsting** har inga invändningar mot förslaget att pröva Internetbaserat röstande i någon kommun. De problem som kan finnas med valhemlighet, fusk osv. måste dock lösas tekniskt.

Datainspektionen tycker att förslaget är intressant och att det förmodligen skulle kunna stimulera intresse och deltagande av åtminstone yngre Internetanvändare. Som utredningen själv anger måste man dock lösa hur den som röstar kan legitimera sig på effektivt sätt så att valfusk omöjliggörs och valet hemlighålls. En ytterligare förutsättning bör vara att enskilda som av olika skäl inte kan använda IT inte åsidosätts.

RSV anser att Internetröstning framdeles borde vara möjlig som ett alternativ till traditionell röstning. Men för att det ska kunna bli möjligt krävs genomgripande lagändringar, som bör föregås av en politisk diskussion om kraven på valhandlingen och på bevarandet av valhemligheten. Dessutom krävs utveckling av tekniska system med avancerade säkerhetslösningar. Med tanke på att ovanstående åtgärder inte påbörjats i någon nämnvärd grad, anser RSV att tidpunkten inte bör sättas förrän någon gång efter valen år 2002.

Mora kommun ser med glädje att utredningen förordar ett försök med röstning via nätet. Det finns vissa nackdelar men fördelarna torde överväga. Inte minst antar kommunen att

valdeltagandet skulle öka om möjligheten fanns. Kommunen tror att fullmäktigeförsamlingarnas vägran att tillgodose initiativ till folkomröstning eventuellt skulle kunna bli mindre vanliga om det med teknikens hjälp skulle gå att arrangera folkomröstningar via nätet.

Norrköpings kommun är dock tveksam att gå så långt som att pröva folkomröstningar på nätet dels med tanke på den ojämna spridningen av datorer bland medborgarna, dels problem kring teknik och valhemlighet. Däremot anser kommunen att Internet är ett utmärkt hjälpmedel för information och debatt före beslut. Genom att lägga ut handlingar och annan information på hemsidor, där också "debattrutor" finns, bör det enligt kommunen finnas möjligheter för en levande diskussion på nätet. Alla förtroendevalda bör också kunna nås med e-post samt få utbildning för att kunna hantera informationstekniken.

Svenljunga kommun betonar att individen ska kunna rösta både via IT och enligt nuvarande system eftersom alla ännu inte har tillgång och är intresserade av den nya tekniken.

Västerås kommun anser att röstproceduren kan ske på olika sätt; vid valurnorna, via poströstning, men också via andra former som komplement, t ex via nätet. Säkerhetskravet är en nödvändig förutsättning i varje form.

Miljöpartiet De Gröna delar utredningens ståndpunkt att denna teknik ska göras tillgänglig för alla på rimliga villkor, med högt ställda krav på användarvänlighet och stöd för en folkbildning som når även grupper som står utanför folkbildningsväsendet och yrkeslivet. Partiet anser att det offentliga ska använda sig av IT i betydligt högre grad än idag, och att det inte bara används som ett informationsmedium utan även som ett medium för att öka delaktigheten och sprida makten. Röstning via nätet är enligt Miljöpartiet ett konkret exempel på hur kommunen kan involvera medborgarna i den kommunala demokratin. Självfallet ska det finnas möjligheter att rösta även på andra mera traditionella sätt

Stockholms län landsting tror att omröstningar via Internet skulle öka tillgängligheten och kunna få fler ungdomar att rösta i kommunala frågor. De problem som måste lösas är hur den som röstar ska legitimera sig på ett effektivt sätt så att valfusk omöjliggörs och valet kan hållas hemligt. Landstinget anser att flera vägar måste prövas för att underlätta för människor att få tillgång till information och att kunna påverka politiska beslut i kommuner och landsting. Det kan vara Internetbaserad presentation av förslag och konsekvenser, debatter och frågor till politiker,

folkomröstningar m m.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund ser IT som en kommunikationsresurs som kan användas i vidgad utsträckning och ska användas för att intensifiera arbetet i befintliga system. Folkomröstningar etc. ska göras i IT-baserade system då säkerheten och den personliga integriteten kan garanteras och då täckningen blir sådan att alla har chans att delta.

Jönköpings läns landsting utesluter inte att möjligheten till Internetbaserat röstande kan öka valdeltagandet. Ett antal säkerhets och integritetsfrågor måste då ytterligare belysas. Det gäller att hitta en balans mellan å ena sidan IT-tekniken som ett modernt och användbart hjälpmedel, och å andra sidan det mänskliga mötet mellan den politiskt valde och den enskilde medborgaren.

Nässjö kommun anser att möjligheten till e-val som komplement till de mer traditionella formerna för allmänna val bör utvecklas. E-val är viktigt för att underlätta administrationen av valgenomförandet. E-val kan vara ett medel för att hålla nere kostnaderna vid eventuella extraval, skilda valdagar och lokala folkomröstningar. Vid rösträkning med den nya informationsteknologin måste valhemligheten kunna garanteras.

Norrtälje kommun tror att ett Internetbaserat röstande kan bidra till en demokratisk utveckling och förkortade kontaktvägar mellan medborgarna och kommunala beslutsfrågor. Det är dock viktigt att kommunerna lägger ner stor omsorg i förberedelsearbetet vid användandet av den typen av röstmetod. Ett område där röstning via Internet skulle kunna innebära både ett pedagogiskt och ett demokratiskt värde är att använda förfarandet inom skolans område i samband med skolval och dylikt.

Täby kommun anser att deltagardemokrati med IT stöd skulle kunna användas i kommunerna, när kommunens invånare vill föra en dialog med de förtroendevalda eller få information om kommunala ärenden. En sådan kommunikation bör i så fall ske i en strukturerad och organiserad form för att inte bli ohanterlig.

Kommunen tror att en sådan möjlighet sannolikt skulle underlätta röstningen för många människor, speciellt om förtidsröstningen troligen kommer att försvåras på grund av den föreslagna nedläggningen av postkontor. Att kunna rösta elektroniskt borde kunna leda till att hålla val deltagandet på en hög nivå. En sådan reform kräver dock att valhemligheten och legitimiteten kan säkerställas och att alla övriga säkerhetsaspekter kan tillgodoses.

Töreboda kommun uttalar en viss tveksamhet inför val på Internet, men anser att provval eller skolval kan ske genom detta medium.

Sundsvalls kommun anser att så länge säkerhetsbrister består är det nödvändigt att avstå från att använda IT vid allmänna val.

Statskontoret anser att Internetbaserat röstande vid allmänna val ännu inte bör genomföras, inte minst på grund av de problem som utredningen själv pekar på – politisk påverkan vid vältillfället eller att obehöriga väljare röstar. Däremot anser Statskontoret att regeringen bör ta initiativ till försök med elektroniska röstningsmaskiner som kan placeras på lämpliga platser. Eftersom det redan uppmärksammats som ett bekymmer för poströstningen att antalet postkontor kommer att minska bör alternativa platser för placering av maskiner övervägas.

PRO vänder sig med skärpa mot utredningens förslag om Internet-baserat röstande i någon kommun. PRO erinrar om att det på 1970-talet fördes en diskussion i Sverige om att avskaffa röstning genom traditionella valsedlar och att i stället införa någon form av valmaskiner enligt amerikansk modell. Dessa tankar avvisades på ett tidigt skede med hänvisning till det höga valdeltagandet i Sverige och att det fanns ett grundmurat förtroende hos folket rör systemet med handräknade valsedlar under stark demokratisk kontroll. PRO påpekar att valdeltagandet i ett internationellt perspektiv alltjämt är högt i vårt land och Sverige har i stort sett varit förskonat från uppsplitande diskussioner om fusk och oegentligheter i samband med val.

PRO anser att det också finns skäl att markera valhandlingens särskilda betydelse. Att rösta i allmänna val ska inte gå till på samma sätt som att beställa biobiljetter via Internet! PRO anser mot denna bakgrund att systemet med valsedlar som räknas för hand även i fortsättningen ska tillämpas. Erfarenheterna från det senaste presidentvalet i USA har stärkt dem i denna uppfattning.

Göteborgsregionens kommunalförbund anser att IT-teknikens möjligheter bör tillvaratas. Datorteknik måste kunna utnyttjas i större utsträckning vid valen. Förbundet tycker förslaget om försök med Internetbaserat röstande är bra men att IT först bör göras tillgängligt för fler.

Juristkommissionen stöder i princip de försök utredningen förordar för att låta den nya informationsteknologin i större utsträckning komma till användning vid olika val, liksom i det politiska arbetet i stort.

Ungdomsstyrelsen nämner projektet Skolval 2002 som är ett samarbetsprojekt mellan Ungdomsstyrelsen, Skolverket och Riksskatteverket. Ambitionen är att använda IT som ett hjälpmedel i demokratiarbetet. Detta ska främst ske genom att utnyttja Ungdomskanalen, vilket är Ungdomsstyrelsens webbplats för unga och Skoldatanätet, som är Skolverkets webbplats för lärare. Projektet omfattar två delar:

- En omfattande demokratikampanj riktad mot lärare och elever.
- Arrangemang av skolval på landets samtliga högstadie- och gymnasieskolor, inklusive sammanställning och offentlig redovisning av resultatet

Syftet är att öka intresset för demokratifrågor bland elever och lärare. Projektet syftar också till att underlätta för elever och skolor att delta i skolvalet under 2001. Ungdomsstyrelsen är initiativtagare och kommer att fungera som koordinator. Samverkan kommer att ske med Elevorganisationen, SVEA och de politiska ungdomsförbunden. Arbetet planeras pågå från våren 2001 till och med 2002.

Stockholms stad anser att det finns starka argument för att genomföra ett försök just i Stockholm. En stor andel av befolkningen har tillgång till dator och datormognaden är hög. Inom vissa stadsdelar har försök redan genomförts vad gäller Internetbaserat röstande i enskilda sakfrågor. Staden betonar att det inte får vara fråga om mentometerdemokrati där förtroendevalda tillåter aktiva minoriteter att köra över en ofta tyst majoritet.

Bollnäs kommun redovisar att man har tagit aktiv del i utvecklandet av IT-tekniken i demokratins tjänst och har för avsikt att ta ytterligare initiativ. Man har bland annat fått bidrag från Justitiedepartementet för att genomföra ett "E-demokratiprojekt". En av målsättningarna är att bli pilotkommun för elektroniskt val år 2002.

Även **Kristinehamns kommun** ställer sig till förfogande om någon kommun ska utses för att, utöver traditionellt röstande vid valet 2002, även kunna erbjuda röstande via Internet. Det gäller under förutsättning att erforderliga system ställs till kommunens förfogande. Kommunens IT enhet blir tillgänglig, men utarbetandet av nödvändiga säkerhetssystem kan kommunen dock inte själv konstruera

Nacka kommun påpekar att tillkomsten av acceptabla elektroniska underskrifter utvidgar ytterligare möjligheterna att använda IT som ett effektivt instrument för både medborgare och

myndigheter. Kommunen har vänt sig till Riksskatteverket och klargjort att man vill vara försökskommun för Internetröstning, oaktat att kommunen är medveten om de problem som finns förknippade med en sådan röstningsmetod i allmänna val och folkomröstningar och de krav som då ställs på t.ex. röstsäkerhet. Kommunen påpekar att det pågår intressanta försök runt om i landet med pejling av opinioner, där man kan sänka kraven något på säkerheten. Dessa försök bör enligt kommunen följas noga så att erfarenheterna kan spridas till andra.

Avslutningsvis redovisar **Synskadades Riksförbund** att man har erhållit medel av Demokratidelegationen för att följa utvecklingen i Kalix, som avser att göra långtgående försök med demokrati och IT. SRF återkommer med erfarenheterna från detta projekt. Man vill dock framhålla det självklara att tillgång till och anpassningar av datorer och utbildning i att hantera datorer är nödvändigt för att synskadade ska kunna ta del i IT utvecklingen. Här måste det offentliga ta sitt ansvar och ge synskadade tekniken och kunnandet som krävs.

Registrera blankröster

Utredningens bedömning: Visserligen ger inte en blankröst något underlag för att fördela mandaten. Men den bör ändå ses som ett aktivt deltagande i valet. Därför måste den redovisas som en blank sedel och inte räknas som ogiltig av valadministrativa skäl.

Samtliga remissinstanser, ett trettiotal, som har behandlat denna fråga är positiva till att en blank röst skall ses som ett aktivt deltagande och att en blank valsedel inte skall ogiltigförklaras av valadministrativa skäl. Det gäller **Arvidsjaur, Bergs, Fagersta, Härnösands, Jönköpings, Kinda, Nyköpings, Salems, Töreboda, Umeå, Vilhelmina, Västerviks och Västerås kommuner** samt **landstingen i Östergötlands och Jönköpings län.**

Riksskatteverket tar tillfället i akt att förklara hur det förhåller sig med s.k. blankröster. Den blanka valsedeln är egentligen en blankett för ifyllnad av partibeteckning i de fall där förtryckta röstsedlar inte finns att tillgå. På senare år har dessa valsedlar i stället kommit att användas som ett sätt att markera att man deltagit i valet, även om man inte velat rösta på ett speciellt parti. Lagen har för den skull inte ändrats eller givits annan tolkning, och i bestämmelserna i 18 kap. 10 § vallagen fastslås att:

”En valsedel är ogiltig om den saknar partibeteckning eller har mer än en partibeteckning eller har kännetecken som uppenbart gjorts med avsikt.”

Av det totala antalet valsedlar som underkänns på grund av denna lag faller endast ett fåtal under punkten 2 (märkning). RSV meddelar att problemet med blankröstning har uppmärksammats, och en parlamentariskt sammansatt kommitté, Författningsutredningen (Ju 1999:13), som bland annat har fått i uppdrag att ”överväga vilken giltighet blanka valsedlar skall ha”.

Länsstyrelsen i Uppsala län har ingen erinran mot att lagen ändras så att avgivandet av en sådan röst ses som ett aktivt deltagande i valet och registreras särskilt. Länsstyrelsen påpekar - trots att vallagen betraktar blanka röster som ogiltiga röster - att vid 1994 års allmänna val särredovisade sammanräkningsmyndigheterna de blanka rösten på det sätt som utredningen eftersträvar.

Svenljunga kommun anser att rätten att stryka namn på valsedeln bör återinföras, utan att rösten blir ogiltig. Falkenbergs kommun menar att även om den praktiska skillnaden i förhållande

till nuvarande sammanräkningsmetod kan tyckas vara härfin är det ändå en viktig principiell markering att blankröster inte ses som ogiltiga.

En grupp vid **Västerås folkhögskola** anser att blankröstning bör betraktas som en aktiv valhandling och missnöjesyttring. En annan grupp anser att blankröster inte ska registreras. Att rösta blankt är det samma som att stödja det vinnande partiet. Andra anser att blankröster bör registreras så att missnöjet syns.

Miljöpartiet De Gröna menar att antalet blankröster som är avgivna kan vara ett mått på det politiska systemets legitimitet.

Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund anser att det talar om att den blankröstande inte vill lägga sin röst på någon av de etablerade partierna, men tar sitt demokratiska ansvar. Blankrösterna ger en viktig indikation på brister i rådande utbud av politiska partier.

PRO instämmer i utredningens förslag att en blankröst måste redovisas som en blank sedel och inte räknas som ogiltig av valadministrativa skäl.

En liknande synpunkt har **Munkedals kommun**. En blankröst bör ses som ett stöd för det demokratiska systemet, men att man har svårt att välja företrädare.

Karlsborgs och Nässjö kommuner menar att en blankröst kan vara en önskan om ny politik eller nya partier.

Lunds kommun påpekar att de som är helt ointresserade inte röstar alls. Förekommer många blankröster skall krav finnas på att en utredning görs av vad som ligger bakom detta.

Uppsala läns landsting och **TCO** menar att blankröstningen kan tillföra ytterligare information om valmanskårens åsikter vid valen. Det är ett uttryck för ett medvetet val som bör komma medborgare och politiker tillhanda. Ungdomsstyrelsen menar att blankröstning är ett ställningstagande som kan vara av intresse ur forskningssynpunkt

Västmanland läns landsting delar utredningens uppfattning om att blankröster skall registreras men inte påverka mandatfördelningen.

Inte heller **LO** anser att blankrösterna självfallet inte ska påverka mandatfördelningen. Men det är enligt LO riktigt att se en blankröst som en aktiv handling och en signal till de politiska partierna om att en del väljare är missnöjda. Samtidigt kan kanske en registrering av antalet blankröster i viss mån öka intresset för att protestera den vägen.

Nätverket för folkomröstningsgrupperna anser däremot att utredningen bara har gått halva vägen. Nätverket anser inte bara att blanka röster ska räknas, utan att de ska få utslag i mandatfördelningen, så att blanka röster ger upphov till tomma stolar i kommuner, landsting och riksdagen.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund delar i grunden utredningens bedömning men vill samtidigt varna för att blankröstningen blir ett likvärdigt alternativ till en röst på parti/kandidat. Valet är inte bara en opinionsmätning i olika frågor utan representerar också utseende av kandidater till olika förtroendevalda församlingar. Att avböja att utse sin kandidat kan aldrig bli det samma som att faktiskt välja valseedel.

Å ena sidan har den blankröstande mer aktivt än de som valt att inte alls rösta visat sitt avståndstagande och kan därför kräva att få sin valseedel registrerad. Förbundet menar att det är viktigt för tilltron till demokratin att också en blank sedel uppfattas och registreras. Blanka sedlar, såväl som de som formulerar ett eget parti, typ Kalle Anka-partiet (som idag redovisas i valstatistiken) innebär ju en viktig signal till de politiska partierna. Å andra sidan kan inte systemet tåla för många proteströster då det underminerar balansen i fördelning av mandat etc.

Lobbare bör inte registreras

Utredningens bedömning: Trots att vissa skäl talar för registrering av lobbare, menar utredningen att en sådan skulle leda till en officiell auktorisation av exklusiva maktutövare; en ny form av korporativ exklusivitet skulle skapas för en särskild grupp medborgare. Den demokratiska rättigheten för var och en att påverka politiker skulle riskera att urholkas, eftersom krav på att vara registrerad kan hämma medborgare som vill komma till tals men inte är registrerade. Det skulle försvåra för nya medborgargrupper att ta sig in .

Negativa till registrering av lobbare

De flesta av remissinstanserna, ett femtontal, däribland **Domstolsverket, samt Bergs, Nyköpings, Tranemo, Töreboda, Umeå och Vilhelmina kommuner**, instämmer i utredningens bedömning att lobbare inte bör registreras. **Datainspektionen** anser inte att lobbare bör registreras men av delvis andra skäl än de utredningen för fram. Registrering av enskilda personer bör alltid föregås av noggranna överväganden om det berättigade i och nödvändigheten av registrering. Det tycks enligt Datainspektionen ibland föreligga en övertro på att man genom att upprätta register kan komma till rätta med samhällsproblem av skiftande slag.

LO instämmer i kommitténs slutsats att inte registrera lobbyister. Det skulle legitimera en ny grupp av makthavare med starka intressen bakom sig och försvåra för svagare grupper att göra sina röster hörda. För att stärka demokratin behövs en rakt motsatt utveckling. Det medborgerliga inflytandet via medborgarnas intresseorganisationer behöver öka.

Även **TCO** anser att lobbare inte bör registreras. I Sverige är det en demokratisk rättighet för varje medborgare eller grupp av medborgare att påverka politiker. En registerförfarande skulle kunna försvåra för nya medborgargrupper att ta sig in som "lobbare".

SAF anser att den alltmer utbredda insikten om de politiska beslutens brister både i fråga om underlag, förutseende och sammanhang har bidragit till att lobbning blivit en viktigare företeelse än tidigare. Bedömer man detta som negativt, bör man enligt SAF med kraft verka för att de politiska besluten blir bättre beredda och underbyggda.

SAF reagerar mot den bristfälliga analysen av företeelsen lobbning. Det är svårt att på ett trovärdigt sätt samtidigt verka för ökat medborgerligt inflytande över de styrande och avvisa sådant inflytande för vissa grupper eller i vissa former. Allt vad man kallar lobbning grundar sig på frivilliga kontakter. Det måste rimligen kunna begäras av politiker att de kan hantera sådana kontakter.

SAF anser att man också måste uppmärksamma sambandet med både avkorporatiseringen och internationaliseringen. Det har inte bara blivit naturligt utan delvis nödvändigt att söka nya kontaktvägar. Detta följer ett välkänt internationellt mönster. Demokratiutredningen har med rätta avvisat tanken på någon form av registrering.

SAF anser att frågan om lobbning har en allvarligt principiell aspekt: En verklig demokratidebatt förutsätter att man inte hittar på definitioner som kvalificerar partierna närstående organisationer som legitima kontaktvägar men framställer företag och andra som mindre legitima kontaktsökare. Resonemanget leder naturligt över till frågan vilken attityd statsmakterna bör inta till partier och folkrörelser. I stor omfattning kommer de åtgärder utredningen har i tankarna att bli uppgifter för dem.

SAF resonerar inte mer om detta men betonar att det inte skulle vara realistiskt att onyanserat förorda ökat statligt stöd. I första hand måste man lita till att partier och folkrörelser visar sin livskraft genom egen aktivitet och förmåga att engagera.

Svenska Jägareförbundet instämmer i utredningens konstaterande att det svenska samhället har rört sig bort från ett korporativistiskt system och mot ett mer pluralistiskt. Ett av uttrycken för detta är att intresseorganisationernas formella representation i förvaltningsmyndigheternas styrelser har minskat.

Jägarförbundet menar att utvecklingen har varit likartad när det gäller statsmaktens och myndigheternas representation i intresseorganisationernas beslutande organ. Det kan ses som ett led i samma strävan, nämligen en avkorporatisering. Förbundet påpekar att utvecklingen inte är entydig. När Riksdagen under 2000 beslutade om förändringar i jaktens administration (

prop.1999/2000:73) återinfördes ordningen med en statlig representation i de båda jägarorganisationernas styrelser.

Enligt Jägarförbundet utmynnar utredningens analys av så kallad lobbyverksamhet eller lobbning i en rad frågetecken. Utredningens inställning är i grunden negativ till denna företeelse.

Jägarförbundet framhåller att lobbyverksamhet bör betraktas som en normal del i ideella organisationers verksamhet. Eftersom beslutsfattare och nyckelpersoner inom offentlig förvaltning i allt mindre utsträckning aktivt hinner delta i det ideella föreningslivet är det både legitimt och önskvärt att bedriva en öppen och faktabaserad information till beslutsfattare och andra viktiga nyckelpersoner.

Förbundet betonar dock att lobbyverksamhet bör ske öppet. I likhet med utredningen anser förbundet att en officiell registrering av lobbyister inte bör ske. Jämförelsen med USA, där sådan registrering sker och EU är enligt Jägarförbundet inte relevant. Sverige och dess institutioner är små i denna jämförelse. Även om inte alla känner alla, så är överblicken god i jämförelse med den oöverskådliga mängd av nationella och europeiska nätverk som bedriver lobbyverksamhet gentemot EU-kommission och EU-parlament.

Svenska Kyrkan stöder utredningens slutsats att inte föreslå registrering av lobbare, bl.a. av följande skäl. En registrering skulle innebära att lobbning i viss mån institutionaliseras. Registreringen skulle legitimera och också formalisera en specialfil in till beslutsmakten. Kyrkostyrelsen menar att från ett medborgar/invånarperspektiv måste kontrollen över politikers sätt att möta och hantera lobbningen analyseras på ett för demokratin konstruktivt sätt.

I stället för att fokusera på frågan om registrering av lobbyister anser kyrkostyrelsen att det hade varit värdefullt om utredningen inte bara hade uppmärksammat frågan om yttre aktörers inflytande över beredning av frågor och beslut, utan lika mycket beslutsfattares benägenhet att låta sig påverkas av lobbingsbudskapet och denna påverkans relation till det demokratiska mandat de förvaltar.

Det hade också behövts en diskussion om såväl lobbningens inverkan på enskilda sakfrågor som dess inverkan på beredningsprocesser, d.v.s. i vad mån den som besitter förslagsrätten eller beslutanderätten t.ex. beaktar sitt demokratiska ansvar att fördela ordet även till berörda som inte lobbar, inhämta information från "motsatta" intressen, beakta helheten och öppet redovisa information som givits i korridoren.

Ungdomens Nykterhetsförbund upplever som en liten organisation med förhållandevis små resurser att mäktigare lobbyorganisationer har lättare få genomslag i politiken. Inom förbundets specialområde, alkoholpolitiken, har de själva kunnat se hur illa underbyggda fakta, och ibland till och med direkta felaktigheter, har upphöjts till allmänna sanningar som sedan återupprepas av alla slags beslutsfattare.

Förbundet menar att detta försteg för de mer resursstarka organisationerna förstås inte bara beror på deras större möjligheter att bedriva en intensiv lobbyverksamhet utan också på att de kan tala med en högre röst i det offentliga samtalet. Även tongivande debattfora som DN Debatt verkar arbeta enligt principen "störst är bäst", vilket förstås förstärker bjässarnas övertag

Den stora faran med en resursstark, organiserad lobbying ligger i att det blir svårt att identifiera vem som egentligen ligger bakom ett politiskt budskap. Argumenten kanske från början kommer från en påkostad näringslivsrapport, men när de dyker upp i riksdagsdebatten märks inte det. Förbundet anser att detta kan vara ett starkt skäl för att börja registrera lobbyister .

Enligt Ungdomens Nykterhetsförbund finns det emellertid starka skäl emot detta, framför allt den risk för att det skapas en opinionsbildarelit som utredningen framhåller. Risken för att enskilda medborgare och mindre organisationer hamnar ännu mer på efterkälken är helt enkelt inte värd att ta. Dessutom ligger problemet inte bara - eller kanske ens främst - i lobbyisternas personliga möten med beslutsfattarna. En stor del av det är att beslutsfattare, som ofta lever under stark tidspress, är alltför benägna att ta till sig vinklade fakta och argument ur rena partsinlagor. Detta ger ett dåligt underlag för besluten och medför att företag och organisationer med resurser till egna "utredningar" och egen "forskning" får ett väldigt försprång framför andra grupper .

Förbundet anser dock att man bör titta närmare på andra sätt att skaffa sig större insyn i lobbyisternas verksamhet. Ett kunde vara att politiker och högre tjänstemän tvangs redovisa vilka grupper som uppvaktar dem och i vilken fråga. Vidare kunde man kanske upprätta ett speciellt diarium, utöver det vanliga, över de faktaunderlag som olika intressegrupper sänder till beslutsfattarna.

Förbundet betonar att det viktigaste är kanske att riksdagsmän och andra beslutsfattare har fullgoda beslutsunderlag i form av välgjorda utredningar etc. inför de beslut de skall fatta. Med en bra bakgrund i frågorna kan beslutsfattarna förhoppningsvis skilja

vinklad propaganda från den värdefulla tilläggsinformation som de som är specialinsatta i ett ämne faktiskt kan ge.

En majoritet av eleverna vid **Västerås folkhögskola** anser att lobbying inte bör registreras. Alla måste få komma till tals utan att känna sig hindrade. Det är en klassfråga och det förstärks om registrering krävs. Följden av registrering blir fler yrkeslobbare. En elevgrupp föreslår emellertid att bara de som arbetar yrkesmässigt med lobbying ska registreras.

Centerns ungdomsgrupp i Umeå hänvisar till att sidointressen allt som oftast påverkar de politiska besluten. Lobbying är vanligt, liksom vänskapskorruption. Om det förra verkar vara institutionaliserat i EU så verkar det senare vara ofta förekommande i svensk politik och i diverse organisationers oproportionerliga och oblyga påverkan på politiken. Ungdomsgruppen undrar om det finns något mer skadligt för demokratins anseende än när partsintressen får påverka lagstiftningsmakten på ett otillbörligt sätt eller när lagar stiftas på ett alltför lättvindigt sätt och utan beaktande av den viktiga frågan om hur efterlevnaden ska garanteras. Ungdomsgruppen anser att likheten inför lagen och andra viktiga rättsprinciper måste upprätthållas. Särskilt höga krav måste ställas på politikernas kompetens och integritet.

Svenska Avdelningen av Internationella Juristkommissionen (Svenska Avdelningen av ICJ) betonar att man inte får urholka demokratins viktigaste spelregler och anser att lobbyister inte skall registreras. Det gäller att medborgare från alla grupper får chansen att komma till tals. Därför kan det vara farligt att motverka yttrandefriheten med ett registreringstvång, något som dessutom skulle kunna hämma de medborgare vilka inte är registrerade men ändå vill försöka påverka politiker i en viss fråga. Ett registreringstvång skulle dels kunna ses som integritetskränkande, dels avskräcka medborgare och grupper som inte erhållit denna informella "auktorisering". Detta skulle således vara sällsynt olyckligt.

Positiva till registrering av lobbare

Några av remissinstanserna uttrycker en positiv inställning till registrering av lobbyister. Ett par remissinstanser gör en distinktion mellan olika slag av lobbying.

Karlshamns kommun påpekar att information och åtgärdskrav i olika ärenden ibland delges beslutsfattare genom

lobbning. Kommunen betonar att sådan information tydliggör och tillför information till ärendeprocessen så att diskussion om och ställningstagande till densamma möjliggörs och kan ske i "öppen dager".

Fagersta kommun anser att det borde vara möjligt att särskilja den grupp som professionellt arbetar för olika intressegruppers räkning och söker påverka beslut ifrån de människor som enskilt eller som representanter för föreningar kontaktar politiker, utskott mm.

LRF har inga synpunkter på huruvida lobbyare bör registreras eller inte men delar utredningens uppfattning att den demokratiska rättigheten för var och en att påverka politiker inte får urholkas. Det finns anledning att i debatten se skillnaden mellan lobbning som ett sätt för ekonomisk starka intressen att med professionell hjälp försöka påverka beslutfattare, och sammanslutningar av medborgare som gemensamt vill företräda sina intressen eller ideella åsikter. Det senare har en lång tradition i folkrörelsernas Sverige och är en vital del av vår demokrati.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund har inget emot olika former av påtryckningar, kunskapsförmedling etc. Detta är i sig inte något nytt. Men, eftersom det redan i dag, och än mer i framtiden, kan komma att ingå i det demokratiska spelet anser förbundet att det är angeläget att dess roll ges rimlig offentlighet.

Om lobbyingsorganisationer måste registreras visar det att de är redo att inta en sådan roll och inte på mer anonyma vägar utövar informationsförmedling och åsiktpåtryckning. Förbundet tror dessutom att det är bra om lobbyningen blir offentlig så att politiker tydligt kan redogöra för vilka kontakter som avhållits och hur ställningstaganden för politiska beslut växt fram.

Förbundet föreslår alltså, till skillnad från utredningen, att det bör övervägas om lobbyning ska registreras. Formerna för detta bör prövas inom ramen för en särskild utredning.

Riksförbundet Nationellt ResursCentrum för kvinnor, NRC anser att registrering av lobbyare kan vara ett bra sätt att synliggöra var makten finns. Bara det faktum att det så starkt betonas att lobbyare inte bör registreras visar att deras arbetssätt är framgångsrikt.

Konsultfirman Westander Publicitet & Påverkan är kritisk mot demokratiutredningen på vissa punkter:

- Den försöker etablera en föråldrad definition av begreppet lobbying – som inkluderar olaglig och korrupt verksamhet, men exkluderar opinionsbildning!

- Den förmedlar en ensidigt negativ bild av lobbying – och misstänkliggör därmed politisk påverkan som sådan, en viktig del i den demokratiska processen.
- Den ger inte några konkreta förslag om hur lobbying i högre grad ska kunna bedrivas med öppenhet och jämlika förutsättningar att delta.

Enligt Westander ser Demokratiutredningen uteslutande problem med lobbying och ställer sig frågan: "Hur ska man lösa de problem som har skapats respektive bibehållits genom ett ökat inslag av lobbning?" Westander menar att frågan är felställd och att de konkreta förslagen i vilket fall som helst lyser med sin frånvaro.

Westander anser att frågan i stället borde vara: Hur ska den breda allmänheten få ökad kunskap om hur man bildar opinion och lobbar. Svaret på den frågan för också med sig en stärkt öppenhet och mer jämlika förutsättningar att delta. De pekar avslutningsvis på mediernas roll i sammanhanget. För en mer utförlig redovisning av Westanders argumentation hänvisas till deras publicerade remissvar på www.demokratitorget.gov.se

Civilsamhället

Utredningens bedömning: Att ta tillvara idéer och engagemang är av stor betydelse. Därför måste stat och kommun främja det engagemang som finns i olika medborgarsammanslutningar; i folkrörelsearbetet, i lokala utvecklingsgrupper, i brukarstyrelser, i kooperativ, i de nyare sociala rörelserna etc.

Den tilltagande pluralismen i det svenska samhället kräver att stat och kommun ger olika grupper möjligheter till autonomi, genom självförvaltning, kring verksamheter som är centrala för dem. Utredningen ser i dag att förhållandet mellan det offentliga och medborgarnas fria sammanslutningar inte är helt problemfritt. Offentliga beslutsfattare visar i somliga fall en kläfningsrighet och benägenhet att, i sin roll som finansiärer, lägga sig i verksamheten. I relationen till andra grupper visas ibland en bristande lyhördhet. Detta gäller inte minst de former av engagemang som bland andra ungdomar utvecklar, t.ex. nyare sociala rörelser.

Det offentliga måste bejaka den pluralism av fria och från staten oberoende medborgarsammanslutningar som finns i samhället.

Det medborgerliga deltagandet tar sig många uttryck. Stat och kommun bör därför värna mötesfriheten genom att exempelvis se till att det finns billiga och lämpliga lokaler. Sammanslutningarna bör också regelbundet inbjudas till dialog med det offentliga för att långsiktigt och fullt ut deras betydelsefulla engagemang ska tas tillvara. De offentliga myndigheterna måste utgå från att medborgarna är kapabla, att de förstår och vill sträva efter det gemensamma bästa. Traditionella, ideologiska hinder för att ge medborgarna makt måste få ge vika. Livskraftiga sociala rörelser ska få växa och skapa utrymme för självbestämmande.

Folkrörelsernas betydelse för demokratin

Göteborgsregionens kommunalförbund delar bedömningen att medborgarsammanslutningar är en viktig källa för demokratin. Klara roller mellan olika demokratiska former och dialog emellan är spirande för demokratin. Kommunalförbundet anser att det är en brist att utredningen inte för någon principiell diskussion om det offentliga beslutsfattandet i förhållande till det civila samhället.

Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU, utvecklar frågan varför organisationer är viktiga för demokratin. LSU pekar på att ungdomsorganisationerna är en skola för socialt och politiskt ansvarstagande. Genom att tillsammans med andra, delta i en organisations arbete lär man sig att se på sig själv och sin situation i andra perspektiv. I organisationerna samlas individer kring gemensamma intressen, vilket gör att en kollektiv identitet skapas som bryter den isolering, alienation och egoism som många människor känner i dagens samhälle. Genom arbetet i organisationer lär sig människor att organisera, administrera, ta beslut, lösa konflikter och genomföra beslut. Medlemmarna utvecklar en politisk kompetens och kapacitet. Denna kompetens kan användas i andra sammanhang, deltagande föder deltagande. Det är viktigt att poängtera att när vi talar om kunskaper i mötesteknik så handlar det inte nödvändigtvis om traditionella mötes och beslutsformer utan även om nya former som utvecklas i unga organisationer.

Enligt LSU ger det arbete som utförs i organisationerna inte bara en informell utbildning i mötesteknik, besluts- och debattkompetens. Genom att förhålla sig till och lösa reella problem finns en möjlighet till nytänkande, kreativitet och okonventionella lösningar. Organisationerna är också en rekryteringsbas för det politiska systemet. Från organisationerna kan politiska partier och administrationen rekrytera beslutsfattare och byråkrater. Utan ett levande civilt samhälle med en mångfald av organisationer skulle det bli svårt för den representativa demokratin att finna nya såväl idéer som individer.

LSU menar således att arbetet med att säkra demokratin framförallt bör ske i det som kallas det civila samhället, alltså den del av samhället som består av familje-, gemenskaps-, sällskaps-, förenings-, religions- och kulturliv. Här återfinns det frivilliga engagemanget som i många fall fokuserar på mycket lokala angelägenheter som (i ungdomars fall) någonstans att vara, en ramp, emot stadstrafiken eller nedläggningar av deras mötesplatser och träffpunkter. Här granskas den förda politiken och stäms av mot medborgarnas verklighet.

LSU vill se ett levande civilt samhälle som drivande kraft i förändringsarbetet för en fördjupad demokrati även internationellt. För att det inte bara ska bli ord gäller det att finna kanaler mellan de arenor som människor tar i anspråk i möteslokaler, på fritidsgårdar och i skolsalar och i de rum där de politiska besluten tas. På så sätt kan det civila samhället bli aktivt och drivande istället för reaktivt och frustrationsskapande.

Verdandi pekar på de nya villkoren för folkrörelserna. Människor lever idag ett mer hektiskt och stressat liv där mycket kraft går åt till att få vardagen att fungera. Många arbetar övertid och tar arbete med hem. Dagis och skola ställer krav på delaktighet. Att få arbetet, resor till och från arbetet och familjelivet att fungera, kräver alltmer tid, arbetsinsatser och känslomässigt engagemang. Den tid som många människor har att använda för andra fritidsaktiviteter är därmed begränsad. Kraven på kvalitet och innehåll i fritidsaktiviteterna, utan alltför stor individuell insats, har därför ökat. Föreningslivets konkurrens från andra "fritidsaktörer" har också ökat.

Samtidigt har folkrörelserna en viktig och ofta underskattad demokratisk uppgift i dagens samhälle. Det gäller arbetet för ökad integration mellan olika grupper i samhället. Detta är en stor demokratisk uppgift för alla demokratiska och idéinriktade organisationer och folkrörelser .

Verdandi anser att, utifrån folkrörelsernas historiska roll som demokratins pionjärer och "vagg", anta utmaningen att arbeta för integration och delaktighet i dagens samhälle är en central uppgift för folkrörelserna. Det är en oerhört viktig uppgift i ett samhälle som är starkt skiktat och segregerat, där människor i olika inkomstlägen och med olika etnisk tillhörighet och kultur, lever skilda åt, både geografiskt och kulturellt-

För att detta ska vara möjligt anser Verdandi att folkrörelsetanken måste lyftas upp i den demokratiska debatten. Samhället måste inse att det har ett ansvar för att skapa goda villkor för folkrörelserna. Det gäller både ekonomiskt och samhällspolitiskt. Samhällets ekonomiska grundstöd till demokratiska och idéburna organisationer måste förstärkas kraftigt och utformas mer generellt. Det allmänna stödet skall inte förknippas med hårda villkor där samhället styr verksamhetens inriktning.

Svenska folkhögskolans lärarförbund, SFHL, instämmer i att de traditionella folkrörelsernas betydelse för den svenska folkstyrelsens införande och utveckling inte nog kan betonas. Genom folkrörelsernas arbete förbereddes stora medborgargrupper för ett formellt arbete i stat, kommun och landsting, man skapade genom folkrörelsearbetet en "demokratisk kultur" och organisationerna blev också "en rekryteringsbas för det framväxande folkstyret".

Men utvecklingen har ändrat förutsättningarna för de gamla kollektiva rörelserna som från att ha varit proteströrelser och motkrafter i samhället blivit mera beroende av och lojala med etablerade maktstrukturer. I takt med att detta har skett har också medlemsengagemanget avtagit och antalet medlemmar minskat.

Den forskning kring medborgarnas vilja till engagemang i olika samhälls- och politiska frågor som utredningen redovisar ger en något splittrad men relativt positiv bild. Det finns ett samhällsintresse och en vilja till deltagande men viljan och intresset kanaliseras andra vägar än i det gamla "folkrörelse-Sverige". Nya rörelser som ofta engagerar sig i en enda fråga och nätverk av lösligt sammanhållna strukturer har tagit över en del av de "gamla" rörelsernas verksamhet. SFHL menar att denna utveckling säkert på sikt kan förändra det demokratiska arbetet på basplanet, inte minst när det personliga engagemanget inte i någon större utsträckning kanaliseras genom de politiska partierna.

SFHL, som organiserar flertalet folkhögskolelärare, är som organisation mycket medveten om det förändrade synsätt kring

demokratifrågor som många unga människor ger uttryck för. Det är idag inte lika vanligt med det djupa folkrörelseengagemang som man kunde se fram till slutet av 1970-talet. Successivt har politiska partier, fackliga organisationer, frikyrkor och studieförbund fått kännas vid en minskad uppmärksamhet från de yngre generationerna.

SFHL påstår inte att unga människor skulle sakna intresse för samhälls- och demokratifrågor, det är bara det att man tvivlar på det hittillsvarande systemet där kollektivet i någon mån är överordnat individen. Den tydliga idéförskjutning som har skett de senaste årtiondena från generella kollektiva lösningar på sociala och samhälleliga frågor till mera individuellt präglade har enligt SFHL fått ett klart genomslag även hos ungdomar som studerar på folkhögskola.

Två tredjedelar av folkhögskolorna har olika folkrörelser som huvudmän, främst s.k. "gamla rörelser". Dessas rörelser relativt sett mindre förankring i samhället kommer antagligen att påverka folkhögskolornas mål och idéinriktning. SFHL frågar sig om folkhögskolornas huvudmän alltjämt kommer att prioritera demokratiskolning och ett kritiskt förhållningssätt till storsamhällets aktörer och ställningstaganden.

SFHL betonar därför vikten av att Riksdag och regering tar på allvar den diskussion och de överväganden som Demokratiutredningen gör när det gäller att stärka såväl gamla som nya folkrörelser i deras demokratiskolningsarbete.

Nordens folkhögskola Biskops-Arnö menar att folkbildningen och demokratin i Sverige skapades tillsammans. Det är samma historiska process som gav svenskarna politiskt inflytande och medborgerlig bildning. Folkrörelserna allt ifrån frikyrkorna, nykterhetsrörelsen till de politiska partierna byggdes till stor del upp genom ett organiserat bildningsarbete, en frivillig och kollektiv mobilisering av landets skapande krafter .

Folkhögskolan poängterar att folkbildningens historia löper parallellt med det svenska folkhemmets historia. Det är en historia om tillväxt och framgång som till bara för något årtionde sedan präglade svenskarnas självförståelse. I inledningen till 2000-talet är bilden mer osäker och sammansatt. En mängd svåra ekonomiska, sociala och kulturella problem har dykt upp där de gamla lösningarna inte längre tycks lika verksamma.

Folkrörelsernas arbetsformer och organisation

Studieförbundet Vuxenskolan, SV, anser att alla parter, samhället i form av stat kommuner och landsting, folkrörelserna och folkbildningen har anledning att ta utredningens påpekanden på allvar och ställa frågan: "Hur återerövrar folkrörelser och folkbildning den fristående, omdanande kraften, i sitt arbete?"

Folkbildningsrådet pekar på att genomsnittsåldern i folkrörelsernas och föreningslivets medlemskår är hög, och andelen kvinnor är ofta låg. På sina håll är det svårt att rekrytera till förtroendeposter. Det gäller främst i lokala organisationer, kretsar och klubbar. Det är svårt att skapa intresse kring den traditionella mötesverksamheten. Orsakerna är många, men den kanske allra viktigaste är den pågående inflyttningen till städer och tätorter. Utflyttningen från glesbygden pågår med oförminskad styrka och många människor tvingas bryta upp från sammanhang där förenings- och organisationstillhörigheten varit en självklar del av livet. Sedan har det inte varit enkelt att finna nya sådana tillhörigheter i storstäderna med dess hektiska livsrytm.

Folkbildningsrådet påpekar samtidigt att föreningslivets uppdrag och arbetsformer måste anpassas till många barns, ungdomars och familjers situation och tid och inte tvärtom. Inte minst när det gäller ungdomens möjligheter att vara delaktiga och kunna påverka verksamhetsmål och arbetsformer har folkbildningen och folkrörelserna anledning att vara självkritiska och förändringsbenägna.

Svenska Scoutförbundet anser beträffande utredningens resonemang kring folkrörelser kontra nätverk, att betänkandet saknar ett resonemang kring huruvida de frågor som drivs av nätverk till sin natur skiljer sig från de frågor som drivs av de traditionella folkrörelserna. Scoutförbundets uppfattning är att nätverk snarare formeras kring enskilda sakfrågor än kring de mer komplexa uppsättningar värden och normer som förmedlas och hävdas av de idéburna folkrörelserna. Av den anledningen ser förbundet inte någon uppenbar motsättning mellan dessa två sätt att engagera sig i samhället, utan tror i stället att båda fyller var sin funktion och kompletterar varandra.

När det gäller folkrörelsernas möjligheter att arbeta i nya former saknar Scoutförbundet en diskussion i vilken utsträckning de offentliga bidragens form bidrar till att konservera arbetsformerna. I dagsläget utgår flera bidrag från antal registrerade medlemmar, antal fysiska träffar av en viss noga definierad längd med dessa medlemmar och liknande mått, tydligt anpassade efter en gammalmodig organisationsform. Scoutförbundet frågar också

på vilket sätt möjligheter kan skapas för folkrörelserna att använda olika medier för att nå ut med sitt budskap.

Östergötlands läns landsting pekar på att många klassiska folkrörelser där nu verksamma förtroendevalda har fått sin demokratiska utbildning och fostran kämpar med vikande medlemstal. Detta inger oro inför framtiden eftersom folkrörelser och ideella organisationer måste betraktas som centrala för att initiera och kanalisera människors engagemang och skapa en samhällelig gemenskap. Samtidigt växer nya rörelser fram som engagerar människor i olika frågor - miljö, djurskydd, internationell solidaritet mm.

Likasa. ökar frivilligsatser på olika områden. Många samhällsorganisationer behåller också i stort sett sin position. Landstinget menar att sammantaget är bilden kanske inte så dyster utan handlar snarare om att se och orientera sig i det nya som växer fram. Dessvärre finns det också inslag i detta nya som är mindre tilltalande när engagemanget tar sig icke önskvärda uttryck. Sådana antidemokratiska strömningar måste mötas med kraftfulla och konstruktiva motåtgärder bl a i form av en engagerad och vital demokratidebatt.

För att det politiska arbetet skall tillföras nya tankar och idéer och stimulera till utveckling och nya grepp menar landstinget att det också krävs ett vitalt föreningsliv. Vissa folkrörelser och visst föreningsliv tappar mark men samtidigt växer det fram nya rörelser. Det gäller för de etablerade partierna att slå broar till dessa nya rörelser och ta vara på det stora engagemang som uppenbarligen finns på samhällsområdet. Här finns det enligt landstinget sannolikt en bred bas för dels rekrytering av nya politiker men också tillskott till förnyelse och utveckling av det inre partipolitiska arbetet – både vad det gäller form och innehåll.

I likhet med utredningen menar även Härjedalens kommun att den representativa demokratin utgör grunden för demokratisk utveckling. Men olika folkrörelser och föreningar med en demokratisk uppbyggnad och med respekt för jämställdhet och olikheter avseende etnisk, religiös och social bakgrund, utgör ett värdefullt och vitaliserande komplement till de offentliga beslutande församlingarna.

I **Härjedalens kommun** fanns år 2000 cirka 40 utvecklingsgrupper/byalag vilket tyder på ett mycket stort intresse för de verkligt lokala frågorna och närmiljöns utveckling. Kommunen instämmer i att det är kommunerna som kan utgöra basen för en fortsatt demokratiutveckling. Inom kommunerna har

medborgarna den största kontakten med förtroendevalda och tjänstemän. Det är också inom det lokala föreningslivet som medborgarna ges möjlighet att kanalisera olika engagemang i demokratiska former

Härjedalens kommun har valt, trots strömningar i motsatt riktning, att behålla 49 ledamöter i kommunfullmäktige och en traditionell nämndsorganisation med facknämnder. Kommunen har för närvarande åtta nämnder. Antalet förtroendevalda blir fler och den geografiska spridningen, lokalkunskapen och verksamhetskunskapen blir större vilket gynnar den lokala demokratin.

TCO menar att de fackliga organisationerna är en viktig del av de svenska folkrörelserna. Kännetecknande för en folkrörelse är enligt TCO:

- den har en utvecklad idé om hur samhället bör utvecklas
- den arbetar demokratiskt
- den bildar opinion – motsätter sig det som den tycker är fel och kräver de förändringar den tror på
- den har geografisk spridning
- den inte är affärsdrivande
- den har en oberoende ställning
- den har stor anslutning

Ursprungligen betydde folkrörelse "folk i rörelse mot förmenta missförhållanden" men begreppet är inte entydigt. Enligt TCO:s uppfattning har starka folkrörelser en stor betydelse för demokratin och dess utveckling. Demokrati i arbetet förutsätter att facket kan återta sin roll som folkrörelse. Facket bör då bli mer utvecklare än bevakare.

TCO anser vidare att stat och kommun bör främja det engagemang som finns i olika medborgarsammanslutningar t ex självförvaltning kring verksamheter som är centrala för dem. Det kan t ex gälla personalkooperativ och brukarkollektiv. TCO ser även så kallat frivillig arbete – medmänniskor emellan – som något mycket värdefullt så länge det inte är fråga om att tränga undan riktiga avlönade arbeten. Mötesfriheten bör värnas genom att exempelvis se till att det finns billiga och lämpliga möteslokaler och som nämnts ovan tillgängliga bibliotek.

LO delar utredningens bedömning att demokratiska medborgarsammanslutningar utgör ett värdefullt komplement i och andra lokala initiativ bygger på människors eget engagemang och förmåga att ta saken i egna händer." Det är enligt LO en välkommen utveckling som stärker vår demokrati.

SEKO anser att utredningen, trots en i övrigt bred genomgång av problem och möjligheter, är anmärkningsvärt sparsam med att resonera kring fackföreningsrörelsens roll i det demokratiska systemet. Förbundet konstaterar att även de fackliga organisationerna ger en utomordentlig möjlighet till engagemang, delaktighet och demokratisk skolning. Samtidigt konstaterar förbundet att även inom de fackliga organisationerna finns samma problem som inom de politiska partierna, även om partipolitikens kris nog måste betraktas som svårare i nuläget.

Förbundet upplever exempelvis svårigheter att rekrytera och behålla ungdomar till förtroendeuppdrag, och man upplever också att kvinnor och invandrare inte engagerar sig i den utsträckning som vore önskvärt. Förbundet försöker att motverka dessa tendenser genom riktade insatser för att i detta förhoppningsvis förbättra inskolningen inte bara till det fackliga arbetet utan också till politiskt arbete i andra former.

IOGT-NTO delar den bild av folkrörelsernas problem som utredningen beskriver. Några av de värst drabbade är till exempel nykterhetsrörelsen och de fackliga organisationerna, där andelen aktiva medlemmar i det närmaste halverats. Enligt IOGT-NTO är det tyvärr värre än så. Utredningen avstår ifrån att beskriva utvecklingen inom de politiska partierna. Dessa utgör ännu det demokratiska arbetets "yttersta verktyg" samtidigt som man tappar medlemmar och rekryteringen av nya aktiva är mycket liten. En konsekvens av detta är att allt färre deltar i den dialog och de samtal som demokratisk delaktighet och inflytande kräver.

Lantbrukarnas Riksförbund, LRF, upplever att de etablerade folkrörelserna har samma problem som de politiska partierna, och att det är nyare organisationer och grupper som får kanalisera det nya politiska engagemanget. Enligt LRF har de traditionella folkrörelserna också framöver viktiga bidrag att ge i detta sammanhang. Samtidigt välkomnar och visar LRF stor respekt för framväxten av vad man kan kalla "nya folkrörelser" som kan välja att arbeta på helt andra sätt än de gamla.

LRF menar att mycket av deras verksamhet har en stark demokratisk inriktning som syftar till att stärka ett lokalt inflytande i inom LRF, inom den ekonomiska föreningsrörelsen och i samhället i stort. För egen del ser inte LRF några tendenser på minskande förväntningar från de människor vars intressen organisationen företräder. Tvärtom kan man glädja sig åt stadigt ökande medlemsantal under senare år, från ca 120.000 i mitten på 1990-talet till över 140.000 i år. Löpande medlemskontakter likaväl

som systematiska medlemsundersökningar visar också att förväntningarna på att LRF skall företräda deras intressen politiskt är höga.

LRF ser att den ovan beskrivna utvecklingen kommer att ställa ökande krav på organisationen att förmedla åsikter och krav från dem de företräder in i det politiska systemet.. Det gäller främst ägare och brukare av jord och skog, men i praktiken också landsbygdsbor i allmänhet. Det innebär inte att en organisation som LRF försöker ta över partiernas roll - med det är LRF:s ansvar att se till att politikerna är väl medvetna om vad deras intressegrupper önskar och behöver just i deras egenskap av ägare och brukare av jord och skog och som landsbygdsbor.

LRF nämner att det just nu pågår ett viktigt utvecklingsarbete med temat "LRF mitt i byn". I det arbetar man nu med LRF:s möjlighet att vara en arena för lokalt inflytande och lokal utveckling och med roll-, ansvars- och arbetsfördelning mellan lokalavdelningar, kommungrupper och länsförbund. Man skall även se över möjligheten att erbjuda gemensamma lokala nätverk och mötesplatser för LRF:s och lantbrukskooperationens medlemmar och genomföra ett idéarbete kring frågor av betydelse för landsbygdens framtid som miljö för boende och företagande.

Socialstyrelsen hänvisar till att utredningen på åtskilliga ställen beskriver "utanförskapet", dvs. problemet med att utslagna och marginaliserade grupper hamnar utanför. De som har störst anledning till att delta för att förändra sin situation har minsta möjligheterna att göra det. Socialstyrelsen lyfter fram att mobilisering i viss utsträckning pågår via många klient- och patientorganisationer. Detta arbete behöver emellertid breddas och förstärkas samtidigt som det aktivt stöds av stat och kommun.

Föreningen Norden betonar att folkrörelserna har en viktig roll i det nordiska samarbetet. Detta syns tydligt genom att det arbete som tidigare utfördes av de officiella nordiska samarbetsorganen idag till stor del görs av olika folkrörelseorganisationer. Föreningen Norden utför bl.a. en hel del informationsarbete för Nordiska rådet. Även i EU är folkrörelserna nödvändiga. Inflytande i EU kräver starka folkrörelser. För att belysa detta faktum får folket, tex. konsumenter, inte företrädas av Konsumentverket i EU utan ska företrädas av konsumentorganisationer och/eller fackliga organisationer .

Konsumentverket anser att det ur demokratisk synvinkel är viktigt att värna om den ideella sektorn. Exempelvis kan konsumentfrågor inte bara kanaliseras via den offentliga sektorn.

Det är viktigt att vara öppen för och på olika sätt stödja utvecklingen av ideella grupper och icke-traditionella former av organisering, vilket särskilt kan gynna ungdomar.

Centralförbundet Jordens Vänner menar att synsättet i betänkandet färgas av en del klara avsteg från den svenska demokratiska sedvanan att samhället förändras genom social individualism i gamla och nya folkrörelser som på så sätt också demokratiserar samhällets rutiner. Miljöförbundet Jordens Vänner ser folkrörelsesamarbete som ett centralt sätt för att bygga ett demokratiskt, solidariskt och ekologiskt hållbart samhälle.

Man påpekar att i direktiven för demokratiutredningen var folkrörelser en av de viktigaste demokratiska aktörerna att belysa. Tyvärr har folkrörelseperspektivet, med dess växelspel mellan å ena sidan ta ansvar för att handla och leva som man lär och å andra sidan förändra samhället på kollektiv väg nästan helt ersatts av betoning av medborgarnas dialog och moral. I sammanfattningen av betänkandet nämns folkrörelser endast en gång och då endast som en av flera aktörer

Svenska Jägarförbundet erkänner att genomsnittsåldern i medlemskåren är hög, och att andelen kvinnor är låg. På sina håll är det svårt att rekrytera till förtroendeposter. Det gäller främst i den lokala organisationer, kretsar och klubbar. Det är svårt att skapa intresse kring den traditionella mötesverksamheten. Orsakerna är många, men den kanske allra viktigaste är den pågående inflyttningen till städer och tätorter. Jakt och viltvård är per definition en landsbygdsverksamhet. Utflyttningen från glesbygden pågår med oförminskad styrka. Medlemmarna/jägarna i storstadsområdena har långa avstånd till sina jaktmarker.

Jägarförbundet ser också hur mera tillfälliga sammanslutningar, som utredningen benämner nätverksskultur också växer fram med djur, fåglar och djurskydd som huvudintresse. Det sker inte minst när det gäller rovdjuren. Dessa grupper är ofta enfrågeorienterade.

Jägarförbundet ser denna utveckling som positiv. Även om många av dessa grupper utmanar jägarkollektivet så tvingar det fram nya förhållningssätt, nya hänsyn, nya mer etiskt försvarbara jaktformer. Framför allt så tvingar det fram en mer genomtänkt argumentation för jakt och viltvård. Det stimulerar en modernisering av både tänkande, innehåll och former för verksamheten. Det driver också fram en vitalisering av de traditionella folkrörelsestrukturerna.

Peace Quest noterar att utredningen tagit fasta på de många differentierade former på organisering som finns. Deras bild av

nätverksformer är att de är fantastiska som hjälpmedel i aktioner och påverkans arbete men att man måste även ha fysiska möten mellan människor. I samtal och diskussioner föds både idéer och närhet som är nödvändig för ett fortsatt arbete. De verktyg som Internet bidrar med och de diskussioner som föds på e-group listor och hemsidor är fantastiska. Men Peace Quest tror inte att de är någon form av "nya organisationer" De består av människor som växer i fysisk kontakt med varandra.

Peace Quest lyfter tanken på att även "traditionellt" uppbyggda organisationer med en medlemsbas kan vara "platt" till sin organisationsform, där möjligheten att påverka, ha insyn osv. är lika stor för alla medlemmar. Som ung är man kanske mer handlingsinriktad. De tror därför att "nya rörelser" lättare kan kanalisera ett behov av att se resultat av sitt engagemang. Idag är det viktigt att man syns, att man kan arbeta internationellt fastän man bor i ett mindre samhälle. Kommunikationen mellan människor i olika världsdelar har förenklats och hastigheten har ökat avsevärt genom e-mail.

Folkrörelser som försvagats nämns och nya sociala intressegrupper uppmärksammas som viktiga delar av det totala nätverket. Baptistsamfundet tror att nya och enkla regelverk behövs som utan krångel ger fria ytor åt medborgares initiativ är nödvändiga, samtidigt som vi tror att samverkan mellan formella beslutsnivåer och informella medborgargrupper är oundgängliga om demokratin ska bli varaktig.

Baptistsamfundet anser att risken för tillfälliga heta engagemang kring en angelägenhet i taget är ett hot mot uthållig demokrati. Därmed är det också ett hot mot ett samhällsbygge som klarar anpassningen till den växling i idéströmningar och konjunkturer som alltid omger folk och samhälle.

Kommun- och Landstingsförbunden menar att enfrågorörelser – föreningar och organisationer som inte har en politiskt ideologisk tillhörighet - engagerar idag många ungdomar. Det tycker förbunden är bra – det är inte ett egenvärde i sig att vara med i ett politiskt parti. Däremot är det viktigt att i det politiska arbetet ta tillvara de idéer och trender som dessa organisationer ofta står för och som är viktiga för ungdomar.

Trollhättans, Strömsunds, Vännäs, Vetlanda, Töreboda, Munkedals och Örnköldsviks kommuner menar att alternativa medborgarsammanslutningar bör tas tillvara och ses som nya kommunikationskanaler till den representativa demokratin, under förutsättning att grundläggande demokratiska normer och

värderingar respekteras. Öppenhet, offentlighet och insyn är bland de kriterier som bör gälla för de nya sammanslutningsformerna.

Lycksele kommun betonar att det är väsentligt att medborgarna ges större möjlighet till deltagande, inflytande och delaktighet i former som är meningsfulla och effektiva. I Lycksele kan det åstadkommas genom fortsatt kommunalt stöd till lokala utvecklingsgrupper, stimulering av kooperativa lösningar med mera. Detta bland annat inom ramen för bya- och stadsdelsutvecklingen. Lycksele kommun ställer sig vidare positiv till medborgarsammanslutningar som har sin inriktning mot ungdomsfrågor, vård och omsorg

Linköpings kommun delar demokratiutredningens klara ställningstagande för ett underifrånperspektiv på folkstyret där medborgarnas deltagande, inflytande och delaktighet är grundläggande. Utan ett brett medborgarengagemang är ingen levande demokrati tänkbar. Därför vill Linköpings kommun betona vikten av att det inte bara skapas nya mötesplatser mellan väljare och valda utan också att samhället på olika nivåer främjar och tillvaratar det engagemang som finns i föreningar, byalag eller andra medborgarsammanslutningar. Särskilt angeläget är det att kommunerna, som den lägsta politiska nivån, gör sig beredda att möta och tillvarata önskemål om inflytande och ansvarstagande från exempelvis byalags och stadsdelsföreningars sida.

Även **Kristianstads kommun** anser att ett viktigt inslag i utvecklingen av svensk demokrati är självständiga och samhällskritiska föreningar och sammanslutningar. Ett allt större beroende av offentligt stöd har försvagat detta inslag. Inte minst på kommunal nivå har samverkan mellan det allmänna och det enskilda förstärkt en sådan utveckling. Det finns anledning att på kommunal nivå se över hur stödsystemen och samarbetsformer är utformade och fundera över hur självständigheten kan stärkas

Tranås kommun anser att deltagandet i olika medborgarsammanslutningar är en viktig grund i en demokrati. Det är ofta där som åsikter uppstår. Förr kunde föreningar överleva utan bidrag. Därför bör stöd till föreningsverksamhet prioriteras. Skall bidrag beviljas skall det enligt kommunen vara ett krav att föreningen har demokratiska arbetsformer. Kommunen bör ställa lokaler till förfogande för föreningsverksamhet.

Kommunen betonar att informella samanslutningar måste få komma till tals. Den demokratiska fostran i föreningslivet har av tradition haft stort genomslag. Det är enligt kommunen tveksamt om nybildade föreningar har denna inställning. Det är angeläget att

även "lösare" föreningar och nätverk ges bra förutsättningar för sin verksamhet. Det måste finnas någon form av kontroll för att de skall vara bidragsberättigade

Arvika kommun tycker det är angeläget att ta till vara ungdomars åsikter och att stimulera deras utveckling. Ungdomar visar intresse för att engagera sig i nya typer av grupper och att utveckla nya arbetsformer. Arvikafestivalen är ett exempel på detta, där hundratals ungdomar bildar ett nätverk och klarar att genomföra en festival med omkring 10 000 besökare. Kommunen anser att festivalungdomarna har funnit en väg till dialog med kommunens politiker .

Kommunen vill öppna dörrar för de ungdomar som visar intresse för politiskt arbete och för olika former av samhällsengagemang genom att ta tillvara de vägar som ungdomarna själva anvisar. Arbetslösa och personer med utländsk bakgrund är grupper som genomgående har lägre delaktighet och deltagande än övriga grupper. Kommunen instämmer i att det behövs stimulans för att finna nya former för delaktighet och samhällsengagemang.

Trollhättans kommun anser att i ljuset av detta bör utredningens resonemang om den offentliga sektorns omfattning och ansvarsområde diskuteras närmare. Kommunen menar att den offentliga sektorns funktioner ska tillgodose medborgarnas grundläggande behov av trygghet och kontinuitet på ett rättssäkert och likvärdigt sätt. Det är viktigt att göra en lämplighetsbedömning av de områden som eventuellt kan lämnas ut till andra sektorer i samhället.

Myndighetsutövning och de frågor som rör medborgarnas hälsa, välfärd, trygghet och rättssäkerhet skall under alla omständigheter undantas från en sådan utveckling. Kommunen ansluter sig till utredningens slutsats "Att okritiskt imitera marknadens beteende och modeller i offentlig verksamhet är å andra sidan inte heller eftersträvänsvärt, eftersom det tenderar att dölja sammansattheten och målkonflikterna i det politisk-demokratiska uppdraget." Den offentliga sektorn bör å andra sidan undvika verksamheter, för vilka finns paralleller i den privata sektorn.

Småkom menar att utredningen på ett utmärkt sätt belyser att de svenska folkrörelserna har haft en liknande funktion som de lokala styrelseorganen. Även om folkrörelserna i gemen fått mindre direkta samhällsuppgifter sedan 1960-talets mitt har de ändå varit bärare av för demokratin viktiga grundpelare:

- idémässig utveckling på många områden,
- konkreta förändringsinitiativ till fördjupning av demokratin,
- demokratisk "skolning",
- motivationsskapare av samhällsengagemang,
- rekrytering av förtroendevalda,
- dialogpartners för regering och Riksdag etc. etc.

Småkom pekar på att under senare år har flera äldre folkrörelser minskat sitt inflytande och sin numerär medan nya rörelser har tagit plats på arenan och svarat för betydande insatser på olika håll i samhället. Detta gäller inte minst byarörelsen, miljöörelsen samt exempelvis hembygdsrörelsen, som samtliga ökat sitt lokala engagemang de senaste tio åren. Medlemmar från de etablerade folkrörelserna har ofta gått in som aktiva personer i de nya rörelserna. Nya former av samverkan och ideellt engagemang har vuxit fram under senare år.

SISU påpekar att det som framför allt skiljer folkbildningsarbetet från andra former av vuxenutbildning är den starka betoningen av det demokratiska perspektivet. Folkbildningen har en klart uttalad uppgift att stärka och utveckla demokratin. Det kan handla om:

- Studier inom folkrörelser och föreningsliv – för ett livskraftigt föreningsliv med engagerade medlemmar
- Att nå och stimulera många människor till studier – kvantitet är i hög grad ett kvalitetsmått!
- Satsningar inom vissa grundläggande ämnen t.ex. samhällskunskap, föreningskunskap
- Att stärka människors självförtroende för fortsatt och fördjupat engagemang i samhällsfrågor
- Allas rätt att vara med – utjämna orättvisor, nå eftersatta grupper, glesbygd o.dyl
- Att skapa mötesplatser för människor med olika bakgrund för erfarenhetsutbyte och fördjupad förståelse
- Att ge unga människor ett möte med och erfarenhet av demokratiska arbetsformer
- Att vara en resurs i förändringsprocesser

Enligt SISU är folkbildning är en nationell angelägenhet och därför måste ett grundläggande statligt stöd ges till de organisationer som bär upp folkbildningen. Landstings- och kommunbidrag förstärker sedan den regionala/lokala profileringen.

När det gäller samhällsstödet anser **PRO** att en skillnad måste göras mellan stöd till folkrörelser och stöd t ex till ett föräldrakooperativ som driver daghem. Det måste finnas ett kommunalt inflytande över hur t ex ett kooperativt daghem drivs

med tanke på att det yttersta ansvaret för verksamheten ligger i den kommunala nämnden och att socialtjänstlagen gäller.

När det gäller bidrag till olika folkrörelser som stöd för deras verksamhet reagerar PRO kraftigt mot att kommuner i ökad utsträckning ställer villkor på organisationerna t ex att delta i kommunal verksamhet, för att bidrag ska utbetalas. De svenska folkrörelsernas verksamhet är av utomordentligt stor samhällsnytta utan att för den skull vara inlemmade i statlig eller kommunal verksamhet. Den mycket stora verksamhet som bedrivs inom PRO i t ex form av möten, friskvård, studiecirkel, PRO-kontakt med äldre medlemmar, resor, sång, musik och annan kulturell verksamhet skulle inte kunna genomföras i kommunal regi. Kostnaderna rör kommunerna skulle bli mycket stora.

Vad det gäller de ideella organisationernas verksamhetsförskjutning från opinionsbildning till serviceproduktion framhåller Ungdomens Nykterhetsförbund att organisationernas roll bör vara att komplettera den offentliga verksamheten, inte ersätta den. Detta tror förbundet snarare skulle leda till att servicen urholkades snarare än berikades. Dessutom finns det en uppenbar risk att organisationer som får stora uppdrag från det allmänna tystnar som opinionsbildare, eftersom de inte vågar riskera sin ställning genom att vara kritiska.

Riksförbundet för Trafik- och Polioskadade (RTP) redovisar att inom RTP bedrivs ett mycket brett intressepolitiskt arbete i syfte att förbättra livssituationen för medlemmarna och att verka för delaktighet och jämlikhet i samhället. RTP tror att det är viktigt att den ideella sektor får långsiktiga och hållbara förutsättningar för att kunna fortsätta att verka fritt och självständigt samt att utvecklas. Det är likaså nödvändigt att både stat och kommun aktivt tar till vara den resurs som RTP utgör genom sina erfarenheter som inte är att betrakta som särintressen.

Svenska Baptistsamfundet saknar ett tydligare mönster för hur dagens och framtidens samverkan mellan olika delar av det system som håller samman vårt folks liv skulle kunna stärka den enskilda människans utrymme att påverka sitt eget liv och samhällets.

Sveriges Dövas Riksförbund, SDR, välkomnar utredningens konstaterande att folkrörelserna har en viktig roll i en demokrati. SDR instämmer i att staten och kommunerna bör främja det engagemang som finns i bland annat folkrörelserna. Detta är särskilt viktigt att slå fast nu, då SDR och flera andra handikapporganisationer har fått vidkännas väsentligt minskade

anslag från staten samtidigt som statens finanser är bättre än på många år .

Sveriges Hembygdsförbund menar att folkrörelsernas betydelse för en stark och vital demokrati alltid brukar apostroferas i högtidliga sammanhang. Under en stor del av efterkrigstiden har dock dessa rörelser praktiska roll och betydelse minskat när det gäller att organisera en väl utbyggd medborgerlig samhällsservice och skapa en fungerande beslutsprocess. I takt med att de politiska partierna samlar allt färre medborgare inom sina aktiva led, samhällsservicen sviktar på viktiga områden, de regionala välfärdsklyftorna ökar och fler medborgare engagerar sig i traditionella och nya folkrörelser finns det anledning att starkt framhäva de demokratiska rörelsernas avgörande roll i ett utvecklat samhälle som det svenska.

Hembygdsförbundet ser idag mycket tydligt att vare sig den offentliga eller privata sektorn klarar av alla de önskemål eller skilda tjänster som människor behöver för att få ett bra och fungerande vardagsliv. Många socialt inriktade kooperativ, ideellt verkande föreningar och andra lokala och folkliga organisationer har under senare år i ökad utsträckning svarat för en allt större andel av barn- och äldreomsorgen, den lokala och regionala kulturverksamheten, insatser för att värna den yttre livsmiljön, drift av skolor och lokala samlingslokaler, initiativ för att förbättra ungdomars lokala livsvillkor och många andra för demokratin och det öppna samhällets nödvändiga funktioner. Därför krävs det enligt Sveriges ett ökat stöd till de folkliga och demokratiskt verkande organisationerna för att säkerställa det stora engagemang och det omfattande arbete som de bidrar med i samtliga kommuner och orter.

Autonomi och självförvaltning,

Gnosjö kommun betonar att det engagemang som finns bör uppmuntras och att exempelvis samhällsföreningar och brukarråd eller liknande ges möjlighet att engagera sig i specifika frågor. En viktig del i detta kan vara att ge en samhällsförening eller ett brukarråd ersättning mot att den fullgör en arbetsuppgift som

tidigare ålegat kommunen. Exempel på detta kan vara utsmyckning av ett samhälle, vägskötsel m m.

Enligt **Fagersta kommun** är en av de viktigaste förändringarna som kan göras i positiv riktning är att låta medborgarnas fria sammanslutningar få mera inflytande. Det gäller "bara" att bryta med en lång tradition av misstro, parad med klåfingrighet, att lägga sig i verksamheter. Kommunen tycker att det är välgörande att utredningen, dock utan närmare precisering, talar för mer av självförvaltning och direkt demokrati.

Enligt **Götene kommun** kan nya mötesplatser uppstå att genom att kommunen går ut för att möta föreningar och grupper som engagerar sig i en speciell fråga,. De förtroendevalda behöver inte vara rädda för "enfrågemänniskor" men måste ansvara för att sammanväga åsikterna till en helhet. Kommunen anser därför att det kan vara positivt om brukarstyrelser bildas, men betonar att det måste vara frivilligt, inte ett tvång.

Genom att öka brukarinflytandet i frågor som ligger nära medborgaren, t ex .skolan, hälso- och sjukvården och äldreomsorgen, anser **Örebro läns landsting** att den enskilde kan bli delaktig i beslutsfattande och ansvarstagande i dessa frågor . Landstinget nämner i detta sammanhang de studiecirklar som landstinget initierade och som riktade sig till allmänheten samt till handikapp- och pensionärsorganisationer. En studiecirkel handlade om världens svåra val, dvs prioriteringar i vården och den andra behandlade patientens ställning i vården. Båda projekten syftade till att ge mera kunskap i dessa frågor men även möjlighet till inflytande genom att resultaten redovisats och diskuterats i den politiska ledningen.

Härnösands kommun anser att partierna måste bli mer lyhörda och bättre på att kanalisera det politiska intresset hos medborgarna. Det bör också bli lättare för den enskilde att driva frågor genom partierna. Kommunen betonar samtidigt att olika medborgarsammanslutningar har en viktig demokratisk roll både när det gäller att vara forum för demokratisk debatt och ansvariga för verksamhet. Härnösands kommun har t.ex. goda erfarenheter av idrottsföreningarnas självförvaltning av olika anläggningar.

Söderköpings kommun uppfattning är att medborgarnas vilja att ta del av det politiska beslutsfattandet måste tas tillvara. Bristen på delaktighet eller känslan av oförmåga att påverka skeendet i samhället är farligt för en fortsatt demokratisk utveckling. Enligt kommunen utgör de bestående eller fördjupade klassklyftor, som kan skönjas, ett hot mot det demokratiska samhället och måste

därför på alla sätt motverkas. Utanförskap, oavsett om det gäller ungdomsgrupper eller andra grupper som upplever sig oförstådda, är ett hot mot demokratin. Söderköpings kommun menar att skolan som demokratisk arena i praktiken inte nog kan poängteras. Också det politiska samtalet och möjligheten för allmänheten att påverka och vara delaktiga måste hitta nya vägar.

Åmåls kommun anser att även andra demokratiska organisationer än kommunen kan få lösa en del kommunala uppgifter. Kommunen tänker sig då demokratiskt styrda organisationer som inte har vinstsyfte, ex.vis föreningar. Det kan skapa ett ökat engagemang. Men ansvaret och finansieringen skall ligga kvar hos kommunen.

Öckerö kommun påpekar att ledamöter i brukarstyrelser och andra liknande organ ofta verkar inom områden där också andra demokratiska organ, såsom en kommunal nämnd, av kommunfullmäktige tillagts ett sammanhållet ansvar för beslut och förvaltning. Genom svårigheten att klargöra roller och ansvarsfördelning kan känslor av maktlöshet och frustration uppstå, som mera motverkar än främjar en demokratisk utveckling. Kommunen anser att klara roller och en dialog som beaktar helhetsperspektivet är den bästa livsluften för demokratin.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund finner det angeläget med delaktighet också i det frivilligarbete som alla formella strukturer kräver. Det kan innebära att det offentliga drar sig tillbaka från vissa områden men kan också innebära att det offentliga, utan att styra dem, i ökad utsträckning samverkar med organisationer som på olika sätt bidrar eller vill påverka de offentliga strukturerna.

Byråkratisk klåfingrighet och bristande lyhördhet.

Verdandi pekar på en utveckling som har ökat under senare år. Det är att samhället övervältrar uppgifter på organisationerna som man själv, av ekonomiska eller andra skäl, inte anser sig klara av. Denna utveckling innebär dels att organisationerna sällan ges tillräckliga resurser att driva verksamheterna, dels att enskilda inte får sina grundläggande rättigheter tillgodosedda av samhället. Istället hänvisas de till frivilligorganisationerna .

Detta är enligt Verdandi en mycket allvarlig utveckling som drabbar både enskilda människor och organisationerna negativt. Frivilligorganisationernas insatser bygger på att de ser att människor far illa och att samhället inte klarar av sitt ansvar för de

sämst ställda samhällsmedborgarna. De flesta organisationer som arbetar med sociala stödinsatser för de mest utsatta människorna, är dock själva starkt kritiska till att samhället övervältrar sitt sociala ansvar på frivilliga krafter .

Verdandi menar att det är samhällsmedborgarna som skall vara uppdragsgivare för organisationerna, inte myndigheterna. Organisationer som arbetar utifrån sociala mål och med en social stödverksamhet i resurssvaga områden eller grupper, och verksamhet som syftar till ökad integration mellan olika "segregerade" grupper i samhället, skall ges extra stöd.

Samhällets behov av folkrörelser för speciella uppdrag får då större möjlighet att utvecklas på ett positivt sätt, genom att organisationerna får en starkare basorganisation och basverksamhet som en grund för att ta ansvar för andra angelägna uppdrag åt samhället.

Folkrörelserna skall således inte stödjas därför att de kan bedriva en billigare verksamhet än samhället självt. De ska stödjas för dess egen skull, för dess verksamhetsbredd och mångfald ,för att de är en viktig motkraft mot "marknadskrafter" och en kommersiell "kultur" (värderingar)och för deras roll att påvisa missförhållanden och föreslå lösningar för deras demokratiska roll bland människor

Svenska folkhögskolans lärarförbund, SFHL, delar utredningens farhågor över att alltmer av den folkbildande verksamheten kommit att styras och regleras av samhället. Stat och kommun har i allt högre grad styrt över resurser till en verksamhet som man har omedelbar "nytta" av. Det kan gälla studieverksamhet som erhåller extra anslag eller användandet av folkbildningsorganisationer vid olika kampanjer, exempelvis EU, EMU, kärnkraft o. dyl.

SFHL anser att det är trots allt är glädjande att konstatera att studieförbunden och folkhögskolorna fortfarande rekryterar stora grupper människor som skaffar sig kunskaper om såväl samhälle som specialämnen till nytta för det demokratiska samhällsklimatet. Det är i de oftast relativt små studiegrupperna som en personlig hållning till de demokratiska grundvärdena kan utvecklas. Många rapporter som synat samhällets förändringar betonar behovet av mötesplatser och det är just inom folkbildningen som dessa mötesplatser skapas rent fysiskt. SFHL anser det anmärkningsvärt att de folkrörelser som är huvudmän för studieförbund och folkhögskolor inte på ett kraftfullare sätt tar ansvar för "sina" organisationer.

SFHL menar att den viktiga skolningen i och om demokrati måste få kosta och ta den tid som krävs. Ett rikt samhälle som det svenska har råd att hålla sig med oberoende organisationer och institutioner som själva i en demokratisk process tar på sig uppgiften att i samverkan med olika aktörer medverka till att den "demokratiska medvetenheten" upprätthållas.

SFHL delar utredningens farhågor över att alltmer av den folkbildande verksamheten kommit att styras och regleras av samhället. Stat och kommun har i allt högre grad styrt över resurser till en verksamhet som man har omedelbar "nytta" av. Det kan gälla studieverksamhet som erhåller extra anslag eller användandet av folkbildningsorganisationer vid olika kampanjer, exempelvis EU, EMU, kärnkraft o. dyl.

SFHL menar att det måste vara angeläget för samhället att tillåta och på ett icke styrande sätt ge utrymme för och bidra till finansiering av en pluralistisk basverksamhet vars effekter kan bli den viktiga legitimitet som är nödvändig för att medborgarna ska uppleva att de lever och verkar i en "deltagande demokrati". Frivilligt arbete i folkliga organisationer utgör basen för demokratin, men samtidigt kan detta arbete inte åläggas krav på lönsamhet eller självfinansiering. Folkrörelsearbete måste stödjas av samhället utan vidhängande krav på följsamhet

Svenska Missionsförbundet/sociala missionen menar att den tilltagande pluralismen i samhället kräver att stat och kommun ger olika grupper möjligheter till autonomi, genom självförvaltning kring verksamheter som är centrala för dem. Förbundet anser emellertid att förhållandet mellan det offentliga och medborgarnas fria sammanslutningar inte är helt problemfritt. Offentliga beslutsfattare visar i somliga fall en kläfingrighet och benägenhet att, i sin roll som finansierare, lägga sig i verksamheten. I relation till andra grupper visas ibland en bristande lyhörddhet.

Peace Quest instämmer i utredningens kritik mot att de statliga medlen för organisationer har fått ett ökat fokus på prestationsersättning istället för generella bidrag. För att organisationerna ska bli hållbara i längden med kontinuitet i verksamheten behövs mer anslag till generell verksamhet. Svårigheten med att få medel till anställningar, administration och löpande verksamhet gör att trycket ökar på de ideellt engagerade. Administrationen tenderar att bli lidande när man i första hand vill prioritera verksamheten. Risken att bränna ut sig och leva på existensminimum är hög när några ideellt engagerade människor måste lotsa hela organisationen. Om ett samhälle vill ha ett

livskraftigt civilt samhälle och ökad fokus på de grundvärderingar och demokratisk fostran som en förening innebär så anser Peace Quest att ökade generella anslag är ett måste.

Hellidens folkhögskola understryker att staten har ett särskilt ansvar för att bevara grunden för den svenska demokratin genom att den stödjer folkrörelsearbetet. Sverige har en demokratisk modell som bygger på starkt engagemang i folkrörelser och att medborgarna skall utbildas och utvecklas genom folkbildning. Medborgarna har, även mellan valen, möjlighet att påverka beslut via sitt medlemskap i en eller flera föreningar. Om demokratin skall utvecklas måste dock folkrörelserna få en optimal frihet i förhållande till staten. Hellidens folkhögskola instämmer att myndigheter alltför ofta ställer för många detaljerade krav på folkbildning och folkrörelser och som inte gynnar den demokratiska utvecklingen.

Lunnevads folkhögskola tycker det är viktigt att ytterligare markera den problematik som ligger i att statsmakterna till stor del finansierar folkbildningen och samtidigt ställer krav på vissa resultat. Folkhögskolornas s k S-anslag är ett exempel på detta. Folkhögskolan ser detta förhållande som oförenligt med folkbildningens fria ställning med klar uppgift att fostra och skola människor till kritiskt tänkande.

Färnebo Folkhögskola instämmer i att folkrörelserna och folkbildningen omgärdas av allt fler riktlinjer och uppdrag från staten. Detta är ett hot mot deras autonomi och på det viset en försvagning av demokratin. Folkrörelserna och folkbildningens frihet måste värnas om demokratin ska kunna utvecklas. De måste också få generösa ekonomiska stöd för att kunna bedriva en för demokratin hälsosam samhällskritik.

Studieförbundet understryker behovet av en fri och från staten autonom folkbildning. Särskilt under senare år noterar Studieförbundet hur folkbildningen, och då framför allt studieförbunden, uttalat eller indirekt, kommit att omnämnas som regeringens resurs för att förbereda och implementera diskussioner, förslag och opinioner inom vitt skilda samhällsområden. Särskilda ekonomiska resurser, utöver folkbildningsanslaget, har också ställts till förfogande från regeringen för sådana insatser: EU och EMU, IT och IKT, miljö- och klimatfrågor för att bara nämna några.

Enligt Studieförbundet är det naturligt, och en given uppgift, för studieförbunden att stimulera till deltagande i samhällsdebatten. Detta måste dock ske utifrån studieförbundens

och deras medlemsorganisationers egna och självständiga profileringar, prioriteringar och ställningstaganden. I och med att det generella samhällsstödet till studieförbunden från stat och kommuner förblivit i princip oförändrat respektive försämrats, är de öronmärkta anslagen för särskilda "folkbildningsinsatser" attraktiva och ibland nödvändiga för ett fortsatt folkbildningsarbete. De av regeringen beställda, och med "öronmärkta" bidrag finansierade folkbildningsinsatserna kan sålunda komma att utgöra ett hot mot folkbildningens autonomi. Studieförbundet uppskattar demokratiutredningens betoning av den självständighet som är en grundförutsättning för studieförbundens roll i demokratibygget.

Svenska Idrottsrörelsens Studieförbund (SISU) menar att om idrottsrörelsen, såväl som andra folkrörelser, ska kunna spela en aktiv roll i samhällsutvecklingen krävs resurser som inte bara möjliggör nuvarande verksamhet utan som också skapar förutsättningar för ett aktivt utvecklingsarbete. Samtidigt måste förnyelsearbetet ske utifrån den inneboende kraft som finns i idrottsrörelsen, och som bygger på människors egna förmåga, initiativ och engagemang. Förändringsarbetet är i sig en demokratiprocess. SISU anser att ett samhällsstöd som inte samtidigt bygger på att idrotten står fri och obunden kan inte förväntas ge önskad effekt. Samhällsstödet måste samtidigt ges i sådana former som möjliggör en frihet att forma verksamheten utifrån folkrörelsers eller föreningslivets egna behov och förutsättningar.

Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS) påpekar att varje studiecirkel är autonom. Ingen ska förfoga över dess mål, metoder eller resultat. Genom mångfalden av autonoma cirklar finns en demokratisk effekt. Den består inte minst av att man kraftigt uppmuntrar egen analys, egna ställningstaganden, kritisk hållning men samtidigt respekt och tolerans för andras uppfattningar. Varje studiecirkel är genom sitt arbetssätt en praktisk tillämpning av en deltagardemokrati med deliberativa inslag, en sådan demokratiteori som utredningen förespråkar. SKS är glada över att utredningen på flera ställen markerar att det inte är acceptabelt av kommuner, stat eller andra bidragsgivare att vara klävingriga med denna demokratipärla, som studiecirkeln utgör. Alltför många försök har gjorts att styra innehållet i cirklarna, så att de motsvarar politiskt uppställda förväntningar. Detta har skett och sker genom styrda bidrag, som hämmar den demokratiska effekten.

Även **IOGT-NTO** framhåller vad som kan tänkas bidra till "passiviseringen" av organisationernas demokratiarbete. Samhällets syn på den ideella sektorns roll i samhället har bidragit till att organisationerna i många sammanhang blir en del av samhällsapparaten – utför tjänster som tidigare skötts av samhällets institutioner. I själva verket pågår sedan flera år tillbaka en förskjutning av samhällets generella bidragsformer till alltmer "ersättning i förhållande till samhällsinsats". Detta är en tendens på riks-, regional och lokal nivå. Den signal som denna utveckling sänder till organisationerna är att det inte räcker att vi är de vi är, för vår egen skull. Det "demokratikapital" som produceras i organisationslivets egen verksamhet uppfattas inte som tillräckligt.

IOGT-NTO vet att organisationslivet självt starkt bidrar såväl till demokratiutvecklingen som till samhällsnyttan i övrigt utan pekpinna från de bidragsgivande myndigheterna. Svensk frivilligsektor kan bara utvecklas och bidra i det demokratiska arbetet som utredningen önskar om man ges resurser som man disponerar utifrån sina egna mål och prioriteringar.

Centralförbundet Jordens Vänner understryker utredningens antydning om att offentliga beslutsfattare i sin roll som finansärer i allt högre utsträckning lägger sig i verksamheten hos folkliga organisationer. Projektbidrag styrda av staten eller andra bidragsgivare skapar problem. Sedan Miljöförbundet Jordens Vänner blev av med kulturtidskriftsstödet är mer än hälften av verksamheten i organisationen beroende av tillfälliga projektbidrag, i första hand för de alltmer internationella miljöfrågorna. Då tiden mellan ansökan och verksamhet kan uppgå till mer än ett år hämmar det förbundets flexibilitet att arbeta tillräckligt med dagsaktuella frågor.

Jordens Vänner tycker det är olyckligt för demokratin att man gått ifrån principerna att kunna matcha det ekonomiska med värdet av ideellt engagemang. Nu premieras ofta folkbildningsorganisationer eller andra enskilda organisationer med alltmer professionell styrning på bekostnad av folkrörelser med mer omfattande lekmanengagemang. Tendensen är också att stöd ges till många uppsplittrade aktiviteter och projekt istället för till folkrörelser som eftersträvar samarbete, en tendens som förstärkts av EU. Risken är överhängande att folkrörelser under dessa förhållanden medvetet eller omedvetet, börjar anpassa sin verksamhet till vad bidragsgivaren anser är önskvärt.

För att matcha den likriktning av åsikter och politisk färg som sker i dagstidningarna och den oerhörda makt stora företag och

deras organisationer har genom annonser, lobbyister mm är det svårt att få medlemsavgifter att räcka till för att mindre organisationer ska kunna engagera många människor i politiskt arbete och bli en levande aktör i den svenska demokratin. Målstyrningskrav och detaljreglering av de bidrag som utgår skapar problem för en ideellt driven folkrörelse, som i stället har behov att finansiera en tidning och en hemsida och regelbundet samla människor för breda diskussioner i viktiga frågor.

Sveriges Riksidrottsförbund (RF) menar att om idrottsrörelsen såväl som andra folkrörelser ska kunna spela en aktiv roll i samhällsutvecklingen är det viktigt att man är "fri och obunden". På senare år har RF konstaterat att såväl stat som kommun ökat sin ambition att ge "riktlinjer" i samband med anslagsfördelning. RF vill varna för att om folkrörelserna tvingas till socialt uppdragsarbete urholkas på sikt den kraft, den entusiasm och den innovationsförmåga som finns i det engagemang som utgör grunden för frivilligt, ideellt arbete för den idé någon tror på och hänger sig åt!

Synskadades Riksförbund instämmer också i att det offentliga har en förmåga att kläffingrigt lägga sig i verksamhet vid finansiering. Allt mer verksamhet blir beroende av särskilda projektpengar. SRF föreslår i stället att de generella anslagen ökas och att folkrörelserna får styra sin verksamhet på egen hand! Det innebär inte att de vill ta över till exempel den service som samhället ska ha ansvaret för.

Ungdomens Nykterhetsförbund framhåller vikten av ett levande föreningsliv, och poängterar särskilt ungdomsorganisationernas betydelse. De ser själva hela tiden hur ungdomar växer genom olika slags föreningsarbete och hur det faller sig naturligt för medlemmarna att aktivera sig i andra sammanhang och därigenom föra med sig demokratiskt hantverkskunnande och demokratiska värderingar till bland annat elevråd, arbetsplatser och politiken. Självförtroendet och de redskaperna sitter i för resten av livet.

Tyvärr är det deras erfarenhet att den "kläffingrighet" som utredningen talar om verkligen existerar. De tror dessutom att den slår extra hårt mot just ungdomsorganisationerna, där kontinuiteten är dålig (vilket kanske inte i sig är dåligt, eftersom det motverkar betonghäckstendenser) och medlemmarna unga och ofta osäkra inför kontakter med myndigheter.

Ett exempel på kläffingrigheten som Ungdomens Nykterhetsförbund ger är de ofta svårtolkade reglerna för lokalt

aktivitetsstöd samt det otympliga system som innebär att man söker "lokalt" aktivitetsstöd både från kommunalt och centralt håll. Tillhör man dessutom en kommun som kräver att man skall ha ett organisationsnummer för att överhuvudtaget få söka aktivitetsstöd (till vilket det inte finns något enda rationellt skäl) kan steget bli oöverstigligt. Skaffar man sig trots allt detta organisationsnummer så hamnar man i skattemyndighetens rullor och tvingas deklarerat för sina futtiga hundralappar av vilka flera varje år går till avgift för det postgirokonto man måste ha för att få aktivitetsstödet. Eller så tar man reda på hur man gör för att begära befrielse från deklarationsplikten, vilket skulle vara besvärligt nog för många vuxna.

Svenska Jägareförbundet menar att villkoren för det svenska föreningslivet har förändrats på många sätt. Många angelägna samhällsuppgifter har övertagits från ideella organisationer till stat och kommun. Politikens gränser har gradvis utvidgats. Det sammanhållande kitt som det ideella arbetet och gemenskapen i föreningen skapade har övergått i skattebetald samhällsservice. Det har som utredningen påpekar oftast skett med folkrörelsernas goda minne eller med dessa som pådrivare. Angelägna uppgifter som medlemmarna själva klarade av och tog ansvar för har flyttats till framförallt kommunal förvaltning. I stället för att själva utföra arbetet riktas krav och även missnöje utåt. Jägarförbundet tycker det vore märkligt om inte detta skulle påverka föreningslivets ställning. På senare tid har pendeln svängt och samhället har, oftast under trycket av en försvagad ekonomi låtit föreningslivet åter ta hand om skötsel, drift och förvaltning av anläggningar, vissa serviceuppgifter.

Enligt Jägarförbundet har denna generella bild emellertid många nyanser. När förbundet lämnade sitt remissvar på utredningen Jaktens Villkor (SOU 1998:) gjordes en beräkning av värdet av de ideella insatser som utfördes av medlemmar och förtroendevalda. Om alla dessa arbetsuppgifter skulle ersättas med avtalsenliga löner och andra ersättningar beräknades värdet av de årliga insatserna till cirka 300 miljoner, medan bidraget från Jaktvårdsfonden uppgick till knappt 50 miljoner. Beräkningen gjordes för att påvisa samhällets vinst med att bygga hela denna verksamhet på ideella insatser.

Om Jägarförbundets medlemmar i ett slag skulle upphöra med sina insatser skulle resultatet bli att insatserna till stor del skulle upphöra på grund av resursbrist. Ett belysande exempel utgör arbetet med att uppsöka, avliva och tillvarata trafikskadat vilt.

Detta arbete utförs idag efter praktiskt taget hela det svenska vägnätet (och i viss mån järnvägsnätet) av jägare och hundförare under alla årstider och under alla tider på dygnet. Insatserna görs i samarbete med polisen. Inte minst efter den omorganisation och rationalisering som skett inom polisväsendet har polisens resurser minskat drastiskt och ett större ansvar lagts på jägarkollektivet. Varje år inträffar cirka 30.000 viltolyckor efter våra vägar, främst med klövvilt inblandat med stora materiella och personsador som följd. Om denna riksomfattande och frivilliga organisation skulle upphöra saknas resurser hos polismyndigheten. Följden skulle bli att stora mängder djur skulle få gå en smärtsam död till mötes eller drabbas av livslånga skador. Det bör påpekas att nya viltarter ständigt tillkommer i takt med att rovdjurs- och vildsvinsstammarna breder ut sig över landet. Här rör det sig också om mer svårbehandlade och även riskabla insatser.

Exemplet visar också att ett konstruktivt samarbete mellan en myndighet och en frivilligorganisation kan leda till för alla parter gott resultat. Trots tidsåtgång, svårigheter och även personliga utlägg utförs dessa insatser med stort intresse och engagemang. Det ger jägarkollektivet ett gott anseende och organisationen en legitimitet.

Slutsatsen är att samhället och dess institutioner vid varje tillfälle ska söka se till de långsiktiga konsekvenserna och resultatet av samhällsinsatser som vidgar gränserna för den offentliga maktutövningen på bekostnad av det ideella engagemanget.

Socialstyrelsen kommenterar utredningens kritik om att den offentliga maktutövningen inte får klä av medborgarna viljan att ha kontroll över och ta ansvar för sina liv. Enligt utredningen blir det följden om stat och kommun övertar, inlemmar eller alltför okänsligt försöker styra verksamheter som medborgarna själva initierar eller organiserar. Socialstyrelsen ställer sig bakom detta grundläggande förhållningssätt.

Socialstyrelsen vänder sig dock emot utredningens beskrivning av statens och kommunernas förhållningssätt som klåfingrighet och, när det gäller finansiering och bidragsgivande av verksamheter, argumenterar för ett slags fritt förfogande utan krav på motprestation. Socialstyrelsen delar inte den uppfattningen. Precis som vad gäller övrig hantering av offentliga medel måste det anses rimligt att ställa krav både på resultat och på resultatuppföljning av de frivilliga organisationernas verksamhetsområde när offentliga medel beviljas. Bidragshandlingen ska emellertid ske med respekt för organisationernas integritet och självständighet. En ordning

med tydlighet i bidragsgivningen är av värde både för organisationer och för staten

Värna mötesfriheten och inbjudan till dialog

Boverket betonar att ett viktigt bidrag till de öppna offentliga rum som utredningen talar om är landets allmänna samlingslokaler. Boverket handlägger ärenden om statsbidrag till allmänna samlingslokaler. Boverket gör även uppföljningar av hur stödet används. Exempelvis redovisade Boverket till regeringen 1998 antalet lokaler anslutna till Folkets Hus Riksorganisation, Folkparkerna i Sverige, Bygdegårdarnas Riksförbund och Riksföreningen Våra Gårdar, där någon form av riktad verksamhet till ungdomar bedrivs samt verksamhetens omfattning (se skriften Ungdomsverksamhet i allmänna samlingslokaler, Boverket, 1998).

Samlingslokalorganisationernas Samarbetskommitté (SamSam) menar att en levande demokrati förutsätter möten mellan människor för att kunna bibehållas och förbättras. Det måste finnas mötesplatser där människor kan mötas i en positiv anda, där samtal kan utvecklas och förtroenden skapas. Våra samlingslokaler fyller den funktionen. En samlingslokal är i sig inte en demokratiskapare utan snarare ett viktigt demokratiredskap.

Enligt SamSam är den lokala kulturella aktiviteten, föreningsmötet eller studiecirkeln ofta startpunkten för diskussioner om problem och möjligheter i samhället och om bygdens (både landsbygdens och stadsbygdens) utveckling. Antingen kan aktiviteten var inriktad just på ett sådant ämne, men oftast är det t.ex. i kaffepausen i samband med andra aktiviteter som man börjar prata om sådant som berör. Det är i dessa sammanhang människor lär känna varandra; där utvecklas det sociala kapitalet. I mötet och samarbetet kring kultur, sport, studier etc. skapas förtroende och samarbete blir möjligt.

SamSam menar att för barn och ungdomar har samlingslokalerna en stor betydelse som en träffpunkt där de kan utvecklas och skapa egna verksamheter, men också på ett naturligt sätt mötas över generationsgränser. Det är dessa personliga möten mellan människor som är en förutsättning för en levande demokrati.

Ett problem som forskarna Gullan Gidlund och Tommy Möller diskuterar i en underlagsrapport till Demokratiutredningen (Demokratins trotjänare -lokalt partiarbete förr och nu, SOU 1999:130) är just de demokratiska mötesplatserna. Forskarna har

studerat det partipolitiska arbetet under de senaste tjugo åren. En slutsats de drar är att partierna fungerar allt sämre som vitala demokratiska mötesplatser. Också annan forskning pekar på att människor idag väljer att engagera sig i andra sammanhang än de rent partipolitiska. Det kan vara globala rörelser, enfrågerörelser eller i lokala föreningar. Den svenska bygderörelsen är ett exempel på hur människor gått samman och arbetar i nya former med lokal samhällsutveckling. En verksamhet som Demokratiutredningen har uppmärksammat som en positiv kraft. De bör välkomnas som självständiga, värdefulla komplement och vitaliserande tillägg till den representativa demokratis basfunktioner.

Både bygderörelsen och andra lokala föreningar och aktiviteter har samlingslokaler som bas för sina verksamheter. Samlingslokalerna spelar idag en mycket betydelsefull roll som arena för det demokratiska samtalet. SamSam understryker att staten och kommunerna bör främja det engagemang som finns i samhället och se till att det finns billiga och goda lokaler. Det gäller att värna de fysiska mötesplatserna, sådana platser där människor kan mötas "live".

Bygdegårdarnas Riksförbund menar att om det lokala offentliga samtalet ska frodas måste det finnas allmänna samlingslokaler på rimligt avstånd för alla. Bygdegårdarna är allmänna samlingslokaler som är öppna för alla på lika och skäliga villkor. Det innebär att en rullstolsbunden kan delta i samma studiecirkel i kinesiska som andra orsbor. Styrelserummen används av folk från olika partier och yrkesfack. Unga och gamla kan ha sin egen verksamhet var för sig, ibland delta i samma arrangemang och ofta mötas i huset. Alla har chansen att möta varandra och delta i samma lokala, offentliga samtal.

I föreningsdrivna allmänna samlingslokaler tar människor ansvar, deltar i arbetet med tid och andra resurser. Det är en service från enskilda människor till samhället ofta med ett litet ekonomiskt stöd från kommunen. För att bygga och uppehålla god standard på lokalen krävs oftast en samhällelig insats även om det frivilliga arbetet är stort också här. Bygdegårdarnas Riksförbund menar att statens anslag på 15 miljoner kronor inte alls täcker behovet. Ansökningarna brukar kunna summeras till ca 100 miljoner kronor.

Norrtälje kommun anser vad gäller ökad självförvaltning att det är viktigt att värna om nya former för medborgarsammanslutningar, att bejaka pluralism. Det måste ses som ett sundhetstecken att medborgarna reagerar mot etablerade samhällsfunktioner förutsatt att det sker med beaktande av lagar

och förordningar. Det offentliga företrädare måste lyssna på deras budskap och ta tillvara det genuina intresset

Kommunen anser att ett effektivt utnyttjande av lokaler måste vara en prioriterad fråga, inte bara av kommunalekonomiska skäl. Föreningshus och kommunägda lokaler skall ge medborgare möjlighet att träffas och diskutera/driva frågor som hör bygden till.

Falkenbergs kommun tycker det är självklart att idéer och engagemang tillvaratas och att engagemang i medborgarsammanslutningar främjas. Påpekandet om vikten av "billiga och lämpliga lokaler har kommunen svårt att invända mot, men funderar samtidigt över vad som föranlett utredningen att understryka just detta. Kommunen har svårt att tro att lokalproblem, generellt sett, skulle vara något av de större hindren för olika sammanslutningars verksamhet.

Nacka kommun har alltid känt starkt för medborgarnas engagemang och den stora betydelse det har, antingen det sker i föreningsform eller enskilt. Ofta kan det som sker i kommunal regi också utföras i enskild regi och sådana initiativ ska både uppmuntras och aktivt tas fram. Enligt Nacka kommun är det fullt möjligt att tillvarata de enskildas engagemang inom de kommunala verksamheterna utan att det allmännas ansvar luckras upp eller blir otydligt.

När det gäller stöd till den fritidsinriktade verksamheten, ser Nacka kommun en skillnad mellan det stöd som vänder sig till ungdomar och det som vänder sig till vuxna. Verksamhet som riktar sig till unga får ett större stöd än vuxenverksamhet, eftersom kommunen anser att de vuxna i större omfattning måste vara beredda att stå för sina kostnader för samlingslokaler och arenor än de yngre. Nacka ställer sig bakom idéerna om ett kommunalt tillhandahållande av bra och billiga förenings- och samlingslokaler för en ungdomsinriktad verksamhet, men inte i lika hög grad för vuxna.

Vilhelmina kommun menar att ett samhälle bygger på dess medborgare. Det är av största vikt att främja och ta tillvara det engagemang som finns hos medborgarna och medverka till att det finns lämpliga möteslokaler för medborgarna att sammanstråla i. Ett sätt att ta tillvara medborgarnas engagemang är att låta grupper av medborgare engagera sig i sin bygds utveckling och framtid och använda detta som planeringsunderlag i större sammanhang. Vad gäller möteslokaler har kommunen engagerat sig genom att lämna ekonomiskt stöd till olika former av offentliga lokaler .

Västerås folkhögskola instämmer i att samhället bör tillse att billiga lokaler ställs till föreningars förfogande, men betonar att man också bör vara mer uppmärksam på personer och organisationer .med rasistiska tendenser som vill hyra lokaler.

Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund instämmer i att ett starkt och fungerande föreningsliv är av stor vikt för ett demokratiskt samhälle. Kvinnoförbundet betonar också vikten av att delta utanför föreningslivets traditionella inramning i så kallade enfrågeengagemang. För all sådan verksamhet är tillgången till föreningslokaler en viktig fråga och förbundet anser att det offentliga skall ta på sig ansvaret för dessa lokaler.

Unga Örnars riksförbund, UÖ, menar att hela den ideella sektorn måste även fortsättningsvis ges förutsättningar att verka. Det senaste decenniets neddragningar på lokalt, regionalt och centralt plan har försämrat förutsättningarna för föreningslivet. Flertalet organisationer kommer att drivas vidare tack vare alla ideella insatser även i fortsättningen men vissa ekonomiska förutsättningar behövs ändå för att utveckla verksamheten. Inte minst på lokalsidan har det enligt UÖ skett rejäla försämringar - både vad gäller tillgången på lokaler men också ekonomiskt stöd för att kunna hyra lokaler. UÖ anser att det måste finnas många olika mötesplatser där olika åldrar, kulturer, språk och kön kan mötas. Detta är en av de mest grundläggande förutsättningarna för demokratibygget- att människor möts

UÖ tycker att den nya tekniken ger föreningslivet oerhört många fördelar och gör att det kan utvecklas på ett mycket positivt sätt- inte minst i snabbare kommunikation. De virtuella mötesplatserna ökar och ger nya kontaktytor mellan människor som annars aldrig hade fått chansen att bryta idéer och åsikter. Men trots allt anser UÖ att de virtuella mötesplatserna varken kan och ska helt ersätta de direkta mötena mellan människor.

IOGT-NTO menar att den "Svenska modellen" i stor utsträckning bygger på att samhällsfrågor löses i samförstånd. Grunden för att göra detta möjligt ligger i vår förenings- och folkbildningstradition. Att leva i ett pluralistiskt samhälle bidrar till att varje individ har att ta ställning till både stora och små frågor med utgångspunkt från sina olika roller i olika miljöer och situationer. Varje fråga diskuteras av många och med många olika infallsvinklar. Det finns enligt IOGT-NTO mycket som tyder på att arenorna för de många mötena och de många samtalen är på väg att bli färre. En viktig tradition i det svenska demokratiarbetet är på väg att gå förlorad. Från IOGT-NTO:s sida understryker man

vikten av att organisationerna inom frivilligsektorn ges resurser att föra dessa viktiga traditioner vidare in i nya miljöer i en ny tid.

IOGT-NTO menar att det är naturligt att ungdomars och äldres intressen skiljer sig åt. Men detta kan också skapa barriärer mellan generationerna då gemensamma mötesplatser ofta saknas. Ungdomar engagerar sig ofta i nya typer av nätverkssammanslutningar av enfrågekaraktär. Även om syftet är gott, har deltagarna ofta inget inflytande på den demokratiska processen.

Nätverkskulturens utbredning utmanar på flera sätt folkrörelsedemokratin. Den skapar positiva förutsättningar till handling men den fysiska mötesverksamheten blir ofta lidande. IOGT-NTO frågar om man kan förena den nya nätverkskulturens fördelar med den gamla mötesverksamheten på ett bra sätt?

IOGT-NTO menar att de traditionella mötesformerna måste förändras så att de kan ta vara på den representativa demokratins plusvärden i kombination med det framväxande nätverksbyggandet. Det kan ske genom att man från samhällets sida fortsättningsvis stödjer folkrörelsernas samlingslokaler så att nya mötesformer kan växa fram.

Centralförbundet Jordens Vänner är positiva till utredningens förslag att skapa fler offentliga rum för politiska samtal. Det skulle kunna ske t.ex. genom ökat ekonomiskt stöd till okonventionella debatter och seminarier och genom att riksdagspolitiker varje år deltar i breda regionala sommarläger och seminarier tillsammans med svenska folkrörelser. Jordens Vänner är positiva till förslagen att stat och kommun bör se till att det finns billiga och lämpliga lokaler, något som för övrigt direkt hotas av den privatisering eller stängning av offentliga lokaler som pågår på många håll i landet. Regelbundet behövs också dialog mellan folkrörelser, berörda medborgare och ansvariga politiker samt myndigheter.

Alingsås kommun menar att brukarmedverkan är en positiv form av ökat inflytande men som aldrig får ta över det politiska ansvaret. Kommunen anser det viktigt att arbeta med nya forum/mötesplatser för politiska frågor. Sådana kan vara, rätt utformade, t ex kommundelsstämmor eller biblioteken, som naturliga mötesplatser mellan olika kulturer och därmed stärka demokratin. Andra sätt kan vara att använda den nya tekniken för kommunikation, idébrevlådor, information mm. Föreningslivets betydelse för att stärka de demokratiska arbetsformerna är mycket stort.

Karlskrona kommun instämmer i att åsikter i utvecklingsfrågor för en viss kommundel i ökad grad måste tas tillvara från grupperingar med lokal medborgarförankring av typen hembygdsföreningar. Man måste skapa fler naturliga mötesplatser mellan dessa grupper och de politiska företrädarna.

Katrineholms kommun redovisar att i kommunens visionsskrift om framtiden beskrivs "Kulturhuset Ängeln" (biblioteket med utställningslokaler), som ett informations- och demokratocentrum med flerspråkig personal. Ängeln har i visionen blivit en samlingspunkt där olika kategorier av människor möts och samtalar. Det finns funderingar på att låta kommunens politiker finnas tillgängliga på biblioteket regelbundet för medborgarna. Här byter man ut "maktens korridorer" mot en mer lätt tillgänglig offentlig plats. Detta hoppas man kommer att bidra till att minska avståndet mellan politiker och medborgare.

Rädda Barnen delar utredningens slutsats att det offentliga måste bejaka den pluralism av fria och från staten oberoende medborgarsammanslutningar som finns i samhället. För att föreningarna ska kunna bedriva verksamhet och genomföra möten måste det finnas tillgång till billiga och lämpliga lokaler. Stat och kommun bör därför värna mötesfriheten genom att ta ansvar för att föreningslivet har tillgång till sådana lokaler.

Ungdomens Nykterhetsförbund håller med om att det finns ett behov av billiga, och tillgängliga samlingslokaler, för föreningslivet. Lokalfrågan är idag särskilt besvärlig just för ungdomsorganisationer, eftersom många kommuner kräver att det alltid skall finnas en myndig person på plats. Detta medför i praktiken att ungdomar inte tillåts bedriva verksamhet som inte leds av vuxna, vilket förstas knappast bidrar till att stärka tron på den kommunala demokratin hos denna grupp medborgare. De pekar också på den oerhörda ojämlikhet som finns när det gäller kommunalt stöd till idrotten kontra annat organisationsliv. Jämför bara idrottens tillgång till anläggningar och lokaler med vad som erbjuds andra föreningar!

Björkekinds CUF, som inkommit med synpunkter via Demokratitorget, anser som det mest viktiga att försöka låta fler ungdomar komma i kontakt med och utöva sina demokratiska rättigheter (och även skyldigheter). Det är viktigt att ungdomsorganisationer får stöd inte bara ekonomiskt utan även med tillgång till lokaler för sin verksamhet. Lokalkostnaderna för föreningar är en mycket stor och dyr post i varje förenings ekonomi. Många kommuner har sparat på bidrag till

ungdomsorganisationer vilket gett minskad aktivitet bland dem som mest behöver.

Civil olydnad

Civil olydnad är en uppmärksam metod som utomparlamentariska sammanslutningar och sociala rörelser, ofta med en stor majoritet ungdomar, använder sig av. Metoden förutsätter ett lagbrott och ska vara en handling som syftar till att förändra för människor som kollektiv och inte för individer privat. Viktigt är även att den som utför en olaglig handling är beredd att ta sitt straff, samt att man så långt som möjligt handlar öppet. Straffet och rättsprocessen är en del av den dialog med samhället som aktivisterna vill föra kring vikten av förändring.

Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU, stödjer Demokratiutredningens syn på civil olydnad som ett naturligt inslag i dagens västerländska demokrati. En grundtanke i civil olydnad är att det finns en högre rätt än lagen och att det är skillnad på legalitet och legitimitet, lag och moral är två skilda normsystem. LSU betonar vikten av att genomförandet sker så öppet som möjligt och att de inblandade också tar en diskussion med samhället kring vad de har gjort och varför, i rättssalen. LSU ser det som självklart att principen om ickevåld genomsyrar alla aktioner i sin helhet.

Debatten om civil olydnad handlar i grunden om hur stark och reflexiv vi uppfattar vår demokrati. LSU menar att civil olydnad som syftar till att starta en offentlig tolkningsprocess av en lag eller ett beslut är en fullständigt legitim handling i en demokrati. I en föränderlig värld bör beslut, regelverk och lagar kunna ifrågasättas av medborgarna på en rad olika sätt.

Folkbildningsrådet och **Jägarförbundet** tycker att begreppet civil olydnad är mångtydigt. Så länge aktiviteter som betecknas som civil olydnad håller sig inom ramarna för den lagstiftning som samhället utformat anser Folkbildningsrådet och Jägarförbundet att det är godtagbart och kan leda till för samhället förändrade och nya synsätt.

Folkbildningsrådet och **Jägarförbundet** instämmer i att "civil olydnad bör ses som en symbolisk och öppen handling som bör syfta till att väcka frågor och skapa en dialog". Det är inte alltid lätt att dra gränserna mellan vad som är civil olydnad och överträdelse av lagen. De som bedriver civila olydnadsaktioner väger ofta in starka moraliska känslor och värderingar, som anses legitimeras

lagöverträdelse. Rådet delar även här utredningens uppfattning att våld eller hot om våld eller skadegörelse aldrig kan tolereras eller tillgripas hur gott syftet ändå kan vara.

Jägarförbundet exemplifierar med det som kallas för jaktmotstånd. De exempel som finns i Sverige har främst att göra med de aktioner som utförts av så kallade djurrättsaktivister. Deras moraliska grunder ska inte ifrågasättas. Men om aktionerna riktas mot jakt som bedrivs enligt den jaktlagstiftning som finns och syftar till att hindra eller sabotera jakten har gränserna överskridits. När det gäller direkt jaktsabotage tillkommer ytterligare en dimension. Eftersom praktiskt taget all jakt bedrivs med skjutvapen utsätter sig också aktivisterna för en direkt fara. Inga säkerhetsåtgärder kan förebygga sådana risker fullt ut.

Jägarförbundet anser att den fullt legitima inställningen att vara emot jakt bör öppet diskuteras och belysas, liksom jägarnas inställning att jakt är både önskvärd och nödvändig. Det har jägarna inget emot. Men en meningsfull dialog omöjliggörs om den ackompanjeras av direkt lagstridiga eller riskabla aktioner. Debatten bör ske på offentliga mötesplatser och inte i jaktmarkerna.

Folkbildningsrådet menar att folkbildningen har ett särskilt ansvar för att bereda de nya grupper och nätverk som inriktar sig på samhällsförändringar plats inom studieförbundens och folkhögskolornas verksamheter. Inte minst för att skapa mötesplatser där en dialog kan föras mellan företrädarna för både de mer traditionella men också otraditionella metoderna för samhällsförändring.

Österåkers kommun menar att civil olydnad förekommer och kan ibland godtas, om inte våld och skadegörelser förekommer. Det är en form av demonstration. Kommunen betonar vikten och värdet av en öppen dialog med sådana grupper. Med väl förankrade beslut samt saklig och god redovisning före av förutsättningarna via kommunens informationskanaler borde behovet av civil olydnad minska.

Miljöpartiet De Gröna menar att det är viktigt att uppmärksamma civil olydnad som aktivitets- och engagemangsform. Miljöpartiet tycker därför att det är positivt att utredningen lyfter fram den civila olydnaden, inte som ett brott mot det demokratiska systemet, utan som något som kan bidra till att värna rättsstaten, väcka frågor och skapa dialog. Det är också bra att utredningen fäster uppmärksamhet vid distinktionen mellan legalitet och legitimitet, det vill säga mellan vad som är rätt och fel

ur ett juridiskt perspektiv och vad som är rätt och fel ur ett etiskt perspektiv. Det kan finnas på demokratisk väg fattade men ändå etiskt sett orättfärdiga lagar, och protester och brott mot sådana lagar i syfte att synliggöra orättfärdigheten för att få till stånd en förändring måste bedömas som legitimt och positivt för rättsstaten.

Även om utredningens definition av civil olydnad som "en politisk handling som öppet och utan våld medvetet bryter mot lagen" är rimlig, finns det enligt Miljöpartiet anledning att betrakta skadegörelse av ting på ett annat sätt än våld mot människor. Miljöpartiet delar därför utredningens uppfattning att man vid den rättsliga bedömningen av en civil olydnadsaktion måste ta hänsyn till "brottslingens" etiska motiv, och göra en bedömning från fall till fall, utifrån vilka värden som ställs mot varandra.

Kyrkostyrelsen i Svenska Kyrkan instämmer i utredningen resonemang om civil olydnad. Det bör kunna ses som en symbolisk handling som kan väcka frågor och skapa dialog. I en modern rättsstat bör bedömningen av en civil olydnadsaktion också ske med hänsyn till moraliska motiv, samtidigt som en stat aldrig kan "tolerera eller försvara att medborgare tillgriper våld eller hot om våld, eller tillgriper skadegörelse, hur gott syftet än må vara". Utredningen framhåller det angelägna i att en dialog kan föras mellan samhällsföreträdare och de civilt olydiga, så att det engagemang som finns kan tillvaratas på ett konstruktivt sätt.

Västerviks kommun anser att utredningen förespråkar en väl generös uppfattning. En skärpning av definitionen med en tydligare gränsdragning bör göras.

Domstolsverket hänvisar till utredningens definition av civil olydnad som att det är en politisk handling som öppet och utan våld bryter mot lagen. Domstolsverket har inget att invända mot definitionen eftersom den utesluter handlingar där våld, hot och skadegörelse förekommer.

Domstolsverket är dock tveksam till att handlingar som benämns civil olydnad skall vara föremål för en dialog och diskussion redan i rättssalen. Domstolsverket ställer sig avvisande till att sådana diskussioner skall förekomma i domstol eftersom dessa endast har att pröva om ett lagbrott föreligger eller ej. Rättssalen bör inte förvandlas till en politisk arena. Vidare ställer sig Domstolsverket avvisande till utredningens uttalande om att domstolarna vid bedömning av en civilolydnadsaktion skall ta hänsyn till "brottslingens moraliska motiv". Domstolarna har, som nämnts, att i dessa situationer utifrån gällande lagstiftning ta ställning till om lagbrott föreligger eller ej.

Låta sociala rörelser få växa och skapa utrymme för självbestämmande.

Sörmlands läns landsting menar att vid sidan av skolan har folkbildningen en viktig roll att spela för att öka kunskapen om samhället och demokrati och att fostra medborgarna i demokratisk anda. Folkbildningen omfattar såväl folkhögskolorna, studieorganisationerna som folkbiblioteken. Landstinget menar att folkbildningen har kommit något i skymundan under de senaste åren.

Landstinget instämmer i att det är viktigt att folkbildningen i alla dess former lyfts fram i rampljuset igen. Folkbildningen måste därför vara lyhörd för förändringarna i samhället för att fånga nyheter och för att kunna utvecklas och inte stagnera och hamna i skuggan av nya kanaler och medier. Det är viktigt att även folkbildningen anammar IT-tekniken för att stärka medborgarnas kunskap om demokrati och samhället.

Landstinget pekar på att man som bidragsgivare till organisationerna och huvudman för folkhögskolor och länsbiblioteksfunktionen har en viktig roll för att stimulera en utveckling av folkbildningen i rätt riktning

Om vi skall få en ökad demokratisk medvetenhet med en ökad delaktighet i samhället krävs det enligt landstinget information och kunskap. Okunskap är ett hinder i denna utveckling. Medborgare, patienter, politiker, studerande, anhöriga, anställda – alla kräver olika sorters information av och om bl a landstinget och om sina rättigheter. Detta är en viktig grund för att utveckla en dialog. Landstinget anser att satsningen på en levande dialog ökar inte bara delaktigheten utan vidgar också brukarinflytandet och kunskapen.

I Sörmland har landstinget genom ett flertal projekt prövat att utveckla dialogformerna och därigenom stärka medborgarnas delaktighet och kunskap. Landstinget har i samverkan med länets studieförbund arbetat med studiecirkelar för att utveckla dialogen mellan medborgarna och politikerna men också för att öka kunskapen hos medborgarna om prioriteringar i hälso- och sjukvården.

Inför 2001 går landstinget vidare med ett nytt samarbete med länsbildningsförbundet med nya cirkelar omkring egenvård och friskvård för att nå nya grupper och för att nå en bredare publik. Syftet är både att öka kunskapen och att utveckla dialogen för att få en ökad delaktighet som följd. För att utröna om cirkelarbetet är

ett bra sätt att öka medborgarnas kunskap och delaktighet kommer landstinget i samarbete med högskolan att utvärdera demokratiseringsprocessen i cirkelarbetet. Genom detta projekt hoppas landstinget även få igång en samverkan med demokratidelegationen.

Landstinget har också prövat olika former av ungdomens landsting och nu senast ett länsungdomsting för att ta tillvara ungdomars kraft, initiativförmåga och engagemang i samhällsbyggandet. Ett av huvudmålen är att lära ungdomar att påverka samhället på ett demokratiskt sätt. Genom länsungdomstinget har landstinget skapat en arena som gör det möjligt för ungdomar att lära och praktisera demokrati men också för att stärka ungdomars inflytande genom direkt dialog med landstingets politiker.

Jämtlands läns landsting menar att man inte kan få för många rum för offentliga möten. Det som folkrörelser, frikyrkor, nykterhetsföreningar, fackföreningar och bildningsförbund förr aktiverade och engagerade människor i, har idag inte alls samma dragningskraft. Nu behövs nya former och nya sätt att bygga vidare på de nya rörelserna som bygdeföreningarna och enfrågesammanslutningarna.

Landstinget anser att det är viktigt att dessa grupper ses som en del i demokratin och att partiorganisationerna ser dem som diskussionspartners. Partierna bör kanalisera dessa gruppers aktiviteter genom partierna. Landstinget befärdar att om det sker för mycket politisk aktivitet bredvid partierna kommer dessa att försvagas och därmed hela demokratin.. Partierna har ett speciellt ansvar för att både se till att det blir fler mötesplatser och kontakter och att det blir resultat av diskussionerna.

Landstinget menar att de lokala sammanslutningarna skulle, förutom sin ursprungliga roll, också kunna fungera som lokala informationskällor för samhällsfrågor i mycket större utsträckning än vad som är fallet idag.

Landstinget pekar på att Internet kan vara en form av förbättrad dialog kanske främst genom att på ett lättillgängligt sätt tillhandahålla de faktaunderlag som behövs för samtalen. Internet kan också användas för själva samtalet men bör då beröra avgränsade konkreta frågeställningar. Det finns dock en fara med att samhället blir tudelat i dem som har tillgång till Internet och därigenom mycket och tillgänglig information och dem som inte har tillgång till Internet och således har mycket längre till informationen.

Offentliga rum kan och skall enligt landstinget se mycket olika ut. Det viktiga är inte formen utan att mötena blir av. Landstingets egna erfarenheter med träffar med lokala pensionärsföreningar bekräftar betydelsen av samtalet.

Landstinget menar att det behövs en mera utvecklad dialog med de "nya" medborgarsammanslutningarna. Det är i samtalet som representativiteten, legitimiteten för de styrande och samhällets utveckling skapas och bibehålles.

Samtalet är ett viktigt instrument för att komma fram till beslut i svåra och viktiga frågor. Demokrati handlar också om att komma överens. Att komma överens innebär att jämka för att det skall kunna bli ett beslut.

Finspångs kommun menar att utbildningsnivån är en avgörande faktor för delaktighet och på verkansmöjligheter. De människor som behöver det måste också få extra resurser för att växa i personlig mognad och självkänsla och lära sig demokrati – de måste hela tiden stärkas. Kommunen betonar att skolan spelar här en viktig roll såväl i undervisning som i eget agerande. Även den traditionella folkbildningen i form av studiecirklar och folkhögskolor bör enligt kommunen kunna nyttjas för att lära sig samt förstå och värdera ett demokratiskt arbetssätt.

Finspångs kommun berör också engagemanget bland medborgarna i sammanslutningar som utvecklats i egocentrisk riktning eller som är kortsiktiga och av "enfrågekaraktär". I denna typ av situationer anser kommunen att samhället skall se det som positivt att människor engagerar sig eftersom ett sådant engagemang kan breddas och utvecklas. En viktig uppgift för de förtroendevalda och samhällets företrädare är därför att se till att frågorna och synpunkterna kanaliseras till beslutande organ samt att en dialog kommer till stånd. I en sådan dialog måste de förtroendevalda framhålla att de beslutande organen inte bara har att ta ställning i den enskilda detaljfrågan utan måste se till helheten och försöka få förståelse för detta.

Betänkandets grundläggande tes är att alla medborgare bör ges möjligheter att delta i diskussioner också före beslut och mellan valen. Det innebär enligt kommunen att frågorna vid behov måste kunna behandlas under en längre tid i dialog med kommuninvånarna för att de skall bli väl analyserade och att de skall känna delaktighet.

Nyköpings folkhögskola frågar varför marknaden ständigt lyckas med att skapa behov. Varför lyckas inte politiken skapa

behov hos människor; delaktighet, behov av insyn och nyfikenhet kring olika frågors hantering,?

Enligt folkhögskolan saknas inte engagemang det är nog inte ens mindre än tidigare men det är annorlunda. Det riktar sig mera sällan mot folkrörelser och partier och mot den politiska arenans beslutsorgan. Men det finns i det civila samhällets myller av sammanslutningar och i skärningspunkterna mellan dessa och den politiska arenan, t ex som försök till föräldrainflytande över dagis och skola.

Skall engagemanget fortsätta och vidgas är det avgörande att det blir framgångsrikt. Går det inte att påverka beslut och förbättra det man uppfattar som dåligt, blir konsekvenserna för engagemanget förödande. Det krävs punktinsatser och resultat, annars falnar engagemanget.

Enligt Nyköpings folkhögskola tycks det också som om engagemanget framför allt är ett engagemang för att stoppa det man uppfattar som orimligt. Mera sällan är det ett engagemang för det man upplever som eftersträvansvärt, som ideal som man vill kämpa för. Flera av ledamöterna i folkhögskolans styrelse har erfarenheter av partiarbete och kommunalpolitik.

De upplever att det mycket sällan handlar om att underifrån diskutera om hur saker och ting borde vara och föra den diskussionen upp genom olika instanser och beslutsföra. Mycket oftare handlar det om att försöka sätta lite käppar i hjulet för den egna ledningen (!) och därmed hjälpligt försvara vad man uppfattar vara breda folklagers intressen.

Ungdomsstyrelsen instämmer i att det måste finnas en vilja till dialog och lärande hos de kommunala myndigheternas företrädare. Kommunerna förfogar över många möjligheter att bjuda in medborgare till deltagande i politiska beslutsprocesser. Ungdomsstyrelsen ser detta som något mycket centralt för unga medborgares delaktighet och inflytande. Många försök med ungdomsdrivna ungdomens hus, ungdomsråd, ungdomsparlament och liknande, vittnar om att det är svårt, men också givande, att skapa dialog mellan beslutsfattare och unga medborgare.

Ett problem med dessa fora är enligt Ungdomsstyrelsen att det fortfarande finns en förhoppning om att det räcker med ungdomsråd eller liknande för att ge de unga en röst i kommunala frågor. Det finns en mängd olika grupperingar av unga som behöver och vill komma till tals. Kön, social bakgrund, ålder och intresse styr den form för engagemang som unga väljer. Därmed räcker det inte att skapa ett fora. Ungdomsstyrelsen anser att

Kommundemokratikommitténs arbete kan bli en viktig pusselbit i att synliggöra hinder och visa på möjligheter som kan förbättra förutsättningarna för att olika fora ska utvecklas och nya former prövas.

Demokratiutredningen uppmanar partierna att utveckla nya mötesplatser, förnya verksamhetsformerna och utforma en politik som är angelägen för medborgarna. Ungdomsstyrelsen kan bara bekräfta vikten av detta. Unga har svårt att lägga sig i och vara delaktiga i kommunpolitiken. Frågor som diskuteras upplevs ofta ligga långt från unga människors vardag. Kommunpolitiska frågor är ofta komplexa och det är svårt att i förväg se hur det påverkar den egna vardagen.

Ungdomsstyrelsen anser att tydligare ideologiska ställningstaganden är ett sätt att dels renodla partipolitiken, dels ge unga medborgare en rimlig möjlighet att se konsekvenser utifrån olika ideologier. Att rösta är något långsiktigt och om man kan koppla val av parti till politisk ideologi och till den egna samhällsvisionen torde det kännas mer betydelsefullt att ta sig till valurnan.

Arboga kommun betonar vikten av att ta vara på medborgarnas engagemang och skapa nya kanaler för deltagande, inflytande och delaktighet. Olika kanaler kan användas t ex. brukarstyrelser, råd, enkäter, fasta forum av olika slag och IT. Kommunen anser att ungdomars delaktighet kan ökas bl a genom bildande och deltagande i ungdomsråd med ansvar för den egna verksamheten.

Lunds kommun menar att det är av stor betydelse att ta tillvara idéer och engagemang. Politikerna måste ha en öppen dialog med medborgarna och vara mottagliga för medborgarnas argument. Politikerna måste också kunna argumentera på ett tydligt sätt för sina ställningstaganden så att medborgarna förstår och accepterar politikernas grunder för beslut. Argument och synpunkter från allmänheten måste redovisas tydligt och bemötas.

Kommunen betonar att det måste ske en återkoppling till medborgarna där motiv och förklaringar redovisas för att öka förståelsen för beslutet. Det måste vara ett ständigt givande och tagande. Medborgarkontor, allmänna möten, hearings, hemsidor, kommunal tidning är exempel på sätt att fanga upp medborgarnas synpunkter. Många medborgare deltar aktivt i debatten när det är en specifik fråga som engagerar dem. I dessa fall har politikerna/medborgarna ett ypperligt tillfälle att förklara och

”utbilda” medborgarna/politikerna och förhoppningsvis få dem intresserade.

Motala kommun understryker vikten av att bejaka medborgarnas engagemang. Genom kommunens rådslag har detta lyfts fram som viktigt att arbeta vidare med. Genom kommunens frivilligarbete har lyckade försök redan genomförts. Den nya kommunala organisationen med stärkt roll för de förtroendevalda i kommunfullmäktige ska bjuda in till dialog om den framtida önskvärda utvecklingen av kommunen

Svenljunga kommun betonar att stat och kommun måste ge sammanslutningar och utvecklingsgrupper möjlighet att engagera sig. Det medborgerliga deltagandet är betydelsefullt för att en dialog om de beslut som rör invånarna förs. Ju fler som förbereder de politiska besluten, desto högre blir beslutens kvalitet.

Storumans kommun anser att ur demokratisynpunkt är medborgarnas engagemang i utvecklingsfrågor viktigt. Tillskapande av olika former av lokala partnerskap bör därför stimuleras.

Umeå kommun påpekar att man är en av landets mest expansiva kommuner med stor inflyttning. Umeå kommun har som universitetsort många medborgare med utländsk bakgrund. Detta ger Umeå en internationell och spännande prägel. Men det ställer också krav på kommunen vad gäller att involvera även denna grupp i samhällsutvecklingen, inte minst genom de många olika språk som talas i Umeå. Ett särskilt mångfaldsprogram som bl a behandlar delaktighetsfrågor har därför antagits av Umeå kommun.

I Umeå kommun pågår en medveten strävan att komma tillrätta med de problem som finns kring demokratifrågorna genom en ökad delaktighet. Resurserna på informationssidan förstärks kraftigt för att informationen skall bli effektivare, både internt och externt, eftersom Umeå kommun tror att saklig och korrekt information i rätt tid är en viktig ingrediens för ökad delaktighet. Kommunen anser att information om helheten och klagörande av motiv är viktigt för att medborgarna skall kunna sätta sig in i och bättre förstå sambanden mellan budget och verksamhet samt olika planeringsfrågor inom kommunen.

Studieförbundet Vuxenskolan frågar sig om det kan det vara så att partier och folkrörelser som verkat under många år känner sig hotade när nya rörelser dyker upp. SV menar att en vital demokrati alltid är stadd i utveckling. Det måste därför finnas en öppenhet för att nya rörelser uppstår och att äldre kanske försvinner .

SV menar att bland de tydligaste exemplen på nytänkande är de lokala utvecklingsgrupper som har vuxit fram under senare år, organiserade Folkrorelserådet Hela Sverige ska leva. De lyfter fram behovet av att det etablerade samhället verkligen ser vad som sker på det lokala planet och ser de nya rörelserna som en vital del i en levande demokrati och ger dem sitt förtroende.

Folkrorelserådet pekar i sitt landsbygdspolitiska program på behovet av lokalt inflytande och införandet av en bygdenivå; en lokal planerings- och beslutsnivå under den kommunala nivån. SV ser detta som ett intressant inslag för att utveckla demokratin.

SV anser

- att stat, regioner och kommuner återkommande bör inbjuda ideella organisationer, studieförbund, föreningar etc. till samtal om hur vi långsiktigt stärker det kitt som fördjupar folkstyrelsen i ett partnerskap för demokratin
- att det finns all anledning att allvarligt och seriöst pröva förslaget om att införa en lokal planerings- och beslutsnivå under den kommunala nivån.
- att det därutöver på olika sätt är angeläget att uppmuntra och stimulera nya verksamheter som uppkommer genom lokala initiativ såväl i storstäder och tätorter som på landsbygd och glesbygd.
- att utvecklingen av den sociala ekonomin även kan bidra till att utveckla demokratin. Då kan det utredningen beskriver på sidan 248 uppnås: "Låt fler träna sig i demokratiskt beslutsfattande och ansvarstagande i brukarorgan".
- att regelverk bör anpassas så att det möjliggör för lokala utvecklingsgrupper, föreningar, kooperativ etc. att upprätthålla en demokratisk funktion i det lokala samhället genom att t ex överta kommunala uppgifter .

Länsbygderådet i Skåne (SLUG) redovisar att inom SLUG har man på sin agenda att ge aktivt stöd och hjälp till utvecklingsgrupperna i Skåne. De har därför under ett antal år aktivt medverkat till bildandet av så kallade kommunbygderåd. Dessa finns sedan några år i 5-6 kommuner och fler är på gång. Skåne har 33 kommuner och 400 utvecklingsgrupper. Med en befolkning på över en miljon är det en hel del kontakter som kan skapas.

I Ystad har ett sådant kommunbygderåd varit verksamt i 10 år. Det har inneburit en successiv förändring av det politiska arbetet och idag är alla självklart inställda på den utvecklade dialogen mellan utvecklingsgrupper och ansvariga politiker och tjänstemän.

Dialogen har här byggts upp i ömsesidigt förtroende och steget är inte långt om man vill gå vidare till t.ex. en landsbygdsnämnd. SLUG anser att det fundamentala här är tilliten till varandra. Ett viktigt steg i detta arbete har varit att utforma ett slag samhällskontrakt eller strategiplan, som sedan antagits av kommunens fullmäktige.

Centralförbundet Jordens Vänner menar att demokrati inte bara är dialog utan också handling för att tillsammans arbeta mot de intressen som önskar mer elitstyre och ojämlig fördelning av resurser eller vill motverka ett samhälle som minskar förtrycket. Folkrörelser, nätverk och offentliga rum kan vara verktyg för debatt inför viktiga politiska beslut. Men det viktiga är enligt Jordens Vänner att rörelserna själva skall kunna vara med och sätta den politiska dagordningen genom självständigt arbete för samhällsförändring kombinerat med att föra fram argument och debattera sin syn. Det offentliga rummet ska ge folk i gemen chansen att formulera och driva sina förslag direkt enskilt eller tillsammans i folkliga rörelser. Detta kan göras genom att folkrörelser och nätverk får resurser för att komma ut på skolor och arbetsplatser, stöd till nya rörelsers folkbildning, tidningar och IT-projekt och kanske genom förslaget om resurscentra för lokal mobilisering.

Sveriges Hembygdsförbund instämmer i att för att uppnå en förändring behövs bl.a. en ökad dialog mellan politiska partier och ideella, demokratiska organisationer samt mellan kommunerna och de lokala folkrörelserna. Det behövs också en decentralisering av beslut i viktiga närmiljöfrågor i varje kommun, regelbundna träffar om framtidsfrågor mellan kommuner, partier och folkrörelser, ett utökat värn för de lokala biblioteken och de offentliga mötesplatserna/lokalerna

Sveriges Hembygdsförbund är övertygat om att det är av fundamental betydelse att varje medborgare i Sverige ges möjligheten att känna en stark lokal identitet byggd på ett aktivt lokalt engagemang i den lokala miljön. Sådana förhållanden gör att människor i gemen är positiva till att utveckla den lokala kulturen, positiva till att ta ansvar för sin nästa och försvara varje individs okränkbarhet och frihet, positiva till att ta på sig krävande uppgifter i det lokala beslutsfattandet och positiva till att samverka med företrädare för andra kulturer, länder eller demokratiska folkrörelser.

Sveriges Hembygdsförbund verkar inte bara, trots en stark tradition på detta område, för ett bevarande av hela folkets skrivna,

byggda och skapade kulturarv i syfte att stärka människors identitet, historiska kunskaper och synliggöra varje generations storartade kulturgärningar. Trots en stor aktivitet kring lokala museer, lokala kulturella traditioner och folkliga utbildningsinsatser använder allt fler av nästan 2000 hembygdsföreningar en ökad tid till aktiva insatser för att bevara och utveckla den lokala samhällsservicen och miljön. Detta senare gör man oftast i samverkan med lokala byalag och lokala kommunala nämnder och styrelser. Dessa insatser och arbetsformer vill förbundet vidareutveckla de kommande åren för att stärka den lokala demokratin, vidmakthålla eller återskapa det öppna landskapet, utveckla nya livsformer och skapa en större mångfald av servicelösningar, bebyggelseformer och inflytandeprocesser

För att få ett ökat stöd för en sådan utveckling önskar Hembygdsförbundet bl.a. fler och breda experiment med nya lösningar på lokala behov och problem i syfte att både engagera fler människor i beslutsfattandet och möjliggöra en större mångfald av framtidsidéer och lösningar, en kraftig utveckling av skilda gemensamhetslösningar inom ramen för det som kallar social eller lokal ekonomi, att barn och ungdomar ges större möjligheter till ett reellt inflytande över för dem viktiga anläggningar och funktioner i den lokala miljön

Enligt Hembygdsförbundet är det också viktigt att folkrörelserna ges möjligheter att samverka med skilda kommunala och offentliga institutioner och organ i syfte att gemensamt förnya, bygga upp och organisera viktiga funktioner i lokalsamhället. Lokala folkrörelser ska alltid bjudas in till kommunala och lokala möten om alternativa framtidsplaner och behandling av nya framtidsfrågor.

Hembygdsförbundet har länge förespråkat en utveckling av den lokala dialogen och de lokala beslutsprocesserna i syfte att göra betydligt fler människor delaktiga i en aktiv demokrati, stärka tilltron till demokratiskt uppbyggda institutioner och hindra att medborgare marginaliseras och ställs utanför allt inflytande över sitt eget liv. Hembygdsförbundet stimulerar sin egen rörelse att skapa fler lokala föreningar både i landsortsmiljöer och i större städer och att mer energiskt samverka med andra lokala, ideella rörelser .

Hembygdsförbundet är övertygat om att det samtal som Demokratiutredningen satt igång med en välskriven och allsidig skriftlig slutrapport som en stimulerande bakgrund har stora

chanser att skapa en engagerande debatt om vår gemensamma framtid. Det är förbundets förhoppning att deras konkreta synpunkter och förslag kan bidra till att stärka demokratin ännu ett litet steg i önskad riktning. De är själva beredda att bidra till en process genom att profilera sin kommande verksamhet ännu mer mot lokala inflytande- och kulturfrågor. Utan en bred och stark lokal medborgarkompetens får demokratin ett handikapp som inte kan kompenseras genom folkvalda institutioner i samhällets övergripande beslutssystem. Därför anser Hembygdsförbundet att den lokala nivåns utveckling måste stå överst på dagordningen när vi formar morgondagens demokratiska processer.

Bygdegårdarnas Riksförbund, BR, menar att aktivitet i en demokratisk förening, bygdegrupp eller folkrörelse ger praktisk övning i demokratiska arbetsformer. Många av de nya medlemmar som BR har fått de senaste tio åren har börjat sin verksamhet som en bygdegrupp, som har engagerat sig för sin skola, velat förbättra vägen till byn eller på annat sätt velat utveckla sin bygd. Snabbt har man funnit att en förutsättning för det arbetet är att man har någonstans att träffas. På andra platser har medlemmarna i bygdegårdsföreningen stretat med att planera och genomföra en upprustning av sin bygdegård. Det har medfört många kontakter med andra organisationer, med olika myndigheter och med bygdens folk vilket gett insikter och kunskaper som lett till projekt för t.ex. bygdeutveckling.

Nu gäller det enligt BR att utveckla former för ett samhällsarbete som tar tillvara det personliga engagemang som varje människa när inom sig. I BR:s nya program "Bygdegården i det moderna samhället - Vår idégrund har den enskilda människan huvudrollen. Rollen får inte begränsas till att vara bara producent eller bara konsument. Rollen ska innebära både rätt att delta i beslut och ansvar för beslut man tar eller avstår från att ta. BR menar att den människa som får ta ansvar växer med uppgiften.

Hallstahammars kommun menar att det naturligtvis är viktigt att ta vara på idéer och engagemang från medborgarna. Man måste utgå ifrån att medborgarna är kapabla, att de förstår och vill sträva efter det gemensamma bästa. Medborgarna förutsätter inte alltid att t ex kommunala företrädare måste ta ställning till allehanda engagemang och initiativ som tas av föreningar och sammanslutningar, fria grupper och föreningar etc.

Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva delar helt och hållet uppfattningen att "de offentliga myndigheterna måste utgå från att medborgarna är kapabla, att de förstår och vill sträva efter det

gemensamma bästa." Ett fint sätt att erbjuda medborgarna att uppfylla sina samhällsliga skyldigheter är enligt Folkrorelserådet att ge dem ett större ansvar. Kunde man på 1800-talet stifta egna lagar och sköta rättskipning lokalt i byarna under överinseende av häradsrätten så måste det finnas former för att dagens jämförelsevis utbildade och kunniga medborgare skall kunna ta sitt lokala ansvar. Det kanske låter konstigt, men vi begär att samhället kräver mer delaktighet av sina medborgare.

Nässjö kommun anser att det kommunala självstyret naturligtvis är en huvudsaklig förutsättning för ett genomförande i utredningens anda. Kommunernas handlingsutrymme och ekonomiska möjligheter att som sammanhållande på det lokala planet är grundläggande för ett genomförande av de idéer som presenteras i utredningen. Det är också kommunens absoluta uppfattning att en stärkt kommunal självstyrelse med fler uppgifter på kommunerna kräver motsvarande ekonomiska resurser och/eller ny typ av kommunalorganisation för att på ett fortsatt professionellt sätt kunna hantera alla de viktiga frågor som åligger kommunerna. Kommunerna skall även i fortsättningen vara den självklara basen i det lokala myndighetsutövandet och kunna fungera som ett naturligt nav i ett alltmer växande civilt samhälle med olika medborgarsammanslutningar. Den kommunala kompetensen får dock inte urholkas på grund av brist på resurser i kombination av en ambition att låta det civila samhället i övrigt på den lokala nivån växa. I utredningen nämns att kommunerna skall medverka till att stärka den demokratiska medvetenheten. Vidare förordas s.k. brukarorgan som komplement till de traditionella institutionerna.

Den representativa och den direkta demokratin

Utredningens bedömning: Utredningen efterfrågar ett större utrymme för en lokal självstyrelse, som går bortom den kommunala och som kan återknyta kontakten med en lokal medborgarskapstradition. I den starka statscentrering vi haft i Sverige har denna lokala strävan efter autonomi för att tillsammans sköta de gemensamma angelägenheterna ibland kommit i skymundan. Här finns det enligt utredningen anledning till en kollektiv självkritik.

Partier liksom medborgarsammanslutningar har ibland uppträtt som om deras överlevnad mer kommit an på relationen till staten än relationen till deras egna medlemmar. Eftersom den representativa demokratis värden är omistliga är det enligt utredningen särskilt viktigt att framhäva betydelsen av ett rikt och levande socialt kapital men också skapa kompletterande möjligheter att utöva direkt demokrati. Utredningen är medveten om att förhållandet mellan direkt och indirekt demokrati är motsägelsefullt och komplicerat.

Utredningens långsiktiga strävan är att lämna ett större utrymme för kreativa och autonoma mötesplatser också utanför den organiserade representativa demokratin. Ansvarstaganden för gemensamma frågor innebär inte att det blir enklare för den representativa demokratin. Men den representativa demokratin har både direkt och indirekt glädje av att deltagandet ökar på olika vägar. Ju fler som på olika sätt förbereder de politiska besluten, desto högre blir beslutens kvalitet. Att delta ger också kompetens och ansvarskänsla. Det stärker känslan för det gemensamma bästa.

Enligt utredningen är det därför eftersträvansvärt att många politiska samtal förs. Mer av självförvaltning och direkt demokrati innebär förvisso att representanterna får vara beredda på att möta ibland mycket välartikulerade och resursstarka medborgare och medborgargrupper som kan ifrågasätta såväl deras bevekelsegrunder som beslutsformer. Förutsatt att sådana möten kan hållas i ett demokratiskt sinne, kommer de folkvaldas legitimitet sannolikt att öka.

Allmänt instämmande från remissinstanser

Bollnäs, Falkenbergs, Karlstads, Rättviks, Trosa och Västerviks kommuner samt **Försäkringskassförbundet** instämmer i huvudsak i utredningens resonemang.

Simrishamns kommun delar Demokratiutredningens syn på den svenska demokratin som en deltagardemokrati, där varje medborgare tillmäts förmågan att både ta ansvar för sin egen livssituation och dessutom aktivt delta i och påverka den offentliga verksamheten. Utifrån denna demokrati- och människosyn drar kommunen två slutsatser.

- gemensamma lösningar i offentlig regi bör undvikas om självständiga, oberoende medborgare kan lösa uppgiften själva.
- alla medborgare bör ges förutsättningar att få inflytande över och delaktighet i hur den offentliga (här: kommunala) verksamheten bedrivs.

Enligt Simrishamns kommun finns det alltså ett starkt demokrativärde i att alla medborgare får ökad insyn i den kommunala verksamheten och kan få möjlighet att påverka eller aktivt delta i beslutsfattandet.

Lycksele kommun menar att tre villkor måste vara uppfyllda för att demokratiska processer skall komma till stånd, nämligen att:

Medborgarna måste behandlas som politiska jämlingar

Politiska processer måste präglas av öppenhet och insyn

Formerna för deltagande måste vara meningsfulla dvs. ge reella möjligheter till inflytande

TCO anser att fem krav bör kunna ställas på en demokratisk process

- Effektivt deltagande av alla
- Lika rösträtt vid det slutliga avgörandet
- Kunskap hos alla inblandade
- Kontroll och öppenhet avseende den politiska agendan
- Möjlighet att utkräva ansvar

Dessa krav kan gälla alla typer av sammanslutningar exempelvis stater, men gäller även fackliga organisationer. Det är grundläggande att alla omfattas av den demokratiska processen. Barns och ungdomars inflytande bör t ex stärkas i samhället så att de får ett inflytande på kommunala angelägenheter som angår dem.

Lokal strävan efter autonomi

Malmö stad delar utredningens grundinställning om att kommunala och andra offentliga lösningar har fått ett alltför stort utrymme när man har sökt lösningar på gemensamma problem. Staden anser att kommunerna idag i betydligt högre utsträckning skall undvika att alltid hitta kommunala lösningar. I stället måste man bli bättre på att stötta och hjälpa medborgarnas egen förmåga att lösa gemensamma problem. Detta måste dock hanteras varsamt så att man inte hamnar i en situation där föreningarna ses som kommunens verktyg för att lösa sociala problem.

Nacka kommun delar utredningens uppfattning att politiken ska verka inom de områden där dess värden och styrsystem är överlägsna marknaden, civilsamhället och familjen. För att nå medborgarna och för att dessa också själva ska uppfatta att de har deltagande och inflytande, krävs stora inslag av självorganisering, decentralisering och självförvaltning. Den enskilde medborgaren måste uppfatta det som meningsfullt att engagera sig.

Även Nacka och **Danderyds kommuner** instämmer i utredningens kritik av att allt fler områden och funktioner inlemmas i statens och kommunernas offentliga beslutssystem. Politiken måste dra sig tillbaka och stat och kommun måste överlämna makt och befogenheter direkt till medborgarna, bl.a. inom barnomsorgen, skolan, äldreomsorgen och sjukvården. Större valfrihet och egenmakt i form av valfrihetsmodeller fördjupar enligt kommunen demokratin och ger människor makt att styra sina liv. Kommunerna lyfter fram de kundvalssystem som kommunerna arbetat med sedan länge och som de anser varit mycket framgångsrika i att stärka medborgarna. Kommunen skulle därför gärna se fler sådana lösningar inom andra områden. I flera fall behöver det statliga regelverket förändras för att en reell medborgarmakt ska kunna skapas.

Svenska Jägareförbundet knyter an till resonemanget om att stat och kommun har "övertagit" uppgifter som tidigare sköttes av folkrörelser och intresseorganisationer. Jägarförbundet pekar på jaktlagstiftningen. Jakt och viltvård är en lika angelägen som krävande uppgift. Det är rimligt med strikta regler för jakt, som i sämsta fall kan innebära att vissa djurarter kraftigt decimeras eller utrotas. I all modern jakt är skjutvapen en nödvändighet. Jägarförbundet anser att te vapenlagstiftningen självklart måste vara precis utformad. Samtidigt bygger allt jaktutövning och

viltförvaltning på en ingående praktisk kunskap om fauna, om viltbiotoper, populationsbiologi.

Kristdemokratiska Kvinnoförbundet anser att en tydligare tillämpning av subsidiaritetsprincipen borde ha präglat utredningen. Samhället bör byggas underifrån och uppåt i olika nivåer av gemenskap. Den lokala respektive den regionala nivån är ägnad att lösa uppgifter som inte på ett tillfredsställande sätt kan lösas på en lägre nivå. Familjen har rättigheter som kommunen ska respektera. Kommunala rättigheter ska respekteras av staten, genom den kommunala självstyrelseprincipen. Förbundet anser att Sveriges riksdag bör fastställa vad som kännetecknar en demokrati.

Kvinnoförbundet menar att medborgarkunskapen måste utgå från hemmet. Medborgarfostran måste ha som målsättning att bryta den marginalisering som fortfarande kan skönjas av kvinnors liv och erfarenheter. Mannens norm som förvärvsarbete och med politiska erfarenheter har medverkat till att hemmet marginaliserats i maktsammanhang, där rätten att tala och vad som kan sägas är bedömts. De värden, normer och förhållningssätt som av tradition tillhört kvinnor måste också spridas till den offentliga sfären. Genus (gender) handlar om kultur och de socialt skapade skillnaderna mellan män och kvinnor. Samhället måste vidare ge reellt stöd för att bryta "kvinnans villkorliga frigivning", nämligen att villkoret för att kvinnan skulle förvärvsarbete var att hon tog det fulla ansvaret för familjen och anpassade sitt förvärvsarbete därefter. Detta avspeglas fortfarande, enligt Kvinnomaktsutredningen och genom att kvinnorna har huvuddelen av deltidsarbeten. Demokratin utvecklas bäst där harmoni mellan förvärvsarbete och barnomsorg råder.

Jämställdhetsombudsmannen, JämO, reflekterar över varför de nordiska länderna har en "individbaserad" socialförsäkringsmodell där grundläggande sociala rättigheter är knutna till varje vuxen individ som en enskild person. I många EU-länder och i många andra länder i världen har man fortfarande en så kallad "familjeförsörjarmodell" där de sociala rättigheterna och försäkringarna är knutna till familjeförsörjaren, oftast mannen i familjen. Familjeförsörjarmodellen försätter oftast kvinnor i en mer utsatt ekonomisk position och beroendeställning, vilket naturligtvis också utgör ett demokratiskt problem. JämO påpekar att det har ifrågasatts om det är bättre att vara ekonomiskt beroende av staten (vilket många ensamstående mödrar i Sverige exempelvis är) än av en man. Ur jämställdhetssynpunkt borde det

ändå sägas tydligt att individmodellen är att föredra. Denna typ av resonemang saknas i utredningen.

Även särbeskattningen, som varit en grundbult i den nordiska jämställdhetspolitiken, är fortfarande ett tämligen nordiskt fenomen. Sambeskattnig hämmar kvinnors förvärvsfrekvens. Även här finns en demokratiaspekt. Den vuxna individen bör naturligtvis ha rätt att försöka skaffa sig det yrke eller arbete hon eller han vill utan att behöva snegla på hur den äkta hälftens eller familjens ekonomi eventuellt påverkas negativt av detta.

JämO instämmer i den reservation som Elisa Abascal Reyes lägger i förhållande till själva familjebegreppet. Hon pekar på att familjebegreppet används ett flertal gånger utan att det problematiseras, exempelvis när man talar om den moraliska utgångspunkten för ett ställningstagande till demokratin. I "Kvinnomaktutredningen" diskuteras familjesystemet och fördelningen av hemanarbetet i Sverige utifrån att finns moderna familjer, nästintill jämställda familjer, patriarkala familjer och mycket konservativa familjer. Rimligtvis kan inte demokratisynen vara en och densamma i dessa olika familjetyper. Om man i demokratibegreppet inkluderar varje individs rättighet att slippa bli diskriminerad på grund av kön, etnicitet, trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning mm så blir det också uppenbart att den moraluppfattning i dessa frågor som skapas i en familj skapas utifrån den aktuella familjens egen maktstruktur och syn på andra människor och samlevnadsformer.

De Handikappades Riksförbund, DHR, anser att autonomi för dem är motsatsen till den myndighetsstyrda service många av deras medlemmar "utsätts" för. Myndigheterna sätter upp bestämda regler, som tar liten hänsyn till människors olika önskemål om ett bra liv. Dessa s.k. kommunitära principer har länge styrt välfärdsstaten. DHR menar att utredningen glider på begreppet autonomi och jämsätter det med ökad decentralisering och bestämmanderätt för kommunerna. Förbundets erfarenheter säger att den kommunala självstyrelsen ökar det kommunitära inslaget i välfärden. När staten t.ex. fick ansvaret för den personliga assistansen ökade autonomin för brukarna. För första gången låg bestämmanderätten hos den enskilde och inte hos kommunala tjänstemän.

Representativ och direkt demokrati

Folkbildningsrådet menar att det som har varit betecknande för svensk folkbildning är en självbildningstradition i förening med eller vid sidan av medborgarbildning. I det första fallet har det varit folket självt, inom sina rörelser och organisationer som sökt andens eller handens bildning. I det andra fallet har det, idealt sett, varit staten som via bidragssystem och tillsyn, ytterst värnat om demokratis grundlägganden värden.

En central funktion och en central uppgift för svensk folkbildning har i båda fallen varit att "ha örat till marken", att fånga upp nya sociala rörelser, både de som bekräftar den representativa demokratin och de som utmanar den. Veganer, anhängare av rörelser som "Reclaim the city" eller alternativa musikrörelser (som tidigare rocken och nu hiphopen) tänjer på den etablerade demokratis gränser. Därmed bidrar de enligt Folkbildningsförbundet, förutsatt att vissa demokratiska grundvillkor uppfylls, till att förnya demokratin snarare än att de utgör ett hot mot den. Folkbildningen och dess praktiker kan sedan bidra till att denna förnyelse sker på ett reflekterat och sakligt sätt.

Miljöpartiet De Gröna anser att tidigare statliga utredningar, vars ledamöter utgjorts av partirepresentanter, har tenderat att se folkligt engagemang, medborgarinitiativ och aktiviteter från organisationslivet som ett hot och en konkurrent till den representativa demokratin. Miljöpartiet delar Demokratiutredningen syn om att folkliga engagemang, nätverksaktiviteter och medborgarinitiativ är något som vitaliserar demokratin och är ett viktigt komplement till den representativa demokratin..

Länsstyrelsen i Uppsala län instämmer i att människornas intresse för samhällsfrågor inte har minskat i samma utsträckning som deras minskade intresse för att engagera sig inom partiväsendet. Länsstyrelsen ifrågasätter inte att de politiska partierna har en nyckelroll när det gäller mobilisering, debatt, kontroll och ansvarsutkrävande. Länsstyrelsen hade dock gärna sett att utredningen gjort en djupare analys av tesen att de politiska partierna utgör en absolut förutsättning för den representativa demokratin. Särskilt sett mot bakgrund av att alltfler människor numera engagerar sig i samhällsfrågor på andra sätt än genom medlemskap och arbete i de traditionella politiska partierna kunde det enligt Länsstyrelsen ha varit intressant att studera om en

representativ demokrati kan fungera utan eller genom andra grundpelare än politiska partier av nuvarande slag.

Karlstads universitet har ett intryck av att Demokratiutredningen underskattar den representativa demokratis värden. Universitetet menar att den representativa demokratin har värden som utredningen borde ha lyft fram, i synnerhet som utredningen har valt deltagardemokrati som ledstjärna. Universitetet pekar på att den representativa ordningen har många fördelar t.ex.

- den ger ett mått av effektivitet åt deltagandet,
- den tenderar att ge legitimitet åt besluten,
- den säkrar ett visst mått av social- och åsiktsmässig representation i den beslutande församlingen,
- den underlättar för den politiskt "trötta" att genom åtminstone återkommande val delta i politiken och den gör förhållandevis tydligt var ansvaret för den förda politiken ligger.

Öckerö kommun anser att utredningen för ett alltför svävande resonemang, som innebär att den direkta demokratin tillräknas kvaliteter som den inte har. Direkt demokrati innebär att man skiljer mellan de annars ofta sammanhållna värdena "frihet" och "ansvar". Frihet utan ansvar är förkastlig lika väl som ansvar utan frihet. I en demokrati där vissa frågor avgörs direkt av i princip hela befolkningen finns frihet, men inte möjlighet att gemensamt och med eftertanke bedöma konsekvenserna av det beslut som fattas. I den representativa demokratin kan varje enskild fråga sättas in i ett sammanhang och bedömas som en del av en helhet.

Valdemarsviks kommun håller fast vid att den representativa demokratin måste utgöra grunden för medborgarinflytande över samhällsarbetet. Kommunen menar att man inom vissa områden kan spåra trender till att ersätta denna hävdvunna styrelseform med medbestämmandeformer som bygger på ett utökat allmänt medbestämmande, men utan att detta förenas med det parlamentariska ansvaret som bl a består i att de politiska beslutsfattarna regelbundet får möta väljarna vid de allmänna valen.

Kommunen betonar att all makt utgår från folket. Kommunen understryker att regering, riksdag och centrala myndigheter måste vara ytterst restriktiva med att besluta om åtgärder som landets kommuner inte bara ska verkställa utan även finansiera. Kommunen påpekar även att demokratiformer som bedöms angelägna i stora kommuner med befolknings- täta centralorter, sannolikt inte lämpar sig för glesbygden.

Kommunen påpekar att på landsbygden och inom små tätorter finns en sådan naturlig kontakt mellan människorna, att kommuninvånarnas synpunkter, behov av kommunal service och deras allmänna intressen på ett naturligt sätt når politikern utan att några speciella arrangemang behöver vidtas. I dessa naturliga kontakter ingår bl a att de lokala politikerna regelmässigt deltar i sammankomster som skilda intresseorganisationer arrangerar för att behandla lokala frågor rörande t ex vägar, skolor och byggplaner.

I Valdemarsviks kommun med drygt 8000 invånare finns det en strävan bland de förtroendevalda, speciellt när det gäller kommunfullmäktige, att vid nomineringar se till att ledamöterna får en geografisk spridning inom kommunen. En naturlig följd av detta är en god kontakt mellan valmän och förtroendevalde. Att i ett sådant läge gå in med åtgärder för att närma väljarna till de politiska beslutsfattarna, skulle endast karakteriseras som en politisk klämfingrighet som inte skulle tjäna något vettigt ändamål.

Tranås kommun menar att man inte kan ta demokratin för given. Det är viktigt att de demokratiska värdena lyfts fram på ett tidigt stadium inom skola och barnomsorg. Rasistiska grupper är ett hot mot demokratin. Kommunen tycker därför att det är välkommet med lokala utvecklingsgrupper och direktdemokratiska kanaler. Men de kan enligt kommunen aldrig ersätta de politiska partierna som utgör grunden i den representativa demokratin.

Markaryds kommun instämmer att i dagens svenska demokrati har partierna stora svårigheter att fånga medborgarnas intresse och t.o.m. medborgarnas acceptans. Under det senaste decenniet har problemet accentuerats vilket enligt kommunen sannolikt hänger samman med den ekonomiska kris som medfört nedskärningar i såväl statlig som kommunal verksamhet. Kommunen anser att i ett samhälle som vårt måste det alltid finnas någon instans, något organ, som ansvarar för fördelningen mellan individens konsumtion och individens sammanlagda produktion. För att vidmakthålla ett humanistiskt samhälle är det nödvändigt att produktionen omfördelas mellan individerna så att alla garanteras godtagbara levnadsvillkor oavsett produktionsförmåga. Kommunen menar att denna omfördelningsmodell sannolikt endast kan hanteras av den representativa demokratin som i sin tur förutsätter fungerande partier eller valallianser. I vårt fall finns inget alternativ känt och prövat som kan ersätta partifunktionen.

IOGT-NTO delar utredningens uppfattning beträffande medborgarnas inflytande och delaktighet. Ett öppet samhälle ska

inte bara skapa möjligheter för alla medborgare i den politiska debatten utan också finna former för att tillgodogöra sig förslag och idéer som har arbetats fram. Deltagandet måste ges sina former och arenor. Här har folkrörelserna både en naturlig och självklar roll. IOGT-NTO påpekar att även skolan har en mycket viktig uppgift i den demokratiska fostran. Detta både på det teoretiska och praktiska planet. De möjligheter som den tekniska utvecklingen ger måste kontinuerligt utnyttjas som instrument för såväl kunskapsspridning som delaktighet på demokratins olika områden. Det är också viktigt att resultatet av medborgarnas delaktighet i de demokratiska processerna gör synliga. Detta blir med tiden allt viktigare för den enskilde.

Nyköpings folkhögskola påpekar att ansvaret ytterst ligger hos de enskilda medborgarna och att dessa måste inse att demokrati är krävande, eftersom medborgarnas eget deltagande är en förutsättning för att demokratin alls skall existera. Men frågan är om folkets deltagande har oddsen för sig eller mot sig. Om inte utredningen kan presentera synsätt och förslag som kraftigt höjer oddsen för ett folkligt deltagande, anser folkhögskolan att man inte har gjort så mycket mer än mångordigt förklarat för medborgarna att de måste skärpa sig.

Motala kommun nämner att vid kommunens rådslag har tiden förts fram som ett mycket starkt argument mot delaktighet och engagemang. Brist på tid p.g.a. heltidsarbete för båda föräldrarna, barnens deltagande i fritidsaktiviteter och föreningar, skolans krav på ett aktivt deltagande i barnens utveckling m.m. är synpunkter som kommunen fått. För ensamstående föräldrar är denna problematik ännu mer accentuerad. Det är kommunens uppfattning att denna aspekt måste vägas in i diskussionen om en deltagardemokrati. Medborgarna måste ges ett faktiskt utrymme att delta i samhällsarbetet. De synpunkter som beskrivs speglar enligt kommunen de tveksamheter som många kan se utifrån möjligheterna att faktiskt engagera sig i den offentliga verksamheten. Kommunen betonar att det samtidigt är av största vikt att inte avskräckas utan våga fortsätta att satsa på olika former för ett ökat deltagande.

Lunds kommun instämmer i att ju fler som på olika sätt förbereder de politiska besluten, desto högre blir beslutens kvalitet. Deltagande ger kompetens och ansvarskänsla. Hur detta skall uppnås är naturligtvis ett problem, även rent tidsmässigt. Kommunen anser att arbetsformerna mellan t.ex. förvaltning och nämnd och var medborgarna kommer in måste ses över. Partierna

och demokratin behöver moderniseras - kanske måste ett helt annat tänkesätt än det partipolitiska utvecklas.

Kommunen anser att i uppdraget med att engagera fler medborgare måste man arbeta för att intressera inte bara de redan engagerade, välutbildade och väl pålästa utan också andra från de grupper som annars riskerar att hamna utanför. Risken är annars att klyftorna ökar mellan olika grupper i samhället.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund delar utredningens bedömning att den svenska folkstyrelsen fortsatt måste sträva efter ett högt deltagande och med aktiva medborgare som ges ett utökat utrymme för delaktighet. Men man ser värdet i att detta kanaliseras genom partierna men inser också att människor av olika skäl väljer en mer avgränsad agenda, både i tid och vad gäller ett urval av samhällsfrågor.

Socialdemokraterna i Västerbotten hänvisar till utredningens bedömning att partnerskaps och nätverksgrupper utanför den organiserade representativa demokratin skall ges större inflytande i den demokratiska processen. Partidistriktet tycker inte att utredningen är riktigt konsekvent i sitt resonemang. Utredningen talar upprepade gånger om hur viktigt det är att kunna utkräva ansvar av beslutsfattarna. Om man då låter löst sammansatta grupper få ett allt större inflytande på den demokratiska processen motverkar det möjligheten till ansvarsutkrävande. Dessa grupper är förmodligen aktiva under tiden ett beslut i en fråga förbereds och diskuteras. När beslutet sedan är fattat inom ramen för den traditionella representativa demokratin så upplöses gruppen. När det sedan är dags för utkrävandet av ansvar finns bara politikerna kvar. Den löst sammansatta organisationen, nätverket eller liknande har varit med och påverkat beslutet men undandragit sig ansvaret. Detta gör att partidistriktet känner en stor tveksamhet inför utredningens resonemang i detta avseende. De anser att den som ska ta ansvaret också ska ha ansvar för beslutet.

Konsumentverket, KV, konstaterar att demokrati tar tid. En vidgad brukarroll kräver tid och inte minst kunskap. Dagens samhälle kräver att vi gör många stora och ekonomiskt viktiga val, som gör att tiden för annat minskar. Det är risk för att de individuella valen sker på bekostnad av förståelse för samhället i sin helhet, dvs. att man har reducerad kapacitet för någon av rollerna. En person kan exempelvis vara fullt sysselsatt med att sätta sig in i premiepensionsvalet på bekostnad av att delta i en demokratisk diskussion om det nya pensionssystemet

I fokus för den utökade brukarrollen står enligt KV förmågan att hantera information och kunna göra rationella val. Ju mer komplicerat valet är desto mer kunskap krävs och desto större är risken att den enskilde antingen inte väljer alls eller gör ett sämre val. En större tyngdpunkt på brukarrollen utan utbyggt stöd i form av anpassad och relevant information och utbildning medför en risk för ökad segregering i samhället.

Aktivt deltagande och kunskap om hur man påverkar samt tydliga civilrättsliga regler inom konkurrensutsatta områden där det offentliga uppträder som näringsidkare är förutsättningar för att brukarrollen skall upplevas som meningsfull.

KV anser att det är viktigt att värna om brukarnas grundläggande trygghet; en trygghet som väsentligt skiljer sig från medborgarrollen. Det finns annars en risk för att vissa starkare individer kan dra nytta av ett ökat brukarinflytande på bekostnad av andra. Det är fråga om personer som är starkt engagerade i sakfrågor och har stora resurser i form av tid, information, utbildning samt är vana att agera i demokratiska sammanhang. För att stödja mindre privilegierade grupper krävs aktiva insatser från det offentliga och från organisationer.

Nya arenor

Malmö stad anser att utredningen inte har gjort en tillräcklig grundlig analys av de unika förutsättningar som gäller för den kommunala demokratin i de större städerna vars demokrati inte kan jämföras med normalkommunernas. Det är inte bara skalan som skiljer. Även frågor om hur man skapar samhörighet (i en befolkning som ständigt genom in och utflyttning byts ut) och hur man får utrymme för demokratiska processer när trycket från kommersiella och andra aktiviteter ständigt gör sig påminda gör storstadens demokratiproblem delvis unika. Staden konstaterar att utredningen i alltför stor utsträckning utgår från "Kartan" (såsom den beskrivs i den statsvetenskapliga demokratiteorin) snarare än från verkligheten. Staden anser att utredningen också har en tendens att lösa ett demokratiproblem i taget utan hänsyn till andra demokratieffekter.

Malmö stad menar att nästan alla former av medborgarsammanslutningar har positiva effekter för medborgarandan. Samhällets ekonomiska stöd till föreningar måste därför i hög utsträckning bygga på generella och likvärdiga

principer. Att ställa lokaler till förfogande för föreningslivet är en viktig kommunal uppgift

Haninge kommun redovisar demokratiprojektet "Storstadssatsningen i Jordbro". Ett av de långsiktiga målen med den nationella storstadssatsningen är att "det demokratiska deltagandet och delaktigheten bör öka i de utsatta bostadsområdena". Det understryks också att alla insatser som görs ska vara väl förankrade bland de boende och berörda, att egna initiativ ska uppmuntras, och att ett "underifrånperspektiv" ska råda.

Vad görs då för att förverkliga dessa mål i Jordbro ? Bland annat har det bildats en arbetsgrupp för ökat lokalt inflytande, bestående av boende och föreningsrepresentanter. Arbetsgruppen har som uppgift att bredda och konkretisera diskussionerna om lokalt inflytande och lägga förslag till hur ett lokalt råd – "Jordbroråd" – bör se ut och vad det skulle kunna bestämma om. Ett samarbete har etablerats med stiftelsen DemokratiAkademin (ett nätverk av folkhögskolor, organisationer, bildningsförbund och enskilda personer som arbetar för att främja demokratin) . Medel har avsatts för kurser, studiecirklar, medborgardagar, utbildning för eldsjälar osv.

En annan insats handlar om hur IT kan användas för att öka den lokala demokratin i Jordbro, bland annat mot bakgrund av att kunskapen om och tillgänglighet till IT är ojämnt fördelad i samhället. Medel har också avsatts för att uppmuntra ökat brukarinflytande i bland annat skolan och inom värden. Till exempel finns utbildningar för föräldra- och elevråd i skolorna och stöd till ungdomsinflytande i olika former.

Ytterligare ett försök att bredda medborgarnas inflytandet över innehållet i storstadssatsningen som kommunen redovisar är den avsättning av storstadsmedel som sker direkt till föreningar eller andra grupper för idéer som främjar till integration och möten mellan kommuninvånare med olika social och etnisk bakgrund. I den s k Förenings- och integrationsfonden finns 2 Mkr avsatta, av de totala ca 37 Mkr statliga medel som Haninge erhåller och som ska delas ut under det närmaste året. Pengarna ska delas mellan föreningar och andra aktörer i första hand i Jordbro men även till övriga områden i Haninge. En liknande fond finns för insatser i den yttre miljön och för trygghetsfrågor. Förhoppningen är att goda förslag som kommer direkt från de berörda ska kunna genomföras på samma villkor som de som genomförs inom ramen för myndigheters eller större organisationers verksamheter.

Svenska Biblioteksforeningen betonar att biblioteket ska fungera som en garant för jämlika möjligheter för var och en utifrån sina förutsättningar sätta sig in i och värdera politiken, i syfte att få underlag att bilda sig en egen uppfattning i väsentliga samhällsfrågor.

Sveriges Riksidrottsförbund (RF) menar att intresset är en solid grund för deltagande inom idrotten. Deltagandet är i stor utsträckning relaterat till aktiviteten, vilket i sig medverkar till att utveckla den informella demokratin. En förutsättning för att den informella demokratin ska kunna utvecklas till ett formellt inflytande styrs till viss del av tillgången till mötesplatser, RF riktar uppmärksamheten särskilt mot storstadsregionerna. Där får alltför ofta behov av möteslokaler och aktivitetsytor stå tillbaka för olika typer av förtätningsprogram. Bristen på samarbete mellan föreningslivet och stadsplanerarna är i sig ett hot mot möjligheten att "bygga in" demokrati och gemenskap i expanderande områden.

RF menar att delaktighet ofta är kopplat till de personliga behoven. Det visar inte minst den nya folkrörelsen "Hela Sverige ska leva". När den offentliga sektorn i något avseende hotar att förändra något som påverkar "ett gott liv åt den enskilde" frigörs den ideella kraften och delaktigheten ökar. Inte sällan är den lokala idrottsforeningen motorn i detta engagemang

De Handikappades Riksförbund anser att det hade varit av stort värde om utredningen tydligare hade beskrivit vad som krävs för att arenorna skall bli offentliga. Visserligen påpekas att "det ställer krav på såväl fysisk som psykisk tillgänglighet". Men ingenstans nämner utredningen hur det skall realiseras. I övrigt så återkommer i vissa kapitel mer allmänna kommentarer om att människor med funktionshinder måste bli delaktiga i den demokratiska processen. DHR menar att dessa allmänna kommentarer inte för frågan framåt. Tydligare krav på förändringar i lagstiftningen behövs. De hinder de funktionshindrade möter är ofta mycket påtagliga och handlar inte bara om fördomar och attityder, utan också om att det faktiskt inte går att komma in i fullmäktigesalar och lokaler för möten och studiecirkel.

Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva redovisar att det finns närmare 4.000 lokala utvecklingsgrupper och närmare 80.000 aktiva medborgare på landsbygden och i mindre tätorter. Det visar att människor både kan och vill engagera sig i samhällets utveckling. I kommuner finns exempel på tjänstemän och politiker som tar initiativ och genomför intressanta demokratiprojekt. Lokala

utvecklingsgrupper, tjänstemän och politiker behöver nya arenor för utbyte av erfarenheter. Folkrådet menar att myndigheterna måste lära sig mer om det ideella arbetet och medborgarna mer om förvaltning och politik. I denna bildningsprocess kan skola, bibliotek, folkråd och folkbildning spela en stor roll som förmedlare av kunskap om engagemang i nya former, samhälle och demokrati och om allas gemensamma rättigheter och skyldigheter. För att göra detta möjligt betonar Folkrådet att förutsättningar för både personliga och virtuella möten måste garanteras och understryker därför satsningar på såväl samlingslokaler som utbyggd IT-infrastruktur.

Folkrådet föreslår att nya arenor för möten mellan olika aktörer kring den lokala nivåns utveckling utformas som lärandeprocesser kring gemensamma projekt. Medborgare, tjänstemän och politiker kan samarbeta i konkreta projekt som givetvis också kan innehålla traditionell bildningsverksamhet. Huvuduppgiften är inte att sätta sig på skolbänken och läsa och diskutera hur demokrati kan genomföras utan att i verkligheten brottas med uppgiften. Lära att förstå varandras utgångspunkter och tillsammans skapa modeller för deltagardemokrati.

Folkrådet föreslår försöksverksamhet kring två områden som ligger inom de lokala utvecklingsgruppernas intressesfär. Nämligen samarbete kring lokal förvaltning av t.ex. service och naturresurser samt utveckling och genomförande av lokala översiktsplaner och utvecklingsprogram. Folkrådet föreslår också att denna försöksverksamhet med direktdemokratiska arbetssätt på nya arenor dokumenteras. Spridning av goda exempel och erfarenheter är viktiga i ett förändringsarbete.

Riksförbundet för Trafik- och Polioskadade (RTP) delar utredningen uppfattning att alla människors kompetens behövs och måste efterfrågas för att beslut och diskussioner ska bli så väl täckta som möjligt. Tyvärr är det idag så att många ställs utanför detta p.g.a. a. attityder och/eller praktiska hinder. Många utredningar, inte minst Bemötandeutredningen, har konstaterat att t.ex. funktionshindrade ofta upplever utanförskap och att inte bli tagna på allvar. Det är inte ovanligt att funktionshinder betraktas som ett särintresse. Självklart är det så, att ju oftare man upplever att försöken att delta i den demokratiska processen är betydelselösa desto snabbare infinner sig känslan av utanförskap. Självklart ska alla erbjudas ändamålsenliga och jämlika möjligheter att delta och

alla åsikter ska värderas likvärdigt. Besluten ska omsättas i handling och ansvar ska kunna utkrävas.

Sveriges Riksidrottsförbund (RF) delar uppfattningen om att inflytandet måste ge resultat i form av att man kan se konsekvenser av engagemanget. Detta innebär att de demokratiska besluten måste vara så nära verkställigheten som möjligt. Eftersom idrottsrörelsen är den dominerande folkrörelsen för barn och ungdom har idrotten synnerligen goda förutsättningar att möta den nya generationen och ge dem egen praktisk erfarenhet av förtroendeuppdrag och delaktighet i föreningsarbetet.

Sveriges Dövas Riksförbund understryker vikten av att alla medborgare ska ha möjlighet att vara delaktiga i samhällsutvecklingen. Att inte kunna kommunicera eller ta till sig information skapar enligt SDR ett utanförskap som kan vara svårt för andra att förstå. Detta utanförskap innebär för dövas del följande:

- Politisk information och debatt via radio är inte tillgänglig.
- Information och debatt via tidningar är endast delvis tillgänglig eftersom svenska är dövas andra språk.
- Sveriges Television har sedan flera år statens uppdrag att beakta funktionshindrades behov. Trots detta når bara en ytterst liten del av informationen och debatten fram till döva via TV
- Teckenspråkstolkning av politisk information och debatt förekommer i SVT endast kort tid före riksdagsvalen. Nyheter på teckenspråk sänder SVT sammanlagt 40 minuter i veckan. I övrigt finns ingen teckenspråkig samhällsinformation i SVT, TV4 eller i någon annan tv-kanal.

För att delta i politiska möten måste döva använda teckenspråkstolk. Det råder stor brist på tolkar och följden blir att döva aldrig i förväg vet om han eller hon kan delta i ett möte eller ej. Det finns döva som har fått politiska förtroendeuppdrag, men de har stora svårigheter och problem att fullgöra dessa på grund av rådande tolksituation.

De politiska partierna

Utredningens bedömning: En statlig utredning har i och för sig inte till uppgift att föreskriva botemedel för partiernas åkommor. Eftersom dessa har en så central roll utredningen har ändå haft anledning att analysera också deras utveckling.

Med den unika position som partierna har i den svenska folkstyrelsen anser utredningen att partiernas stigande problem att fullgöra sina funktioner inte är en fråga endast för partierna själva, utan är i hög grad även medborgarnas och demokratins problem. För att stärka den representativa demokratin anser utredningen att partierna därför måste utveckla både idéer och arbetsformer som svarar mot medborgarnas behov och krav.

Utredningen anser att partierna visar bristande anpassningsförmåga till nya villkor för politiskt arbete. Undersökningar visar att medborgarna i tämligen liten utsträckning uppfattar det som meningsfullt att försöka delta. Medborgarna upplever att de demokratiska institutionerna, inte minst de förtroendevalda, brister i lyhörddhet.

Medvetenheten måste även öka hos partierna att inte göra sig oberoende av sina medlemmar. Utvecklingen för medlemsantal, mötesdeltagare och rekrytering är nedslående – partierna har uppenbarligen allt svårare att attrahera medborgarna.

Att huvudsakligen de förtroendevalda deltar i partiernas mötesverksamhet innebär enligt utredningen en utarmning av partierna. För att behålla och utveckla sin betydelsefulla roll i den representativa demokratin behöver partierna utveckla nya mötesplatser, förnya verksamhetsformerna och utforma en politik som är angelägen för medborgarna. Det åvilar även partierna att skola in nya generationer förtroendevalda som kan hantera de politiska beslutsprocedurerna

Partiernas problem är inte en fråga bara för partierna själva

Studieförbundet Vuxenskolan delar utredningens synpunkter om att partiernas stigande problem att fullgöra sina funktioner inte är en fråga endast för partierna själva, utan är i hög grad även medborgarnas och demokratins problem och att vi alla har ett gemensamt ansvar i denna fråga.

Vuxenskolan menar att grundproblemet, att förnya arbetsmetoder, organisationsstruktur och idéinnehåll, inte heller är knutet enbart till de politiska partierna. För alla organisationer, även folkbildningen, är frågorna hela tiden aktuella. Kanske blir bara de politiska partiernas problem mer fokuserade?

Örebro universitet redovisar att det finns många samstämmiga forskningsresultat som visar att de representativa systemen har det gemensamt att de bärs upp av alltför begränsat deltagande. Det må gälla politiska partier, fackliga organisationer, folkrörelser, studentkårer och allmänna val för att nämna några tydliga exempel. Det finns enligt universitet också tydliga generationskillnader i deltagandet vilket gör att särskilt intresse måste ägnas de kommande generationernas värderingar och beteenden.

Universitetet anser att en stora lösningen på deltagandets problem knappast ligger i skilda valdagar, ökat partistöd eller i försök att återuppväcka gamla mötestraditioner. En intressant utväg som utredningen pekar på – utan anspråk på mirakellösning – är att använda IT i demokratins och delaktighetens tjänst – ett medium som på ett omvänt sätt i förhållande till det traditionella politiska deltagandet är generationsbetingat.

Universitetet pekar på behovet av ytterligare forskning. Det kan också vara så att universiteten och högskolorna, som i framtiden kommer att möta halva ungdomsgenerationerna, får ta på sig ett betydande ansvar för demokratisk fostran och att utveckla det inre akademiska livet på ett sådant sätt att universiteten ger ett starkt bidrag till att hålla uppe taket i det öppna samhället. I det perspektivet är de krav som ställs på universiteten om exempelvis jämställdhet, etnisk mångfald och social bredd ingalunda i första hand en fråga om politisk korrekthet utan om att ta ett ansvar för grundläggande demokratiska värderingar med giltighet för hela det omgivande samhället.

Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva anser att den representativa demokratin utgör den svenska folkstyrelsens grund. Däremot menar Folkrörelserådet att utredningen felaktigt sätter likhetstecken mellan representativ demokrati och partipolitik. I länder som Finland och Storbritannien har man också representativ demokrati, men kandidaterna som ställer upp i valen måste inte tillhöra ett politiskt parti. Nomineringssystemet i Finland är annorlunda än vårt och valmansförbund av lokalt förankrade medborgare förslår kandidater. I många små kommuner förekommer inga partilistor överhuvudtaget utan kandidaterna representerar enbart sig själva. I Storbritannien kan de vara

"independent" (oberoende). Försöket med den lokala nämnden i Svågadalen bygger också på representativ demokrati, utan koppling till politiska partier.

Forskning om den svenska bygderörelsen visar att när medborgarna, i det demokratiska vakuum som uppstått efter kommunsammanslagningarna, på nytt organiserar sig lokalt i byalag, samhällsföreningar sockenråd osv. så är inte referensramen partipolitik. Folkrörelserådet anser att nya former för demokrati på lokal nivå och relationen mellan de lokala och kommunala nivåerna måste ta fasta på detta förhållande. Framtidens demokratiska utmaning ligger i att förena den nya platsideologin på lokal nivå med den traditionella partipolitiken på kommunal nivå. De kompletterar varandra.

Täby kommun betonar att partiernas roll och ansvar, när det gäller att engagera människor i det politiska arbetet och för demokratin, inte nog kan framhållas. Ett allmänt nytänkande är därför nödvändigt hos alla politiska partier för att vända den neråtgående trenden ifråga om valdeltagande och medlemsrekrytering. Ett politiskt parti behöver en ideologi, en vision eller åtminstone en bärande ide som genomsyrar partiets politik för att kunna dra till sig människor som känner samhörighet med, eller i vart fall sympati, för just denna politiska riktning. De politiska partierna utgör den representativa demokratins fundament och de allmänna valen är en mätare på legitimiteten hos det politiska systemet.

Nynäshamns kommun anser att partierna är de demokratiska sammanslutningar som i dagsläget har störst förutsättningar att styra landet. Partiväsendet behöver dock moderniseras och anpassas till kraven från dagens samhälle. Det politiska arbetet behöver vara mer öppet och tillgängligt. Kommunen anser att ökad flexibilitet och utrymme för individualism måste tillåtas, annars riskerar partierna få svårt att rekrytera nya medlemmar. Politiker måste bli bättre på att lyssna och att förmedla. Genomskinlighet, tillgänglighet och öppenhet måste känneteckna de offentliga verksamheterna och individen måste ta ett större egenansvar.

Olofströms kommun anser att orsaken till det minskade förtroendet för partiernas verksamhet samt det avtagande intresset för att delta i partiarbetet, förmodligen till stora delar finns hos partierna själva. Samhället har blivit betydligt mer komplicerat, massmedias roll har fått en framskjuten opinionsskapande placering, folket har höjt sin allmänna bildningsnivå samtidigt som partiernas arbets sätt är relativt oförändrat. Dessutom har partierna

inte förmått att framstå som en "vital kraft", utan man har hamnat i skuggan av de förändringar som samhället har genomgått.

Om utredningens slutsats att den lokala politiken vitalisering är en nyckelfråga för den svenska demokratin är riktig anser Olofströms kommun att kommunala tjänstemän och politiker har ett stort ansvar för hur demokratin utvecklas i vårt land. Kommunen konstaterar att den lokala representativa demokratin, som bärs upp av de politiska partierna, håller på att förlora en del av sin lokala legitimitet.

Medborgarna har blivit just så kritiska och obundna till traditioner som de fostrats till att bli. Detta tar sig bl. a uttryck i en minskad partiloyalitet i samband med allmänna val. Demokratin har inneburit att medborgarna kastat av sig gamla lojalitetsband för att istället göra självständiga överväganden. Därmed har också partiernas representativa status försvagats.

Kiruna kommun instämmer i utredningens grundprincip att demokratin aldrig får tas för given. Kommunen hade dock gärna sett en djupare analys av de politiska partiernas roll som grundpelare för den representativa demokratin.

Partierna måste utveckla idéer och arbetsformer som svarar mot medborgarnas behov och krav.

Jönköpings läns landsting påpekar att politikens nuvarande former har sin grund i tidigt 1900-tal. Sedan dess har samhället och många av dess olika sektorer totalt förändrats. Politikens former och arenor är emellertid fortfarande sig relativt lika. Även om den representativa demokratins tyngdpunkt utgörs av valdagen betonar landstinget att man måste skapa arenor där människor kan komma till tals mellan valtillfällena. Människor måste få vara med och ställa frågor och känna sig delaktiga i olika berednings- och beslutsprocesser. Folkrörelseperspektivet kan i detta sammanhang inte nog betonas. Härvid är det viktigt att partierna ånyo gör sig beroende av medlemmarna. Partierna måste visa öppenhet mot och finna former för de människor som vill engagera sig i endast en politisk fråga

Ånge kommun är övertygad om att politiska partierna även framgent kommer att spela en avgörande roll för folkstyrelsen i allmänhet och den representativa demokratin i synnerhet. Det ställer dock krav på förnyelse av arbetsformer såväl som idéinnehåll.

Centerpartiets Riksorganisation menar att om partierna ska överleva och vara intressanta för medborgarna samt stärka tilltron till den representativa demokratin måste de utveckla sina arbetsformer för 2000-talets verklighet. Det innebär att å ena sidan öppna sig för nya människor och olika former av engagemang och å andra sidan erbjuda en ram som utifrån gemensamma värderingar kan skapa helhet och sammanhang. Partierna har också en bestående, och allt viktigare, roll i att utgöra länken mellan offentligt beslutsfattande och det civila samhället, i syfte att öka medborgarnas möjligheter att engagera sig och påverka helheten.

Centerpartiet påpekar att man sedan ett drygt år har ett genomgripande arbete för att fördjupa demokratin och skapa ett annat förhållningssätt till medlemmar och medborgare i sitt eget arbete. De vill företräda ett politiskt ledarskap som är tydligt vad gäller grundläggande värderingar och samtidigt öppet och välkomnande för alla som på olika sätt vill vara med och förverkliga dessa värden i politiskt arbete. Dialog, och inte minst lyssnande, är det viktigaste instrumentet för ett sådant ledarskap. Politiska partier bör enligt Centerpartiet vara ett forum för en fortgående dialog om samhälle och framtid, där varje enskild individ möts med lika respekt.

Orsa Byaråd anser att de politiska partierna idag är hopplöst föräldrade. De måste genomgå en modernisering och en demokratisering. Det känns enligt byarådet inte bra att gå in i 2000-talet med dessa gammaldags strukturer hos partierna. De frågar sig om partierna är kapabla att ha kontroll över ett modernt samhällsbygge. Faran ligger i att överlämna vissa beslut till den s.k. marknaden och konsulterna. Detta vore förödande för demokratin.

Orsa Byaråd föreslår därför en satsning på ett nytt valpolitiskt program, där större vikt läggs på personval. Det kan till en början ske vid de kommunala valen, där även partilösa kandidater ges tillfälle att ställa upp. De bör dock ha ett antal namnunderskrifter i "bagaget", förslagsvis 0,5% av valmanskåren i en kommun. Efter granskning och godkännande bör kandidaten få del av partistödet för att kunna genomföra sin kampanj. Detta tror byarådet kommer att leda till en vitalisering av det politiska livet då de etablerade partierna mer eller mindre tvingas till en reformering. De tror också att den politiska dialogen får en renässans när det finns kandidater som är beroende av närhet till sina väljare.

Storumans kommun instämmer i att de politiska partierna har svårt att attrahera medborgarna och att det därför krävs insatser för att stärka den representativa demokratin. Om partisystemet i

Sverige skall kunna behållas krävs det enligt kommunen att dessa svarar mot medborgarnas behov och krav.

Lunds kommun menar att partierna visar bristande anpassningsförmåga till nya villkor för politiskt arbete - partierna har uppenbarligen allt svårare att attrahera medborgarna. För att kunna utveckla både idéer och arbetsformer som svarar mot medborgarnas behov och krav är det helt nödvändigt att partierna/politikerna alltid har i åtanke vilka de är till för och vilka behov och krav dessa har. I många fall har den offentliga servicesektorn utvecklats oberoende av medborgarnas önskemål.

Åmåls kommun konstaterar att partisystemet inte har utvecklats i takt med samhället i övrigt men att det måste finnas kvar tills det uppstår ett demokratiskt alternativ som är bättre.

Ljusdals kommun anser att partierna har ett stort ansvar att anpassa sina arbetsformer och organisationer så att de återtar sin starka roll i den representativa demokratin.

Gnosjö kommun anser att en möjlighet kan vara att partierna i ökad utsträckning engagerar sig i speciella frågor som direkt berör den enskilde och också ger den enskilde möjlighet att arbeta politiskt med enstaka frågor. En annan åtgärd är att politiker på riks- och kommunplanet i ökad omfattning besöker skolorna för att informera om sina olika ståndpunkter

Tranås kommun anser att det krävs nya former för att ta vara på engagemang som sedan kan föras in i partipolitiken. Det är viktigt att ge ungdomar inflytande i de politiska partierna. Kommunen tror att en allmän politikerskola för ej engagerade medborgare är en möjlighet för att öka det politiska intresset.

Katrineholms kommun menar att det partipolitiska systemet måste ta hänsyn till samtliga åldersgrupper i samhället och deras behov och intressen. Stelbenta strukturer skrämmer bort ungdomar som vill diskutera sina frågor utan att behöva falla in i etablerade mönster. Kommunen menar att det är lätt att stöta bort presumtiva medlemmar om partierna ställer krav på engagemang och att följa etablerade turordningar för nominering till förtroendeuppdrag i beslutande organ.

Hjo kommun hänvisar till att ungdomar är politiskt intresserade och frågar hur vi kan kanalisera detta intresse till de politiska institutionerna. Ett sätt enligt kommunen är att inrätta ungdomsfullmäktige i kommunen. Men ofta kommer initiativet från politiker och inte från ungdomarna, vilket gör att engagemanget för projektet är lågt eller begränsat till en mindre grupp av ungdomar. Om man skall starta ett ungdomsråd är det

enligt kommunen viktigt att initiativet kommer från ungdomarna själva och att man har satt klara och tydliga ramar för vad rådet kan påverka så att rådet inte uppfattas som en skendemokrati.

Kommunen pekar på en intressant variant av ungdomsråden som prövats i den norska kommunen Porsgrunn. Denna innebär att kommunen fattar ett politiskt beslut om att tilldela alla ungdomar i en viss åldersgrupp en gemensam summa pengar, t.ex. 100 000 kr per år. Syftet med fonden kan exempelvis vara att förbättra elevernas närmiljö. Precis som i samhället i stort kommer eleverna då nödgas att utveckla demokratiska arbetsformer för att kunna besluta vad pengarna skall användas till. Detta får flera positiva effekter, bl.a. tränas ungdomarna i demokratiskt beslutsfattande, de får ett reellt inflytande och många nödvändiga åtgärder som kommunen ändå skulle ha beslutat om blir genomförda tack vare ungdomarnas engagemang.

De elever vid Centralskolans som deltog i kommunens rådslag menade att även om viljan finns att engagera sig partipolitiskt, ses det som ett hinder att man måste välja ett parti från början för att överhuvudtaget kunna närma sig lokalpolitiken. Kommunen pekar på att de politiska partierna har en möjlighet att samarbeta så att det öppnas möjligheter för ungdomar (och andra) att förutsättningslöst ta ett första steg mot partiengagemang utan att binda upp sig till ett visst parti i det inledande skedet. Detta kan man åstadkomma genom att ordna opolitiska studiecirklar i politik.

Centerns ungdomsgrupp i Umeå anser att partierna ständigt behöver uppmärksamma hur man internt tar ställning i viktiga frågor och ser till att medlemmarna ges inflytande. I annat fall stimuleras likgiltigheten. Ungdomsgruppen tror att IT och Internet utan tvekan kan vitalisera politiken genom att medverka till att skapa direktkontakt mellan medborgarna och beslutsfattarna. Detta kommer säkert inte alla eller ens flertalet till del. Som vanligt är det de mer välutbildade och yngre som tar täten. Tämligen omfattande material kan spridas utan svårighet. Möjligheterna att påverka förbättras påtagligt.

Österåkers kommun menar att de stora partierna måste vara justa mot de mindre särskilt om man samarbetar. Bra idéer är bra oavsett partistorlek! Kommunen menar att det finns en tendens, att prestige läggs in, även där det inte borde vara partiskiljande. Det skulle kunna vara enighet om mycket mer än som sker idag. Mycket borde man inte söka strid om. Partierna bör komma överens om goda regler för det politiska samtalet.

Kronobergs läns landsting menar att politiken och partierna bör utvecklas i en positiv anda med medborgarna. Rådgivande IT-omröstningar, öppna debattforum osv. bör prövas. Den djungel av stel partihierarki och oförståelig gammaldags sammanträdesformalia, som framförallt ungdomar och invandrare är starkt främmande för, måste motverkas.

Kristdemokratiska Kvinnoförbundet anser att de politiska partierna måste ta på sig en stor del av ansvaret för den snedvridning av begreppet demokrati som blivit. Många ungdomar och kvinnor har idag svårt för att inordna sig i de gamla politiska strukturerna och formerna, som har utformats av män för män. Dessutom försöker många att envist hålla fast vid en höger -vänster skala i politiken.

Den skalan är enligt Kvinnoförbundet inte relevant på många punkter i samhället idag. För att på ett trovärdigt sätt arbeta för en total demokrati, där koncensus bör vara ett eftersträvansvärt mål., anser förbundet att de etablerade partierna bör se över den egna organisationen. Har man där en total demokrati, eller är den endast representativ? Har den lilla människan något att säga till om? Är den enskilda medlemmens röst värd lika mycket som partiledarens röst? Är ett beslut med röstsiffrorna 51% - 49% demokratiskt?

Kristdemokratiska Kvinnoförbundet ställer också frågan om det är rimligt att en person tillbringar hela sitt yrkesverksamma liv inom politiken och/ eller i riksdagen? Är man då trovärdig inför väljarna som lever i "verkligheten"? Förbundet anser att det borde finnas något slags reglering av hur länge en person kan sitta på ett politiskt heltidsuppdrag. Kanske riksdagen skulle se över något slags rimlig gräns som gör att personer måste ut i arbetslivet/ samhället en mandatperiod innan det är dags för nästa riksdagsperiod! ?

Värmlands läns landsting menar att det är viktigt att ha respekt för opinioner. Engagerade medborgare är ofta kunniga och insatta i den sak de agerar för. Men det ligger i det politiska uppdraget att ta ett helhetsansvar. Många gånger är det komplicerade sammanhang som inte alltid går att förenkla. Det är därför ofta en otacksam uppgift att vara förtroendevald och det ställer stora krav på den enskilde politikern, som inte får inskränkas till att bli en passiv lyssnare utan bör ha styrkan och övertygelsen att kunna agitera för sin sak även i en komplex situation.

Karlshamns kommun menar att partierna och kommunen har en angelägen uppgift att driva på och ta initiativ till att kunskap om

demokrati sprids och utvecklas bland medborgare, förtroendevalda och anställda i kommunen

Karlshamns kommun anser att det är för få politiker som uttalar sig i media. Fler bör agera utåt och öppet. Det ska vara spännande och lockande att ta på sig politiska uppdrag. Det måste skapas sådana förutsättningar att medborgarna vill och har möjlighet att engagera sig. Tid, plats och former för möten och politiska aktiviteter är för många avgörande. Tilltron till partidemokratin ökar om politiska uttalanden är väl förankrade bland partimedlemmarna. Lika önskvärt är det med fler uttalanden som tydligt visar var partierna står i olika frågor. Ibland kan det vara önskvärt att "sälja in" sina budskap via annonser men detta är dyrt, inte minst för de mindre partierna .

Karlskrona kommun framhåller vikten av att vara öppen för förändringar i det politiska systemet beträffande både politikerrollen och fullmäktiges arbetsformer. Kommunen anser att fullmäktigepolitiker skall ha en betydligt mer synlig roll i det kommunala demokratiarbetet. Allmänheten skall kunna kräva att fullmäktigepolitiker visar sig ute och deltar i den allmänpolitiska debatten, besöker arbetsplatser och är aktiva mellan sammanträdena.

För att lyckas med att öka och stärka den demokratiska delaktigheten och intresset för samhällsfrågorna betonar Sörmlands läns landsting att tilltron och förtroendet för politikerna och det politiska systemet inte får urholkas. Mycket av detta arbete måste ske inom respektive politiskt parti och genom en rannsakelse av respektive politiker. Enligt landstinget är det också viktigt att olika myndigheter och organisationer deltar i detta arbete bl a genom att sätta upp etiska regler och förhållningssätt. Missbruk av medborgarnas förtroende kan leda till ett ointresse för samhällsfrågorna och på sikt leda till en urholkning av demokratins grunder

Kalmar kommun menar att det finns en risk att konflikträdslan blir hämmande för möten mellan människor och inte minst mellan politiker och medborgare. Det gäller därför att hitta de rätta mötesplatserna och formerna för dialog mellan de förtroendevalda och medborgarna. Som medborgare bör man enligt kommunen få möjlighet att uppleva att politikerna ibland måste göra svåra avvägningar när beslut ska tas. Att öppet inbjuda till diskussion och delaktighet tror kommunen kan öka förståelsen för politiska dilemman

Mot bakgrund av den debatt som förs om politikerrollen menar **Uppvidinge kommun** att det gamla begreppet

förtroendevald bör återinföras i stället för begreppet politiker. Detta begrepp beskriver på ett bättre sätt den politiska verksamhetens innebörd. Det är ett förtroende från medborgarna som det handlar om. För att bygga upp ett förtroende för rollen som förtroendevald är det viktigt att de förtroendevalda lever som de lär.

Genom att använda sig av begreppet politiker och de associationer som är knutna till detta får man intrycket av att det politiska uppdraget är jämförbart med ett vanligt arbete. Det blir härigenom också en otydlighet mellan rollen som tjänsteman och rollen som förtroendevald i en kommunal verksamhet. Kommunen anser att de förtroendevalda inte i alltför stor utsträckning bör engagera sig i den löpande verksamheten med alla dess detaljfrågor. Det politiska uppdraget måste utvecklas i en mera visionär riktning

Ämås kommun menar att partiernas nomineringsarbete inte alltid är tydligt och välbekant för väljarkåren. De senaste årens många skandaler i kommuner visar att politiker kan nomineras gång efter annan trots att den bristande lämpligheten kan vara känd i en ganska stor krets.

Bygdegårdarnas Riksförbund (BR) ser de största hoten mot demokratin i den likgiltighet som tycks breda ut sig. Bygdegårdarnas verksamhet bygger på stort personligt och ideellt engagemang. Deras verksamhet får allt fler föreningar som medlemmar. BR frågar sig varför engagemanget finns här och varför falnar glöden i de politiska partierna? En skillnad som de pekar på är att i bygdegården deltar man i genomförandet av besluten. Det är roligt att arbeta tillsammans. De politiska besluten däremot är långt från dem som berörs. Politikerna ska veta allt och snabbt kunna ta ställning. De har samtidigt som grupp blivit mer utsatta. Enligt BR ligger det en stor fara i att det utbildas en politisk klass. Vårt styrelseskick bygger på representativ demokrati. Något alternativ kan vi inte se. Därför är läget allvarligt.

Deltagande i partipolitiskt arbete

Socialdemokratiska Studentförbundet anser att förtroendet för den politiska demokratin, i form av politiska partier, inte bara speglas genom väljarnas sympatier utan i hög grad av i vilken utsträckning människor engagerar sig och är aktiva för att påverka samhället. Därför är frågan om partierna är i kris, mindre en teoretisk frågeställning och mer en fråga om praktiskt förnuft. Partierna kan givetvis välja att gräva sin egen grav, men den vägen

väljer förhoppningsvis inget parti med självaktning som vill vara med och styra utvecklingen.

Enligt Studentförbundet är det bättre att vända på frågan. Hur får vi en mer livaktig demokrati med levande och öppna partiväsanden på 2000-talet? Studentförbundet pekar på att det trots allt finns tecken på en medvetenhet inom partierna om behovet av förnyelse och förändring.

Studentförbundet menar att det vilar ett tungt ansvar på partierna att attrahera fler grupper av människor än vad man förmår i dagsläget. Det är inget nytt problem att vissa grupper är starkt underrepresenterade i de beslutande församlingarna.

Studentförbundet anser att en större rotation och spridning av de politiska uppdragen på fler människor är ett sätt som ökar möjligheten för fler grupper av människor att engagera sig partipolitiskt. Lika angelägen är frågan om att införa en tidsbegränsning som tydligt anger hur länge man kan sitta på ett och samma uppdrag

Studentförbundet instämmer i att villkoren för partiernas arbete har radikalt förändrats under senare år. Det finns inga enkla lösningar för att återskapa det gamla. Strukturella förändringar i samhället påkallar dock att man börjar anamma nya metoder i partiarbetet, för att nå ut till fler människor och kunna upprätthålla samt utveckla en demokratisk dialog med medborgarna.

Ett sätt som demokratiutredningen påtalar är att öppna tidigare slutna rum och bereda möjligheter för dem som inte nödvändigtvis är partimedlemmar att delta vid tex fullmäktigegruppens möten. Förbundet tror att detta kan vara ett sätt att göra fler människor intresserade av politik. Det kan också vara en framkomlig väg för att öka förståelsen för hur den demokratiska beslutsprocessen fungerar - från att initiera en fråga till beslutsfattande i kommunfullmäktige.

Studentförbundet menar att den tekniska utvecklingen har börjat anammas alltmer och sätta sina spår i partiernas arbetsmetoder.. Samtidigt får man inte glömma bort den grundläggande betydelsen av lokala träffpunkter och offentliga mötesplatser för ett fungerande demokratiskt samtal.

Hjo kommun hänvisar till de elever vid Centralskolans som deltog i kommunens rådslag. De anser att även om viljan finns att engagera sig partipolitiskt, ses det som ett hinder att man måste välja ett parti från början för att överhuvudtaget kunna närma sig lokalpolitiken. Kommunen pekar på att de politiska partierna har en möjlighet att samarbeta så att det öppnas möjligheter för

ungdomar (och andra) att förutsättningslöst ta ett första steg mot partiengagemang utan att binda upp sig till ett visst parti i det inledande skedet. Detta kan man åstadkomma genom att ordna opolitiska studiecirkel i politik .

Integrationsverket saknar en diskussion om vilken roll politikens innehåll spelar för den sviktande motivationen att delta från medborgarnas sida. Det tycks vara en allt mer utbredd uppfattning att viktiga politiska frågor lämnas över till förhandlingar och utredningar och valkampanjerna tenderar att bli spel för gallerierna, något som rimligen påverkar det politiska engagemanget.

Integrationsverket hänvisar till utredningens konstaterande att det politiska deltagandet har minskat drastiskt på nittioalet. Högt deltagande sammanfaller alltså med den starka staten och utbyggda välfärdssystemet. I Sverige har resurssvaga grupper som vissa invandrargrupper tidigare deltagit. En näraliggande förklaring är enligt Integrationsverket att välfärdssystemet har garanterat även deras intresse. När systemet brister, blir det meningslöst att delta. I Demokratiutredningens rapporter varnar forskare följaktligen för att politiken alltmer tillåts tas över av resursstarka medborgare, med en ökad polarisering mellan de som har och deltar och de som inte har och står utanför som följd.

Enligt Integrationsverket visar slutbetänkandet på många sätt hur folkstyret urholkats genom förhandlingar, partnerskap, fler beslutsnivåer, EU och globalisering. När kommittén sedan argumenterar för ökat lokalt självstyre som en väg att mobilisera de passiva medborgarna uppstår en vid klyfta att överbrygga mellan å ena sidan den verklighet och de problem man visat på samt åtgärderna å den andra sidan.

Integrationsverket påpekar att kommittén på flera ställen talar om att politiken får göra på sig, att den inte ska sköta mer än nödvändigt, men på andra ställen sägs att politiken måste återta förlorad terräng, vilket skapar stor förvirring. Betänkandet ger här ett spretigt intryck och en analys saknas av vad den eventuella förlorade terrängen betyder för det minskade deltagandet.

Västernorrlands läns landsting påpekar att ungdomar som har intresse för politiska frågor inte alltid engagerar sig i partipolitiken. Det är svårt för nya och unga politiker att känna att de kan bidra till förändring. De avhopp som sker från politiska uppdrag görs oftast av nya politiker. Landstinget anser att vi måste finna nya former för att stimulera till engagemang.

Landstinget menar att det är viktigt att de politiska partierna själva löser den demokratikris som utredningen pekar på. Utan partiernas aktiva insatser och förändringsbenägenhet riskerar det politiska arbetet att urholkas. Det gäller därför att på olika områden, med åtgärder av alla slag, förändra attityder till och trovärdighet och förståelse för politiskt arbete. Den politiska organisationen måste formars så, att det inte endast är ett fåtal av de förtroendevalda som har ett egentligt inflytande.

Salems kommun ser tydligt tendensen att människor inte gärna engagerar sig i partipolitiken, men gärna framför sina synpunkter i en enskild sakfråga. Orsaken är bl a att man inte vill binda sig för ett parti utan vill tänka friare. Enligt kommunen vore det önskvärt om politiskt arbete kunde ses som en merit. Kommunerna har också ett ansvar för att bidra till en mer positiv bild av politiken. Informationen om vad praktiskt politiskt arbete innebär borde ökas. Goda exempel borde föras fram i t ex media, och inte bara skandalerna. Den kommunala informationen bör enligt kommunen i ökad utsträckning inriktas på detta. För att underlätta och förenkla det politiska arbetet bör debatten fokuseras på mål och riktlinjer.

Älmhults kommun betonar att all kompetens som finns hos medborgarna måste tas tillvara. Goda exempel såsom självstyrelseorgan på skolor bör lyftas fram. Man bör var öppen för brukarstyrelser och släppa in medborgarna; föreningslivet och skolan är viktiga ingångar. Man måste respektera enfrågeengagemang men stimulera till helhetsengagemang. Kommunen undrar om utvecklingen mot ett större enfrågeengagemang och ett minskat engagemang i föreningslivet måhända beror på det ökade tempot i samhället.

Enligt **Sölvesborgs kommun** hänger partiernas framtid på förmågan att engagera människor. För att öka de valdas engagemang och därmed minska risken för avhopp kan också nya former för politisk delaktighet behöva prövas som komplement till de formbundna beslutsarenorna. Exempelvis tvärpolitiska diskussionsgrupper eller tematiska träffar under mindre formella former skulle kunna öka motivationen för det kommunpolitiska arbetet.

Enligt kommunen bidrar en negativ inställning till politiker, i kombination med avtagande respekt för förtroendeuppdrag och det mått av offentlighet kring den egna personen som ett uppdrag för med sig, till att färre människor är benägna att påtaga sig uppdrag eller att stanna kvar inom den aktiva politiken. En annan orsak är

att det upplevs som mindre accepterat på arbetsplatserna att "gå ifrån" p.g.a. politiska uppdrag, och inte minst unga människor tenderar att avstå för att inte riskera sina karriärer.

För att partierna skall kunna bryta trenden med färre intresserade, vilket är en förutsättning för att de politiska uppdragen skall kunna spridas, krävs att det demokratiska uppdraget upplevs som meningsfullt och berikande. Lyckas man inte öka rekryteringen till den aktiva politiken riskerar man istället att hamna i en situation där makten koncentreras till ett litet fåtal. Risken med en sådan utveckling, med än större press på de valda, är i sin tur att ännu färre vågar ta uppdrag. Politikerna blir också mer beroende av tjänstemännen som, under arbetspress, värderar och sovrar de underlag som läggs för politiska beslut. För politikerna krävs i den situationen skärpa och en medvetenhet om trycket från tjänstemän och media.

Kommunen anser att för partiernas förnyelse och fortbestånd krävs det att partierna har förmågan att rekrytera nya medlemmar. Människor idag har dock svårt att få tiden att räcka till för politisk aktivitet. Att söka öka ungdomars partipolitiska engagemang genom att sänka valbarhetsåldern ser inte arbetsgruppen som en lämplig väg att gå. Kommunen betonar att unga människor måste få utbildning och upplysning. Men det är också väsentligt att de inte tvingas in i vuxenlivet för tidigt.

Medlemsantal, mötesdeltagare och rekrytering

Stockholms läns landsting anser att frågan om partiernas betydelse för demokratin är den viktigaste delen i utredningen. Det finns tecken som tyder på att partierna inte är tillräckligt medvetna om risken att bli oberoende av sina medlemmar. De etablerade partierna och folkrörelserna har idag stora svårigheter att engagera människor. Landstinget påpekar att forskarna i SNS-rapporten "Demokrati utan partier?" drar en liknande slutsats. Forskarna menar ingenting tyder på att medborgarnas allmänna samhällsengagemang har minskat under senare år. Tvärtom är det så att många människor är både kunniga och engagerade i samhällsfrågor. Det är de traditionella formerna av politiskt deltagande som har gått tillbaka. Många människor väljer andra fora för sitt engagemang och att påverka politiska beslut.

Landstinget menar att det är en ganska mörk bild av de politiska partiernas läge som forskarna beskriver. Om utvecklingen fortsätter menar forskarna att partierna i princip kan vara utan

medlemmar år 2013. Det skulle innebära problem för den representativa demokratin eftersom den förutsätter att medborgarna kan ställa makthavarna tillvars. Utan partier blir det svårt, då skulle enligt forskarna demokratin upphäva sig själv.

Värnamo kommun menar att kommittén inte har diskuterat och analyserat i tillräcklig grad vad som inträffar med demokratin om partiernas utarmning vad gäller aktiva medlemmar fortsätter till krisnivå.

Töreboda kommun oroas också över att de politiska partierna tappar medlemmar i en oroväckande hög takt. Det verkligt allvarliga är de politiska ungdomsförbundens tillbakagång. Därför måste de politiska ungdomsförbunden ges bättre möjligheter att kunna engagera ungdomar för ett partipolitiskt, demokratiskt arbete.

Olofströms kommun menar att de politiska partierna tycks ha svårigheter att rekrytera personer med högre utbildning. Den egna civila karriären attraherar mera än partipolitiska uppdrag. I den allmänna åtstramningens tidevarv tänds heller inga visionära gnistor som kan få människor att vilja kämpa för idéer. I en ideologisk fattig atmosfär skapas dåliga förutsättningar för engagemang och framtidstro. Kommunen anser att partierna måste återigen formulera drömmar och visioner och inte bara låta de kortsiktiga frågorna hamna på dagordningen.

Metall instämmer i att medvetenheten hos de politiska partierna behöver öka om nödvändigheten av aktiva medlemmar för partiernas inre liv, men också för att upprätthålla en politisk dialog och påverkanskanal för medborgarna. Att medlemsrasen accelererat under 1990-talet är ett av demokratins allvarligaste problem.

Lantbrukarnas Riksförbund, LRF, menar att partiernas egna medlemskår i minskande grad blir tillräcklig som kanal för olika medborgaropinioner. Partierna blir mer beroende av att hålla kontakt med och avlyssna de organisationer och nätverk som medborgarna alltmer väljer som kanaler för sina politiska åsikter. Politikerna måste helt enkelt söka upp medborgarnas åsikter där de finns.

Svenljunga kommun betonar att politikerna har en svår roll. De är mer utsatta än tidigare och får stå till svars för många frågor, vilket kan medföra att deras roll försvagas. Detta får till följd att tjänstemännen får axla en typ av ansvar som de egentligen inte skall ha. Politikernas komplicerade roll kan även medföra en svårighet att rekrytera nya politiker.

Kronobergs läns landsting anser att mentorskap bör vara en allmän policy för förtroendevalda i riksdagen, landstingen och kommunerna, för att det politiska klimatet ska utvecklas positivt. Syftet bör vara att hjälpa nyvalda förtroendevalda och ge dem motivation att fortsätta att arbeta politiskt. Men mentorer kan också behövas för att stötta mer erfarna förtroendevalda i ett politiskt förändringsarbete i syfte att förbättra förhållningssättet förtroendevalda emellan, vitalisera politiken ut mot medborgarna och utveckla samarbetet med massmedia. Kommunen betonar att de förtroendevalda måste känna energi, ork och glädje och känna det meningsfullt att företräda medborgarna i en demokratisk organisation.

Hallstahammars kommun menar att alla politiska partier bör ha ett gemensamt intresse av viss samverkan för rekrytering av nya medlemmar, särskilt bland yngre människor. Många måste dela på det politiska ansvaret för samhällets och demokratins bästa. Men då måste de politiska organisationerna samtidigt utveckla och förnya sina arbetsformer för att kunna attrahera dagens och morgondagens människor. Demokratin rör ju inte bara deltagandet i allmänna val. Den handlar också om att påverka närmiljön, att göra sig delaktig och medansvarig. Den rör deltagande i brukarstyrelser och olika grupper inom skola och omsorg eller engagemang i bostadsrättsföreningen.

Katrineholms kommun menar att det krävs ett nytänkande inom partierna för att följa med i de förändringar som sker i kunskapssamhället. Kommunen håller med om att det är av vitalt demokratiskt intresse att partierna inte gör sig oberoende av sina medlemmar, utan kan attrahera olika sociala grupper, vilka förmår att spegla den variation av opinioner som finns i samhället

Skellefteå kommun menar att omfattningen av partiernas problem varierar mellan olika delar av landet men att lösa dem är givetvis av stor betydelse för den framtida demokratin.. För Västerbottens del är deltagandet i politiska partier och fackföreningar fortfarande högre än rikssnittet. Valdeltagandet i Västerbotten är också något högre än i riket.

Älmhults kommun menar att en medborgarkategori som är svår att möta är "föraktaren". Ofta visar man förakt mot politikern beroende på okunnighet och fördomsfullhet och ofta är föraktet riktat mot "samhället" i stort. Förakt kan tyckas vara ett starkt ord men "affärer", svikna vallöften och att man inte får som man själv vill kan göra medborgarna besvikna. Det blir därför allt svårare att

rekrytera nya medlemmar och få medlemmarna att ta politiska uppdrag, om det upplevs som något tungt och negativt.

Kommunen tror att besparingarna i kommunerna är en av flera orsaker till att antalet förtroendevalda har minskat. Detta har i sin tur medfört att de som finns kvar tvingas fördela sin tid snävare och inte hinner vara ute i samhället lika mycket. Kommunen anser att det borde vara en medborgerlig plikt att vara politiker någon gång i livet.

Mora kommun anser att en god grund för politiskt engagemang är att främja det engagemang som finns i olika medborgarsammanslutningar. Det gäller ex vis folkrörelsearbetet, lokala utvecklingsgrupper, kooperativ mm. Kommunen anser därför att utredningen pekar på en viktig punkt när den säger att stat och kommun måste främja och ta vara på det engagemang som finns i dessa grupperingar. Det är partiernas uppgift att anpassa sig efter medborgarnas önskemål och inte tvärt om.

Partierna måste utveckla nya mötesplatser

Falkenbergs kommun understryker de politiska partiernas ansvar för att utveckla nya mötesplatser och att skola in nya generationer förtroendevalda. Detta ansvar är givetvis ingen nyhet det har alltid varit en av partiernas viktigaste uppgifter. Värnamo kommun menar att kommittén inte har diskuterat och analyserat i tillräcklig grad vad som inträffar med demokratin om partiernas utarmning vad gäller aktiva medlemmar fortsätter till krisnivå.

Uppvidinge kommun konstaterar att de förtroendevalda lätt blir isolerade i sina politiska partier. Som ett led i att bryta denna isolering måste det vara angeläget att skapa nya mötesplatser så att nya och blivande förtroendevalda gemensamt kan diskutera det politiska uppdraget och de förväntningar som är förenade med detta. En planmässig introduktion för förtroendevalda bör vara en naturlig del av den kommunala verksamheten.

Hallstahammars kommun anser att det behövs nya mötesplatser utanför kommunhus och sammanträdesrum där förtroendevalda kan träffa medborgarna i deras vardag. Mötesplatserna kan vara av olika slag. Den moderna teknikens "elektroniska mötesplatser" med "hemsidor", "brevlådor" och annat bör givetvis användas allt mera. Men nya tekniska metoder får inte skymma vikten av traditionella personliga kontakter mellan människor. Många av de bästa mötena kan ske spontant på gator och torg, på arbetsplatser och idrottsplatser, i butiker och på andra

ställen där vi tillbringar vår tid. Det finns också ett ökat intresse av att bygga vidare på kontaktmöjligheter via bibliotek och andra informationscentraler.

Lekebergs kommun anser att det åligger kommunen att hitta vägar att nå ut till medborgarna. En kommun får aldrig tröttnas i att försöka finna vägar i att lyssna på medborgarna och att söka vägar för att förstärka medborgarnas engagemang och inflytande i kommunen.

Kommunens beslutsprocess måste därför vara genomskinlig. Medborgarna måste ha tillgång till information om de enskilda frågorna, hur dessa handläggs, var i processen de befinner sig och hur (genom vem eller vilka) det går att påverka. Det centrala är att politikerna måste stiga fram, bli tydliga och åtkomliga. Att beslut "mer eller mindre redan är fattade innan partigruppsmötet" är ju helt odemokratiskt och förödande för demokratin. Det är motsatsen till den genomskinlighet som kommunen anser ska genomsyra det kommunala politiska arbetet.

Lunds kommun menar att dagens form av öppna sammanträden i styrelser och nämnder inte fungerar särskilt bra ur demokratisynpunkt. Ärendena är i regel så förberedda och MBL-förhandlade att politikernas ställningstagande i princip är klara redan innan. Medborgarna måste istället få tillfälle att uttrycka sin mening före politikernas ställningstaganden. Eftersom tendensen verkar vara att allmänheten engagerar sig i enstaka frågor, som ligger dem varmt om hjärtat, kan det vara bra att ordna särskilda möten i dessa och sedan verkligen visa att medborgarnas olika åsikter beaktas i besluten. Politikerna måste vara lyhörda för medborgarnas argument. Beslut måste kunna redovisas med tydlig och lättförstådd argumentering.

Skara kommun föreslår en rad åtgärder som kan sammanfattas som möten, inklusive lokaler och stöd till mötesverksamhet, samt information. Slutsatsen kan bli att vi bör sträva mot ett samhälle med många tillfällen till dialoger och mötesplatser, där man träffas i olika sammanhang, och där det också finns många möjligheter till dialoger mellan de förtroendevalda och kommuninnevanorna. Dessutom bör kommunens informationsverksamhet förbättras. De åtgärder kommunen föreslår är;

- Flytta ut kommunfullmäktige, nämndmöten och styrelsemöten i bostadsområdena
- Kommunen bör erbjuda ideella föreningar tillgång till möteslokaler och stötta dem med rimliga hyror

- Kommunen bör samla ihop föreningslivets och studieförbundens företrädare och höra efter hur kommunen kan stötta deras verksamhet och samtidigt redovisa hur viktig verksamheten är för kommunen samt hur positivt deras insatser värderas
- Kommunen bör återinföra den fadderverksamhet som tidigare fanns inom fritidsnämnden
- Kommunala representanter bör delta i föreningarnas träffar och årsmöten
- Kommunala företrädare bör tänka på hur de bemöter de frågor och synpunkter de får från dem som inte är aktiva. Har frågorna och synpunkterna effekt?
- Bra om utsändningarna från fullmäktigesammanträdena kunde återupptas i närradion
- Förtroendevalda bör vara öppna för dialoger och tillgängliga för möten med medborgarna
- Det bör finnas fler förtroendevalda
- Informationen bör stärkas
- Kommunen bör lägga ut fullmäktiges föredragningslistor, debatt och protokoll på hemsidan på Internet, för att göra det möjligt att följa vad som händer på mötena. Det bör stå i protokollet vilka som yttrat sig i debatten.

Sölvesborgs kommun anser att de förtroendevalda bör ta ett större ansvar när det gäller kontakt och dialog med både ungdomar och andra medborgargrupper. Politiska frågor bör föras ut på ett sätt som väcker intresse. De små, nära frågorna engagerar och politikerna kan bli bättre på att dela upp stora frågor i delar som är lättare för medborgarna att få grepp om. Lokala möten med lokala frågor är ett sätt att söka dialog och möjliggöra ett större medborgarinflytande. En effekt blir också att de lokala politikerna lyfts fram, och kanske ser medborgarna då att förtroendeuppdrag kan leda någon vart och att aktivt partipolitiskt arbete kan göra skillnad.

Tingsryds kommun betonar att partierna måste ta hand om alla sina medlemmar, för att inte enbart utveckla en elit av förtroendevalda, som alltid yttrar sig och inte ger utrymme för den vanlige medborgarens tankar. Partierna måste utforma nya mötesplatser, där frågor, angelägna för individen, behandlas. Detta har som syfte att behålla den representativa demokratin.

Tranemo kommun menar att de politiska partierna spelar en nyckelroll i den representativa demokratin. Såväl de politiska som

de ekonomiska företrädarna måste föra en dialog med respekt för varandra.

Ulricehamns kommun anser att kommunerna måste vara beredda att lyssna på sina medborgare samt företräda dessa så att de känner att de får mera inflytande och blir mer delaktiga i den politiska processen. Det är också viktigt att återkoppla ärenden och lämna besked så att medborgarna finner det meningsfullt att engagera sig.

Kommunen anser att det behövs fler offentliga rum för politiska samtal - nya mötesplatser - för att bli den politiska jämlikheten skall få större genomslag i samhället. Detta underlättar både för nya medborgargrupper att involveras samt möjliggör för fler att arbeta politiskt.

Upplands-Bro kommun anser att ett utvecklingsarbete och förnyelsearbete i en kommun kräver en bred förankring hos alla boende. Det är viktigt att alla medborgare känner att de kan delta och är kapabla. Detta förutsätter en bred dialog mellan politiker, tjänstemän och medborgare. Denna dialog underlättas av att det i kommunen finns träffpunkter / mötesplatser för spontana möten som inte kräver organisering eller föreningstillhörighet. Kommunen betonar att sådana träffpunkter / mötesplatser är viktiga för de grupper som känner utanförskap som våra nya svenskar, arbetslösa och långtidssjukskrivna. Det är även viktigt i en kommun att de som fattar beslut och bedriver servicen avspeglar det befolkningsunderlag som finns i kommunen, dvs en mångfald på alla nivåer.

Vetlanda kommun menar att vi kan vara stolta över att Sverige har ett demokratiskt styrelseskick. Ändå saknar en alltför stor andel av medborgarna respekt för sina företrädare, det så kallade politikerföraktet. Det innebär att demokratin på sikt kan vara hotad om inte olika åtgärder vidtas. Därför betonar kommunen att vägar måste öppnas för medborgarna att delta i det politiska arbetet på olika sätt. För att medborgarna skall kunna delta i breda diskussioner innan besluten fattas krävs nya vägar som till exempel ett partiarbete nära medborgarna eller med medborgarsammanslutningar som diskussionspartner.

Örebro kommun önskar att fler medborgare engagerar sig och deltar. Det ställer nya krav på de förtroendevalda. Fritidspolitikerna måste också ges rimliga villkor. Den representativa demokratin är grunden. Den ömsesidiga respekten mellan medborgarna och de förtroendevalda har mycket att vinna på goda möten och tät kontakt.

Kommunen anser att ett nytänkande behövs där man omprioriterar den kraft som finns inom partierna så att de förtroendevaldas roll som dialogriktade företrädare för medborgarna ges större utrymme. I lokalsamhällena omprövas formerna för möten mellan förtroendevalda å ena sidan och brukare och medborgare å andra sidan

Sörmlands läns landsting menar att missbruk av medborgarnas förtroende kan leda till ett ointresse för samhällsfrågorna och på sikt leda till en urholkning av demokratins grunder. Enligt landstinget kan viljan att t ex utveckla nya dialogformer mellan politiker och medborgargrupper motverka till en sådan utveckling. Genom dessa nya dialogformer skapas inte bara förutsättningar för en ökad kunskap och delaktighet utan också utrymme för att lära känna sin politiker och få en förståelse för politikerns handlande.

Östergötlands läns landsting menar att det krävs en envis, återkommande demokratisk fostran av nytillkommande generationer där skolan har ett ansvar och en viktig roll att spela. I förlängningen behöver också nya former för samtal mellan förtroendevalda och medborgare utvecklas. Nya metoder och tekniker måste komma till användning. Sist men inte minst behöver de offentliga institutionerna tillsammans med medborgarna reflektera över olika behov och lösningar.

Värmlands läns landsting menar att det är viktigt att ha respekt för opinioner. Engagerade medborgare är ofta kunniga och insatta i den sak de agerar för. Men det ligger i det politiska uppdraget att ta ett helhetsansvar. Många gånger är det komplicerade sammanhang som inte alltid går att förenkla. Det är därför ofta en otacksam uppgift att vara förtroendevald och det ställer stora krav på den enskilde politikern, som inte får inskränkas till att bli en passiv lyssnare utan bör ha styrkan och övertygelsen att kunna agitera för sin sak även i en komplex situation.

Västernorrlands läns landsting framhåller att demokratin inte får ses enbart som ett institutionellt arrangemang. Politik och politiskt arbete är en del av det demokratiska samhället. Människorna har själva ett stort ansvar i det samhälle vi lever i. Detta ansvar kan inte överlätas till samhället och dess institutioner. Demokratibegreppet innehåller förutom ett antal medborgerliga rättigheter också ett antal skyldigheter.

Politikerna har fått en allt svårare roll, det finns allt mindre pengar samtidigt som kraven ökat. Det leder till svårare beslut och ställer krav på prioriteringar. Det är då än mer viktigt att föra en

dialog med medborgarna. Formerna för denna nödvändiga dialog med länets invånare liksom att skapa tid för samtal och diskussioner är enligt landstinget en av de viktigaste frågorna för framtiden. Förändrat arbetssätt för de förtroendevalda, användande av nya tekniker runt informations- och kommunikationsmöjligheter måste prövas.

Landstinget Västernorrland framhåller också betydelsen av att ta tillvara medborgarnas engagemang, argumenten och kommunikationen i det politiska arbetet. Hela den process som föregriper det formella beslutet är demokratins innersta väsen. Fler politiska arenor och att sprida de politiska uppdragen på fler människor kan vara ett sätt att minska avståndet mellan de politiskt valda och medborgarna.

Västerbottens läns landsting har redan påbörjat en förändrad politikerroll vilket har gett landstinget rika erfarenheter. Dessa visar på behovet av ändrade former för samtal mellan de som representerar och de som representeras. Ett politiskt samtal i alla former, med organiserade grupper, spontana sammanslutningar, tillfälliga eller permanenta nätverk och enskilda människor, ett politiskt samtal utan partipolitiska förtecken. Landstingets erfarenheter är att det politiska ansvaret måste tydliggöras. Ett politiskt engagemang och ett politiskt ansvar som inte kan utkrävas eller påverkas är ett slag i luften.

Olofströms kommun menar att det finns ett antal aktiviteter för att utveckla den lokala demokratin; exempelvis öppna nämndsammanträden, sändningar i radio och TV, ungdomsråd och ungdomsfullmäktige, lokala folkomröstningar, skilda valdagar, brukarinflytande m. m.

Kommunen tror att vissa av dessa åtgärder eventuellt kan ha en vitaliserande effekt på den lokala demokratin. Kommunen anser att vi måste hela tiden föra en diskussion om vikten av medborgarnas deltagande och inflytande i det lokala samhällsbygget. På det lokala planet måste nya idéer som syftar till breddad och fördjupad demokrati prövas.

Olofströms kommun menar att det finns ett antal aktiviteter för att utveckla den lokala demokratin; exempelvis öppna nämndsammanträden, sändningar i radio och TV, ungdomsråd och ungdomsfullmäktige, lokala folkomröstningar, skilda valdagar, brukarinflytande m. m. Kommunen tror att vissa av dessa åtgärder eventuellt kan ha en vitaliserande effekt på den lokala demokratin. Kommunen anser att vi måste hela tiden föra en diskussion om vikten av medborgarnas deltagande och inflytande i det lokala

samhällsbygget. På det lokala planet måste nya idéer som syftar till breddad och fördjupad demokrati prövas.

Kommun- och Landstingsförbunden menar att de flesta människor har intresse och engagemang i samhällsfrågor. Man frågar var det politiska samtalet sker idag. Var möts medborgare och förtroendevald i dialog? Kräver 2000-talets medborgare nya former av delaktighet och inflytande, nya arenor och mötesplatser?

Enligt förbunden finns det många exempel på "torg" där det demokratiska samtalet, dialogen, kan föras och förs exempelvis i form av, "allmänhetens frågestund i fullmäktige", förtroendevaldas egna hemsidor, men även aktiva insatser i form av "öppet hus" och pubkvällar. Enligt förbunden ger öppna nämndsammanträden inte möjlighet till dialog, men kan bidra till förståelse och kunskap om den demokratiska processen.

Verdandi menar att om man vill förstärka och förbättra det demokratiska styrelseskickets funktion och förankring, är det allra viktigaste att stärka demokratins legitimitet, dvs. utveckla demokratins funktion så att tilltron till ett verkligt folkligt inflytande över de politiska besluten återskapas.

Verdandi anser att det politiska systemet, partierna och de enskilda politikerna, måste vinnlägga sig om att skapa forum för en verklig deltagardemokrati, där det yttersta målet är att alla människor skall ges möjlighet att delta i den politiska beslutsprocessen. Det får inte vara så att människor betraktas som "valboskap" som är viktiga att övertyga inför varje val, men som däremellan saknar betydelse. Man måste också komma ifrån att partier och politiska företrädare ger dubbla budskap, dvs. säger en sak, men verkar i en annan riktning i praktiken. Detta är enligt Verdandi en särskilt tydlig trend i europapolitiken.

Verdandi anser att samhället och demokratin måste organiseras så att det är möjligt att påverka utvecklingen med politiska beslut. De valda politikerna och samhällets beslutsorgan måste ha större makt att påverka samhället. Den maktförskjutning som skett till förmån för "marknaden", det internationella kapitalet, näringslivet samt privatiseringen av viktiga samhällsfunktioner är enligt Verdandi ett hot mot demokratin. Detta förhållande måste förändras och politiken åter få större makt över samhällsutvecklingen.

Verdandi menar att nya former för inflytande och demokrati, framförallt på det lokala planet, måste skapas i form av mötesplatser, öppna forum för diskussion och påverkan, former för brukarmedverkan inom offentlig sektor, ökat stöd till förenings-,

folkrörelse- och folkbildningsverksamhet, stärkt boendeflytande etc.

Rinkeby ungdomsråd anser att det är ett problem att så få engagerar sig i partipolitiken. Då det gäller ungdomar tror ungdomsrådet att det beror på att politikerna talar ett språk som är främmande för ungdomar. Det är svårt att förstå dem, för de talar med krångliga ord och inte särskilt tydligt. Ungdomsrådet anser att politiker behöver vistas bland folket mer, tex. komma ut till skolorna oftare för att tala om vardagliga politiska frågor för att man lättare ska förstå varandra. Kanske behövs en "tolk", som kan göra det politiska språket tydligare för ungdomar .

Ungdomsrådet upplever många gånger att politikerna undviker att tala om de stora och viktiga frågorna och ägnar sig åt mindre viktiga ärenden. Tex. mobbning som är ett stort problem i skolorna tas sällan upp till diskussion på lokal nivå.

Bräcke kommun anser att fler offentliga rum är viktigt. Kommunen ser hur människor väljer att engagera sig i samhällsfrågor utan att av den anledningen engagera sig i politiska partier. Kommunen tror därför att de förtroendevalda måste söka sig utanför sina politiska organisationer för att diskutera samhällsfrågor.

Partifinansieringen

Utredningens bedömning: Sverige har en minimal rättslig reglering och kontroll av partifinansieringen. Det etiska ansvaret har av tradition vilat på partierna själva. Runtom i den demokratiska världen har den rättsliga kontrollen och insynen över partifinansieringen ökat, inte minst i de europeiska länderna. Viktiga förklaringar till denna reformering är korruptionsskandaler, legitimitetsproblem och i vissa fall även ett starkt opinionstryck. Medvetenheten om att partiernas ekonomier inte längre kan betraktas som interna angelägenheter har ökat. I betydande utsträckning bekostas verksamheten med offentliga anslag.

Utredningen anser att frågan om öppenhet och insyn i partiernas och kandidaternas finansiering är av största vikt för att skapa förtroende för politiker och för politiken i stort. Därför föreslår vi att deras finansiering offentligt redovisas och att arbetet med att granska förutsättningarna för en sådan redovisning snarast inleds.

Nästan samtliga remissinstanser som har behandlat denna fråga instämmer i utredningens bedömning. Det gäller **Mora, Norrköpings, Tranås kommuner** som alla tillstyrker utredningens förslag om offentliggörande av partiernas och kandidaternas finansiering.

Gnosjö kommun anser emellertid inte att det främjar det demokratiska deltagandet att enskilda politiker skall tvingas redovisa sina ekonomiska förhållanden. Detta skulle snarare göra det än svarare att få folk att ta politiska uppdrag. Däremot anser Gnosjö kommun att de politiska partiernas ekonomier och det stöd från olika intressenter dessa får redovisas offentligt

Storumans kommun understryker att riksdag, landsting och kommuner har ett ansvar för att partiväsendet i Sverige skall kunna utvecklas bl a genom ett väl fungerande partistöd

Vilhelmina kommun menar att från kommunalt håll bör man fortlöpande se över de regelverk som reglerar den ekonomiska ersättningen till de förtroendevalda. Den ekonomiska ersättningen skall inte utgöra ett hinder för någon att ta del i det politiska arbetet. Suppleanter måste också beredas möjlighet att i önskvärd

utsträckning ta del i det kommunala nämndsarbetet och på så sätt "skolas" in i arbetet.

Värmlands läns landsting anser att den politiska skolningen och stödet till den enskilde förtroendevalde är en viktig uppgift. Primärt är detta en uppgift för de politiska partierna. Samhället bör som hittills ge partierna ekonomiskt stöd för detta, men de offentliga organ där den förtroendevalde har sitt uppdrag har också ett mer direkt ansvar för att bidra med erforderligt stöd till de valda. Landstinget tror att antalet avhopp från politiska uppdrag hänger samman med en upplevd brist på sådant stöd. Det lär inte vara meningsfullt att öka antalet politiska uppdrag om inte detta stöd till den förtroendevalde upplevs som tillräckligt.

LO och **Metall** instämmer i bedömningarna om de politiska partiernas nuvarande brister samt att offentligheten kring de politiska partiernas ekonomiska förehavanden måste öka. Detta gäller också personvalskandidaterna. I avvägningen mellan val av partier och val av kandidater anser Metall att den nuvarande avvägningen är rimlig. Det är genom de politiska partierna som medborgarnas uppfattningar och engagemang ska kanaliseras.

Partierna förtjänar kritik för att de inte tar uppgiften på tillräckligt stort allvar. Ett sätt att stimulera en förbättrad medlemsutveckling är att använda en del av statsbidraget som idag enbart utgår efter väljarstöd att också utgå från medlemsantal. LO menar att personvalet än så länge är blygsamt i ekonomisk omfattning. Men det kommer att bli större och det är därför viktigt att väljarna vet hur kandidaternas ekonomiska bindningar ser ut. Metall anser att det ligger en hel del i att partierna håller på att utvecklas till kampanjpartier. Partierna behöver fler medlemmar.

Socialdemokraterna i Västerbotten delar utredningens uppfattning att det är viktigt med öppenhet och insyn i partiernas finansiering. Än viktigare är det när det gäller kandidatemas finansiering av personvalskampanjer. Det är enligt partidistriktet mycket viktigt med ett fortsatt starkt och helst förstärkt samhällsstöd till partierna. Ett ungdomsmandatstöd skulle exempelvis vara ett sätt att stödja ungdomars deltagande i politiskt arbete. En utveckling där partierna måste söka större och större stöd från externa finansiärer är ett hot mot demokratin. En situation där privata kapitalstarka grupper kan "köpa" sig politiskt inflytande vore enligt partidistriktet mycket olycklig.

5. Stärk självstyrelsen !

Den kommunala självstyrelsen

Utredningens bedömning: För att göra det politiska deltagandet mer meningsfullt bör framför allt den lokala självstyrelsen vidgas. Ett medel är att säkra kommunernas handlingsutrymme är att ge den kommunala självstyrelsen en starkare grundlags och lagreglering med möjligheter till rättsprövning.

Fördelen med att på så sätt göra kommunerna till en mer intressant och relevant arena för politisk påverkan, är att många medborgare därigenom erbjuds mer meningsfulla möjligheter att utöva inflytande över frågor som är viktiga för dem. Det skulle också innebära ett försök att vitalisera den representativa demokratin genom att ge den kommunala politiken en tydligare koppling mellan partiarbete, val och ansvarsutkrävande. En vidgad kommunal självstyrelse kan bl.a. återskapa den lokala nivån som en vital bas för att bedriva nationell och europeisk politik. Genom engagemang och deltagande i det lokala har medborgarna en chans att både få kunskap om och tillföra erfarenheter till större sammanhang av avvägningar.

Dessutom menar utredningen att det bör skapas större möjligheter att direkt ge utrymme för andra demokratiska organisationer att självständigt lösa konflikter och ordna sina gemensamma angelägenheter på ett sätt som gynnar medborgarandan. Medborgarna måste få ett större direkt utrymme för demokratisk organisering för att konstruktivt lösa de problem som gäller vissa geografiska eller funktionella delar av kommunen. Det kan vara föreningar av skilda slag, lokala utvecklingsgrupper, entreprenörer inom den sociala ekonomin och andra driftsformer eller kontaktkommittéer. Utredningens strävan är alltså att vidga medborgarnas, inte kommunernas politiska spelplan.

Starkare grundlagsskydd för den kommunala självstyrelsen

Bergs, Bollnäs, Falkenbergs, Helsingborgs, Hylte, Härnösands, Karlstads, Katrineholms, Linköpings, Ljusdals, Marks, Mora, Motala, Munkedals, Nyköpings, Staffanstorps, Storumans, Sölvesborgs, Töreboda, Umeå, Åmåls, Ånge, Örnsköldsviks och Österåkers kommuner Sörmlands läns landsting, Örebro läns landsting samt **Miljöpartiet De Gröna** delar utredningens bedömning att den kommunala självstyrelsen bör ges en starkare grundlagsskydd och lagreglering med möjligheter till rättsprövning.

Statskontoret betonar att statliga ingrepp i den kommunala självstyrelsen bör vara noggrant övervägda och motiverade även om ett stärkt grundlagsskydd inte kan komma till stånd.

Markaryds kommun påpekar att kommunal självstyrelse är fastlagd i 1974 års regeringsform. Understundom blossar en debatt upp om att statsmakten negligerar grundlagsskyddet för den kommunala självstyrelsen. Detta har gällt frågor om skattestopp etc. Kommunen anser att det är lika viktigt att dessa frågor granskas i samband med alla övriga krav som statsmakterna riktar mot kommunerna i form av förordningar etc. i den mera löpande verksamheten. Alla dessa krav som fångar de kommunala förtroendemännen i en dold form som statsmaktens gisslan måste enligt kommunen tydliggöras på ett helt annat sätt än vad som allmänt är känt. Statsmakternas ansvar för sina beslut måste klarläggas på entydigt sätt så att kommunpolitikens arbetsutrymme kan förstås på ett enkelt sätt. Endast om kommunpolitikens beslutsutrymme är tydligt kan den kommunala demokratin engagera och fungera. Kommunen anser därför att grundlagsskyddet för den kommunala självstyrelsen måste stärkas.

Lycksele kommun delar i stort utredningens analys, slutsatser och framåtsyftande kommentarer om kommunernas och statens inbördes förhållanden till varandra, relativt det kommunala självstyret, aktuella utvecklingstendenser om dels en ökad tilltro till ökad frihet för kommunerna dels styrning från staten genom koncentration på målen och de ekonomiska ramarna. Kommunen anser att medborgarna måste ges större möjligheter att delta och utöva inflytande och via den vägen erfar delaktighet i den lokala politiken. Detta bland annat genom större öppenhet och möjlighet till fler dialoger mellan kommunala företrädare och medborgarna.

Kommunen anser också att befogenheter och ansvar för samhälliga åtgärder och åtaganden måste hållas samman.

Kommunen delar därför utredningens bedömning att ge den kommunala självstyrelsen en starkare grundlags- och lagreglering med möjligheter till rättsprövning och att en sådan utveckling bör vila på en klarlagd principiell grund för hur uppgiftsfördelningen bör vara mellan stat och kommun

Göteborgsregionens kommunalförbund anser att den rättighetslagstiftning som blivit allt mer vanligt förekommande som ett skydd för utsatta grupper samtidigt är ett hot mot den lokala demokratin. Kommunfullmäktige som direktvalt organ fräntas därigenom sin demokratiska rätt att prioritera resurser. Det bidrar till att skapa minskat förtroende och minskat lokalt deltagande.

Kommunalförbundet instämmer i behovet av ett starkare grundlagsskydd för den kommunala självstyrelsen. De finner det otillfredsställande att det efter en period av ökande decentralisering till kommunerna nu finns tydliga tendenser på en motsatt färdriktning och ett hårdnande kontrollsystem. Det är därför viktigt att precisera vad den grundlagsskyddade kommunala självstyrelsen faktiskt innebär och vad det är i den som skyddas av grundlagen.

Orsa Byråd ansluter sig till utredningens tunga slutformulering i avsnittet om kommunerna. I kommunerna finns en stor demokratisk potential, som borde kunna tas till vara på ett bättre sätt. Där finns underifrånperspektivet. Där finns intresset att sköta sina egna angelägenheter. Där kan man mer än på andra samhällsnivåer utveckla en bred medborgaranda som låter sig engageras till deltagande. Styret och ansvarstagandet har här större tillit hos allmänheten. Byrådet upplever texten så att utredningen rekommenderar statsmakten att ge " den kommunala självstyrelsen en starkare grundlags- och lagreglering med möjligheter till rättsprövning." Byrådet anser att det här är helt nödvändigt. På den minsta sarnhällsnivån skall nya former for deltagande praktiseras.

Subsidiaritetsprincipen och flernivåstyrningen

Uppsala kommun pekar på att kommunernas ansvar för viktiga samhällsfunktioner har ökat dramatiskt. Från 1960-talet till 1990-talet fördubblade kommuner och landsting sin andel av BNP. Kommunernas ansvar är till stor del lagreglerat och kopplingen till staten har blivit så stark att det blivit svårt att skilja det kommunala ansvaret från det statliga. Statlig styrning och lagreglering gör att

kommunernas självständighet kringskurits. Men däremot har friheten att organisera och genomföra uppgifterna blivit betydligt större sedan den nya kommunallagen trädde i kraft 1991, då bland annat kommunerna fick större frihet att själva bestämma utformningen av sin nämndorganisation. Samtidigt fick kommunfullmäktige större möjlighet att delegera beslutanderätt och förvaltningschefer gavs ökad möjlighet att delegera uppgifter till andra anställda.

Kommunen anser att för att kunna utveckla medborgarnas engagemang och också kunna rekrytera lokala förtroendevalda krävs det att kommunerna har ett tydligt ansvar för de lokala frågorna. Den kommunala självstyrelsen har länge diskuterats i allmänna termer utan att debatten har givit något tydligt resultat. Det viktigaste skälet till ett lokalt självstyre är enligt kommunen att det ger människor makt över sin lokala verklighet, över frågor som de berörs mycket mer av än människor som bor någon annanstans. När kommunerna får bestämma mer själva innebär det också att det blir lättare att pröva olika lösningar på olika samhällsproblem. Det ger mångfald och valfrihet. Utan ett reellt självstyre finns det dessutom liten anledning för medborgaren att engagera sig i kommunalpolitiken.

Uppsala kommun understryker därför att regeringen och riksdagen bör ha det i åtanke när förslag aktualiseras som påverkar självstyrelsen. Ett förslag som bör prövas i syfte att stärka den kommunala självstyrelsen är att införa en tydligare reglering av den i nationell lagstiftning. En särskild kompetenskatalog som anger vilka frågor som skall hanteras på lokal respektive nationell nivå bör utredas vidare. I detta sammanhang bör subsidiaritetsprincipen understrykas – beslut skall inte tas på en högre nivå än nödvändigt. Det gäller alltifrån Europeiska unionen ned till familjer och enskilda

Härjedalens kommun menar att självständiga kommuner stimulerar ett större och mera meningsfullt lokalt, politiskt deltagande. Genom ett utvecklat kvalitetsarbete och lyhördhet för medborgarnas synpunkter skapas respekt och intresse för kommunen som lokal, demokratisk myndighet. Kommunen anser att det ur demokratisk synpunkt är viktigt att även befolkningsmässigt små kommuner ges möjlighet att fungera som självständiga kommuner. Härjedalens kommun anser därför att det är nödvändigt att förtydliga och stärka det lokala självstyret i syfte att skapa en nödvändig, klarläggande och trovärdig grund för en gynnsam demokratiutveckling.

Kommunen anser att staten har en viktig uppgift att via lagstiftning, nationella mål och olika former av statsbidrag ge medborgarna tillgång till viktiga samhällsfunktioner av likartat innehåll och standard. Detaljreglering och lokal utformning bör dock överlätas till medborgarnas lokala företrädare i kommunerna. På motsvarande sätt bör regeringen påverka EU i sådan riktning att unionens regelverk blir mindre detaljreglerat och mer översiktligt för att lämna utrymme för den lokala demokratin

Karlshamns kommun anser att den kommunala självstyrelsen måste stärkas och lyftas fram för att stimulera tilltron till och engagemanget för den lokala demokratin. Övergripande ekonomiska styrmedel bör inte ta över eller åsidosätta denna grundsyn. Frågor som behandlas på den regionala nivån måste vara diskuterade och förankrade lokalt. Kommunen påtalar att självförvaltning och brukarmedverkan inte kan påtvingas. Om kommunen ger denna möjlighet för exempelvis föreningar måste förutsättningar och former vara rätt utformade. Ur kommunperspektivet är det nödvändigt med en ökad samverkan mellan av staten beslutade direktiv och kommunernas möjligheter att verkställa det som utkrävs. Kommunerna bör få full kompensation för reformer som staten beslutar om. Kommunförbundet har en nyckelroll att tillvarata kommunernas intressen..

Götene kommun anser att utredningen klarare borde ha betonat subsidiaritetsprincipen. Det är viktigt att det demokratiska arbetet stöds av de nivåer som ligger över den aktuella nivån, och att ansvar och befogenhet följs åt. Den kommunala självstyrelsen får inte vara en läpparnas bekännelse utan en tydligare ansvarsfördelning mellan olika nivåer måste åstadkommas.

Även **Borgholms kommun** anser att subsidiaritetsprincipen borde ha fått en tydligare prägel där samhället byggs underifrån (exempelvis har familjen rättigheter som kommunen ska respektera och kommunen rättigheter som staten ska respektera etc.). Varje nivå är ägnad att lösa uppgifter som inte på ett tillfredsställande sätt kan lösas på lägsta nivå.

Nordmalings kommun känner både förvåning och besvikelse över att frågan om självstyrelsen förskjuts eller begränsas till att endast avse kommunernas sfär. Kommunen har i och för sig inget att invända mot vad utredningen i det sammanhanget skriver om bl.a. lokala folkomröstningar, skilda valdagar och kommunala extraval, kommundelning och kommundelsnämnder. Dessa punkter är väl värda att diskuteras. Däremot är det angeläget att

ytan för kommunernas politiska spelplan ökar och att statens spelplan i motsvarande mån krymper. Kommunernas spelplan skall naturligtvis fullt ut skötas av kommunerna själva. Utredningen har i denna del lämnat ganska få och kraftlösa förslag.

Nordmalings kommun anser att de resonemang som förs i betänkandet inte knyts ihop i det avslutande kapitlet med förslag som tar sikte på att åstadkomma stärkt kommunal självstyrelse. Framtida överväganden och förslag till åtgärder bör ha fokus på att stärka den kommunala självstyrelsen. En framgång i sådant avseende kommer med all säkerhet även att leda till att den enskilde medborgaren får en större och en tydligare spelplan. Inom kommunerna skulle en ökad tydlighet vad gäller kommunernas roll och ansvar även underlätta för de anställda vid överväganden som dessa har att göra i olika arbetssituationer.

Uppsala läns landsting betonar vikten av en stärkt kommunal självstyrelse och instämmer i betänkandets slutsats att detta kräver en tydlig uppgiftsfördelning mellan olika huvudmän. Landstinget menar att den demokratiskt valda regionala nivån bör få ökad tyngd och att statlig detaljreglering minimeras. Subsidiaritetsprincipen bör gälla. Landstinget följer de pågående regionförsöken med intresse.

Skåne läns landsting/Region Skåne ställer sig bakom utgångspunkten att det lokala självstyret är någonting positivt och bra för demokratin, men betonar att detta också innefattar den regionala politiska nivån. Regionen understryker att det regionala självbestämmandet aldrig får ske på bekostnad av att den kommunala självstyrelsen urholkas. Den syn som utredningen har på subsidiaritet och som leder till uppfattningen att "den självstyrelse kommunerna har fått från staten bör ges vidare åt medborgare och medborgargrupper" är nämligen sympatisk och något som Region Skåne instämmer i. Det kan inte nog understrykas att beslut bör fattas på lägsta effektiva nivå, vilket i många fall innebär just individnivån. Emellertid kan det också innebära att frågor som idag beslutas på nationell nivå bör föras ner på regional nivå, i enlighet med det som sker i de s k regionförsöken i bl a Skåne och Västra Götaland.

Västra Götalandsregionen instämmer i slutsatsen att en förstärkt kommunal självstyrelse kräver en tydlig uppgiftsfördelning mellan olika huvudmän. Regionen anser dock att en tydligare tillämpning av subsidiaritetsprincipen borde ha präglat utredningen. Den innebär att ett samhälle byggs underifrån och uppåt i olika nivåer av gemenskaper och fortsätter med lokala

och regionala politiska gemenskaper till den statliga nivån. Varje nivå är ägnad att lösa uppgifter som inte på ett tillfredsställande sätt kan lösas på en lägre nivå. Varje gemenskapsnivå är således i första hand kompletterande till de lägre och inte avsedda att ersätta eller beröva vare sig deras uppgifter eller frihet.

Kommun- och Landstingsförbunden pekar på att under de senaste tjugo åren har kommunerna fått ett ökat ansvar för välfärdspolitiken. Idag är kommuner och regioner inne i en utvecklingsprocess, som innebär en ökad samverkan i olika former av partnerskap – nätverken blir allt fler där lokala och regionala aktörer samverkar. Detta har lett till att medborgarnas möjligheter att delta och påverka har ökat. Men man har kommit olika långt i detta arbete. Kommuner och regioner har olika förutsättningar, geografiskt, befolkningsmässigt, ekonomiskt etc. Dessa olikheter kräver också olika lösningar. Förbunden anser därför att statliga, likriktande regler och lagar inte får lägga hinder i vägen för denna utveckling. Självstyret är vittomfattande i teorin, eftersom kommunerna och landstingen själva kan bestämma hur olika mål ska uppnås. Å andra sidan begränsas handlingsutrymmet av beslut som fattas på nationell nivå. I dagens verklighet framstår därför självstyrelsen motsägelsefull där statliga strävanden står mot en medborgerlig förankring.

Förbundsstyrelserna delar därför Demokratiutredningens uppfattning om att ju större självständighet kommunerna erhåller gentemot staten, desto bättre blir förutsättningarna för ett meningsfullt deltagande från medborgarnas sida och den politiska legitimiteten förstärks. Förbundsstyrelserna anser det som mycket angeläget att diskutera på vilket sätt förhållandet mellan stat, regioner/landsting och kommun bör regleras i framtiden, så att en rimlig balans uppnås mellan nationella mål och kommunalt självstyre. Utredningen förslår att en utvidgning av det kommunala självstyret skall ske genom ett starkare bevästande i grundlagen.

Förbundsstyrelserna menar att ett starkare bevästande av självstyret är nödvändigt. Utöver grundlagsförändringar ser förbunden även andra tänkbara åtgärder. Subsidiaritetsprincipen, eller närhetsprincipen som ingår i Maastricht- och Amsterdamfördragen innebär att beslut skall fattas så nära medborgarna som möjligt och på så låg nivå som sakfrågans karaktär tillåter. En tydligare tillämpning av subsidiaritetsprincipen skulle också förstärka det kommunala självstyret. Subsidiaritetsprincipen innebär också att den högre nivån alltid har bevisbördan då den vill ta över uppgifter från den lägre. I detta

sammanhang bör man enligt förbunden överväga en omfördelning av ansvar och huvudmannaskap mellan stat och kommun.

Centerpartiets Riksorganisation anser att den viktigaste uppgiften nu är att se över hur den vertikala maktdelningen i Sverige fungerar. Utgångspunkten för detta måste vara den ambition som präglat idén om det kommunala självstyret - att makten i huvudsak skall utövas lokalt, nära medborgarna samt hur det lokala inflytandet ska skyddas. Frågan är då hur en grundlag som utgår från att makt byggs underifrån skall se ut. Basen skall enligt Centerpartiet vara principen om det kommunala självstyret. Regioner och staten skall endast fatta sådana beslut som inte kan hanteras på kommunal nivå. Ett sådant synsätt innebär att de lokala och regionala beslutsnivåerna bör ha större möjligheter att hävda självstyret. Detta leder också till större möjligheter att hindra ovanifrån kommande påbud. Statens makt får under inga omständigheter användas till att "korrigera" oönskade valresultat på regional eller lokal nivå. Det medborgarna har uttalat skall ej ändras.

Moderata Ungdomsförbundet anser makten inte skall ligga på en högre nivå än vad som känns naturligt för den samhälleliga sammanslutningen av enskilda medborgare. Ungdomsförbundet anser att respekten för den kommunala gemenskapens sätt att lösa uppgifter har bleknat bort under den senaste mandatperioden. Förbundet tycker därför att det är glädjande att kommittén vill ge den kommunala självstyrelsen ett stärkt grundlagsskydd med möjlighet till rättsprövning. Men samtidigt med den stärkta kommunala makten, borde den statliga begränsas så att det blir svårare att lägga kommunerna nya uppgifter. Ett första reellt steg för att fylla ambitionen om kommunalt självstyre med innehåll, är enligt ungdomsförbundet att avsluta försöket med kommunalt utjämningsystem, som är ett hän mot de skilda förutsättningar som finns i olika landsändar.

Sveriges Riksidrottsförbund (RF) anser att möjligheten att styra över sk "offentlig verksamhet" bör ligga så nära brukaren som möjligt. Varje form av självstyre bör värderas utifrån vilka motiv som finns och de kvaliteter som härigenom kan utvecklas.

Betoning av finansieringsprincipen

Gnosjö, Gotlands, Hällefors, Simrishamns Värnamo kommuner instämmer i utredningens bedömning och betonar att arbetsuppgifter som överförs från staten till kommunerna måste åtföljas av full kostnadstäckning.

Hjo kommun menar att man bör lägga större betoning vid relationen stat och kommun för att förstå den mellan kommun och medborgare. Den statliga regelstyrningen lägger nämligen stora hinder för den kommunala självstyrelsen och detta påverkar starkt relationen mellan medborgarna och kommunen. Kommunen anser att det är ett stort problem att vi har ett ökat antal lagar och rättighetslagar som läggs på kommunerna utan åtföljande finansiering. Staten och dess centrala myndigheter producerar löpande föreskrifter och allmänna råd som styr den kommunala verksamheten. Nya regleringar som införs på statligt initiativ innebär i många fall att kommunerna får acceptera höjda kostnader, utan ekonomisk kompensation från lagstiftarna. Detta blir som mest uppenbart vid tillämpningen av de s.k. rättighetslagarna, tex. Lagen om Stöd och Service för vissa funktionshindrade (LSS-lagen).

Kommunen anser därför att när staten initierar en ny lag, som får ekonomiska effekter i kommunen, måste kommunen vara garanterad full finansiering av de nya åtagandena. När detta inte sker, inskränker man kommunernas handlingsutrymme. Lagarna i sig skall inte ifrågasättas, då dessa har ett stort berättigande, men de blir ett slag i luften utan full finansiering. Kommunen vet vad som förväntas av den, men samtidigt saknas medlen att omsätta teorin i praktiken. Detta är mycket svårt att försvara inför de kommunala väljarna. För medborgarna har den här typen av styrning gjort det svårare att utkräva ansvar för en service som är statligt beslutad med kommunalt producerad. Kommunen anser att om staten fortsätter att lägga ut fler och fler arbetsuppgifter som är styrda av rättighetslagar och detaljlagar, så försvinner kommunernas förmåga att agera självständigt. Paradoxalt nog kan decentraliseringen gå så långt att självstyrelsen påverkas negativt!

Hjo kommun menar inte att lösningen är att återgå till ett centralstyrt system där kommunen fräntas allt ansvar. Men det är viktigt för legitimiteten att kommunpolitikerna upplever sig ha ett reellt handlingsutrymme och möjlighet att påverka. Kommunen anser att det idealiska vore om staten ansvarar för att alla kommuner har tillräckligt med resurser för att hålla en likvärdig

standard, men att kommunen har stora möjligheter att påverka bl.a. styrelseformer och driftsformer utifrån sina lokala förutsättningar. Att ha en statlig grundstomme med lokala variationsmöjligheter har antagligen varit avsikten även med det nuvarande systemet, men i och med att fördelningen av resurser inte har fungerat tillfredställande har de lokala påverkansmöjligheterna försvunnit. Det känns därför fortfarande aktuellt att fråga sig "Vilka verksamheter skall kommunen ansvara för?" och "Hur garanterar man att kommunerna har samma möjligheter att upprätthålla en likvärdig standard på exempelvis äldreomsorgen?"

Öckerö kommun menar att den rättighetslagstiftning som blivit allt vanligare förekommande förvisso utgör ett skydd för utsatta grupperns intressen, men samtidigt ett hot mot den lokala demokratin. Genom rättighetslagstiftningen fräntas kommunfullmäktige sin demokratiska rätt att prioritera de resurser som medborgarna anförtrott dem. Kommunen anser att rättighetslagstiftningen bör inskränka sig till att garantera medborgarna ett generellt skydd på en viss nivå. I de fall då riksdagen anser att en rättighetslagstiftning som garanterar skydd på en högre nivå är nödvändig, bör staten själv ta ansvaret för åtgärderna. Detaljreglering av kommunala frågor från statens sida bör minimeras i en väl fungerande deltagardemokrati

Jönköpings kommun understryker den lokala självstyrelsens betydelse. En stark kommunal självstyrelse gör det politiska deltagandet meningsfullt och vitaliserar den kommunala politiken. Ett grundläggande krav på ett demokratiskt styrelseskick är att det skall vara överskådligt, så att medborgarna har möjlighet att förstå var beslut fattas, att påverka processen samt att utkräva ansvar av sina valda representanter. Kommunen betonar vikten av att skapa förståelse för det samband som finns mellan olika parlamentariska nivåer. Riksdag och regering har ett ansvar för den nationella politiken och för att erbjuda lika förutsättningar för innevanarna i landets kommuner. Kommunen framhåller också vikten av att den s k finansieringsprincipen även framledes tillämpas, när statliga beslut fattas, som påverkar kostnaderna för kommunernas verksamhet.

Centerpartiets Riksorganisation menar att i huvudsak bör riksdagen avhålla sig från att lagstifta t.ex. om formerna för kommunala beslut mer än vad som är absolut nödvändigt. Det kommunala självstyret fastslås i Regeringsformen (RF) 1 kap 1 §. Det kan tyckas att detta borde innebära ett mycket starkt stöd för människors rätt att lokalt besluta över sina egna angelägenheter,

men erfarenheten visar, att så långt ifrån alltid är fallet. Politiska majoriteter i riksdagen ser ofta sina egna politiska mål som överordnade det som kan ske i kommuner, och kringgärdar det kommunala självstyret med fler lagar och ständigt nya bestämmelser.

Kritik mot skatteutjämningsystemet

Malmö stad är övertygad om att ju större självständighet kommunerna erhåller gentemot staten, desto bättre blir förutsättningarna för ett meningsfullt lokalt politiskt deltagande. Staden delar uppfattningen att kommunernas handlingsutrymme måste bli större - inte för att kommunledningarnas arbetsituation skall bli bättre, utan för att medborgarnas inflytande över den service som berör dem blir större och att lokalt politiskt engagemang därmed blir mer meningsfull. Staden anser dock att staten måste skapa likvärdiga förutsättningar för kommunerna att tillhandahålla en service till medborgarna baserat på den skattenivå som kommunen själva bestämmer. Det nuvarande utjämningsystemet mellan kommunerna kompletterat med en ramtilldelning ("påsen") måste därför försvaras.

Malmö stad anser att utvecklingen mot en hårdare styrning från staten, både av tillsynsorgan och av regeringen själv genom en alltmer detaljerad resurstilldelning, innebär en demokratisk återvändsgränd. Dessutom leder detaljregleringen till en i längden försämrad kommunal service när lokala förutsättningar inte fullt ut tillåts avspegla sig i resursanvändningen. Kommunerna kan helt enkelt göra mycket mer träffsäkra prioriteringar än aldrig så sinnrika statliga styrsystem. Staden anser därför att principen om kommunal självstyrelse i regeringsformen på ett tydligare sätt skall slå fast kommunernas rätt till självbestämmande inom tilldelade ansvarsområden.

Laholms kommun menar att det faktiska utrymmet för den kommunala självstyrelsen aktualiserar frågan om grundlagsskyddet för den. Innebörden av den kommunala självstyrelsen och beskattningsrätten och dess förhållande till grundlagsbestämmelserna analyserades senast av Kommittén om den kommunala självstyrelsens grundlagsskydd (Fi 1995:15) mot bakgrund av den konstitutionella debatten under år 1995 om ett förslag till nytt bidrags- och utjämningsystem mellan kommuner respektive landsting. Kommittén föreslog i sitt betänkande Den kommunala självstyrelsen och grundlagen (1996:129) bl.a. ett nytt

kapitel i regeringsformen med reglering av sådana förhållanden som rör kommunerna och landstingen och som kan anses specifika för den kommunala sektorn.

Kommunen framförde i sitt remissvar invändningar mot förslagen i betänkandet. Kommunen ansåg att principen om den kommunala självstyrelsen och den därmed förbundna beskattningsrätten borde ges ett starkare grundlagsskydd än vad som föreslogs i betänkandet. Kommunen förordade bl.a. att den s.k. finansieringsprincipen lagfästas, att behovet av ett utvidgat rättsskydd för den kommunala självstyrelsen borde utredas och att förutsättningarna för att begränsa den kommunala beskattningsrätten preciseras i regeringsformen.

Kommitténs eller remissinstansernas synpunkter har inte lett till lagstiftning. I stället har aktualiserats nya åtgärder vars förenlighet med principen om den kommunala självstyrelsen starkt kan sättas i fråga. Bl.a. har Kommundemokratikommittén getts i uppdrag att mot bakgrund av den senare tidens utförsäljningar av kommunala anläggningstillgångar "överväga om behandlingen av frågor av långsiktig karaktär och stor principiell och ekonomisk betydelse kan skyddas mot kortsiktigt framkastade beslut".

Med anledning av de åtgärder som övervägs och som enligt kommunens uppfattning skulle innebära ett allvarligt ingrepp i den kommunala självstyrelsen och därmed också på förutsättningarna för ett meningsfullt lokalt politiskt deltagande anser kommunen i likhet med Demokratiutredningen att det nu är dags att säkra kommunernas handlingsutrymme genom att ge den kommunala självstyrelsen ett starkare grundlagsskydd. Kommunen föreslår därför att det tillsätts en ny utredning med uppgift att föreslå ett reellt skydd för den kommunala självstyrelsen och med utgångspunkt från de principer som läggs fast i den europeiska konventionen om kommunal självstyrelse.

Borgholms kommun betonar vikten av det kommunala skatteutjämningsystemet, särskilt för de kommuner som inte får del av statliga satsningar i form av högskolor, statliga verk, goda kommunikationer osv. För flera av kommunerna sammanfaller detta med hög medelålder på befolkningen och ett stort attraktionsvärde som turistkommun. Det innebär i sin tur merkostnader för sommarfastigheter. Kommunen anser att möjligheten till kommunalt självstyre står och faller med skatteutjämningsystemet och andra förändringar i kommunernas inkomster och kostnader som plötsligt beslutas från Stockholm.

Ekerö kommun påpekar att staten har funnit nya vägar att styra kommunerna och effekten av de nya styrmetoderna är enligt kommunen tyvärr begränsande för det kommunala självstyret. Kommunen pekar i allmänna ordalag på svårigheten att få en ekonomi i balans - och på sikt en sund ekonomisk hushållning - med alla de lagar och förordningar som finns och som gör det svårt för kommunerna att kunna ha full kontroll på verksamheten och ekonomin, trots att många kommuner bygger upp nya system för att integrera styrningen av verksamheten och ekonomin. Kommunen påtalar särskilt att ett fullödigare kommunalt självstyre blir tämligen innehållslöst om inte kommunerna själva får förfoga över en större del av sina skatter och avgifter. Kommunen anser att en översyn av bindningarna mellan staten och kommunerna - och därmed statusen för den kommunala självstyrelsen - skulle vara önskvärd.

Salems kommun instämmer i slutsatsen att det kommunala självstyret är en viktig förutsättning för en levande demokrati och därför bör ges ett förstärkt lagreglerat skydd och möjlighet till rättsprövning. En logisk konsekvens av utredningens resonemang borde enligt kommunen ha blivit att man också uttalar sig för en ändring av det nuvarande skatteutjämningsystemet så att staten övertar ansvaret för kostnadsutjämnning i form av riktade bidrag. Kommunen anser vidare att utredningen borde ha tagit klar ställning mot att staten inför krav på kvalificerad majoritet i vissa beslut, t ex vid privatisering av sjukhus och utförsäljning av allmännyttiga bostadsföretag. Ett sådant förfarande inskränker demokratin och det kommunala självstyret.

Skövde kommun instämmer i stor utsträckning i Demokratiutredningens slutsatser och förslag med särskild betoning på vikten av att den kommunala självstyrelsen utvecklas och förstärks. Detta kan ske genom minskat antal lagar och regleringar för kommunens ansvarsområden. Staten måste också leva upp till den s k finansieringsprincipen. Kommunen anser att det lokala skatteutjämningsystemet bör ses över med utgångspunkt från den kommunala självstyrelseprincipen

Täby kommun hänvisar till att den kommunala självstyrelsen står inskriven i regeringsformen 1 kap. Här fastslås rättsstatens värden, såsom förutsägbarhet, offentlighet, överprovbarhet etc. Även om den kommunala självstyrelsen är grundlagsreglerad, menar kommunen att inskränkningar har gjorts i den från statsmakternas sida. Staten uppställer t. ex. nationella mål för olika verksamheter, som kommunerna skall uppfylla. Staten har också på

andra sätt begränsat kommunernas självstyrelse genom t. ex. den statliga inkomstutjämnningen och skattestoppen och genom att man inte ersätter kommunerna fullt ut för olika reformer osv. Förslag om maxtaxor inom vissa kommunala områden och riktade statsbidrag till vissa angivna verksamheter är enligt kommunen andra sätt att inskränka den kommunala självstyrelsen.

Kommunen anser att genom åtgärder av ovannämnda slag från statens sida finns det risk för att konflikter skapas, eftersom kommunernas ekonomi inte alltid ger utrymme för alla de nya uppgifter som staten ålägger kommunerna utan att full kompensation ges härför. Många gånger åläggs kommunerna också att utföra uppgifter helt inom ramen för sina egna resurser, vilket kan innebära stora problem.

Enligt kommunen uppstår oklarhet också när det gäller ansvarsutkrävande när staten ålägger kommunerna uppgifter, som dessa inte utan kompensation har råd att utföra. Kommunen frågar om ansvaret skall utkrävas av kommunen, som saknar ekonomisk möjlighet att uppfylla kraven, eller av staten, som i fullt medvetande om detta förhållande, ändå beslutar om åläggandet. Kommunen anser därför att det finns stor anledning att närmare granska uppgifts- och ansvarsförhållandena mellan staten och kommunerna och hur ansvar skall utkrävas när den kommunala själv styrelsen beskärs eller villkoras. I detta sammanhang bör också utredas frågan om ett starkare lagskydd för kommunerna med möjlighet till rättsprövning.

Danderyds kommun påpekar att grundlagen ger till sin ordalydelse kommunerna en stark ställning. Kommunen ser dock en stor fara i de reella inskränkningar i självstyrelsen som görs genom inkomstutjämnings- och statsbidragssystemen samt genom det ökade inslaget av statliga detaljregleringar av skilda delar i den kommunala verksamheten. Om medborgarnas deltagande och delaktighet skall öka är det enligt kommunen nödvändigt att den kommunala självstyrelsen säkerställs.

Danderyds kommun tar starkt avstånd från den tilltagande regleringen av kommunernas handlingsutrymme, som staten och dess företrädare ägnar sig åt. Det finns en stor demokratisk fara i att reducera kommunerna till serviceleverantörer och verkställare av statliga beslut, utan egentliga beslutsfunktioner. Det valda företrädarna på lokal nivå har samman demokratiska legitimitet som de som verkar på nationell nivå. Deras åsikter, som vunnit medborgarnas stöd i allmänna val, måste vara möjliga att

förverkliga utifrån den ansvarsfördelning som lagts fast mellan stat och kommun.

Kommunen anser att de upprepade försöken att förhindra en lokal demokratisk vald majoritet att genomföra sin politik, t ex förbud mot skriftliga omdömen i skolan, förbud mot akutsjukhus på entreprenad och tvång att införa bostadsförmedlingar, inger stor oro inför framtiden. Man kan självklart ha olika uppfattning i sakfrågorna, men det är enligt Danderyds uppfattning inte skäl nog för staten att undanröja möjligheten för en demokratisk vald lokal majoritet att genomföra sin politik.

Danderyds kommun ifrågasätter vidare om inte det kommunala självstyret blir tämligen innehållslöst om kommunerna inte själva får förfoga över sina skatteintäkter såsom anges i grundlagen. För Danderyds del innebär inkomstutjämnningen mellan kommunerna att 435 miljoner kronor av de skattepengar, som danderydsborna betalat för att få en god service i sin kommun, omfördelas till service för medborgare i andra kommuner. Detta innebär att närmare 40% av skatteintäkterna försvinner från kommunen. Utifrån ett demokratiskt perspektiv är detta stötande. Självklart finns det behov att särskilt stödja kommuner med svagt skatteunderlag och ogynnsam kostnadsstruktur, men detta skall ske med statliga skattemedel.

Danderyds kommun anser att det krävs ett kraftfullare skydd av den kommunala självstyrelsen och att en genomgripande förändring görs av skatteutjämnningssystemet. Danderyd delar också utredningens uppfattning att ansvarsfördelningen mellan olika statliga organ och kommunerna måste klargöras. Som utredningen framhåller måste det mellan staten och kommunen råda balans mellan ansvar och ekonomiska förutsättningar. Regelverken måste vara tydliga, spelreglerna klara, styrningen konsekvent och långsiktig och beslut förutsebara.

Även **Nacka kommun** tar avstånd mot den som man ser det tilltagande regleringen av kommunernas handlingsutrymme som staten ägnar sig åt. Det finns enligt kommunen en stor demokratisk fara i att reducera kommunerna till serviceleverantörer och verkställare av statliga beslut utan egentliga beslutsbefogenheter. De valda företrädarna på lokal nivå har samma demokratiska legitimitet som de som verkar på nationell nivå. Deras åsikter, som vunnit medborgarnas stöd i allmänna val, måste enligt kommunen vara möjliga att förverkliga utifrån den ansvarsfördelning som råder mellan stat och kommun.

De senaste försöken att kringskära en lokal demokratiskt vald majoritet från att genomföra sin politik, t ex förbud mot skriftliga omdömen i skolan, förbud mot akutsjukhus på entreprenad och tvång att införa bostadsförmedlingar, inger enligt kommunen stor oro inför framtiden. Förvisso kan man ha olika uppfattning i sakfrågorna, men det är enligt kommunens uppfattning inte skäl nog för staten att undanröja möjligheten för en demokratiskt vald lokal majoritet från att genomföra sin politik. Tvärtom, anser kommunen att det finns många skäl för en allmän avreglering från statens sida på bred front i det som gäller kommunernas verksamhet.

Vidare ifrågasätter Nacka kommun om inte det kommunala självstyret blir tämligen innehållslöst om kommunerna inte själva får förfoga över sina egna skatteintäkter. För Nackas del innebär inkomstutjämnningen att 500 Mkr av de skattepengar Nackaborna betalat för att få god service för, omfördelas till service för andra medborgare i andra kommuner. Det innebär att 23 procent av skatteintäkterna försvinner från kommunen. Utifrån ett demokratiskt perspektiv är denna nivå rent stötande. Självklart kan det finnas behov att särskilt stödja vissa kommuner som har ogynnsam struktur, men det bör i så ske fall via de statliga medlen.

Nacka stödjer tanken på ett kraftfullare skydd för den kommunala självstyrelsen och förordar en genomgripande förändring av skatteutjämnningssystemet. Nacka delar också utredningens uppfattning att ytterligare ansträngningar måste göras för att klargöra ansvarsfördelningen mellan olika statliga organ och mellan dessa och kommunerna. Så som utredningen framhåller måste det mellan staten och kommunerna råda balans mellan ansvar och ekonomiska förutsättningar. Regelverken måste vara tydliga, spelreglerna klara, styrningen konsekvent och långsiktig och beslut förutsebara.

Centerpartiet anser att resultat av demokratiska val måste få slå igenom. Även om man ogillar beslut kräver den demokratiska respekten att folkviljan fullt ut accepteras och förändringar kommer till stånd på ett legitimt sätt. Partiet anser att den tillsatta grundlagsutredningen bör ges direktiv att utreda hur ett stärkt kommunalt självstyre skulle kunna förverkligas i grundlagen. Utgångspunkten bör vara att det kommunala självstyret inte ska kunna inskränkas annat än genom kommunernas samtycke eller med hänvisning till RF:s fri- och rättigheter.

Kristdemokratiska Kvinnoförbundet menar att utredningens argumentation för ett stärkt kommunalt självstyre inte leder fram

till att det kommunala utjämningsystemet måste reformeras. Enligt kvinnoförbundet måste det vara staten som står för skatte- och kostnadsutjämningsystemet med bidrag till de kommuner som inte har en tillräcklig egen skattekraft eller höga strukturella kostnader. Självstyret och därmed demokratin försvagas, om en kommun inte får behålla sina egna skatteintäkter.

Kritik mot en alltför stark centralstyrning

Traditionsenligt brukar den kommunala självstyrelsen i Sverige beskrivas som stark med beskattningsrätt och stort omfång på det kommunala åtagandet. Enligt **Fagersta kommun** har Sverige alltsedan Gustav Vasa varit präglad av en stark centralmakt. Visserligen har styrningsprinciperna ändrats de senaste decennierna från riktade statsbidrag till lagar och regler, men konsekvensen är densamma; en ökande känsla av maktlöshet bland såväl lokalsamhällets medborgare som dess politiker. Detta samtidigt som det märks en ökande tendens på en ökande styrning från statsmakterna. Kommunen anser att klarare regler behöver mejslas fram mellan vad som ska vara gemensamt och i stort sett lika för alla medborgare i landet och vad som ska överlätas till lokalsamhällets politiker och medborgare att själva besluta om

Kristianstads kommun menar att kommunen är det samhällsorgan som verkar närmast medborgarna och som har ett självständigt ansvar mot stat och region. Kravet på att kommunen i sin verksamhet förmår utveckla goda kontakter med både brukare och medborgare är därför stort. Förutsättningarna för att kravet ska kunna uppfyllas är ett levande kommunalt självstyre. Många snäva och från statsmakterna direkta styrningar av kommunal verksamhet begränsar och försvagar självstyret. Kommunen anser att det därför finns anledning till stor vaksamhet mot urholkning av självstyret vilken försvagar medborgarens direkta påverkan i närsamhället.

Lomma kommun betonar betydelsen av att varje beslutsnivå har en tydlig beslutskompetens och att såväl politiker och tjänstemän inom respektive nivå som medborgarna känner till vem som har ansvaret och därmed kan ställas till svars för sina beslut. Den kommunala självstyrelsen är visserligen grundlagsfäst, men har enligt kommunen på senare år urholkats på ett mycket olyckligt sätt genom att regering och riksdag anser sig ha tolkningsrätten avseende gränserna för den ena eller andra politiska nivåns ansvar.

Eftersom kommuner och landsting hindras i genomförande av beslut som den politiska majoriteten i kommunen/landstinget har fattat, men som ogillas av majoriteten i riksdagen, har vi fått en situation där - något tillspetsat - riksdagen anser sig ha vetorätt över vissa kommunala/regionala beslut oaktat att dessa beslut enligt grundlag skall fattas på kommunal nivå. För såväl politiker och tjänstemän på kommunal nivå och medborgarna framträder bilden att riksdag och regering efter eget skön kan intervensera i kommunala beslut och ansvaret blir naturligtvis otydligt för alla. Man kan se hur paradoxal situationen skulle bli om det blir majoritetsskifte i riksdagen efter nästa val- och den nya majoriteten med samma medel önskar säkerställa att beslut på den kommunala nivån - oavsett majoritetsförhållandena där - inte går riksdagens majoritet emot.

Nacka kommun menar att grundlagen ger till sin ordalydelse en stark bas för kommunerna och deras verksamhet. Nacka kommun ser en fara i de reella inskränkningar som görs när det gäller ekonomi och statsbidragssystem och genom den statliga kontrollen av skilda delar i den kommunala verksamheten. Om deltagandet och delaktigheten ska öka är det en nödvändig förutsättning säkerställa den kommunala självstyrelsen.

Sollentuna kommun hänvisar till utredningens diskussion om kommunernas självständighet och i vilken utsträckning staten vill/kan och bör styra kommunerna. Utredningen konstaterar att många av dagens viktigaste politiska frågor hanteras på den kommunala nivån men diskuteras i rikspolitiken. Diskussionen handlar om vad den kommunala självständigheten är värd när staten på olika sätt skaffar sig inflytande över de områden som kommunerna har ansvar för. Ett påtagligt instrument är skatteutjämningsystemet som går via den kommunala beskattningen.

Enligt kommunen är införande av maxtaxa i barnomsorgen en aktuell reform som är avsedd att styra kommunerna utan att formellt fränta dem något ansvar. Kommunen anser att det i praktiken är svårt att inte införa maxtaxa, men de folkvalda som får genomföra reformen har inte blivit valda för den politik som de nu får genomföra. Här finns det enligt kommunen en otydlighet i maktindelningen. Någon lösning på denna problematik presenteras inte i demokratiutredningen. De olika beslutsnivåerna kommun, region, stat och EU är självklart beroende av varandra. En större tydlighet angående vem som beslutar vad är enligt kommunen önskvärt. Samtidigt som staten gått ifrån detaljstyrning i många

stycken görs nedslag med detaljstyrning inom olika politikområden. Kommunen menar att problemet ventileras i utredningen men att inga slutsatser dras.

Stockholms stad tycker att det är mycket positivt att en enig utredning vill vidga den lokala självstyrelsen och stärka den genom ett starkare grundlagsskydd med möjligheter till rättsprövning. Men samtidigt som en helt enig utredning försvarar och vill förstärka den lokala självstyrelsen så har regeringens upprepade ingrepp i det kommunala självstyret enligt staden förbigåtts med tystnad. Staden anser att regeringens vilja att detaljreglera med olika lagförslag saknar motstycke. Det handlar exempelvis om speciallagstiftning för att hindra bostadsrättsomvandlingar, öronmärkta projektbidrag för integration och miljö, de snedvridande effekterna av skatteutjämningsystemet och nu senast ett lagförslag som ska hindra försäljning av akutsjukhus. Stockholms stad tvingas konstatera att när resultatet i lokala val inte tilläts få genomslag i den förda politiken, utan hindras genom nationell lagstiftning, torde detta inverka på människors respekt för demokratin liksom för viljan att engagera sig. Regeringens politik strider i detta avseende mot grundläggande demokratiska principer.

Strömsunds kommun menar att staten har en viktig uppgift att via nationella mål och därtill hörande statsbidrag garantera att medborgarna oberoende av bostadsort får ta del av ett någorlunda likartat verksamhetsinnehåll avseende skola sjukvård, äldreomsorg m fl viktiga samhällsfunktioner. Om dessa verksamheter också i framtiden skall bedrivas inom primärkommunal verksamhet är det nödvändigt för den demokratiska trovärdigheten att staten med sina tillsynsmyndigheter avstår från att detaljreglera sådant som med fördel kan överlätas till medborgarnas direkta företrädare, kommunpolitikerna.

Kommunen anser att för att slippa en upprepning av den demokratiska förvirring i mitten av 90-talet som hade sin grund i att staten sanerade sina finanser på kommunernas bekostnad samtidigt som de statliga tillsynsmyndigheterna producerade s k bindande föreskrifter på löpande band, behöver lagstiftningen i första hand reformeras och förenklas. Men enbart detta är enligt kommunen såväl otillräckligt som meningslöst om de statliga myndigheterna tilläts fortsätta på samma vis.

Strömsunds kommun förordar därför att berörda statliga myndigheter ges mindre inflytande av direkt myndighetskaraktär gentemot kommunerna. Direkt bindande föreskrifter bör därför underställas regeringen för beslut. Med fördel kan också

tillsynsmyndigheterna också bantas. De medel som då sparas kan fördelas till kommunerna för angelägen verksamhet. På motsvarande sätt bör också regeringen påverka övriga medlemmar i EU i sådan riktning att unionens regelverk blir mindre detaljreglerat och mer översiktligt i syfte att lämna utrymme också för den lokala demokratin.

Vännäs kommun delar utredningens uppfattning att den lokala självstyrelsen bör vidgas. Detta kan ske genom att den kommunala självstyrelsen ges en starkare grundlags- och lagreglering. Kommunen pekar på att inom exempelvis plan- och bygglagen bör översiktsplaner som vunnit laga kraft utgöra grund för den kommunala planeringen och därmed inte kunna åsidosättas av statliga departement.

Kommunen anser att det är riktigt att varje offentligt system har att värda en helhet. Den inbyggda konflikten mellan demokratimål och ekonomiska mål är uppenbar. Ökade krav på kommunerna i form av rättighetslagar, förändrad efterfrågan mm är svåra att kombinera med de krympande ekonomiska ramarna för kommunerna. Vännäs kommun tror att detta till en del kan lösas genom förbättrad information och dialog med medborgarna. Det finns enligt kommunen skäl att mycket tydligare informera om budget- och ekonomisystem, statsbidrag etc. för att skapa bättre förståelse av hur medborgarnas skattemedel används. Detta gäller inte bara externt utan även internt i den kommunala organisationen för att kommunens anställda och förtroendevalda skall kunna informera på ett korrekt och positivt sätt.

Västerås stad anser att den statliga styrningen med öronmärkta pengar begränsar kommunernas handlingsutrymme och leder till en centralisering av besluten. Kommunen anser att kommunernas självstyre är en viktig grund för demokrati och delaktighet. De ansvarsområden som åligger kommunerna ska kommunerna själva styra och reglera utan inskränkningar.

Stockholms län landsting påpekar att när de generella statsbidragen ersatte de riktade bidragen innebar det en större frihet för kommuner och landsting att utforma servicen efter lokala behov och prioriteringar. Staten bestämmer nationella mål och stiftar ramlagar, men detaljstyr mindre än tidigare. Landstinget instämmer i uppfattningen att den utvecklingen har stärkt den kommunala självstyrelsen, vilket är positivt. Men samtidigt finns det enligt landstinget tydliga tecken den senaste tiden på att regering och riksdag begränsat utrymmet för självstyre genom att fatta en rad beslut i frågor som rör kommunala ansvarsområden.

Det gäller t ex riksdagens beslut om en statlig hälso- och sjukvårdsplan, lagförslag mot privata sjukhus, maxtaxa i barnomsorgen, stora förändringar utjämningsystemet och särskilda regler om balans i ekonomin för kommuner och landsting.

Detta är enligt landstinget exempel på ett antal beslut under kort tid som sammantaget tvingar kommuner och landsting att göra andra prioriteringar än vad den egna befolkningen uttryckt i de kommunala valen. Det är en fråga om lokal demokrati som blir särskilt tydlig i Stockholm läns landsting där fullmäktiges majoritet under denna mandatperiod har en annan politisk inriktning än regeringen. Det har blivit svårare för de politiskt valda att driva sin politik och svårare för medborgarna att utkräva ansvar av de lokala politikerna för en service som är statligt beslutad men kommunalt producerad. Om människor ska uppleva att det är meningsfullt att rösta i kommun- och landstingsval är det enligt landstinget nödvändigt att regering och riksdag respekterar den kommunala självstyrelsen. Om det sker bäst genom att grundlagsskyddet stärks har landstinget inte kunnat ta ställning till då förutsättningarna för detta inte utretts närmare i demokratiutredningen.

Förstärkning av den lokala nivån

Länsstyrelsen i Jämtlands län anser att det kommunala självstyret skall stärkas genom en starkare grundlags- och lagreglering. Möjligheterna till kommunala folkomröstningar bör stärkas liksom rätten för lokala grupper och sammanslutningar att överta och bedriva kommunala verksamheter. Länsstyrelsen anser att by- eller sockennivån ofta företer en betydande demokratisk vitalitet som bör uppmuntras. Att denna demokratiska aktivitet pågår utanför den formella representativa demokratins organisation bör enligt Länsstyrelsen inte utgöra ett hinder för delegation av ansvar från kommunnivån. Den s.k. sociala ekonomin är ett värdefullt komplement till den skattefinansierade offentliga verksamheten och det privata företagandet, vilket inte bara möjliggör att service bibehålles utan också stärker graden av civilitet, samarbetsförmåga och ansvarstagande bland medborgarna.

Kristinehamns kommun tror att en vidgad kommunal självstyrelse är den enda förutsättningen för att återskapa den lokala nivån som en vital bas för människors engagemang och deltagande. Kommunen anser vidare att nuvarande regelsystem som bland annat innehåller statlig överprövning (t ex fastställande

av lokala ordningsföreskrifter) bör upphävas, då dessa och liknande är om frågor som helt bör kunna beslutas om på lokal nivå.

Lunds kommun ansluter sig till utredningens förslag att den lokala självstyrelsen bör vidgas. Det är med oro som kommunen idag ser hur den kommunala självstyrelsens handlingsutrymme begränsas genom kortsiktiga statliga utspel. Kommunernas viktiga roll i att utveckla och förstärka den svenska demokratin riskerar därmed att urholkas. Kommunen instämmer därför i utredningens förslag att ge den kommunala självstyrelsen en starkare – eller åtminstone tydligare - grundlags- och lagreglering.

Kommunen anser att det är viktigt att den kommunala självstyrelsen stärks i praktiken och att den inte inskränks ytterligare, vilket skett på ett flertal områden under senare år. Att på kommunal nivå arbeta långsiktigt med att stärka medborgarnas deltagande och engagemang i demokratin riskerar om inte detta sker att omöjliggöras. Lunds kommun instämmer i att den självstyrelse kommunerna har från staten i så stor utsträckning som möjligt bör ges vidare till enskilda medborgare och/eller medborgargrupper för att i demokratisk anda sköta gemensamma angelägenheter.

Nässjö kommun upplever att det lokala perspektivet i utredningen inte riktigt har analyserats i den omfattning som kommunen önskar. Kommunen instämmer helt i att alla samhällets nivåer är lika viktiga för att vitalisera demokratiprocessen, men en mycket stor del vilar på kommunen och andra lokala aktörer. Detta kan ge betydande ekonomiska konsekvenser för framförallt kommunerna, varför kommunen efterlyser en mer utförlig konsekvensanalys för den kommunala sektorn.

Region Skåne ser gärna en utveckling mot ett starkare lokalt självstyre i den meningen att utvecklingen i kommuner och regioner i större utsträckning och på fler områden tillåts spegla den lokala opinionen snarare än alltför detaljerade nationella mål. Region Skåne delar således utredningens antagande om att intresset för och viljan att engagera sig ökar om man ser att befogenheterna att fatta beslut också finns och det gör någon skillnad om man väljer att försöka påverka regionalt och lokalt eller inte.

Regionstyrelsen delar Demokratiutredningens uppfattning om betydelsen av stor självständighet för kommuner/landsting gentemot staten. Det kommunala självstyret får inte urholkas utan måste ses som en direkt förutsättning för en dialog med och delaktighet från medborgarnas sida. Landstinget ser det därför som angeläget att det klarläggs på vilket sätt förhållandet mellan stat och

kommun/landsting bör regleras i framtiden, så att en rimlig balans uppnås mellan nationella mål och kommunal självstyrelse. I detta sammanhang bör man beakta eventuella omfördelningar av ansvar och huvudmannaskap mellan stat och kommun/landsting. En diskussion om en tydlig roll- och ansvarsfördelning bör därför initieras

Centerns Ungdomsförbund menar att lokalt inflytande, decentralisering och beslutsfattande av de som berörs av beslutet är viktiga saker i utredningen. Detta betyder i praktiken också att kommunerna behöver få ett ökat självstyre. Det handlar också om att decentralisera besluten inom kommunerna. Stora kommuner kan också delas för att på så sätt decentralisera makten.

Sveriges Hembygdsförbund betonar två centrala fundament i den svenska demokratin. Det gäller dels betydelsen av en stark lokal självstyrelse i hela landet samt de kvaliteter som levande och demokratiskt sinnade folkrörelser tillför det svenska samhällssystemet. Att ge primärkommunerna och lokalt beslutade kommunalnämnder och andra decentraliserade lokala organ ett fullt ansvar för människors välfärd i den lokala miljön anser förbundet vara en kvalitet som inte bara skall bevaras inför framtiden. Den behöver också stärkas för att garantera att medborgarna enskilt och i samverkan skall kunna påverka den egna livsmiljön ännu mer än idag och därmed möjliggöra varje invånares oegennyttiga tilltro till demokratin men också lust och förmåga att på sig ett ökat ansvar för andra människors frihet och välfärd.

Kritiska synpunkter mot en starkare kommunal självstyrelse

Folkbildningsrådet kommenterar utredningens starka förord om ett starkt lokalt självstyre med grundlagsmässigt skydd för kommuner/region mot statlig klämfingrighet. Detta kan enligt Folkbildningsrådet i och för sig vara riktigt utifrån synen att det är värdefullt med ett långtgående decentraliserat samhällsstyre. Samtidigt måste det inom vissa områden finnas nationella mål och verktyg för att förverkliga dessa.

Ett exempel på detta är enligt Folkbildningsrådet den motsättning som uppstår när det gäller de nationella målen för demokrati och yttrandefrihet, där också folkbildningen är en viktig aktör. Med tanke på att många kommuner kraftigt minskat bidragen till studieförbundens så att de har låga eller inga kommunbidrag alls så undergräver samhället folkbildningens

möjligheter att finnas överallt och på ett jämlikt sätt i landet. Det är därmed inte bara svårigheterna att tackla dagens problem eller frågor som är orsaken till att folkbildningen inte svarat upp mot de förväntningar som samhället och de enskilda medborgarnas ställer på studieförbunden och folkhögskolorna vad gäller att verka för samhällsengagemang och demokratiutveckling.

Hallands läns landsting menar att kommuner och landsting har fått ett ökat ansvar för välfärdspolitiken under de senaste tjugo åren. Självstyret är vittomfattande i teorin, eftersom kommunerna/landstingen själva kan bestämma hur olika mål ska uppnås. Å andra sidan begränsas handlingsutrymmet av beslut, som fattas på nationell nivå. I dagens verklighet framstår därför självstyrelsen motsägelsefull där statliga strävande står mot en medborgerlig förankring.

Umeå universitet har liknande synpunkter. Utredningen tycks, trots egna konstateranden om problemen i den lokala demokratin, helt enkelt förutsätta att lokala politiker skulle vara mer åtkomliga för medborgerligt inflytande än deras kontrahenter på den statliga nivån. Universitetet ifrågasätter denna uppfattning. Utredningen tycks här lägga störst vikt vid den rent fysiska närheten mellan väljare och valda, att man "träffar på varann på gatan". Man förbiser då att det finns andra förhållanden som kan göra att svårigheterna att utöva inflytande och utkräva ansvar är svagare på lokal nivå. Svaga lokala medieoffentligheter (i synnerhet om den dominerande tidningen och kommunstyret har samma partifärg), långvariga de-facto "enpartiregeringar", starka personliga makt nätverk mellan politiker, tjänstemän och näringsliv, är några av de faktorer som skulle tala för att det i många fall är svårare att utöva reellt inflytande och utkräva politiskt ansvar på den lokala nivån.

Om demokratin verkligen mår bäst av en ökad "kommunalisering", något som utredningen trots sina garderingar gör sig till tolk för, är därför enligt universitetets mening en helt öppen fråga. Här förefaller dessutom kunskapsläget kalla på empirisk forskning i frågan. De bristfälligheter i argumentationen som utredningen härvidlag uppvisar pekar just på luckor i vår kunskap i dessa frågor. Det är dessutom frågor där svaren torde variera med avseende på vilka områden för politisk maktutövning man diskuterar. Enligt universitetet finns det inget som säger att den lokala - eller den centrala nivån - generellt skulle vara mer lämplig för att utöva demokratiskt inflytande.

I frågan om kommunalt självstyre kontra individanknutna laggrundade rättigheter försöker betänkandet förorda ett stärkande av båda. Enligt universitetet förbiser man då att just dessa rättigheter är en avgörande restriktion på den kommunala självstyrelsen. De senaste årens många överklaganden från t ex funktionshindrade och socialbidragstagare samt de fall av kommunalt domstolstrots som inträffat illustrerar på ett tydligt sätt problematiken. Utredningen synes medveten om detta, men försöker ändå i sin summering hävda att såväl det kommunala självstyret som individernas lagbaserade rättigheter ska stärkas. Detta går helt enkelt inte ihop.

Universitetet anser när det gäller utredningens diskussion om hur framförallt den lokala självstyrelsen skall kunna stärkas att det finns många glada tillrop men förslagen konkretiseras inte i någon större omfattning. Utredningen värnar om den kommunala självstyrelsen och menar att den behöver en starkare grundlags- och lagreglering med möjligheter till rättsprövning, men hänvisar sedan bara pliktskyldigast till att en sådan utveckling bör vila på en klarlagd principiell grund för hur uppgiftsfördelningen bör vara mellan stat och kommun. Vilken denna principiella grund är och vilka konsekvenser en starkare grundlags och lagreglering kan få diskuteras inte.

TCO anser att den kommunala självstyrelsen är en viktig beståndsdel av vår demokrati men att den måste balanseras mot andra nationella mål. Enligt TCO:s uppfattning bör aldrig det kommunala självstyret bli en så helig princip att den överordnas en likvärdig fördelning av välfärdstjänsterna i hela landet och inte heller kraven på en hög kvalitet i skola, vård och omsorg. Vidare bör medborgarnas rättigheter till t ex bistånd och omsorg säkerställas. Domstolstrots från kommunernas sida är enligt TCO att sätta demokratin ur spel.

De senaste årens förändringar har enligt TCO försvarat för medborgarna att förstå vem som bestämmer - stat eller kommun - och därmed också gjort det besvärligare att utkräva ansvar. För demokratin är samhällsmedborgarnas möjlighet till ansvarsutkrävande grundläggande. Därför är det enligt TCO viktigt att ha så klara gränser som möjligt mellan stat och kommun. TCO anser att den som bestämmer och har makten får inte fränsäga sig det yttersta ansvaret i samband med delegering och utläggande av verksamhet på t ex entreprenad

SEKO anser att utredningens ambition att återskapa den lokala nivån som en vital bas för att bedriva nationell och europeisk

politik är lovvärd. Men förändringar av kommunernas beslutsbefogenheter skulle enligt SEKO kräva en mycket ingående utredningsinsats, eftersom det finns risker förknippat med en alltför stor lokal självstyrelse. Dessa risker sammanhänger med kraven om alla medborgares rätt till en likvärdig behandling, och kraven om en likvärdig och rättvis tillämpning av olika regelverk som är tillkomna för att skydda ex vis olika svagare grupper.

FiA-folkhögskolan i Angered är tveksam till en förstärkt lokal självstyrelse i de fall som rör den kommunala självbestämmanderätten. Det måste finnas enligt folkhögskolan finnas en något så när jämställd samhällsservice oberoende var i landet man bor. Folkhögskolan finner det i högsta grad orättfärdigt att vissa kommuner säljer ut våra gemensamma tillgångar. Däremot anser folkhögskolan att ansvarsfrågorna måste klargöras så att medborgarna kan utkräva ansvar på rätt ställe. Det krävs också att kommuner skall rätta sig efter domar och ålägganden från myndigheter. Någon slags sanktion, för det trots som nu förekommer, måste införas.

Riksförbundet för Trafik- och Polioskadade (RTP) menar att det kommunala självstyret har en baksida som medlemmarna ofta upplever. Den maktkoncentration som finns idag inom kommunerna och de exempel på domstolstrots, som inte är ringa, är enligt RTP inte en bra grund för att tala om en förstärkning av den kommunala självstyrelsen. Förbundet är inte alls lika optimistiskt som utredningen om att ju större självständighet kommunerna får desto större blir deras ansvarstagande och desto bättre blir förutsättningarna för meningsfullt lokalt politiskt deltagande.

RTP anser att en grundförutsättning för förändring är självklart att insynen, öppenheten och möjligheten till dialog finns. Men framför allt måste medborgarnas erfarenhet få en tyngd som också återspeglas i beslut. I grunden handlar det enligt RTP om att bryta ett traditionellt mönster och att låta beslutsprocesserna präglas av insyn och en attityd som låter medborgarna märka att deras synpunkter är värdefulla.

Rädda Barnen delar utredningens uppfattning att kommunerna måste förstärka sina rättstatskvalitéer till skydd för den enskildes rättigheter

Synskadades Riksförbund , SRF, anser att det inte i sig är fel med långtgående decentralisering. Ökat inflytande för dem som är närmast berörda av politiken är något att sträva efter. Att vidga den lokala självstyrelsen är enligt SRF dock inte lika enkelt i praktiken

som i teorin. De som är beroende av den service och det stöd som kommunen har ansvaret för är inte alltid de som har lätt att använda sig av de rättsliga instrument som finns eller kan komma att skapas. Stärkt lokal självstyrelse får enligt SRF inte innebära att lag eller andra regleringar av kommunens ansvar för service, vård och annat stöd urholkas. SRF anser att det behövs mycket mer diskussion om vad som ska decentraliseras i samhället.

Nynäshamns kommun hävdar att det finns både för- och nackdelar med resonemanget att kommunerna bör vara mer självständiga gentemot staten. Fördelarna är att ansvarsutkrävandet blir mer tydligt, att kommunerna får större möjlighet att profilera sig och att deltagandet förmodligen skulle öka om man kände att man hade något reellt att besluta över. Kommunen anser att det statliga kommunbidraget därför fortsättningsvis bör fördelas som generella bidrag och inte "öronmärkas".

Däremot kan det enligt kommunen finnas risker ur ett jämlikhetsperspektiv- Staten bör därför fungera som garant för den generella välfärden och ha det övergripande ansvaret för allas rätt till vård, skola och omsorg samt tillhandahålla och garantera erforderliga resurser .

LO och **Metall** hänvisar till utredningens förhoppning om att ett starkare grundlagsskydd för den kommunala självstyrelsen med ökade möjligheter för rättsprövning kan öka den medborgerliga viljan att engagera sig i den kommunala politiken. LO tror inte att det sambandet är självklart. Under en lång tid har alltmer av ansvaret för välfärdsområden decentraliserats. LO anser att under senare år, och alltmer accelererande, ökar skillnaderna i kommunernas förutsättningar att tillhandahålla en god välfärd för alla.

LO anser att viktiga jämlikhetsvärden hotas. Den kommunala skatteutjämningen anses av några vara ett ingrepp i den kommunala självstyrelsen. Av LO och andra anses den vara en nödvändighet för att utjämna skillnader mellan rika och fattiga kommuner. Skatteutjämningen är ett verktyg för att hålla ihop vårt samhälle och garantera en rättvis välfärd för alla.

Svenska Kommunalarbetsförbundet stöder inte utredningens förslag att den kommunala självstyrelsen bör få en starkare grundlags- och lagreglering med möjligheter till rättsprövning. Det motiv utredningen anger är att ju självständigare kommunerna blir från staten, desto bättre blir förutsättningarna för ett meningsfullt lokalt politiskt deltagande. Kommunal tycker att det är angeläget att medborgarna engagerar sig i

kommunalpolitiska frågor, men menar att utredningen anlägger ett alltför ensidigt perspektiv.

Från en situation där staten detaljstyrde kommunerna har utvecklingen under 90-talet gått långt åt andra hållet. Regeringens möjligheter att få genomslag för nationella prioriteringar på kommunal nivå, t ex när det gäller skolan, äldreomsorgen eller bostadspolitiken, är idag starkt begränsade. Ett exempel är de svårigheter som regeringen haft att förhindra en omfattande utförsäljning av allmännyttan i vissa kommuner. Förbundet vill värna om möjligheten att föra en nationell politik inom angelägna välfärdsområden.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund hänvisar till att i de kommuner som bidrar i skatte- och kostnadsutjämnningssystemen har debatten i hög grad kommit att fokuseras på det som de kommuner med skatteinkomster över det nationella snittet avstår till andra kommuner. Det finns exempel från många kommuner där moderatledda majoriteter går ut till invånarna och klagar över hur mycket de tvingas avstå till andra kommuner. I de kommuner som är bidragsmottagare förekommer däremot i stort sett aldrig att kommunernas borgerliga majoriteter eller minoriteter klagar över orättvisan att de får del av pengar som kan sägas härröra från andra kommuner.

Förbundet anser att de lokala nivåerna är omistliga både för demokratins strukturer och för välfärdens. Å andra sidan är sambandet och rättvisan i hela landet angelägna för såväl nationen som i bredare perspektiv. Att EU och det nationella parlamentet fattar beslut som rör en gemensam standard och för alla medborgare likvärdiga förutsättningar måste utgöra den yttre ramen för organiserandet av välfärden. Däremot bör utformningen göras i större närhet till de medborgare som berörs av verksamheten. Den kommunala självstyrelsen inom ramen för nationellt (eller europeiskt) satta standarder är viktig.

Socialdemokraterna i Dalarna anser att självstyrelsefrågan rymmer stora konflikter. I dag ser vi tex. långtgående utförsäljningar av offentligt ägda kärnverksamheter och kommunala tillgångar. Tidigare har vi även sett en viss klåfingrighet av såväl regering som riksdag att fatta beslut där ansvaret lagts över på kommunerna utan att full finansiering medföljt. Ur ett nationellt perspektiv måste det gemensamma intresset och ansvaret balanseras och avvägas mot självstyrelseprincipen. Det är en ständig pågående process där ramarna och gränserna bör fastläggas av riksdagen efter överenskommelse med kommunerna.

Socialdemokraterna i Dalarna avvisar bestämt utredningens förslag om en starkare grundlagsreglering med möjlighet till rättsprövning. En sådan ordning skulle bli medföra stora svårigheter med att inom varje område precisera utrymmet. Rättsprövning innebär att de parlamentariskt fattade besluten överprövas av domstol.

Handikappombudsmannen, HO, delar uppfattningen att den kommunala självstyrelsen bör vidgas för att göra det politiska deltagandet mer meningsfullt. Men HO hyser samtidigt en stor oro över det snäva omhändertagandeperspektiv och den krassa ekonomism som präglat den kommunala debatten på handikappområdet under senare år. HO anser därför att rättighetsperspektivet i vården, skolan och omsorgen bör förstärkas

HO anser att Handikappreformen och Psykiatrireformen var riktiga inte minst ur ett demokratiskt perspektiv. Precis som Demokratiutredningen förespråkar är det till fördel för demokratin om viktiga individuella beslut fattas och genomförs nära medborgaren i en decentraliserad organisation. Det krävs dock att maktförhållandet mellan individen och den beslutande myndigheten kan kontrolleras. I reformerna fyller möjligheten att få sin rätt prövad i domstol en sådan funktion. Individen ges på så sätt möjlighet att utkräva sina mänskliga rättigheter av den myndighet som staten delegerat ansvaret till.

Både Handikappreformen och Psykiatrireformen har dock varit behäftade med brister i det kommunala genomförandet. Människovärdesprincipen och de moraliska dygderna laglydighet, solidaritet och empati – som Demokratiutredningen kallar medborgaranda – var inte bara grunden för reformerna utan är också en förutsättning för att genomföra dem.

HO menar att reformerna på sina håll har präglats av en kommunal ovilja samt lag- och domstolstrots. Den kommunala lobbyn har hävdade att reformerna var underfinansierade. Man hävdar också – i den kommunala självstyrelsens namn – att det är orimligt med en sådan detaljstyrning som det innebär att människor ska ha rätt att få grundläggande behov av stöd och service prövade i domstol. Ett sådant synsätt innebär att medborgarnas mänskliga rättigheter betraktas som förhandlingsbara kommunala förmåner.

HO hänvisar till en nyligen genomförd utredning i Kommunförbundets regi, Skattebasutredningen, som föreslår att lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) ska förstatligas. HO anser att det inte räcker med att finansieringen ska

bli statlig utan att även besluten om stöd ska förstatligas. Men kommunerna ska dock även i fortsättningen kunna driva verksamheterna. HO anser att en återställning eller ett förstatligande av reformerna skulle skada demokratin. En korrekt tillämpning av LSS var tänkt att stärka medborgarskapet.

HO anser att om de kommunala myndigheterna lyckades lyfta sitt perspektiv från omhändertagandet, som innebär beroende, skulle människor med funktionshinder ges större möjligheter att delta och påverka den lokala politiken. HO påpekar att social trygghet är en grundläggande mänsklig rättighet enligt FN: s konventioner om mänskliga rättigheter, vilket den kommunala självstyrelsen inte är.

Trots detta händer det att den kommunala självstyrelsen till synes ges företräde framför mänskliga rättigheter. Det senast fattade riksdagsbeslutet om LSS är ett exempel. Beslutet innebär att kommuner ges möjlighet att träffa avtal om kostnadsansvar när en enskild person får bostad genom LSS i en annan kommun. Ett sådant avtal kan enligt HO: s mening stå i strid med såväl kommunallagen som folkbokföringslagen. Den yttersta följderna för en funktionshindrad medborgare är att ansvaret för grundläggande insatser ligger hos en annan kommun än den han eller hon har rösträtt i. Konstruktionen förefaller ur demokratisk synvinkel vara synnerligen olämplig. HO konstaterar att ett sådant riksdagsbeslut förutsätter att människor med funktionshinder i första hand ses som mottagare av stöd och service och inte som fullvärdiga medborgare i kommunen.

HO menar att de svaga offentliga finanserna vid tiden för handikapp- och psykiatrireformernas implementering givetvis har påverkat utgången och resultatet. För att underlätta för kommunerna krävs det därför en ständig uppföljning och utvärdering av kommunernas möjligheter att tillgodose sina funktionshindrade medborgares rätt till stöd och service. De senaste årens förstärkta statsbidrag samt de förslag till riktade medel för LSS som regeringen nyligen föreslagit bör enligt HO förhoppningsvis leda till förbättringar.

Integrationsverket anser att stat och kommun mycket väl kan förena sitt skattefinansierade stöd med krav som hänger samman med upprätthållandet av demokratin, att mottagande organisation t.ex. har en demokratisk struktur, att jämställdhet ingår som ett självklart mål eller att man arbetar för mångfald och integration. Integrationsverket anser att statlig styrning ofta hänger samman med krav på kvalitet, kontroll, jämlikhet. Det finns en fara att

eftersatta grupper drabbas i synnerhet som vi har ett starkt segregerat boende.

Integrationsverket anser att ett överförande av allt mer från offentlig verksamhet till självförvaltning kan riskera att leda till motsättningar med ambitionen att fortsätta jämställdhetsarbetet eftersom det är kvinnorna, infödda som invandrare, som svarat för en stor del av välfärdsarbetet i civilsamhället. Frågorna hur man ska undvika en ökande ojämlikhet, vad som ska skötas av civilsamhället och vilka som ska göra jobbet, lämnas dock obesvarade av utredningen.

Integrationsverket ifrågasätter om det är antalet tillfällen att delta som är pudelns kärna. Partierna har haft svårt rekrytera till de poster som redan nu finns. Införandet av stadsdelsnämnder har enligt forskningen ökat kontakterna mellan förtroendevalda och tjänstemän men på intet sätt ökat kontakten med medborgarna. Många frågor flyttas också dit där det inte sällan saknas en reell möjlighet till demokratisk medverkan, insyn och kontroll, frågor där befolkningens mångfald faktiskt skulle kunna vara en reell resurs.

Integrationsverket hänvisar till utredningens beskrivning av hur kommunerna i ökande utsträckning går vid sidan av staten direkt till den internationella nivån - en slags nätverksstat. Den diskussion som enligt Integrationsverket saknas är hur olika intressen ska sammanjämkas och vilka frågor det kan röra sig om. Risken är att många viktiga frågor hamnar utanför .

Integrationsverket vänder sig också mot utredningens önskan om mer makt åt kommunerna, i relation till staten. Integrationsverket pekar på flyktingpolitiken och flyktingmottagandet där redan nu vissa kommuner vägrar att delta. Det finns här en risk för att resurssvaga eller resurskrävande grupper drabbas på grund av en ökad segregation på kommunnivå.

PRO avvisar förslaget om att ge den kommunala självstyrelsen en starkare grundlags- och lagreglering med möjlighet till rättsprövning. PRO varnade i början av 1990-talet när kommunerna gavs ökad frihet i och med att de specialdestinera de statsbidragen slopades och ersattes av den s k "påsen" och när kommunerna själv fick besluta om avgifterna inom äldreomsorgen. PRO har konsekvent under 1990-talet krävt öronmärkta statsbidrag till sjukvården och äldreomsorgen samt en statlig reglering av förbehållsbelopp och maxtaxa inom äldreomsorgen.

PRO:s varnade om att t.ex. kommunal frihet att på egen hand fastställa avgifter inom äldreomsorgen skulle leda till en djungel

och till att det finns lika många avgiftssystem som det finns kommuner. Detta har enligt PRO dessvärre besannats. I ett läge när medborgarnas tillgång till bra sjukvård, äldreomsorg och skolor i ökad utsträckning bestäms av i vilken kommun eller kommunal del man bor minskar medborgarnas förtroende för den kommunala självstyrelsen.

Det finns enligt PRO:s uppfattning en stark opinion hos svenska folket för rättvisa och likvärdig behandling oavsett bostadsort när det gäller grundläggande trygghetsfrågor. Inget är så förödande för den kommunala självstyrelsen som när rikspolitiker, kommunalpolitiker och företrädare för Kommunförbundet och Landstingsförbundet försvarar orimligheter och orättvisor med hänvisning till den kommunala självstyrelsens principer.

Den kommunala självstyrelsens framväxt och legitimitet i vårt land grundades i hög grad på att den kom att bli en del i välfärdssamhällets uppbyggnad. Från mitten av 1980-talet började nyliberala krafter att se kommuner och landsting som en bas för ett systemskifte vars syfte är att föra över beslut om vård, skola och äldreomsorg till vinstdrivande företag utanför demokratisk kontroll.

Den kommunala demokratin används enligt PRO för att avskaffa den kommunala demokratin! Parallellt med detta vill de nyliberala genomföra stora skattesänkningar med social nedrustning som följd. I och med detta ändras synen på den kommunala självstyrelsen vilket bland annat framgår av ökade krav även från regeringen och olika partier i riksdagen om nationella mål och nationell lagstiftning i frågor som för kommunerna, om lagstiftning mot kommunalt lagtrots samt krav på specialdestinera de statsbidrag till kommunerna.

PRO uttrycker sin starka förvåning över att utredningen i detta läge vill ge den kommunala självstyrelsen en starkare grundlags- och lagreglering med möjligheter till rättsprövning. Tilläggas kan att en sådan lagreglering skulle kunna försvåra eller i värsta fall omöjliggöra system med skatteutjämning.

Svenska Avdelningen av Internationella Juristkommissionen (Svenska Avdelningen av ICJ) påpekar att inträffade fall av grovt maktmissbruk inom den kommunala verksamheten accentuerar vikten av att centrala rättssäkerhetsgarantier iakttas i de kommunala regelsystemen och i de kommunala förvaltningarnas myndighetsutövning. De påvisar även behovet av att kontrollen över den kommunala myndighetsutövningen förbättras.

Frågan om införande av sanktioner mot kommuner som bryter mot lagen och/eller ansvariga förtroende- valda har utretts flera gånger. Förslaget i betänkandet SOU 1989:64 innebar införande av kommunalbot. Detta förkastades då det ansågs ingripa för djupt i den kommunala självstyrelsen. Lokaldemokratikommittén föreslog i SOU1993: 109 ett system där de kommunala revisorerna skulle vara garantier för att kommuner och landsting följde domar och efterlevde lagar. Varken detta förslag eller senare förslag, bland annat om ett ansvar för politiker, vilket skulle kunna utkrävas i form av vite, har dock lett till lagstiftning.

I några fall har åklagare väckt åtal mot kommunalpolitiker för tjänstefel enligt brottsbalken 20 kap 1 §. Ett problem har varit att definiera rekvisitet "vid myndighetsutövning" som är en förutsättning för att straffansvar skall kunna utkrävas. I en hovrättsdom år 1995 gjordes en extensiv tolkning av begreppet, varvid ett antal ledamöter i en kommunal nämnd dömdes för tjänstefel.

I debatten har framförts att politikerna ansvarar endast mot sina väljare. Risken för svårigheter att rekrytera fritidspolitiker har framhållits för det fall att kommunalpolitiker riskerar att ställas till straffrättsligt ansvar för beslut som de med hänsyn till av kommunalfullmäktige fastställda ekonomiska ramar inte kan svara för. Frågan om kommuners lag- och domstolstrots innefattar således många aspekter på förhållandet mellan kommuner och landsting å den ena sidan och statsmakterna å den andra. Detta får emellertid inte hindra att denna för tilltron till rättsstatens principer mycket viktiga fråga åter aktualiseras.

Svenska Avdelningen av ICJ anser att kommunernas ansvar för rättsstridig myndighetsutövning skall skärpas genom införande av ett effektivt sanktionsmedel och att de förtroendevaldas ansvar för lag- och domstolstrots i samband med myndighetsutövning skall markeras genom sanktionsmöjligheter såsom personligt straffrättsligt ansvar .

Samtidigt framstår det som allt mer angeläget att finna former för att skydda och upprätthålla den kommunala självstyrelsen. Enligt 1 kap. 1 § RF förverkligas den svenska folkstyrelsen bl.a. genom kommunal självstyrelse. I 7 kap. 7 § RF återfinns föreskrifter om rikets indelning i primär- och landstingskommuner, om beslutanderätt i kommunala församlingar samt om kommunal beskattningsrätt.

Som Lagrådet konstaterat i ett tidigare yttrande (den 21 maj 1999 an- gående förslag till lag om tillfällig minskning av det

generella statsbidraget vid avyttring av aktier eller andelar i eller utdelning från kommunala bostadsföretag, m.m.) synes det ytterst vara riksdagen som sätter gränser för det kommunala självbestämmandet. Samtidigt är föreställningen om kommunal självstyrelse en levande realitet i svenskt samhällsliv.

I och med att den kommunala självstyrelsen tagits in i RF för att förverkliga den svenska folkstyrelsen så har denna enligt Svenska Avdelningen en viktig innebörd som riksdag och regering har att respektera, låt vara att det är ovisst hur långt den sträcker sig. (Se vidare bet. 1999/2000:BoU11 s. 23 f)

Ett synsätt som kan ligga nära till hands när man diskuterar huruvida föreslagna lagbestämmelser inkräktar på den kommunala självstyrelsen är att undersöka om syftet med bestämmelserna kan uppnås på ett för det kommunala självbestämmandet mindre ingripande sätt än det som föreslås. Tanken skulle vara att om olika möjligheter finns att nå samma mål skall riksdagen av hänsyn till principen om den kommunala självstyrelsen välja den som lägger minst band på kommunernas självbestämmanderätt.

Man kan se detta som en proportionalitetsprincip vilken motsvarar den som kommer till uttryck i 2 kap. 12 § RF avseende begränsningar i grundläggande medborgerliga fri- och rättigheter. En sådan princip gäller också enligt EG-rätten och den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Under senare år har det enligt Juristkommissionen visat sig att regering och riksdag vid ett flertal tillfällen tagit förvånande lätt på grundlagsskyddet för den kommunala självstyrelsen. Detta gäller förutom det ovan nämnda förslaget om tillfälligt stopp för utförsäljning av allmännyttiga bostäder (prop 1998/99: 122), även lagförslaget om bostadsförsörjningsfrågor (prop 2000/01 :26), enligt vilket regeringen skall beredas tillfälle att ingripa i en kommunal fullmäktigeförsamlings beslutanderätt- Lagrådets kritik var återigen skarp: Bl.a. framhölls, att den kommunala självstyrelsens innersta kärna måste vara att "de folkvalda i form av fullmäktige skall kunna dryfta och besluta i frågor rörande den egna kommunen."

Lagförslaget innefattar enligt Juristkommissionen genombrott för helt nya principer, som rubbar balansen mellan lokal demokrati och styret på riksplanet. Trots lagrådets avstyrkande tycks inte regeringen i något fall ha insett de principiella betänkligheterna. I samma anda fast mer drastiskt, är Allbo-kommittens förslag (SOU 2000: 104), till slutlig lösning på problemet med kommuner som

säljer sina bostäder, nämligen att det skall krävas 2/3 majoritet i kommunfullmäktige för att få igenom beslut om privatisering. Ytterligare ett exempel är förslaget om att stoppa utförsäljning av landstingens akutsjukhus (prop 2000/01 :36). Lagrådet var kritiskt även mot detta förslag och kom med skarp kritik.

Dessa fall av nonchalerande av lagrådets synpunkter, vilka i sig strider mot rättsstatens principer, har inträffat samtidigt som det kommit allt fler larmrapporter om att det är svårt för de politiska partierna att rekrytera förtroendevalda till kommunala uppdrag. Inte minst utifrån perspektivet att en vitalisering av den kommunala demokratin är önskvärd vill därför Juristkommissionen välkomna och tillstyrka Demokratiutredningens förslag om utvidgat kommunalt självstyre.

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala Universitet an knyter till de resonemang som utredningen hänvisar till avseende domstolsprövningens karaktär, laglighets- eller lämplighetsprövning. Fakultetsnämnden håller inte oreserverat med de slutsatser som där redovisas. Detta dels beroende på det faktum att laglighets- och lämplighetsprövning i praktiken är svårare att skilja från varandra än i teorin. En begränsning av förvaltningsdomstolarnas prövningsrätt till enbart laglighetsfrågor skulle, med en lagstiftning som dagens, som förutsätter ett stort mått av skönsmässiga avgöranden, inte få den begränsande effekt av domstolarnas makt som eftersträvas.

För att detta skulle uppnås skulle stora delar av den förvaltningsrättsliga lagstiftningen behöva ses över och preciseras i en utsträckning som kanske inte är önskvärd eller ens realistisk. Dels skulle ett system med förvaltningsdomstolar av mer europeiskt snitt, som endast kasserar icke lagliga beslut och skickar dem åter för ny behandling, innebära att mycket arbete fick göras om. Det svenska systemet med att förvaltningsdomstolarna inte bara kan underkänna ett olagligt beslut, utan även sätta ett eget beslut i dess ställe är en effektiv och arbetsbesparande ordning som inte bör överges utan att effekterna noga övervägs.

Vidare skulle en sådan begränsning av domstolarnas prövningsrätt innebära en försvagning av den rättsliga kontrollen, något som direkt vore att frångå den eftersträvarvärda kopplingen mellan makt och ansvar. Utövandet av makt på skönsmässiga grunder skulle då inte kunna prövas i efterhand. Fakultetsnämnden kan av dessa skäl inte ställa sig bakom en syn på förvaltningsdomstolarnas roll som enbart begränsar dessa till att pröva lagligheten i fattade beslut, även om en sådan ordning kan

synas vara mer demokratiskt än dagens system. Eventuella vinster vad avser att tydligt skilja politiska och juridiska bedömningar från varandra skulle inte uppväga de nackdelar en ny ordning system skulle medföra.

Utredningen vill ge den kommunala självstyrelsen en starkare grundlagsreglering och ett därmed sammanhängande rättsskydd. Fakultetsnämnden ser positivt på denna ambition. Det bör framhållas att en sådan friare ställning för kommunerna att själva avgöra lokala frågor måste kopplas till en sådan utökad kontroll som ovan nämnts - den rättsprövning utredningen nämner. Från ett medborgarperspektiv riskerar de självständiga kommunerna annars att bli alltför mäktiga. Skall den statliga styrningen av den kommunala verksamheten minska på det sätt som utredningen finner önskvärt, och som fakultetsnämnden instämmer i, bör detta alltså kompenseras med en utökad rättslig kontroll.

Behovet av rättsstatliga inslag i den kommunala demokratin framhålls också av utredningen. Domstolar och revisionsorgan synes vara de lämpligaste institutionerna för en sådan förstärkt kontroll. En ytterligare fördel med ett förstärkt kommunalt självstyre, förutom de demokratiska skäl som utredningen anför, vore att det kunde bidra till att rikspolitiken kom att centreras till större, principiella frågor av allmän giltighet, eftersom en del av den politiska arenan skulle vara "stängd" för riksdagen. En sådan förskjutning av rikspolitikens fokus kunde bidra till ökad politisk långsiktighet, något som ett antal konstitutionella reformer på senare tid siktat på att uppnå.

Lokala folkomröstningar

Utredningens bedömning: Sedan en tid har medborgarna en formell möjlighet att initiera lokala folkomröstningar. Men deras initiativ vinner sällan fullmäktiges gehör. Det är inte trovärdigt att ha ett så klen instrument för medborgarnas påverkan. Därför måste det bli svårare för fullmäktige att vägra ordna folkomröstningar.

Hylte, Härnösands, Nacka, Norrtälje, Sotenäs, Staffanstorps, Sundsvalls, Södertälje, Örnköldsviks och Örebro läns landsting, delar i stort utredningens bedömning.

Miljöpartiet i Göteborg anser att det är nödvändigt att reformera valsyste­met så att de lokala frågorna ges större tyngd. Skilda valår för riksdagsval och kommunval är en del i den process som Mp förordar. Man vill öka möjligheterna att rösta. Det bör vara möjligt för kommuninvånarna att via fullmäktige få till stånd beslutande folkomröstningar. Mp förordar fler försök för ökad medborgerlig tillgänglighet som deltagare också i de redan befintliga beslutsrummen, såsom stadsdelsnämnder och fullmäktige. Mp är positiv till direktval till SDN och vill även pröva möjligheten för SDN att få del av kommunens beskattningsrätt. Former för frågestunder och medborgerlig förslagsrätt bör utvecklas och förbättras. Med hjälp av IT kan den lokala demokratin utvecklas och förstärkas, som t ex i Kalix, där e-demokrati nu utvecklas och medborgarna ges förslagsrätt i rådslag om planarbete mm (se mer i www.kalix.se).

Yttersta ventil

De flesta som har svarat är positiva till lokala folkomröstningar även om man har en del reservationer och villkor.

Västerbottens läns landsting menar att långa mandatperioder möjliggör att politiska beslut och ambitioner kan kännetecknas av långsiktighet och liten ryckighet. Under en fyraårsperiod kan dock frågor av speciell karaktär aktualiseras. Därför tillkom möjligheten att initiera lokala/regionala folkomröstningar. Denna möjlighet har hittills aldrig nyttjats i Västerbottens läns landsting. Landstinget

anser dock att den fyller en viktig funktion och att dagens lagtext väl tillgodoser denna möjlighet.

Fagersta kommun, liksom Karlshamns kommun, anser det rimligt att det finns en yttersta ventil för en någotsånär bred opinion för att få en sak prövad i en folkomröstning. Salems kommun anser dock att det alltjämt måste vara de folkvalda som avgör när en fråga skall bli föremål för folkomröstning för att förhindra att rena missnöjesgrupperingar utnyttjar systemet. Karlshamns kommun ser det som ett komplement till den representativa demokratin snarare än ett vapen för partierna. Finspångs kommun anser att man bör sträva efter att anordna folkomröstning i samband med ordinarie val.

Karlskrona kommun menar att lokala folkomröstningar är ett symptom på att de politiska partierna inte har förmågan att på ett tillfredställande sätt kunna föra det offentliga samtalet fullt ut med medborgarna. Därför finns det en viss logik i demokratiutredningens resonemang i just denna fråga. Att på detta vis stimulera fram en debatt och ett offentligt samtal kan i vissa situationer vara av godo.

Kommunen pekar på de möjligheter som den nya tekniken, Internet, för med sig. Man kan på ett relativt enkelt sätt skapa möjligheter att inhämta opinionsyttringar från medborgarna med godtagbart säkerhet i uppgifterna

Österåkers kommun anser att det bör vara tillåtet att ha beslutande folkomröstningar

Enligt **Faluns kommun** kan lokala folkomröstningar sätta fokus på de lokala frågor som är av särskilt intresse för medborgarna i kommunen och som skulle kunna medföra ett större intresse och engagemang för kommunpolitiken. Tyvärr blir frågan om folkomröstning ofta en fråga om ekonomi varför fullmäktige avslår sådana förslag.

Öckerö kommun anser att folkomröstning bara bör användas i de fall kommunfullmäktige anser det rimligt att man avstår från sin uppgift att fatta beslut i en viss fråga. I likhet med Lunds kommun betonar Öckerö att omröstningsresultaten måste respekteras om instrumentet ska bli trovärdigt.

Centerpartiet i Västmanland är positiva till att underlätta för lokala folkomröstningar. De ser det som ett led i att förstärka den kommunala självstyrelsen. Samtidigt får lokala folkomröstningar inte användas på ett sådant sätt att det går inflation i användandet och därmed en minskad trovärdighet för resultatet som skall vara rådgivande.

Regler för att initiera folkomröstning

Flera instanser tar upp frågan om regler för att kunna initiera en folkomröstning.

Karlstads kommun anser att reglerna om allmänhetens möjlighet att väcka folkomröstning måste ses över för att göras trovärdiga. Enligt Bergs kommun är det angeläget att kommunaldemokratikommittén ser över frågan och lägger förslag till våren. Sölvesborgs kommun anser att konsekvenserna av att försvåra för fullmäktige att vägra ordna folkomröstningar bör utredas utifrån flera aspekter innan frågan i sin helhet kan bedömas.

Fagersta kommun anser att det kanske vore viktigare att hitta enklare procedurer för att snabbare, enklare (och billigare) kunna genomföra lokala folkomröstningar än att försöka konstruera avskräckande exempel på hur instrumentet skulle kunna missbrukas. Liknande synpunkter framför Falkenbergs kommun. De får uppfattningen att det viktigaste problemet vad avser lokala folkomröstningar är att finna regler som "gör det svårare för fullmäktige att vägra folkomröstningar".

Grundfrågan måste enligt kommunen ändå vara i vilken utsträckning detta instrument skall användas och vilken roll och status det skall ha i den lokala demokratin. Att beteckna det som "klent instrument för medborgarnas påverkan" med hänvisning till medborgarnas möjlighet att initiera lokala folkomröstningar "sällan vinner fullmäktiges gehör" är enligt kommunen en tveksam slutsats med hänsyn till frågan överhuvudtaget inte har prövats i de flesta kommuner.

Falkenbergs kommun anser att om man kommer fram till att de lokala folkomröstningarnas funktion bör stärkas är det viktigt att på något sätt konstruera krav för folkomröstningsinitiativ som är möjliga att efterleva i praktiken.

Faluns kommun påpekar att om möjligheten till folkomröstning ska bli trovärdig måste regler skapas som gör det enklare och mindre kostsamt att genomföra och svårare för kommunfullmäktige att vägra.

Jönköpings kommun anser att endast om starka skäl föreligger bör kommunfullmäktige kunna vägra att ordna folkomröstning. Det bör då övervägas om antalet som krävs för att väcka ärendet i fullmäktige bör vara högre än 5 procent av antalet röstberättigade.

Tranås kommun anser att tröskeln, det vill säga de antal procent som krävs för att begära folkomröstning, bör sänkas.

Götene kommun anser att det bör räcka med 1/3 del av antalet ledamöter i fullmäktige för att få till stånd en lokal folkomröstning.

Även **Finspångs kommun** ser det som rimligt att man inför en regel om att om en tredjedel av de närvarande röstar för förslaget om folkomröstning för att en sådan ska genomföras. Det bör dock ske i kombination med en höjning av femprocentsregeln. Skulle folkinitiativet omfatta 25-30 % av de röstberättigade bör övervägas om inte anordnandet av folkomröstningen skall vara obligatorisk.

Föreningen Norden anser att mellan 10 och 20% av invånarna i en kommun bör kräva en folkomröstning för att det ska ske. I så fall bör omröstningen vara obligatorisk.

Miljöpartiet De Gröna anser att utredningen borde ha varit mer precis och skrivit att medborgarinitiativ om folkomröstning inte ska kunna avslås av kommunfullmäktige om, förslagsvis, 10 procent av de röstberättigade stöder initiativet.

Nätverket för folkomröstningsgrupperna har ganska preciserade krav på vilka regler som bör gälla:

- Om minst 5 % av väljarna begär en folkomröstning, ska en beslutande kommunal folkomröstning automatiskt ske i berört landsting,
- Om minst 10 % av väljarna begär en folkomröstning, ska en beslutande kommunal folkomröstning automatiskt ske i berörd kommun,
- Om minst 2 % av väljarna ställer sig bakom ett förslag ska det jämföras med en motion från en fullmäktigeledamot och behandlas på samma sätt,
- Möjlighet bör skapas för folkinitiativ för beslutande folkomröstningar gällande frågor som annars riksdagen skulle beslutat om
- 4%:s spärren i riksdagsvalet och 3%:s spärren i landstingsvalet bör tas bort

Folkomröstning i delar av kommunen/landstinget

Österåkers kommun anser att även delar av kommunen bör kunna folkomrösta om vissa frågor. Men det är då viktigt att de görs med stor seriositet och i mycket särskilda fall där det klart framstår vad man röstar på och effekten av att säga ja eller nej. Enligt kommun är det också viktigt att den politiska församlingen öppet redovisar

hur valresultatet tas om hand, så att folk inte luras till valurnorna och valet får en negativeffekt.

Liknande synpunkter har **Västmanland läns landsting**. Man ser svårigheter i att ha tydliga frågeställningar som tar hänsyn till både lokala och regionala konsekvenser .

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund betonar att det är viktigt med rätt urval av frågor. Underlaget måste visa den komplexitet som ligger till grund för ett politiskt beslut, dvs hur andra av drabbas av beslutet att säga ja eller nej.

FiA-folkhögskolan i Angered anser att behovet av lokala folkomröstningar är mycket begränsat. Om det finns några områden där man anser att möjligheten skall finnas, ex.vis länstillhörighet, så skall inte kommunerna ha någon möjlighet att vägra. Åmåls kommun anser att i vissa frågor, t.ex. ändrade kommunindelningar, är lokala folkomröstningar ett "måste".

Hallstahammars kommun anser att det måste finnas vissa begränsningar när de lokala frågorna på ett negativt vis påverkar situationen/villkoren för andra delar i en region (t ex kommunala länsbyten).

Västra Götalands läns landsting påpekar att för en stor region som Västra Götalandsregionen kan det mycket väl komma ett folkinitiativ till folkomröstning som endast berör en viss geografisk del i regionen. Till detta bör också läggas att det ofta är svårt att få fram rättvisande svarsalternativ i en folkomröstningsfråga.

Uppsala läns landsting stödjer utredningens åsikt att ändrade regiongränser ska föregås av regionala rådgivande folkomröstningar. Däremot anser landstinget att folkomröstning enbart ska hållas i den direkt berörda delen av kommunen eller regionen. Fullmäktige har rollen som representativt organ för hela kommunen/regionen och kan förväntas ha en helhetssyn som gör att man kan bedöma effekterna av en utbrytning för övriga delar av det berörda området. Man bör vid värderingen av resultatet bl.a. titta på om valdeltagandenivåer och andra ska påverka värderingen.

Tveksamma eller negativa remissinstanser

Vilhelmina kommun tillstyrker inte förslaget. Man anser att det instrument som finns idag är tillräckligt. Fullmäktige måste ha rätten att bedöma om en fråga skall bli föremål för folkomröstning eller inte.

Malmö stad tror inte att ett ökat antal kommunala folkomröstningar skulle förbättra den svenska folkstyrelsen,

tvärtom finns stora risker som inte får underskattas. Dessutom finns nog effektivare vägar för att förbättra förutsättningarna för en deltagardemokrati på det kommunala planet.

Inte heller **Lycksele kommun** delar utredningens värdering om att ändra nu gällande krav för att fatta beslut i kommunfullmäktig om att genomföra folkomröstningar. Lycksele kommun förordar i stället en större öppenhet, innebärande möjlighet till större insyn för och dialog med allmänheten, innan avgörande beslut fattas.

Både **LO** och **Metall** är kritiska till utredningens förslag. Det är svårt att formulera tydliga ja- och nej-alternativ i en folkomröstning, frågorna är oftast mer komplicerade än så. Därför måste partierna bättre svara upp mot önskemål från medborgarna och heller inte smita från sitt ansvar genom att avgöra allt fler frågor i folkomröstningar.

Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund anser att det saknas en genomgång av problematiken vad gäller kritiken av varför lokala folkomröstningar inte genomförs. Förbundet anser att risken för servicedemokratin kan utbredas när förväntningar byggs upp kring frågan. I den representativa demokratin finns ett antal förtroendevalda som har åtagit sig ansvaret att ta ett helhetsansvar vilket kan försvaras med liggande förslag.

PRO anser att kommunala folkomröstningar ska genomföras endast i särskilda fall t ex när det gäller ny kommunindelning. Ofta återkommande kommunala folkomröstningar skulle med all sannolikhet leda till ett allt lägre valdeltagande. Det är också svårt att bryta ut en kommunal fråga från den kommunala helheten och skattefrågan.

Göteborgsregionens kommunalförbund anser att kommunala folkomröstningar inte är demokratiskt trovärdiga i sin nuvarande utformning. Om de ska finnas bör de förstärkas.

Stockholms Arbetarekommun anser att det naturligtvis finns positiva saker med att anordna folkomröstningar. Varje enskild medborgare får ett ansvar för att ta ställning i frågan. Det kan förväntas att kampanjerna inför folkomröstningarna ökar den politiska aktiviteten och tvingar fler att sätta sig in i den aktuella frågan. Den nya informationstekniken kan efterhand göra det mycket enkelt att anordna folkomröstningar och att skapa forum för att innan omröstningen debattera frågorna.

Arbetarekommunen menar dock att de klassiska invändningarna mot denna form av direktdemokrati finns kvar:

det är svårt att formulera frågorna till klara alternativ i en folkomröstning,

de röstande kan inte se hela bilden och de tvingas inte heller ta ansvar för effekter som omröstningens resultat kan ge (t.ex. i form av ökade kostnader eller andra konsekvenser)

deltagandet i folkomröstningen riskerar att bli lägre än i de allmänna valen. Var ligger då den högsta demokratiska legitimiteten - hos de som deltagit i folkomröstningen eller hos de parlamentariker som representerar hela befolkningen.

Enligt Arbetarekommunens mening kan det vara berättigat med lokala folkomröstningar i vissa stora frågor. Instrumentet bör dock begränsas till frågor som för mycket grundläggande frågor, av närmast konstitutionell karaktär där tydliga alternativ föreligger och där konsekvenserna av beslutet skall kunna överblickas av de deltagande.

Arne Magnusson har läst i SOU 1998:85 "Att rösta med händerna" där Björn Jerkert skrivit om folkomröstningar. Den är enligt Arne Magnusson trevlig och informerande men den minskar inte hans tveksamhet till beslutande folkomröstningar. Som sägs i DU så kan, i praktiken inte en representativ demokrati leva utan att det existerar partier eller valallianser som uppfattas som legitima i samband med val. Skall beslutande folkomröstningar införas skall det bara finnas en linje som kan besvaras med ja eller nej. Den bör gälla ett ämne som alla kan förstå. De kan gälla grundlagsfrågor, moralfrågor och övriga. Som exempel på frågor olämpliga för folkomröstning kan anföras EMU. Den vanlige medborgaren kan inte avgöra om det är för- delaktigt eller ej att omfattas av EMU när inte ekonomer av facket är ense. En kvalificerad beskrivning och analys av Schweiz folkstyre bör utföras för att se om delar kan användas i Sverige

Socialdemokraterna i Dalarna anser att folkomröstningsinstrumentet ska användas med måtta och respekt om legitimiteten ska bevaras. De politiskt förtroendevalda ska ta sitt ansvar och sitt mandat på allvar. De påpekar att möjligheten att ordna rådgivande eller beslutande folkomröstningar finns i dag. Fullmäktige bör även i fortsättningen ha rätt att besluta om att ordna folkomröstningar. De avvisar därför utredningens förslag till ändringar

Socialdemokraterna i Västerbotten tror inte att fler lokala folkomröstningar nödvändigtvis stärker demokratin. För det första är som utredningen konstaterat, den representativa demokratin grundbulten i den svenska folkstyrelsen. I folkomröstningar handlar det ofta om ja eller nej. Verkligheten är tyvärr inte så enkel. I det förenklade ja och nej röstandet kan det vara svårt att beskriva

alternativ och förutsättningar och göra en riktig bedömning av konsekvenserna. Risken är också stor att man får ett selektivt valdeltagande. De som är starkt för eller emot något röstar medan de som inte tycker frågan är så viktig avstår.

Om man till exempel skall rösta om ett infrastrukturprojekt som är en typisk fråga som brukar skapa debatt så deltar de som av någon anledning "drabbas" av projektet medan de som inte berörs är passiva. Gäller det ett infrastrukturprojekt kan det dessutom vara så att frågan är lika viktig för många människor som inte bor i kommunen, men inte tillfrågas i en lokal folkomröstning. Hur en järnväg dras kan till exempel vara viktigare för de som vill använda järnvägen för snabba transporter än för de som bor där järnvägen passerar. Det kan enligt partidistriktet också finnas en risk att man överlåter svåra beslut till en folkomröstning. Då blir det dessutom problem med det i utredningen framhållna ansvarsutkrävandet. Skall folket utkräva ansvar av sig själv?

Fullmäktiges roll

Remissvaren visar således att det finns röster både för och emot folkomröstningar. **Älmhults kommun** menar att folkomröstning ställs i relation till det förtroende väljarna har gett fullmäktige att besluta under mandatperioden. Kommunen menar att det finns en risk att låta populisterna agera i en enskild fråga. Det kan vara svårt att finna de frågeställningar som är särskilt lämpade att pröva i en folkomröstning. Lokala folkomröstningar kan dock vitalisera demokratin, särskilt i frågor som skär över partigränserna.

Åmåls kommun uttrycker stor tveksamhet inför frågan. Enligt kommunen föder ett beslutssystem med mycket inslag av folkomröstningar lätt en populistisk och mindre ansvarsfull politik.

Jönköpings kommun anser att om folkinitiativet skall finnas kvar som ett demokratiskt instrument måste initiativ om folkomröstning få mer genomslag i kommunfullmäktiges beslut. Kommunfullmäktige bör endast om starka skäl föreligger kunna vägra att ordna folkomröstning. Det bör då övervägas om antalet som krävs för att väcka ärendet i fullmäktige bör vara högre än 5 procent av antalet röstberättigade. Kommunen är dock tveksam när det gäller lokala folkomröstningar. Politiken är komplex och det föreligger svårigheter att utforma frågeställningarna för en folkomröstning. Många gånger är det fråga om prioriteringar mellan olika verksamheter.

Markaryds kommun anser att frågan berör kärnan i det kommunalpolitiska arbetet nämligen avvägningen mellan alla anspråk som förs fram. Många gånger är det lätt att engagera sig för en speciell fråga särskilt om den kan få hanteras utan sammanhang och bindningar till andra frågor. Inte sällan har propäer om lokala folkomröstningar berört just sådana frågor. Detta förhållande sätter fokus på det kommunpolitiska dilemmat; hur engagera kommunmedlemmar i det svåra och vanskliga arbetet med avvägnings- och fördelningsfrågorna? Om enstaka frågor tillåts behandlas utan sammanhang kan det leda till att ingen, eller i vart fall ett mycket begränsat antal, kan tänka sig ta det samlade ansvaret. Folkomröstningsfrågor måste ses och ges förutsättningar utifrån vad ovan sagts.

Sollentuna kommun ifrågasätter om utredningens förslag skulle medföra det goda som den förutspår. Kommunen befärar att man hamnar i en polarisering i en kommun eller kommundel när enstaka frågor rycks ur ett helhetsperspektiv och sätts under allmän omröstning. Att inte följa folkviljan blir i praktiken omöjligt, men kan i något läge kanske vara nödvändigt ur ett helhetsperspektiv.

Kommunen betonar att en folkvald politiker har ett formellt ansvar för sitt beslut. Detta ansvar kan inte läggas över på invånare som röstar i en enskild fråga. En ökad användning av folkomröstningar kan därför leda till att delar av den kommunala verksamheten styrs av minoritets- och särintressen. Vad som kan vara en mer framkomlig väg är mer dialog och lyhördhet till vad medborgarna tycker i olika frågor. Det betyder att folkvalda politiker har ett stort ansvar att föra ut viktiga frågor för diskussion och inflytande i lokalsamhället. I detta sammanhang kan den nya informationstekniken komma väl till pass.

Skellefteå kommun menar att frågan om kommunala folkomröstningar är komplicerad. Det är viktigt att medborgarna i en kommun kan uttala sin uppfattning i särskilda frågor. Samtidigt innebär lokala folkomröstningar bl a en ökad risk för att starka minoriteter påverkar den politiska processen i sin riktning. Alla frågor lämpar sig inte heller för folkomröstningar.

Kalmar läns landsting menar att rådgivande folkomröstningar kan vara ett instrument för medborgarna att påverka. Men att låta en minoritet i fullmäktige besluta om folkomröstning är inte önskvärt. Det kan leda till folkomröstningar av taktiska skäl och inte bara i stora viktiga frågor som berör medborgarna.

Umeå kommun menar att det redan finns möjlighet att genomföra lokala folkomröstningar. Att detta inte nyttjas i större

utsträckning beror knappast på regelsystemet,. Det torde snarare handla om att kommunerna inte har funnit detta som något konstruktivt och användbart system. En folkomröstning kräver väldigt tydliga alternativ och det kräver också en väldigt tydlig koppling till genomförande. Vad gäller frågan om enkel respektive kvalificerad majoritet anser Umeå kommun att principen skall vara en person – en röst, d v s att beslut skall fattas med enkel majoritet.

Lekebergs kommun anser att folkomröstningar, som beslutande organ, är ett alltför trubbigt instrument. Skulle det användas flitigt måste hela politiska systemet ifrågasättas. Då behövs inte politiker utan då räcker det med tjänstemän som verkställer vad som bestämts i folkomröstningen.

Kommunen väcker frågan om en majoritet är en majoritet. Sverige har inga bestämmelser om kvalificerad majoritet. Men detta bör kanske tas upp till diskussion om det skulle visa sig att en annan majoritetsdefinition skulle leda till en ökad kompromissvilja. Lekebergs kommun uppmanar kommunerna att söka andra vägar för att nå en fördjupad demokrati t.ex. genom förenklade rådgivande folkomröstningar (enkätundersökningar, e-mail), kommunfullmäktige beredningar i form av idéforum eller andra former av gruppdiskussioner .

Exempel på initiativ till folkomröstning som avlogs

Värmlands läns landsting redovisar ett exempel på initiativ till folkomröstning som avlogs av landstingsfullmäktige. Över 21 000 personer skrev på ett upprop med begäran om folkomröstning i en sjukvårdsfråga. När senare 3 000 av dessa undertecknare i direktadresserade brev bjöds in till samtal med företrädare för den politiska majoriteten hörsammades detta av något tiotal personer.

När fullmäktige senare prövade uppropet konstaterade man enhälligt att frågan var för komplicerad för att en folkomröstning skulle bli meningsfull. Man ansåg att det helt enkelt inte gick att formulera svarsalternativ som var realistiska och användbara. När kravet på omröstning avvisades upplevdes det säkert av många medborgare som en brist på lyhördhet hos en demokratisk institution. Landstinget anser att den problembild som utredningen målat upp därmed kan sägas ha bekräftats.

Landstinget avvisar dock inte utredningens förslag om att göra det svårare att avvisa krav på lokala folkomröstningar, men vill med detta exempel peka på nödvändigheten av att det måste gå att formulera klara svarsalternativ i en omröstning. En lokal

folkomröstning kan bara vara rådgivande. Om fullmäktige avvisar det segrande alternativet i en omröstning för att det inte anses vara "användbart" lär inte förtroendet öka hos medborgarna.

Skilda valdagar

Utredningens bedömning: Det starkaste argumentet för skilda valdagar har att göra med att valrörelser har en mobiliserande effekt på väljarna, och inte minst partiorganisationerna. Med långa mandatperioder riskerar verksamheten att tappa i tempo. I samband med riksdagsval ökar andelen som upplever sig som anhängare till ett parti jämfört med mellanvalen. Det finns även en risk att partiorganisationerna får en svacka på ett par år efter valet under en fyraårsperiod.

Det uppfordrande allvaret i våra parti- och valstudier gör att utredningen tilldelar detta argument en särskild tyngd. Utredningen menar att i det prekära läge som det svenska partisystemet nu befinner sig, finns det skäl att noggrant pröva flera vägar att stimulera partiarbetet och lokala politiska diskussioner. Skilda valdagar kan vara ett sätt att lösa problemet med långa mandatperioder. Men, och detta är viktigt, det är en stor utmaning för det lokala partiarbetet att på lång sikt utveckla de lokala valen på ett sådant sätt att särskilt de medborgare som känner starkt utanförskap finner valet meningsfullt.

Utredningens bedömning är att det sätt som medborgarnas egna valhandlingar har utvecklats kan sägas ha försvagat de argument som tidigare utredningar har anfört mot en sådan reform. Utredningen anser att väljarna förmår i ökad utsträckning urskilja det kommunala valet genom att splittra sina röster mellan riksdagslandstings- och kommunalvalen. Utredningen ser också att väljarna i ökad utsträckning röstar på partier som bara ställer upp i kommunala val.

Dessutom menar utredningen att kommunerna under de senaste årtiondena har blivit allt viktigare för medborgarna. Deras självständighet gentemot statsmakten har ökat i vissa bestämda avseenden. Allt detta gör att medborgaren har fått ett ökat intresse av att lösgöra kommunalvalet från rikspolitiken.

Med andra ord skulle skilda valdagar ytterligare betona ansvarsfunktionen i de allmänna valen. Väljarnas möjligheter att identifiera var de politiska frågorna behandlas och utkräva ansvar för politiken skulle underlättas. De kommunala och landstingskommunala frågorna skulle få en bättre chans än vad som nu är fallet att få genomslag i en valrörelse. Detta gäller i hög grad även beträffande de regionala utvecklingsfrågorna, och de förekommande valen till regionparlament. Skilda valdagar skulle kunna underlätta för väljarna att engagera sig i kommunala frågor.

Positiva bedömningar av skilda valdagar

32 remissinstanser delar helt utredningens bedömning i frågan. Hälften av dessa har ingen särskild synpunkt utöver utredningens bedömning. Det gäller följande instanser:

Centerpartiet

Götene kommun

Lunds kommun

Folkomröstningsgrupperna

Simrishamns kommun

Stockholms stad

Söderköpings kommun

Vilhelmina kommun

Danderyds kommun

Karlsborgs kommun

Munkedals kommun

Pajala kommun

Statskontoret

Svenljunga kommun

Ulricehamns kommun

Borgholms kommun ser positivt på skilda valdagar men finner det märkligt att kyrkovalet inte nämns med ett ord i utredningen. Särskilt eftersom samtliga riksdagspartier nu har beslutat ställa upp i kyrkovalet hösten 2001. Detta ger en utmärkt möjlighet att i framtiden synkronisera valet till riksdagen med valet till kyrkan och att vid annan tidpunkt ha val till kommuner, landsting och regionfullmäktigeförsamlingar

Falkenbergs kommun anser att Demokratiutredningen främst har redovisat argument för skilda valdagar och att det i och för sig knappast går att invända mot dessa. Det finns också starka argument mot detta, i första hand risken för ett minskat valdeltagande i kommunalvalet och därav följande lägre demokratisk legitimitet. Sammanvägt förordar kommunen dock skilda valdagar.

Hjo kommun är medveten om att det kan finnas vissa faror med skilda valdagar. Det som talar för skilda valdagar är bl.a. att ett

separat kommunalval ger bättre förutsättningar att lyfta de lokala valfrågorna i en valrörelse, att låta personvalet spela en större roll på den lokala nivån där personkännedomen är bättre. På det sättet blir det enklare att utkräva ansvar från kommunpolitikerna. Skilda valdagar kan vara ett nödvändigt grepp för att hålla den lokala demokratin levande.

Även om det finns vissa farhågor om att valdeltagandet kan minska samt att en viss valtrötthet kan uppstå tillstyrker **Norrköpings kommun** förslaget. Kommunen tror att skilda valdagar kan stärka intresset för de kommunala frågorna och den lokala politiken. Om skilda valdagar skall genomföras föreslår kommunen att kommunvalet äger rum jämna år då inte val till riksdag sker. En inte helt orimlig tanke skulle enligt kommunen kunna vara att kommunvalen ägde rum olika år i olika kommuner.

Även **Fagersta kommun** är inne på den tanken. Kommunen anser att det i frågan om skilda valdagar inte finns några övertygande bevis att det skulle ha odelat positiva (eller negativa) effekter på valdeltagandet. Så länge som man inte kan se avgörande skäl för en förändring bör den enligt kommunen inte göras. Om man trots allt skulle välja denna modell så skulle de värsta riskerna för att kommunalvalen blir ett "jätte-SIFO" över rikspartiernas popularitet kunna undvikas om kommunerna har olika valdagar enligt ett rullande schema.

Salems kommun delar utredningens syn på skilda valdagar. Om personval skall kunna slå igenom bredare är det en förutsättning att den lokala politiken synliggörs utan konkurrens från riksfrågorna. Att öka invandrares benägenhet att rösta i kommunal- och landstingsval är enligt kommunen en angelägen uppgift som kommunerna kan bidra till att lösa, men som främst bör åligga partierna.

Motala kommun pekar på att man har tidigare erfarenheter av lokala kommunala partier vilket stödjer utredningens syn på medborgarnas förmåga att skilja på rikspolitiska och lokalpolitiska frågor.

Nacka kommun pekar på att många ser skilda valdagar för riks- respektive kommunal- och landstingsval som en möjlighet att öka intresset för de lokala frågorna och samtidigt som en möjlighet att vända den utvecklingen som går mot ett lägre valdeltagande. Fyra år mellan allmänna val är en lång tid och att skilja valen åt skulle även ge partierna en stimulans i deras arbete. Nacka kommun tror inte att intresset skulle vara lägre för att rösta i kommun- och landstingsval vid en annan tidpunkt än för

riksdagsval. Det ankommer på de politiska organisationer att hålla uppe och väcka ett sådant intresse. Nacka kommun stödjer därför tanken på skilda valdagar

Nässjö kommun tror att skilda valdagar säkert kan hjälpa till att hålla de politiska frågorna vid liv på ett mer kontinuerligt sätt än vad som gäller idag. Kommunen ifrågasätter dock om ett särskilt valtillfälle för kommunalval skall behövas för att medborgaren skall känna engagemang de lokala frågorna. Det finns säkert anledning för de politiska partierna att se över möjligheterna till nya sätt att närma sig medborgarna inom alla åldersgrupper och väcka intresse för politiska frågor. Att på ett mer offensivt utåtriktat sätt söka nå olika grupper i samhället för ett engagemang i det demokratiska arbetet, ser kommunen som mer betydelsefullt långsiktigt, än att lägga ner ytterligare kraft och resurser på valgenomförande.

Tranås kommun anser att skilda valdagar kräver mycket arbete av lokala politiker men det ger också större möjlighet att lägga fokus på kommunala frågor. Det är en svår balansgång, men kommunen anser ändå att försök bör göras med separata kommunala valdagar.

Liknande synpunkter har **Faluns kommun** som menar att en valrörelse som i första hand rör de kommunala frågorna skulle öka kunskapen om vad kommunen gör, vilken ansvarsfördelning som finns inom kommunen och förhoppningsvis öka medborgarnas engagemang för de kommunala frågorna. Såväl sakfrågorna som personvalet skulle få större betydelse och medborgarna skulle komma närmare de politiska besluten. Skilda valdagar skulle ge små partier och lokala partier en chans att nå ut till medborgarna på ett bättre sätt. Samtidigt skulle det innebära en större belastning än idag för dessa partier, både ekonomiskt och personellt.

Marks kommun påpekar att skilda valdagar skulle innebära en stor omställning i det politiska arbetet. Den kommunala verksamheten och politiken skulle lyftas fram på ett särskilt sätt inför kommunalvalet. Politikerna skulle få svara för den politik de bedrivit och har för avsikt att bedriva. Rollen som kommunpolitiker skulle bli tydligare och maktskiften skulle ge tydligare resultat än med nuvarande samlade valdag. Valutslaget i kommunen skulle inte heller på samma sätt, som med nuvarande ordning, återspegla vad som händer i valrörelsen på riksnivån. Ett parti i en kommun skulle, med skilda valdagar, inte heller kunna ha framgång enbart genom att "åka snålskjuts" på partiets framgång i rikspolitiken. Detta parti skulle, med skilda valdagar, i stället få

profilera sig lokalt för att nå framgång. Personvalet skulle också få ökat genomslag.

Sollentuna kommun anser att skilda valdagar skulle bidra till ett ökat intresse för lokala och regionala frågor. Väljarna skulle därmed tydligare kunna påverka politiken på dessa arenor om debatten inte dränks av den rikspolitiska dagordningen.

Ett annat argument för skilda valdagar är att de fyraåriga valperioderna gör att det för många unga kan dröja länge tills de får rösta första gången. Att få ungdomar att aktivt ta del i den representativa demokratin är kanske det allra viktigaste för demokratins hållbarhet.

Umeå kommun tror också att skilda valdagar skulle kunna göra att fokuseringen och intresset för de lokala frågorna höjs. Detta skulle troligen ha en vitaliserande effekt och underlätta för medborgarna att utkräva ansvar för politiken.

Jönköpings läns landsting anser att införandet av skilda valdagar måste åtföljas av konkreta åtgärder så att medborgarnas delaktighet i politiken blir tydligare och inte enbart begränsas till ännu ett tillfälle att besöka vallokalen.

FiA-folkhögskolan i Angered förordar skilda valdagar enbart under förutsättningen att man kan hålla rikspolitiken utanför de kommunala valen. Endast om det verkligen blir lokala frågor som diskuteras så kan skilda valdagar ha något värde. En valreform kan inte lösa partiorganisationernas problem med väljarkontakter. Det måste ske genom en utveckling av partiarbetet i övrigt.

Västerås folkhögskola påpekar att det är de nära frågorna som är de mest intressanta t ex skola äldrevård och sjukvård och de göms/glöms undan i valdebatten. Om politiken på ett bättre sätt bryts ned till en nivå där vi alla känner oss hemma, så kommer fler att delta i debatten. Ett argument är också att självständigheten hos kommunerna kan öka

Centerns Ungdomsförbund tror att skilda valdagar kan vara ett sätt att öka fokus på de lokala och regionala frågorna. Det skulle i praktiken innebära att man har val vartannat år, skiftande mellan riksdagsval respektive kommun- och landstings- / regionval. Det skulle också få effekten att olika politiska frågor diskuterades mer löpande och kontinuerligt. Ur ett ungdomsperspektiv kan man också se att det inte skulle dröja så länge från det att man fyllt 18 år till dess att man får rösta för första gången.

Centerpartiet i Västmanland har i många år propagerat för införande av skilda valdagar. De tror att de kommunala frågorna framför allt skulle vinna på ett sådant system. Även om försök i

några andra stater har visat på motsatsen så tror de på att de lokala .frågorna har större möjlighet att intressera medborgarna om konkurrensen från det nationella valet försvinner. De tycker också att man bör se över om den majoritet som väljs skall ta över 1 november, valåret, istället för 1 januari, året efter valåret.

Miljöpartiet De Gröna delar utredningens bedömning att skilda valdagar (för kommun- och riksdagsval) kan ha en mobiliserande effekt på väljarna, och inte minst på partiorganisationerna. Genom de långa mandatperioderna riskerar verksamheten att tappa tempo. Skilda valdagar betonar ansvarsfunktionen i de allmänna valen och ger väljarna möjligheter att identifiera var de politiska frågorna behandlas. Ansvarsutkrävandet underlättas. Skilda valdagar skulle kunna underlätta för väljarna att engagera sig i kommunala frågor.

Arne Magnusson anser att för närvarande styr riksvalet allt för mycket kommunalvalet. Han anser att det vore bättre om kommunalvalet kommer mellan riksvalet, och kanske bäst med skilda valdagar för skilda kommuner. Partiorganisationer och medier skulle därmed hindras dominera valrörelserna.. Mångfalden ökar. Lokala opinioner kommer att få ökat genomslag. Verksamheten tappar tempo med långa mandatperioder. En reform skulle stärka den kommunala demokratin, få människor intresserade av politik och av att delta aktivt i de politiska partierna som för närvarande i hög grad tappar medlemmar.

Negativa bedömningar av skilda valdagar

Följande remissinstanser uttrycker en negativ bedömning utan någon särskild motivering:

Mora kommun

Oskarshamns kommun

Skellefteå kommun

Örnsköldsviks kommun

Lägre valdeltagande och nordiska erfarenheter

Arvika , Hällefors, Upplands-Bro kommuner och Örebro läns landsting anser att argumenten för skilda valdagar inte är trovärdiga, särskilt inte som våra grannländer med skilda valdagar redovisar sjunkande väljarsiffror.

Enligt **Täby kommun** tyder de flesta erfarenheter av skilda valdagar på att det ger ett lägre valdeltagande i de kommunala valen. I t.ex. Finland, där man idag har skilda valdagar, brukar valdeltagandet till de kommunala valen vara förhållandevis lågt och har visat en fortsatt sjunkande tendens. Man har därför börjat diskutera en övergång till gemensam valdag för riksdagsval och kommunalval, som man har i Sverige, för att därigenom försöka öka valdeltagandet. Valtrötthet på grund av för många olika val och alltför få frågor av större partiskiljande karaktär antas vara de främsta orsakerna till de sjunkande röstsiffrorna.

Enligt **Kiruna kommun** visar erfarenheterna från skilda valdagar, dels i Sverige före 1970, dels i de nordiska grannländer som har skilda valdagar att valdeltagandet är betydligt lägre än med sammanhållna valdag. Enligt kommunen finns det dessutom inga säkra belägg för att intresset och fokuseringen kring de kommunala frågorna skulle öka. Tvärtom visar de senaste årens utveckling att fler och fler väljare delar sina röster i de olika valen inom ramen för den sammanhållna valdagen. Erfarenhetsmässigt får rikspolitiken ett stort genomslag i de kommunala valen. Kommunen anser att det skapar en större tydlighet för väljarna när de har möjlighet att följa partiets hållning lokalt och centralt.

Även **Örebro läns landsting** menar att väljarna har större möjligheter att samtidigt följa de olika partiernas uppfattning centralt och lokalt. Landstingsstyrelsen är också tveksam till om skilda valdagar skulle öka intresset och fokuseringen av de kommunala och landstingskommunala frågorna.

Enligt **Upplands Bro kommun** tycks paradoxalt nog skilda valdagar inte leda till att väljaren i större utsträckning röstar utifrån partiernas lokala program och uppnådda resultat. Istället får särskilda kommunalval karaktären av opinionsundersökningar om regeringens popularitet. Den gemensamma valdagen har istället fördelen av möjligheten till röstsplittning. Väljaren kan markera sitt stöd för eller sin protest mot den förda politiken i något av valen och samtidigt stödja det parti man ideologiskt sympatiserar med i övriga val. Denna möjlighet utnyttjas av allt fler.

Malmö stad anser att skilda valdagar kan vara ett sätt att lösa problemet med långa mandatperioder. Kommunen delar uppfattningen att de fyraåriga mandatperioderna försvårat för partierna. Vid en sammanvägd bedömning anser dock kommunen att skilda valdagar skulle leda till ett kraftigt minskat valdeltagande, särskilt i de områden och bland de grupper som redan idag har ett lågt valdeltagande. Förslaget avvisas därför av demokratiska skäl.

Vingåkers kommun avvisar förslaget om skilda valdagar för kommun- respektive riksdagsvalet eftersom det är stor risk att det istället kan få motsatt effekt, dvs ge ett minskat valdeltagande. Kommunen anser istället möjligheterna att rösta med röstmottagning på fler platser än vad som sker i dag bör öka. Möjligheterna att rösta på Posten får inte försämrats med hänvisning till pågående nedläggningar av postkontor i landet.

Österåkers kommun avvisar förslaget med motiveringen att varje val kräver mycket partiarbete, som både är tidskrävande och kostsamt. För småpartierna skulle ytterligare ett val utöver de nuvarande tre (kyrkovalet, EU-valet och riks-landstingskommunalvalen) innebära en alltför stor belastning. Risken finns att valdeltagandet sjunker om valen kommer alltför ofta.

Västerbottens läns landsting menar att allmänna val har en mobiliserande inverkan, vilket också engagerar befolkningen mer. Det är ett argument för att genom skilda valdagar tydliggöra landstingsvalet. Å andra sidan visar undersökningar att skilda valdagar tenderar att minska valdeltagandet i kommunalvalen. Dessutom kan det finnas anledning att befara att valdeltagandet i stort, dvs det totala valdeltagandet i EU- val, riksdags-, landstings- och kommunalval medför en "valtrötthet". Argumentet att regionala och kommunala frågor bättre tydliggörs skall således vägas mot risken för ett lägre valdeltagande med skilda valdagar. Landstinget anser att de regionala frågornas genomslag, profil och uppmärksamhet kan åstadkommas på andra sätt än att splittra valdagarna och avvisar därmed förslaget om skilda valdagar.

LO och **Metall** är kritiska till kommitténs förslag om införande av skilda valdagar. Det finns egentligen ingenting annat än förhoppningar som talar för att det skulle kunna öka valdeltagandet. Detta underströks nyligen med kraft av det rekordlåga valdeltagandet i det finska kommunalvalet. Bara 56 procent fann det mödan värt att gå till vallokalerna i det kommunalval som genomfördes under oktober 2000. Det finns enligt LO i princip inte ett enda exempel där en sådan reform visat sig öka valdeltagandet. Snarare visar studier precis motsatsen. Även om kommittén faktiskt erkänner detta faktum gör man ingen egentlig analys av dessa vederhäftiga fakta. Istället ställer man förhoppningar till de lokala partiapparaterna som man tidigare hävdade befinner sig i kris. Enligt LO finns risken för att det blir en kraftig ökning av missnöjespartier.

Övergången till fyraåriga mandatperioder har enligt **Metalls** mening påverkat den politiska temperaturen negativt. Det är ett

faktum, som kommittén mycket riktigt påpekar, att valrörelserna ökar det politiska intresset. Det är också en följd av medias bevakning av rikspolitiken. Enligt Metall tål valsyste­met inte ständiga förändringar. Det är oändligt svårt att återställa en förändring. Därför bör förslaget om skilda valdagar med kraft avvisas. Metall ser däremot gärna en utredning som koncentrerar sig kring hur mandat­längden påverkar valdeltagandet.

Svenska Kommunalarbetsförbundet är också kritiskt mot förslaget, även om man erkänner att särskilt mobiliseringsargumentet har en viss betydelse. Förbundet anser ändå att argumenten mot att skilja valdagarna åt väger tyngre. Framför allt skulle det innebära en stor risk för minskat valdeltagande i kommunalvalen, vilket erfarenheterna från de nordiska grannländerna visar.

Socialdemokraterna i Västerbottens län anser att valdagarna inte skall skiljas åt. Det är enligt distriktsstyrelsens uppfattning stor risk att kommunvalen blir en form av opinionsmätning för partiernas ställning i riket. Det skulle innebära val vartannat år. Till detta skall läggas EU-parlamentsval och kyrkoval. Dessutom skall det kanske också genomföras någon folkomröstning. En valrörelse kräver tid, kraft och framför allt ekonomiska resurser av partierna. Särskilt på den lokala nivån saknas många gånger resurser, särskilt ekonomiska att genomföra välorganiserade valkampanjer. Med fyra val under en fyraårsperiod är risken uppenbar att partierna reduceras till kampanjorganisationer. Då finns inte möjlighet att genomföra den nödvändiga vitaliseringen av partiarbetet som utredningen mycket riktigt efterfrågar.

Enligt partidistriktet visar de attacker som nu pågår mot det statliga kostnads- och inkomstutjämnings­systemet allt tydligare hur kommunernas möjlighet att driva sin politik beror på den sittande regeringens vilja och ambitioner på detta område. Det finns alltså en tydlig koppling mellan rikspolitik och lokalpolitik.

Det viktigaste argumentet mot skilda valdagar är dock den uppenbara risken för lågt valdeltagande. Erfarenheterna från andra länder pekar på lägre valdeltagande vid skilda valdagar. Eftersom ett högt valdeltagande är det som, vilket utredningen också påtalar, legitimerar den representativa demokratin, finns risken att ett system med skilda valdagar snarare försvagar än stärker deltagandet och demokratin.

Socialdemokrater i Jönköpings län är också avvisande till förslaget om skilda valdagar. De tror inte att förslaget leder till högre valdeltagande. Delaktighet, inflytande och medvetenhet bör

uppnås med andra mer lokala och medborgarnära åtgärder. Arbetet med att få fler engagerade i det politiska samtalet och politiskt arbete måste prioriteras. De erfarenheter som finns av skilda valdagar både från Sverige före 1970 och i våra nordiska I grannländer, nu senast i Finland, visar att valdeltagandet är betydligt lägre än med I sammanhållen valdag. Det finns dessutom inga säkra belägg för att intresset och fokuseringen i kring de kommunala frågorna skulle öka. Tvärtom visar de senaste årens utveckling att allt fler väljare delar sina röster i de olika valen inom ramen för den sammanhållna valdagen. !

Enligt **Socialdemokraterna i Borås** är fördelen med skilda valdagar, när det gäller kommun- och riksdagsval, att detta har en mobiliserande effekt på partiorganisationer och väljare och att detta ökar tempot hos de olika organisationerna. Det betyder en ökad "nerv" i den politiska debatten. Den fördelen uppväger dock inte nackdelarna. Gemensam valdag ökar valdeltagandet framför allt i det kommunala valet. Den skapar också ett starkare samband mellan den nationella och kommunala ! nivån i politiken. Ett lägre valdeltagande i det kommunala valet drabbar just de som har störst behov av det demokratiska stödet.

Bohusläns Socialdemokratiska Partidistrikt har funnit att flertalet argument talar för sammanhållna valdagar och säger därför nej till utredningens förslag till skilda valdagar .

Socialdemokraterna i Dalarna avvisar bestämt förslaget på skilda valdagar. Det finns inget vetenskapligt belägg för att skilda valdagar skulle öka valdeltagandet, snarare är det så i grannländerna att valdeltagandet i kommunalvalen tenderar att bli mycket lågt. Ett viktigt motiv till att behålla gemensam valdag är att det finns ett beroendeförhållande mellan stat och kommun. Partidistriktet tror att en nationellt sammanhållen politik är till gagn för medborgarna och samhällsutvecklingen i hela landet. 1999 års författningsutredning har till uppgift att analysera frågan och föreslå eventuella förändringar. Partidistriktets uppfattning är att inget ställningstagande för skilda valdagar ska föregå författningsutredningens slutbetänkande. De ser det som ytterst viktigt att också öka intresset hos medborgarna för de val som sker till Europaparlamentet varför även det valet borde ske samtidigt som de övriga valen. De inser dock problemen med en sådan samordning med de nuvarande mandatperiodernas olika längd och behovet av samordning med övriga Europa.

Stockholms Arbetarekommun betonar att socialdemokratin länge har varit motståndare till skilda valdagar för riksdagsval

respektive landstings- och kommunval. Huvudargumentet har varit det s.k. kommunala sambandet, dvs. att väljarna samlat måste få ta ställning till en politisk inriktning, oavsett på vilken administrativ nivå det konkreta ansvaret för olika verksamheter ligger. Det finns risk för ökad otydlighet i ansvarsutkrävandet om ett allmänt val hålles där väljarna skall utvärdera vissa delar av politiken och den offentliga verksamheten. I praktiken har det också funnits ett annat starkt argument för s att gå emot skilda valdagar; vi vet att valdeltagandet förmodligen blir lägre i ett sådant system, vilket i normalfallet gynnar de borgerliga partierna.

I Demokratiutredningens betänkande föreslås trots detta att ett system med skilda valdagar införs. Argumenten för detta är främst två:

- dels för att skapa ett större intresse för de regionala och lokala frågorna som idag ofta hamnar i skymundan av rikspolitiken i valrörelserna.
- dels för att det är alltför sällan att ha val vart fjärde år. Den politiska aktiviteten sjunker rejält mellan valrörelserna och de politiska partierna "behöver" en valrörelse vartannat år för att hålla sin organisation igång.

Enligt Arbetarekommunen kan man också fundera på frågan utifrån andra demokratiska utgångspunkter. Röstsplittringen ökar mellan varje val, dvs. att fler och fler utnyttjar möjligheten att rösta på olika partier i de olika valen. Det är enligt Arbetarkommunen med största säkerhet ett uttryck för den allmänna tendensen mot mindre acceptans av helhetslösningar och mer av individuella uppfattningar i enskilda sakfrågor. Detta fenomen kan uppfattas som ett problem av partierna, men kan också ses som en positiv effekt av en ökad medvetenhet hos väljarna. Kanske talar den ökande röstsplittringen för skilda valdagar? Sammantaget gör dock arbetarekommunens styrelse bedömningen att den sammanhållna valdagen bör bibehållas.

Skilda valdagar leder inte till större engagemang

Norsjö och **Bräcke kommuner** anser att skilda valdagar blir en kostsam reform som inte kommer att leda till större engagemang.

Bräcke och **Vetlanda kommuner** anser att utrymmet för de kommunala frågorna kan de politiska partierna skapa på annat sätt,

bland annat genom att "öppna" diskussionsarenan och inte "stänga in sig i de politiska organisationerna

Lycksele kommun anser att man i första hand bör prioritera andra vägar för att stimulera partiarbetet och lokala politiska diskussioner snarare än att diskutera om skilda valdagar vid riksdags- och kommunalval.

Nynäshamns kommun tror att huvudargumentet att "den eviga valrörelsen" skulle få folk att bli mer intresserade kanske gäller till en början, men att de förmodligen skulle tröttna efter ett tag. Det kan vara svårt att hitta motivationen att gå och rösta om man vet att det ändå snart är val igen. För de små partierna är skilda valdagar ett dilemma. Det är ofta lättare för dem att profilera sig lokalt, men det innebär också väldigt mycket arbete för ett litet parti att ständigt bedriva valrörelse.

Uppsala läns landsting gör en liknande bedömning. Risken finns att väljarna blir ännu mer ointresserade av val, om man inom loppet av fyra år förväntas delta i minst tre val – riksdagen, kommuner/landsting resp. EU. Resonemanget att skilda valdagar har en "mobiliserande effekt" på partiorganisationerna kan enligt landstinget snarare uppfattas som en risk att partierna förvandlas till att enbart vara valmaskiner. Så fort ett val är avklarat är det dags att börja med nästa. De mindre partierna skulle också få problem att driva täta valrörelser.

För att landstingsvalet inte ska bli anonymt anser Västmanland läns landsting att det kontinuerliga politiska samtalet under mandatperioden är viktigare än att ha skilda valdagar. Det gäller därför att hitta nya former för dialog och särskilda insatser för ömsesidig förståelse, deltagande och inflytande utifrån människors behov och förutsättningar. Europeiska erfarenheter visar att valdeltagandet i kommun- och regionval sjunker dramatiskt när valen hålls vid annan tidpunkt än de nationella valen. Ofta återkommande val kan riskera uttunning av det politiska samtalet

Även **Socialdemokratiska kvinnoförbundet** anser att skilda valdagar skulle innebära att partiernas medlemmar, istället för att föra en framåtsyftande dialog med medborgarna, får inrikta sitt arbete på att genomföra valrörelser i mycket större omfattning än i dag. Förbundet är därför mycket tveksamma till om detta skulle höja valdeltagandet. tvärtom tror man att medborgarna skulle bli "rösttrötta".

Finspångs och **Landskrona kommuner** anser att en sammanhållen valdag är att föredra. Enligt Landskrona får rikspolitiken ett stort genomslag och gynnar ett högt valdeltagande i de kommunala valen. Detta skapar en tydlighet för väljarna när de har möjlighet att följa partiernas hållning lokalt och centralt.

Arvika kommun framhåller att en gemensam valdag skapar ett starkare samband mellan kommun- och riksdagsvalen vilket gynnar valdeltagandet. **Gnosjö kommun** är tveksam till införande av skilda valdagar. Kommunen tror att det skulle vara svårt att engagera för skilda valdagar och istället är det så att rikspolitiken är en viktig dragmotor i de lokala valrörelserna.

Melleruds kommun tror att ett separat kommunalval skulle upplevas som en "halvtidsavstämning" för den sittande regeringen. Divergerande valresultat skulle därmed upplevas som störande, eftersom det ändå är den valda riksdagsmajoriteten som styr. Det blir svårt att se vem som tar ansvar för helheten. Kommunen tror också att det är svårt att uppamma medborgarnas engagemang för en valrörelse vartannat år. Skilda valdagar skulle vidare medföra ökad belastning på kommunerna, eftersom det är kommunerna som finansierar och administrerar valen. Ett genomförande av förslaget kräver enligt kommunen full kompensation från staten.

Länsstyrelsen i Skåne län påpekar att om skilda valdagar införs blir det nödvändigt för den regionala valmyndigheten att organisera en permanent valorganisation.

Norrbottnens läns landsting anser att de politiska frågorna på olika nivåer hänger ihop såväl i synen på inriktning som på resurser. Skilda valdagar skulle leda till att helhetsbilden blir otydligare. Detta skulle i sin tur leda till lägre valdeltagande och därmed till att det blir en liten del av befolkningen som avgör sammansättningen, och därmed politiken, i landstingsfullmäktige.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund pekar å ena sidan på att det finns ett behov att valen till kommunala församlingar blir bättre lokalt förankrade. Vilken inverkan det har på valdeltagandet är inte lätt att säga. Det finns forskning som pekar i båda riktningarna, ökad respektive minskad valaktivitet. För partierna innebär en tydligare profilerad lokal/regional valrörelse en tydligare fokusering på de lokala frågorna. Å andra sidan kan en särskild valdag menligt inverka på väljarnas förståelse av sambandet mellan de olika nivåerna: stat/region/kommun/(kommundel).

Dessutom kan ett mellanval ändå dras in i rikspolitiken och fungera som en opinionsyttring för den centralt förda politiken.

Detta kan möjligen undvikas genom att införa ett rullande valsysteem där lokala/regionala val förekommer under hela valperioden. Därigenom skulle risken för smitta på den centrala nivån minska. Det skulle i sin tur dock kunna innebära problem för kommunal samordning, val till kommunförbund etc. och därmed skapa en icke önskvärd ryckighet. Med hänvisning till det starka samband som finns mellan de olika nivåerna avvisar förbundet förslaget om särskilda valdagar för kommuner och landsting.

Motiven för den gemensamma valdagen är enligt **PRO** alltför aktuella. De kommunala frågorna kan inte ses isolerade från rikspolitiken och numera heller inte från EU-politiken. Tidigare erfarenheter från skilda valdagar är att de rikspolitiska frågorna kom att dominera debatten även inför kommunalvalen.

Tveksamma remissinstanser

Flera kommuner tar inte ställning för eller emot skilda valdagar eller att man inte har uppnått enighet. Man redovisar de kända argumenten för och emot. Det gäller **Jönköpings, Västerviks,** och **Åmåls kommuner** samt **Västerås stad, Östergötlands läns landsting** och **SEKO**

Skolledarna tar inte ställning till hur många allmänna val vårt land skall ha och därmed till frågan om skilda valdagar. Man pekar dock på de positiva möjligheter för skolan och dess undervisning som aktiviteter i anslutning till de allmänna valen ger.

Fortsatt utredning

Flera instanser anser att frågan om bl.a. skilda valdagar bör utredas vidare. Det gäller **Arboga, Härnösands, Ljusdals, Sundsvalls, Sölvesborgs** och **Trollhättans kommuner, Jönköpings läns landsting, Svenska Baptistsamfundet** och **Studieförbundet Vuxenskolan**.

Domstolsverket har inget att invända emot vad som anförs om skilda valdagar.. Verket anser dock att frågan bör bli föremål för en utförligare analys innan ställning tas till om det finns skäl att gå vidare med förslaget. Det har enligt Domstolsverkets mening inte entydigt framkommit att skilda valdagar skulle ha en mobiliserande effekt på väljarna och därvid öka valdeltagandet.

Stockholms län landsting och **Bergs kommun** hänvisar till att en statlig utredning (Ulf Lönnqvists författningsutredning) redan i

våras fick uppdraget att se närmare på förutsättningarna för skilda valdagar .

För att höja intresset och engagemanget för det nordiska samarbetet föreslår **Föreningen Norden** att direkta val till Nordiska rådet blir föremål för utredning. För att valdeltagandet ska bli tillräckligt högt kan valet hållas tillsammans med kommunalvalet.

Enligt Föreningen Norden kan det låga valdeltagandet i EU-valen sannolikt höjas om man ordnar valet samtidigt som riksdagsvalet. Europavalet sker avlägset. Val vartannat år skulle sannolikt höja siffrorna för valdeltagandet. Föreningen Norden efterlyser därför en utförligare utredning kring rösträtten. Idag är det medborgarskapet som avgör var nordiska medborgare, bosatta i ett land och medborgare i ett annat, ska rösta i riksdagsval eller presidentval.

En nordisk utredning om demokratin är enligt Föreningen Norden därför befogad. En sådan utredning bör initieras av Nordiska rådet. Även Föreningen Norden kan spela en viktig roll och aktivt delta i utredningen.

En nordisk demokratiutredning kunde undersöka exempelvis:

- valdeltagandet i de nordiska länderna,
- intresset för och synpunkter på direkta val till Nordiska rådet,
- rösträtten i de nordiska länderna,
- engagemanget i folkrörelser i de nordiska länderna,
- medlemsaktiviteterna i de nordiska länderna,
- jämlikheten mellan personer med olika etnisk, ekonomisk, social mm bakgrund samt kön och ålder i de nordiska länderna.

Avslutningsvis anför **Umeå universitet** att frågan om skilda valdagar länge har varit en stridsfråga mellan Socialdemokraterna och de borgerliga partierna. Eftersom flera av s-ledamöterna i ett särskilt yttrande avvisar förslaget förväntar sig universitet knappast att det kommer något sådant förslag inom de närmaste åren. Universitetets nöjer sig med att konstatera att utredningen i sak inte har tillfört något nytt argument eller någon ny forskning som kan förväntas bidra till att de politiska partierna i denna fråga når ett samförstånd.

Kommunala extraval

Götene kommun anser att extraval bör kunna utlysas även på kommunal nivå när det uppstår ett läge där demokratin annars skulle vara förlamad.

Gnosjö kommun är tveksam till införande av kommunala extraval.

Jönköpings kommun är tveksam till om extraval till kommunfullmäktige är ett bra instrument för att skapa bredare politiska majoriteter i händelse av oklara majoritetsförhållanden. Att använda sådana förhållanden som argument för extraval kan verka splittrande för politiska majoritetsförhållanden och kan medföra att partier inte tar ett mera långsiktigt ansvar.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund betonar att kommunerna inte i första hand är uttryck för en parlamentarism (enligt ordboken: Statskick där en vald folkrepresentation har ett avgörande inflytande på regeringsmakten så att regeringen i princip måste ha majoritet i folkrepresentationen för att kunna fungera väl.) Förbundet anser dock att med viss restriktivitet bör kommunala nyval kunna genomföras. Formerna och förutsättningarna för sådana extraval bör utredas vidare.

Även **Härnösands** och **Trollhättans kommuner** och Jönköpings läns landsting anser att frågan bör bli föremål för en bredare diskussion och analys innan något ställningstagande kan göras om nyval/extraval på kommunal och landstingskommunal nivå.

Även **Västra Götalandsregionen** anser att frågan om möjligheten till kommunala extraval behöver ytterligare belysning innan ett slutligt ställningstagande görs.

Medborgarna har valt politiska representanter för en fyraårsperiod, representanter som har ansvar för att fullfölja det uppdrag medborgarna har givit dem för hela perioden.

- Ett instrument med kommunala extraval kan lösa kniviga situationer där politiken riskerar att bli handlingsförlamad under en längre tid.
- Det är märkligt om extraval skall kunna hållas till riksdagen men inte till kommunala församlingar.

Västra Götalandsregionen lyfter också fram frågan om ett kommunalt organ med enkel majoritet skall kunna utlysa extraval eller om någon form av kvalificerad majoritet bör användas för att inte extravalet skall kunna missbrukas.

Länsstyrelsen i Skåne län påpekar att en permanent organisation lär bli nödvändig om det införs ett kommunalt extravalinstitut. Detta innebär kostnadseffekter som inte alltid beaktats i den allmänna debatten.

Göteborgsregionens Kommunalförbund påpekar att en fråga för att skapa ett ökat lokalt engagemang är frågan om lokal parlamentarism, ett begrepp som betyder att de politiska styrelserna är beroende av majoritetsförhållandena i fullmäktige. Om detta infördes skulle det stärka möjligheterna till ansvarsutkrävande i det lokala politiska systemet. Förslaget saknas dock i utredningen.

Kommunalförbundet hänvisar till utredningens ställningstagande för möjligheten att hålla kommunala extraval. Något som förutsätts fungera bra är mekanismer för "regeringsbildning" och hanterande av "regeringskriser". Men dessa parlamentariska inslag bör enligt Kommunalförbundet inkludera ett upplösninginstitut, som innebär att det går att upplösa den parlamentariska församlingen och utlysa nyval. Förbundet är förvånat att parlamentarism, som brukar betraktas som en självklarhet i rikets styrelse, ses som en så främmande fågel i lokalstyrelsen i Sverige. Eftersom partierna på egen hand har konstruerat ett parlamentarismliknande system i kommunerna, dock utan tillgång till de formella institutioner som kunde reglera detta, blir utfallet ofta en förskräcklig, politisk röra.

Personval

Remissinstanser som är positiva till personval

Centerpartiets Riksorganisation pekar på utvärderingen av 1998 års val att personvalsreformen bidragit till att öka deltagandet i valkampanjer av människor som annars inte är politiskt aktiva och att det var svårt att i större städer få genomslag för personröster. Sollentuna kommun pekar på att personvalet har haft positiva effekter för medborgare med utländsk bakgrund. Centern anser att personvalsreformen bör fortsätta att utvecklas, bl.a. genom mer likvärdiga villkor för kandidaterna, och genom likställd avdragsrätt för kampanjkostnader. På sikt bör utvecklingen leda till att spärrarna helt tas bort.

Folkpartiet i Göteborg anser att utredningen avhandlar frågan om personval på ett något överslätande sätt och hänvisar till svårigheterna att väcka intresse bland väljarna. De menar tvärtom att personvalet kan vitalisera politiken genom att erbjuda en möjlighet för väljaren att ta fasta på en enskild människas egenskaper och förmåga istället för att hänvisas till partiapparaternas i huvudsak dolda nomineringsprocesser. För att ytterligare förstärka väljarnas intresse och inflytande vill Folkpartiet i Göteborg avskaffa den spärregel som idag begränsar personvalskandidaternas valbarhet.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund menar att personvalet är en kompromiss mellan partiernas centrala roll och de enskilda kandidaternas utrymme för politiskt arbete. Förbundet tror att det är bra att kandidaterna på ett bättre sätt blir partiernas företrädare och att fler än rikskändisar och partiledare talar för partierna. Samtidigt får inte den stabila partistrukturen hotas. Kontrakt mellan kandidat och parti är ett arbetssätt som används och som kan ge förutsättningar att kombinera det bästa med de olika systemen; politisk stabilitet och ett starkare band mellan väljare och valda.

Enligt **Moderata Ungdomsförbundet** påminner betänkandet ständigt sina läsare om det sjunkande förtroendet för politikerna hos medborgarna. En av orsakerna till det är politikernas recept på handlingskraft som oftast går ut på att göra förändringar i servicedemokratin. Men det beror också på att det genom den

partipolitiska traditionen är svårt att utkräva personligt ansvar från sina representanter. Därför är det viktigt att personvalsfunktionen utvecklas ytterligare.

Härnösands kommun är enig om att personval kommer medborgarna till godo genom att den enskilde politikern blir mer synlig i valrörelsen. Men man tror att det är svårt att bryta partiernas traditioner i nomineringsarbetet. Kommunen anser att traditionerna i Finland med kandidaterna i alfabetisk ordning på valsedeln samt krav på att väljaren kryssar för en av dem är värt att följa.

Nynäshamns kommun anser att ett större inslag av personval kan vara ett sätt att underlätta ansvarsutkrävandet för medborgare och ett sätt att öka förtroendet för politiker. Den politiker som har blivit inröstad via personval kan känna större lyhörddhet gentemot sina väljare, än den som har blivit utsedd av sitt parti.

Östergötlands läns landsting och **Uppsala läns landsting** anser att personvalsystemet bör få leva vidare och utvecklas som ett inslag i försöken att stärka demokratin. Uppsala läns landsting anser att systemet behöver utvecklas mer. Det krävs en tydlighet i valinformationen för att systemet ska få önskat genomslag och för att oönskade valtekniska effekter inte ska uppstå. Det finns t ex problem med effekterna av personval i små valkretsar, där mycket små grupper kan få stort genomslag med sina röster.

Nynäshamns kommun påpekar att det finns en risk både för populism och medialisering av politiken, som kanske inte gagnar demokratin på sikt. Partierna i kommunen är oeniga om i vilken utsträckning personvalet ska användas. De flesta anser att personvalet bör kunna utvecklas inom de former det har idag, om samtliga partier tar det på större allvar. Det måste vara den politiska ideologin som är fundamentet för vem man vill rösta på, inte vad en enskild politiker tycker i en valrörelse.

Åmåls kommun uppfattar inte personval i första hand som en fråga om ansvarsutkrävande. Personval innebär att väljarna kan göra tydliga markeringar, vilket är en demokratisk fördel. Samtidigt ger personvalet en slags varudeklaration av den aktuella kandidaten och kan därigenom ge värdefull information tillbaka till det egna partiet.

Remissinstanser som är negativa eller tveksamma

PRO anser när det gäller personval att risken är uppenbar att kandidaternas tillgång till pengar i valrörelsen, trots alla

förnekanden, kommer att spela en allt större roll. Politiken blir smutsigare! Det är också för enkelt att påstå att ansvarsutkrävandet blir tydligare genom personval. När partierna står för listornas utformning innebär det en markering av partiernas ansvar inför väljarna. Det är partierna som står till svars rör utfärdade löften och för den politik som förts inte enbart under den senaste valperioden utan i frågor vars beslut ligger långt tillbaka i tiden och som påverkar utvecklingen under många år framöver. Som exempel kan nämnas pensionsfrågan och energipolitiken. Politiker kommer och går - ibland efter mycket kort tid i beslutande position. Partierna har större förmåga att bestå och ta ansvar .

Österåkers kommun menar att det finns en fara i att penningstarka personer vid vältillfället har en fördel som är odemokratisk.

Forshaga kommun hänvisar till yttranden som hämtats in från de kommunala partiorganisationerna. Ullerud-Forshaga Arbetarkommun är motståndare till personval då de anser att politik är ett lagarbete och tar avstånd från personfixering. Folkpartiet Liberalerna är av motsatt uppfattning och vill att personvalet utvecklas och att procentspärrarna tas bort. Centerns åsikt är att det är viktigt att väljarna känner sina politiker så att de vågar ställa frågor och har möjlighet att träffa och påverka dem, men de uttalar sig inte direkt om detta förstärks genom personval.

Landskrona kommun anser att personvalssystemets utveckling riskerar att bidra till en urholkning av demokratin. Politiken reduceras till något annat än vad den är tänkt att vara, det vill säga en institution för gemensamma beslut framväxta genom intellektuellt tankearbete och dialog. Politiken blir lätt ett jippoarrangemang där de avgörande faktorerna för framgång skapar en utveckling som långsiktigt försvagar den svenska demokratin..

Bohusläns Socialdemokratiska Partidistrikt är tveksamt till personval. Samtidigt finns det en förståelse för att det kan ha sin betydelse att låta de politiska budskapen tränga igenom bättre genom att det också blir mer personliga budbärare. Helt klart är att frågan om personval måste belysas mer. Kanske regleras tydligare med inriktning på att det är idéer som politiker företräder och inte personen.

Rösträttsålder

Arvidsjaurs kommun, Västerås folkhögskola, Grön Ungdom, och Miljöpartiet De Gröna stöder tanken på rösträtt i kommunalval från 16 års ålder. **Ungdomsstyrelsen** vill på försök sänka rösträttsåldern för kommunval till 16 år

Unga Örnars riksförbund ställer sig också positivt till försök med sänkt rösträttsålder till 16 år. Inte minst utifrån de förlängda valperioderna som gör att man idag kan vara 22 år innan det är dags att gå till valurnorna för första gången. De tror att en lägre rösträttsålder skulle tvinga de etablerade partierna att ta större hänsyn till yngre väljare. Då blir det också nödvändigt att få med fler unga i beslutande ställning, något som kan vitalisera demokratin. Dessutom sätter det ett större tryck på skolorna att redan i åk 7-9 börja diskutera demokrati och valprocedurer på allvar. Ett första steg kan enligt UÖ vara att fullfölja det förslag som finns att göra skolvalen obligatoriska.

Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer, LSU, anser att rösträttsåldern bör sänkas till det kalenderår man fyller 16 år. LSU ser inte något problem med att ha en valbarhetsålder som skiljer sig från rösträttsåldern. Inte heller ser man någon anledning att sänka myndighetsåldern från 18 år som den är idag. Om myndighetsåldern i någon bemärkelse innebär att man blir "vuxen" så ser man inte att denna "vuxenhet" skall behöva inträda tidigare än vid 18 år, unga bör ha rätt att rösta oavsett om de är "myndighetsvuxna" eller inte

Katrineholms kommun anser att en sänkt rösträttsålder till 16 år kan vara ett sätt att skapa intresse för politiken bland unga. Den ökade medellivslängden innebär att den politiska tyngdpunkten har forskjutits till medelålders människor och deras frågor i ännu högre grad. Ett sätt att komma vidare med rösträttsåldern kan vara att börja med en försöksverksamhet med sänkt rösträttsålder i kommunvalen. Det är även viktigt att partierna visar hänsyn till ungdomars frågor. Det måste kännas meningsfullt att rösta.

Malmö stad konstaterar att ungdomarnas intresse för samhällsfrågor inte kanaliseras särskilt väl till de politiska institutionerna och beslutsfattarna. Ungdomarna känner ett visst avstånd och hyser även misstro mot politiken.. Kommunen pekar på de försök som pågår i tyska delstater med sänkt rösträttsålder till 16 år och som kan vara intressanta att följa. Även utan en sänkt rösträttsålder anser kommunen att det är angeläget att ungdomar

får konkreta erfarenheter av demokrati i skolan. Malmö arbetar med olika former för elevinflytande i gymnasieskolan och Ungdomsråd både i stadsdelar och i kommunen centralt.

Genom att Svenska kyrkan i sina val har en rösträttsålder på 16 år ges unika möjligheter att utvärdera effekterna. **Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS)** påpekar att man under de närmaste åren gör insatser för att unga människor ska bli aktiva som förtroendevalda, i synnerhet inom Svenska kyrkan. SKS vill utbilda unga människor för att klara rollen som förtroendevalda och som väljare.

Centerpartiets Riksorganisation anser att förslaget att ge ungdomar rösträtt från 16 år är intressant och som förtjänar att närmare diskuteras men som centerpartiet idag inte är berett att förespråka. Erfarenheterna från kyrkovalet 2001, där rösträttsåldern kommer att vara just 16 år, bör studeras. Ett alternativ i rätt riktning kan vara att rösträtt i val till riksdag, landsting och kommun medges från det kalenderår man fyller 18 år.

Norrköpings och **Finspångs kommuner** bedömer det inte som rimligt att gå så långt som att sänka rösträttsåldern till 16 år. Däremot tillstyrker kommunerna att rösträtt skall inträda det år man fyller 18 år. I konsekvens med detta bör man också kunna kandidera till valen från och med det år man fyller 18 år. Även **Borgholms** och **Götene kommuner** tillstyrker att rösträtt för ungdomar införs fr.o.m. det kalenderår man fyller 18 år.

Centerpartiet i Västmanland anser att man vid en grundlagsöversyn närmare bör analysera frågan om sänkt rösträttsålder. De förordar att man ändrar rösträttsåldern till det år man fyller 18 år.

Västmanland läns landsting anser att de nuvarande reglerna inte bör förändras.

Salems kommun anser att rösträttsåldern bör sammanfalla med myndighetsåldern, dvs när man fyllt 18 år och att myndighetsåldern inte bör sänkas. Västerås kommun anser att rösträttsålder och valbarhetsålder ska vara densamma.

Skolledarna tar inte ställning huruvida rösträttsåldern/myndighetsåldern skall sänkas från nuvarande 18 år. Den frågan är komplicerad och kopplad till så många andra stora frågor.

På en punkt vill dock förbundet framhålla värdet av en bibehållen 18-årsålder. Man ser betydande fördelar med att skolan kan ha kontakter med gymnasieelevernas föräldrar när det som nu är en 18-årsålder än vid en sänkning till exempelvis 16 år.

Föreningen Norden påpekar att den som har rösträtt vid val till riksdagen har rösträtt även vid val till Europaparlamentet.

Unionsmedborgare som har rösträtt i ett unionsland och som ej röstar i det landet har rösträtt i Sverige. Föreningen Norden anser att rösträtten i riksdagsval bör vara valfri, dvs. boende i Norden bör kunna välja i vilket land de vill rösta, i sitt "gamla " eller i sitt "nya " hemland. Varken bosättning eller medborgarskap bör vara avgörande för rätten att rösta. Viktigt är att man inte ska kunna rösta på två håll.

Det kan vara av intresse att återge vad **Gällivare ungdomsråd** säger i sitt yttrande som har utarbetats av en grupp från klass S2 på Välkommaskolan. Under hösten har de arbetat med demokrati på samhällskunskapen. De har fört en diskussion om att sänka rösträttsåldern från 18 år till 16 år. En majoritet av gruppen tycker att man inte skall sänka rösträttsåldern.

Skälet är att ungdomar i den åldern är alltför lättpåverkade av omgivningen till exempel föräldrar, kompisar och massmedia. Man kanske inte är mindre lättpåverkad vid 18 år men det troliga är att man har utvecklat ett mer individuellt tänkande. Ett annat argument är att ungdomarna inte är tillräckligt insatta i politiken för att rösta i ett riksdagsval. Det finns en risk att extrema grupper kan få en hel del röster.

Majoriteten ansåg även att det var onödigt att sänka åldern till 16 för endast ett rösttillfälle. Det kommer ändå inte att göra någon större skillnad. Gruppen tror inte att ungdomar blir mer intresserade av politik för att man får rösta två år tidigare. Den största anledningen till det är att ungdomar inte berörs av riksdagsval och kommunval på samma sätt som vuxna. Deras frågor röstar man inte om. Gruppen tror också att ungdomar i den åldern är en för liten grupp för att politiker ska odsla tid på dem.

Minoriteten i gruppen anser att ungdomar visst är mogna nog att rösta. Eftersom många av de frågor som politikerna röstar om har med ungdomar att göra så är det viktigt att ungdomar också kan påverka deras beslut. Om rösträttsåldern sänks till 16 år blir ungdomarna en helt ny målgrupp för politikerna.

Politikerna kommer att belysa ungdomsfrågorna på ett helt nytt sätt och ungdomarnas situation i samhället kommer att förbättras. Man börjar i gymnasiet vid 16 års ålder. Då börjar man på allvar att använda kritiskt tänkande och ta ett personligt ansvar. Därför är det ett ypperligt tillfälle att kombinera skolarbetet med politiken, vilket skulle bli intressant och givande för både lärare och elever.

Båda grupperna var dock överens om att kommunen bör ordna ett ungdomsval där endast ungdomar får rösta och att frågorna som

berörs enbart ska vara ungdomsfrågor. Ett sådant val skulle öka intresset för politik bland ungdomar. En lämplig ålder skulle vara 13-20 år.

Socialdemokraterna i Jönköpings län ställer sig tveksamma till att införa möjligheten för 16-åringar att rösta. De tror att det finns bättre sätt att skapa ett politiskt intresse bland de unga. Ett sådant exempel skulle kunna vara att varje kommunledamot skall besöka skolorna i sitt område och informera om hur det är att vara politiskt aktiv och hur den kommunala beslutsgången går. Det handlar om att bygga broar och skapa en förståelse för politiken och beslutsgången i politiska ärenden.

Kommundelning och kommunalnämnder

Utredningens bedömning: Utredningen menar att det inte är någon demokratisk önskvärdhet att inrätta fler nivåer inom den representativa demokratin. Tvärtom ser vi en fara i att man överbelastar den partibaserade demokratin.

Utredningen konstaterar också att försöken med kommunalnämnder mest av allt lyckats skapa en större närhet mellan förtroendevalda och verksamhetsansvariga. Dessvärre är inte framgången när det gäller medborgarinflytandet lika påtaglig, enligt de utvärderingar som hittills gjorts. Utredningen utesluter inte att det kan ha samband med att nämnderna, trots förståeliga demokratiska motiv, ändå utgör en demokratisk anomali genom att vara indirekt valda. De agerar på medborgarnas mandat men ger dessa ingen chans att utkräva ansvar av dem.

Utredningen anser att i första hand bör den svåra målkonflikten mellan ekonomisk bärkraft och effektivitet å ena sidan och medborgarinflytande å den andra lösas genom att dela kommuner. Därigenom får man ett sammanhållet ansvar för skatter och verksamhet inom kommunerna. Men samtidigt måste känslan för solidariteten fördjupas, så att exempelvis storstädernas starka socioekonomiska segregering inte får orättfärdiga genomslag ifråga om resursfördelning.

Synpunkter om kommunindelning

Positiva till kommundelningar

Kammarkollegiet delar utredningens bedömning att flera olika vägar måste prövas för att fördjupa medborgarnas självstyre. Indelningsändring kan i vissa fall vara en väg. Direktval till subkommunala organ en annan. En mer generell åtgärd, som utredningen pekar på, skulle kunna vara en förstärkning av den kommunala självstyrelsen genom en renodling av uppgifterna. Tydlighet när det gäller befogenheter och ansvar kan öka intresset för lokalt politiskt engagemang.

Miljöpartiet De Gröna tycker att det är rimligt att en del av Sveriges större kommuner ges bättre möjligheter att kunna delas. I de fall det inte bedöms möjligt att på detta sätt lösa målkonflikten mellan medborgarinflytande och ekonomisk bärkraft och effektivitet kan ett införande av kommunalnämnder vara ett alternativ.

Ljungskileortens Intresseförening instämmer i att kommundelningar bör underlättas. Det innebär inte att en kommunindelning skall kunna genomföras lättvindigt utan självfallet måste föregås av en ordentlig utredning om de ekonomiska förutsättningarna. Kommundelningsproceduren bör dock ändras och framförallt underlättas i inledningsfasen.

En seriöst framställd ansökan om kommunindelning bör alltid leda till en preliminär utredning enligt vissa fastställda kriterier som kan ge svar på om det överhuvudtaget finns förutsättningar att gå vidare. Denna bedömning bör åvila ett parlamentariskt organ och inte Kammarkollegiet. I den remissomgång som givetvis måste göras skall inte den aktuella kommunens yttrande ges den tyngd det har idag. En kommundelningsansökan uppfattas ofta av kommunledningen och ledande kommuntjänstemän som en form av missnöje eller misstroende. Därför reagerar kommunen negativt i sitt yttrande mer av känsluskäl än av rationella skäl. Man uppfattar det som intrång i sitt revir istället för att se det som en utveckling av demokratin och något som kan bli positivt för kommuninvånarna.

En kommunindelning bör alltid föregås av en folkomröstning. Intresseföreningen anser att det bör räcka med en omröstning i den aktuella "utbrytardelen " men att det är viktigt att i förväg klara ut

vilka förutsättningar som skall gälla för att valresultatet skall godkännas. Hur högt skall valdeltagandet vara ? Minst 70 % ? Hur stor övervikt skall det vara för delning ? 60 % ?

Detta bör fastställas i indelningslagen för att undvika lokalt trixande. Beslut om folkomröstning bör också tas av ovannämnda parlamentariska organ på basis av en opartisk utredning. En folkomröstning om kommunindelning bör vara beslutande för att den skall upplevas som meningsfull av medborgarna. Intresseföreningen anser att indelningslagen bör ses över och tidsbegrepp som "bestående" rensas bort liksom praxis vad avser antalet invånare etc.

Den snabba förändringstakt som präglar dagens samhälle och förmodligen även framtidens såväl avseende värderingar som människors beteende gör att de demokratiska systemen måste kunna vara flexibla i högre utsträckning då det gäller att möta och tillvarata människornas/medborgarnas intressen och behov. Kommungränser exempelvis, måste relativt lätt kunna omprövas och får inte upplevas som evigt bestående eller en begränsning för demokratin. Såväl kommunindelningar som kommunsammanslagningar bör enligt Intresseföreningen alltså vara ett levande inslag i ett demokratiskt samhälle.

Åmåls kommun anser att kommunalnämnder möjligen kan bättra på de demokratiska förutsättningarna i stora kommuner. Kommunen anser dock, att kommunindelningar är en betydligt bättre lösning på sådana problem.

Negativa till kommunindelningar

LO och **Metall** pekar på att kommittén å ena sidan uttrycker en skepsis mot kommunalnämnder, men säger sig samtidigt vara förespråkare för fler kommunindelningar. LO instämmer i att kommunalnämnderna inte är direktvalda och således inte kan ställas till svars för den lokala politiken. Men de minskar avståndet mellan väljare och valda och det behövs fler folkvalda, inte färre.

Enligt LO och Metall sker kommunindelningar oftast på initiativ av höginkomstområden och ökar därmed ojämlikheten och underminerar möjligheterna att garantera en god samhällsservice för alla. Mer välbeställda områden vill lyfta av sig oket från att solidariskt stödja människor och områden med sämre förutsättningar.

Socialdemokraterna i Västerbotten är tveksamma till utredningens förslag om ökad kommunindelning. Den ekonomiska bärkraften och kvaliteten i den kommunala verksamheten är det som måste prioriteras i första hand. I en del av landet där många kommuner har ett invånarantal på mellan 3 -8.000 personer är det självklart att kommunindelningar inte är någon lösning på problemet med ökad delaktighet. Snarare är det förmodligen så att dessa kommuners bristande ekonomiska bärkraft tvingar fram nedskärningar som gör att medborgarnas lust till deltagande och förtroende för den representativa demokratin minskar. De attacker som nu pågår mot det statliga kostnads- och inkomstutjämningsystemet visar enligt partidistriktet allt tydligare hur kommunernas möjlighet att driva sin politik beror på den sittande regeringens vilja och ambitioner på detta område. Det finns alltså en tydlig koppling mellan rikspolitik och lokalpolitik

Synpunkter om kommun- och stadsdelsnämnder

Stockholms Arbetarekommun önskar utveckla stadsdelsnämndsreformen i Stockholm och stärka den lokala nivåns inflytande i förhållande till den kommuncentrala. Det är dock inte samma sak som en kommunindelning. Stockholm är fortfarande en stad. Det finns ett antal angelägenheter som berör alla stockholmare och som inte kan eller bör beslutas stadsdelsvis; stadsplanering, trafik, kommunövergripande institutioner osv.

Eftersom Stockholm är en kraftigt segregerad stad är det också av stor vikt att kunna styra ekonomiska resurser mellan stadsdelar efter behov, snarare än efter skattekraft. Erfarenheterna från Margaret Thatchers uppdelning av Stor-London i 34 självständiga "boroughs" stämmer här till eftertanke. Effekten i London blev att de fattiga stadsdelarna lämnades att själva finansiera den offentliga verksamheten med den begränsade skattekraft som fanns där , samtidigt som de rika stadsdelarna kunde sänka skattetrycket eftersom deras skattekraft var så hög.

Arbetarekommunen påpekar att vi i Sverige visserligen har ett komplicerat system för skatteutjämning mellan kommunerna, men deras bedömning är ändå att en kommunindelning skulle försvåra möjligheterna att styra resurser för att möjliggöra integration mellan fattiga och rika stadsdelar

Malmö stad är kritisk mot utredningens resonemang kring stadsdelsnämnderna. Stadsdelsorganisationerna i de tre storstäderna, som alla genomfördes under 90-talet, hade alla en ambition att öka

förutsättningarna för en förbättrad deltagardemokrati. Detta skulle ske genom närhet, lokal kunskap och förbättrade möjligheter till delaktighet och inflytande för medborgarna. Enligt kommunen har mycket gjorts på detta område men konstaterar att dessa hittills inte har levt upp till sina egna högt ställda ambitioner.

Kommunen menar dock att utredningens slutsats att dessa därmed inte varit framgångsrika demokratiskt är felaktig. Förändringar av detta slag måste få tid att tränga igenom för att man skall kunna bedöma deras effekter. Det är alltså fel att redan nu dra några tydliga slutsatser.

Dessutom kan ingen organisation bedömas enbart utifrån en idealiserad bild, utan bör i första hand bedömas utifrån de alternativ som ställt till buds. Den realistiska jämförelsen är därför inte ett demokratiideal utan en annan möjlig organisation, t ex en traditionell sektoriserad organisation eller en beställare/utförareorganisation. Sett ur detta perspektiv menar kommunen att stadsdelsorganisationer är den organisationsform som erbjuder bäst förutsättningar i storstäderna för en deltagardemokrati.

Malmö stad delar därför inte utredningens analys när det gäller stadsdelsorganisationer. De motiveras av att de erbjuder en möjlighet till närhet och dialog med befolkningen inom ramen för en sammanhållen stad. Stadsdelsorganisationerna i storstäderna har inte tillkommit som ett alternativ till egen kommunbildning såsom ofta varit fallet i de mindre kommunerna. Tvärtom har de större städerna alla understrukit att de är sammanhållna städer med stort inbördes beroende mellan stadsdelarna.

Kommunen avvisar därför utredningens resonemang att de större städerna istället för stadsdelsorganisationer bör välja kommunindelning. I utredningen kritiserar stadsdelsorganisationer delvis för att de enligt utredningen innebär ytterligare en nivå i en redan överlastad demokrati. Kommunen menar att utredningen här visar liten insikt i vad stadsdelsorganisationer är, nämligen ett alternativt sätt för stora kommuner att organisera sin nämndsverksamhet.

Det är alltså inte frågan om att lägga till ytterligare en nivå i demokratin. Malmö ser sina stadsdelsnämnder som ett bra sätt att hantera en mycket stor organisation såväl ur demokratisk som ur ekonomisk synvinkel. Den traditionella sektorsbaserade nämndsorganisation som man hade tidigare erbjöd knappast särskilt bra förutsättningar varken för fritidspolitikerna eller för medborgarna att få en fungerande dialog.

Stadsdelsorganisationer har enligt kommunen också andra fördelar. Utvärderingarna visar att stadsdelsorganisationer i stora städer är effektiva och tar tillvara skattebetalarnas pengar på bästa sätt. Stadsdelsorganisationer erbjuder också möjligheter att mer effektivt arbeta med de sociala problem som är vanliga i storstäder. Helhetssyn, närhet och lokal kännedom ökar i en stadsdelsorganisation och gör att medborgare med problem inte lika lätt hamnar "mellan stolarna". Vårt omfattande folkhälsoarbete hade t ex varit mycket svårt att genomföra i en traditionell sektorisera organisation.

Liknande synpunkter har **Socialdemokraterna i Malmö**. Stadsdelsorganisationer i storstäderna innebär *inte*, som utredningen påstår, att man lägger till ytterligare en nivå till demokratin. Stadsdelsorganisationen är ett *alternativt* sätt att organisera en stor kommuns nämndsverksamhet som gör det möjligt att både hantera ekonomi, verksamhet och demokrati på ett bättre sätt än de stora sektorsorganisationerna och nämnderna kunde. Man bör betänka att storstäderna är så mycket större än de normala kommunerna - våra stadsdelar är ju t ex befolkningsmässigt dubbelt så stora som den normala svenska kommunen.

Det är inte heller som utredningen tycks utgå ifrån så att stadsdelsorganisationer skapats som alternativ till kommunindelningar. Tvärtom understryker man att storstäderna är oerhört sammansatta och det inbördes beroendet mellan stadsdelarna är mycket stort. Kommunindelning har aldrig varit aktuellt.

Utifrån dessa två felaktiga analyser av stadsdelsorganisationer härleder utredningen både förslag om direktval och kommunindelning som alternativ. Arbetarekommunen avvisar med skärpa förslaget om kommunindelning, och är skeptisk till direktval till stadsdelsnämnder. Tvärtom innebär direktval att man delvis inför den extra nivå i demokratin som utredningen själva argumenterar emot.

Enligt Arbetarekommunen ställer storlek, omfattande in- och utflyttning och konkurrens från kommersiella och andra verksamheter den kommunala demokratin i storstäderna inför särskilda deltagardemokratiska utmaningar. Genom att välja en nämndsorganisation som ger närhet och helhet skapas förutsättningar för en förbättrad dialog och ökade möjligheter för medborgarna att påverka den lokala demokrati som berör dem. Arbetarekommunen menar, med stöd av den statsvetenskapliga

utvärderingen av Malmös stadsdelsorganisation, att demokratireformer alltid tar tid även stadsdelsreformen i Malmö. Men stadsdelsorganisationerna i storstäderna erbjuder bättre möjligheter att utveckla deltagardemokratin än vad någon annan möjlig nämnds- och förvaltningsorganisation kan göra.

Socialdemokraterna i Göteborg påpekar att Göteborg är ett viktigt tillväxtcentrum för landet. För att bibehålla styrka och kompetens i den stora staden och för att kunna vara aktiv i stadsförnyelse och näringslivsutveckling måste vissa frågor, exempelvis planfrågor, hållas samman. Detta talar för en bibehållen kommun. Den verksamhet som är närmast medborgarna såsom skola och äldreomsorg kan istället läggas i en stadsdelsnämndsorganisation. Detta var också avsikten med stadsdelsnämndsreformen. Så kan man kombinera den stora stadens fördelar och kompensera dess nackdelar. I en starkt segregerad storstadsmiljö kan också nya kommunindelningar bidra till en ökad segregation. Den stora kommunen kan motverka segregationen genom ett solidariskt resursfördelningsystem. Socialdemokraterna är alltså i grunden negativa till nya kommuner i storstäderna som innebär försvagade storstadstrukturer och ökar segregation.

Folkpartiet i Göteborg tror att SDN-reformen i nya former kan erbjuda en viktig ytterligare utveckling i demokratiskt och administrativt hänseende. Lokala folkomröstningar, IT-röstning, brukarråd, pengstyrning inom förskola, skola och äldreomsorg är också nya inslag som rimligen bör påverka reformen i dess vidare utveckling. Vad detta kan komma medföra när det gäller en framtida administrativarbetsfördelning och en framtida demokratiutveckling måste enligt deras mening bygga på en saklig och samtidigt visionär ansats.

Folkpartiet i Skärholmen delar inte utredningens bedömning om stadsdelsnämnderna. De menar att införandet av stadsdelsnämnder har varit positivt på många sätt. Det har ökat kontakten mellan de förtroendevalda och de verksamheter man fattar beslut om. Det har lett till fler kontakter och bättre kontaktytor mellan medborgare och förtroendevalda. Det har i viss mån minskat obalansen mellan inner- och ytterstad. Det har framför allt vitaliserat det lokala partilivet.

Moderaterna i Göteborg pekar på att det pågår en mängd olika försök i kommunerna för att utveckla den lokala demokratin. Bakgrunden är att en ökad frihet för kommunerna leder till bättre resultat än om verksamheten centralstyrs. Men formerna för att

uppnå detta är många. Moderaterna konstaterar att det inte finns något som visar att en ökad mängd politiker ger mer demokrati. Vägen till deltagande medborgare är svårare än så. De anser inte att kommunalnämnder m.m. är vägen till ökad demokrati. Genom en stor kommunapparat, som stadsdelsnämnder innebär, uppnår man inte demokratis syfte. För att nå ökad delaktighet från medborgarna kan lokala folkomröstningar vara en väg att gå. De bör kunna genomföras på ett sätt som är enklare än i dag.

Hallstahammars kommun anser att utredningens resonemang kring kommunindelning och kommunalnämnder är lite väl okritiskt. Förhoppningen om att kunna lösa konflikten mellan ekonomi/effektivitet och medborgarinflytande med kommunalnämnder verkar väl optimistiskt. Flera kommuner har funnit att kommunalnämnder är kostsamma reformer som inte alltid når målen. Ett antal kommuner har också valt att överge en sådan organisation. Hallstahammars kommun föreslår att erfarenheterna av både lyckade och mindre lyckade försök med kommunalnämnder skall **utvärderas** innan man söker sammanfatta erfarenheterna i råd för framtida verksamhet.

Botkyrka kommun redovisar andra vägar för att nå en ökad känsla av delaktighet. Man har valt att jobba områdesbaserat genom områdesgrupper bestående av representanter, inte bara från kommunen utan också från myndigheter, landsting och föreningsliv, som är knutna till kommundelen. Tekniska förvaltningen har med början i Hallunda/Norsborg påbörjat en områdesbaserad verksamhet med områdesvärdar för att medborgarna lättare ska kunna påverka den fysiska miljön

Nacka kommun hänvisar till att det sedan mer än femton år tillbaka har pågått mer eller mindre omfattande verksamhet med kommunalnämnder eller motsvarande organ runt om i landet och så även i Nacka (områdesnämnder). Enligt kommunens uppfattning medför lokala nämnder med reell beslutanderätt i för medborgarna angelägna frågor stora möjligheter till det inflytande och den dialog utredningen efterlyser.

Nacka har idag fyra områdesnämnder och har sedan 1985 prövat olika innehåll i de lokala nämndernas verksamhet. Områdesnämnderna har idag beslutanderätt och ansvar för frågor som ligger nära de boende som byggande och planering, miljö- och hälsoskydd, gator och parkunderhåll, lokala kulturfrågor. Frågor som rör socialtjänst och utbildning lämpar sig enligt Nacka kommuns erfarenhet bättre för en central nämndfunktion. Medborgarnas inflytande inflytandet och beslutanderätten över

t.ex. vilken skola som barnen ska gå till får medborgarna genom det kundvalssystem som kommunen har infört. Valmöjlighet och inflytande styrs då inte av administrativa eller geografiska indelningar utan har kunnat lösas inom den större kommunens ram med de samlade resurserna.

Norrköpings kommun förklarar den bristande utvecklingen av kommundelsnämnderna ur demokratisk synpunkt med att 1990-talet har varit ekonomins årtionde, dvs en mycket stark åtstramningspolitik har måst föras. Vidare har den politiska tilltron kraftigt minskat, vilket bl a visat sig i partiernas medlemsras. Dessa två kraftiga samhällstendenser har "sköljt över" de demokratiska värden som kommundelsnämnderna strävat efter.

Norrköpings kommun har sedan 1989 haft en heltäckande KDN-organisation. Nämnderna har under årens lopp mycket aktivt arbetat med lokala demokratifrågor och använt sig av en rad olika åtgärder och medel i demokratifrämjande syfte. Enligt kommunen är resultaten kanske inte så lysande men inte heller så negativa som demokratiutredningens analys pekar på.

Hade den ekonomiska situationen varit en annan skulle sannolikt bilden ha sett annorlunda ut. Samtidigt noterar kommunen att lokala demokrati- och medinflytandefrågor kan klaras ut och utvecklas även utan en lokal nämndorganisation. Kommunen redovisar att KDN-organisationen i Norrköping för närvarande är under diskussion och att en belysning av KDN:s roll ur ett demokratiperspektiv pågår.

Åre kommun redovisar sin organisation med områdesstyrelsen i Kallbygden. Den fungerar som en nämnd och har ansvar för budget och verksamhet inom förskola, skola klass 1-6 och hemvård i Kallbygden. Områdesstyrelsen är till hälften utsedd bland kommunfullmäktiges ledamöter och till hälften direktvald i ett lokalt val i Kallbygden. Någon utvärdering är ännu ej genomförd områdesstyrelsen kommer att finnas kvar åtminstone under 2001.

Svenska Baptistsamfundet är tveksamt till kommundelsnämnder med totalansvar för all verksamhet som dock måste begränsas av de ekonomiska ramar kommunstyrelsen måste sätta

Sundsvalls kommun anser att de lokala förhållandena bör avgöra hur kommunens organisation skall utformas.

Markaryds kommun anser att inrättande av kommundelsnämnder alternativt kommundelningar säkert kan vara av värde för de större kommunerna. För de mindre kommunerna är detta inget alternativ utan där erfordras nya grepp för att bedriva en

kostnadseffektiv verksamhet. Ökad samverkan i nya samverkansformer behöver utvecklas mellan kommunerna.

Härnösands kommun påpekar att utvecklingen i Härnösand snarare går mot regional samverkan i vissa frågor t.ex. att marknadsföra den gemensamma arbetsmarknaden, rädda smala gymnasieprogram samt kommunalförbund för t.ex. räddningstjänsten. Det är viktigt att den regionala samverkan organiseras så att ett demokratiskt deltagande och inflytande säkras.

Alternativa former av kommunalsorganisationer

Valdemarsviks kommun påpekar att det på landsbygden och inom små tätorter finns en naturlig kontakt mellan människorna. Kommuninvånarnas synpunkter, behov av kommunal service och deras allmänna intressen når på ett naturligt sätt politikern utan att några speciella arrangemang behöver vidtas. I dessa naturliga kontakter ingår bl a att de lokala politikerna regelmässigt deltar i sammankomster som skilda intresseorganisationer arrangerar för att behandla lokala frågor rörande t ex vägar, skolor och byggplaner. Den närdemokrati som i större städer nås genom utvecklade kommunalnämnder finns alltså redan i de små kommunerna.

Faluns kommun anser att det vore bättre för att öka självstyrelsen och medborgarinflytandet att låta andra typer av organ såsom intresseorganisationer, föreningar, brukargrupper, byalag etc. vara remissorgan när det gäller viktiga kommunala frågor.

Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva motsätter sig inte kommunindelning, men anser att det inte är någon heltäckande lösning för bygderörelsens demokratibehov. Många av landets lokala utvecklingsgrupper omfattar en by eller en bygd och är alltså mycket mindre än vad även en delad kommun skulle kunna vara

Folkrörelserådet delar utredningens uppfattning att direktval till nämnderna är att föredra framför dagens indirekta . Men som alternativ föreslår man inrättande av lokala nämnder i hela landet (beroende på traditionen i bygden kan de kallas sockennämnd, bygdenämnd, byanämnd, bynämnder etc.). Dessa nämnder kan fylla funktionen av en bro mellan medborgare på lokal nivå och politiker på kommunal nivå.

Som en naturlig fortsättning och tillämpning på den demokratiska skolning som elevorganisationen i skolan utgör ska

ungdomar från 16 års ålder kunna kandidera och delta i valet till den lokala nämnden. För utländska medborgare boende i Sverige kan man lokalt tillämpa samma regler som i kommunalvalet. De ska också kunna kandidera och delta i valet till den lokala nämnden. Nämnderna ska inte finnas på en ny nivå inom den representativa demokratin, utan istället ersätta de oattraktiva och skamfilade kommundelsnämnderna.

- Den lokala nämnden ska upprättas på initiativ av medborgarna. Samma regler bör gälla som vid folkinitiativ för folkomröstningar. Om 5% av den röstberättigade befolkningen inom området begär en lokal nämnd ska kommunfullmäktige behandla frågan och fatta beslut. Folkrådet anser att man bör tillämpa enkel majoritet vid beslutsfattandet.
- Alla medborgare i bygden ska ha rätt att kandidera, inklusive ungdomar från 16 år och utländska medborgare.
- Valet till nämnden ska ske i direktval samtidigt som kommunalvalet.
- Uppgifterna ska regleras i ett demokratikontrakt mellan nämnden och kommunen; dvs. en överenskommelse om samarbete där verksamhet, organisation, legitimitet och ansvarstagande behandlas.
- Den lokala nämnden ska ha initiativrätt vilket innebär rätt att motionera i kommunfullmäktige och delta i behandlingen av motionen samt samarbeta i lokala planerings-, besluts- och genomförandeprocesser. I frågor av kommunövergripande karaktär ska den lokala nämnden vara remissinstans.

Folkrådet menar att med dessa förändringen skulle de lokala nämnderna i stort kunna "överta" reglementet för kommundelsnämnderna. Man påpekar att det givetvis finns både fördelar och nackdelar med förslaget. Om de lokala nämnderna kommer att ersätta de lokala utvecklingsgrupperna kan mycket av de spontana ideella aktiviteterna gå förlorade, men det är just här den stora utmaningen för de nya nämnderna ligger.

Enligt Folkrådet kan ett första steg på vägen mot en ny formell struktur för deltagardemokrati vara att genomföra ett lokaldemokratiskt projekt. Ett lokalnämndsprojekt som bygger på deras förslag om lokala nämnder och som genomförs under en tid av två mandatperioder med efterföljande utvärdering. De lokala utvecklingsgrupper och kommuner som känner sig mogna att delta i en sådan försöksverksamhet skulle ges denna möjlighet.

Folkrådet hänvisar till projektet Byapolitik där ett 70-tal kommuner samarbetade med sina lokala utvecklingsgrupper. Ett

lokalnämndsprojekt skulle vara en naturlig fortsättning på den grund som lagts i Bya-politik projektet och ett sätt att ta tillvara på hittills vunna erfarenheter. Försöksprojektet skulle var öppet för alla intresserade kommuner.

Folkrörelserådet ställer gärna sina kunskaper och erfarenheter till förfogande i ett sådant projekt eftersom man ser det som mycket angeläget att en försöksverksamhet kommer till stånd. Man hänvisar till att Bygderörelsen i slutet av 1980-talet fick stort stöd av folkrörelser och myndigheter genom den landsomfattande kampanjen Hela Sverige ska leva. Hembygdsförbundet samlade folkrörelserna och Industriministern manade på myndigheterna. Landsbygdens utveckling sattes i fokus och aktörer på alla nivåer engagerades under de två kampanjåren. Budkavlar, studiecirklar, utbildningar och framtidsplaner m.fl. landsomfattande aktiviteter genomfördes. Vid kampanjens slut 1989 bildades Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva för att fortsätta arbetet för bygdeutveckling och lokal demokrati.

SmåKom hänvisar till att inom SmåKoms nätverk har kommuner som bl.a. Åre och Bräcke i Jämtland under längre perioder visat att det utan större svårigheter går att ordna fungerande lokala system för att delta i de demokratiska processerna. I Åre prövas just nu flera olika organisationsmodeller parallellt, där människor i bya- och intresseföreningar antingen självständigt och med egen budget eller tillsammans med kommunala förvaltningar sköter gemensam service och andra funktioner i skilda kommundelar.

I Bräcke kommun har man testat kommunalnämnder, ortsanpassade lokala förvaltningar, omfattande verksamhet med socialt inriktade kooperativ och nya former av samverkan mellan byaföreningar och kommunen. Dessa senare lösningar fungerar idag utmärkt, inte minst tack vare stora ideella arbetsinsatser från kommunmedborgarnas sida. Invånarna vet ju att traditionella och kommunledda organisationslösningar blir för kostsamma i många små orter och väljer då system där de själva styr och bjuder på en stor del av arbetsinsatsen. Fördelen är att viktig service decentraliseras till flera platser utanför centralorten Bräcke.

I Årjängs kommun i Värmland finns de lokala folkrörelserna och byaföreningarna med i kommunledningens framtidsplanering och i många andra små kommuner finns olika former av dialogprocesser såväl med hjälp av som vid sidan om partisystemet.

SmåKom anser att Demokratiutredningen på ett bra sätt har fångat de principiellt viktiga demokratifrågorna och man delar de

allmänna slutsatser som utredningsgruppen för fram. Det som SmåKom gärna vill bidra med är att föreslå en rad skilda försök med att utveckla den lokala och regionala demokratin. De anser att demokratin blir starkare och mer robust mot olika former av "yttre" och "inre" tryck ju fler människor som deltar i demokratiskt beslutsfattande och samtal om framtiden. Dessutom får man en högre kvalitet på många beslut och bättre konkreta lösningar när många människor deltar i utformningen av framtiden.

Utifrån SmåKoms erfarenheter av demokratiska utvecklingssatsningar och samtal mellan förtroendevalda och invånare i deras egna kommuner föreslår de ett antal satsningar/försök/projekt som ett led i att stärka och utveckla den svenska demokratin. De är övertygade om att man knappast kan stärka och utveckla demokratin på pappret utan det krävs praktiska processer av skilda slag som utvärderas och förbättras i samråd med de aktiva i dessa processer. De är också övertygade om att det främst är på den lokala nivån som tilltron till och engagemanget i demokratin kan få de bästa förutsättningarna och den snabbaste responsen. Därför är landets kommuner och lokala folkliga organisationer som partiföreningar, lokala intresse/utvecklingsgrupper, fackföreningar, företagarföreningar och andra lokala sammanslutningar enligt SmåKom den bästa arenan för att stärka och utveckla den svenska demokratin.

Detta betyder inte att exempelvis den regionala nivån är ointressant eller att Sveriges Riksdag inte har en ledande roll i demokratiutvecklingen. Enligt SmåKom är det dock samspelet mellan aktörer på lokal nivå och främst Riksdagen men också ett antal nationella organisationer som avgör demokratins framtid och dess förmåga att skapa bra lösningar på uppkommande behov och problem samt ta till vara alla de utvecklingsmöjligheter som varje tidsperiod erbjuder lokalt, nationellt och globalt.

De projekt/försök SmåKom i första hand vill ha prövade de närmaste åren är:

- a) försök med organisationsmodeller där de lokalt boende får välja lokala områdesstyrelser
- b) försök med fler former av lokala styresmodeller av bl.a. den typ som prövats eller prövas i mindre kommuner i Jämtland - modeller som byggs upp kring lokalt ansvar för lokal budget (del av kommunens totala budget), med egen administration och utan (där den i det senare fallet kopplas till en central eller decentraliserad kommunal nämnd), modeller baserade på brett organiserade sociala kooperativ där man både kan ha fristående

och kommunanknutna administrativa resurser samt modeller av den typ som just nu provas i förorten Gårdsten i Göteborg med en gemensam bostadsområdesadministration (Gårdstensbostäder AB) i samverkan med alltfler fristående kooperativ m.fl. lösningar

- c) test av demokratiska processer där en stark lokal och folklig förening som en hembygdsförening eller intresseförening får möjlighet att företräda kommunen i ett visst område och självständigt sköta en hel del kulturella och sociala funktioner med privata/ideella och främst kommunala resurser som bas. Riddarhyttan i Skinnskattebergs kommun är ett intressant exempel med stora utvecklingsmöjligheter
- d) interkommunal samverkan i allehanda frågor underlättas så att även mindre kommuner och kommuner med en utsatt ekonomi får chansen att arbeta mer offensivt med nuets och framtidens frågor. Det kan gälla att underlätta inrättandet av gemensamma nämnder mellan två eller flera kommuner utan att man inordnar sådana lösningar i kommunalförbund eller särskilda organisationer, att underlätta nätverkslösningar där formerna är mycket enklare än i de system vi tillämpar idag, att pröva konkret samverkan i nya former mellan kommuner som inte gränsar till varandra men har mycket gemensamt samt att testa system där det blir lika enkelt att samverka mellan kommuner över en nationsgräns som inom Sverige
- e) de önskar också att det blir möjligt att utveckla fler försök inom ramen för det nationella projekt som tidigare kallades "frikommunförsöket" men som inte vidareutvecklades efter testen i några kommuner. Inom denna idéram finns många olika tankar och konkreta processer att pröva i praktiken - processer som:
 - att kommuner i samverkan tar över vissa statliga serviceuppdrag med de statliga resurserna som ekonomisk garant
 - att kommunerna får pröva att ta över Arbetsförmedlingarnas arbete och anpassa verksamheten till varje kommuns egenart och möjligheter och att motsvarande AMS-resurser överförs till kommunerna
 - att exempelvis ALMI-systemets tanke och resurser i några län förs över till kommunerna som får ett huvudansvar för att tillsammans med småföretagsföreningar utveckla det lokala näringslivsklimatet att varje kommun ges möjligheter att själv besluta om hur en minimiresurs inom den regionala

utvecklingspolitiken kan användas för lokallregional utveckling - t.ex. en summa på fem miljoner kronor per år utöver resurser för större och gemensamma satsningar. Inget hindrar givetvis att flera kommuner samverkar kring dessa resurser

- att varje kommun borde ges möjligheter att utveckla förtroendemannarollen på flera nya sätt. Man skulle t.ex. kunna pröva att fler än en person delar på ett uppdrag " i en kommunal nämnd, att varje ledamot får chansen att skapa en egen rådgivar- och stödgrupp som hjälper till i arbetet mot viss mindre ersättning och andra lösningar som gör förtroendemannarollen mer attraktiv och fler människor beredda " att ta på sig skilda uppdrag
- f) de föreslår slutligen att det bör bli möjligt att på ett enklare sätt samverka mellan en kommun å ena sidan och olika lokala föreningar men även andra sammanslutningar å den andra. Det kan t.ex. handla om att en företagarförening åtar sig ett visst uppdrag eller en viss uppgift på "entreprenad", att en lokal utvecklingsgrupp sköter ett kommundelsnämndsuppdrag åt kommunen, att en hembygdsförening tar ansvar för viktiga uppgifter inom en viss resursram inom ramen för ett kommunalt fastställt program och att det på andra sätt blir enklare att samverka mellan en kommun och ortens/regionens folkligt förankrade föreningar.

SmåKom är beredda att aktivt driva dessa frågor utöver att de i sina 100 nätverkskommuner successivt prövar delar av de föreslagna reformförslagen. De är beredda att överlägga med regeringen och Riksdagen om att mer systematiskt utveckla den lokala demokratin och människors engagemang i gemensamma samhällsuppgifter.

Ljungskileortens Intresseförening samt Centern i Bohuslän. föreslår att kommunerna ges möjlighet att, om man vill, ersätta kommunfullmäktige med närdemokratigrupper, i kommun- eller stadsdelar. Dessa närdemokratigrupper skall vara ett remiss- och beredningsorgan för, en möjligen förstärkt, kommunstyrelse i frågor som berör kommun/stadsdelen. De skall också vara beredningsorgan i budgetfrågor där kommun/stadsdelens behov kartläggs. I dessa närdemokratigrupper kan medborgarna i den aktuella kommun/stadsdelen engagera sig i en speciell fråga eller frågor man känner sig berörd av eller överhuvudtaget delta i den allmänna debatten i kommunen.

Enda kravet att få delta i dessa grupper skall var att man är bosatt i det aktuella området. Partitillhörighet skall alltså inte vara ett krav utan det viktigaste är engagemanget. En Ks-ledamot kan ha ansvaret för en grupp, ett ansvar som i första hand består i att kalla till möten och se till att de protokollförs samt att förslag och synpunkter förs vidare till Ks. Dessa närdemokratigrupper skall inte fungera som hittillsvarande kommun- eller stadsdelsnämnder med "eget budgetansvar", vilka ju inte visat sig vara särskilt lyckade ur demokratisk synpunkt. Ekonomiansvaret måste ligga på dem som i demokratiska val kan ställas till svars. Däremot bör närdemokratigrupperna få en relativt stark parlamentarisk ställning. I närdemokratigrupperna bör också föreningslivet kunna engageras och representeras.

Med ovannämnda förslag anser Ljungskileortens Intresseförening samt Centern i Bohuslän att samhället kan främja och uppmuntra det engagemang som demokratiutredningen menar finns bland medborgarna. Det tillfredsställer också i högre grad kraven på ökad lokal självstyrelse sådana de framställs i utredningen.

Direktval till kommundelsnämnder

Utredningens bedömning: Om kommunindelning av olika skäl inte bedöms rimligt, bör kommunerna få införa direktval till kommundelsnämnder för att öka genomskinligheten och möjligheterna för medborgare att bestämma vem som ska företräda dem. Oavsett om man har indirekt eller direkt valda stads eller kommundelsnämnder får inte variationsrikedomen bli så stor att medborgarnas rätt till likvärdig offentlig service äventyras.

Remissinstanser som är positiva till direktval

Några instanser delar utredningens bedömning om direktvalda kommundelsorgan.

Folkpartiet i Skärholmen ställer sig positivt till direktvalda stadsdelsnämnder. De folkvalda skulle bli tvungna att göra sig synliga för medborgarna i lokalsamhället. Det skulle ge det lokala

perspektivet väsentligt större tyngd inför alla beslut och blocköverskridande överenskommelser skulle bli lättare att göra. Det skulle också medföra att det uppstår lokala varianter av partierna. Kanske kan det öka intresset för att engagera sig partipolitiskt, då partierna kommer att tvingas acceptera olikheter inom sig. Friheten blir större för medlemmarna. Partiernas intolerans mot variationer inom sig är något som demokratiutredningen menar är en av orsakerna till att många politiskt intresserade överger partierna.

Enligt partiet är dock förslaget inte helt oproblematiskt. Budgeten kommer fortfarande att tilldelas stadsdelsnämnderna från kommunfullmäktige. I och med att direktvalen kan medföra olika majoritetskonstellationer mellan fullmäktige och stadsdelarna, måste då förmodligen ett krav på absolut budgethållning införas. De lokala politikerna kan bli tvungna att ta ansvar för en budget som deras partier inte ställt sig bakom i fullmäktige.

Folkpartiet i Skärholmen påpekar att verksamhet finansierad av kommunala medel bedrivs av andra än kommunen blir allt vanligare. Det har införts pengsystem i bl.a. skola och äldreomsorg, allt fler friskolor etableras, kommunal verksamhet läggs ut på entreprenad etc.

Detta är positivt för demokratin. Makten flyttas till individen som själv kan välja vilken vård eller utbildning hon vill ha. Hon ges ett direkt inflytande över sina skattepengar. Marknadens efterfrågan styr hur de kommunala tjänsterna ska utföras. Detta innebär att de som erbjuder tjänsterna måste vara lyhörda och ge brukarna inflytande.

Men valfriheten och entreprenaderna medför enligt partiet också problem för demokratin. Samtidigt som makten ges till individen, minskar de folkvalda politikernas inflytande. Det innebär bl.a. att incitamenten för att engagera sig partipolitiskt minskar.

Framför allt innebär det att insynen i verksamheterna minskar. Privata företag omfattas inte av samma krav på offentlighet som kommunal verksamhet och de som arbetar inom företagen omfattas inte heller av meddelarskyddet. Eftersom de privata enheterna förutsätts sköta sig själva utan politikernas inblandning, begränsas insynen till några få årliga inspektioner för att granska kvalitet och laglydnad. För att påverka verksamhetens inriktning är brukarna helt hänvisade till de anställda tjänstemännens lyhörddhet. Politikerna kan inte agera eftersom verksamheten är självständig. Det blir otydligt vem medborgaren ska utkräva ansvar av, för dåligt utförda tjänster.

Lunds kommun ansluter sig till utredningens förslag om direktval till kommunalnämnder i de fall där en delning av kommunen inte ansetts möjlig eller önskvärd att genomföra.

Centerpartiet och Miljöpartiet De Gröna anser att medborgarnas vilja bör få ett större lokalt genomslag genom införandet av direktval till kommunalnämnder.

Västerås folkhögskola förslår att det bör bli möjligt med direkt val till kommunalnämnder. Det skulle öka det politiska intresset i det område som kommunalnämnden verkar.

Lekebergs kommun anser att en starkt bidragande orsak till att kommunalnämnderna inte har lyckats leda till ökat folkligt deltagande, eller bättre kontakt mellan medborgare och förtroendevalda är att de inte är direktvalda. Invånarna i kommunerna får sig tilldelade kommunalpolitiker av kommunfullmäktige i den stora kommunen. Det är inte tillfredställande

Remissintanser som är negativa till direktval

De flesta som har behandlat frågan om direktvalda lokala organ är emellertid negativa till utredningens bedömning.

Stockholms arbetarekommun förespråkar inte direktvalda stadsalnämnder. Skälet för detta är att så länge uttaxeringsrätten och den ekonomiska makten ligger hos kommunfullmäktige så blir det otydligt för väljarna var de skall kräva ut ansvar. Är det hos kommunfullmäktige som angett inriktning och givit ekonomiska ramar - eller hos den lokala stadsalnämnden som har prioriterat resursanvändning och beslutat organisation? Risken är stor att väljarnas förvirring skulle öka ytterligare i ett offentligt system med fyra olika beslutsnivåer som alla kan ha olika majoriteter. Svårigheten blir också att klara avgränsningen av vad den lokala nämnden har besluta om och vad som måste vara gemensamt för hela staden. Det kan finnas en risk för att den centrala politiska ledningen väljer att centralisera beslutsmakt om flera av stadsalnämnderna har en annan politisk majoritet.

Socialdemokraterna i Göteborg anser att direktvalda stadsalnämnder å ena sidan skulle öka legitimiteten för stadsalnämnderna och skapa en ökad lokal aktivitet. Å andra sidan vore det djupt olyckligt om Göteborg skulle splittras med olika majoriteter i de olika stadsalnämnderna och i fullmäktige. Det skulle exempelvis vara mycket svårt att få lokalt acceptans för ett av fullmäktige fastställt resursfördelningssystem. Man avvisar

dock inte tanken utan menar att konsekvenserna bör utredas vidare.

Skellefteå kommun avstyrker förslagen om direktval till kommunalnämnder och regionala organ. LO avvisar tankarna om direktvalda lokala organ av jämlikhetsskäl

Även **Falkenbergs kommun** är tveksam till direktval därför att den likvärdiga servicen kan äventyras. Inte heller Umeå kommun tror på direktval med motiveringen att varje kommun bör genomföra en konsekvent politik för hela kommunen baserad på de politiska värderingar som ligger till grund för majoriteten i kommunfullmäktige under aktuell mandatperiod.

Norrköpings kommun delar inte utredningens uppfattning att en av orsakerna till KDN:s misslyckande skulle vara att nämnderna är indirekt valda och att direktval bör införas. Kommunen finner det ytterst tveksamt till att ha en annan majoritet i lokala nämnder i förhållande till kommunstyrelse och fullmäktige.

Finspångs kommun framhåller att det rent principiellt inte kan ses som demokratiskt riktigt att ha en annan majoritet i nämnder än det förhållande som råder i kommunfullmäktige och kommunstyrelsen. Nämnderna väljs för att genomföra den politik som kommunfullmäktige dragit upp riktlinjer för.

Karlsborgs kommun påpekar att direktvalda lokala små församlingar ingalunda beslutar oberoende av centrala, stora församlingar såsom kommunfullmäktige. Därför kan en reform i enlighet med utredningens förslag upplevas som skendemokrati och ytterligare undergräva förtroendet för förtroendevalda.

Även **Statskontoret** avstyrker förslaget om direktvalda kommunalnämnder med motiveringen att det kan bli stora problem med olika majoritet i kommunal och kommunfullmäktige. Det finns en risk för att fullmäktige ändå skulle utöva inflytande över kommunalens kompetensområde om kommunaldelen för en politik som inte anses vara önskvärd. Det leder till oklara ansvarsförhållanden och svårigheter för ansvarsutkrävande. Enligt Statskontoret finns det en risk för att medborgarna i en kommun får stora variationer i service beroende på i vilken kommun de bor.

Synskadades Riksförbund understryker att direktval inte får leda till att medborgarnas rätt till likvärdig offentlig service äventyras. Det gäller också kvalitén på servicen. Man ser detta som lika självklart som att stora skillnader mellan olika delar av landet inte heller kan accepteras. SRF anser att vi måste få tillstånd ett offentligt samtal i Sverige om vad det innebär att vara boende i

Sverige, och vad lokal demokrati egentligen ska avse. Utredningen ger inte något bra svar på denna grundläggande fråga.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund avvisar förslaget. Man menar att det starka sambandet mellan val – vald församling - beslut om skatt är så viktigt att inte nya nivåer förs in som inte kan bevara detta angelägna samband. Obalansen mellan partisympatisörer i olika kommuner skulle försvåra en fungerande sammanhållen demokratisk styrning av kommunerna.

Malmö stad ser ingen anledning för staten att förhindra möjligheten till direktval för de kommuner som så önskar. Men man understryker att direktval är en mycket vanskelig väg att välja för att utveckla demokratin, särskilt inom ramen för en organisation där skattebeslutet fattas någon annanstans.

Nacka kommun delar utredningens uppfattning att det inte är önskvärt att inrätta flera nivåer inom den representativa demokratin. Av det skälet stödjer man inte förslaget om direktval till kommunfullmäktige och kommunstyrelserna, vilket oundvikligen resulterar i otydlig ansvarsfördelning, försvårar styrningen och riskerar att sätta den kommunala likställigheten ur spel. Kommunfullmäktige kan aldrig vara något annat än en del av den kommunala organisationen och aldrig ha någon annan demokratisk legitimitet än andra nämnder i kommunen

Även **Svenska Arbetsgivareföreningen** avstyrker direktvalda organ med motiveringen att det skulle skapa en ny nivå inom den kommunala organisationen och medföra risker för motsättningar mellan centrala och lokala organ, särskilt i budgetfrågor. Ytterligare kommunala nivåer skulle uttunna ansvaret, öka kostnaderna och minska effektiviteten. De bör i vart fall inte ha uppgifter visavi företagen.

Liknande argument framför även **Svenska Kommunalarbetsförbundet**. Direktvalda kommunfullmäktige skulle innebära att det etableras ytterligare en nivå i den representativa demokratin, vilket gör det svårare för väljarna att överblicka hur den politiska makten är fördelad, att engagera sig och att utkräva ansvar. Tvärtom syftet skulle genomskinligheten i det politiska systemet snarare minska än öka.

Länsstyrelsen i Jämtlands län påpekar att införandet av flera beslutandenivåer både uppåt genom EU-anslutningen och införandet av kommunfullmäktige samt för vissa län en ny regional nivå medför att organisationen blir otydlig. Det blir svårt för medborgarna att utkräva ansvar, man vet inte alltid vem som

skall ställas till svars för olika problem. Länsstyrelsen anser liksom utredningen att det inte är någon demokratisk önskvärdhet att inrätta fler nivåer inom den representativa demokratin. Snarare bör nivåerna begränsas.

De erfarenheter som finns i **Falkenbergs kommun** ger inte underlag att förorda modellen med kommundelsnämnder. Kommunen instämmer i de principiella invändningar som demokratiutredningen har mot att inrätta flera nivåer inom den representativa demokratin.

Skapa fler förtroendeuppdrag

- men sprid dem !

Utredningens bedömning: Utredningen ser med oro att förtroendeuppdrag försvinner. Allt färre ges därigenom chansen att axla ett viktigt medborgaruppdrag. Av samma skäl ser utredningen allvarligt på tendensen till mångsyssleri. Det är viktigt att försöka öka antalet förtroendeuppdrag och sprida dem. På det sättet motverkar man också de risker för maktmissbruk som följer av koncentration och långvarigt maktinnehav.

Utredningen hänvisar till det principiellt hållna demokratikapitlet där man har gett skäl för att bejaka en mångfald av driftsformer där demokratiskt ledarskap kan uppövas och utvecklas. Utredningen menar att det är viktigt att sådana organ tillskapas men de förutsätter en vilja till dialog och lärande hos de kommunala myndigheternas företrädare.

Ett femtiotal remissinstanser har behandlat denna fråga varav de flesta är positivt inställda till att det skapas fler förtroendeuppdrag. Ett fåtal instämmer dock inte i utredningens bedömning om behovet av fler förtroendeuppdrag.

Nyköpings kommun och **Studieförbundet Vuxenskolan** instämmer utan någon närmare motivering. **Hallstahammars kommun** som är positivt inställd till utredningens bedömning är oroad över att 10 % av dem som valdes 1998 efter två år lämnat uppdragen och att de flesta av dem är unga och kvinnor. Samtidigt minskar antalet förtroendeuppdrag i kommunerna och de som blir kvar måste täcka större områden och blir generalister och mångsysslare. Kommunen delar därför utredningens bedömning att förtroendeuppdragen i stället bör ökas och spridas bland flera personer vilket kan bidra till minskad risk för maktkoncentration

Kommunen pekar på att i mindre kommuner med få nämnder med helt sektorsansvar kan kraven bli stora på ordförandens och andra förtroendevaldas förmåga att bedöma och besluta i ärenden av olika art och innehåll. Sådana uppdrag kräver att de politiskt aktiva får effektivt stöd i form av t ex förtroendemannautbildning. Från allmänt demokratiska utgångspunkter noterar kommunen att detta i sin tur kan leda till att ett litet antal förtroendevalda efter

hand blir en sorts "experter" inom sina områden som kan framstå som mindre utbytbara än andra.

Hallstahammars kommun anser att en viktig princip måste lösas för att få fler att engagera sig i den demokratiska processen och det är att ingen skall behöva förlora ekonomiskt på ett sådant engagemang. Om t ex arvoden inte räknas som pensionsgrundande inkomst kommer de som ägnat tid åt förtroendeuppdrag en dag att få mindre pension. Ev. sådana systemfel bör omgående rättas till.

Hallstahammar tar upp begreppet "politikerförakt" och menar att även om det finns exempel inom kommunsektorn som kan ge näring åt sådana känslor bör man samtidigt minnas att det demokratiska samhällssystemet i stort utmärks av hög integritet och ringa inslag av maktmissbruk, korruption och allmänt vanstyre. Den svenska förtroendemannakåren bör därför vara stolt över det demokratiska uppdrag som den har anförtrotts och över det sätt varpå det utövas.

Gnosjö kommun är positiv till att det politiska mångsyssleriet försvinner. Antalet politiska uppdrag som en enskild har bör begränsas till endast ett nämnduppdrag per person. Däremot bör man inte eftersträva en tillbakagång till en situation med ett ökat antal nämnder för att på det viset få fler politiska uppdrag.

Miljöpartiet De Gröna hänvisar till sitt partiprogram där man betonar att mångsyssleri och maktkoncentration ska motverkas.

Härnösands kommun försäkrar att risken för maktmissbruk, som utredningen menar följer av koncentration av förtroendeuppdrag och långvarigt maktinnehav, inte föreligger i Härnösand. Dels har partierna infört interna gränser för antalet förtroendeuppdrag och dels brukar det vara jämnt mellan blocken i valen. Kommunen ser dock att de s.k. följduppdragen för den enskilde ledamoten i t.ex. kommunstyrelsen och kommunfullmäktige kan bli för många. Dels finns det inte så många personer att sprida följduppdragen på. Det gäller framförallt för de små och medelstora partierna. På den positiva sidan nämner kommunen att den enskilde ledamoten kan uppleva det lättare att hålla sig ajour med de kommunala frågorna om man innehar flera uppdrag.

Västerås folkhögskola instämmer i att uppdragen bör delas på flera förtroendevalda för att motverka maktkoncentration. **Ljusdals kommun** anser att mer flexibla möjligheter måste skapas för ersättare att överta ledamots ansvarsområden.

Västerås folkhögskola och **Älmhults kommun** anser att man inte ska sitta för länge som förtroendevald. Kommunen anser att

två perioder borde räcka. I stället för att det i framtiden kanske måste bli en form av samhällstjänst ser kommunen hellre att viljan och engagemanget att ta förtroendeuppdrag stärks. Folkhögskolan ser det som viktigt att den enskilde politikern kan varva det politiska uppdraget med yrkeslivet

SEKO pekar på svårigheterna att förmå medborgarna att ta på sig uppdrag .

Studieförbundet Näringsliv och Samhälle menar att de argument som framförs för att skapa fler förtroendeuppdrag och sprida dem på fler personer i syfte att motverka riskerna för maktmissbruk som följer av koncentration och långvarigt maktinnehav är en svidande kritik av svensk kommunalpolitik.

Hällefors kommun tycker att det är oroväckande i att antalet förtroendevalda i nämnder och styrelser minskar liksom att nämnder i allt större omfattning slås samman eller verksamheter läggs ut på entreprenad, kommunalförbund m.m. Enligt kommunen är sådana åtgärder en följd av den ekonomiska realiteten i kommunerna vilken gör att man ser sig föranlåten att spara på alla tänkbara sätt.

Tranemo kommun betonar att både kommun och stat behöver experter för att få bra beslutsunderlag, men det demokratiska beslutandet får inte överlämnas till dem.

Örebro läns landsting menar att förutsättningarna för de förtroendevalda måste förbättras, så att människor från olika samhällsgrupper, yrken, åldrar, kön och .med utländsk bakgrund får möjlighet att delta och finna det politiska arbetet .meningsfullt. De politiska uppdragen behöver dessutom spridas på flera förtroendevalda.

Falu kommun menar att eftersom utvecklingen går mot minskat antal förtroendeuppdrag får man finna andra vägar för att motverka risken för maktkoncentration. Exempelvis kan den enskilde medborgarens rätt att överklaga kommunala beslut förenklas och bli mer effektiv.

Götene kommun anser att målet bör vara att varje medborgare skall ha någon förtroendevald bland de människor man träffar regelbundet.

Karlstads kommun anser att fler personer måste få chansen att påverka genom att ingå i nämnder och styrelser. Förtroendeuppdragen bör emellertid spridas på fler personer för att motverka risker för maktmissbruk.

Munkedals kommun delar utredningens oro över att allt fler förtroendeuppdrag försvinner Uppdragen bör öka och spridas.

Simrishamns kommun anser att antalet förtroendeuppdrag bör öka och att uppdragen ska fördelas på fler förtroendevalda. Detta är inte minst viktigt för att underlätta "inskolning" av fler förtroendevalda i demokratiskt beslutsfattande.

Staffanstorps kommun anser att man inte generellt kan dra slutsatsen att bara för att det finns många förtroendeuppdrag är demokratin bättre eller mer öppen. Men man är positiv till att sprida de förtroendeuppdrag som finns på så många förtroendevalda som möjligt. Här vilar ett stort ansvar på de olika politiska partierna.

Svenljunga kommun tycker det är önskvärt att antalet förtroendeuppdrag sprids, så att fler invånare får möjlighet att ta detta viktiga medborgaruppdrag. Däremot är det inte önskvärt att fler nivåer inrättas inom den representativa demokratin.

Göteborgsregionens kommunalförbund instämmer i att fler fritidspolitiker behövs. En mer omfattande analys av de förtroendevaldas villkor krävs. Ett stort ansvar för att göra detta möjligt vilar på partierna, de parlamentariska organen och förvaltningen.

Bohusläns Socialdemokratiska Partidistrikt känner en stor oro över att alla partier har svårt att intressera framför allt yngre och de nya svenskarna. Partidistriktet har efter en diskussion funnit att partierna själva måste utforma sina regler över hur den egna representationen skall se ut. Det är inför väljarna som partierna har att stå ansvariga och detta kommer naturligt att leda fram till att partierna kommer att låta sig företrädas av dem som har folklig förankring och har förtroende. Däremot kan samhället erbjuda fler förtroendeposter och på det sättet få fler att engageras.

Demokratiberedningen i **Söderhamns kommun** har fört en allmän diskussion om varför människor saknar tilltro till demokratin och varför det är så svårt att engagera yngre människor att vilja vara med och bestämma. Beredningen har även diskuterat lokalt anknutna demokratifrågor. Beredningen redovisar några konkreta förslag.

- Efter valet 2002 bör partierna gå ut en rekommendation att tre politiska uppdrag per person bör räcka.
- Samma uppdrag bör inte innehåsa i mer än tre valperioder.
- Kommunen bör utarbeta mentorprogram för förtroendevalda
- Diskussionskvällar bör anordnas en gång i månaden med aktuella politiska händelser.
- En person bör anställas som jobbar operativt med demokratifrågorna i två år.

- Alla nämndsammanträden bör vara öppna.
- Alla politiska partier bör sträva efter en jämnare könsfördelning
- Allmänheten bör ges möjlighet till frågestund i anslutning till kommunfullmäktige

Upplands-Bro kommun tycker det är lätt att hålla med utredningen. Men samtidigt är verkligheten i många mindre kommuner att förtroendevalda tar på sig uppdrag i flera nämnder därför att det egna partiet inte hittar någon annan att nominera. Förtroendevalda bör, om uppdraget skall respekteras, väljas på grund av förtroende, inte för att någon annan kandidat inte finns att tillgå. Det grundläggande problemet är därför partiernas låga aktivitet och för få aktiva medlemmar. Kommunen pekar på brukarmedverkan som ett sätt engagera fler i demokratiska processer kring kommunens verksamhet. Upplands-Bro har lokala styrelser för flera skolor och har i huvudsak positiva erfarenheter.

Vilhelmina kommun tycker att det är viktigt att försöka öka antalet förtroendeuppdrag och sprida dem även av skälet att avlasta och minska en alltför stor arbetsbörda för redan verksamma förtroendevalda

Kommun- och Landstingsförbundet hänvisar till de enkätundersökningar som förbunden har gjort som visar att antalet uppdrag per förtroendevald har ökat under den innevarande mandatperioden. Förbunden anser därför att uppdragen redan i dag borde kunna fördelas bättre, för att på det sättet ge ett mer meningsfullt innehåll i uppdraget. Men man poängterar att det ibland kan vara av värde att inneha förtroendeuppdrag på flera "nivåer" för att förstå och se helheten. Exempelvis är globaliseringen och internationaliseringen inte längre enbart en fråga för riksnivån utan är mycket påtaglig på lokal och regional nivå där olika samverkansprojekt blir allt vanligare.

TCO hänvisar till Svenska kommunförbundets undersökning som visar att den typiske kommunpolitikern är en svensk man mellan 55 och 66 år. Han är högutbildad tjänsteman i offentlig sektor, gift och går ganska ofta i kyrkan. Ungdomar upp till 29 år, pensionärer och personer av utländsk härkomst var klart underrepresenterade. Enligt TCO:s uppfattning bör därför frågan om den sociala representativiteten och dess betydelse för demokratin lyftas fram i debatten.

Svenska Kommunalarbetsförbundet stöder utredningens förslag att kommunerna bör öka antalet förtroendeuppdrag och sprida dem till fler, för att motverka de risker för maktmissbruk som följer av koncentration och långvarigt maktinnehav

Melleruds kommun ser ett ökat antal förtroendevalda som önskvärt men att det idag är svårt att genomföra. För att skapa intresse för den lokala politiken, krävs att medborgarna redan tidigt "skolas in" i den demokratiska processen, vilket inte syns vara fallet idag. Redan från tidiga barnår måste en skolning i demokratiska processer ske från skolans sida, för att individen sedan som vuxen skall känna , delaktighet och vara förmögen att ta ett politiskt ansvar. Kommunen ser därför en central satsning på demokratiutveckling av individen redan från mycket unga år som en lämplig åtgärd.

Kommunen påpekar dock att ett ökat antal förtroendevalda kommer att medföra ytterligare kostnader för kommunerna, särskilt om man ska kunna ge de lokala förtroendevalda en bättre ekonomisk kompensation för deras uppdrag.

Strängnäs kommun menar att det också handlar om att i praktiken skapa möjligheter för fler att delta i det politiska livet. Även om man formellt är tillförsäkrad rätt att vara ledig från sitt vanliga arbete för politiska uppdrag är det ofta i praktiken svårt för många grupper att ta sig den rätten.

Umeå och Vännäs kommuner menar att det i sig är angeläget att skapa fler förtroendeuppdrag. Men det måste också kopplas befogenheter och ansvar så att det upplevs som meningsfullt att engagera sig i nya politiska organ. I ett läge med besvärlig ekonomi då krav på helhet och totalansvar är extra viktigt kan det vara svårt att skapa nya politiska nivåer med utrymme för t ex egna ekonomiska beslut. Kommunen anser att brukarorgan med ansvar för vissa enheter inom givna ramar kan dock vara ett bra sätt att träna sig i demokratiskt beslutsfattande.

Västerviks kommun instämmer i utredningens konstaterande att tjänstemännens och heltidspolitikernas inflytande och makt ökat på bekostnad av fritidspolitikerna. Kommunen stöder förslaget om fler och mer spridda förtroendeuppdrag stöds. De ekonomiska förutsättningarna för fritidspolitikernas uppdrag bör ses över.

Västerås stad redovisar ett antal förslag som syftar till att underlätta arbetssituationen för de förtroendevalda och skapa förutsättningar att attrahera fler människor att ta på sig politiska uppdrag.

- Variera tider för sammanträden, dag- och kvällstid. I dag kan det vara ett hinder att gå ifrån sitt arbete för att fullgöra sitt förtroendeuppdrag. För andra är det svårare att frigöra sig

kvällstid. Det finns inte en lösning som passar alla, men det skulle vara intressant att pröva nya sammanträdestider.

- Partierna bör sträva efter en spridning av uppdragen, så att fler involveras i det politiska arbetet. Det kan vara svårt för många att kombinera arbete, familj och ett förtroendeuppdrag. Därför är det viktigt att organisera uppdragen så att arbetsmängden kan hållas på en rimlig nivå.
- Det är viktigt att de förtroendevalda känner att de har en roll internt i partierna. Det är därför viktigt att hitta former för att fånga upp de som kan ta på sig uppdrag. Det är angeläget att inte vänta för länge när det gäller att ta tillvara nya krafter som vill arbeta politiskt.
- Material måste finnas tillgängligt i god tid så att det finns utrymme för diskussion och delaktighet. Tidsplanen i dag medger inte alltid att noga sätta sig in i en fråga och dessutom hinna fånga intressenters synpunkter. Delaktigheten blir mer formell och möjligheter att ifrågasätta och komma med nya infallsvinklar blir liten på grund av tidsschemat.
- Det är viktigt med intern uppbackning inom partierna med tanke på den utsatta position som politiker har av media i brännande frågor. Ingen är felfri och i svåra situationer kan man finna lösningar tillsammans så att avhopp kan förhindras.
- Mentorskap är en intressant metod att stödja och inspirera i politikerrollen.
- Politiker som studerar bör ges ekonomisk ersättning som kompensation för förlorad studietid. En norm med en given ersättningsnivå föreslås.
- Genom att skriva en dagordning så att frågeställningarna skapar intresse kan engagemang skapas. Rubriker på föredragningslistan kan kompletteras med underrubriker som ger information och väcker nyfikenhet.
- Sammanträdesformerna utformas så att mötesdeltagarna involveras i diskussionerna. Kommunikation och språk förenklas för att undvika att språket används som en maktfaktor i kontakten med andra människor, såväl internt som externt. På möten och även i andra sammanhang är det viktigt att använda ett ordval och ett sätt att uttrycka sig som inbjuder till deltagande.
- Öppna nämndsammanträden kan hållas i bostadsområden med nya arbetsformer som skapar möjlighet till kontakt och utbyte med de som deltar. Dialogen är viktig. Ambitionsnivån är öppenhet och delaktighet.

- Erbjud medborgarna politiskt praktik.
- Vitalisera fullmäktige genom att skapa utskott, bjuda in till öppna fora med temainriktat program.

Sörmlands läns landsting anser att en förutsättning för att den representativa demokratin skall utvecklas är att det finns människor som är beredda att ta på sig förtroendeuppdrag. Det betyder att om vi även i framtiden skall få människor att ta på sig sådana uppdrag måste politikerrollen utvecklas och göras än mer attraktiv och intressant. Här vilar ett tungt ansvar på de politiska partierna som också måste arbeta med rekryteringen till sina respektive partier.

Landstingen och kommunernas roll i detta sammanhang blir att göra förtroendeuppdragen intressanta och rimliga så att det blir möjligt att kombinera ett förtroendeuppdrag med familj, barn och arbete. Det måste bli rimligare förutsättningar även för fritidspolitikerna. Landstinget menar att denna fråga är viktig för hur vi skall kunna utveckla den representativa demokratin. Landstinget Sörmland arbetar med frågan men har ännu ingen lösning.

Västmanland läns landsting betonar att eftersom de politiskt förtroendevalda främst är medborgarföreträdare är det viktigt att uppdragen inte reduceras och att de har ett tydligt politiskt innehåll. Att vara fritidspolitiker är i dag ofta en belastning i yrkeslivet. Det finns risk för diskriminering eftersom det saknas allmän kunskap om det politiska uppdragets demokratiska betydelse, vilket medför att såväl arbetsgivare som arbetskamrater visar negativa attityder. Det måste ges möjligheter för alla att inneha politiska uppdrag utan att behöva göra avkall på rimlig ekonomisk ersättning. För många fritidspolitiker innebär det i dag att man går miste om exempelvis semester och pensionsgrundande tid pga. politiska uppdrag. Landstinget vill fortsätta att utveckla den representativa demokratin med att underlätta och uppvärdera det politiska förtroendeuppdraget ur ett medborgarperspektiv.

Jämtlands läns landsting pekar på de politiska organisationernas roll. De kan formas så att det bara är ett fåtal av de förtroendevalda som har ett egentligt inflytande. Resten av de förtroendevalda medverkar i så fall vid fullmäktige enbart för att legitimera den lilla gruppens beslut. Formen för de politiska organisationerna måste därför vara sådan att detta inte kan uppstå. Enligt landstinget är det lika viktigt, om inte viktigare, att samtalet fungerar inom den politiska organisationen än inom samhället i stort. Alla förtroendevalda är lika viktiga och skall vara lika

delaktiga i arbetet. Organisationen behöver därför byggas så att, oavsett om man har nämnder, utskott eller någon annan form av organisation, alla skall kunna vara aktiva och delaktiga. Det måste dessutom finnas utrymme för en politisk debatt både inom respektive parti och mellan partierna i den valda församlingen.

Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer LSU menar att formerna för hur man har möten och agerar i politiken och demokratin sällan är under förändring. Det är sällsynt att man vågar prova nya metoder och därigenom förändra det gamla. LSU tycker att detta är både tråkigt och dåligt. Många människor känner sig inte attraherade av de gamla formerna. Det finns idag nya beprövade sätt att arrangera möten som har visat sig vara lyckade. LSU och andra organisationer har använt alternativa metoder som påverkanstorg, future search, open space, PMI, ofta med mycket positiva resultat.

Varför inte nya metoder prövas i mer traditionella politiska kretsar tror LSU egentligen inte beror på någon motvilja mot att testa nytt utan på bristande kunskap. De tror att politiker saknar utbildning i nya metoder och mötesformer. LSU tror inte att demokratin sitter i mötesformerna, men orsaken till att många unga människor väljer bort politiken, trots vetskapen om att mycket makt finns där, beror ofta på att man inte blivit accepterad som den man är och att de stela mötesformerna till slut gjort att man tappat lusten och intresset att fortsätta.

Lyckas man höja statusen och respekten för vad politik handlar om tror LSU att ett steg är taget för att politiken och samhället ska närma sig varandra. Samtidigt måste demokratin få kosta pengar. I dagens tidevarv måste det mesta minska sina kostnader, men enligt LSU är det ett rejält misstag att tro att demokratin kan utvecklas utan ekonomiska medel.

Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund pekar på möjligheterna att ge projektuppdrag, klart avgränsade och med ansvar. I sådana projekt bör också avnämare, medborgare i allmänhet och andra sammanslutningar kunna väljas. Enligt förbundet får man inte stirra sig blind på enbart styrelse-, utskotts- och nämnduppdrag. Detta kan också vara ett sätt att möta framtiden.

Jönköpings kommun har en allmänt positiv inställning till att antalet förtroendeuppdrag och antalet förtroendevalda ökar. Det är viktigt att det finns så många förtroendevalda i en kommun att det ges möjlighet till såväl geografisk som social- och intresserepresentation. Jönköpings kommun har därför valt en

traditionell nämndorganisation med ett stort antal förtroendevalda. Därigenom bör allmänt sett antalet förtroendevalda kunna ökas och kommunen ansvara för en rimlig balans mellan kommunens storlek, geografi och andra förutsättningar vid fastställandet av antalet förtroendevalda.

Motala kommun menar att det inte bara handlar om antalet uppdrag utan också vikten av att de uppdrag som finns faktiskt innebär en möjlighet till reellt inflytande, påverkan och delaktighet. Motala kommun har arbetat under flera år för att hitta en rimlig balans mellan antalet uppdrag och styrkan i dessa. Genom den nya kommunala organisationen har också erfarenheterna från befintlig lagstiftning utnyttjats. PBL bör exempelvis kunna utvecklas ytterligare och tillämpas inom andra samhällsområden

Rättviks kommun anser att politikerna måste kliva fram, synliggöras, kommunicera och hållas ansvariga och tänka mer på medborgarna. Det är viktigt att nya idéer prövas för att öka medborgarnas intresse och delaktighet i framtidsfrågor. Den politiska rollen är oerhört viktig.

Nyköpings folkhögskola menar att politiker idag är en bristvara. Förr visste människor ute på arbetsplatser och i grannskapet vilka som var politiskt engagerade och gräsrotsdiskussioner var vanliga. Politikerna behövde inte särskilt sökas upp som idag de fanns i de flesta människors vardag. Idag är politiker sällsynta, de är långt borta, "gömda" och okända. Det är besvärligt när folk har synpunkter "det stör" och tar tid från det viktiga beslutsfattandet.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund anser att man också bör pröva med mer flexibla nämndssystem, aktionsgrupper, brukarstyrelser etc. av mer avgränsad art i tid- och arbetsomfång.

Falkenbergs kommun anser att naturligtvis inte kan bortse från de principiella riskerna med att antalet förtroendeuppdrag minskar generellt sett. Samtidigt måste man inse att det knappast finns någon matematisk formel som visar sambandet mellan graden av demokrati och antalet förtroendeuppdrag (i förhållande till invånarantalet). Mot bakgrund av resonemanget om vikten av partiernas eget arbete ställer kommunen frågan om vad som är viktigast för demokratin - att engagera flera människor i någon form av politiskt arbete eller att inrätta flera formella kommunala uppdrag.

Norrköpings och **Finspångs kommuner** instämmer i att antalet förtroendeuppdrag har minskat kraftigt under årens lopp. Sannolikt börjar dock kurvan nu plana ut. Kommunerna delar inte

helt utredningens uppfattning att antalet politiska uppdrag i traditionell mening bör öka. Däremot bör man kraftigt verka för att lyfta fram dem som har "små" uppdrag och för att sprida uppdragen mer och begränsa "mångsyssleriet".

Dessutom anser kommunerna att förtroende uppdrag, som inte är partipolitiska, i exempelvis brukarstyrelser och lokala demokratiska grupper, bör öka. Det kan i detta sammanhang finnas anledning att se över "ansvarsbalansen" mellan heltidssysselsatta politiker och fritidspolitiker samt mellan de förtroendevalda och tjänstemännen..

Norrköpings och Finspångs kommuner anser det ytterst viktigt att också få in yngre personer på olika uppdrag och i nämndernas egna inre arbete se till att arbetsklimat och arbetsmetoder anpassas så att även unga får möjlighet till inflytande. Detta för att begränsa en iakttagen orsak till avhopp bland de yngre. Ett sätt att stärka de yngre och även andra nyvalda förtroendevalda kan vara att skaffa mentorer till dessa bland mer erfarna politiker.

Ett annat ständigt återkommande problem för de förtroendevalda är enligt Norrköpings och Finspångs kommuner att kunna kombinera det politiska arbetet med det civila arbetet. Trots lagstadgad rätt till ledighet för politiska uppdrag känner många enskilda ett dilemma i att lämna sin arbetsplats. Kanske vore en informationskampanj eller liknande riktad arbetsgivare och arbetsplatser på sin plats.

Även de ekonomiska villkoren t ex för låg ersättning för förlorad arbetsförtjänst i samband med politiska uppdrag kan vara en återhållande faktor. Det är viktigt att även situationen för de förtroendevalda som är arbetslösa uppmärksammas. Det får inte vara så att möjligheterna till en anställning försämras för den som innehar politiska förtroendeuppdrag.

Ett sätt att skapa eller sprida fler förtroendeuppdrag kan enligt de båda kommunerna vara att tidsbegränsa olika uppdrag eller införa någon form av rotationssystem. Vid direktval kan man naturligtvis inte hindra någon från att kandidera. Vid de val till nämnder etc. som fullmäktige har att göra skulle dock de politiska partierna kunna komma överens om en rekommendation att man inte bör sitta mer än 12 år på samma post.

Norrköpings och Finspångs kommuner betonar att det är bra med kunskap och kompetens hos de förtroendevalda men samtidigt anser de att det bör noteras att förtroendevalda är beslutsfattare och ej experter och bör som sådana kunna vara

flexibla och kunna byta uppdrag. Ett sådant system skulle sannolikt också stimulera att de mer rutinerade politikerna på ett bättre sätt lär upp de nyvalda.

Faluns kommun anser att det kan skapa problem när samma människor finns på flera nivåer. Det kan också finnas anledning att beakta att styrelser och nämnders storlek i sig kan påverka möjligheterna inte bara till representativitet utan också till att dela på arbetsuppgifter mellan de förtroendevalda sinsemellan, och till att få "inskolningsplatser" för nyblivna politiker.

Karlsborgs kommun menar att i en tid av politikermisstro/politikerförakt och sjunkande medlemsantal i de politiska partierna riskerar en ökning av antalet förtroendeuppdrag med traditionell rekrytering att få till följd en större maktkoncentration till ett fåtal till följd. Nya uppdrag fördelas på personer som redan har uppdrag eller tveksamma övertalas att ta uppdrag de inte finner engagerande. Däremot finns det enligt kommunen anledning att beakta goda exempel på en kvalificerad breddning av politiken genom t. ex. ungdomsråd eller kvinnoråd.

Lunds kommun instämmer inte till fullo i utredningens bedömning. Fler politiker stärker inte i sig demokratin. Det är däremot viktigt att titta på hur långvarigt ett politiskt uppdrag ska vara och hur många förtroendeuppdrag en och samma politiker kan ha för att på ett fullgott sätt kunna fullgöra det mandat han eller hon fått av folket.

Nacka kommun anser att politikens innehåll och de roller kommunen vill att den förtroendevalde ska ha, påverkar antalet förtroendevalda. I Nacka strävar man efter att de förtroendevalda inte ska hantera detaljfrågor, utan i största utsträckning koncentrera sig på de strategiska frågorna. Kommunen är därför tveksam om fler förtroendevalda leder framåt. Kommunen tolkar fler förtroendevalda som att man ska skapa fler nämnder eller fullmäktigeberedningar, eftersom det ur arbetssynpunkt inte är lyckat med nämnder med många ledamöter. Nacka kommun ser ingen nytta i att man ska skapa en stor nämndorganisation som ett självändamål för att öka antalet förtroendevalda.

Självklart menar kommunen därmed inte att mångsyssleri och maktkoncentration ska främjas. Nacka kommun ser dock hellre satsningar som gör det möjligt för grupper inom det "civila samhället" att agera och därifrån fånga upp intresset för deltagande och engagemang. Genom att på detta sätt överlåta fler beslut direkt åt medborgarna behövs inte fler politiska uppdrag. Nacka kommun

delar mot denna bakgrund inte utredningens oro för att antalet förtroendeuppdrag minskar.

Glesbygdsverket anser att det inte är något självändamål att skapa fler förtroendeuppdrag. Glesbygdsverket anser dock att det är önskvärt att fler medborgare engagerar sig i samhället. För att detta skall vara möjligt måste arbetsförhållandena för fritidspolitikerna ses över.

Låt fler träna sig i demokratiskt
beslutsfattande och ansvarstagande i
brukarorgan

Utredningens bedömning: En vidgad kommunal självstyrelse kan bl.a. återskapa den lokala nivån som en vital bas för att bedriva nationell och europeisk politik. Genom engagemang och deltagande i det lokala har medborgarna en chans att både få kunskap om och tillföra erfarenheter till större sammanhang av avvägningar.

Dessutom menar utredningen att det bör skapas större möjligheter att direkt ge utrymme för andra demokratiska organisationer att självständigt lösa konflikter och ordna sina gemensamma angelägenheter på ett sätt som gynnar medborgarandan.

Medborgarna måste få ett större direkt utrymme för demokratisk organisering för att konstruktivt lösa de problem som gäller vissa geografiska eller funktionella delar av kommunen. Det kan vara föreningar av skilda slag, lokala utvecklingsgrupper, entreprenörer inom den sociala ekonomin och andra driftsformer eller kontaktkommittéer. Utredningens strävan är alltså att vidga medborgarnas, inte kommunernas politiska spelplan.

Allmänt positiva synpunkter

Samtliga remissinstanser som har behandlat denna fråga är i princip positiva till utredningens bedömningar.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund, **Härnösands** och **Norrälje kommun** instämmer i Demokratiutredningen

tankegångar. **Munkedals kommun** stöder tankarna på ett lärande i den demokratiska processen och att mångfalden av driftsformer utvecklas där fler kan bli delaktiga och få "demokratisk träning". **Falkenbergs kommun** anser att det är positivt med en mångfald av driftformer vilket ökar möjligheterna att flera kan delta i demokratiska styrprocesser.

Husmodersförbundet Hem och Samhälle menar att politikens nuvarande former har sin grund i tidigt 1900-tal. Sedan dess har samhället totalt förändrats men politikens former är fortfarande sig lika. Husmodersförbundet anser det vara viktigt att det skapas arenor där man kan komma till tals mellan valtillfällena. Människor måste få vara med och ställa frågor och känna sig delaktiga i olika beslutsprocesser, t ex i patientnämnder, kooperativ och lokala skolstyrelser.

Svenska Baptistsamfundet delar utredningens bedömning att olika former av brukarstyrelser bör kunna tillsättas för skilda verksamheter t ex skolor, barnstugor, vårdhem för att bevara engagemang och inflytande på närhetsfrågorna. En sådan ordning skulle dels ge flera personer utrymme för engagemang, dels ge dessa personer chans att fördjupa sin kunskap och kompetens på detta särskilda område.

Västerviks kommun stöder utredningens förslag om översyn av kommunernas procedurer och former (nya mötesformer, ny teknik och ökat ansvar för nya sammanslutningar) i syfte att främja medborgarnas delaktighet.

Även **Upplands-Bro kommun** pekar på brukarmedverkan som ett sätt att engagera fler i demokratiska processer kring kommunens verksamhet. Kommunen har lokala styrelser för flera skolor och har i huvudsak positiva erfarenheter.

LO och **Svenska Kommunalarbetarförbundet** delar tankegångarna om att bredda möjligheterna att delta som brukare och medborgare. LO beslutade på sin kongress att verka för att en möjlighet att tillsätta medborgarberedningar för parallella beredningar till förvaltningarnas i det kommunala beslutsfattandet.

Statskontoret hänvisar till att det i många kommuner pågår ett arbete med att utveckla olika former av arrangemang för medborgerligt deltagande. Statskontoret anser att det är av stor vikt att denna utveckling av arrangemang följs och analyseras för att erfarenheter ska kunna spridas på ett effektivt sätt.

Statskontoret meddelar att inom OECD:s projekt *Strengthening Government-Citizen Connections* studeras de åtgärder som har vidtagits eller planeras i medlemsländerna för att

främja medborgarnas inflytande i den politiska beslutsprocessen. Syftet med undersökningen är att stärka det medborgerliga deltagandet i medlemsländerna. Statskontoret är involverat i projektet för Sveriges räkning. Statskontoret anser att det är av stort intresse att följa utvecklingen av former för medborgerligt inflytande även internationellt. Involvering i OECD:s projekt på detta tema bör därför ses som ett utmärkt sätt att lära sig mer om idéer och erfarenheter om olika arrangemang för deltagande.

Finspångs kommun ser för närvarande över förutsättningarna för brukarmedverkan i s.k. brukarstyrelser med organisation, väldefinierade uppgifter och reella beslutsbefogenheter beskrivna som är anpassade till de lokala förutsättningar som finns i Finspångs kommun. Kommunen framhåller de lokala arbetsgrupper som har utvecklats i kommunens arbete med landsbygdsprogram. Finspångs kommun ser det som viktigt att ta till vara det engagemang och den kunskap och kompetens som brukarna av olika verksamheter har. Detta skapar ett ökat deltagande i arbetet med gemensamma frågor och skapar bättre förståelse för det politiska arbetet och bör kunna bli en god grund för rekrytering till de politiska partierna.

Glesbygdsverket instämmer i utredningens slutsats att olika brukarorgan är utmärkta fora för att träna det demokratiska ansvarstagandet. Därför anser Glesbygdsverket att de lokala utvecklingsgruppernas arbete med olika former av samhällsutvecklingsarbete såsom lokal service skall lyftas fram som goda exempel i demokratiarbetet. Det finns också en rad exempel på lokala grupper som getts mandat att styra och utveckla den lokala kommunala servicen med gott resultat som följd.

För att öka legitimiteten för de demokratiska värdena verkar **Arvika kommun** för ett ökat brukarinflytande. Inom barn- och utbildningsnämndens område finns genom ett ökat elevinflytande med klassråd/elevråd/programråd som forum för demokratisk skolning. Ett ungdomsfullmäktige är under uppbyggnad.

Kommunfullmäktige har fattat beslut om möjligheten att på grund- och gymnasieskolorna ha lokala styrelser med föräldramajoritet respektive elevmajoritet. Via utvecklingssamtal, klassföräldrar och skolråd har föräldrar en möjlighet till inflytande. Socialnämnden har utvecklat ett kvalitetssystem, som är en form av brukarinflytande, där kunden placeras i centrum. Öppna kundundersökningar genomförs där alla som vill ges möjlighet att lämna synpunkter på verksamheten och komma med förslag till förbättringar .

I fokusgrupper samlas ett representativt urval av olika brukargrupper, som får definiera vad som är viktiga kvalitetsfaktorer. Även övriga nämnder utvecklar brukarinflytandet. Kulturnämnden och fritidsnämnden har öppna informationsmöten. Kommunfullmäktige har infört allmänhetens frågestund vid varje fullmäktigemöte.

Bildandet av byalag och andra lokalt geografiska intresseorganisationer hälsas med tillfredsställelse. Kommunens stöd till föreningslivet, kulturutbudet och inte minst musiklivet skapar också viktiga kulturella värden. Intresseorganisationerna ger uttryck för ett viktigt samhällsengagemang som komplement till den offentliga sektorn.

Haninge kommun redovisar att man sänder kommunfullmäktiges sammanträden i lokalradio. Allmänhetens tematimme anordnas regelbundet inom ramen för fullmäktigesammanträdena, där medborgarna ges möjlighet att ställa frågor och framföra synpunkter. Varje fullmäktigesammanträde inleds med en frågestund för fullmäktiges ledamöter. Nämnderna har möjlighet att ha offentliga sammanträden.

Ett konkret exempel på direktdemokrati är den inbjudan som kommunen har gjort till boende i Västerhaninge och Tungalsta till diskussion kring ett utvecklingsprogram för dessa kommundelar. Ett stort antal temamöten har anordnats och en mängd synpunkter har skickats in till kommunen. Ett antal ämnen har behandlats under dessa temamöten – bland annat den kommunala servicen, trafiken och bostäder. Vidare nämner kommunen att ett rådslag om Västerhaninge centrum kommer att äga rum i början av 2001. Boende i Västerhaninge bjuds in till olika möten, där invånarna kan tycka till om olika idéer kring Västerhaninge centrums utveckling. Utvecklingsprogrammet i sin helhet kommer att gå ut på en bred remiss under våren 2001.

Kommunen anser att många fler frågor bör kunna diskuteras med invånarna innan förslag presenteras för politikerna. Flera nya mötesplatser måste därmed skapas mellan medborgare och kommunrepresentanter. Mötesplatser behövs för att politikerna ska kunna fatta bättre beslut samtidigt som medborgarna kan känna att de kan påverka i lokalsamhället samt få inblick i hur man arbetar i kommunen innan beslut fattas.

Som ett mycket viktigt hjälpmedel i att utveckla demokratin i Haninge genomfördes under hösten 1996 en omfattande demokratienkät till kommuninvånarna. En ny enkät ska

genomföras under de första månaderna 2001. Frågorna samlas i huvudsak under rubrikerna: Form för kommunal demokrati, insyn, inflytande och de förtroendevalda.

Nacka kommun har efter förebilder från England och erfarenheter från allmänhetens kontakter i Sollentuna tagit fram ett informationssystem kallat Nackadialogen. Avsikten är att den ska ge goda förutsättningar för dialog mellan förtroendevalda och medborgarna om mål- och om verksamhetens skötsel vilket blir ett viktigt tillskott i nämndens utvecklingsarbetet och uppföljning av verksamheten. Genom Nackadialogen har kommunen nått långt på vägen att stärka den enskildes möjligheter att ta och lämna information och även få rättelse.

Svenljunga kommun instämmer i att fler organisationer bör få möjlighet att uttrycka sin vilja, så att medlemmarna/invånarna får möjlighet att påverka samhället. Detta kan t ex ske genom byalagens utvecklingsplaner. Genom regelbundna och öppna dialoger med politiker kan önskemål och planer presenteras och sedan kan planerna användas som utgångspunkt vid framtagande av den kommunala översiktsplanen och framför allt de fördjupade översiktsplanerna. Detta gör att medborgarna får möjlighet att delta i planering och ta fram underlag för politiska beslut

FiA-folkhögskolan i Angered anser det vara värdefullt om kommunerna lägger ut arbetsuppgifter på olika medborgargrupper på det sätt som beskrivs i utredningen. Brukarkooperativ, organisationer och byalag kan mycket väl åta sig klart avgränsade arbetsuppgifter. Detta kan på sikt ge en bättre effekt än fler politiska uppdrag. Dock krävs även i dessa fall att ansvarsfrågan klargörs och att kommunerna har den beredskap som behövs om försöken inte fungerar som tänkt.

Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva tycker att Demokratiutredningen på ett positivt sätt har uppmärksammat bygderörelsen. Men Folkrörelserådet vill ändå framhålla de lokala utvecklingsgruppernas speciella karaktär jämfört med andra lokala föreningar och organisationer.

Bygderörelsen mobiliserar medborgare och samlar den lokala kraften i bygdens eller den lilla ortens utvecklingsarbete. De lokala utvecklingsgrupperna tar ett ansvar för bygdens utveckling i sin helhet och liknar mer en liten kommun än en traditionell förening som samlats kring ett specifikt intresse.

Fler och fler tar steg i riktning mot att genomföra omfattande program och komplicerade projekt. Man ägnar sig åt den långsiktiga försörjningen i bygden. Allt oftare axlar de en

förvaltares roll och tar över verksamhet som varit i kommunal eller privat regi, vilket gör att de blir mer och mer kommunlika. Folkrörelserådet anser att denna lokala verksamhet behöver samspela med den kommunala partipolitiken. Det är av största vikt att dessa samhällsintresserade, engagerade och aktiva människor ges såväl demokratiskt som ekonomiskt utrymme och assistans från alla de övriga nivåerna i samhället.

För att stärka den demokratiska medvetenheten måste man kunna påverka och för att kunna påverka måste man ha kunskaper om hur samhället, organisationerna och partierna fungerar. Falu kommun menar att många människor inte vet hur den offentliga sektorn och de politiska partierna fungerar. Å andra sidan vet inte alltid politikerna hur verkligheten ser ut. Därför måste tillgängligheten öka till politiken och mötesplatser skapas mellan medborgare och politiker. För att utveckla deltagandet i politiken för de medborgare som väljer att inte gå med i ett politiskt parti kan man

- släppa in intresseorganisationer, föreningar, brukargrupper, byalag m fl. som remissinstans ser i det politiska arbetet
- tillskapa ett medborgarforum där medborgarna kan ställa frågor och få svar direkt av politikerna
- ge medborgarna möjlighet att ställa frågor till politikerna via Internet .inrätta en allmän frågestund i fullmäktige
- arbeta för ökad integration mellan invandrare och svenskar
- presentera och marknadsföra de politiska partiernas program på ett bättre sätt

Ungdomens Nykterhetsförbund har dock en reserverad inställning till utredningens tankar på denna punkt. Förbundet anser att brukarorgan säkert är en utmärkt skola i demokratisk teknik, men det är ändå viktigt att inte glömma betydelsen av organisationer med ett mer tydligt ideellt syfte. Sådana organisationer skapar, när de fungerar som det bör, medborgare som inte bara kan hantera de demokratiska beslutsprocesserna utan som också intresserar sig för frågor utanför som berör världen utanför deras närmaste krets. Att engagera sig i brukarorgan är att följa med trenden i samhället idag, medan folkrörelseengagemang i det närmaste har blivit otidsenligt. Detta är enligt förbundet en utveckling som för demokratins skull behöver brytas.

Förslag till ändringar i kommunallagen

Några instanser framför förslag som skulle innebära ändringar av kommunallagen.

Karlskrona kommun förklarar sig beredd att ta på sig ansvaret och arbetet som det innebär att vara försökskommun med syfte att lagreglera medborgerlig motionsrätt i fullmäktige.

Barnombudsmannen påpekar att om artikel 12 i barnkonventionen ska få fullt genomslag i den kommunala beslutsprocessen krävs det att de formella förutsättningarna i kommunallagen ändras på ett antal punkter. Det krävs metodutveckling för barns och ungas inflytande i de politiska beslutsprocesserna och för ett brukarinflytande, framförallt när det gäller de mindre barnen.

Det är också nödvändigt att de former för brukarinflytande som redan nu är tillämpliga för barn enligt kommunallagen, kap 5-7, utnyttjas bättre. En förutsättning för detta är ett aktivt förändringsarbete i samhället i stort för att skapa förändrade attityder och ett medvetet barnperspektiv. Ett barnperspektiv som innebär att vuxna aktivt söker upp och tar tillvara barns och ungas åsikter och kunskaper i deras egen omgivning. BO föreslår vissa ändringar i kommunallagen:

Nämnderna ska samråda med barn och unga under 18 år i frågor som angår dem.

- Barn och unga under 18 år ska få ställa frågor till fullmäktige om förhållanden som särskilt angår dem. Den styrelse eller nämnd under vilken frågan hör ska därvid vara skyldig att lämna ett motiverat svar.
- Barn och ungdom under 18 år ska kunna väcka ärenden i nämnderna om det antingen görs av en politisk ungdomsorganisation vars moderpart har säte i fullmäktige eller om minst tio barn och ungdomar under 18 år skriftligen begär att ett ärende som särskilt angår dem väcks i nämnden
- Särskild information riktad till barn och unga ska utformas så att de kan ta ställning till frågor som angår dem. Denna information ska vara allsidig och innehålla argument för och emot ett visst beslutsalternativ.
- Barn och unga under 18 år ska ges rätt att få till stånd en opinionsundersökning i frågor som angår deras närmiljö eller kommundel där de är bosatta.
- Rösträtt från 16 år i kommunala val.

BO anser även att partistödet borde kunna villkoras så att en del används till att öka inflytandet för barn och unga från olika samhällsgrupper i det politiska arbetet

I alla de ovan nämnda fallen ska kommunen arbeta för att alla grupper av barn och unga kommer till tals. Information som går ut ska vara tillgänglig, begriplig och användbar för alla barn oavsett etnisk tillhörighet, social bakgrund eller handikapp.

Centerpartiets Riksorganisation delar bedömningen att självförvaltning och eget ansvarstagande för verksamheterna kan öka förståelsen för den politiska prioriteringsdiskussionen, likaväl som att öka kvaliteten i den offentliga servicen. Centern påpekar att fler och starkare självförvaltningsorgan förutsätter beslut i riksdagen som ökar möjligheten att delegera beslutanderätt, liksom möjligheten för medborgarna att själva ta initiativ till självförvaltningsorgan.

Centern redovisar att de kommunala nämnderna, med vissa undantag, får delegera beslutanderätten till en anställd i kommunen och dessutom ställa upp villkor för denna beslutsrätt, som att konsultera dem som nyttjar tjänsten eller att endast tillåta beslut när företrädare för dem som utnyttjar tjänsten tillstyrker beslutet. Detta är enligt Centern självfallet mycket positivt. Samtidigt innebär konstruktionen att självförvaltning, i betydelsen beslutsmyndighet, är förhållandevis begränsad.

Centern anser att det bör vara möjligt för kommunala nämnder att delegera besluten direkt till ett självförvaltningsorgan. Sådana organ bör huvudsakligen komma till stånd genom medborgarnas egna initiativ. När sådana initiativ tas bör de också få ett positivt bemötande, som ett sätt att stärka den lokala demokratin. Det finns enligt Centern skäl att överväga att ändra kommunallagen så att kommunerna ska vara skyldiga att tillmötesgå önskemål om inrättande av självförvaltningsorgan.

Ta till vara befintliga institutioner för deltagande

Utredningens bedömning: Kommunerna förfogar redan idag över många möjligheter att erbjuda medborgarna ökat deltagande i politiska processer. Plan och bygglagstiftningen är ett exempel på lagstiftning, som ger medborgarna möjligheter att påverka samhällsbyggandet.

Allmänt positiva synpunkter

De flesta instanser som har behandlat frågan är positiva till utredningens bedömning. Ett par är dock tveksamma. Flera instanser redovisar exempel från den egna verksamheten.

Munkedals kommun menar att om viljan finns har kommunerna stora möjligheter att erbjuda medborgarna ett ökat deltagande i de politiska processerna. Ett bra exempel är de möjligheter som plan- och bygglagstiftningen ger medborgarna i syfte att kunna påverka samhällsplaneringen och samhällsbyggandet.

Falkenbergs och Lomma kommuner delar också utredningens bedömning att plan- och bygglagen utgör ett gott exempel, som kan tjäna som inspiration för att utveckla medborgardialogen. Lomma menar att tydliga rutiner, förutsägbarhet och kraven på tydlighet i handlingar är till gott stöd såväl för politiker och tjänstemän som medborgare även i frågor som inte omfattas av formella samrådskrav. Lomma har med framgång utnyttjat detta i samband med revideringen av äldreomsorgstaxan där såväl de berörda som alla andra medborgare gavs möjlighet att på PBL-liknande sätt ha synpunkter på förslaget. Förutsättningarna och övervägandena redovisades tydligt och efter samrådet behandlades inkomna synpunkter på liknande sätt som enligt PBL.

Arboga och Vilhelmina kommuner anser att översiktsplanen är ett utmärkt demokratiprojekt som ger möjlighet att engagera skolor, föreningar, organisationer och övriga medborgare i kommunens utveckling. Vilhelmina har utnyttjat möjligheten till remissförfarande i arbetet med att ta fram ett måldokument för kommunen. Man valde att samarbeta med studieförbunden och genom dem engagera medborgarna i att måla upp en bild av

framtiden så som de vill att den skall gestalta sig och att skapa målen för kommunen 2010. I cirkelarbetet tittade deltagarna på områden som inflytande, livsmiljö och fritid, kunskap, arbetsliv, energi/transport/kretslopp. Resultatet av detta arbete ligger sedan till grund för det måldokument som skall antas av kommunfullmäktige.

Boverket delar utredningens bedömning att plan- och bygglagen är ett bra exempel på lagstiftning som ger medborgarna möjligheter att påverka samhällsbyggandet. Bestämmelserna i plan- och bygglagen ställer formella krav på samråd med hyresgäster, boende, sammanslutningar och enskilda som har ett väsentligt intresse av ett planförslag. Demokrati genom medborgarinflytande är en väsentlig del i planeringsprocessen

Boverket arbetar därför löpande inom sitt verksamhetsområde med demokratifrågor bl.a. genom att analysera och visa på metoder för bra samrådsprocesser. Goda exempel och diskussionsunderlag lyfts fram i verkets skrifter och vid konferenser. Boverket följer löpande arbetet med planering ute i kommunerna och på länsstyrelserna.

Boverket har också arbetat med hur det reella inflytandet ser ut. Frågor som rör medborgarinflytande i planeringsprocessen har analyserats utifrån praktiska exempel (se skriften Vem bestämmer, Boverket 1998). Analyser har gjorts av hur jämställdhet mellan könen behandlas i samhällsplaneringen (se skriften Hela samhället, Boverkets rapport 1996:4). Senast har analyser gjorts av barns och ungdomars inflytande i planeringen (se skriften Unga är också medborgare, Boverket 2000).

Kritiska synpunkter

Umeå och Vännäs kommuner är mer kritiskt inställda. De hänvisar till att plan- och bygglagen reglerar hur olika typer av kommunala planer skall hanteras vad gäller samråd, utställningar etc. för att medborgarna skall ha möjlighet att delta i planeringsprocessen genom att lämna synpunkter, komma med förslag etc.

Kommunerna anser att det naturligtvis är riktigt att det finns möjlighet att överklaga planer när det finns sakliga skäl att ifrågasätta dessa. Umeå kommun ser dock en oroande tendens att olika sårintressen bevakas genom att planärenden konsekvent överklagas till högsta instans. Långa handläggningstider för dessa typer av ärenden gör att planeringsprocesser fördröjs eller helt

stoppas vilket kan få stora konsekvenser för exempelvis en expanderande kommun som Umeå där stora infrastrukturella frågor måste hanteras för att t ex lösa besvärliga miljöproblem. Umeå kommun anser att dessa typer av frågor kring Plan- och bygglagen måste diskuteras i syfte att få fram en smidigare och framförallt snabbare hantering.

Resurscentra för lokal mobilisering i stadsmiljö

Utredningens bedömning: Med stöd i utredningens undersökningar om en tilltagande politisk ojämlikhet mellan medborgare med utländsk bakgrund och andra svenskar understryker utredningen behovet av att utveckla nya slags gemensamma organ inom områden där det politiska utanförskapet breder ut sig. Med tillfredställelse har utredningen noterat de utomordentliga initiativ som tas runtom i landet av kommuner, ideella organisationer, företag och andra för att ersätta marginalisering med delaktighet. Det är viktigt att erfarenheter av det slaget dokumenteras och sprids. Lika viktigt som det arbete är som utförs av Folkrådet Hela Sverige ska leva, lika viktigt är att det finns en motsvarighet som uppmuntrar, utvärderar och utvecklar former för deltagande och inflytande inom städer och större kommuner. På nationell nivå bör resurscentra för lokal mobilisering därför stödjas.

Endast ett fåtal remissinstanser har behandlat denna fråga. **Falkenbergs kommun** instämmer helt i utredningens resonemang. **Färnebo Folkhögskola** menar att om folkstyret ska kunna utvecklas är det viktigt med ett generöst samhällsstöd till medborgarnas möjligheter att mötas för att dryfta gemensamma angelägenheter. En öppenhet för att utveckla nya mötesplatser och att stödja ungdomars initiativ är därför viktigt. Man ser positivt på utredningens förslag att verka för att det upprättas lokala resurscentra.

Örebro kommun och **Örebro läns landsting** nämner som ett

bra exempel på ett resurscenter den av landstinget bildade Stiftelsen centrum för samhällsarbete och mobilisering, CESAM, vars ändamål bland annat är att vara ett centrum för samhällsarbete och mobilisering och att erbjuda kompetens inom området genom utbildningar, konferenser samt genom att initiera forskning inom området. Stiftelsens arbete innebär att stödja och främja enskildas initiativ och utveckling inom bland annat föreningslivet.

Stiftelsen CESAM har under hela 90-talet arbetat i flera hundra av landets kommuner. Man har arbetat åt Civildepartementet och åt EU och även haft uppdrag i flera länder. Det finns även ett utvecklat samarbete i Europa för nationella resurscentrum av Cesam:s typ. Ett möte med detta samarbetsorgan hölls i Örebro våren 2000 och man konstaterade ett stort intresse för deltagardemokratiskt utvecklingsarbete i samtliga deltagarländer. Inom CESAM finns det därför kunskap om lokal demokrati, samhällsarbete och mobilisering på såväl det nationella som det internationella planet

Enligt kommunen saknar Sverige ett nationellt centrum för att sprida nordiska och internationella erfarenheter på området, utveckla modeller för demokratiutveckling, demokratiska mötetekniker, utbildning och opinionsbildning. Både landstingsstyrelsen och kommunstyrelsen i Örebro anser att Stiftelsen CESAM har goda förutsättningar att kunna bli ett sådant centrum.

Stockholms stad är kritiskt inställd till att bilda ett sådant resurscenter. Det finns en uppenbar risk att bildandet cementerar strukturen med olika statliga projektbidrag riktade till storstäderna. Staden tycker däremot att det är viktigt att det bedrivs forskning i demokratifrågor, att olika lokala försök utvärderas och att erfarenheter sprids.

Globalisering

Tingsryds kommun anser det vara viktigt att ekonomiska och politiska beslut blir kända genom olika nätverk. Dessa nätverk kan bestå av politiska föreningar, idrottsföreningar, jämställdhetsgrupper, intresseföreningar etc. Medias framställningar får inte vara de sanningar som ska råda för en hel nation. Istället är medias roll att lyfta fram intressanta förhållanden, som hos medborgarna, skapar intresse och nyfikenhet till ytterligare fördjupning av samhällsfrågorna. På så sätt bidrar media till ökad förståelse hos invånarna, när medborgarna från olika medier kan få vinklingar på samma fråga.

I denna process, när människor tvingas tränga in i grupper värderingar, skapas större medvetenhet och djupare kunskaper hos medborgarna. Därför är det enligt kommunen viktigt att så många organisationer och grupper som möjligt uppmuntras att delta i närliggande frågor, som i ett vidare perspektiv kan användas i mötet med andra nationer. Västvärlden har synen, att så mycket information som möjligt ska ut till medborgarna. Denna uppfattning är viktig att sprida vid alla internationella kontakter.

Ett annat tydligt exempel på att globalisering är nödvändig, som kommunen pekar på är miljöfrågorna. Hur är det möjligt att nå ut till medborgarna om inte information och idéer sprids genom olika intressegrupper? Alla har numera genom olika organisationer medvetandegjorts om miljöfrågorna och mycken klokskap har spridits genom att frågan belysts från olika håll. Därför är det av största vikt att olika grupper uppmuntras att söka kunskap om miljöfrågor för att i nästa skede påverka för en hållbar global miljö.

Kommunen tycker det vore önskvärt att avsnittet om mänskliga rättigheter betonas än mer. Här kan olika internationella intressegruppers kunskaper bidra till att göra livet för tusentals personer mer uthärdligt. Nationen, men också företag och organisationer, bör ha som mål att bidra med resurser, så att grupper kan sprida den kunskap, som möjliggör att ett förändrat förhållningssätt, sett ur ett mer humanistiskt perspektiv, åstadkoms.

Kommunen betonar också att även resurssvaga personer eller grupper får denna möjlighet. Finansmarknaden är naturligtvis viktig, men har tenderat att bli alltmer kortsiktig. Att däremot investera i människor för att få dem att förverkliga sig själva och

sina ideal är en mer långsiktig investering och bör uppmuntras från alla håll.

Tingsryd kommun anser att en annan del av globaliseringens effekter bör bli en ökad jämställdhet mellan könen. Vissa länder har ännu knappast startat diskussionen om lika lön för lika arbete. I alla internationella handels- och kulturutbyten ska jämställdhet betonas och den kunskap som Sverige efter många år uppnått ska vi diskutera och förmedla samtidigt som vi måste vara beredda på att bemöta en motsatt uppfattning. Denna fråga är naturligtvis av största vikt i diskussionen om människovärde. Sammanfattningsvis poängterar utredningen att alla intresseorganisationers engagemang i sakfrågor är en förutsättning för att medborgarna ska få kunskaper från olika perspektiv och på så sätt skapa dynamik i diskussionerna och att därmed en fortsatt utveckling sker .

Trollhättans kommun anser att det bör finnas globala, tydliga och bestämda marknadsregler. Ingen marknadsekonomi kan fungera utan regler. En kapitalism som får sätta sin egna regler tenderar att föröda sig själv. Därför anser kommunen att det behövs ett globalt regelsystem för att skapa tydliga och likvärdiga spelregler och villkor för det lättroliga kapitalet.

Detta är enligt kommunens mening en ofrånkomlig utveckling, eftersom i den takt som ekonomin globaliseras ökar också behovet av internationella institutioner som kan övervaka den globala ekonomins funktionssätt. Sammansattheten i frågorna i den globaliserade världen förutsätter att det tillskapas fler forum för internationellt samarbete. I likhet med kommunen resonemang om behovet av internationella organ för övervakning av det globaliserade kapitalet anser man att det finns andra områden där ett samordnat internationellt samarbete skulle ge avsevärt bättre utfall. IT - brottslighet, narkotikatrafik och andra typer av brottslig verksamhet är frågor som bör behandlas och stävjas genom internationellt samarbete.

Kommunen anser att också att lokala aktörer bör spela en mer aktiv roll. Genom att skapa nätverk med närliggande regioner skapas goda förutsättningar för att arbeta med de gemensamma frågorna. Erfarenhetsutbytet med olika samarbetspartners berikar den egna verksamheten och leder till vidgade perspektiv. Vi anser att även kring frågor som utbildning, arbetsmarknad, vård och omsorg m.fl. bör initiativ till vidgat samarbete tas. Kommunernas roll i detta sammanhang bör inte underskattas Genom att ingå i demokratiska samarbetsprojekt med likasinnade kommuner/regioner skapas en dynamik som kan leda till bättre

utveckling och tillväxt för de inblandade parterna. Utbytet över kommun- eller regiongränserna nationellt och internationellt ökar också möjligheterna till dialog och förståelse.

Västerås kommun menar att omvärldsförändringar har stor inverkan på vår vardag. Globaliseringen och marknadskrafterna har effekter på samhällsutvecklingen. Det råder dock delade meningar om inställningen till offentliga sektorns roll i förhållande till företagens ansvar på detta område. Beslut som direkt berör oss kommuninnevånare kan fattas på långt avstånd från dem som är eller blir berörda. Den utvecklingen går snabbt och hur detta kan komma att påverka den lokala demokratin vet vi inte. Detta bör uppmärksammas

Karlsborgs kommun anser att det vore naturligt att utredningen följdenligt la ett förslag som syftade till att erbjuda alla elever, också de mindre bemedlade och de mindre studiebegåvade eleverna, möjligheter till utbytes- studentverksamhet. Dagens system förbehåller ungdomar med rika föräldrar (ett utbytesår i EF, STS eller dylika organisationers regi uppgår till minst 40 000 kronor) eller s.k. läshuvud (för att erhålla olika organisationer stipendier genomgår eleven ofta ett flertal tester) dessa möjligheter. I och med internationaliseringen i allmänhet och unionsmedborgarskapet i synnerhet finns det all anledning att söka "demokratisera" studentutbytesverksamheten genom exempelvis förändringar i praxis för tilldelning av stipendier.

Lärarnas Riksförbund (LR) menar att i ljuset av att resursstarka organisationer skaffar sig ett allt större inflytande över opinionsbildningen fordrar detta att medborgarna har instrumenten att på ett mångsidigt sätt granska och analysera de budskap som påförs dem utifrån och uppifrån. Om den svenska skolan sätts in i detta resonemang, kan man tycka att skolan skall präglas av lokala beslut och brukarinflytande. Kommunerna i Sverige vill ju också öka sitt inflytande över skolan, dess arbetssätt, resultat och mål. Då är det viktigt att påminna om skolan som ett större samhällsansvar. Den nationella likvärdigheten i skolan har enligt samstämmiga undersökningar minskat. Små kommuner med problem till följd av utflyttning och krympande ekonomi riskerar att i högre grad än vad det nationella uppdraget medger, söka lösningar som inte står i överensstämmelse med begreppet "en skola för alla".

LR ser det lokala näringslivets stöd som positivt, och kan kanske vara det om inte samma näringsliv vill skaffa sig inflytande över skolans arbete. Det finns risk för att en nyckelindustri i en

liten kommun kan komma att lämna synpunkter på gymnasieskolans programutbud, vinna inträde i den opinionsbildande delen av undervisningen genom sponsrade aktiviteter, utmärkelser, utrustning, läromedel etc. Det kan t o m förekomma att lokala intressen har synpunkter på vilka lärare och skolledare som skolan skall anställa. En lokalopinion kan, om det vill sig illa, vara styrd av utifrån kommande, starka opinionsbildare. Politiska ytterlighetsriktningar kan skaffa sig tillfälliga fästen i mindre kommuner. Kortsiktiga, ekonomiska åtgärder kan slå sönder en fungerande skolorganisation. Byalag och särintressen kan med effektiv opinionsbildning tillåtas gagna främst de egna intressena på bekostnad av de resurssvagare invånarna. Vi har sett prov på detta såväl i Sverige som i andra EU-länder.

LR menar att skolan är ett så långsiktigt, demokratiskt åtagande, som är hela nationens gemensamma angelägenhet, att den inte kan få tillåtas vara en försöksverkstad för mer kortlivade politiska eller ekonomiska grupperingar. På riksplenet förs en intensivare debatt; där finns fler och starkare granskare och debattörer som i viss mån kan stå fria från de krafter som verkar i en annan riktning än den som fastställts för den svenska skolan. Medborgaren i den lilla kommunen lever så nära de intressen som hon skall granska eller gå emot, att det opinionsmässigt kan medföra stora svårigheter. Inte heller har den enskilda kommuninvånaren de resurser för inhämtande och spridande av information som medierna på riksplenet kan mobilisera.

IOGT-NTO delar utredningens huvudtankar. Globaliseringsbegreppet omges av så många definitioner att utredningen borde preciserat vad globalisering står för i ett demokratiperspektiv. Enligt Manuel Castells kan globaliseringen vara en stark drivfjäder för den rika världens utveckling och samtidigt skapa obalans och fattigdom för den "fjärde världen" som inte bjuds in att bli en del av den globala ekonomin eller att få delta i dess nätverk. Det är detta som de uppmärksammade demonstrationerna i Seattle och Prag handlar om. Det är bland annat grupper med kristna värderingar som vänder sig mot det etablerade så kallade Bretton Woodsinstitutionernas oförmåga att avskriva skulder för den absolut fattigaste delen av jordens befolkning. Denna grupp växer samtidigt som den rika delen av världen ökar sin makt och sitt inflytande i världsekonomin. Ytterst är detta en fråga om rättvisa och demokrati, frågor som vi från IOGT-NTO anser bör komma tydligare till uttryck i utredning. Detta är ett område som Sverige kan ta konkreta initiativ inom

redan i samband med ordförandeskapet i EU under första halvåret 2001.

Demokratibistånd

Utredningens bedömning: Av central betydelse är Sveriges ansträngningar för att på alla nivåer utveckla demokrati och mänskliga rättigheter inom ramen för utvecklingssamarbetet. Detta bör ske genom FN såväl som genom bilaterala samarbetsavtal.

Ett särskilt problem utgör det stora antalet människor som är på flykt, vars politiska och medborgerliga rättigheter är mycket svaga. Enskilda organisationer och politiska partier, men också statliga och kommunala myndigheter i Sverige spelar en viktig roll. Genom samarbete med sina motsvarigheter i andra länder kan de förstärka en demokratisk kultur.

Västerås folkhögskola anser när det gäller utredningens förslag om demokratibistånd att Sverige först och främst måste värna om politiska flyktingar i Sverige, innan man kräver det av andra länder. Sverige bör stärka flyktingars rättigheter när de kommer till Sverige, samt hjälpa dem att ta del av det svenska samhället. Det är viktigt att alla länder uppfyller sina förpliktelser mot FN. En grupp föreslår också att vetorätten avskaffas i FN för att öka demokratin i organisationen.

Centerpartiets Riksorganisation skriver att i en tid präglad av individualisering och globalisering ökar behovet av demokratiskt och gemensamt agerande över nationsgränser. Detta för att kunna slå vakt om omistliga mänskliga värden och internationell solidaritet och rättvisa i den globaliserade ekonomin. Samtidigt ökar behovet av lokal förankring. Och det är bara genom en stark och levande demokrati på lokal nivå, där medborgaransvaret är tydligt och konkret, som de nödvändiga demokratiska institutionerna på europeisk och global nivå kan få folklig legitimitet. Också internationellt samarbete, i internationella beslutsföra eller utvecklingssamarbete, bör syfta till att stärka inslagen av självbestämmande på individuell och lokal nivå.

En avgörande utmaning är att finna former för demokratiska internationella organisationer som kan hantera gränsöverskridande problem. Flera av dagens organisationer präglas av brister både vad

avser öppenhet, begränsningar i kompetens och möjligheter till ansvarsutkrävande. Många organisationers förmåga hämmas också av brist på resurser eller otympliga beslutsformer. Kommuners och regioners allt viktigare roll i det mellanfolkliga samarbetet bör bejakas.

Röda korset påpekar att man skall påvisa orättvisor och påverka makthavare och myndighetspersoner för att förbättra för dem, som har det sämst ställt i samhället. I utvecklingssamarbete med systerföreningar har Svenska Röda Korset goda möjligheter att bidra i demokratiseringsarbetet. Svenska Röda Korset har i uppgift att öka systerföreningars kapacitet inklusive befrämja den demokratiska beslutsprocessen. Det kan innebära att stödja föreningarna i att arbeta tillsammans med de utsatta och deras kapaciteter för att hjälpa dem att själva kunna återta kontrollen över sina liv. Det kan också handla om att utbilda föreningarna i hur man genomför demokratiska val av styrelse och ordförande.

Rörelsen har ett internt system för att hantera integritetsproblem bland sina medlemmar. I länder där demokratin saknar grund kan starka rödakors- och rödahalvmåneföreningar därför påverka det civila - och därmed övriga samhället - i en demokratisk riktning. Internationella rödakors- och rödahalvmåne-federationen skriver i dokumentet "Characteristics of a Well-Functioning Society" att alla medlemmar och frivilliga skall ha möjlighet att påverka besluten och göra sina röster hörda.

Rödakorsrörelsen och dess enskilda medlemmar styrs av globala humanitära värderingar . Internationella rödakors- och rödahalvmånefederationens huvudkontor i Geneve har nyligen etablerat en avdelning kallad "Knowledge Sharing". Syftet är att tillvarata de mångåriga erfarenheterna, som finns i de närmare 180 medlemsföreningarna. I takt med att IT -tekniken blir spridd underlättas väsentligt kommunikation och erfarenhetsutbyte mellan föreningarna. Nätverken är särskilt viktiga inom olika geografiska regioner.

Genom sina program bidrar rödakors- och rödahalvmåneföreningarna till olika aspekter av mänskliga rättigheter. Men rättigheter innebär också skyldigheter. Grundprinciperna understryker individens ansvar i att stödja andra. Frivillighet är en manifestation av det ansvaret. Genom sitt typiska sätt att arbeta bidrar rödakors- och rödahalvmåneföreningarna till något som sträcker sig utanför dess aktiviteter och dess spridning av värderingar. Med sina över 100 miljoner frivilliga, tillhandahåller rörelsen ett "utrymme" där människor kan komma tillsammans för

att söka lösningar på samhällsproblem. Detta kan leda till ett starkare socialt nät och har en direkt påverkan på uppbyggnaden av det civila samhället och samhällsutvecklingen.

Kyrkostyrelsen i Svenska Kyrkan tycker att utredningen för ett viktigt resonemang kring det engagemang som finns i det civila samhällets organisationer och sammanslutningar och deras samhällsbärande värde. I sin relation till de människor som bor i Sverige har staten att uppträda religions- och värdeneutralt. Detta innebär inte att det svenska samhället kan sakna en gemensam grundläggande etik.

Den numera allmänt övergivna värdenihilistiska uppfattningen präglar alltså förhållningssättet hos förvaltningsmyndigheten Sida. Detta har, enligt Kyrkostyrelsens mening, lett till konsekvenser som i ett internationellt perspektiv uppfattas som förbryllande, eftersom demokratiseringsarbetet i tredje världen till följd härav kan fördröjas. Sidans övergripande policy, vilken går tillbaka på det moderna och sekulära samhällets grundsyn, har varit att se på religionen som en privat fråga till vilken samhället bör hålla sig neutral. Samarbetet mellan Sida och Svenska kyrkan har därför rört allmänmänskliga frågor och alltså inte sådant som rör tro, teologi, religion etc. Denna strikta uppdelning blir som en konsekvens av samhällsförändringarna allt svårare att upprätthålla.

Svenska kyrkan har inlett ett samtal med Sida om möjligheter att vidga kriterierna för hur medel får användas. När Svenska kyrkan stöder pågående demokratiutveckling och ger stöd åt fattiga sker detta genom kyrkor och kristna organisationer. Enligt Kyrkostyrelsens uppfattning är kyrkornas aktiva deltagande i den eftersträlvade utvecklingen uttryck för ett aktivt folkligt deltagande. I tredje världen är kyrkornas och samfundens demokratiseringsarbete en del i civilsamhällets strävan att bygga ett bättre samhälle för alla. Kyrkostyrelsen måste – mot bakgrund av Svenska kyrkans mer än sekellånga erfarenhet från arbete i tredje världen – framhålla att den uppdelning i andligt/världsligt, kyrkligt/profant, som alltså präglar svensk offentlig förvaltning, inte har någon resonans i t.ex. afrikansk miljö. Därifrån uppmanas svenskt bistånd till en helhetssyn på människan och samhället. Kyrkorna i afrikanska, latinamerikanska och östeuropeiska länder utgör en viktig del av det framväxande civilsamhället.

När den utveckling, som civilsamhället i dessa länder nu genomgår i riktning mot demokrati, får aktivt stöd av Svenska kyrkan, ibland med hjälp av Sidabidrag, är det viktigt att resurserna används så att de gör största möjliga nytta. Kyrkostyrelsen

efterlyser utifrån det ovan sagda en närmare analys av hur stat, kommun och landsting med förtroende kan bejaka ett arbete som utföres av frivilligorganisationer i de delar som inte är myndighetsutövning. Kyrkostyrelsen anser att Sverige bör driva samma ståndpunkt inom EU som enligt Kyrkostyrelsens mening också gör en alltför stor boskillnad mellan kyrkor och andra NGO:s inom EU:s eget utvecklingssamarbete.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund anser att området demokratibistånd är ett område där långsiktighet kan skapas och där också andra modeller för parlamentariska överväganden kan göras än de som kommer från anglosaxiska system.

Ungdomens Nykterhetsförbund anser att begreppet demokratibistånd bör förklaras bättre. För dem innebär demokratibistånd att man dels försöker bygga upp ideella organisationer i mottagarlandet och dels att demokratibistånd bör särskilt inriktas mot de grupper som idag har minst makt, nämligen kvinnor och ungdomar. Förbundet anser vidare att en av de största hindren för demokrati är fattigdom. Därför är en mer rättvis fördelning av resurser viktigt för att främja demokratiarbetet. Ett viktigt steg i detta arbete är en avskrivning av de fattiga ländernas skulder.

Ett annat stort hinder för demokrati är enligt förbundet alkohol och andra droger. Särskilt i fattiga länder ökar alkoholmissbruket kraftigt till stor del orsakat av västerländska alkoholföretag som hittat en ny marknad. Alkohol hindrar demokratin dels genom att skada människors hälsa och dels genom att passivisera. Ett arbete för ökad demokrati måste därför gå hand i hand med ett antidrogarbete.

Svenska Baptistsamfundet skriver att internationaliseringens betydelse har varit ett av utredningens perspektiv. Vi tycker att detta i alltför hög grad kommit att spegla frågor kring EU och den eventuella valutasamverkan som är politiskt aktuella frågor. Världen är större än Europa och demokratifrågorna är på många håll i världen mer än intressanta debattämnen, de är överlevnadsfrågor. Med sin frikyrkliga bakgrund och med den internationella kyrkogemenskap som samfundet är delaktiga i ser man det positiva i varje form av engagemang och stöd för demokrati och mänskliga rättigheter (MR) som utövas från politiskt och enskilt håll. De har förtroende för SIDA:s arbete genom egna program och genom de program som enskilda organisationer genomför i samverkan med systerkyrkor och

organisationer man känner förtroende för. För egen del är t ex stöd för demokratisk utveckling aktuell just nu i dialog och samverkan med våra systerkyrkor i Kongo Kinshasa och Thailand.

Baptistsamfundet oroas emellertid av bristen på eller åtminstone underskottet på möte med röster från internationellt utvecklingstänkande i MR- och demokrati i allmänhet. Några kyrkors försök under temat Mission i retur ligger i detta spår liksom enskilda organisationers arrangemang av seminarier med deltagare från systerorganisationer på skilda håll i världen.

Baptistsamfundet tror att detta är övning i demokratitänkande också relevant för svenskt bruk. De menar att initiativ liknande det som man medverkat till att utveckla vid Teologiska Högskolan Stockholm bör uppmuntras och stödjas. Där har ett särskilt program kring MR och demokrati vuxit fram i samverkan mellan samfundet och Svenska Missionsförbundet samt DemokratiAkademin och Fonden för Mänskliga Rättigheter. De ser denna utbildning som ett konstruktivt bidrag som kan stärka förutsättningarna för fortsatt demokratisk utveckling i vårt land men också i ett internationellt perspektiv.

Reformer i FN

Utredningens bedömning: Det finns förslag till åtgärder för en förbättrad demokratisk styrning på global nivå. Ett av de mest genomarbetade finns genom The Commission on Global Governance. Den föreslår bland annat en ordning för att enskilda, minoriteter och frivilligorganisationer ska kunna få sin sak framlagd i Förenta Nationernas säkerhetsråds dagordning.

Där finns också ett förslag om ett ekonomiskt säkerhetsråd knutet till FN i syfte att öka det demokratiska inflytandet och kontrollen när det gäller världsekonomin utveckling. Initiativ föreslås också för en reformering av det politiska säkerhetsrådet liksom för en förstärkning av den internationella rätten. Utredningen menar att dessa reformförslag bör ha stor tyngd i den svenska FN-politiken.

Domstolsverket instämmer i allt väsentligt vad som anförs om en eftersträvansvärd demokratipolitik i globaliserade miljöer. Alla förhandlingsbaserade internationella beslutsprocesser måste göras så demokratiska som möjligt genom så stora inslag som möjligt av

öppenhet, insyn och genomskinlighet. Vidare måste all delegering av politisk makt till sådana beslutsprocesser kräva särskild motivering och göras föremål för öppen politisk debatt. Domstolsverket instämmer därvid att medborgarorganisationer måste ges reella möjligheter till insyn och inflytande när regelverk utformas på global nivå. Vad gäller utredningens förslag om reformer av FN har Domstolsverket dock inte möjlighet att bedöma i vad mån de nämnda reformförslagen bör ligga till grund för svensk FN-politik.

LO instämmer också i att den svenska omvittnade internationella solidariteten för människovärde och demokrati är av utomordentlig vikt att slå vakt om och fortsätta utveckla. När det gäller reformeringen av FN är det enligt LO angeläget att den processen fortsätter. Tankarna på ett ekonomiskt säkerhetsråd är intressanta mot bakgrund av den snabba rörligheten av kapital över gränserna och dess verkningar som vi sett flera exempel på under de senaste åren.

Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer (LSU) menar att om det finns någon grupp i samhället som utnyttjar de nya möjligheterna som har uppkommit i samband med globaliseringen och EU-medlemskapet så är det de unga. I och med denna medvetenhet föds också ett engagemang och kunnande i internationella frågor. Ifrågasättande av den klassiska nationalstatsdemokratien har blivit allt vanligare hos de ungdomar LSU dagligen kommer i kontakt med och insikten att vissa frågor borde diskuteras och fattas beslut om på andra nivåer är tydlig.

Hur en framtida mer global demokrati kommer se ut är enligt LSU naturligtvis omöjligt att veta, men på samma sätt som det är av stor vikt att ungdomar är med och fattar beslut på lokal och nationell nivå, lika viktigt är det att ungdomar också deltar aktivt på det globala planet. LSU har de senaste åren fått möjligheten att vid flertalet tillfällen skicka ungdomsdelegater till ett antal FN-konferenser. LSU:s ambition och vilja är att detta kommer fortsätta och även utökas till fler områden än tidigare.

LSU betonar vikten av att sända unga även i EU-sammanhang, men även att utöka och permanenta ungdomsrepresentantplatserna i de svenska FN delegationerna. LSU föreslår att ungdomar får ökade möjligheter att påverka globala frågor, bland annat genom ungdomsdelegatplatser. Globaliseringen medför naturligtvis inte bara positiva förändringar. Riskerna med att släppa starka företag och stater fritt på den globala arenan är uppenbar. Både EU, men framförallt FN, borde ges ökad möjlighet att påverka den

inriktning som världen i framtiden kommer ta. Det är enligt LSU av yttersta vikt att ett demokratiskt system behåller folkets förtroende, framförallt när en ny demokratisk nivå med stor sannolikhet ska inrättas.

LSU anser att det finns en tendens att institutioner där flera stater arbetar tillsammans får legitimitetsproblem. Ett sätt att undvika det är att satsa på öppenhet. Utan en folklig förankring ser LSU stora risker om en världsdemokrati växer fram med tex. en världsregering i FN:s regi. Hur en demokrati på Europa och världsnivå ska se ut har inte LSU något svar på, men det vi definitivt vet är att globaliseringen och andra frågor i dess omedelbara närhet är av stort intresse för många ungdomar i dagens Sverige. Ett intresse som innebär att unga människor är en stor resurs i arbetet med att forma den globala demokratin.

Miljöpartiet De Gröna skriver att principen om alla människors lika värde utgör, vilket nämnts ovan, utgångspunkten för demokratiutredningens arbete. Utifrån denna jämlikhetsvision måste vi ha strategier för att motverka globalojämlikhet som manifesteras i ökade klyftor mellan jordens fattigaste och rikaste. Den fortsatta polariseringen där de rika blir rikare och de fattiga fattigare påverkar även den politiska jämlikheten negativt. Miljöpartiet anser att utredningen brister när den inte förmår att på allvar diskutera några möjliga strategier för motverkande av de accelererande globala orättvisorna.

Miljöpartiet anser att utredningens behandling av de internationella frågorna är under all kritik. De centrala frågor utelämnas helt. De enda konkreta förslagen som presenteras är Demokratibistånd, som i och för sig är viktigt, och en blygsam reformering av FN. Här borde utredningen göra betydligt mera; uppmärksamma de stora globala orättvisorna som bara fortsätter, uppmärksamma de multinationella företagens makt och förtryck, den rika världens användning av tredje världen som av dumpningsstation, västvärldens och Sveriges stöd till många diktatorer, försäljning av vapen som bidrar till fattigdom och förtryck, de höga murarna gentemot handel med tredje världen osv. Inom alla dessa områden kan Sverige utgöra en viktig röst på den internationella arenan.

Peace Quest betonar att Sverige sedan FN:s bildande har varit en stark nation inom organisationen och de tycker att det är bra att demokratiutredningen tar upp arbetet med de konkreta reformförslagen av FN. Det de anser vara en väldigt viktig del i Sveriges fortsatta FN-arbete på hemmaplan är att utbilda

skolungdomar i "FN-kunskap". Vid deras skolarbete inför millennieförsamlingen under 2000 var det oerhört många som gav uttryck för att "Vi vet inte vad FN gör".

Om Sverige ska ha en fortsatt roll som stark nation inom FN-systemet anser Peace Quest att det är viktigt att öka den grundläggande kunskapen om FN. De tror på ökad information om FN som organisation och som aktör i olika frågor, alltifrån rasism i Sverige till att förebyggande konflikter i världen. Många ungdomar upplever även en svårighet med att finna information samt att veta hur man går till väga för att få kontakt med institutioner som arbetar med lokala, nationella, regionala och globala frågor. Detta är också ett område som FN-kunskapen kan råda bot på.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund hänvisar till att när FN:s generalförsamlingen möts finns svenska parlamentariker och representanter för svenska organisationer utsedda. Denna folkliga närvaro är tydlig i arbetet och behöver enligt förbundet kommuniceras mer med folken. Vetoinstitutet i Säkerhetsrådet är ett problem men kan nog inte omprövas med bevarat delaktighet från de stora länderna. Medlemsländerna måste vara mer redo att överlåta beslutsmakt åt FN och FN:s organ. Ingvar Carlsson-rapporten, Our Global Neighbourhood, angående FN:s förnyelse borde åter aktualiseras.

Färnebo Folkhögskola anser att demokratin inte bara kan begränsas till nationalstaten. Genom globaliseringen så flyttas makt till de stora staterna, de transnationella finansinstitutionerna och produktionsföretagen. För att möta denna utveckling behövs internationellt samarbete för att stärka den demokratiska infrastrukturen inom länderna liksom för att stärka medborgarnas rättigheter. Demokratibiståndet är därför viktigt. I detta bistånd bör också ingå stöd till byggandet av globalt folkrörelsesamarbete kring frågor om miljö, jämställdhet, ekonomisk rättvisa, mänskliga rättigheter, konflikthantering m.m.

6. Öka den institutionella ansvarigheten !

Stärk myndigheternas självständighet

Utredningens bedömning: De förtroendevalda beslutar om olika värden – vård, skola, omsorg, säkerhet etc. Dessa preciseras och fördelas sedan genom en komplicerad flernivåstyrning. Många olika hierarkiska nivåer och nätverk av skilda slag existerar. Förtroendet för det svenska politiska systemet ("servicedemokratin") beror till stor del på hur väl denna värdefördelning sker.

I demokratikapitlet hävdar utredningen att denna aspekt inte bör överbetonas. Men ur medborgarens synvinkel är det fundamentalt att den representativa demokratin betjänas av institutionella system som är öppna och kan hållas ansvariga. Det ger medborgaren klara besked om vem man ska vända sig till och vem man ska utkräva ansvar av. Men det är också viktigt att utveckla säkerhetssystem som skyddar medborgarna för vådorna av misstag och missgrepp från myndigheternas sida.

Utredningens demokratipolitiska slutsats beträffande statsförvaltningen handlar framför allt om att sörja för system där ämbetsmännen är präglade av medborgaranda. Utredningen pläderar för att så långt det går vidmakthålla och förstärka statsförvaltningens oberoende.

Förtroendet för det politiska systemet

Tjänstemännens Centralorganisation TCO, betonar att ur ett medborgarperspektiv är det fundamentalt att den representativa demokratin betjänas av institutionella system (servicedemokratin) som är öppna och kan hållas ansvariga.

Rättstatens principer är viktiga att slå vakt om, de är garantier mot missbruk av statsmakten. De som utövar makt skall kunna ställas till svars. Myndighetsutövning skall t ex inte läggas i privata företag. Oklara gråzoner mellan vad som är respektive inte är myndighetsutövning bör inte accepteras. Begreppet myndighetsutövning bör tolkas vidsträckt och förtydligas. Enligt TCO är ett demokratiskt styrelseskick visserligen ett system som kan sägas vara överlägset andra styrelseskick - på grund av att regelverket står neutralt i förhållande till den politik som förs - men dess innehåll måste ständigt synas, utvecklas och försvaras.

Rättviks kommun anser att under de senaste åren har ramlagstiftningen ändrats och givit administratörerna och inte politikerna, makt att utforma medborgarnas rättigheter. De krav som dominerar, är de ekonomiska effektivitetskraven. Vidare har styrningen inte förankrats politiskt, utan utformats av tjänstemän. Ramlagar lägger för stort ansvar på den enskilda tjänstemannen och kan leda till allvarliga konsekvenser för den enskilde medborgaren, där många vittnat om vanmakt i mötet med den offentliga förvaltningen. Mångas erfarenhet av svensk förvaltning visar på en elementär brist på inlevelseförmåga och helhetssyn. Rättviks kommun anser därför att det måste bli en klarare ansvarsfördelning mellan politiker och tjänstemän.

Svenska Arbetsgivareföreningen, SAF, är inne på samma linje. De viktigaste nyheterna under de senaste decennierna är en flerdubbling av antalet lagändringar, stiftande av allt fler ramlagar och en oerhörd ansvällning av myndigheternas regelgivning. Lagstiftaren har reducerat sin betydelse genom att i åtskilliga viktiga ärenden bara ge allmänt hållna ramregler och överlåta preciseringen till domstolar och förvaltningsmyndigheter samt i övrigt syssla mest med ändringslagar och andra småsaker. Myndigheterna står idag för den kvantitativt helt dominerande delen av det statliga regelverket.

SAF anser att de statliga myndigheterna i praktiken har kommit att överta en betydande del av riksdagens och regeringens traditionella arbetsuppgifter, både på budgetområdet och i fråga om regelgivningen i samhället. Av detta kan följa demokratiproblem

som utredningen förbigår. För att stärka demokratin anser SAF att det är nödvändigt att förbättra de politiska beslutsformerna och beslutsunderlagen. Bättre politiska beslut, på bättre beslutsunderlag, med bättre insikter i förväg om beslutens konsekvenser bland folk och företag ser SAF som oundgängliga inslag i ett åtgärdsprogram som skall kunna stärka respekten för politiken.

Kammarkollegiet påpekar att den teoretiska modellen för resultatstyrning är utformad av tjänstemän och att den politiska förankringen kan vara bristfällig. Kammarkollegiet instämmer i att resultatstyrningen bör inriktas på att säkerställa att de politiska målen uppnås. En förutsättning för detta är att de avsedda effekterna kommit till tydligt uttryck, det vill säga att det finns ett på politisk nivå väl artikulert och konkret effektmål att mäta resultatet mot.

Kammarkollegiet påpekar vidare att en utvärdering av resultatet måste ske i belysning av de förutsättningar som givits för verksamheten i form av regelverk, organisationsstruktur och resurser. Slutpunkten i mål- och resultatstyrningen bör enligt kollegiets uppfattning vara att, med hänsyn till den samhällsnytta som uppnåtts, ifrågasätta såväl genomförande som förutsättningarna för genomförandet, dvs. en beredvillighet att ompröva den valda politiska lösningen för att nå målet. I detta ligger såväl metod- som resursgranskning.

Man påpekar också att förvaltnings- och serviceuppgifter i samhällets regi inte utförs enbart av enheter som på ett tydligt sätt kan identifieras som myndigheter av allmänheten. Ett diffust myndighetsbegrepp skapar en administrativ otydlighet men det försämrar också medborgarnas möjligheter till insyn och påverkan.

HomO anser att den utveckling bort från detaljstyrning till förmån för s.k. verksamhetsanpassad styrning som numera framhålls som en ledstjärna för den svenska förvaltningspolitiken i praktiken försvåras av flera olika faktorer. Exempelvis utbetalas anslagsmedel till myndigheterna med endast en tolfedel per månad, i efterhand, vilket tvingar myndigheterna att förlägga viss typ av verksamhet till slutet av året oavsett om detta är mest lämpligt från verksamhetssynpunkt eller inte. Enligt HomO dränks myndigheterna också i olika typer av enkäter och liknande utan åtskillnad mellan stora och små myndigheter vilket inte främjar de små myndigheternas möjlighet att koncentrera sin verksamhet till kärnuppgifterna.

Migrationsverket instämmer i att utökningen av antalet maktcentra och det ökade antalet förhandlingslösningar bidrar till att göra beslutsprocessen otydlig, såväl för myndigheten som för dem som är beroende av myndighetens beslut. Processerna bakom de olika politiska besluten är svårare att se och utöva inflytande på för den enskilde medborgaren. Det leder också till att motiveringarna till vissa av myndigheternas beslut blir svårare att förstå för den enskilde.

Migrationsverket tar också upp frågan om att vissa medborgare har ett demokratiskt underläge när det gäller möjligheten till delaktighet och demokratiskt inflytande, med avseende på kontakterna med myndigheterna. Med den "kundgrupp" som Migrationsverket har är det särskilt viktigt att myndigheten tydliggör den sökandes rättigheter och skyldigheter.

För en myndighet som Migrationsverket blir det också särskilt viktigt att statsmakterna klart och tydligt formulerar ett uppdrag som är demokratiskt förankrat och som håller över tid och för tillfälliga känslostormar. Risken för bristande överensstämmelse mellan medborgarnas inställning till politikområdet och statsmakternas och myndighetens intresse av att sätta medborgaren/den sökande i centrum är uppenbar och det måste finnas mod att hantera den konflikten.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund betonar att myndigheternas serviceanda måste stärkas och att myndigheterna aldrig får glömma att de finns till för folkets skull. Beslut måste motiveras.

Statskontoret anser att det behövs sektorövergripande utvärderingar för att eliminera oönskade konsekvenser av hur olika system fungerar för en och samma medborgare. Statskontoret anser också att det finns utrymme inom statsförvaltningen för att pröva arrangemang för medborgerligt deltagande. Om medborgare ska uppleva olika former för deltagande som meningsfulla förutsätts någon form av inflytande.

Sådana arrangemang kan utformas för att förvaltningen ska få bättre beslutsunderlag i frågor inom sitt eget ansvarsområde. Arrangemangen kan även ske på uppdrag av förtroendevalda och då handla om mer övergripande och omprövande frågor som normalt ligger på de förtroendevaldas bord. Statskontoret har identifierat fem grundläggande dimensioner som fungerar som ett enkelt analyschema för olika slags arrangemang för deltagande. Dessa dimensioner beskriver Statskontoret kortfattat med följande rubriker:

- Tidpunkt När sker deltagandet?
- Inklusion Vem får vara med och delta?
- Agenda Vad får de vara med och delta om?
- Interaktion Hur får de vara med och delta?
- Inflytande Vilken betydelse har deltagandet för beslutsfattaren?

Statskontoret hänvisar till de pilotförsök som ska genomföras under 2001 och 2002 med så kallade servicedeklarationer på 15 statliga myndigheter. Inom dessa försök ska myndigheterna initiera en medborgardialog. Statskontoret och Statens Kvalitets- och Kompetensråd kommer på olika sätt att delta och följa dessa mer "servicedemokratiska" arrangemang för deltagande.

Riksförsäkringsverket tar upp frågan om rättighetslagstiftning. Tillämpningen kan skapa trovärdighetsproblem som primärt faller tillbaka på tillämparen, administrationen, men det kan också skapa problem för trovärdigheten i de demokratiskt fattade politiska besluten. Ansvar för komplexiteten i regelsystemet åvilar politiken. Men oavsett komplexiteten måste myndighetsutövningen vara professionell.

RFV nämner också "Servicebarometern" där Försäkringskassan har ingått alla åren med nedslående resultat. Allmänhetens förtroende för en rad samhällsinstitutioner, däribland Försäkringskassan, har också studerats i den s.k. "Samhällsbarometern" som SIFO genomför årligen. Även här finns tämligen nedslående resultat. Det finns enligt RFV ett påtagligt samband mellan redovisade uppfattningar om administrationens funktionsförmåga och det materiella innehållet i enskilda förmåner.

Enligt RFV måste förvaltningen, oavsett det materiella innehållet i de i demokratisk ordning fattade politiska besluten, säkerställa att de tillämpas och att både besluten och tillämpningen uppfattas som begripliga och legitima. Rollen som demokratins väktare och serviceleverantör ställer stora krav på sina utövare.

Peace Quest anser att om den representativa demokrati ska fungera måste institutioner öppnas upp och information spridas till de grupper som har behov av informationen. Det är av yttersta vikt att myndigheterna också informerar om vem som är ansvarig för vilka arbetsuppgifter och förankrar kunskapen om vart privatpersoner ska vända sig vid olika tillfällen.

Riksförbundet för Trafik- och Polioskadade (RTP) och Sveriges Dövas Riksförbund (SDR) bekräftar den vanmakt som många medborgare känner inför mötet med den offentliga

förvaltningen. Bristen på empati och helhetssyn präglar många upplevelse av detta möte. Stora insatser måste därför göras för att utveckla personalens känsla för etik- och moralfrågor. SDR betvivlar att en självsanering kan stärka den enskildes ställning gentemot myndigheterna utan efterlyser åter konkreta åtgärder, i enlighet med utredningens direktiv

Länsstyrelsen i Skåne län ifrågasätter påståendet om att många medborgare känner vanmakt inför mötet med den offentliga förvaltningen. Enligt Länsstyrelsen torde alla offentliga organ under de senaste årtiondena infört en öppenhet och en ambition att hålla en hög service gentemot medborgarna. Man hänvisar till det nyligen fastställda handlingsprogrammet för statliga myndigheter "En förvaltning i demokratins tjänst".

Olof Pettersson vid Studieförbundet Näringsliv och Samhälle hänvisar till utredningens råd om att medborgaren skall ges "klara besked om vem man ska vända sig till och vem man ska utkräva ansvar av". Det är enligt Pettersson ett tecken på att någonting har hänt under utredningens gång. Det är bara att instämma denna argumentering för rättsstatens principer på lagenlighet och förutsebarhet.

SAF gör bedömningen att det finns ett trängande behov av skärpta ansvarsregler för både förtroendevalda och tjänstemän. En rad "affärer" har gett medborgarna föreställningen, att möjligheterna är små att i praktiken utkräva rättsligt ansvar av vare sig politiker eller tjänstemän, åtminstone om de nått en viss position. Endast i fall av rena ytterligheter i form av förskingring, trolöshet mot huvudman och andra brottsbalksbrott har det varit möjligt att utkräva rättsligt ansvar.

Enligt SAF finns det en motsättning mellan det allmänna rättsmedvetandet och gällande rätt i detta avseende och att detta är en viktig bidragande orsak till det bristande förtroende hos medborgarna som ofta diskuterats under senare år. Det är vanligt att man söker bortförklara denna brist på förtroende, särskilt genom att skylla den på medierna. Dessa har otvivelaktigt ett medansvar, men man får inte bortse från att det är deras uppgift att belysa missförhållanden. Det är en allvarlig brist idag att man i praktiken kommit att i stor utsträckning överlåta på medierna att i rättssystemets ställe svara för ansvarsutkrävande och annan politisk renhållning. Klara ansvarsregler är, som Demokratiutredningen framhåller, angelägna.

Ansvarsfördelningen mellan regeringen och myndigheterna

Riksrevisionsverket, RRV, delar Demokratiutredningens ståndpunkt att ansvarsutkrävande i den offentliga förvaltningen hör till demokratins grundläggande värden. Möjligheterna att klarlägga ansvarighet kräver tydliga ansvarsförhållanden och en öppen genomförandeprocess. Om myndighetens ledning inte ges realistiska förutsättningar att bedriva sin verksamhet, undergrävs regeringens möjlighet att utkräva förvaltningsansvar. RRV instämmer i utredningens ambition att stärka och tydliggöra myndigheternas ställning och anser att det är väsentligt att det förhållande som skall råda mellan regeringen och myndigheterna klargörs.

RRV ifrågasätter i vilken utsträckning den svenska förvaltningsmodellen faktiskt tillämpas i dag. I den tidigare regelstyrningen var förvaltningens roll att tillämpa de regler som beslutats av riksdag och regering. Ett av motiven för att införa mål- och resultatstyrning var regeringens önskan att minska den tidigare detaljstyrningen av myndigheterna. Men i betydande utsträckning har införandet av mål- och resultatstyrningen medfört att regeringens detaljstyrning snarare har ökat än minskat. Styrningen har dock ändrat karaktär. Det är i dag inte längre författningar utan regleringsbrev och informella kontakter som utgör den praktiska grunden för detaljstyrningen, då lagstiftningen ofta ger stort handlingsutrymme. RRV kommenterar också begreppet "stabsmyndighet" som på oklara grunder har introducerats för myndigheter som anses stå regeringen särskilt nära. Denna beteckning har kommit att ge upphov till den felaktiga föreställningen att det finns en särskild grupp myndigheter med en lägre grad av självständighet.

Konsumentverket menar att det är viktigt att bibehålla och stärka myndigheternas oberoende genom att rollfördelningen mellan regeringen och myndigheterna är tydlig. Målstyrningen har förvisso medfört ökad frihet för planering, genomförande och val av medel för att uppnå målen men verket konstaterar samtidigt att regleringsbrev blir allt mer detaljerade.

Migrationsverket anser att om de svenska myndigheterna skulle anpassas till de strukturer som råder i det övriga Europa så kommer den svenska förvaltningsmodellen att bli ett minne blott. Hur Sverige ska förhålla sig till en sådan utveckling och vilka konsekvenser den kan få bör bli föremål för en fördjupad och bred

diskussion. Migrationsverket tycker också att det är viktigt att fundera kring frågor om vad en ökad politisering av myndigheterna skulle kunna komma att innebära och hur det påverkar statstjänstemannarollen om man istället för att företräda en självständig myndighet ser sig som regeringens representant. Det är också viktigt att, om myndigheternas självständiga ställning ska stärkas, snabbt finna formerna för det. Ska myndigheternas självständiga ställning stärkas måste man titta på hur regeringens uppdrag till myndigheterna utformas, så att det blir tydligt vad Regeringen vill uppnå och vad man vill styra.

Det är också angeläget att personalen på en myndighet kan/förmår värna om demokratin genom att tillämpa lagar och regler som tillkommit i demokratisk ordning och att tillämpa offentlighetsprincipen. Det är också viktigt för demokratin att personalen utifrån sin sakkunskap och sina erfarenheter vågar ta moraliska/etiska diskussioner om konsekvenserna för medborgarna/sökande om de beslut som fattats i demokratisk ordning. För att åstadkomma detta krävs enligt Migrationsverket ett öppet och demokratiskt arbetsklimat som uppmuntrar att personalen ta aktiv del i utvecklingen.

Riksförsäkringsverket, RFV, delar utredningens uppfattning om värdet av självständiga myndigheter som i kraft av sina kunskaper kan och skall belysa samhällsutvecklingen inom sina respektive ansvarsområden och bidra med beslutsunderlag som är så fullödiga som möjligt. RFV skall enligt sin instruktion utvärdera socialförsäkringens och bidragssystemens effekter för individ och samhälle. RFV skall också öva tillsyn över försäkringskassorna och ha ett övergripande ansvar för att medborgarna är tillräckligt informerade om sina rättigheter och skyldigheter. Det är således RFV:s uppgift att till den politiska nivån redovisa alla de iakttagelser om försäkringens och administrationens funktionssätt som görs i utvärderingar och i tillsynen.

Det svenska systemet med de centrala förvaltningsmyndigheterna som expertorgan till regeringen skapar en närhet mellan förvaltning och politik. Det är förvaltningens uppgift att redovisa fakta och analys och politikens att fatta beslut. Båda kräver trovärdighet och båda måste, för att vara trovärdiga i medborgarnas ögon, agera öppet. Fakta och analys i en sakfråga kan peka i en annan riktning än den politiska viljan, som kanske väger in också andra förhållanden i sina beslut. Detta är politikens villkor.

Rollfördelningen kan enligt RFV mycket väl fungera men det förutsätter ömsesidig respekt för förvaltningen och politiken respektive. Demokratiutredningen framhåller värdet i att ha en förvaltning som också bjuder politiken motstånd i kraft av sin erfarenhet, kunskap och självständighet. I denna mening har en oberoende förvaltningsapparat ett demokrativärde även om detta, som utredningen framhåller, kan leda till att förvaltningen blir mera svarstyrd för politiken. Den självständiga myndigheten måste också vara beredd på - och stå ut med - att politiken kan hamna på en annan ståndpunkt än en ursprungligen given.

Glesbygdsverket instämmer i utredningens bedömning under förutsättning att självständigheten utövas under tydliga övergripande mål utfärdade av regeringen. Detta då Glesbygdsverkets uppgift att följa andra myndigheters regionalpolitiska hänsynstagande i stor utsträckning är beroende av tydlighet i formuleringen av regleringsbrev.

TCO värnar om den svenska modellen där regeringen och riksdag formar politiken och självständiga myndigheter svarar för genomförandet av de politiska besluten. TCO anser att denna ansvarsfördelning mellan regeringen och myndigheter stärker demokratin och rätts säkerheten och skall behållas.

SAF menar att alternativet till den gällande principen skulle vara att formellt inordna myndigheterna i statsdepartementen. Eftersom en sådan lösning (ministerstyrelse) är vanlig i andra europeiska länder är den svenska modellen inte självklar. Arbetet inom EU har aktualiserat frågan om valet av grundläggande princip. SAF har inte underlag för att rekommendera en ändring utan utgår från grundsynen att nuvarande ordning är värdefull och bör behållas. SAF anser dock att man måste se noga upp med den utveckling som givit statsmyndigheterna en allt starkare maktposition.

LO, SEKO och **Metall** anser att det är något oklart vad kommittén menar med skrivningarna om att stärka myndigheternas självständighet. LO och Metall anser att utvecklingen sedan 1980-talet har minskat det folkliga och demokratiska inflytandet. Internationaliseringen, avregleringen och privatiseringen har minskat det medborgerliga inflytandet och därmed försvagat demokratin. Det är en trend som behöver brytas. Ett viktigt steg är att ge breda demokratiska organisationer, såsom folkrörelser och fackföreningar, ett ökat inflytande på detta område.

SEKO och **Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund** menar att myndigheterna idag har en större självständighet än

tidigare i Sverige och framförallt i jämförelse med de flesta andra demokratier, varför förbundet är något frågande till utredningens slutsats. Det viktiga är att det råder full klarhet i vad som skall beslutas på den politiska nivån, och vad som tillhör förvaltningen.

Synskadades Riksförbund menar att om myndigheternas självständighet ska stärkas krävs det att politikernas insyn stärks. Medborgare måste kunna utkräva ansvar för de regler som gäller och de beslut som fattas med ledning av dessa regler.

Patrik Skogsgårdh, som inkommit med synpunkter via Demokratitorget, har förstätt att utredningen vill införa ökat inslag av deliberala och deltagardemokratiska idéer i vår styrelseform. Han undrar då vilken roll staten ska ha när allt blir decentraliserat. Menar demokratiutredningen att staten ska minimaliseras? Innebär inte det att demokratin minimaliseras? Kommer det att innebära att det är upp till varje medborgare att värna om sina rättigheter och demokrati? Finns det inte risk att starka grupper ännu tydligare utmanövrerar de svaga grupperna, då de har ett större kontaktnät och större intressesfär i politiska frågor?

Karlstads universitet påpekar att varje enskild högskola utgör en egen myndighet och lyder därför under samma regelverk som övriga statliga myndigheter. Som en del av den svenska statsförvaltningen så är universitetet ytterst underställd politiskt beslutande organ.

Universitetet pekar på att det inom högskolan som organisation finns flera parallella styrsystem; som lärosäte (ett politiskt system, ett kollegialt och ett för att tillgodose studentinflytandet), som myndighet (myndighetsutövning) och som arbetsplats (personalinflytandet). Komplexiteten och inneboende motsättningar systemen emellan finns per definition inbyggda i organisationen.

Universitetet anser att högskolan på längre sikt bör frikopplas från statsförvaltningen i dess nuvarande form. I stället bör det skapas en egen myndighetsform för högskolan anpassad till framtida krav inom utbildning och forskning. Vid en sådan översyn bör man också beakta den typ av styrningsproblem, som finns inbyggda i dagens högskoleorganisation.

Myndigheter ska inte ägna sig åt lobbning och opinionsbildning i eget intresse

Utredningens bedömning: En myndighet har de uppgifter som regeringen definierar. Dess uppgift är inte att propagera för det egna områdets expansion eller en viss politisk styrning. Snarare har den till uppgift att bl.a. bedöma om de krav som kommer från organiserade intressen är befogade eller inte. Utredningen anser därför att det är betänkligt att myndigheter är medlemmar i lobbingsorganisationer, som i konkurrens med varandra lobbar mot staten.

SIDA och **Glesbygdverket** anser inte att deras informationsverksamhet faller in under den verksamhet som utredningen karaktäriserar som myndigheters propaganda "för det egna områdets expansion" eftersom informationsverksamhet enligt verksförordningen är att genom information påverka andra samhällssektorer och sprida information. om utvecklingsarbetet och utvecklingen i länder där man arbetar.

Konsumentverket anser att det är mycket viktigt att även myndigheter deltar i samhällsutvecklingen genom att ge underlag för debatt och opinion. Kunskapsförmedling måste även i fortsättningen vara en viktig uppgift för myndigheter.

Högskoleverket påpekar att intresset för och åsikterna om högre utbildning och forskning har ökat markant under 1990-talet och detta ställer nya krav på utredare och beslutsfattare. Enligt Högskoleverket är lobbying idag ett inslag i den demokratiska processen och bedrivs bl.a. av kommuner, högskolor och andra myndigheter. Detta märks t.ex. inför beslut om lokalisering av nya utbildningsplatser och forskarskolor samt avseende behovet av högskoleutbildade inom olika utbildningsområden.

Bollnäs, **Falkenbergs**, **Munkedals** och **Hallstahammars kommuner** delar utredningens bedömning. Bollnäs betonar dock att självständiga och öppna myndigheter är av vital betydelse för det demokratiska systemet. Falkenbergs kommun anser att för kommuner, landsting och deras organisationer är det i högsta grad legitimt att agera för sina intressen.

LO, SEKO och **Metall** instämmer i att myndigheter inte bör ägna sig åt lobbning och opinionsbildning för att stärka sin egen ställning i förhållande till de beslutande församlingarna. Privatiseringen och den ökade konkurrensutsättningen har inneburit att tidigare statliga och kommunala verksamheters behov av marknadsföring ökat. Det är ett oklart gränsländ som skulle tjäna på klarare politiska direktiv.

Miljöpartiet De Gröna menar att förvaltningens huvuduppgift är att verkställa och tillämpa fattade politiska beslut. Det är inte deras uppgift att propagera för begränsade verksamhetsintressen. Därför delar partiet utredningens bedömning att myndigheter ska inte ägna sig åt lobbning.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund menar att myndigheterna är uttryck för den gemensamma verksamheten och att de redan genom konsekvensanalyser etc. har stora möjligheter att förmedla sin unika kunskap. De ska därför inte dessutom påverka beslutsfattandet genom lobbning.

Utveckla ett offentligt etos – en demokratisk professionalism

Utredningens bedömning: Statsförvaltningen befinner sig i en miljö av konflikter mellan mål som var för sig är väldigt viktiga. Å ena sidan ska demokratiska värden förverkligas, såsom politisk demokrati och offentlig etik. Å andra sidan ska ekonomiska värden skapas, såsom rationalitet, produktivitet och effektivitet. Varje offentligt system ska värda denna helhet. Det är ett mångdimensionellt medborgarperspektiv på sådana angelägenheter som bedrivs med medborgarnas skattemedel.

Statens kvalitets- och kompetensråd och **Ungdomsstyrelsen** påpekar att sedan utredningen publicerades har regeringen lagt fram ett förvaltningspolitiskt handlingsprogram - En förvaltning i demokratins tjänst - som tar upp de flesta av de punkter som berör de statliga myndigheterna. Där anges dessutom ett antal åtgärder som skall vidtas för att förverkliga de olika målsättningarna. Det stora flertalet av dessa åtgärder är redan under genomförande vilket gör att Statens kvalitets- och kompetensråd anser att arbetet på

olika sätt redan pågår för att uppfylla de krav som anges i betänkandet. Rådet har i uppdrag att ta fram utbildningspaket och genomföra utbildningar som på olika sätt förstärker förvaltningskompetensen bland statligt anställda och som även ökar insikten om ett etiskt förhållningssätt till allmänheten.

Sida instämmer i utredningens starka plädering för myndigheterna som demokratins väktare.

Riksförsäkringsverket redovisar att man under senare år genomfört ett omfattande ledarutvecklingsprogram där verkets samtliga chefer har deltagit. RFV påpekar att basen för rekrytering till arbete inom statsförvaltningen har breddats. I dag finns hela skalan av akademiska discipliner företrädta bland. RFV:s personal. Det kanske starkaste nytillskottet under senare tid har skett vad gäller informationsteknologi och (forsknings) metodiskt kunnande. Metodkunnande kan i princip användas på vilket innehåll som helst. Det åligger ledningen att klargöra vad som är myndighetens etik etos Det är RFV:s uppfattning att det borde debatteras och informeras mer om statstjänstemannaansvar än som sker idag, generellt och inom RFV och försäkringskassorna.

Arbetsmarknadsstyrelsen, AMS, anser att under de senaste 10-15 åren har myndigheternas serviceroll starkt betonats. Samtidigt har intresset för förvaltningsfrågorna avmattats och kunskaperna minskat.

AMS anser att en ambitiös myndighetsutövning åter måste ses som en viktig del av myndigheternas verksamhet om avsikten ska vara att leva upp till betänkandets intentioner. AMS anser vidare att det är dags att återinföra "den goda byråkratin" där man utifrån givna regler handlägger ett ärende så snabbt, enkelt och smidigt som möjligt men med höga ambitioner vad gäller rättssäkerhet för den enskilde. Vad som framförallt behöver utvecklas är förvaltningsrätt, offentlighet och sekretess, etik och bemötande samt att använda ett begripligt språk. En standard för att kvalitetssäkra myndighetsutövningen behöver arbetas fram.

Mot bakgrund av erfarenheterna av kommunalt lekmannastyre är Hallstahammars kommun överraskad av att år 2000 få se en argumentering för att just hänsyn till demokratin skall kräva statliga ämbetsmän som demokrativäktare.. Kommunen anser att ett verksamt medel för en demokratisk professionalism inom statsförvaltningen vore att slå vakt om och utveckla lekmanamedverkan i ämbetsverkens styrelser samt på andra nivåer inom myndigheternas organisationer.

Lunds kommun anser att man måste stärka personalen i deras roll, satsa på att utveckla kompetensen i demokratifrågor och värdegrunden och på det sättet stimulera till ett ständigt pågående samtal om förhållandet mellan tjänstemän och politiker. Därigenom tydliggörs bådas roller. I detta ryms också skyldigheten och ansvaret för att stärka den enskildes rättigheter.

Trosa kommun föreslår att utnämningen av höga chefsposter inom statsförvaltningen skall beredas av ett särskilt inrättat beredningsorgan. Syftet skall vara att stärka professionalism och långsiktighet i chefsförsörjningen och att förebygga maktmissbruk, oegentligheter, politisk nepotism och andra osunda beroendeförhållanden i myndigheterna. En central beredningsfunktion bör tillsättas inom Regeringskansliet.

TCO anser att utbildning om den svenska offentlighetsprincipen skall vara obligatorisk för alla tjänstemän. Personalen i hela den offentliga förvaltningen ska ha kunskap om och känna sig trygga i fråga om yttrande- och meddelarfriheten. Öppenhet är en grundpelare i svensk förvaltning. Därför måste även medborgaren känna till regelverket för att kunna hävda sin rätt.

Oberoende och avgiftsfri statistik

Utredningens bedömning: Ett medborgarintresse talar för att ha en oberoende statistik som ger de offentliga aktörerna avgiftsfria underlag för analys, debatt och beslut.

Skolverket redovisar att man använder sin hemsida www.skolverket.se för att skapa öppenhet kring sin verksamhet. Skolverkets diarium ligger ute på nätet liksom dess regeringsuppdrag och samtliga tryckta rapporter. Statistik kan kostnadsfritt laddas ned i form av pdf-filer. Skolverket överväger att också lägga ut sina remissvar på hemsidan.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund anser att insamlandet av statistik inte får ta för mycket tid.

Synskadades Riksförbund tycker att förslaget är bra förutsatt att allmänheten kan få tillgång till källdata för egen bearbetning.

Inte bara de bearbetningar som de offentliga statistikorganen väljer att göra.

Ungdomens Nykterhetsförbund håller med om att en oberoende statistik som var och en kan få tillgång till är en förutsättning för en saklig politisk debatt. Politiska aktörer skall inte behöva hålla sig med egna "forskningsinstitut", och allmänheten skall inte behöva nöja sig med de siffror som sådana institut brukar släppa ifrån sig. Förbundets egen erfarenhet från alkoholpolitiken, som är en vild tummelplats för allsköns statistiska uppgifter och tolkningar av dessa, är att det politiska samtalet är komplicerat nog även de gånger man trots allt lyckas enas om vilka siffror som skall gälla.

Ge utredningsarbetet rimliga arbetsförutsättningar

Utredningens bedömning: Av egen erfarenhet vill utredningen ge skäl för att det svenska utredningsväsendet ges rimliga arbetsförutsättningar att leverera hållbara lösningar på svåra politiska problem. Det handlar inte minst om tillräcklig tid för att skaffa fram, analysera och sammanväga professionella rapporter till bärkraftiga politiska beslutsunderlag

Brottsförebyggande rådet har inte tagit del av den rad forskarrapporter som har getts ut i utredningens regi, men anser att det är en efterföljansvärd metod för att höja kvaliteten i utredningsväsendet. Den kvarstående frågan är hur detta omfattande arbete och andra arbeten under 1990-talet som berör liknande frågeställningar. Det gäller exempelvis hur den förvaltningspolitiska kommissionen skall operationaliseras, påverka lagstiftningen, inverka på myndigheters sätt att arbeta etc. BRÅ efterlyser ett initiativ från Regeringskansliet, förslagsvis i form av en plan som kan innehålla någon form av tidtabell och åtgärdslista. Planen bör lämpligen tas fram i samverkan med myndigheter, organisationer m.fl.

Statskontoret menar att jämförelser mellan system i olika sektorer, såväl inom Sverige som mellan Sverige och andra länder, stimulerar till utvecklingen av förslag till alternativa sätt att

utforma den offentliga verksamheten. Inom kommittéväsendet finns stora möjligheter att experimentera med såväl utredningarnas innehåll som former. Förutsättningar för en sådan innovativ ansats är dock att utredningarna ges tillräckligt med tid och resurser för t.ex. samverka med internationella aktörer, medborgarmedverkan och expertseminarier. Statskontoret anser att regeringen bör stimulera till alternativa former för utredningar. Demokratiutredningen kan ses som ett gott exempel på en utredning med ett sådant alternativt arbetssätt

Statskontoret anser vidare att det finns en fruktbar växelverkan mellan teori och praktik som förtjänar att utvecklas inom förvaltningen. Myndigheter bör i högre grad än i dag samverka med forskare i sitt utredningsarbete och för sin kompetensutveckling. Det bör även eftersträvas att möjliggöra möten mellan forskare och praktiker där frågor som bl.a. rör förvaltningens funktioner och förhållningssätt till grundläggande demokratiska värden diskuteras.

Socialstyrelsen tycker sig sedan en tid tillbaka kunna konstatera att vissa uppdrag, som tidigare utfördes av kommittéer med företrädare för politiska partier och intressegrupper, numera läggs direkt på myndigheten som särskilda regeringsuppdrag. Förutom arbetsbelastning och ofta snäva tidsramar innebär det att den politiska och demokratiska dimensionen i uppdraget tonas ned. Socialstyrelsen betonar vikten av att statliga myndigheter inte ges sådana utredningsuppdrag som passar bättre för en parlamentarisk tillsatt kommitté att utreda.

Socialstyrelsen instämmer i att myndigheterna har en viktig roll i remissarbetet. Det är en av Socialstyrelsens huvudprocesser och utgör en av myndighetens viktigare funktioner för att bevaka och bidra till utveckling inom myndighetens verksamhetsområden. För att utveckla en smidig och kvalitativt god remissbehandling har Socialstyrelsen utsett en arbetsgrupp som har till uppgift att utveckla just remissarbetet inom myndigheten.

Konsumentverket har för avsikt att göra sina remissyttranden tillgängliga på verkets hemsida och stödjer således utredningens förslag.

Konkurrensverket delar utredningens oro för att utredningar i dag alltför ofta måste göras i tidsnöd. Det riskerar leda till att det inte ges möjlighet att förutsättningslöst prova de olika alternativa lösningar som kan tänkas stå till buds för att lösa ett aktuellt problem och att myndigheternas specifika kompetenser inte utnyttjas på rätt sätt.

Glesbygdsverket instämmer i utredningens önskemål om att offentliga utredningar skall ges rimliga arbetsförutsättningar och att de tillåts få tillräcklig tid i anspråk. Detta är enligt Glesbygdsverkets förmenande minst lika viktigt när det gäller svarstiderna för remisserna. Om remissinstanserna skall kunna analysera och väga samman de lämnade förslagen på ett konstruktivt sätt krävs att tillräcklig tid ges för detta. I dagens situation hinns ofta inte de breda rådslagen inom organisationen med, utan någon enskild person gör hela arbetet.

Österåkers kommun anser att det finns både för- och nackdelar med långa utredningar. När tiden blir för knapp för en utredning, blir den ofta ytlig. Det kan vara av stort värde, att en utredning får ta tid och därigenom blir grundlig. Men om en utredning efter ca ett år inte kommit särskilt långt, bör nog de personer, som är tillsatta, bytas ut mot några, som visar mer intresse för ämnet.

Bollnäs, Ljusdals, Hallstahammar, Örebro och Falkenbergs kommuner anser att det är minst lika viktigt att remissorganen får tidsmässigt rimliga förutsättningar för sitt arbete. Remissen av Demokratikommitténs betänkande framhålls av några av kommunerna som ett mönstergillt positivt exempel. Lycksele kommun menar att de korta remisstiderna försvårar och till och med i vissa fall omöjliggör en seriös bedömning och politisk förankring av förslagen

Metall anser att tempot har drivits upp under senare år även på detta område på grund av att utrednings- och remisstiderna ofta blivit alltför korta.

LO har tidigare föreslagit att alla statliga utredningar bör ges ett allmänt tilläggsdirektiv som innebär att allt framtida utredningsarbete ska analyseras ur ett demokratiperspektiv. Detta för att säkerställa en ständigt pågående diskussion om utredningsförslagets återverkningar på medborgarnas delaktighet och den svenska demokratin. I detta sammanhang vill LO rikta kritik mot kommittén som underlåtit att göra en jämställdhetsanalys av sitt arbete. LO gör sedan flera år tillbaka alltid en könsanalys av alla ärenden, utredningar eller rapporter som föreläggs dess ledning eller styrelse.

SAF påtalar den kvalitativa nedgång som man konstaterar för det en gång så högtstående svenska utredningsväsendet liksom även för remissväsendet. SAF instämmer helt i att det är angeläget att en uppryckning kommer till stånd. Det måste bestämt slås fast att det

är fråga om sådant som statsmakterna helt och hållet råder över själva och måste bära det fulla ansvaret för.

TCO anför att det svenska utredningsväsendet under en lång tid har varit känt för sin höga kvalitet. Resultatet har borgat för ett bra beslutsunderlag för remissinstanser, riksdag och regering i lagstiftningsarbetet. Enligt TCO ersätts i dag utredningar i allt större utsträckning av promemorior och hearingar. Tiden att bereda ärenden i demokratiska former har drastiskt minskat. Tidigare breda utredningar har med sina breda representation borgat för ett stort deltagande i beslutsprocessen. Kvalitén har sjunkit och därmed lagstiftningsprodukten. TCO anser att utredningarnas kvalité måste förbättras. Detta inkluderar att rimliga förutsättningar skapas för utredare och experter och remissinstanser att ta fram respektive lägga synpunkter på förslagen..

Svenska Kyrkan betonar att den möjlighet till inflytande som remissförfarandet ger inte får reduceras till en formfråga. Det måste ges tid, så att remissinstanserna verkligen kan penetrera svåra frågor. Det är viktigt för såväl ett brett folkligt deltagande som för människors delaktighet att det ges tid för gemensam reflektion och eftertanke, för kritisk granskning och ett öppet samtal.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund menar att utredningsväsendet är ett unikt inslag i nordisk parlamentarism. Utredningar tvingas ofta arbeta under stor tidspress och de behöver mer tid för fördjupning. Inslag av öppna hearings etc. kan ytterligare såväl förstärka institutet som göra det mer känt för folket.

Synskadades Riksförbund vill allra helst kunna delge erfarenheter till sittande utredningar innan förslagen är färdiga. De hearings som ibland har fått ersätta remissarbete och som dessutom bara vänt sig till en begränsad krets, finner SRF odemokratiska.

Hjälp medborgarna att få insyn, bl.a. via IT

Utredningens bedömning: I stigande utsträckning är så gott som alla delar av statsförvaltningen indragna i flernivåstyrningens komplexa och svåröverskådliga förhandlingsprocesser. Det har radikalt förändrat myndigheternas arbetsformer. Detta skapar enligt utredningen ett demokratiskt dilemma. Det gör i varje fall, att vi inte ser någon bortre gräns för myndigheternas ansträngningar att ge medborgarna en ökad öppenhet och insyn. Utredningen anser att, som i Danmark, offentliggöra alla viktiga dokument via Internet är ett, om än litet, steg i rätt riktning.

Falkenbergs kommun, TCO, LO och Metall anser att det är ett självklart krav att myndigheterna bör öka sina ansträngningar att ge medborgarna en ökad öppenhet och insyn via Internet och att den information som lagras elektroniskt kan nås av medborgarna enkelt, billigt och effektivt.

Rent principiellt ställer sig **Socialstyrelsen** bakom kommitténs förslag om att offentliggöra alla viktiga dokument via Internet. Det är angeläget att finna former att utnyttja IT t.ex. genom att offentliggöra remissyttranden och annat, för att öka medborgarens möjligheter till insyn. Enligt Socialstyrelsen måste emellertid beaktas att myndigheters skilda verksamhetsområden medför skilda förutsättningarna för öppenhet. Bestämmelserna i sekretesslagen, som ofta har det viktiga syftet att skydda den personliga integriteten, begränsar många gånger möjligheten till "total" öppenhet.

Inom Socialstyrelsen pågår ett projekt där målet är att huvuddelen av myndighetens information skall vara tillgänglig i fulltext eller sammanfattning genom Socialstyrelsens www-tjänst på Internet under 2001. Informationen skall även vara beställningsbar via www-tjänsten. Socialstyrelsen pekar på att genomförandet av rättsinformationssystemet är ett annat exempel på att tillgängliggöra myndigheters föreskrifter och i vissa fall allmänna råd.

Bräcke kommun betonar att diskussionen om offentlighetsprincipen måste hållas levande genom utbildning och information. Insyn och öppenhet ska vara naturliga ledord, det måste vara självklart för alla i de offentliga institutionerna för vilka man verkar.

Även **Hallstahammars kommun** betonar att den svenska förvaltningens öppenhet är något att slå vakt om men också att utveckla. Allt flera medborgare skaffar sig tillgång till Internet, och att offentliggöra allmänna handlingar den vägen blir ett allt viktigare bidrag till en levande offentlighet kring offentlig verksamhet. Detta underlättas av utbyggnad av bredbandskapacitet till alla delar av vårt land. Kommunen tycker dock att det är beklagligt att staten inte hittills tagit på sig kostnaderna för investeringar i det erforderliga "allmänt tillgängliga telenätet", som det kallas i en färsk utredning (SOU 2000:68). Kravet på att en kommun skall kunna nå alla sina kommunmedlemmar med sin information gör dock att man ännu inte kan inskränka sin informationsverksamhet till "hemsidor" i Internetsystemet. Skriftlig information till alla hushåll har ännu en viktig och nödvändig roll.

Konsumentverket anser att Internet är en mycket viktig kanal för kontakten med medborgarna. Den nya tekniken hjälper till att fånga upp problem, bearbeta frågor och bistå konsumenterna i vardagen. Att göra information tillgänglig på Internet får dock inte vara enda sättet att hjälpa invånarna att få insyn i myndigheternas arbete. De tekniska förutsättningarna för ökad insyn via Internet finns men tillgängligheten måste förbättras i olika avseenden. Det är viktigt att så många som möjligt har tillgång till informationen. Här ser Konsumentverket att exempelvis kommunernas konsumentvägledning, medborgarkontor och bibliotek har en viktig roll. Utöver detta krävs att informationen är användarvänlig.

Synskadades Riksförbund delar utredningens uppfattning, men betonar vikten av att de media som används också är möjliga för synskadade att använda. Dessutom måste bredden av mediabehov bland synskadade beaktas. Alla synskadade har inte Internet. De som läser punktskrift måste få använda sitt skriftspråk om de vill det. De som inte kan det måste ha kassett eller, för en del, storstil. I ett demokratiskt samhälle måste samtidigheten också beaktas som något mycket viktigt. Även om man inte har tillgång till Internet så måste man ha tillgång till utredningar, informationsmaterial med mera, på det medium man kan ta del av samtidigt som den tryckta versionen.

Förtydliga ansvarsfördelningen

Utredningens bedömning: Ytterligare ansträngningar måste göras för att bringa ökad klarhet i ansvarsfördelningen mellan statliga organ och mellan dessa och kommunerna. Den oreda som medborgarna ofta upplever måste tas som tillräckligt skäl att intensivifiera arbetet med att skapa genomskinliga strukturer av befogenheter och ansvar. Regelverken måste vara tydligare, spelreglerna klarare och styrningen konsekvent. Mellan staten och kommunerna måste det råda balans mellan ansvar och ekonomiska förutsättningar.

Falkenbergs, Munkedals, Götene, Storumans, Umeå, Vännäs, Västerviks, Ånge och Älmhults kommuner instämmer i att största möjliga tydlighet bör eftersträvas i ansvarsfördelningen mellan stat, region och kommun.

Hallstahammars kommun menar att det ofta är med stöd av lagar och förordningar som medborgarna får del av kommunens service. Ett problem är enligt kommunen att staten har klara svårigheter att generellt respektera den ansvarsfördelning mellan samhällsorgan, som staten genom lagstiftning m.m. har infört. Ett till den kommunala lekmannanivån delegerat beslutsansvar kring skärs alltför ofta av statliga ämbetsmannamyndigheter på grund av vad dessa inhämtat genom tillsyn och på annat sätt. Om staten och dess myndigheter har svårt att acceptera att kommunala myndigheter använder sin beslutanderätt efter eget huvud inom ramen för vad regelverket medger bör antingen regelverket ändras och staten återta beslutanderätten eller ska staten klara ut för sina myndigheter att den kommunala beslutanderättens resultat i princip skall accepteras av de statliga myndigheterna.

Motala kommun instämmer att behovet är stort av tydligare gränsdragningar mellan rikspolitik och lokalpolitik. Förutsättningarna för den lokala kommunen att driva frågor framåt tillsammans med sina medborgare måste få tydligare förutsättningar. Konflikterna mellan övergripande reformer och lokala förutsättningar blir ibland mycket stora.

Även **LO** och **Kommunal** anser att ansvarsfördelningen mellan stat och kommun behöver förtydligas. LO anser att medborgarnas rätt till en god samhällig service över hela landet riskeras av en allt för långt tilltagen decentralisering. Kommunal anser att

uppgiftsfördelningen behöver göras tydligare inte bara mellan staten och kommunerna utan också mellan kommunerna och landstingen och mellan staten, kommuner/landsting och de regionala samverkansorgan som under senare år vuxit fram över hela landet. En utredning bör tillsättas med uppgift att analysera dessa gränsdragnings- och kompetensfördelningsfrågor, såväl utifrån ett demokratiperspektiv som utifrån ekonomiska och välfärds- och fördelningspolitiska aspekter. Enligt Kommunal handlar det således om ett mera omfattande utredningsuppdrag än det som den parlamentariska regionkommittén (PARK) nyligen genomfört.

Högskoleverket anser att ansvarsfördelningen mellan Europeiska unionen, riksdag och regering och olika myndigheter behöver förtydligas. I dagsläget förekommer att flera myndigheter utreder samma frågeställning och kommer fram till olika resultat. Detta gör det svårt för den enskilde medborgaren att överblicka systemet och minskar förtroendet för myndigheterna.

Arboga kommun betonar att medborgarna ska ha möjlighet att förstå var besluten fattas för att kunna påverka processen och utkräva ansvar av sina valda representanter. Även Arboga kommun anser att det finns ett behov av en samlad översyn av ansvarsfördelningen mellan stat, region och kommun.

Norrtälje kommun påpekar att för de flesta medborgarna är det framförallt de inomkommunala politiska frågorna som påverkar vardagen. Typexempel är skola och barnomsorg. Det är ofta svårt för den som inte är insatt att veta var gränsen går mellan kommunpolitikernas och de kommunala tjänstemännens ansvar. Det kan få till följd att man många gånger vänder sig till fel person med frustration som följd.

Ungdomsstyrelsen anser att ett mer jämlikt förhållande bör skapas mellan stat och kommun. Myndighetsutövning är en sak för sig, men i övrigt skulle hela samhället vinna på att ett samarbete mellan stat och kommun präglas av samförstånd och gemensamma intressen. Ungdomsstyrelsen ser också ett behov av att öka medvetenheten bland offentligt anställda, men även bland förtroendevalda. Ju större kunskapen är desto större kan också rörelsefriheten bli inom ramen för det uppdrag man har. Sverige behöver modiga och trygga politiker och offentliganställda som vågar ta initiativ och pröva nya tankar.

Kalmar kommun anser att det behövs ett slags "lotsar" som kan se helheter och samverkansmöjligheter mellan olika förvaltningar och institutioner. De kan förhindra känslan av att

som medborgare aldrig hitta "rätt" när man vill påverka eller ha kontakt med myndigheter. Kommunen efterlyser mer av organisationer och institutioner som ser till helheter och organiseras utifrån detta

SEKO anser att informationen kring ansvarsfördelning mellan stat, kommun och andra aktörer behöver förbättras. Det är människornas verkliga behov som måste styra. Det får inte vara så att det krävs starka individer för att kunna tillvarata sin rätt utan att alla lika rätt måste stå i centrum.

Jämtlands läns landsting grundinställning är att den lokala demokratin är viktig och att beslut som påverkar det lokala samhället skall tas lokalt. Det är därför viktigt att kontinuerligt se över ansvarsfördelningen mellan stat och kommun/landsting. Det finns, enligt landstinget, ett stort utrymme att flytta beslut från statlig till regional och kommunal nivå och på så sätt öka det kommunala självstyret. Landstinget påpekar att med ansvar menar landstinget också befogenhet och ekonomi eftersom det knappast går att skilja dessa tre delar åt.

En fördel med att besluten tas lokalt är enligt landstinget att det går att på ett tydligare sätt utkräva ansvar på den lokala nivån. Den pågående utvecklingen mot fler regionala organ är ett positivt tecken på förändringen av beslutsnivåerna. Denna utveckling är positiv ur demokratisk synpunkt eftersom besluten kommer närmare medborgarna. Regionvalen kan upplevas mera meningsfulla när de handlar om ämnen som känns näraliggande. Nackdelarna kan vara att man fjärrar sig ifrån frågor av mera övergripande karaktär och som är minst lika viktiga för ens liv som de lokala dagliga frågorna

Hellidens folkhögskola anför att folkhögskolorna är riksrekryterande och är oftast knutna till en nationell folkrörelse. De utgör också kulturella centra för den bygd där de finns. Ur demokratisk synvinkel är det viktigt att likhet råder mellan olika folkhögskolor. Det är därför angeläget att man ser folkhögskolorna, liksom folkrörelserna, som nationella angelägenheter.

Förstärk den enskildes möjligheter att få rättelse

Utredningens bedömning: I takt med sitt ökade ansvar för den enskildes rättigheter måste kommunerna förstärka sina rättsstatskvaliteter. De autonoma kommunerna måste ges ett förstärkt ansvar för att tillgodose den enskilda medborgarens rättssäkerhet. Internt bör de offentliga myndigheterna säkra sin kvalitet genom att bl.a. finna vägar att mer effektivt hantera klagomål.

Hallstammars och **Munkedals kommuner** instämmer i utredningens bedömning. Bland kommunerna finns det ett ökande intresse för en "klagomålshantering" för snabb och korrekt reaktion på enskildas krav och synpunkter.

Motala kommun redovisar att man genomför en kvalitetssäkring av verksamheten och beslutsfattandet i kommunen. Kommunstyrelsen och socialnämnden deltar i utvecklingsprojektet. Syftet är att kommunen ska bli mer professionell i sitt ansvar att utöva sina myndighetsfunktioner. Mer självstyre för kommunen innebär givetvis att kommunen måste ikläda sig ett större ansvar för den enskilde medborgarens rättssäkerhet.

Bollnäs kommun hänvisar till att den enskildes rättssäkerhet i samband med kommunala beslut varit föremål för granskning i olika sammanhang. Kommunen anser därför att det ur medborgarsynpunkt är angeläget att hanteringen av klagomål effektiviseras så att skyddet mot myndigheters misstag och övergrepp säkras.

Uppsala läns landsting håller med om att det är viktigt att medborgarna känner att deras klagomål tas på allvar. Detta kräver inte enbart en väl fungerande hantering av inkomna klagomål, utan också en tydlighet i budskapen, mot medborgarna och internt, att myndigheten är lyhörd och tar klagomål på största allvar samt garanterar en rättssäkerhet i behandlingen av medborgaren.

Stockholms stad menar att demokratibegreppet bygger på klara tydliga ansvarsgränser och på att medborgaren känner till vart man kan vända sig med olika typ av frågor. Utöver behovet av en tydligare ansvarsfördelning och behovet av att föra tillbaka frågor till medborgarna så handlar det även om att synliggöra och

förtydliga ansvaret inom exempelvis den kommunala verksamheten. Dessa frågor har en given plats i det kvalitetsarbete som pågår i Stockholms stad där bland annat ett system för synpunkts- och klagomålshantering ingår. Även utredningens förslag att se över procedurer och former i offentlig förvaltning har en given plats i detta kvalitetsarbete.

Rinkeby ungdomsråd anför att ett problem för många i ett område som Rinkeby, är att man inte vet vart man ska vända sig om man utsätts för något slags övergrepp från myndigheter. Ungdomsrådet har erfarenheter av lärare som agat elever och fortfarande arbetar kvar på samma tjänst. De tror inte att detta skulle ske på samma sätt i andra stadsdelar. Alltför många av de boende i området vet inte vart de ska vända sig med frågor om detta och det utmynnar också i ett utanförskap och brist på delaktighet i det svenska samhället.

Ungdomsrådet föreslår ett slags ombudsman som kan finnas på tex. medborgarkontoret, som kan hjälpa folk med sina klagomål och frågor och som ej står i första hand på tjänstemännens sida, utan på de boendes. Personen ska arbeta utåtriktat för att informera om sin verksamhet och om vilket hjälp man kan få där.

Rädda Barnen anser att kommunerna måste finna vägar att mer effektivt hantera klagomål. Rädda Barnen utgår från att detta även gäller barn och unga.

Rikspolisstyrelsen, RPS, påpekar att Polisen har långtgående befogenheter att ingripa i människors vardag. Poliser har rätt – och skyldighet – att under vissa förutsättningar beröva människors deras frihet, om så erfordras med våld. Det är därför naturligt att Polisens verksamhet granskas av många instanser i samhället.

För att Polisen på bästa sätt skall kunna fylla sin roll i samhället betonar RPS att urvalet av de personer som skall anförtros uppgiften att vara poliser är mycket viktigt. Sedan åtskilliga år finns en inriktning på att öka andelen kvinnliga poliser liksom en inriktning på att öka andelen poliser med invandrarbakgrund. Vid den senaste intagningen till polisutbildningen var 38% av de antagna kvinnor och 12% hade invandrarbakgrund.

RPS påpekar att i polisutbildningen ingår moment som behandlar det svenska statskicket, samhällets organisation, institutioner och styrformer. Polisens roll i samhället innebär alltså bl.a. att säkra grundvalarna för vårt demokratiska samhälle. Polisen skall också redovisa till regeringen bl.a. Polisens insatser när det gäller våld mot kvinnor och barn samt brott med rasistiska,

främlingsfientliga, antisemitiska och homofobiska inslag samt olaga diskriminering.

Förtroendemannaavgift utgör en viktig del av den demokratiska kontrollen över myndigheterna. Förtroendemannaorganen får genom de uppgifter de formellt sett har och även i övrigt en ur demokratisk synvinkel betydelsefull insyn i Polisens arbete.

Det är enligt RPS ännu för tidigt att dra några bestämda slutsatser om hur de nya polisstyrelserna fyller sin roll i styrsystemet för Polisen. En erfarenhet som emellertid redan nu kan redovisas är betydelsen av att ansvarsfördelningen dels mellan tjänstemän och förtroendevalda, dels mellan central och lokal nivå är tydlig och väl preciserad. Detta är av särskild vikt i en situation som nu då de resurser som ställs till förfogande för Polisen av riksdag och regering inte motsvarar de verksamhetskrav som också ställs av riksdag och regering.

Överprövning i domstol

Utredningens bedömning: I ett alltmer sväröverskådligt och snabbt föränderligt samhällsmaskineri är det viktigt att skydda den enskilda medborgarens och minoritetsintressenas integritet och rättssäkerhet. Demokratins grundvärden påkallar en allt större vaksamhet. Utredningen välkomnar därför den juridiska, utomparlamentariska kontroll av politiken som bl.a. EU-medlemskapet ger genom inkorporeringen av den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Mot bakgrund av utredningens demokratiteoretiska respekt för människans okränkbarhet är den typen av överprövning i domstol ett framsteg. Utredningen menar att detta i realiteten inte kringskar majoritetens möjligheter att förverkliga ett politiskt rättfärdigt projekt

För att människor skall kunna planera sina liv och ha kontroll över sin framtid betonar **Moderata Ungdomsförbundet** att det krävs att spelreglerna är enkla, tydliga och långsiktiga. Politiska beslut får inte ändra dem gång efter annan, för då tappar människan snart fotfästet och tvingas förlita sig på det politiska välfärdssystemet i stället för till sin egen kraft. Enligt MUF måste rättsystemet därför

vara förutsägbart och individen måste ha en jämlik chans mot de offentliga organen som inskränker hennes frihet. Därför instämmer Moderata Ungdomsförbundet i betänkandets ståndpunkt att myndighetsbeslut skall kunna överprövas i domstol.

LO och **Metall** menar att juridisk maktutövning i det traditionellt politiska fältet har en svag tradition i Sverige. I och med EU-inträdet och EG-rättens särställning har dock situationen drastiskt förändras. Det är enligt LO och Metall en illavarslande utveckling. De anser att anhängare till mer av juridisk överprövning eller expertifiering av politiken oftast återfinns långt ut på den politiska högerkanten. Frågeställningarna som brukar brytas är relationen mellan äganderätt och medborgarrätt. LO och Metall betonar att arbetarrörelsen alltid har ställt sig på medborgarrättens sida. Ansvarsutkrävandet av politiken ska ske i valen. För juridiken råder inte alls samma demokratiska regler om tillsättning och ansvarsutkrävande.

Falkenbergs kommun instämmer i och för sig i utredningens resonemang. Men i det kan dölja sig frågor som inte har alldeles självklara svar. Kommunen citerar ur sitt yttrande till Socialdepartementet över betänkandet Socialtjänst i utveckling (SOU 1999:97): "Utredningen har i de mycket viktiga och grundläggande principfrågorna om rättsväsendets roll för stor tilltro till de strikt juridiska möjligheterna att på bästa sätt lösa människors problem. Ständiga förändringar i förutsättningar och omvärldsförhållanden gör att de professionella och politiska utgångspunkterna bör tillmätas stor betydelse. Möjligheterna till domstolsprövning bör inte öka i förhållande till dagen situation. Det skulle sannolikt i det långa loppet innebära försämrade möjligheter till en väl avvägd resursfördelning utifrån de förhållanden som vid varje tillfälle råder i samhället."

Hallstahammars kommun delar utredningens synpunkter på vikten av "juridisk kvalitetssäkring" av offentlig verksamhet. Samtidigt framhåller kommunen att juridiska betraktelsesätt måste balanseras mot folkstyrets möjligheter att ta ansvar för samhällsutvecklingen.

Ett praktiskt exempel är utvecklandet i Hallstahammars kommun på 1980- och 1990-talen av socialtjänstens "Hallstamodell", då arbetslösa socialbidragstagare kunde kvalificera sig för bidrag genom aktivering i olika sysselsättningsprogram. Hallstamodellen bedömdes av många sakförståndiga som lagstridig, men kommunen stod på sig. Modellen är nu en integrerad del av den svenska socialtjänstens reguljära arsenal av åtgärder. En alltför

stor respekt för andan och formen i gällande lag kan stå i vägen för en bra verksamhetsutveckling.

Uppenbarhetsrekvisitet

Utredningens bedömning: Tempot i det politiska beslutsfattandet ökar. Därmed kan risken för att vederbörlig hänsyn inte tas till rättsstatens krav på lagenlighet och förutsägbarhet öka. Ansträngningarna för att skaffa fram ett så allsidigt och fullgott underlag för beslut bör därför intensifieras så att inte medborgarens rättigheter blir satta på undantag.

Staten har skäl att utveckla säkrare system för extern tillsyn och domstolskontroll till skydd för medborgarnas rättigheter och integritet. Inte minst i ett svåröverskådligt förhandlings och nätverksbaserat beslutsfattande bör extra ansträngningar göras för att säkra medborgarnas skydd mot myndigheters misstag och övergrepp.

Ett sätt att göra detta vore att slopa det s.k. uppenbarhetsrekvisitet. Innebörden i denna regel är att domstolar eller annat offentligt organ inte får tillämpa en föreskrift som strider mot grundlagen eller mot en överordnad författning. Om det är riksdagen eller regeringen som beslutat föreskriften, ska tillämpningen underlåtas bara om felet är uppenbart (RF 11:14). Att slopa uppenbarhetsrekvisitet skulle alltså ge domstolarna en större möjlighet att åsidosätta grundlagsstridig lag eller lagstridig förordning.

Av sina studier drar utredningen slutsatsen att det finns tendenser till att europeiseringen urholkar innebörden av uppenbarhetsrekvisitet. EU-medlemskapet har inneburit att EG-rätten automatiskt ges företräde framför svensk rätt. Såvitt avser EG-rätten ges inte något utrymme för att underlåta ett åsidosättande av nationella regler som står i strid med EG-rätten. Den tilltagande europeiseringen och EG-rättens inflytande förefaller dessutom göra de svenska domstolarna mer benägna att finna uppenbarhetsrekvisitet uppfyllt.

Munkedals kommun anser att den juridiska kvalitetssäkringen självklart skall vara stark. Lantbrukarnas Riksförbund, LRF, tycker det är bra att utredningen har uppmärksammat rättsäkerhetsfrågorna och behovet av extern och oberoende granskning av myndigheternas verksamhet. LRF förutsätter dock

att regeringen följer upp utredningens förslag i dessa avseenden med konkreta åtgärder.

Svenska Kyrkan instämmer i att det föreligger en risk föreligger att tempot i det politiska beslutsfattandet ökar och att risken därmed ökar för att vederbörlig hänsyn inte tas till rättsstatens krav på lagenlighet och förutsägbarhet.

Länsstyrelsen i Uppsala län instämmer i utredningens bedömning vad det gäller den juridiska kvalitetssäkringen. Enligt Länsstyrelsen är den tillsyn av bland annat kommunal verksamhet, som blir alltmer dominerande i länsstyrelsernas arbete, ett steg på vägen mot att ytterligare skydda medborgarnas rättigheter i en tid då beslutsfattandet i kommunerna av ekonomiska skäl och serviceskäl emellanåt tenderar att gå så fort att den enskilde riskerar att komma i kläm.

Länsstyrelsen strävar även efter en utökad kvalitetssäkring i sin egen myndighetsutövning. Som exempel på åtgärder i sådan riktning nämner man intern utbildning av handläggare i förvaltningsrätt och förvaltningskunskap samt en utökad juristmedverkan och förvaltningsrättslig rådgivning i Länsstyrelsen. Enligt Länsstyrelsens mening är sådant arbete i den förvaltningsrättsliga vardagen av större betydelse för den enskildes rättssäkerhet än det av utredningen föreslagna slopandet av uppenbarhetsrekvisitet i Regeringsformen 11:14.

Umeå och Pajala kommuner anser att det kan finnas skäl att stärka den juridiska kvalitetssäkringen genom att slopa uppenbarhetsrekvisitet, d v s att grundlagen eller annan överordnad författning i första hand skall gälla. Munkedals ser denna fråga detta f. n. som en alltför svår och komplex fråga att ta ställning till.

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala Universitet påminner om att domstolarnas lagprövning var en källa till oenighet redan vid 1974 års regeringsforms tillkomst. Diskussionen har i princip gällt om det är demokratiskt acceptabelt med domstolar som prövar politiska besluts giltighet mot innehållet i grundlag. Resultatet av denna oenighet blev en kompromiss i form av grundlagsstadgad lagprövningskompetens (11 kap. 14 § RF). I denna bestämmelse föreskrevs dock att det i fall av konflikter mellan av riksdag eller regering fattade beslut och grundlag skulle de förra endast vika i de fall grundlagsstridigheten var uppenbar. Detta utgör det s.k. uppenbarhetsrekvisitet.

Utredningen föreslår nu att detta slopas för att stärka de svenska domstolarna i deras roll som kontrollanter av att grundläggande fri- och rättigheter respekteras. Inte minst pekas på

att inflytandet från den europeiska unionens rättsordning, där domstolskontrollen har en framskjuten roll, leder till en utveckling där uppenbarhetsrekvisitet inte kan tillämpas, nämligen vid konflikter mellan svensk rätt och EU-rätt. Det kan då synas inkonsekvent att inte låta vår egen grundlag ha samma genomslagskraft som EU-rätten.

Juridiska fakultetsnämnden instämmer i stort med utredningens förslag i denna del, men vill peka på att uppenbarhetsrekvisitet i sig inte utgör något stort problem för domstolarnas kontrollfunktion. Det torde vara vanligt att domstolar i alla länder med någon form av domstolskontroll av lagstiftningen ger lagstiftaren ett visst "handikapp" för att undvika alltför frekventa konflikter med den främsta representanten för folkviljan. En annan ordning skulle allvarligt hota domstolarnas legitimitet.

Grundlagens uppenbarhetsrekvisit utgör därvidlag inget unikt fenomen. Tas det bort talar allt för att svenska domstolar även fortsättningsvis kommer att vara fär- siktiga med att förklara lagar grundlagsstridiga och behålls det kommer det sannolikt inte att hindra domstolarna från att finna klara överträdelser i enskilda fall. En annan sak är att det onekligen vore en viktig signal till domstolsväsendet om vikten av dess kontrollfunktion att ta bort uppenbarhetsrekvisitet. Fakultetsnämnden vill peka på att det i praktiken synes mer angeläget att avskaffa uppenbarhetsrekvisitet till den del det är tillämpligt på regeringen. Denna instans har inte samma demokratiska legitimitet som riksdagen och den normgivning som förekommer på regeringsnivå omgärdas inte av samma garantier vad gäller insyn och debatt som riksdagsarbetet.

Regeringens förordningar är mycket omfattande till antalet och behandlar många olika ämnesområden. Att konstitutionella felbedömningar kan göras torde vara obestridligt, särskilt som regeringens normgivning ibland sker under viss tidspress. Här finns enligt fakultetsnämnden ett reellt behov av utökad domstolskontroll, varför en ändring i 11 kap. 14 § regeringsformen borde komma till stånd i vart fall i denna del. En sådan ändring skulle kunna få en praktiskt viktig funktion och samtidigt stärka riksdagens ställning, eftersom regeringen inte längre skulle kunna få konstitutionellt tveksamma förordningar att hålla vid en domstolsprövning. Respekten för riksdagens lagstiftningsmakt och dess bemyndiganden av normgivningsmakt skulle på så sätt kunna upprätthållas, något som vore en demokratisk vinst.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms Universitet tillstyrker utredningens förslag, som torde kunna genomföras genom att uppenbarhetskravet får utgå som rekvisit i 11:14 RF. Det är en egendomlig ordning att domstolarna skulle vara skyldiga att tillämpa bestämmelser i lagar och än mer i regeringsförfordningar, som egentligen är grundlagsstridiga, så länge inte grundlagsstridigheten kan anses uppenbar. Enligt nämndens mening visar rättspraxis att domstolarna i Sverige närmar sig hithörande frågor med försiktighet och omdömesgillhet. Det saknas varje anledning att anta att ett slopande av uppenbarhetsrekvisitet skulle ändra detta förhållande.

Moderata Ungdomsförbundet anser att slopandet av uppenbarhetsrekvisitet måste ses som ett första viktigt och bra steg. Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund menar att uppenbarhetsrekvisitet i realiteten redan finns inom rättssystemet. Det har förlorat en del kraft genom överordnade beslut från EG/EU. Förbundet menar att den folkligt förankrade parlamentarismen inte ska överflyglas av domstolsväsendet. Det är en myt att domstolarna skulle vara mer oväldiga än myndigheterna.

Svenska Kyrkan uppskattar att utredningen lyfter fram det ökade tempot i beslutsfattandet så tydligt, och att utredningen som en konsekvens av detta, betonar vikten av ett stärkt skydd för medborgarnas rättigheter. Utredningen noterar att domstolarna tenderar att bli mer benägna att finna uppenbarhetsrekvisitet uppfyllt. Om så är fallet biträder Kyrkostyrelsen utredningens tankar om att slopa uppenbarhetsrekvisitet för att stärka medborgarnas skydd mot myndigheters misstag och övergrepp.

Handikappombudsmannen stöder förslaget om att slopa det så kallade uppenbarhetsrekvisitet (RF 11:14) under förutsättning att skyddet för mänskliga rättigheter samtidigt skärps i grundlagen genom tydligare förbud mot diskriminering. Enligt HO har under senare år frågor om diskriminering och kränkningar av grundläggande mänskliga rättigheter fått ett allt större utrymme i den svenska debatten. Det finns dock fortfarande stora luckor i det lagfästa skyddet för de mänskliga fri- och rättigheterna

Trosa kommun pekar på ett antal förändringar, förutom slopandet av uppenbarhetsrekvisitet i RF 11:14, som framstår som angelägna. Det gäller frågan om s.k. abstrakt normkontroll som bör införas så att talan kan väckas av enskild medborgare om grundlagsstridig författning. På så vis möjliggörs effektiv och sant demokratisk kontroll av den politiska maktutövningen på medborgarnas egna villkor.

SAF understryker betydelsen av en effektiv konstitutionell kontroll. SAF delar Demokratiutredningens mening att det s.k. uppenbarhetsrekvisitet i 11 kap. 14 § regeringsformen vid prövning av lagar och förordningar bör tas bort. Med tanke på de befogenheter som redan tillkommer de europeiska domstolarna i Strasbourg och Luxemburg framstår det som inkonsekvent att behålla begränsningen av de svenska domstolarnas prövningsrätt.

SAF anser därför att institutet "rättsprövning" bör grundlagsfästas. I samband därmed bör reglerna ses över och en ytterligare effektivisering övervägas. Särskilt tänker SAF på möjligheterna att tillämpa den s.k. proportionalitetsprincipen och på utrymmet för att pröva möjliga alternativ till det beslut som begärts rättsprövat. SAF understryker också lagrådsgranskningens betydelse. Det spelar en viktig roll för att även politiskt kontroversiella lagar skall få nödvändig legitimitet. Just i sådana fall är det viktigt att statsmakterna tar hänsyn till rättsystemet. Det är därför oroväckande att regeringen i några ärenden på senaste tid valt att helt bortse från vad lagrådet anfört.

TCO är ytterst tveksam till ett slopande av uppenbarhetsrekvisitet. Ett sådant slopande skulle vara att ge domstolarna en större möjlighet att åsidosätta grundlagsstridig lag eller lagstridig förordning som riksdagen respektive regeringen har beslutat. Det skulle fungera som författningsdomstol. En utvidgad lagprövning leder enligt TCO till rättsosäkerhet och innebär en oönskad politisering av juridiken. Samhällsdebatten skulle förlora i saklighet när politiska motsättningar kläs i juridisk dräkt. En överprövning av en författningsdomstol skulle undergräva vår rättstradition. Domstolarna har att hålla sig inom den ram som lagstiftaren lägger fast. Dålig lagstiftning skall ersättas med ny av riksdagen. En annan ordning skulle innebära att principen att "all makt utgår från folket" dvs riksdagen skulle uttunnas. TCO menar att kvalitetssäkringen av politiska beslut kan stärkas inom ramen för den nuvarande ordningen.

Domstolsverket anser att utredningen inte presenterar några mer utförliga skäl varför uppenbarhetsrekvisitet i 11 kap. 14 § regeringsformen bör slopas och vad det är idag som brister i den juridiska kvalitetssäkringen. Domstolsverket anser att frågan kräver en mer ingående och utförligare analys innan ställning kan tas till om det finns skäl att gå vidare med detta förslag.

Sveriges Advokatsamfund menar att den offentliga makten enligt 1 kap, 1 § tredje stycket regeringsformen utövas under lagarna,. Detta innebär att enskildas fri och rättigheter måste vara

möjliga att rättsligt pröva i normalordning, oavsett vilket organ som beslutat föreskriften. Den nu aktuella inskränkningen i fråga om föreskrifter beslutade av riksdag och regering är mot den bakgrunden svår att förstå.

Samfundet hälsar med tillfredsställelse det förslag som Demokratiutredningen för fram i detta avseende och tillstyrker varmt att det genomförs. Advokatsamfundet hade dock gärna sett att också en annan, nära liggande tanke genomlysts på ett tydligare sätt, nämligen frågan om en författningsdomstol. Ett upphävande av uppenbarhetsrekvisitet skulle dock innebära att ett principiellt mycket viktigt steg tagits på vägen mot ett rättssäkrare samhälle.

Svenska Avdelningen av ICJ anser det självklart att uppenbarhetsrekvisitet i RF 11: 14 bör tas bort i enlighet med Demokratiutredningens förslag och vill varmt välkomna att ett sådant förslag nu för första gången lagts fram i en statlig utredning.

Den svenska förvaltningen är ursprungligen uppbyggd som en domstolsliknande organisation. Det rättsliga inslaget i handläggningen vid statliga och kommunala förvaltningarna har emellertid på senare år starkt minskat, med försämrade rättssäkerhet för den enskilde som följd. Samtidigt förefaller respekten för JO:s bedömningar ha minskat.

Svenska Avdelningen av ICJ anser att rättssäkerheten inom den offentliga förvaltningen skall stärkas, framförallt genom större likhet i rättstillämpningen och snabbhet i handläggningen, samt genom renodlad tvåpartsprocess med vidgad rätt till muntlig förhandling. Som utredningen uttrycker det bör kommunerna förstärka sina "rättsstatskvaliteter". Myndigheternas självständighet bör generellt sett stärkas. Vidare anser de att JO:s roll som kontrollorgan över offentliga tjänstemän bör förstärkas.

Inrättande av en författningsdomstol

Utredningens bedömning: Det finns inte några skäl att förstärka den juridiska kontrollen i det offentliga beslutsfattandet. Utredningen tror inte att någon annan konstitutionell modell har större förutsättningar att ge offentliga beslut en större legitimitet.

Stefan Attefall (kd) och Olle Schmidt fp har dock reserverat sig till förmån för deras förslag om inrättande av en särskild författningsdomstol.

De hänvisar till att utredningen framhåller vikten av en maktindelning i det svenska samhället, bl.a. föreslås tydligare ansvarsroller för politik, förvaltning, rättsväsende etc. Förslag finns också om att stärka den kommunala självstyrelsens handlingsutrymme genom att ge den en starkare grundlags- och lagreglering med möjligheter till rättsprövning, skilda valdagar, ökad juridiska kvalitetssäkring, , exempelvis genom att slopa det s.k. uppenbarhetsrekvisitet för domstolar samt tydligare revision.

Det logiska vore enligt reservanternas att tillämpa detta synsätt fullt ut och föreslå en utredning för inrättande av en författningsdomstol. En sådan domstol ska ha kompetens att pröva vanlig lags överensstämmelse med grundlag, avgöra tolkningstvister av vallag och övriga lagar som rör det politiska systemets funktion samt vaka över de mänskliga fri- och rättigheter som är fastslagna i grundlagen och i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. En författningsdomstol skulle tydligare skydda både individer från övergrepp från det offentligas sida men också ge de olika organen och nivåerna i det offentliga systemet en tydligare och mer självständig roll. Sverige skulle med en sådan domstol slå fast vikten av en tydlig maktindelning.

Pajala kommun anser att man bör inrätta en författningsdomstol för att öka den enskildes rättigheter och friheter och pröva en enskilds lags överensstämmelse med grundlagen.

Trosa kommun anser att en särskild författningsdomstol bör övervägas. Kommunen anser att många fördelar kan vinnas med en sådan, såsom ansamlandet av nödvändig expertis samt det särskilda oberoende som följer med en unik lagfäst ställning som grundlagens främste uttolkare vilket är den bästa garantin för

rättssäkerheten och demokratin. Kommunen påpekar att den europeiska människorättskonventionen är införlivad i Sverige genom lag. Det är dock inte tillräckligt för att säkerställa konventionens fri- och rättigheter i samband med lagstiftning, eftersom grundlag står över vanlig lag. Konventionen bör därför likställas med grundlag. Det vore också ett sätt att markera värdet av medborgarnas ställning.

Stockholms stad tycker att det är på sin plats att tillsätta en utredning kring inrättande av en författningsdomstol. En sådan domstol skulle vaka över de mänskliga fri- och rättigheterna, pröva vanlig lags överensstämmelse med grundlag och avgöra tolkningstvister av vallag och övriga lagar som rör det politiska systemets funktion. En författningsdomstol skulle enligt staden tydligare skydda individer från övergrepp från det offentliga sidan men också slå fast en tydlig maktindelning.

Kristdemokratiska Kvinnoförbundet anser att en författningsdomstol ska inrättas. En sådan domstol ska ha kompetens att pröva vanliga lagars överensstämmelse med grundlag. Dessutom skall den avgöra tolkningstvister av vallag och övriga lagar som rör det politiska systemets funktion. Förutom ovanstående skall den vaka över de mänskliga fri- och rättigheterna som är fastslagna i grundlagen och i den europeiska konventionen, angående skydd för de mänskliga rättigheterna och för de grundläggande friheterna. Enligt kvinnoförbundet skulle en författningsdomstol tydligare skydda individer från övergrepp från det offentliga sidan, men också ge de olika organen och de olika nivåerna i det offentliga systemet en tydligare och mer självständig roll.

Moderata Ungdomsförbundet menar att för att demokratin såväl som marknaden skall fungera, krävs stabila spelregler som kan respekteras av samhället i stort och som gäller för alla inklusive utländska medborgare som söker asyl i Sverige. Det skall inte vara möjligt att tillskansa sig politisk makt utanför de lagfästa reglerna. Det skall inte heller vara möjligt för de valda representanterna att stifta lagar som strider mot konstitutionen och de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna. MUF anser därför att det är önskvärt med en författningsdomstol som tar tillvara medborgarnas intresse för skydd av liv, frihet och egendom önskvärt.

Moderata Ungdomsförbundet menar att det är lätt hänt att uppgifterna i välfärdsstaten växer och blir fler. Det finns hela tiden nya och behjärtansvärda uppgifter för politiker och tjänstemän att

ta tag i. Uppgifter som innebär att en elit fattar beslut som gäller för flera andra. För att skydda det civila samhället och den privata sfären anser MUF att makten borde delas mellan flera maktpooler. Det är centralt för människors intresse att skyddet av friheten och möjligheten att leva sina liv upprätthålls. Med en konstitution baserad på en inbyggd maktbalans och kontroll av den lagstiftande, utförande och dömande makten anser MUF att det skyddet tas tillvara. MUF anser vidare att riksdagen med fördel skulle kunna bestå av två kammare som utses på olika sätt. Maktbalansen skulle därmed inte tillgodoses enbart genom en obunden och stärkt revision, även om det enligt MUF är ett nödvändigt första steg.

Bergs kommun ställer sig tveksam till förslaget att domstolar skall få större rätt att kontrollera politiska beslut. Med stärkt s k lagprövningsrätt för domstolarna riskerar dessa att politiseras. Kommunen anser att vi har en rimlig avvägning mellan vad politiken och juridiken skall ägna sig åt. Rågängen skall hållas tydlig.

Landskrona kommun delar utredningens uppfattning att inte förorda en författningsdomstol. En författningsdomstol är odemokratisk och konserverande. En sådan skulle kraftigt förhindra förändringar och reformer .

Meddelarskydd i all offentlig- finansierad verksamhet

Utredningens bedömning: I ett läge där offentlig finansiering av privat verksamhet blir vanligare – inom sjukvården eller miljöfarlig verksamhet t.ex. – är det angeläget att utvidga och förstärka meddelarskyddet så att det gäller även för privatanställda. Demokratiska värderingar och etiska principer är lika viktiga när andra aktörer övertar offentligfinansierad verksamhet.

Bergs, Jönköpings, Karlshamns, Lunds, Munkedals, Strömstads och Sundsvalls kommuner, Uppsala läns landsting, Östergötlands läns landsting, Kommunal, SEKO och Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund delar utredningens bedömning.

Naturvårdsverket delar också utredningens bedömning att det är angeläget att eftersträva en utvidgning och förstärkning av meddelarskyddet inom såväl offentliga som inom privata verksamheter, t.ex. inom företag som sysslar med miljöfarlig verksamhet.

Karlshamns kommun betonar att en ökad kommunkunskap och kunskap om demokrati kan lägga en fastare grund för såväl anställda som förtroendevalda. Finspångs och Strängnäs kommuner anser att utredningen på ett belysande sätt har beskrivit tystnaden på jobbet. En tystnad som inte bara riktar sig mot massmedia utan också mot den egna arbetsledningen. Det är därför viktigt att alla i arbetsledande ställning, inte minst på mellannivå och lägre nivå får information och utbildning om vilka regler som gäller. Inte bara information om vilka rättigheter som är lagstadgade utan också värdet av personal som vågar ha en mening om verksamheten. Detta är en styrka i varje organisation.

Karlstads universitet anser att grundlagarnas innehåll över huvudtaget behöver göras mera känt för allmänheten. Karlstads universitet delar utredningens syn i att det är "angeläget att utvidga och förstärka meddelarskyddet" så att detta skydd även gäller för anställda inom privat verksamhet, finansierad av offentliga medel. Det är varje anställds rättighet att ifrågasätta, debattera och föra fram sina åsikter utan att känna rädsla för oönskade följder. Det är ett synsätt som utredningen förordar. Frågor som genomskinlighet, öppenhet, argumentering och "högt i tak" blir

därför centrala. Detta synsätt är särskilt angeläget inom universitets- och högskolevärlden, eftersom ett av fundamenten för utbildning och forskning är ett kritiskt förhållningssätt, att ifrågasätta och granska etablerade tankemönster.

Motala kommun anser att utredningens krav på ökat meddelarskydd för anställda även i privat sektor är viktigt med tanke på den ökade konkurrensutsättningen av kommunal verksamhet. Det är även av stor vikt att det i den kommunala organisationen finns ett fungerande meddelarskydd. Österåkers kommun menar att offentlighetsprincipen inte kan gälla företag men att meddelarfrihet vad gäller missförhållanden bör gälla även för dem.

LO tycker att det är bra att kommittén föreslår ett förstärkt meddelarskydd för anställda i offentligfinansierad verksamhet. Många LO-medlemmar har tvingats över från kommunal verksamhet till privata bolag vilket inneburit ett sämre meddelarskydd och mindre offentlighet. I och med att anställda blir privatanställda gäller också den lojalitets- och tystnadsplikt som följer av anställningsavtalet på det privata området. LO anser att det är ett allvarligt hot mot individens yttrandefrihet och vår gemensamma kontroll av offentlig finansierad verksamhet. För att stärka demokratin bör de individuella fri- och rättigheterna på arbetsplatserna stärkas i riktning mot de grundlagsskyddade rättigheter som medborgarna har utanför arbetsplatsen.

TCO menar att alla privatanställda bör omfattas av ett arbetsrättsligt skydd för yttrande och meddelarfrihet. Detta skydd bör även omfatta uppdragstagare. Som ett första steg bör emellertid skyddet utsträckas till samtliga anställda och uppdragstagare i offentlig finansierad verksamhet som bedrivs i privat regi. Det är enligt TCO helt oacceptabelt att dessa grupper idag förlorar sin rätt att hävda demokratiska värderingar och etiska principer enbart av det skälet att den offentligfinansierade verksamheten övergår från offentlig regi till privata aktörer. Det förtjänar även att understrykas att tjänstemännens meddelarfrihet ytterst syftar till att garantera alla medborgarnas rätt till insyn i dessa verksamheter.

Domstolsverket, RRV och **Uppsala kommun** tillstyrker en utredning om ett utökat meddelarskydd. Inför en sådan utredning anser Domstolsverket att skäl kan finnas för att överväga om den tänkta utredningen även skall behandla meddelarskyddet för medborgarna i största allmänhet, det vill säga i all offentlig och privat verksamhet.

Svenska Avdelningen av ICJ instämmer helt i att meddelarfriheten kan användas som en möjlighet att beivra missförhållanden och maktmissbruk. Denna frihet är av största betydelse för medborgarnas möjligheter att utnyttja sina medborgerliga och demokratiska rättigheter. Vi anser också, liksom utredningen, att meddelarskyddet bör utsträckas även till anställda i privat verksamhet med offentlig finansiering, exempelvis på sjukvårdens område.

Vidare bör man enligt Juristkommissionens mening överväga om inte behov föreligger av ett meddelarskydd även inom annan privat verksamhet. De syftar på anställda inom större enskilda företag och organisationer, vilkas verksamhet och interna förhållanden kan vara av lika stort allmänt intresse som de statliga och kommunala myndigheternas. Frågan om en sådan utvidgning av meddelarskyddet har tidigare varit föremål för utredning som dock inte lett till lagstiftning, varvid hänvisats till att lagen (1990:409) om skydd för företagshemligheter bereder sådana anställda ett visst skydd. Detta är dock begränsat till röjande av brott eller allvarliga missförhållanden och underlättar därför inte möjligheten att lämna ut uppgifter även om andra förhållanden inom större företag och organisationer vilka utan att ha karaktär av företagshemligheter ändå är av allmänt intresse

Västerviks kommun kan principiellt stödja förslaget, men ser betydande problem vid den praktiska tillämpningen, t ex där delar av ett företag utför offentligt finansierade uppgifter. Åmåls kommun anser att offentlighetsprincipen kan gälla inom sådan privat verksamhet som finansieras med allmänna medel, t. ex sjukvård. Däremot omfattas inte rena affärshemligheter av offentlighetsprincipen

Malmö stad, som delar utredningens förslag, anför att man har tagit initiativ till att utreda möjligheten att i upphandlingsavtal skriva in sådana villkor att yttrandefrihet och meddelarfrihet kan gälla all offentligt finansierad verksamhet oberoende av driftsform.

Stockholms län landsting anser att det ligger mycket i att medborgarna ur demokratisynpunkt ska få så öppen information som möjligt om förhållanden inom kommunal service även när den utförs av privata företag. I Stockholms läns landsting har frågan aktualiserats tidigare eftersom landstinget har relativt omfattande verksamhet som drivs av privata entreprenörer inom vård och kollektivtrafik. Landstinget har kommit fram till att det redan idag är möjligt att vid upphandling ställa motsvarande krav på öppenhet hos privata entreprenörer som den lagreglerade yttrandefriheten

och meddelarfriheten i offentlig verksamhet. Det ger en möjlighet för landstinget att från fall till fall avgöra i vilken utsträckning det är motiverat och lämpligt att reglera frågan om meddelarskyddet genom avtal. Hänsyn kan då också tas till entreprenörens ibland berättigade affärsintressen.

Nacka kommun anför att de sedan länge arbetar med konkurrens som ett verktyg för större effektivitet, vilket medför bl.a. att det finns ett stort inslag av privata aktörer i kommunens verksamhet. Så som Nacka kommuns kundvalssystem är konstruerat förekommer inte några entreprenadupphandlingar med åtföljande kontraktskrivning mellan kommun och utförare, där kommunen kan ange olika villkor för uppdraget. Kommunen ställer sig tveksam till att de privatanställda skall omfattas av meddelarfriheten och att skapa speciella undantagsregler inom den privata verksamhet som finansieras från kommunen. Uppföljning och kontroll av den verksamhet som bedrivs i privat regi kan och får ske på andra sätt.

Trosa kommun hyser också tveksamhet till att vidga meddelarfriheten till den privata sfären. Hur skall gränsen dras och vilka blir konsekvenserna bl.a. med tanke på affärshemligheter och konkurrensfördelar m.m.? Enligt kommunen föreligger en uppenbar intressekollusion mellan värdet av en ökad öppenhet och kommersiella intressen. För övrigt föreligger en risk, om förslaget får gehör, att ansvaret för att rapportera och beivra oegentligheter i verksamheten flyttas från huvudmannen, dvs. den statliga eller kommunala uppdragsgivaren, till den enskilde i det privata bolaget. Denna kontroll av uppdragstagaren skall ju säkerställas redan i samband med upphandlingen av tjänsten genom att uppställa kommersiella villkor, och som därefter skrivs in i det civilrättsliga avtalet mellan den offentliga huvudmannen och det privata företaget. Det är huvudmannen som skall säkerställa att offentliga medel inte missbrukas. Om sådana missförhållanden skulle uppstå, skall vederbörliga avtalsrättsliga sanktioner träda i funktion. Kommunen anser att samhället gör sig själv en otjänst genom att luckra upp den klara rägängen mellan privat och offentlig verksamhet, och att lägga ansvaret för att rapportera missförhållanden i offentligt finansierad privat verksamhet på individen.

Trosa kommun inser svårigheterna i att vidga meddelarfriheten till offentligt finansierad privat verksamhet men önskar ändå en belysande utredning av frågan.

Svenska Arbetsgivareföreningen anser att offentlighetsprincipen är ett viktigt medel för att värna demokratin och garantera medborgarnas rättssäkerhet gentemot det allmänna. Bred enighet råder om dess värde. SAF anser dock att man inte får gå utöver det naturliga området. SAF och Sveriges Industriförbund avvisar bestämt utredningens förslag att utsträcka meddelarskyddet utöver det allmännas gränser, till all offentligfinansierad verksamhet.

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms Universitetet avstyrker att meddelarfriheten utvidgas till den privata sektorn eller delar av denna. Mellan den offentliga och den privata sektorn finns grundläggande olikheter i verksamhetens förutsättningar. För privata företag som verkar i konkurrens med andra företag är det väsentligt att kunna skydda företagshemligheter, innovationer och andra affärsförhållanden mot insyn från utomstående, inte minst konkurrenter, genom läckage mm.

En allmän meddelarfrihet till media torde omöjliggöra detta. Företag som verkar på ett privatiserat område eller har en finansiering från det offentliga befinner sig härvidlag inte i annan ställning än andra företag. Det kan erinras om att 2 § företagshemlighetslagen innehåller närmare regler om rätt att utan risk för påföljd avslöja missförhållanden i företag och att anställdas yttrandefrihet och gränserna härför är en uppmärksam fråga inom arbetsrätten som i olika sammanhang har belysts i Arbetsdomstolens praxis. Vidare kan nämnas de informationskrav som följer av aktiebolagslagen och aktiemarknadens regelverk.

Den regionala demokratin

Utredningens bedömning: Det är en utmaning för de politiska partierna att utveckla relevanta och intressanta system som kan ge medborgarna meningsfulla processer för att lösa centrala gemensamma problem i regionerna. På sikt måste spelregler för partnerskap och nätverk utvecklas. Utredningen anser att de försök som nu pågår bör inte försitta möjligheterna att sprida makten, att involvera nya och andra medborgargrupper. Utredningen anser att de nya partnerskapen, som är försök att inlemma ledare från olika samhällssektorer, inte får negligera medborgarnas legitima krav på genomskinlighet, offentliga rum och ansvarsutkrävande. Det är viktigt att de offentliga mandatens olika källor klargörs. Utredningen anser att regionutvecklingen inte heller får leda till att den kommunala självstyrelsen gröps ur. Utredningen menar att direktval bör ordnas till regionala organ. Utredningen förordar också att medborgarna bereds tillfälle att i folkomröstningar ta ställning till förslag om nya länsgränser.

Samverkan på regional nivå

Ekerö kommun menar att samhället förändras hela tiden. Kommuner, landsting och andra samhällsorganisationer måste tillsammans söka nya former för samverkan kring den samhällsservice som medborgarna är i behov av och har rätt till. Kommunen delar uppfattningen att det finns en väsentlig demokratiaspekt på konstaterandet att samhället måste finna nya former för samverkan så att det både blir enklare för den enskilda människan att få tillgång till tjänsterna och mer ekonomiskt för samhället. Kommunen anser att de försök till ökad samverkan mellan olika offentliga organisationer som pågår kan både öka det medborgerliga engagemanget och förändra arbetssättet - och kanske också formerna - för den representativa demokratin. I Ekerö kommun pågår ett arbete som kallas för Essam. Kommunen samverkar med landstinget, försäkringskassan, arbetsförmedlingen, arbetsmarknadsinstitutet och polisen kring sociala tjänster till medborgarna. Denna typ av positivt samverkansarbete kan enligt kommunen vara ett led i en utveckling där gränserna mellan dagens offentliga organisationer suddas ut. Ur ett demokratiperspektiv

kan utvecklingen leda till såväl andra former för den representativa demokratin som för ett mer direkt medborgerligt deltagande.

Kristianstads kommun menar att det offentliga samhället är komplext för den enskilde. Kunskapen om vem som har ansvar för hur en fråga kan påverkas eller om den enskildes rätt, varierar kraftigt och risken att hamna mellan stolarna är påtaglig. Oklarheter i gränsdragningen inom äldreomsorgen mellan kommun och region är ett tydligt och oacceptabelt exempel. Kommunen anser därför att det är en grundläggande förutsättning för en ansvarsfull relation mellan samhälle och medborgare att det finns en tydlig ansvarsfördelning och förmåga till samverkan mellan de offentliga samhällsfunktionerna. Framväxten av regionala och överstatliga nivåer gör det än svårare att veta vem som är subjektet i en fråga. Kommunen anser därför att tydliga och lagreglerade ansvarsgränser måste finnas mellan stat, region och kommun där utgångspunkten är närhetsprincipen (subsidiaritetsprincipen). Också möjligheterna till samverkan främst på lokal nivå måste förbättras genom översyn av de regler som styr ansvar och beslutsrätt.

Melleruds kommun menar att många kommuner i dag söker samverkan över de administrativa gränserna för att effektivisera olika typer av verksamheter. Det kan gälla räddningstjänst, gymnasieskolor, näringslivsutveckling, kommunikationsfrågor m.m. Kommunen önskar en större flexibilitet när det gäller verksamheter som sträcker sig över kommun-, läns-, region- och riksgrenser. För Dalsland är det till exempel naturligt att söka samverkan med Norge. På liknande sätt skulle samverkan underlättas om det var större överensstämmelse mellan kommun-, region- och länsgränser å ena sidan och områdesgränser hos till exempel Vägverket, Banverket m.fl. å den andra sidan.

Kommunen påtalar också den bristande samordningen när det gäller åtgärder enligt de lokala tillväxtavtalen. Här skulle bl.a. sektorsgränser överskridas, men kommunen finner att samordningen är dålig i dag.

Götene kommun menar att samverkan i olika former är framtidsmodellen. Genom ett aktivt samarbete mellan kommuner och/eller andra parter kan större resultat uppnås än vad man kan uppnå var och en för sig. En man - en röst skall dock fortfarande gälla då samhället fördelar resurser. Kommunen påpekar emellertid att eftersom man i allmänhet väljer representanter till samarbetet från de största partierna kan det innebära en maktkoncentration till de stora partierna. En svårighet är att informera tillräckligt för att

få ett brett deltagande och engagemang från de förtroendevalda som inte sitter med runt bordet.

När det gäller de regionala verksamheterna förutsätter **Finspångs** och **Norrköpings kommuner** att det finns ett väl utvecklat samarbete mellan kommunerna och den regionala nivån så att de kommuner som ingår i regionen skall kunna hävda sina intressen i gemensamma frågor. Gemensamma lösningar ger vinster i längden vilket innebär att denna typ av regionala frågor även kan klaras genom olika samverkansorgan, exempelvis som i Östergötland med Östsam.

Även **Boxholms kommun** önskar utveckla regionen (ÖSTSAM) till ett direktvalt folkvalt organ med beskattningsrätt

Vännäs kommun tror inte på tanken med regionparlament för att förstärka den regionala nivån. Det handlar i stället om att kunna bestämma ansvarsområden för de olika nivåerna, en del av statens regionala frågor kanske skall flyttas till kommunerna. Vännäs kommun tror mer på organiserade nätverk som bygger på gemensamma intressen, t ex Umeåregionen och det samarbete som där bedrivs mellan kommunerna i regionen samt olika koncensuslösningar.

När det gäller deltagande i regionförsöken konstaterar **Örebro läns landsting** att olika landsändar har olika förutsättningar som har att göra med den regionala identiteten, traditioner och politisk och medborgerlig förankring. Landstinget har hittills valt att samverka i de regionala utvecklingsfrågorna i en nätverksmodell som har växt fram successivt under lång tid och utifrån den praktiska verklighetens behov. Samverkan erbjuder stor flexibilitet. Landstinget betonar att man för framtiden bör finna sådana former för samverkan så att den regionala utvecklingspolitiken utmärks av tydlighet, öppenhet, insyn och meningsfullt deltagande.

Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) menar att den regionala nivån har fått ökad aktualitet under senare år, bl.a. under inflytande av EU-samarbetet. En förstärkning och förnyelse torde enligt SAF kräva en länsindelningsreform. Man erinrar om att Finland numera bara har fem stora län. Klart är dock att det måste bli fråga om något annat än de nuvarande landstingen, när en ny regional organisation diskuteras. Det har framhållits många gånger och från olika håll, att det egentligen är orationellt att ha en speciell kommutyp främst för att administrera sjukvård.

SAF menar att både tanken på kommunindelningar och frågan om den regionala organisationen aktualiserar kommunalförbundsformen. Denna bör hos oss likaväl som i

Finland kunna vara användbar för konkreta uppgifter. SAF noterar dock att Finland inte har genomfört någon kommundelningsreform, vilket rimligen borde göra kommunalförbund mera svårhanterliga där.

Danderyds och **Nacka kommuner** hänvisar till att det under år 2000 fanns ett förslag om bildande av ett kommunalförbund i Stockholms län för regionala utvecklings- och planeringsfrågor som de båda kommunerna tillstyrkte. Förslaget vann tyvärr inte gehör hos länets alla kommuner. Nacka kommun menar att kommunalförbund, som redan är lagreglerat, kan vara en möjlighet som är värd att pröva och rekommendera för att komma snabbare fram än att vänta på andra indelningar eller kanske ny lagstiftning.

Svenska Avdelningen av ICJ tillägger att de mindre kommunerna särskilt under 1990- talet vidareutvecklat ett omfattande interkommunalt samarbete. Denna samverkan sker inte bara för att kompensera ibland bristande befolkningsunderlag för viktig service eller en stundtals ojämn ekonomisk utveckling utan i första hand för att: .ge de mindre kommunernas hushåll och företag en servicekvalitet och servicebredd som normalt hade krävt ett stort befolkningsunderlag

- skapa en högre kompetensnivå hos den anställda personalen
- ge varje kommun tillgång till specialistkompetens som en enskild kommun kan ha svårt att finansiera
- stärka de utåtriktade kontakterna med organisationer, statliga organ och den privata sektorn
- skapa en gemensam marknadsföring av den samverkande regionen.

SmåKom redovisar att de små kommunernas samverkan ofta omfattar två till fyra kommuner, men det finns exempel på betydligt större samverkansnät i t.ex. Östergötland, Dalsland och Västerbotten. De mindre kommunerna samarbetar inte bara med andra småkommuner utan lika ofta med större i den närmaste regionen. Samarbetet gäller inte bara viktiga policyfrågor utan handlar mer och mer om gemensamma administrativa funktioner och styrelser/nämnder, gemensam personal, gemensamma datasystem, gemensam teknisk utrustning och räddningstjänst, gemensam gymnasieskola etc.

Orsa Byaråd menar att en stark demokratisk aktivitet och befogenhet på den lokala nivån självfallet påverkar de övre samhällsnivåerna. Den möjligheten måste bli en realitet. Kommunen måste genom lagregleringen få en mer autonom ställning. Byarådet anser att den s.k. förhandlingsdemokrati som

utövas på framförallt EU och internationell nivå har vissa auktoritära drag. De ser denna brist på förankring redan i arbetet med de nya regionparlamenten. Regionkommitten "Park" och hela regionpolitiken domineras av gamla makthavare. många tror att det bara blir en omgruppering inom skaran av etablerade landstingspolitiker. Det är enligt Byrådet ett berättigat konstaterande. De föreslår i stället en stor satsning på den kommunala nivån. Först då kan regionparlament ta den legitimitet och balans som gör det berättigat att föra politiken vidare uppåt.

Regional försöksverksamhet och regionala uppgifter

Riksrevisionsverket (RRV) ställer sig skeptisk till försöksverksamheten med en ändrad regional ansvarsfördelning på regional nivå. RRV menar att det finns risk för att det demokratiska systemet överlastas. Det är därför viktigt att principerna för denna utveckling klargörs och att förhållandet mellan den nationella nivån och den regionala nivån tydliggörs.

Länsstyrelsen i Jämtlands län anser att det är onödigt att inrätta en ny regional självbestämmandenivå som blir en överkommun till primärkommunerna och gör ansvaret otydligt. Länsstyrelsen anser att det är i de flesta fall tillräckligt med den statliga och primärkommunala nivån där primärkommunen står för service och lokal anpassning och tillämpning och staten står för enhetlighet och ett oväldigt beslutsfattande för den enskilde. Den enskilde medborgarens och minoritetsintressenas integritet och rättsäkerhet skyddas enligt länsstyrelsen bäst av staten och statliga myndigheter .

Ånge kommun vidarebefordrar det gemensamma yttrande som utarbetats inom Projekt Region Y. De politiska partierna i Västernorrland ser Projekt Region Y inte minst som en skola och experimentverkstad för förnyelse av arbetsformer såväl som politiskt idénnehåll. Projekt Region Y har bland annat utarbetat ett ambitiöst studiematerial i regionfrågan, vilket under hösten och vintern 2000/2001 kommer att grundligt processas i partiorganisationerna.

Enligt styrelsen för projektet är en avgörande förutsättning för en demokratisk vitalisering att det verkligen finns utrymme för regionala politiska prioriteringar. Det är också angeläget att statsmakterna ger försöksverksamheterna sitt helhjärtade stöd och bekräftar de nya regionala självstyrelseorganens legitimitet. Det

torde också underlätta självstyrelseorganens samverkan med statliga centrala och regionala myndigheter.

Styrelsen betonar att det regionala självstyrelseorganet måste vara väl förankrat i kommunerna. Det är vare sig nödvändigt eller önskvärt att i detta skede tvinga igenom en enhetsmodell över hela landet. Tvärtom måste det finnas utrymme för att, åtminstone under en övergångsperiod, pröva olika modeller i olika delar av landet och fördjupa det regionala självstyret i flera steg. Att skapa ett nytt regionalt självstyrelseorgan är en komplicerad process som förutsätter samsyn mellan och delaktighet från ett stort antal aktörer och bygger på att ett ömsesidigt förtroende gradvis byggs upp. Avgörande är att denna process bärs upp underifrån och ger tid och utrymme för medborgardeltagande och politisk mognad att växa fram.

Projekt Region Y förbereder, tillsammans med de politiska partierna, kommunerna, kommunförbundet och landstinget, en ansökan om försöksverksamhet med ändrad regional ansvarsfördelning i Västernorrlands län, där ett direktvalt regionalt självstyrelseorgan, Region Västernorrland, föreslås ersätta landstinget och överta det regionala utvecklingsansvaret.

Örebro läns landsting anser att regionförsöken kan erbjuda möjligheter till en fördjupning av demokratin och självstyrelsen efter nya mönster. Erfarenheterna pekar dock hittills inte på demokratiska vinster eller ökat medborgerligt deltagande eller engagemang.

Västerbottens läns landsting ser i förlängningen en utveckling i riktning mot kompetens- och ansvarsförskjutningar mellan den statliga nivån, den regionala nivån, dvs idag landstinget och den kommunala nivån. Så länge en försöksverksamhet pågår bör mångfald präglade processen och formerna för förändrad samhällsorganisation kan variera över såväl tid som geografi. Hur de folkvalda representanter utses kan också variera och ses som en stegvis utveckling. Varken indirekt val eller direktval kan uteslutas, men som slutmål bör direktval gälla. Landstingets uppfattning om flernivåstyrning i regioner framgår av yttrandet över PARK-betänkandet, SOU 2000:85.

Kommun- och Landstingsförbunden hänvisar till att i det nyligen framlagda slutbetänkandet av den Parlamentariska regionkommittén (PARK) ges en positiv bild av den utveckling som pågår i de fyra försöksregionerna, Region Skåne, Västra Götalandsregionen, Regionförbundet i Kalmar län samt Gotland. I samtliga dessa län har initiativ tagits till regional samverkan under

politisk ledning mellan kommuner och landsting. Företrädesvis har det rört frågor som näringslivsutveckling, internationellt arbete, kompetensutveckling och IT. Kommittén föreslår med utgångspunkt i sina resonemang att försöksverksamheten förlängs och att även andra regioners önskemål om att på försök inleda ett utvidgat demokratiskt utvecklingsansvar på regional nivå ska bejakas.

Kommittén tar inte ställning till om vilken form försöksverksamheten i nya län bör bedrivas. Det innebär att både direkt och indirekt valda självstyrelseorgan bör kunna skapas i län som vill ingå i en utvidgad försöksverksamhet. En viktig förutsättning för att kunna inleda en försöksverksamhet är dock att samtliga berörda landsting och kommuner ställer sig positiva till det.

Enligt **Sveriges Kristna Socialdemokrater Förbund** pekar PARK-utredningen på de goda förutsättningarna som finns och behovet att förlänga försöksperioden. Förbundet är mer positivt till försöket än vad Demokratiutredningen är. Än är det dock för tidigt att dra några bestämda slutsatser av påbörjade försök.

Regionala partnerskap

Länsstyrelsen i Jämtlands län menar att ur ett regionalt perspektiv är länsstyrelserna viktiga för samordningen av den statliga sektorpolitiken och för att återföra regionala behov till departement och statliga verk. Länsstyrelserna har också en viktig roll när det gäller att utveckla det regionala partnerskapet. Partnerskapet består av många olika organisationer och sammanslutningar som helst arbetar sakpolitiskt och inte partipolitiskt. Länsstyrelserna har lättare än självstyrelseorganen att samordna och utveckla detta partnerskapet eftersom de är partipolitiskt obundna.

Enligt **Länsstyrelsens i Uppsala läns** mening för utredningen en viktig diskussion om vikten av att inte negligera medborgarnas legitima krav på "genomskinlighet, offentliga rum och ansvarsutkrävande" i de nätverk i form av s.k. partnerskap m.m. som numera används alltmer för att involvera ledare från olika samhällssektorer i det offentliga beslutsfattandet. Förutom att berörda myndigheter, bland annat länsstyrelserna, är observanta på detta problem anser länsstyrelsen att frågan vore värd att belysas på ett djupare sätt.

Statens kulturråd hänvisar till förslaget om en utvidgad regional självstyrelse. Enligt Kulturrådet är konsten och kulturen i sig själv en stark kraft men är ofta svag när det kommer till beslut i politiska församlingar. Kulturen hör inte till de prioriterade områdena i landstingskommunala och primärkommunala budgetar som vård, skola och omsorg gör. Därför behöver kulturen mer än andra områden starka offentliga företrädare på alla nivåer.

Kulturrådet anser därför att det finns behov av nya former för samverkan mellan statlig, nationell och regional kulturpolitik. Kulturrådet har också varit i kontakt med ett antal landsting och regioner för samtal om hur nationell och regional kulturpolitik kan samverka för utveckling av kulturverksamheten i dessa regioner. Fördelarna med denna typ av samverkan är uppenbara. Stat och region tar gemensamt ett helhetsgrepp på kulturområdet, vilket öppnar för samspel mellan olika konstområden och i sin tur också gör det lättare för kulturen att ingå strategiska allianser med andra politikområden.

Kulturrådet pekar på att i tillväxtpropositionen slogs fast att kulturen är en betydelsefull faktor för den regionala utvecklingen och att kulturinsatserna kan stimulera invånarna i regionerna till kraftsamling och uppåtda gemensam styrka. Under år 2000 undertecknades av de berörda parterna regionala tillväxtavtal, vars syfte är att åstadkomma bättre samverkan mellan organ som arbetar med tillväxt- och sysselsättningsfrämjande åtgärder på lokal, regional och central nivå. Kulturrådet instämmer i att demokratin får en särskild betydelse som en debattordning där många har chanser att göra sig hörda. På sikt måste tydligare därför spelregler för partnerskap och nätverk utvecklas.

Styrelsen för **Projekt Region Y** instämmer i att tydligare spelregler måste formuleras för de regionala partnerskap som formerats och fått ett avgörande inflytande över den regionala utvecklingen. Samverkan i partnerskap torde vara en förutsättning för ett effektivt regionalt utvecklingsarbete också med ett fördjupat regionalt självstyre, men det får ej ske till priset av minskad genomskinlighet och att de reella besluten förs bort från demokratiska fora till informella korporativa organ. Styrelsen pekar på att ett regionalt självstyrelseorgan, i kraft av sin demokratiska förankring, har större legitimitet att leda det regionala partnerskapet än en statlig myndighet. Det visas bland annat av en jämförande studie som Landstingsförbundet nyligen genomfört och som PARK refererar till.

Glesbygdverket anser att de regionala partnerskapen är viktiga och positiva, men att de skall öppnas för alla som berörs av deras verksamhet och att partnerskapens mandat skall tydliggöras.

Enligt **Gotlands kommun** har partnerskapen varit en intressant och givande form för samarbete för regionens utveckling. Det är en bra form för medborgarinflytande men bör användas med varsamhet, med de risker för korporativistiska inslag som den innebär. De är dock ett bra exempel på hur referensgrupper skulle kunna skapas för att lösa gemensamma problem och som skulle kunna användas av såväl partier som den kommunala organisationen.

Enligt **Hallstahammars kommun** har utvecklandet av s.k. partnerskap en lång historia i Sverige. Kommunen tar inte heller nu någon principiell ställning till hur regionfrågan bör drivas vidare i Mellansverige. Kommunen slår dock fast att den lokala kommunala demokratin är något av en "grundbult" för den demokratiska utvecklingen i Sverige och får inte urholkas av försök att konstruera demokratiska fora för i och för sig viktiga processer och skeenden på regional nivå. Det är också viktigt att nya företeelser som "partnerskap", ett vanligt begrepp efter EU-anslutningen, ges en tydlig definition och "spelregler" inom det svenska samhällets ram

Byggandet av Botniabanan anser **Nordmalings kommun** kan användas som ett exempel för att illustrera några frågor om samverkan och behovet av tydlighet när det gäller olika aktörers roller. Kommunerna Kramfors, Örnsköldsvik, Nordmaling och Umeå har tillsammans agerat i olika frågor av såväl externt som internt slag. Men byggandet av Botniabanan kan också ses som ett exempel på ett projekt där kommuner tillsammans med staten och dess myndigheter är aktörer. Kommunen frågar om förhållandet mellan de statliga myndigheterna när det gäller projekteringen av Botniabanan skall präglas av samverkan eller av motpartsförhållanden. Här projekterar de statliga myndigheterna Banverket (järnvägen), Vägverket (flyttning av väg E4) respektive Luftfartsverket (anpassning av järnväg och en eventuell framtida flygplats). Frågor prövas av länsstyrelserna i Västerbottens och Västernorrlands län (som företräder staten), vilka frågor sedan även prövas av regeringen (Miljödepartementet) som under processen, såvitt kommunen kunnat bedöma, inte förefaller ha fått fortlöpande information. Skall dessa myndigheter samverka? Skall kommunerna samverka med de olika myndigheterna? Otydlighet i dessa avseenden medför naturligtvis att varje kommun känner

osäkerhet i agerandet gentemot såväl staten som medborgaren. Osäkerheten hos kommunen kan förmodas spridas till medborgaren som i sin tur funderar över hur demokratin fungerar när olika besked lämnas av aktörerna eller när synpunkter inte höras eller tillvaratas.

Nyköpings kommun instämmer i att man måste följa utvecklingen med stor observans. Det kommunala självbestämmandet får tex. inte naggas i kanten som en effekt av s.k. partnerskap även om det i sig finns starka argument att arbeta i denna form för att uppnå gemensamma mål. Kommunen betonar att det är viktigt att klarlägga roller och följa uppgjorda spelregler när det gäller förhandlingspolitiken, tex. den som är kopplad till regionalsamverkan ("partnerskap" m. m). Grundläggande är den lokala förankringen hos medborgarna/väljarna.

Svenska Kommunalarbetarförbundet är skeptiskt till utredningens förslag om direktval till regionala organ som ett sätt att ge den regionala politiska nivån legitimitet. Däremot håller förbundet med om att det behöver utvecklas klarare spelregler för de partnerskap och nätverk som etablerats för att lösa gemensamma problem i regionerna. De nya partnerskapen, i vilka olika samhällsorgan, företag och organisationer är representerade, får inte bortse från medborgarnas legitima krav på genomsynlighet, offentlighet och ansvarsutkrävande. Förbundet betonar att de offentliga mandatens olika källor måste klargöras. Den regionala utvecklingen får inte leda till att den kommunala självstyrelsen gröps ur.

Länsbygderådet i Skåne (SLUG) har beretts plats i två viktiga partnerskap inom regionen. Det gäller "Tillväxtavtalet för Skåne" och "Växtkraft mål 3" (strukturfonderna inom Skåne mål 3 och 4). Genom denna typ av nya plattformar har kontakter mellan politiker, tjänstemän och representanter för näringsliv och föreningsliv skapats. Även om arbetet med dessa partnerskap i sig har inneburit en del problem, anser SLUG att själva kontakterna har gett nya effekter. Det har gett upphov till en rad nya nätverk där helt nya parter samarbetar och inhämtar viktig information. Oavsett det konkreta resultatet har det enligt SLUG:s uppfattning lett till en utveckling av demokratin. Deras medverkan var från början på intet sätt självklar men underlättades avsevärt av att det fanns riktlinjer från departementet där det bland annat uttrycktes att nya "aktörer" eller representanter för social ekonomi lämpligen borde medverka. Med detta stöd har deras medverkan varit

självklar. Deras deltagande begränsas dock starkt av de svaga ekonomiska resurser som står till bygderörelsens förfogande.

Regionutvecklingen, den kommunala självstyrelsen och den lokala förankringen

Länsstyrelsen i Skåne län menar att ett tungt argument för att införa det regionala självstyret var att det skulle stimulera till ett större medborgarinflytande och ett större intresse hos de enskilda medborgarna för att påverka de regionala frågorna. Men enligt vad som hittills har framkommit i utvärderingen av försöket har några sådana effekter inte kunnat påvisas. Framtiden får enligt länsstyrelsen utvisa huruvida detta förhållande kommer att befastas eller om de förväntningar som fanns i detta avseende kommer att infrias.

Länsstyrelsen i Jämtlands län anser att försöken med regionalt självstyre hittills är ett elitprojekt som har en närmast obefintlig förankring bland medborgarna. Länsstyrelsen anser att regionutvecklingen inte får leda till att den kommunala självstyrelsen urgröps. I detta sammanhang tillstyrker länsstyrelsen att ändring av länsgränsen endast bör kunna ske genom folkomröstning.

Bollnäs kommun betonar, när det gäller nya regionala konstellationer, att de demokratiska effekterna måste beaktas. Det måste finnas tydliga spelregler för olika grupper och beslutsnivåer som befrämjar en maktspridning och som förhindrar att den kommunala självstyrelsen gröps ur. Kommunen anser att direktval är en förutsättning för att ge den regionala politiska nivån legitimitet.

Kalmar kommun betonar den lokala förankringen och att det finns en regional helhetssyn för att demokratin skall fungera. Här måste insatser göras parallellt. En fara är enligt kommunen att storskaligheten tar överhand och att maktlöshet och misstro breder ut sig i lokalsamhället. Kommunen anser att det bör utvecklas "demokratiska arenor och spår" som underlättar och möjliggör en dialog mellan de lokala och regionala nivåerna.

Ljusdals kommun menar att antalet kommuner i Sverige har minskat under 1900-talet. Nu förekommer diskussioner om ett ytterligare närmande mellan olika kommuner. Kommunen anser att klyftorna mellan medborgare och beslutsfattare riskerar att öka med de geografiska avstånden. Samma resonemang gäller olika

typer av regionbildningar. Kommunen anser att demokratifrågorna nog måste beaktas i dessa sammanhang.

Motala kommun menar att den regionala utvecklingen mot nya samarbetsformer på regional nivå har accelererat under 90-talet i Sverige. Det finns en risk att dessa nya institutioner som skapas för ett effektivare regionalt samarbete blir svåra att nå för den enskilde. Kommunen betonar att de frågor som drivs i dessa organ, måste ha en lokal förankring. Utan denna riskerar de regionala organen att sakna legitimitet och därmed offentligt mandat. Alla former av regionalt samarbete måste därför ha en mycket nära koppling till den lokala nivån.

Norrälje kommun stryker under slutsatsen att regionutvecklingen inte får leda till att den kommunala självstyrelsen gröps ur.

Rättviks kommun betonar att om medborgarna skall få mera makt och inflytande i regionerna bör man sprida makten och få med nya och andra medborgargrupper.

Tranås kommun menar att beslut måste fattas på rätt nivå när regionutvecklingen diskuteras. Utgångspunkten bör vara att beslut kan fattas så nära medborgarna som möjligt, på den lokala kommunala nivån. Först därefter kan uppgifter på den regionala diskuteras

Västerås kommun påpekar att diskussioner också har förts kring kommunens roll i en framtida region. Vilka nivåer som får mest tyngd är enligt kommunen ovisst. Det skapar i dagsläget en osäkerhet.

För att göra det politiska deltagandet mer meningsfullt menar **Älmhults kommun** att den lokala självstyrelsen bör vidgas. I en liten kommun kommer man närmare invånarna. Det blir svårare i regionerna. Det krävs varsamhet för att värna demokratin. Regionaliseringen innebär inte bara att frågor flyttas uppåt utan också nedåt. Kommunen anser att direktvalda regionparlament är ett sätt att låta medborgarna påverka även den regionala nivån. Den lokala självstyrelsen vingsklippas alltmer samtidigt som den blir allt viktigare. Den kommunala självstyrelsen leder till att olikheterna mellan verksamheterna i landets kommuner kommer att öka och det kan finnas en motsättning i detta.

Nacka kommun anser att en regionalisering inte får ske på bekostnad av den kommunala självstyrelsen, utan måste vara ett komplement som hanterar de frågor där det är av betydelse med en samverkan över kommungränser. Om det inrättas regionala organ måste ansvarsfördelningen behandlas ingående.

Formen för det regionala självstyret och regionernas uppgifter och regiongränserna

Sörmlands läns landsting skriver att samtidigt som regionaliseringsdiskussionerna pågår runt om i landet med flera försök så behandlar utredningen denna fråga mycket kortfattat. Landstinget menar att även om hela regionfrågan och försöken med regionparlament penetreras och utvärderas i den s k PARK-utredningen finns anledning att även i detta sammanhang lyfta fram regionernas betydelse för demokratins utveckling.

Landstinget menar att det därför finns anledning att klargöra regionernas roll beskriva hur samhällets struktur behöver anpassas för att regionerna skall fungera samt klargöra befogenheter nedåt och uppåt

Enligt landstinget är det viktigt att komma ihåg att folkstyrelsens syfte är varken att skapa en stor stat eller stora kommuner utan ett samhälle av individer som är besjälade av medborgarandan som håller tron på rättfärdighet och solidaritet levande. Detta bör man ha i åtanke i de pågående regionaliseringsdiskussionerna som pågår runt om i landet så att inte avståndet mellan medborgare och förtroendevalda blir för stort. I spåren av en ökad regionalisering finns det också en risk för att antalet förtroendeuppdrag minskar, vilket enligt landstinget bör noga observeras.

Jönköpings läns landsting menar att intresset för att utveckla den regionala nivån har ökat under senare år. Nya, svåra och komplexa frågor, som varken hör hemma på kommunal eller nationell nivå, ställer krav på en handlingskraftig regional nivå. Det krävs enligt landstinget en "mellannivå" som är tydlig och har legitimitet hos medborgarna. I landstingets flerårsplan 2001 -2003, fastställd av Landstingsfullmäktige i juni 2000, har uttalats att länets utvecklingsfrågor tillsammans med landstingets nuvarande verksamhet bör på sikt överföras till ett av medborgarna direktvalt regionalt självstyrelseorgan med beskattningsrätt, som svarar för samhällsverksamheten på länsplanet". Exempel på uppgifter som ett sådant organ skulle kunna ha är:

- Frågor inom det statliga ansvarsområdet som enligt landstinget bör kunna överföras till regional nivå är:
- Samverkan över kommun- och länsgränser
- Regional intressebevakning
- Frågor inom utbildnings- och kompetensutvecklingsområdet
- Trafik- och kommunikationsfrågor

- Internationella frågor
- Näringslivs- och arbetsmarkandsfrågor
- Kultur- och turismfrågor
- Miljöfrågor

Enligt landstinget har medborgarna idag små möjligheter att påverka många av de regionala besluten. Ofta är såväl kommuner som landsting och länsstyrelse involverade och det är svårt att följa frågorna och veta hur och var besluten tas. Ett sådant regionalt organ, ett länets/regionens "miniriksdag", skulle enligt landstinget kunna bli en tydligare företrädare för länets utvecklingsfrågor. Möjligheten att få överblick och se helheter ökar; något som landstingsfullmäktige bedömer positivt som skulle kunna påverka människors intresse för att engagera sig i politiskt arbete.

Västra Götalands läns landsting menar att utredningens inriktning på deltagardemokrati bygger på de många medborgarnas engagemang och medverkan i demokratiska processer inom samhällets olika delar. Det s.k. civila samhället (föreningar, bildningsorganisationer, politiska partier, idrottsorganisationer, olika nätverk m.fl.), är enligt landstinget centrala bärare av de demokratiska idealen.

Regionen (och andra politiskt styrda offentliga organisationer) behöver öka sitt engagemang kring demokratifrågorna. Detta får dock inte ske på ett sådant sätt att demokratifrågorna "kommunaliseras" och institutionaliseras i den regionala organisationen. Istället bör regionens engagemang och åtgärder ta sikte på att ge olika organisationer bra förutsättningar att verka. Det är således i första hand genom att bilda demokratiska allianser tillsammans med medborgarnas organisationer som regionen kan verka för ett ökat deltagandet, ökad uppslutningen kring de demokratiska värdena och för att stärka medborgarnas tilltro till de politiskt valda församlingarna.

I och med bildandet av Västra Götalandsregionen och övriga regionförsök har förutsättningar för en ny form av planeringsprocess lagts. Nu finns förtroendevalda på regional nivå som kan föra dialog med medborgarna om den egna regionens utveckling. Men det förutsätter att planeringsprocessen i samhället där olika myndigheter och representanter från statliga verk, olika konstellationer av partnerskap m.m. omprövar sina roller för att ta vara på möjligheten till ökad öppenhet och ett meningsfullt deltagande från medborgarna.

Norrbottens läns landsting anser att demokrati i ett länsperspektiv också innebär svårigheter för de som valts till

landstinget. De förtroendevalda väljs i en valkrets, ett geografiskt område, men har hela länet som ansvarsområde. Det är svårt att pedagogiskt motivera länsperspektivet, när medborgare och även andra förtroendevalda förutsätter att det är den lokala nivån som först och främst ska företrädas.

TCO menar att det är en utmaning för de politiska partierna att utveckla relevanta och intressanta system som kan ge medborgarna meningsfulla processer för att lösa centrala gemensamma problem i regionerna.

Målet för regionalpolitiken är att skapa jämbördiga levnadsförhållanden i hela Sverige. Enligt TCO har regionpolitiken misslyckats med att skapa tillväxt i de svagare regionerna. Produktionen varierar kraftigt mellan landets tillväxtstarka och -svaga regioner. Förutsättningar måste skapas för att "hela Sverige skall leva".

Enligt TCO:s uppfattning är det viktigt att se till att kommuner med en låg andel arbetande, låga löner eller svåra arbetsförhållanden inte skall tvingas ge sina medborgare en sämre service. En sådan utveckling skulle på sikt urholka demokratin. TCO menar också att arbetsmarknadspolitiken är ett nationellt ansvarsområde – en ensidig satsning på arbetskraftens geografiska rörlighet måste därför motverkas. Samtidigt krävs en bättre samordning av åtgärderna och resurserna på lokal nivå.

Svenska Samernas Riksförbund (SRR) skriver att i det parallellt pågående arbetet inom Justitiedepartementet med en kartläggning av de mänskliga rättigheterna i Sverige finns möjlighet att fördjupa analysen och skapa underlag för den efterfrågade och nödvändiga dialogen. SSR understryker betydelsen av att detta också kommer till stånd inom ramen för den vidare beredningen av Demokratiutredningens förslag. En av samebyarna i Jämtlands län har väckt en motion om samisk representation i det i Jämtlands län planerade Regionfullmäktige med förslag att riksförbundet tar initiativ till kontakter med de politiska partierna i länet – i förekommande fall även i övriga norrlandslän – för att initiera diskussioner kring ett samiskt deltagande vid införandet av länsparlament. Landsmötet beslutade att ansluta sig till förslaget och markerade samtidigt att frågan om samisk representation och deltagande i den demokratiska processen i folkvalda svenska organ i övrigt nu måste bli föremål för en politisk omprövning grundad på samernas ställning som urbefolkning och etnisk minoritet i Sverige. SSR framför härmed detta Landsmötes ställningstagande till regeringen för den vidare beredningen.

Kammarkollegiet hänvisar utredningen förslag om att i de fall en regiongräns skall ändras, bör detta först bör bli föremål för en regional folkomröstning. Kammarkollegiet ser en likhet mellan detta förslag och vad som gäller vid ändring av den kommunala indelningen. I sådana fall skall nämligen särskild hänsyn tas till befolkningens önskemål och synpunkter. Vid större indelningsändringar sker detta regelmässigt genom en folkomröstning.

Kollegiet betonar att en folkomröstning skall föregås av en allsidig och objektiv information som komplement till den agitation som självklart skall förekomma vid ett demokratiskt val. Fördelning av ansvar och kostnader för utformningen av den grundläggande informationen måste uppmärksammas. Omröstningsresultatet får inte ifrågasättas på grund av brister i informationen. Omröstningsresultatet får inte heller negligeras på grund av oenighet om hur det skall tolkas.

En ofta återkommande fråga är enligt Kammarkollegiet vilken betydelse folkopinionen i "restområdet" skall tillmätas. En annan är om ett lågt valdeltagande kan tolkas som ett motstånd mot förändring, dvs. att majoritet bland de röstande inte räcker utan att det krävs en majoritet av befolkningen för en delning. Ytterligare en fråga är hur resultatet skall tolkas om det i omröstningen förekommit mer än två alternativ eller man inom den nya tilltänkta delen kan se kraftiga geografiska variationer. De överväganden som redovisas i förarbetena till aktuell lagstiftning ger dålig vägledning. Inte heller i avgörandena av enskilda ärenden har omröstningsresultaten diskuterats på ett sådant sätt att det går att tala om ett konsistent synsätt; än mindre om praxis. Vilken vikt som skall tillmätas resultatet av folkomröstningar vid indelningsändringar och förändringar av den regionala indelningen bör därför bli föremål för vidare diskussion. Enligt Kammarkollegiet är det förödande för tilltron till demokratin om folkomröstningsresultat inte beaktas eller bortförklaras på grund av otydlighet i regelsystemet. Klara besked före omröstningen och respekt för resultatet kan, enligt kollegiets uppfattning, stärka tilltron till demokratin.

Nyköpings kommun delar uppfattningen, att länsindelningen är föråldrad och att man måste bejaka att nya allianser utvecklas för att få regional utveckling. Kommunen anser att en utveckling med i sig berättigad och nödvändig utökad regional samverkan inte får innebära att den kommunala självstyrelsen gröps ur. Kommunen

tillstyrker förslaget, att ändrade regiongränser bör bli föremål för regionala folkomröstningar.

Moderaterna i Göteborg anser att en regional självstyrelse är positivt. Det finns mycket att vinna på att regionerna tar ökat ansvar istället för staten. Men demokratin kan endast utvecklas om medborgarna i regionen känner sig delaktiga. Jämförelsen kan i viss mån göras med medborgarnas syn på EU. Legitimiteten är mycket viktig. Direktval till regionen är ett sätt att skapa detta.

Töreboda kommun stöder utredningens uppfattning att direktval till regionala organ erbjuder ett sätt att ge den regionala politiska nivån legitimitet. Kommunen i förordar också folkomröstningar om nya läns/regiongränser.

Upplands-Bro kommun förordar att direktval bör anordnas till regionala organ. Kommunen har förordat detta som en slutlig lösning när det gäller den regionala organiseringen i Stockholmsregionen. Men kommunen anser samtidigt att det är viktigt att snabbt få en arena för öppen debatt kring Stockholmsregionens framtid och ett forum för att utveckla en uppfattning om regionens utveckling som är demokratiskt förankrad hos företrädare för regionens egna medborgare. Därför har kommunen stött tillkomsten av ett regionförbund som en provisorisk lösning.

Nacka kommun anser att direkta val är en möjlighet bland andra, som ger medborgaren ett direkt och tydligt inflytande. Nacka följer den framtida utvecklingen och de förslag som kan komma i framtiden. Kommunen tillstyrker att en indelningsändring på regional nivå fortgås av en folkomröstning i de berörda områdena.

Västerviks kommun anser att en bred utvärdering av regionförsöken är nödvändig, likaväl som en översyn av antalet aktörer på läns- och regionnivå. Även riskerna för maktkoncentration med samma beslutande politiker på kommun- och regionnivå måste uppmärksammas. Principen om direktval till regionparlament stöds.

Österåkers kommun anser att om ett regionfullmäktige inrättas, bör ledamöterna utses genom direktval.

Västmanland läns landsting ser det både positivt och nödvändigt med regioner och regional demokrati och ställer sig därmed bakom utredningens förslag. Målet är direktval men så länge det är försöksverksamhet med till exempel Regionförbund

kan valen enligt landstinget ske indirekt. Försöksverksamheten bör vara avslutad 2006.

Styrelsen för Projekt Region Y instämmer i de principiella vinster med ett direktvalt regionalt självstyrelseorgan som betänkandet pekar på – det ger medborgarna möjlighet att i direkta val själva utkräva ansvar av sina regionala beslutsfattare, samtidigt som ett direktvalt organ med egen beskattningsrätt torde vara mer självständigt och handlingskraftigt än ett indirekt valt organ, med kommuner och landsting som valkorporationer och finansiärer. Projektet förbereder också en ansökan om försöksverksamhet i Västernorrlands län, där ett direktvalt organ, Region Västernorrland, föreslås ersätta landstinget och även överta det regionala utvecklingsansvaret.

Västerbottens läns landsting anser att det är ytterst angeläget att tydliggöra vilka frågor och ämnesområden som är påverkbara för medborgaren. Antingen genom eget engagemang eller genom att kunna påverka vilka som företräder medborgaren i olika beslutssituationer. Landstinget anser att möjligheten att utkräva ett ansvar bäst sker bäst genom direktpåverkan, t.ex. i allmänna val. På regional nivå sker detta i landstingsval, men på den regionala nivån finns även andra aktörer. Dessa kan ha utsetts antingen genom indirekta val eller att uppdrag lämnats till en tjänstemannaorganisation att fatta beslut å statens vägnar. Allmänhetens möjligheter att i allmänna val utkräva ansvar för sådana beslut är begränsade.

Landstinget anser att det finns skäl till att nya modeller diskuteras och att försök med ny regional ansvarsfördelning kan fortsätta. Pågående försök med regionala utvecklingsprocesser bör förlängas och utvärderas innan beslut fattas om en förändrad samhällsorganisation. Det framstår enligt landstinget som uppenbart att förändringar i dagens organisatoriska och administrativa gränser kan bidra till att bättre motsvara medborgarnas förväntningar och berättigade krav på en väl fungerande offentlig service. Andra samverkansformer än de nu pågående regionförsöken bör också kunna stärka medborgarnas tilltro till det meningsfulla i att engagera sig i beslutsfattandet. Exempel på detta är samverkan mellan olika huvudmän, men med gemensam verksamhetsinriktning.

Så föreslås t.ex. ske beträffande hälso- och sjukvård och omsorg inom ett primärkommunalt geografiskt område i länet, där kommunen och landstinget gemensamt tillför samlade och totala resurser. För den politiska styrningen av denna verksamhet utses

representanter för kommunen och landstinget i ett kommunalförbund (hälsoförbund). Även om detta organ inte är direktvalt, finns det en stark lokal förankring som är av stor betydelse. Samtidigt som verksamheten på ett direkt och påtagligt sätt berör medborgarna skapas nya förutsättningar för dialog och politiskt samtal.

LO påpekar att inom några år beräknas att över hälften av Sveriges befolkning kommer att leva i de tre storstadsregionerna. Den ekonomiska tillväxten i landet koncentreras alltmer till dessa regioner. LO anser att denna utveckling måste balanseras för att göra det möjligt att leva och verka i hela landet. Det är riktigt att komplexiteten i dessa styrsystem är svåröverskådlig för medborgarna. LO och Metall vill dock inte föreslå direktval till regionparlamenten. De anser att det behövs en ordentlig utvärdering av de försöksformerna för fördjupad demokrati som pågår efter 2002. Den bör givetvis ta sikte på de demokratiska aspekterna, men också väga in jämlikhetsfaktorer mellan individer och orter.

Kommun- och Landstingsförbunden anser att valet mellan indirekt respektive direkt valt regionalt självstyrelseorgan är en fråga för varje region att ta ställning till. Under prövoperioden bör det därför finnas utrymme för olika modeller och lösningar. Det väsentliga är att försöksverksamheterna bärs upp underifrån och är anpassade till de regionala förutsättningarna. Målet ska dock vara ett direktvalt regionalt självstyrelseorgan.

Studieförbundet Vuxenskolan menar att utredningens förslag är av "teknisk" natur, alltså sådana som går att besluta om. SV anser att det minskande valdeltagandet är allvarligt. Att delta i ett allmän val är en handling som är ett grundläggande inslag i vår demokrati; SV anser att utredningens förslag bör utredas närmare.

Centerpartiets Riksorganisation menar att en arena, som har fått allt större aktualitet de senaste åren är den regionala politiska och demokratiska nivån. De försök som har gjorts med en starkare regional nivå i Skåne, Kalmar, Gotland och Västra Götaland visar enligt Centern på en väg mot en regionalisering av Sverige. Genom att låta folkvalda i regioner ta över befogenheter som traditionellt har legat på statliga organ, främst länsstyrelserna, ökar den demokratiska kontrollen över resurser och utvecklingspolitik. Denna utveckling bör enligt Centern också få komma till stånd på andra håll i Sverige. När regionaliseringen går vidare måste beslut om regionbildning, innebärande sammanslagning av län eller

delningar av län och regioner, tas sedan man lyssnat på invånarnas åsikter, t.ex. i en folkomröstning.

Centern anser att det måste finnas en stor acceptans för olika institutionella lösningar och en stor frihet för regionerna själva att utforma sina arbetsförhållanden. Det finns många argument för ett ökat regionalt självstyre. Regionala politiska organ har ofta de största möjligheterna att åstadkomma de kraftsamlingar som krävs för att skapa tillväxt. Ett regionalt självstyrande organ blir vidare en tydlig aktör i regionen eftersom det då inte finns några dubbla lojaliteter. Det starkaste argumentet är möjligheten till en fördjupad demokrati när frågor som gäller regionen också beslutas på regional nivå.

Från Centerns ideologiska utgångspunkt har en av folket vald församling ett högre demokratiskt värde än en indirekt vald församling. Det är betydligt svårare att utkräva politiskt ansvar av indirekt valt regionförbund än av ett direktvalt organ. I det fortsatta arbetet bör enligt Centern målsättningen vara att varje region ska ha ett direktvalt högsta beslutande organ, ett regionfullmäktige.

Arvika kommun värnar det kommunala självstyret och anser att en tydlig ansvarsfördelning mellan statlig, regional och lokal nivå är angelägen för att stimulera till delaktighet och inflytande från medborgare. Enligt kommunen kommer den regionala nivån med största sannolikhet att ändras i Värmland nästa år, då Kommunförbundet Värmland och landstingets regionala nämnd bildar ett nytt kommunalförbund. Kommunen söker samarbete i sakfrågor med grannkommuner både i Sverige och Norge.

Demokratiseringen av EU-samarbetet

Utredningens bedömning: Att underlåta att utveckla en demokratiskt anständig politik i ljuset av globaliseringen eller EU-medlemskapet inger inte heller demokratisk trovärdighet. Utredningen lämnar därför några allmänna riktlinjer, som är konstruerade så att de offensivt tar till vara globaliseringen och EU-medlemskapets demokratiska möjligheter men i största möjliga utsträckning parerar dess demokratiska risker.

Utredningen anser att ett initiativ bör tas till att lägga fast en folkligt förankrad svensk uppfattning om efter vilka linjer som EU långsiktigt bör utvecklas med utgångspunkt i demokratifrågan. En särskild parlamentarisk utredning bör få i uppgift att utreda frågan. Arbetet bör bedrivas med maximal öppenhet och syfta till att engagera breda samhällsgrupper i en diskussion om EU:s framtida organisation.

En parlamentarisk utredning bör tillsättas i syfte att se över hur EU långsiktigt bör utvecklas ur ett demokratiperspektiv som plattform för en svensk uppfattning

Finspångs kommun anser att i dag är demokratiutvecklingen mer än någonsin en global fråga. Kommunen tycker att det är bra att utvecklingen inom EU och dess betydelse/påverkan för demokratisk utveckling i respektive nation föreslås bli föremål för en särskild parlamentarisk utredning. Men kommunen anser att vi måste få en mer aktiv debatt i Sverige över hur vi anser att EU skall utvecklas. De politiska partierna har här ett stort ansvar men även massmedias påverkanskraft bör nyttjas. En sådan debatt brådskar eftersom debatten i övriga Europa redan är mycket mer aktiv.

Gnosjö kommun anser att för att i ökad utsträckning få ungdomar intresserade och engagerade av EU och EU-frågor bör möjligheten utredas att tillskapa ett särskilt EU-ungdomsparlament. En möjlighet att initiera en utredning om detta kan vara då Sverige under 2001 är ordförandeland i EU.

Karlsborgs kommun instämmer i att ett initiativ bör tas till att lägga fast en folkligt förankrad svensk uppfattning om efter vilka linjer som EU långsiktigt bör utvecklas med utgångspunkt i demokratifrågan. Kommunen ser med oro på de institutionella demokratiska underskotten i EU, såsom olika EU-råds hemliga

överläggningar, Europeiska kommissionens dagordningsmakt och avsaknaden av arena(or) för europeisk opinionsbildning etc.. Än allvarigare för den europeiska demokratin anser kommunen dock vara avsaknaden av samhörighetskänslor mellan de europeiska folken. då de samtidigt utgör orsak och följd till avsaknad av en europeisk politisk opinionsbildning och avsaknad av upplevd legitimitet i EU:s beslut.

Karlshamns kommun anser att utredningen tar upp sådana demokratispekter som Sverige kan påverka inom ramen av sitt medlemskap. Kommunen anser att närhetsprincipen i EU:s beslutsfattande bör utvecklas och tydliggöras. EU-parlamentets folkvalda roll bör stärkas och bli tydligare. Den osäkerhet som råder i allmänhet om EU-ledamöternas uppdrag bör klaras ut. Det är viktigt att partierna, folkrörelserna och medborgarna på lämpligt sätt arbetar fram en demokratisk plattform för Sveriges medverkan i EU. Kommunen anser att någon form av delegationsordning med angivande av uppdrag att driva och besluta i sådana frågor bör diskuteras.

Strömstads kommun står bakom utredningens förslag i EU-frågan. Studieförbundet Vuxenskolan anser att folkrörelserna har en nyckelroll då det gäller att bygga upp förståelse och ett förtroende mellan människorna inom EU-området. SV instämmer därför i utredningens förslag att i särskild ordning, i en särskild parlamentarisk utredning, göra en ordentlig genomlysning av Sveriges arbete inom EU i framtiden och att detta arbete bör bli föremål för en bred remiss.

Centralförbundet Jordens Vänner är starkt kritiskt till utredningens slutsatser om EU som ett sätt att utöka demokratiska möjligheter eftersom centralförbundet anser att EU starkt har försvagat Sveriges demokrati snarare än att ge några möjligheter. Jordens Vänner menar att en stor del av de resurser som förut var åtkomliga genom demokratiska beslut nu finns tillgängliga som EU-projektmedel som är målstyrda utifrån andra kriterier än folklig påverkan. Detta har drivit fram och underhållit den slags kortsiktiga projektkultur som centralförbundet är starkt kritiskt till.

Till detta kommer att demokratin urholkas genom att pengar överlag fått en allt viktigare roll i opinionsbildning och politiska beslut. Inför folkomröstningarna om kärnkraft och EU, där centralförbundet var starkt engagerat, satsade förbundets motståndare enorma belopp på propaganda i form av annonser, telefonsäljare, uppsökande betald verksamhet, tidningar, reklam i

brevlådor m.m. De ojämlika ekonomiska förutsättningar, som var ett stort problem redan i kärnkraftsomröstningen, hade enligt Jordens Vänner en än större betydelse i EU-valet. I dag är det vanligaste miljömaterialet på skolorna en miljöbok som näringslivet har sponsrat och skänkt gratis.

Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) ser ett värde i en översyn om hur EU-samarbetet långsiktigt bör utvecklas om ett sådant arbete syftar till en öppen och bred debatt och en saklig belysning av konsekvenserna av olika handlingslinjer. Då är LRF också berett att medverka. Däremot bör inte ambitionen vara att nå något slags nationell consensus som tvärtom skulle kunna kväva debatten.

Länsbygderådet i Skåne (SLUG) nämner att på SLUG:s agenda finns även informationsspridning. Med utgångspunkt från detta har man planerat en kampanj under år 2001 för att sprida ljus kring vårt förhållande till EU. Denna kampanj har möjliggjorts genom anslag av regeringen inför Sveriges roll som ordförandeland. Skåne är en utpräglad jordbruksbygd med allt vad det innebär av kontakter med EU rörande bidrag, tillstånd, upphandling m.m. Tyvärr är erfarenheterna här inte alltid av det positiva slaget. Ojämlig fördelning, överstatlighet, maktfullkomlighet är inte sällan förekommande omdömen.

Skall någon form av engagemang kring EU:s framtid uppnås, anser SLUG att regering och riksdag måste ta till krafttag. SLUG instämmer i att Sverige bör ta initiativ till en ny utredning om det framtida demokratiutvecklingen inom EU. Detta hastar så att vi inte kommer ner på de siffror i valdeltagande som USA har. Här finns enligt SLUG en paradox som måste bearbetas. Vi talar om lokaldemokrati, deltagardemokrati m.m. medan EU talar om begränsningar av antalet representanter. Förankringen i folkleden är svår att se.

Miljöpartiet De Gröna anser att utredningens bild av EU i vissa stycken är både felaktig och förskönande. Det är till exempel samarbetet mellan självständiga stater som har varit garanten för fred i Europa under det senaste halvsekleet inte EU - vilket utredningen vill göra det till. Det antyds att Sverige har delegerat makt till EU som vi kan återta när som helst. Detta är enligt Miljöpartiet ett felaktigt påstående. Makt som lämnas till EU kan inte återtas med mindre än att vi lämnar unionen. Även EU:s militära utveckling förbises, liksom hur EU i realiteten håller på att bygga en mur gentemot övriga världen. Miljöpartiet anser att utredningen bortser nästan helt från den stora legitimitetskris EU upplever som politisk institution.

EU:s negativa konsekvenser för den svenska demokratin, och då särskilt den deltagardemokrati utredningen själv företräder, underskattas klart. Utifrån ett medborgarperspektiv är EU allt annat än önskvärt eftersom makten ligger långt ifrån medborgarna och deras påverkansmöjligheter är minimala.

Miljöpartiet anser att EU inte är önskvärt även utifrån ett ansvarsutkrävandeperspektiv eftersom det är nästan omöjligt att utkräva ansvar. Det som skiljer EU från andra internationella samarbetsorgan är den underliggande processen mot ökad överstatlighet, och detta är och bör erkännas som ett demokratiskt dilemma. I stället för att låtsas som om EU-samarbetet vore mellanstatligt, borde EU:s förbundsstatsambition därför beskrivas och kritiserats i slutbetänkandet.

För att försvara det demokratiideal som ligger till grund för hela utredningen anser Miljöpartiet att utredningen borde ha tagit avstånd från utvecklingen mot ökad överstatlighet och betonat den demokratiska vikten av att stärka mellanstatligheten på överstatlighetens bekostnad. EU-kommissionens initiativmonopol måste brytas. De folkvalda parlamenten i medlemsländerna borde i stället ges initiativrätt, i kombination med det förslag som finns i betänkandet, att fackutskotten i Sveriges riksdag kopplas in tidigt när sakfrågor bereds på EU-nivå. Detta skulle enligt Miljöpartiet öka människors insyn i och påverkansmöjligheter på EU-besluten. Den nödvändiga demokratiseringen av EU kräver enligt Miljöpartiet också att EU blir öppnare och att en offentlighetsprincip och ett meddelarskydd enligt svensk modell införs samt att EU:s regelverk görs överblickbara.

Svenska Kyrkan bejaktar att en parlamentarisk utredning initieras för att lägga fast en folkligt förankrad svensk uppfattning om efter vilka linjer som EU långsiktigt bör utvecklas med utgångspunkt i demokratifrågan. Det är enligt Kyrkostyrelsen angeläget att invånarna ser möjligheten att genom EU påverka samhällsutvecklingen i Europa men även globalt, utifrån de demokratiska värden och medborgardygder, som utredningen tar som utgångspunkt för sitt arbete. För att invånarna skall uppfatta ett deltagande i EU:s politiska processer som en demokratisk möjlighet är det enligt Kyrkostyrelsen viktigt att demokratiseringen av EU:s strukturer och stärkandet av det direkta medborgarinflytandet är det överordnade syftet med de strukturförändringar som EU i samband med östutvidgningen står inför.

Ungdomens Nykterhetsförbund anser att ett EU med insyn är en självklarhet. Förtroendet för organisationen kan annars aldrig etableras och det är viktigt för ett ökat engagemang. Förbundet anser att Sverige måste göra allt vi kan för att dels föregå med gott exempel och sedan trycka på utvecklingen inom EU så att arbetet blir så öppet och demokratiskt som möjligt.

Fackliga EU-kritiker saknar i stora stycken en diskussion och analys av makten. Det gäller framförallt förhållandena i arbetslivet och det privata näringslivet. Det är en stor brist att utredningen i sin diskussion av demokratin inte alls behandlar förhållandena inom arbetslivet. De framhåller fackföreningsrörelsens stora betydelse som en del av det civila samhället och för den demokrati som idag finns på arbetslivets område liksom för den parlamentariska demokratin utveckling i Sverige.

Fackliga EU-kritiker är oeniga med utredningen i bedömningen av politikens räckvidd. De menar att ett stort problem idag, nationellt och internationellt, är att politikens räckvidd pressats tillbaka, främst av det privata näringslivet. De anser att beskrivning och analys av EU till stora delar är oklar, felaktig och motsägelsefull.

De tycker att det är anmärkningsvärt att utredningen inte slår fast att Sveriges inträde i EU har inneburit den största förändringen av demokratins villkor i vårt land sedan det demokratiska genombrottet. De anser också att det är mycket märkligt att utredningen i sin beskrivning av EU inte nämner EMU.

Fackliga EU-kritiker instämmer dock i förslaget att en parlamentarisk utredning ska tillsättas för att behandla efter vilka riktlinjer EU långsiktigt bör utvecklas.

Processen och beslutsfattandet i EU

Arbetskyddsstyrelsen menar att globaliseringen och fjärrägandet medför förändringar i olika avseenden; bl.a. har de anställdas möjligheter att påverka sin arbetssituation förändrats. Outsourcing är enligt Arbetskyddsstyrelsen ett exempel där möjligheterna till inflytande på den egna arbetssituationen minskar. Besluten flyttas längre bort från de anställda. Förändringarna är viktiga i detta sammanhang, eftersom de kan ha påverkat intresset för demokratifrågor. Kulturkrockar av detta slag tas inte upp i utredningen.

Medlemskapet i EU innebär enligt Arbetskyddsstyrelsen ett faktiskt tryck på att de legala villkoren för verksamheter är

likvärdiga i medlemsstaterna. Det kan därigenom bli svårare att driva särskilda arbetsmiljöfrågor på det nationella planet. Alla regelverk bör vara enkla, så att de som berörs av dem kan avgöra om de gäller för deras verksamhet. EU-direktiv uppfyller inte alltid dessa önskemål. Vi bör sträva efter att verka för en förenkling av regelverket inom EU.

Kammarkollegiet tar upp den ökande regelmängden och instämmer i att det finns skäl att se över vad som kan föras över till den nationella beslutskompetensen. Dessutom är det önskvärt att få bort sådana regler som är onödiga till följd av EU:s regelverk. Kammarkollegiet framhåller Livsmedelsverket som ett gott exempel. Verket har påbörjat en systematisk genomgång inom sitt ansvarsområde. Kammarkollegiet kan inte annat än instämma i att det finns skäl att på alla nivåer gå igenom regelfloran - detta gäller inte minst myndigheternas föreskrifter.

Förvaltningen och reformeringen av EU

Statskontoret konstaterar att det redan pågår arbete med att förbättra mycket av det som utredningen föreslagit om reformbehov av EU. Förutom den vitbok om interna reformer som EU-kommissionen presenterade den 1 mars 2000 pågår ett arbete med en vitbok om styrformer - "White paper on European Governance".

Ett viktigt syfte med detta arbete är att undersöka hur beslutsfattande och inflytande kan föras närmare medborgarna. Statskontoret anser att detta arbete kan förändra hela strukturen inom EU och även få konsekvenser för bl.a. den lokala och regionala samhällsnivån. Statskontoret har nyligen föreslagit bl.a. att en arbetsgrupp inrättas i Regeringskansliet i syfte att bevaka, ta fram strategier och formulera riktlinjer för förändringsarbetet. Statskontoret menar att det är nödvändigt att föra en bred diskussion om utvecklingen av EU:s förvaltning. (Modernitet, effektivitet och förnyelse, 2000:49)

Statskontoret har nyligen även pekat på flera andra möjligheter till förbättringar av det svenska EU-arbetet (Fem år i EU, 2000:20). Man anser att uppföljningen bör förbättras för att ge såväl regeringen som riksdagen bättre information om det svenska EU-arbetet. Sverige behöver vara mer aktivt i de tidigare faserna i EU:s lagstiftningsprocesser. Fler regelbundna möten behövs mellan ledningarna för departement och myndigheter för att utveckla och förankra långsiktiga handlingslinjer. Statskontoret menar att en

ökad användning av formella rutiner i förhandlingsarbetet, såsom skriftliga instruktioner, skulle förbättra insynen och ge bättre möjligheter till ansvarsutkrävande.

Norrtälje kommun menar att innan man kan föra en vettig diskussion om EU:s framtida organisation, måste man känna till inte bara hur själva EU:s organisation fungerar i dag utan kanske framförallt fördelningen av befogenheter mellan medlemsländerna och EU-organen - vilka frågor som vi i Sverige sköter självständigt och vilka som styrs av EU, vilka medel som står till buds för den enskilde medborgaren när det gäller att påverka EU osv. Med andra ord att för svenska folket bättre klargöra mycket av det som berörs i avsnittet om Europeiska unionen

Västerviks kommun är tveksam till den positiva syn som utredningen redovisar om följderna ur demokratisynpunkt för Sveriges medlemskap i EU. I avsnittet om demokratibyggandet inom och utanför EU kommenteras Berlinmurens fall. Detta görs i enda mening utan förklaring till bakomliggande orsaker. I avsnittet om EU redovisas under rubriken "Reformbehov" en rad uppslag. Kommunen ställer sig bakom dessa. Särskilt betonas vikten av att Sveriges riksdag, i likhet med vad som skett i Finland, tidigare kommer in i beredningsprocessen. Utredningens förslag om initiativ för att fastlägga en svensk uppfattning om EU:s långsiktiga demokratiska utveckling bör prioriteras.

Centerpartiets Riksorganisation anser att en strävan att fördjupa demokratin inte kan förbli en lokal, regional eller nationell fråga i en allt mer internationaliserad värld. De kulturella och språkliga skillnaderna inom Europa gör det dock svårt att skapa en förankrad demokrati på europeisk nivå. Trots dessa problem får inte strävan att fördjupa demokratin göra halt vid nationsgränsen. Centern anser att EU måste koncentrera sig på färre uppgifter och göra dessa bra. Då kan makt föras ner till medlemsländer, regioner och kommuner. EU ska ägna sig åt de frågor som hanteras bättre av flera länder än ett land ensamt och fatta beslut om sådant som inte medlemsstaterna själva klarar av. En smalare och effektivare union som samarbetar i tydligt avgränsade frågor, både i förhållande till FN och till medlemsländerna, blir resultatet. Förstärkningen av de nationella parlamenten är enligt Centern en förutsättning för att skapa ett fungerande, förtroendefullt samarbete i Europa som vilar på ett stabilt folkligt stöd. EU:s i huvudsak mellanstatliga karaktär skall därmed behållas och bygga på delegation underifrån.

Svenska Jägareförbundet delar utredningens uppfattning om att EU:s demokratiska legitimitet inte bara kan bedömas efter

valdeltagandet i valen till Europaparlamentet. Efter endast två val är det för tidigt att dra långtgående slutsatser. Men det finns sannolikt klara samband mellan det inflytande som EU-politiken har på nationell nivå och intresset av att delta i valen. Den splittring i den svenska opinionen till EU-medlemskapet spelar sannolikt också en roll.

Förbundet framhåller en aspekt som det tror har betydelse för den stora EU-negativa opinion som fortfarande finns. Utformning och implementering av EU-direktiv och -förordningar i svensk lagstiftning har stor betydelse. Två exempel som ofta förekommer inom förbundets medlemskår gäller tillämpningen av två EU-direktiv; Fågeldirektivet (79/409/EEC) och Habitatdirektivet (92/43/EEC).

Jägarförbundet menar att varje organisation som vill påverka på nationell nivå, kan inte längre bortse från den nya EU-nivån. Om direktiv antas och införlivas i nationell lagstiftning utan att enskilda medlemmar eller medborgare känner till dem eller haft en möjlighet att påverka dem, har det inte bara effekter på inställningen till EU, utan också på inställningen till svenska institutioner och myndigheter.

Här finns enligt Jägarförbundet sannolikt en viktig förklaring till den negativa inställning till EU som präglar jägarkåren. Under det rådslag som förbundet genomförde 1998 valde 21 % av medlemmarna att peka ut EU som det största hotet mot den svenska jakten. Återigen demonstreras känslan av att besluten "tas långt bort" och med skäl som upplevs som irrelevanta eller obegripliga. Trots fem års svenskt medlemskap i EU återstår det mesta av förankringsarbetet.

Flera organisationer, däribland Jägareförbundet, söker samverka med andra europeiska jägarorganisationer inom FACE, den europeiska samarbetsorganisationen. Där kan resurser samordnas, men det ställer likväl ökade krav på de nationella organisationerna. Slutsatsen blir att endast starka organisationer med väl utvecklade samarbetskanaler och samarbetsformer kan göra sig gällande på EU-nivån. Om inte det sker kommer det att bli svårt att skapa en allmän acceptans och legitimitet för det svenska EU-medlemskapet. Det demokratiska underskottet är uppenbart.

Sveriges Riksidrottsförbund (RF) menar att frågan om idrottens roll i EU måste, utifrån ett svenskt idrottspolitiskt perspektiv, följa de riktlinjer som riksdagen i december 1999 lagt fast i och med antagandet av propositionen "En idrottspolitik för 2000-talet." RF understryker att med den specialkompetens RF

och dess medlemsförbund besitter i olika sakfrågor, som rör idrotten, vill och förväntar sig RF att få regeringens förtroende att i samverkan föra idrottens talan och medverka i utformningen av idrottspolitiska direktiv och riktlinjer inom EU.

Öppenhet och offentlighet

Domstolsverket instämmer i utredningens bedömning att initiativ bör tas till att lägga fast en folkligt förankrad svensk uppfattning om efter vilka linjer som EU långsiktigt bör utvecklas med utgångspunkt i demokratifrågan. Domstolsverket instämmer också i att EU bör offentliggöras i största möjliga mån.

Riksförsäkringsverket (RFV) menar att vi sannolikt inte sett mer än början på de förändringar inom statsförvaltningen som EU-medlemskapet innebär. Det finns anledning att tro att statsförvaltningen alltmer kommer att utsättas för legitimitetsprov. Kraven på öppenhet och insyn såväl vad gäller den politiska nivån som myndigheter kommer knappast att minska samtidigt som komplexiteten i regelverken sannolikt ökar.

Kinda kommun menar att många upplever att EU-medlemskapet i vissa stycken har inneburit en inskränkning i demokratin. Det är enligt kommunen angeläget att vi från svenskt håll arbetar för att beslutsprocessen i EU ska vara öppen. Vi måste också bevaka inom vilka områden EU ska ha direktiv rätt. Kommunen menar att besluten så långt som möjligt ska fattas nära dem det berör. Även i en kommun är det viktigt att så mycket av besluten som möjligt fattas i den egna kommunen. Därför måste vi värna om den kommunala självstyrelsen.

Tranemo kommun anser att Sverige bör verka för att arbetet inom EU bedrivs med maximal öppenhet.

LO och **Metall** anser att EU-samarbetet behöver präglas av mer öppenhet och offentlighet. För att stärka demokratin behövs det enligt LO kontinuerliga folkbildningsinsatser om EU. Exempelvis bör de viktigaste delarna av EU:s fördrag skrivas om till en begriplig grundlag för EU:s medborgare. Kommissionen, ministerrådet och parlamentet bör enligt LO anta en lag som gör offentlighetsprincipen så stark som möjligt i EU:s institutioner. Riksdagens fackutskott bör också i ökad utsträckning involveras i beredningen av EU-ärenden.

TCO anser att medlemskapet i EU och dess konsekvenser med snabba beslut i rådsarbetsgrupper, skapar stora problem för det demokratiska systemet. bland annat för riksdagen och för

fackföreningsrörelsen - var och en med ett berättigat intresse att kunna bereda frågor internt och förankra beslut och ståndpunkter i demokratisk ordning. Detta förutsätter emellertid att beslutsprocessen ger de inblandade skäligt tidsrum. Så är inte alltid fallet i dag. TCO:s uppfattning är därför att Sverige måste påverka EU att i ökad utsträckning respektera detta.

TCO anser vidare att öppenheten gentemot medborgarna inom EU:s institutioner måste öka. Den svenska positionen bör vara att den svenska offentlighetsprincipen skall få fullt genomslag även inom EU. TCO anser även att EU-ombudsmannens resurser bör stärkas. Ombudsmannens verksamhet är ett viktigt stöd för EU-medborgare som vill ha besked om hur de skall hävda sina rättigheter. TCO anser även att EU bör fastställa en kompetenscatalog över vem som skall göra vad, EU eller medlemsländerna.

Enligt TCO:s uppfattning skulle en sådan kompetenscatalog bidra till en ökad tydlighet vid utformandet av den nationella politiken. I dag föreligger en gråzon som de facto innebär en oönskad judikalisering av politiken. Grundläggande mänskliga rättigheter inklusive rätten att organisera sig fackligt, rätten att fritt förhandla med arbetsgivarna och att vidta stridsåtgärder över gränserna ska skyddas av EG-rätten. Framförallt ska EG-domstolen förpliktas att i sin verksamhet alltid att ta hänsyn till arbetstagarnas medborgerliga och fackliga rättigheter.

TCO anser att den nyligen antagna politiska stadgan i EU om grundläggande rättigheter bör omarbetas och göras bindande. TCO, LO och SACO har ett gemensamt förslag om vad en sådan reglering bör innehålla och hur den bör integreras med EG rätten. TCO anser att den allt hårdnande internationella konkurrensen har ökat företags sårbarhet. Men på kort sikt har internationaliseringen och den fria rörligheten för kapital och företag ändå stärkt arbetsgivar sidan. Genom att stärka arbetstagarnas medborgerliga och fackliga rättigheter på EU-nivå kan det skapas en bättre balans mellan arbetsmarknadens parter. Genom att produktion och fabriker kan flyttas mellan länderna finns en risk att arbetsgivarna kan spela ut arbetstagarna mot varandra. Arbetsgivarna kan flytta, eller hota om att flytta, arbetstillfällena till länder där löntagarna tvingas acceptera sämre villkor. Den fria rörligheten inom EU för bland annat kapital bör därför kompletteras med en femte frihet, dvs en rätt för arbetstagarna att agera fackligt över nationsgränserna. Detta är i grunden en demokrati- och trovärdighetsfråga för EU. Demokratiska aspekter gör således inte

halt vid nationsgränsen. EU är med sin överstatlighet ett exempel på det. De ekonomiska friheterna som EU garanterar måste därför balanseras upp av sociala rättigheter. Det politiska samarbetet inom EU bör användas som ett verktyg för att skapa bättre levnadsvillkor för arbetstagarna i Europa. Ett viktigt led i denna strävan är att garantera medborgerliga och fackliga rättigheter. Inflytande och fackliga rättigheter inom EU måste således öka – någon annan väg att långsiktigt ge legitimitet till EU:s regelverk föreligger inte.

Röda korset instämmer i att Sverige under sitt ordförandeskap klart måste markera sin inställning när det gäller öppenheten inom EU och därmed också tillgången till debatt och beslutsfattande. Sverige bör även fortsättningsvis ta avstånd från den slutenhet som bland annat visar sig genom att hela områden hamnar under sekretess, i likhet med det beslut som i somras togs angående EU:s säkerhetspolitiska frågor; detta genom att starkt driva en utvidgning av offentlighetsprincipen.

Subsidiaritetsprincipen

Valdemarsviks kommun menar att den organisatoriska överstatligheten med en kommande regionbildning kan leda till kommande problem att driva de kommunalpolitiska frågorna. Besluten skall visserligen fattas enligt den s k subsidiaritetsprincipen, dvs. på lägsta möjliga nivå och så nära de berörda människorna som möjligt. Förhoppningsvis kommer denna princip att respekteras vid den framtida utvecklingen av EU, men en viss vaksamhet bör kanske rekommenderas.

Kommun- och Landstingsförbunden anser att EU:s tillkomst och utveckling har haft stor betydelse i den historiska utveckling som inneburit att demokrati har kunnat etableras och fördjupas i ett antal europeiska stater. I dag står vi inför en utvidgning av EU med ytterligare ett antal länder, vilket kräver nya beslut kring förändringar av EU:s institutioner och beslutsprocesser. Förbunden anser att det är en stor utmaning för EU-ländernas politiska ledningar att förankra betydelsen av medlemskapet och att stärka sammanhållningen inom EU, att förankra betydelsen av medlemskapet och att stärka sammanhållningen inom EU. Det förutsätter att kunskap om beslutens innebörd är förankrade hos medborgarna och de politiska företrädarna på lokal och regional nivå. Ett reellt medborgerligt engagemang kan man enligt förbunden få genom att i en nationell dialog kunna påverka

kommande beslut. Genom att sätta in EU-politiken i ett lokalt och regionalt sammanhang kan man enligt förbunden konkretisera och förtydliga EU-arbetets betydelse för varje enskild medborgare.

Förbunden menar att det finns ett demokratiskt dilemma i EU-konstruktionen med ett överstatligt beslutsfattande i gemensamma institutioner för suveräna stater. En av 2000-talets utmaningar är att ansträngningar görs för att finna vägar för att fördjupa demokratin inom EU. Detta är viktigt inte bara för folkstyret utan för möjligheterna till fred, frihet och välfärd, vilket Demokratiutredningen också påpekar.

Förbunden anser att som ett led i denna strävan bör principen om lokal självstyrelse skrivas in i den nya fördragstexten. Detta innebär i praktiken en utvidgning av subsidiaritetsprincipen, som inte enbart bör gälla EU kontra nationen utan även omfatta självstyrelsen mellan de olika nivåerna inom varje enskilt medlemsland. Förbunden menar att innan beslut tas av regeringarna bör dessa konsultera landsting/regioner och kommuner.

Svenska Kyrkan anser att de svenska erfarenheterna av kommunal och regional självstyrelse bör kunna ge väsentliga bidrag till diskussionen om beslutsfattande enligt subsidiaritetsprincipen. Uppfattningen att EU är till för att tjäna ekonomiska intressen och skydda dem, har hittills varit framträdande i Sverige. Detta har skymt de demokratiska och rättsvärdande möjligheter som medlemskapet ger; möjligheter som också speglas i diskussionen om en europeisk författning till skydd för de enskilda medborgarna. De stora behov och utmaningar som finns såväl inom den nuvarande unionens gränser som i ansökarländerna, liksom behovet av en fortsatt fredlig demokratiutveckling i vår närmaste omvärld, gör det enligt Kyrkostyrelsen viktigt att de politiska aspekterna av EU-samarbetet inte skymms av de rent ekonomiska.

7 Utvärdera folkstyrelsen !

Revision

Utredningens bedömning: Förtroendevalda bör granskas på ett opartiskt sätt. Revisorers oberoende, trovärdighet och genomslagskraft är av avgörande betydelse. I offentlig verksamhet bör revisionen stå så fri som möjligt gentemot de politiska beslutsfattarna. Den av riksdagen utsedda revisionen bör ges en stärkt roll. I kommunerna bör en oberoende revision utses av fullmäktige, men under sådana villkor att revisorernas opartiskhet inte kan ifrågasättas.

Österåkers kommun stöder förslaget om att ge riksdagens revisorer en förstärkt roll. **Katrineholms, Norrtälje** och **Nyköpings kommun** instämmer i utredningens förord för en oberoende revision. **Fagersta kommun** anser att den kommunala revisionen - precis som redan är fallet i Fagersta kommun - självklart inte bör spegla den politiska majoriteten.

Jönköpings kommun anser att en trovärdig kommunal revision har stor betydelse för förtroendet för den kommunala verksamheten. I Jönköpings kommun har oppositionen majoritet i kommunrevisionen och innehar ordförandeposten. Det är de förtroendevalda revisorerna som skall ta initiativ till granskningar. Ibland sker detta efter påpekande från kommuninnevånarna. Kommunen anser inte att de föreligger skäl att medborgarna formellt får initiativrätt när det gäller granskning.

Nässjö kommun instämmer i att en oberoende revision som skall stå så fri som möjligt i förhållande till de politiska beslutsfattarna är en viktig kvalitetsaspekt för den kommunala förvaltningen. Kommunen påpekar att regler om en stärkt

oantastlig revision finns redan förtydligt i kommunallagen sedan 1 januari 2000, varför frågan kan upplevas något överspelad för den kommunala nivån.

Strängnäs kommun betonar vikten av en fri och obunden revision, men det är också viktigt med en politisk utvärdering. Strängnäs kommun har deltagit i ett projekt, initierat av Svenska kommunförbundet, för att pröva olika modeller för en sådan utvärdering; "Utvärdering för dialog och styrning". Här blir samtalet med medborgaren det viktiga och genom detta får de förtroendevalda en bild av hur resurserna använts och fördelats. Men samtalet ger också medborgaren en delaktighet och påverkansmöjlighet.

Söderköpings kommun ser ett ökat inflytande för kommunens revision som en garant för att fattade beslut genomförs.

Töreboda kommun menar att den kommunala revisionen är mer vittomfattande än revision av t ex företag. Revisorers oberoende, trovärdighet och genomslagskraft är av avgörande betydelse. I regionerna och kommunerna bör en oberoende revision utses av fullmäktige. Det bör dock ske under sådana villkor att revisorernas opartiskhet inte kan ifrågasättas.

Vilhelmina kommun tillstyrker resonemanget om betydelsen av en från de politiska beslutsfattarna fristående revision. Inget tvivel skall råda beträffande revisorernas opartiskhet.

Västerviks kommun anser att avsnittet är otydligt och bör preciseras med konkreta förslag. En möjlighet, som redan praktiseras i dag, kan vara att revisorernas majoritet utgörs av den politiska oppositionen.

Åmåls kommun anser att partierna skall nominera revisorerna och utses av fullmäktige. S.k. "opolitiska revisorer" för granskning av den politiska hanteringen i kommunen är enligt kommunen ingen bra lösning. De partinominerade revisorerna är s.a.s. varudeklarerade redan från början.

Jönköpings läns landsting delar den uppfattning som utredningen uttrycker vad avser en fristående och oberoende revision.

Västmanland läns landsting stödjer principerna i utredningen om den kommunala revisionens demokratiska funktion. Revisionen bör stå så fri som möjligt i förhållande till de politiska beslutsfattarna

LO anser att förtroendevalda ska granskas på ett opartiskt sätt. Det viktiga i detta sammanhang är att fortsätta ansträngningarna

för öppenhet och offentlighet. I synnerhet i beaktande av den omfattande bolagisering och privatisering av offentlig verksamhet som nu pågår.

TCO anser att kunskap om hur folkstyrelsen fungerar är ett omistligt värde för dess utveckling. Genom forskning, utvärdering och revision kan medborgarna få underlag för reflektion och agerande. Detsamma gäller för den roll ansvarstagande massmedier har för samhällsmedborgarnas kunskaper om samhället. TCO delar uppfattningen att förtroendevalda bör granskas på ett opartiskt sätt. I offentlig verksamhet bör revisionen stå så fri som möjligt gentemot de politiska beslutsfattarna. Revisorns oberoende, trovärdighet och genomslagskraft är av stor betydelse.

Riksrevisionsverket (RRV) anser att formerna för dagens kommunala revision är otillfredsställande. Den kommunala revisionen uppfyller inte kravet på oberoende enligt de internationella krav som gäller för offentlig revision. I kommunal revision granskas de valda av sina egna, det vill säga revisionen utförs av de kommunalt verksamma politikerna själva. RRV anser att den kommunala revisionen bör bli föremål för en översyn.

Hallstahammars kommun anser att revisorernas rapporter har en viktig roll som analys av verksamheter med förslag till utveckling och förbättring. Ansvar för verksamhetsutveckling ligger naturligtvis odelat kvar på nämnderna, men genom revisorernas granskningsrapporter får verksamhetens ledare del av en uppföljning och utvärdering som annars kanske inte skulle komma till stånd. Till det som granskas och kommenteras hör t ex rollfördelningen mellan de valda och förvaltningen samt hur mål formuleras, verkställs och följs upp, dvs även centrala demokratiska värden.

Svenska Avdelningen av ICJ delar i stort utredningens syn på att förtroendevalda bör granskas på ett opartiskt sätt. Viktigt är också att revisorerna väljs på ett opartiskt sätt. De ifrågasätter därvidlag fullmäktiges roll både såvitt gäller att välja revisorer samt att från fullmäktige utse revisorer (Jfr prop. 1998/99:66). Det är enligt Juristkommissionen extra viktigt att vara noggrann i tillvägagångssättet vid val av revisorer när samhället alltmer decentraliseras. Medborgarna måste kunna lita på en opartiskhet hos revisorerna. Juristkommissionen önskar även utveckla själva kontrollfunktionen och anser att kommunernas egen kontrollfunktion kan förbättras genom att de kommunala revisorernas granskningsområde utvidgas till att omfatta även en obligatorisk laglighetsprövning

Forskningen

Utredningens bedömning: Utan en oberoende ställning kan inte statsförvaltningen leverera ett trovärdigt underlag för debatt och beslut. Dess roll i det här avseendet är betydande. Det gäller naturligtvis i särskild grad de statliga forskningsinstitutionerna, där tecken på ökad styrning inger betänkligheter. Utredningen anser att om inte forskningen får stå fri gentemot politik och marknad, gör folkstyrelsen sig av med en av de främsta grundvalarna för ett öppet samhälle.

Högskoleverket, HSV, delar utredningens uppfattning att utbildningssystemet är en central mötesplats för skilda kulturer och synsätt samt att det är av vikt att forskningen står fri gentemot politik och marknad. För att den högre utbildningen och forskningen på bästa sätt ska bidra till ett demokratiskt samhälle är det dock av vikt att kvardröjande problem med social snedrekrytering och ojämna könsfördelning kan lösas. Ett ökat studentinflytande och en förstärkning av den enskilde studentens rättssäkerhet är enligt HSV viktiga bidrag till arbetet med att förstärka och utveckla demokratin.

Åtgärder som dessa ökar den högre utbildningens och forskningens möjligheter att bidra till diskussionen om den demokratiska utvecklingen. Högskoleverket har utvärderat hur universitet och högskolor arbetar för att utveckla tre aspekter på kvaliteten i sin verksamhet: jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald (Högskoleverkets rapportserie 2000:8 R). En särskild rapport har ägnats de goda exempel som framkom under utvärderingens gång (Högskoleverkets rapportserie 2000:9 R).

Högskoleverket har i yttrande över "Mänskliga rättigheter mångas skyldigheter. Universitets- och högskoleutbildning i demokrati och mänskliga rättigheter" (Ds 1998:46) tillstyrkt att resurser skapas för forskningsprogram inom området mänskliga rättigheter som grund för ett ökat utbildningsutbud. I yttrandet framhåller Högskoleverket att ett sätt att betona området kan vara genom ett tillägg till målen för grundläggande utbildning och forskning i 1 kap. 9 § högskolelagen.

Traditionellt anses endast de yrkesgrupper som direkt arbetar med flykting- och bistandsfrågor eller andra internationella relationer var berörda av tillämpningen av mänskliga rättigheter. Högskoleverket betonar i yttrandet områdets tvärvetenskapliga karaktär och är kritiskt till förslag som riskerar att stärka rådande 'attityder och den traditionellt snäva synen på tillämpningen av mänskliga rättigheter i Sverige.

Stockholms universitet tycker att det är mycket positivt att utredningen slår vakt om forskningens självständighet och i den avslutande delen anger att "Om inte forskningen får stå fri gentemot politik och marknad, gör folkstyrelsen sig av med en av de främsta grundvalarna för ett öppet samhälle".

Linköpings universitet anser att inrättandet av fem olika forskningsprogram bör vara av en sådan omfattning att forskningen kan ge ett fortsatt värdefullt bidrag till samhällsdebatten och den svenska demokratiforskningens oberoende ställning. Universitetet understryker att denna forskning måste utmärkas av största möjliga självständighet.

Samtidigt som utredningen markerar värdet av demokratiforskningens oberoende, vill man enligt universitetet från utredningens sida uppenbarligen ge relativt tydliga riktlinjer för vad denna forskning ska handla om och syfta till, bl.a. att den ska vara mer policyorienterad. Man för inte heller någon diskussion om hur den akademiska friheten - onekligen ett demokrativärde - kan tillgodoses.

Universitetet menar att utredningens tankar och förslag kring demokratiforskningen bör ses mot bakgrund av den stora vikt man helt riktigt lägger vid att stärka skolningen i demokratisk medvetenhet. En annan utgångspunkt verkar finnas i idén om en offentlig demokratipolitik, tanken att folkstyrelsens framtid är avhängig en tydlig politisk vilja.

Universitetet tolkar detta resonemang som ytterligare ett i svenskt samhällsliv typiskt uttryck för tilltro till politikens och den sociala ingenjörskonstens möjligheter att forma utvecklingen i en viss önskvärd riktning. Alternativet till detta är inte nödvändigtvis en defaitistisk "låt gå-mentalitet", enligt vilken demokratin får klara sig om den kan, utan tilltro till olika samhällssektorer vilja och förmåga att på olika sätt bekräfta och värna de värden som utredningen vill se som demokratins fundament. På forskningens område handlar detta om friheten att oberoende av statsmaktens prioriteringar formulera och bearbeta demokratins problem i alla dess former.

Lunds universitet kommenterar utredningens förslag om inrättande av en tankesmedja för samverkan mellan forskare och politiker. Universitetet anser att för den konkreta utformningen av demokratiska institutioner är vetenskaplig kunskap, om än flervetenskaplig, otillräcklig. Det fordras ett system och en metodologi för multikunskap där den vetenskapliga kunskapen konfronteras med andra typer av kunskap som lokalkunskap, expertkunskap, politisk kunskap, konstnärlig kunskap osv. Utredningens förslag om en fristående grupp som kan fungera som demokratisk tankesmedja kommer här naturligt in.

Till grund för utredningens demokratisyn ligger enligt universitetet föreställningen att demokratin inte är "ett politiskt mål som kan uppnås en gång för alla utan en rörelseriktning som måste hållas vid liv". Uppfattningen innebär på intet sätt en uppmaning till allmän relativism, dvs. att vad som helst är acceptabelt. Man måste både kunna argumentera för de demokratiska idéerna och bekämpa idéer som strider mot demokratin. En ständig kritisk granskning av demokratin, som är kopplad till personligt engagemang från alla samhällsmedlemmar, är en förutsättning för att demokratin ska kunna leva vidare som styrelsesystem i vårt samhälle.

Enligt universitetet blir effekten att Demokratiutredningen ställer stora krav på medborgarna som aktivt ska bidra till demokratin. Den risk för paternalism som normalt föreligger när myndigheter ställer krav på människor föreligger knappast här. Det är tvärtom betydelsefullt att dessa krav ställs eftersom tidens ledande ideologi för offentlig verksamhet, dvs. ekonomismen, strängt taget inte ställer några krav alls på medborgaren. Ser man den politiska demokratin som medborgarnas gemensamma ansvar måste emellertid höga krav ställas.

Karlstads universitet anser att forskningen skall vila på samma grundläggande värderingar som det demokratiska samhället. Både inom utbildning och forskning skall tanke- och yttrandefrihet, avståndstaganden från fördomar och respekt för oliktankande utgöra grundläggande fundament.

Statsmakterna har ett särskilt ansvar för att garantera forskningens frihet och att stödja en väl fungerande grundforskning och forskarutbildning. Det är enligt universitetet av största betydelse för samhällets - inklusive näringslivets - behov av kunskap och kompetens, eftersom grundforskning och forskarutbildning utgör grunden för annan kunskapsutveckling. Forskarna skall ha stor frihet i sitt vetenskapliga arbete. Det gäller

inte minst valet av vetenskapliga frågeställningar och valet av metoder. För att nå högt ställda kvalitetskrav måste därför forskningen granskas av forskare, eftersom enbart vetenskapsmän/-kvinnor har den vetenskapliga kompetensen att avgöra den vetenskapliga kvaliteten.

Universitetet anser att grundforskning idag - med de resurser som krävs - inte kan bedrivas i någon större omfattning utan offentlig finansiering. Det beror bl a på att långsiktigt kunskapssökande är förenat med högt risktagande. Det är svårt för att inte säga omöjligt att i förväg bedöma nyttan av olika forskningsinsatser. Privata forskningsfinansiärer bedömer den typen av satsningar som alltför osäkra. Universitetet anser därför att det är rimligt att statsmakterna har ett övergripande inflytande över forskningsmedlens användning, dvs. vilka forskningsområden som bedöms mest angelägna att prioritera. M.a.o. inom vilka områden och discipliner bör profileringen under de kommande åren ske.

Betraktat utifrån detta perspektiv finns det enligt universitetet oroande tendenser i den senaste tidens forskningspolitiska ambitioner från statsmakternas sida. En ökad centralstyrning vad gäller den framtida forskningsfinansieringen synes bli alltmer påtaglig. Några exempel för att belysa förhållandet : Rörande det nya Vetenskapsrådets forskningsmedel finns detaljerade ställningstaganden från regeringens sida, de nationella forskarskolornas inriktning och medverkande lärosäten fastställdes av regeringen, en tydligare styrning av forskningsresurserna för att få till stånd en starkare profilering av forskningen vid det enskilda lärosätet, är också en angelägenhet som statsmakten alltmer kommit att intressera sig för.

Karlstads universitet anser att universiteten och högskolorna som utbildnings- och forskningsinstitution också skall vara fristående från påverkan av kommersiella intressen och aktörer. Men det har kommit att bli allt svårare. Under 1990 talet har resurserna till grundutbildning relativt sett minskat samtidigt som resurserna för uppbyggnaden av det nya universitetet varit blygsamma i förhållande till förväntningar, som region och omgivande samhälle med rätta har ställt. Med alltför begränsade statliga anslag minskar också möjligheterna till handlingsfrihet och möjligheterna att med tyngd agera självständigt. Det påverkar enligt universitetet i sin tur kritiska funktion som högskolan har i det demokratiska samhället.

Avslutningsvis understryker Karlstads universitet betydelsen av de slutsatser utredningen redovisar: "Slå vakt om forskningens självständighet. Utan en oberoende ställning kan inte statsförvaltningen leverera ett trovärdigt underlag för debatt och beslut. Dess roll i det här avseendet är betydande. Detta gäller naturligtvis i särskild grad de statliga forskningsinstitutionerna, där tecken på en ökad styrning inger betänkligheter. Om inte forskningen får stå gentemot politik och marknad, gör folkstyrelsen sig av med en av de främsta grundvalarna för ett öppet samhälle

Karlshamns kommun anser att kommuner som utvecklar det lokala demokratiska systemet och provar sig fram med nya former för aktivt deltagande, delaktighet och inflytande bör stödjas med resurser såväl i form av utvecklingspengar som kompetensutbyte. En fri forskning och en obunden revision, som fortlöpande utvärderar och följer upp utvecklingen av den svenska folkstyrelsen, är mycket viktig liksom kunskapsspridning av uppnådda resultat och erfarenheter

Kinda kommun anser att en oberoende forskning bidrar till att öka kunskapen om folkstyrelsen och kan bidra till dess utveckling. **Munkedals kommun** ser det som mycket angeläget att forskningen får stå fri och oberoende gentemot politik och marknad och kommunen ställer sig helt bakom utredningens synpunkter.

Tranemo kommun anser att forskning och folkbildning ska vara fri från statens styrning. **Östergötlands läns landsting** anser att en oberoende forsknings betydelse för att vidmakthålla och utveckla kunskapen om samhället och demokratin är mycket angelägen. Det finns behov av en fortsatt forskning på demokratiområdet liksom att denna forskning självklart skall stå fri från såväl statens som annan styrning.

Västmanland läns landsting stödjer utredningens förslag om demokratiforskning och vill betona vikten av att forskningen står oberoende och självständig om resultatet skall bli trovärdigt.

TCO anser att kunskap om hur folkstyrelsen fungerar är ett omistligt värde för dess utveckling. Genom forskning, utvärdering och revision kan medborgarna få underlag för reflektion och agerande. Detsamma gäller för den roll ansvarstagande massmedier har för samhällsmedborgarnas kunskaper om samhället.

TCO delar uppfattningen att forskning och spridning av forskningsresultat i princip skall vara autonom från staten. Dock bör man inom forskning avseende olika samhällssektorer utveckla

samverkansformer mellan forskarsamhället och avnämare till forskningen. Detta gäller särskilt arbetslivsområdet. Finansiering av forskning skall huvudsakligen vara en statlig angelägenhet. TCO anser att åtgärder bör vidtas för att överbrygga den klyfta av misstro och misstänksamhet som finns mellan allmänheten och vetenskapssamhället. Det har sedan lång tid funnits en sådan misstro – inte alltid obefogad - vilken speglas i den tveksamhet som människor känt inför forskarnas rön på flera områden. Kärnkraften är kanske det främsta exemplet. Till detta kan läggas frågan om dopning, elöverkänslighet, Öresundsbronns miljöpåverkan etc.

Västerås folkhögskola instämmer i att forskningens självständighet ska stärkas. En grupp föreslår i det sammanhanget att forskningens bör vara 50% statlig och 50% privat finansierad som en garanti för att inget maktmissbruk ska utövas eller forskningen missbrukas.

Moderata Ungdomsförbundet anser det fullständigt självklart att den kritiska forskningen skall vara fri.. Den måste också uppmuntras. Därför är riksdagens tidigare beslut om institutionsfinansiering av forskarplatserna inom doktorandutbildningen olyckligt. Samtidigt som all forskning måste vara oberoende av statliga direktiv, måste också externfinansiering inom till exempel den tekniska forskningen vara tillåten. Den skulle säkerligen inte blivit av annars.

Svenska Kyrkan vill liksom utredningen betona såväl vikten som behovet av en fri och från staten autonom forskning och folkbildning. Den fria tanken, kritisk reflektionen och kritisk granskning är grundläggande förutsättningar för en levande demokrati och viljan till delaktighet.

Ungdomens Nykterhetsförbund (UNF) anser att i ett samhälle där fler och fler saker handlar om att tjäna pengar är fiffel med statistik och fakta ganska vanligt. Organisationer och företag använder egenhändigt framtagna "fakta" för att bekräfta sina egna åsikter. Därför tycker vi inom UNF att det är självklart att det ska finnas oberoende statistik och att det ska drivas oberoende forskning inom alla områden.

Mångvetenskaplig demokratiforskning

Utredningens bedömning: Att fortlöpande följa och mäta hur de politiska institutionerna svarar mot en folkstyrels kvalitetskriterier är därför viktigt. I det syftet föreslår utredningen fem mångvetenskapliga demokratiforskningsprogram. Där ska utrymme ges för en oberoende forskning om folkstyrelsens utveckling, bl.a. om mediernas roll för demokratin.

SIDA anser att ett biståndsområde som kan spela en viss roll även för den svenska demokratiutvecklingen är stödet till forskning. Utredningens förslag till satsning på forskning om demokratifrågor ligger väl i linje med Sidas ökade stöd till forskning om demokratiseringsprocesser och mänskliga rättigheter i utvecklingsländerna. Ett program för forskningssamarbete mellan svenska forskare och forskare i 12 länder i Afrika, Mellanöstern och Asien pågår sedan 1995. Programmet har inneburit vidgad internationell utblick för svenska demokratiforskare och en exponering av den svenska samhällsutvecklingen för forskare vid samarbetsuniversiteten. Det i utredningen föreslagna svenska forskningsprogrammet bör kunna dra på erfarenheter och kunskap från det Sida-stödda forskningssamarbetet.

Högskoleverket instämmer i utredningens bedömning att det är angeläget att demokratiforskningen förstärks och att dess resultat förs ut för allmän debatt i samhället. Redan idag bedrivs det forskning om frågor som har anknytning till de fem forskningsområden som utredningen beskriver. Av de forskningsstrategier som universitet och högskolor inlämnade till regeringen i slutet av år 1999, och som Högskoleverket har sammanställt och analyserat, framgår det att intresset och beredskapen för och viljan till forskning om demokrati och mänskliga rättigheter är stor. Flera lärosäten nämner dessa områden som intressanta profilområden.

Högskoleverket anser, liksom utredningen, att stöd till demokratiforskningen bör kanaliseras via Vetenskapsrådet. Den av utredningen föreslagna expertgruppen för studier i demokrati bör även kunna knytas till rådet i någon form. Högskoleverket vill understryka kopplingen mellan forskning och grundutbildning. En satsning på forskning avseende olika perspektiv på demokrati bör

få till följd att dessa perspektiv kommer till uttryck i grundutbildningen. Diskussioner om samhällets grundläggande värderingar och perspektiv på demokrati ska vara en naturlig del av all högskoleutbildning.

HSFR delar utredningens syn på behovet av en brett upplagd demokratiforskning som belyser demokratins grundförutsättningar och förändrade villkor i dagens svenska samhälle, liksom även utredningens uppfattning att såväl samhällsvetenskap som humaniora har viktiga bidrag att ge i dessa avseenden. Utredningen har som värdegrund att all maktutövning bör vila på demokratins grund och att demokratiforskningens uppgift bör vara att utveckla medborgarnas kunskaper om förutsättningarna för en stark och levande demokrati. Den vidgning av demokratiforskningen från traditionellt inomvetenskapliga frågeställningar till forskning som tar sin utgångspunkt i olika medborgarperspektiv, som kommittén gör sig till tolk för, har enligt rådet goda förutsättningar att skapa intressanta möten och perspektivbrytningar över etablerade disciplinräns. HSFR stödjer därför Demokratiutredningens förslag om en mångvetenskaplig forskningssatsning kring de olika demokratiska problemområden som identifieras i utredningen.

HSFR anser att utredningens betänkande utgör en rik inspirationskälla för fortsatt forskning. De fem forskningsområden som utredningen föreslår ser HSFR som intressanta exempel på relevanta frågor för framtida forskning, än som färdiga avgränsningar av forskningsuppgiften. En sådan uppfattning kan också sägas få stöd av utredningens egen uttalade forskningssyn. Tecken på ökad styrning inger betänkligheter. Om inte forskningen får stå fri gentemot politik och marknad, gör folkstyrelsen sig av med en av de främsta grundvalarna för ett öppet samhälle. Det förefaller i det perspektivet naturligare att föreslå ett mångvetenskapligt forskningsprogram kring demokrati i ett förändringsperspektiv, än att, såsom utredningen föreslår, på förhand låsa fem program kring snävare delfrågor

Karlstads universitet anser att samhällsforskarna har ett särskilt predikament, nämligen uppdraget att kritiskt granska den politiska maktens former på olika nivåer. Därför stöder universitetet utredningens förslag om en ökad satsning på demokratiforskning. Inom dess ramar kan folkstyrelsen fortlöpande granskas och utvärderas. Forskningen bör ske i form av mångvetenskapliga program, gärna med medverkan av internationella forskare. Universitetet anser att den mångvetenskapliga ansatsen är angelägen, eftersom frågans

komplexitet kräver ett allsidigt angreppssätt. Det är dessutom ofta i gränslandet mellan olika vetenskapliga discipliner, som det verkligt intressanta forskningsresultaten står att finna. Det finns skäl att understryka att den här forskningen måste utmärkas av största möjliga självständighet och därför ha en gentemot statsmakterna oberoende ställning.

Universitetet hänvisar till att utredningen flera gånger framhåller behovet av forsknings- och utvecklingsarbete kring demokratins former. Universitetet understryker behovet, av både omedelbara och långsiktiga skäl. Till de långsiktiga hör det faktum att vi i allt väsentligt saknar empirisk forskning och därmed säkert kunnande om deliberativa och deltagardemokratiska former. Till de mer omedelbara skälen hör den spridning som Demokratiutredningens egen idéproduktion tycks ha fått. Bristen på precision i utredningens förslag kan tillsammans med det allmänna idéflödet i utredningens slutbetänkande komma att leda till all sköns förment demokratiska "tolkningar", med diffusa motiv och för demokratin tveksamma konsekvenser.

Universitetet hänvisar till att utredningens själv noterat i idékapitlet att en avdemokratisering kan inträffa i ett samhälle genom små justeringar och utan att någon egentligen vill det. Den faran kan inte uteslutas som ett oönskat resultat av utredningens arbete. Dåliga och kanske manipulativa försök återopandes deltagandets, deliberationens eller måhända Demokratiutredningens namn, kan rentav leda till ökat elitstyre, minskat deltagande och ökad alienation. En noggrann och omfattande deliberation om passande former för en "deltagardemokrati med deliberativa inslag" rekommenderas därför. Den bör gälla sambandet mellan tre företeelser: demokrati, effektivitet och kommunikation. Här skulle vi gärna se utvecklingsarbeten, kritiska granskningar och även kontrollerade försök utförda i nära samverkan mellan forskare och praktiker.

Örebro universitet menar att Demokratiutredningen har under sitt arbete haft lovvärda ambitioner att, bl.a. genom den omfattande seminarieverksamheten, låta representanter för forskning och praktik mötas i ett offentligt och konstruktivt samtal om den gemensamma angelägenheten, vår demokrati. Universitetet anser att det skulle vara ett slöseri med resurser att efter utredningens slut låta dessa verksamheter avstanna, i synnerhet när stora utmaningar för demokratin ligger framför oss. Universitetet förordar därför att utredningens förslag om ett antal fleråriga och mångvetenskapliga forskningsprogram förverkligas.

Uppsala universitet, Teologiska fakultetsnämnden anser att programmen förefaller vara väl valda och utan tvekan föreligger stort behov av fortsatt forskning på området. Denna forskning kan bidra till att fördjupa förståelsen av den offentliga demokratipolitik som utredningen föreslår. Den kan också bidra till att tydligare konkretisera innehållet i denna politik. Utredningen visar att det föreligger behov av ytterligare reflektion kring frågan om vilka åtgärder samhället kan vidta för att öka medborgarnas delaktighet i det politiska systemet. Fortsatt forskning på området kan förhoppningsvis ge mer underlag till en sådan reflektion.

Utöver de forskningsprogram som utredningen föreslår framhåller fakultetsnämnden vikten av fortsatt forskning kring demokratins moraliska grundvalar. Om medborgarandan skall kunna förstärkas i dagens pluralistiska samhälle är det nödvändigt att fördjupa förståelsen av den princip om alla människors lika värde som enligt utredningen ligger till grund för demokratin. Såväl människovärdesprincipens innebörd som dess motivering behöver tydliggöras, och det föreligger också behov av ytterligare studier kring frågan om vilka rättigheter denna princip motiverar. Inom politisk filosofi och socialetisk forskning pågår flera studier som skulle kunna ge intressanta bidrag till en sådan forskning om demokratins moraliska grund.

Inom ramen för en fortsatt forskning kring demokratins moraliska grundvalar föreligger också behov av en fortsatt reflektion kring frågan om vilka karaktäsegenskaper som utgör vad som i betänkandet kallas "medborgardygder". Av särskild betydelse torde vara fortsatta studier kring frågan om hur samhället kan bidra till att enskilda medborgare odlar sådana egenskaper. I ett samhälle där politiska partier och folkrörelser får en allt svagare roll är det angeläget att finna former att stödja andra gemenskapsformer som kan ge en ram för den karaktärsutveckling som kan disponera enskilda medborgare till ett fördjupat demokratiskt engagemang.

Juridiska fakultetsnämnden anser att förslaget är en bra utgångspunkt inför framtida demokratiforskning och instämmer i utredningens bedömning. Samtidigt vill fakultetsnämnden framhålla att det forskningsområde som utredningen benämnt "Judikaliseringen av politik" handlar om att inte längre se politik och juridik som väsensskilda verksamheter, utan att mer betona kopplingarna däremellan. Ett sådant perspektiv bör vara fruktbart i en vetenskaplig debatt med deltagare från många discipliner.

Umeå universitet finner att de fem konkreta forskningsområden som utredningen presenteras som intressanta, men av väldigt olika slag och omfattning. Området "Identitet, socialisation och opinionsbildning" är t ex ytterst omfattande och omfattar en rätt betydande del av den samlade statsvetenskapliga, sociologiska och psykologiska forskning som idag bedrivs, medan området "Judikaliseringen av politik" är betydligt smalare och omfattar sannolikt inte mer än en handfull statsvetare, kriminologer och jurister.

Statens kulturråd anser att forskning inom det kulturvetenskapliga området ger de teoretiska och metodologiska förutsättningarna för att förmedla och tolka viktiga samhällsprocesser och är viktiga för en verkningfull kulturpolitik. Kulturrådet anser att det behövs bättre kunskaper om kulturpolitikens drivkrafter och effekter, på samma sätt som Demokratiutredningen beskrivit i sin rapport om demokratipolitiken.

Den kulturpolitiska forskningen är dessutom i likhet med demokratiforskningen mångvetenskaplig. Även kulturpolitikens frågor skär genom olika universitetsämnen och discipliner. Kunskaper från olika ämnen behöver mötas. Den forskningsstruktur som svarar mot kulturområdets behov bör därför vara tvärvetenskaplig till sin karaktär, på samma sätt som den om demokratipolitiken.

Kulturrådet nämner att man i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond vintern år 2000 genomförde en konferens i syfte att stärka kulturforskningen. Ett av de fyra teman som togs upp på konferensen var demokratiaspekter på kulturen, ett tema Kulturrådet vill utveckla.

Kulturrådet har tidigare pekat på demokrati- och kulturpolitikens gemensamma beröringspunkter. Även inom forskningsområdet torde en närmare samverkan vara av stort intresse. Enligt Kulturrådets uppfattning är kulturell mobilisering av avgörande betydelse för en fortsatt utvecklad och levande demokrati.

För att utredningens förslag ska bli meningsfullt anser **Ungdomsstyrelsen** att det finns vinster i att vidga denna mötesplats genom att skapa nya möten som integrerar nya perspektiv. Andra grupper måste bjudas in, personer som arbetar nära medborgare, i detta fall unga medborgare. Såsom lärare, folkbildare, ungdomsledare, ungdomsorganisationerna själva m fl. Det är dessa personer som är satta att förverkliga politiskt fattade

beslut och som genom sina uppdrag kan formulera viktiga frågor för forskningen. Då blir forskningsresultaten användbara och intressanta för en bredare grupp samtidigt som "tankesmedjan" får en naturlig förankring i konkret förändringsarbete. Förutsättningar måste skapas för att nya frågor ska kunna formuleras och föra utvecklingen vidare. Vidare måste till exempel för utformandet av nya arbetssätt och mötesformer stimuleras och ges tid att utvecklas, prövas och utvärderas. Ungdomsstyrelsen lyfta fram tre frågor som förslag till vidare forskning.

- Kartlägg och undanröj hindrande lagstiftning för unga att delta i politiskt arbete
- Synliggör dolda maktstrukturer som förhindrar unga medborgare att på olika sätt göra sin röst hörd.
- Studera föräldrars, skolpersonal och ungdomsledares syn på demokrati – finns en demokratisk medvetenhet?

Hallstahammars kommun tillstyrker förslaget om fortlöpande forskning kring demokratifrågor men. påpekar att enskilda kommuner inte har resurser för egentlig forskning kring demokratifrågor; det ankommer på vetenskapliga forskningsorgan och kommunförbunden.

Helsingborgs stad redovisar att ett exempel på Helsingborgs stads engagemang är de medel som man har avsatt för medborgarkommunikationsforskning vid Campus Helsingborg, Lunds Universitet. Utredningen inriktning mot en deltagande demokrati med starka deliberativa inslag gör enligt staden kommunikationsforskning betydelsefull. Särskilda statliga forskningsmedel skulle utgöra ett bra komplement till denna forskning. Staden ser också stora behov och möjligheter att inom e-demokratiområdet starta försöksprojekt. Ett område där fördjupade analyser bör tas fram är Öresundsregionen. Behov och möjligheter att starta bilaterala projekt inom demokratiområdet är av största vikt. För att möjliggöra detta kan försökslagstiftning behöva införas.

Hjo kommun ser gärna Demokratiutredningens förslag om en fristående vetenskaplig forskningsverksamhet kring medias betydelse för demokratin förverkligad.

Lunds kommun delar utredningens uppfattning om behovet av ökad kunskap om hur folkstyrelsen fungerar. Att låta tvärvetenskaplig forskning kontinuerligt utvärdera folkstyret och följa de förändringar som sker, ökar kunskapen inom området. Ökad kunskap genom forskning ger en möjlighet till nytänkande och kan bidra till en öppen samhällsdebatt. Men för att forskningen

skall kunna få denna betydelse måste former för att göra forskningen spridd, lätt tillgänglig och debatterad även utanför forskarsamhället utvecklas. Detta är inte bara en fråga om resurser utan också om synen på och attityder till forskningens roll samt skyldighet att delta i utvecklingen av samhället.

Kommunen lyfter fram två viktiga delar ur de fem områden som utredningen föreslår. Det gäller *Medias betydelse* och *Lobbningens betydelse*. Dessa delar är enligt kommunen så viktiga att deras betydelse för demokratin särskilt bör undersökas. Inom området medias betydelse bör den journalistiska etiken särskilt uppmärksammas.

Kommunen påpekar att utredningens uppdrag bland annat handlade om att summera och värdera de senaste årens demokratiforskning. Kommunen anser att förvaltningen är en mycket viktig del i vår demokrati. Ett uttryck för detta finner vi bland annat i RF 1:2 där det "allmänna" ges omfattande demokratiska uppgifter. I ett land som Sverige, med en jämförelsevis stor offentlig sektor, är frågan om förhållandet mellan politik och förvaltning eller demokrati och förvaltning av stor betydelse. Kommunen finner det märkligt att utredningen inte uppfattat och närmare diskuterat förvaltningens roll i det politiska systemet. Empiriska forskningsresultat kring förvaltningens roll saknas. Orsakerna till detta diskuteras inte i utredningen.

Om slutsatsen är att det saknas en förvaltningsforskning i Sverige som fångar upp och kan belysa denna problematik anser kommunen att detta är allvarligt. Forskningen kan då inte tillföra välgrundade och tydliga argument till debatten kring förvaltningens roll. I slutbetänkandet diskuteras framförallt förvaltningen ur ett normativt perspektiv, särskilt i avsnittet om det offentliga etoset. Men utan en tydlig empirisk diskussion om hur det också är blir det svårt att ta ställning till hur vi *kan* göra i framtiden. Lunds kommun föreslår därför att staten snarast ser över den svenska förvaltningsforskningen för att se hur denna fångat den centrala roll som förvaltningen har i den svenska demokratin.

Nordmalings kommun anser att det utmärkta arbete som Demokratiutredningen har utfört genom bl.a. seminarier, småskrifter och forskarvolymmer torde vara en god plattform för framtida demokratiforskning och för att vidmakthålla en stimulerande bro mellan forskare samt politiker och medborgare. Ur den aspekten anser kommunen att Botniabaneprojektet kan vara ett bra forskningsobjekt. Projektet innehåller många olika

inslag av skeenden som kan vara värd att belysas och analyseras ur ett måhända ovanligt perspektiv för ett sådant projekt.

Uppsala kommun understryker att statsmakterna men även kommunerna genom kommunförbundet, bör utnyttja den stora vetenskapliga kompetens som finns vid landets universitet för att ge näring åt det demokratiska diskussionen. Inte minst bör så ske för att följa upp effekterna av olika demokratiexperiment som sker. Inte minst när det gäller olika kommunal organisationsformer händer ofta att de ändras utan att någon objektiv utvärdering skett av dess effekter.

Västerviks kommun stöder den positiva syn på forskning om demokratifrågor som utredningen förespråkar. För kommunernas del är särskilt utvärderingen av de demokratiexperiment som pågår på många håll intressanta.

LO hänvisar till att under 1990-talet genomfördes 25 statliga utredningar med bäring mot demokrati med ett stort antal forskare involverat. Det var ett viktigt arbete, men LO skulle hellre se ett särskilt permanent samhällsstöd för praktisk demokratiutveckling av enskilda och organisationer i likhet med den försöksverksamhet som nu sker under demokratiministerns ledning.

SEKO skriver att utredningen föreslår fem mångvetenskapliga demokratiforskningsprogram, där utrymme skall ges för en oberoende forskning om folkstyrelsens utveckling. Man bedömer att det också finns ett kontinuerligt behov av att utveckla demokratipolitiska reformer i gränssnittet mellan forskning och politik. Förbundet anser att hela betänkandet ger många signaler om behovet av att utveckla demokratins former och stöder helt kommitténs förslag

Studieförbundet Vuxenskolan finner anledning att tro att samhället kommer att fortsätta förändras i ett snabbt tempo. När utredningen föreslår att i en "mångvetenskapligt demokratiforskning" fortsätta att belysa dessa frågor känns detta som ett naturligt och nödvändigt arbete. SV tillstyrker förslaget om ett mångvetenskapligt forskningsprogram och att en fristående expertgrupp för demokratistudier tillsätts för att utvärderas efter fem år.

Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS) skulle vilja att de effekter som de vet finns av deras arbete noggrannare undersöks. Ett tydligt stöd till folkbildningsforskning som söker beskriva kopplingen mellan folkbildning och demokrati är önskvärt.

Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer (LSU) pekar på att demokratiforskning är ett område där de ser en stor brist. LSU

anser att det behövs mer forskning kring unga, engagemang, organisering och demokrati.

Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) anser att Demokratiutredningen kan ses som ett exempel på sin egen tes. Utredarna har givit ett nyttigt bidrag till demokratins självkritiska förnyelseprocess

Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) menar att forskningens etiska, moraliska och politiska aspekter blir allt viktigare. SFS anser att forskaren måste ta ställning till och ha ett ansvar för sin forskning. Mot bakgrund av den starka tilltro som finns hos folk i allmänhet till forskning och att dess resultat är en objektiv sanning, måste det ställas krav på den högre utbildningen och forskningen att sprida sin kritiska och ifrågasättande hållning till det omgivande samhället.

Kritisk ställning innebär enligt SFS också att tänka själv. Detta förutsätter att alla ges faktiska möjligheter att inte behöva eller reproducera andras färdigtänkta tankar. Det innebär att forskningssamhället inte kan propagera för ett kritiskt förhållningssätt och samtidigt banka forskningsresultat i huvudet på folk och säga att det här enda rätta tolkningen.

SFS anser att förekomsten av en statlig forskningspolitik har sina fördelar och nackdelar. En situation där forskningen är helt utlämnad till privata, externfinansiering är inte att föredra då det skulle leda till allvarliga konsekvenser för friheten, mångfalden och oberoendet i forskningsprocessen. Samma konsekvenser får det om forskningen är helt statligt finansierad.

SFS anser att Högskolan har en viktig roll som kulturförvaltande och kulturutvecklande institution. Samhälls- och vetenskaplig kritisk forskning utgör en viktig del av samhällets självförståelse. SFS delar därför utredningens uppfattning att den svenska demokratiforskningen i detta skede måste ges tillräckliga resurser för att gå vidare utifrån det som framkommit i utredningen.

SFS välkomnar också synen att demokratiforskningen bör vara mer mångvetenskaplig- och inte bara något som statsvetare ska hålla på med. Det är dock en internationell tendens inom högre utbildning och forskning att den offentliga andelen av finansieringen minskar. I Sverige får detta störst genomslag inom forskningen eftersom all utbildning i princip ännu är avgiftsfri och därmed i hög grad offentligt finansierad. Vid svenska universitet och högskolor var 1998 ca 50 % av FoU-intäkterna externa. På

Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala bedrivs exempelvis all demokratiforskning i externfinansierade projekt.

SFS finner inte denna utveckling positiv om det innebär att valet av forskningsinriktning enbart styrs av möjligheten att få externfinansiering. Demokratiforskning är inte i jämförelse med viss medicinsk forskning, ekonomiskt eller statusmässigt lönsamt. Ordet demokrati har två komponenter, de grekiska orden demos (folk) och kratia (styre). Forskning om kratia det demokratiska styret har intresserat många. Forskning om demos (folk) aspekten har visst inte varit lika intressant. Det finns kanske ingen glamour kring att forska om varför vissa grupper i svenska samhället inte känner delaktighet och tar del av de förmåner ett demokratiskt samhälle har att bjuda eller varför grupper i samhället inte kan bevaka de rättigheter som det demokratiska samhället skulle försäkra. I en framtid där en forsknings vara eller icke kommer styras av möjligheten att få externfinansiering är det viktigt att tillförsäkra att även forskning som inte är kortsiktigt lönsam bedrivs.

SFS uppmuntrar därför en forskarsatsning på de föreslagna fem problemområdena och ser gärna att forskningen också präglas av nytänkande när det gäller att samspela med samhällsutveckling och samhällsdebatt. Utredningen framför att nya former bör sökas för att göra forskningen spridd, känd och debatterad även utanför forskarsamhället. SFS ser att detta är något som ligger i högskolans tredje uppgift. Om detta ska ske behöver dock högskolornas ges resurser och utrymme att aktivt samverka med det omkringliggande samhället, samtidigt som det omkringliggande samhället måste uppmuntras att aktivt samverka med högskolorna.

Sveriges Riksidrottsförbund (RF) anser att forskning avseende folkrörelsernas betydelse för samhällsutvecklingen måste prioriteras. Forskning kring den tredje sektorns roll och betydelse i det moderna samhället är idag svag. Ökade insatser på detta område kan leda till att folkrörelsernas betydelse för demokratiutvecklingen förtydligas och förstärks ytterligare.

Fristående expertgrupp

Utredningens bedömning: Utredningen bedömer att det finns ett kontinuerligt behov av att utveckla demokratipolitiska reformer i gränssnittet mellan forskning och politik. Därför är det nödvändigt att också ha någon mötesplats mellan forskning och politik. Utredningen föreslår därför att det inrättas en fristående expertgrupp, som kan fungera som tankesmedja och beställare av kunskapsunderlag för demokratireformer.

HSFR anser att programsatsningen bör vara femårig och inbegripa forskare från andra länder. Det senare antyder, att utredningen menar att komparativ forskning bör uppmuntras. I detta instämmer HSFR med eftertryck. En ökad förståelse av den svenska demokratis problem kräver att dessa sätts in i ett större internationellt sammanhang. Jämförande forskning är emellertid resurskrävande och därmed inte så vanligt förekommande som vore önskvärt. Just därför är externa forskningsmedel betydelsefulla för att uppmuntra det slag av komparativ demokratiforskning som annars inte skulle komma till stånd.

HSFR påpekar att det finns i dag ett stort och växande internationellt intresse för demokratiforskning, inte minst i Europa. De utmaningar som den svenska demokratin står inför återfinns också i de flesta övriga europeiska länder. Samtidigt växer även insikten om behovet att slå vakt om och bygga in garantier för demokratin i det gemensamma Europabygget. Dagens Europa, med sin kulturella och institutionella mångfald erbjuder i det perspektivet en rik jordmån för ett forskningssamarbete, vars potential för uppbyggnaden av en gemensam kunskapsbas för den politiska processen och för teoriutveckling inom grundforskningen är mycket stor. Denna forskning förtjänar därför en betydligt mer framskjuten plats än den har i dag både i svensk och europeisk forskningspolitik.

HSFR deltar i olika initiativ för att främja forskarinitierat europeiskt forskningssamarbete på olika håll i Europa. Nya samarbetsformer är således under framväxt inom ramen för European Science Foundation. Vid European University Institute pågår en verksamhet som syftar både till att bygga upp kompetens och att engagera forskarsamhället i debatten om grundläggande Europafrågor. Inom EU har den franska regeringen nyligen, inom

ramen för det franska ordförandeskapet, inbjudit HSFR att medverka i ett initiativ för att ge det europeiska forskningssamarbetet inom samhällsvetenskap och humaniora en mer solid grund i EU: s kommande forskningsprogram.

Linköpings universitet välkomnar utredningens markering av behovet av en mer mångvetenskaplig demokratiforskning. Mot bakgrund av Linköpings universitets tradition att organisera forskning både från disciplinperspektiv och i problemorienterade och tvärvetenskapliga former, framstår detta förslag som både logiskt och riktigt.

Däremot finns det enligt universitetet väsentliga problem med det förslag till forskningsorganisation som utredningen anger. Särskilt problematiska ter sig utredningens tankar om hur man kan utveckla " demokratipolitiska reformer i gränssnittet mellan forskning och politik". För detta syfte föreslås inrättandet av en fristående expertgrupp, "som kan fungera som tankesmedja och beställare av kunskapsunderlag för demokratireformer". Vad "fristående" eller "expert" skall innebära, anges inte.

På samma sätt som det är lätt att instämma i utredningens bedömningar av de fria forskningens och folkbildningens allmänna betydelse för att bevara och utveckla demokratin, är det enligt universitetet svårt att värja sig från intrycket att de förslag som lanseras under rubriken "Den mångvetenskapliga demokratiforskningen" kan innebära just en inskränkning av den vetenskapliga friheten. Universitetet tycker att det är diskutabelt om demokratin bäst främjas av att forskningsresurser styrs in i visserligen mycket breda men likväl av statsmakten definierade program och (vilket är allvarligare) "demokratipolitisk" beställningsforskning, eller av en stark och fri samhällsvetenskaplig grundforskning.

Örebro universitet anser att förslaget om en expertgrupp som ska verka i gränssnittet mellan forskning och politik är en intressant och angelägen utmaning som borde utvecklas i flera avseenden. I bilagan till remissen återger universitetet en diskussion som förs vid Örebro universitet i ämnet.

Umeå universitet är försiktigt positivt till förslaget att inrätta en "Expertgrupp för studier i demokrati". En sådan kunde vara en värdefull motvikt till den emellanåt snävt ekonomiska inriktning som "Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi" (ESO) fått. Offentlig politik behöver fortlöpande granskas inte bara ur ett ekonomiskt perspektiv men också med avseende på dess effekter

för demokratin. En "Expertgrupp för studier i demokrati" kunde här göra en viktig insats

Statens kulturråd instämmer i att nya former bör sökas för att göra forskningen spridd, känd och debatterad utanför forskarsamhället.

Hallstahammars kommun nämner att Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) har en framgångsrik "mötesplats" inom ett delvis annat sakområde.

Götene kommun anser att det alltid måste finnas fria och obundna resurser för forskning och utvärdering. Tankesmedjor i partierna är också viktiga resurser.

Lunds kommun tillstyrker förslaget om tillsättandet av en "fristående expertgrupp" som kan fungera som tankesmedja och beställare av kunskapsunderlag för demokratireformer. Kommunen lägger till att demokrati och ett intresse för mer övergripande samhällsfrågor oftast väcks i de nära frågorna på lokal nivå. Därför bör också liknande grupper skapas för den lokala nivån.

Vilhelmina kommun tillstyrker förslaget om inrättandet av en fristående expertgrupp som mötesplats mellan forskning och politik.

Örebro kommun nämner att demokratiforskning är ett av Örebro universitets profilområden. DemocraIT-satsningen är redan nämnd. Vid Novemus bedrivs praktisknära forskning. Den pedagogiska institutionen forskar kring den deliberativa demokratins utveckling i skolorna. Demokratidagarna i Örebro i samarrangemang mellan Novemus, Justitiedepartementet, Svenska Kommunförbundet, Landstingsförbundet, Örebro kommun och Örebro läns landsting har blivit en mötesplats där forskare från olika discipliner, förtroendevalda, offentliganställda och medborgare möts. Nu förbereds Demokratidagarna år 2002.

Österåkers kommun är tveksam till att politiker ingår i expertgruppen

Kommun- och Landstingsförbunden anser att det är viktigt att fortlöpande följa och mäta hur de politiska institutionerna svarar mot en folkstyrelsens kvalitetskriterier. Förbunden delar också utredningens förslag om behovet av att utveckla demokratipolitiska reformer i gränssnittet mellan forskning och politik. Därför är det nödvändigt att också ha någon mötesplats mellan forskning och politik. Forskningens fria och oberoende ställning ser förbunden som ett måste för trovärdighetens skull.

Miljöpartiet De Gröna anser att forskningen måste vara självständig gentemot politik och marknad. För att följa och mäta

hur de politiska institutionerna svarar mot en folkstyrelses kvalitetskriterier. Miljöpartiet är dock tveksamt till förslaget om en expertgrupp bestående av forskare, eftersom inrättandet av ett sådant institut kan medverka till politisk ojämlikhet, då gruppens karaktär är elitistiskt och deras slutsatser alltid kan legitimeras utifrån den position den har. Om en sådan expertgrupp skall inrättas vill vi att gruppens uppdrag klagörs tydligt.

Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund tror inte att det är formella institutioner som utvecklar denna kunskap men vi ser gärna mer av tvärvetenskapliga samarbeten i området.

8 Bilagor

Bilaga 1 Remisslistan

Myndigheter

1. Domstolsverket
2. Rikspolisstyrelsen
3. Brottsförebyggande rådet
4. Datainspektionen
5. Kammarkollegiet
6. Statskontoret
7. Statistiska centralbyrån
8. Statens kvalitets- och kompetensråd
9. Statens invandrarverk
10. SIDA
11. Svenska Institutet
12. Styrelsen för psykologiskt försvar
13. Riksförsäkringsverket
14. Socialstyrelsen
15. Folkhälsainstitutet
16. Handikappombudsmannen
17. Barnombudsmannen
18. Riksrevisionsverket
19. Riksskatteverket
20. Arbetsgivarverket
21. Konsumentverket
22. Länsstyrelsen i Uppsala län
23. Länsstyrelsen i Skåne län
24. Länsstyrelsen i Jämtlands län
25. Statens skolverk
26. Folkbildningsrådet
27. Högskoleverket
28. Kungliga biblioteket
29. HSFR
30. Institutet för framtidsstudier

31. Stockholms universitet
32. Uppsala universitet
33. Linköpings universitet
34. Växjö universitet
35. Lunds universitet
36. Göteborgs universitet
37. Karlstads universitet
38. Örebro universitet
39. Umeå universitet
40. Sametinget
41. Statens kulturråd
42. Länsbiblioteket i Östergötland
43. Ungdomsstyrelsen
44. Diskrimineringsombudsmannen
45. Integrationsverket
46. Arbetslivsinstitutet
47. Arbetsmarknadsstyrelsen
48. Arbetskyddsstyrelsen
49. Jämställdhetsombudsmannen
50. NUTEK
51. Konkurrensverket
52. Glesbygdsverket
53. Rådet för arbetslivsforskning
54. Naturvårdsverket
55. Boverket

Kommuner

56. Ale kommun
57. Alingsås kommun
58. Alvesta kommun
59. Aneby kommun
60. Arboga kommun
61. Arjeplogs kommun
62. Arvidsjaurs kommun
63. Arvika kommun
64. Askersunds kommun
65. Avesta kommun
66. Bengtsfors kommun
67. Bergs kommun
68. Bjurholms kommun
69. Bjuvs kommun
70. Bodens kommun
71. Bollebygds kommun
72. Bollnäs kommun
73. Borgholms kommun
74. Borlänge kommun
75. Borås kommun
76. Botkyrka kommun

Ds 2001:

77. Boxholms kommun
78. Bromölla kommun
79. Bräcke kommun
80. Burlövs kommun
81. Båstads kommun
82. Dals-Eds kommun
83. Danderyds kommun
84. Degerfors kommun
85. Dorotea kommun
86. Eda kommun
87. Ekerö kommun
88. Eksjö kommun
89. Emmaboda kommun
90. Enköpings kommun
91. Eskilstuna kommun
92. Eslövs kommun
93. Essunga kommun
94. Fagersta kommun
95. Falkenbergs kommun
96. Falköpings kommun
97. Faluns kommun
98. Filipstads kommun
99. Finspångs kommun
100. Flens kommun
101. Forshaga kommun
102. Färgelanda kommun
103. Gagnefs kommun
104. Gislaveds kommun
105. Gnesta kommun
106. Gnosjö kommun
107. Gotlands kommun
108. Grurns kommun
109. Grästorps kommun
110. Gullspångs kommun
111. Gällivare kommun
112. Gävle kommun
113. Göteborgs stad
114. Götene kommun
115. Habo kommun
116. Hagfors kommun
117. Hallsbergs kommun
118. Hallstahammars kommun
119. Halmstads kommun
120. Hammarö kommun
121. Haninge kommun
122. Haparanda kommun
123. Heby kommun
124. Hedemora kommun
125. Helsingborgs stad

126. Herrljunga kommun
127. Hjo kommun
128. Hofors kommun
129. Huddinge kommun
130. Hudiksvalls kommun
131. Hultsfreds kommun
132. Hylte kommun
133. Häbo kommun
134. Hällefors kommun
135. Härjedalens kommun
136. Härnösands kommun
137. Härryda kommun
138. Hässleholms kommun
139. Höganäs kommun
140. Högsby kommun
141. Hörby kommun
142. Höörs kommun
143. Jokkmokks kommun
144. Järfälla kommun
145. Jönköpings kommun
146. Kalix kommun
147. Kalmar kommun
148. Karlsborgs kommun
149. Karlshamns kommun
150. Karlskoga kommun
151. Karlskrona kommun
152. Karlstads kommun
153. Katrineholms kommun
154. Kils kommun
155. Kinda kommun
156. Kiruna kommun
157. Klippans kommun
158. Kramfors kommun
159. Kristianstads kommun
160. Kristinehamns kommun
161. Krokoms kommun
162. Kumla kommun
163. Kungsbacka kommun
164. Kungsörs kommun
165. Kungälv kommun
166. Kävlinge kommun
167. Köpings kommun
168. Laholms kommun
169. Landskrona kommun
170. Laxå kommun
171. Lekebergs kommun
172. Leksands kommun
173. Lerums kommun
174. Lessebo kommun

Ds 2001:

175. Lidingö stad
176. Lidköpings kommun
177. Lilla Edets kommun
178. Lindesbergs kommun
179. Linköpings kommun
180. Ljungby kommun
181. Ljusdals kommun
182. Ljusnarsbergs kommun
183. Lomma kommun
184. Ludvika kommun
185. Luleå kommun
186. Lunds kommun
187. Lycksele kommun
188. Lysekils kommun
189. Malmö stad
190. Malungs kommun
191. Malå kommun
192. Mariestads kommun
193. Marks kommun
194. Markaryds kommun
195. Melleruds kommun
196. Mjölby kommun
197. Mora kommun
198. Motala kommun
199. Mullsjö kommun
200. Munkedals kommun
201. Munkfors kommun
202. Mölndals kommun
203. Mönsterås kommun
204. Mörbylånga kommun
205. Nacka kommun
206. Nora kommun
207. Norbergs kommun
208. Nordanstigs kommun
209. Nordmalings kommun
210. Norrköpings kommun
211. Norrtälje kommun
212. Norsjö kommun
213. Nybro kommun
214. Nykvarns kommun
215. Nyköpings kommun
216. Nynäshamns kommun
217. Nässjö kommun
218. Ockelbo kommun
219. Olofströms kommun
220. Orsa kommun
221. Orusts kommun
222. Osby kommun
223. Oskarshamns kommun

224. Ovanåkers kommun
225. Oxelösunds kommun
226. Pajala kommun
227. Partille kommun
228. Perstorps kommun
229. Piteå kommun
230. Ragunda kommun
231. Robertsfors kommun
232. Ronneby kommun
233. Rättviks kommun
234. Sala kommun
235. Salems kommun
236. Sandvikens kommun
237. Sigtuna kommun
238. Simrishamns kommun
239. Sjöbo kommun
240. Skara kommun
241. Skellefteå kommun
242. Skinnskattebergs kommun
243. Skurups kommun
244. Skövde kommun
245. Smedjebackens kommun
246. Sollefteå kommun
247. Sollentuna kommun
248. Solna kommun
249. Sorsele kommun
250. Sotenäs kommun
251. Staffanstorps kommun
252. Stenungsunds kommun
253. Stockholms stad
254. Storfors kommun
255. Storumans kommun
256. Strängnäs kommun
257. Strömstads kommun
258. Strömsunds kommun
259. Sundbybergs stad
260. Sundsvalls kommun
261. Sunne kommun
262. Surahammars kommun
263. Svalövs kommun
264. Svedala kommun
265. Svenljunga kommun
266. Säffle kommun
267. Sätters kommun
268. Sävsjö kommun
269. Söderhamns kommun
270. Söderköpings kommun
271. Södertälje kommun
272. Sölvesborgs kommun

Ds 2001:

- 273. Tanums kommun
- 274. Tibro kommun
- 275. Tidaholms kommun
- 276. Tierps kommun
- 277. Timrå kommun
- 278. Tingsryds kommun
- 279. Tjörns kommun
- 280. Tomelilla kommun
- 281. Torsby kommun
- 282. Torsås kommun
- 283. Tranemo kommun
- 284. Tranås kommun
- 285. Trelleborgs kommun
- 286. Trollhättans kommun
- 287. Trosa kommun
- 288. Tyresö kommun
- 289. Täby kommun
- 290. Töreboda kommun
- 291. Uddevalla kommun
- 292. Ulricehamns kommun
- 293. Umeå kommun
- 294. Upplands-Bro kommun
- 295. Upplands Väsby kommun
- 296. Uppsala kommun
- 297. Uppvidinge kommun
- 298. Vadstena kommun
- 299. Vaggeryds kommun
- 300. Valdemarsviks kommun
- 301. Vallentuna kommun
- 302. Vansbro kommun
- 303. Vara kommun
- 304. Varbergs kommun
- 305. Vaxholms kommun
- 306. Vellinge kommun
- 307. Vetlanda kommun
- 308. Vilhelmina kommun
- 309. Vimmerby kommun
- 310. Vindelns kommun
- 311. Vingåkers kommun
- 312. Vårgårda kommun
- 313. Vänersborgs kommun
- 314. Vännäs kommun
- 315. Värmdö kommun
- 316. Värnamo kommun
- 317. Västerviks kommun
- 318. Västerås kommun
- 319. Växjö kommun
- 320. Ydre kommun
- 321. Ystads kommun

- 322. Åmåls kommun
- 323. Ånge kommun
- 324. Åre kommun
- 325. Årjängs kommun
- 326. Åsele kommun
- 327. Åstorps kommun
- 328. Åtvidabergs kommun
- 329. Älmhults kommun
- 330. Älvdalens kommun
- 331. Älvkarleby kommun
- 332. Älvsbyns kommun
- 333. Ängelholms kommun
- 334. Öckerö kommun
- 335. Ödeshögs kommun
- 336. Örebro kommun
- 337. Örkelljunga kommun
- 338. Örnköldsviks kommun
- 339. Östersunds kommun
- 340. Österåkers kommun
- 341. Östhammars kommun
- 342. Östra Göinge kommun
- 343. Överkalix kommun
- 344. Övertorneå kommun

Landsting

- 345. Stockholms län landsting
- 346. Uppsala läns landsting
- 347. Sörmlands läns landsting
- 348. Östergötlands läns landsting
- 349. Jönköpings läns landsting
- 350. Kronobergs läns landsting
- 351. Kalmar läns landsting
- 352. Blekinge läns landsting
- 353. Skåne läns landsting
- 354. Hallands läns landsting
- 355. Västra Götalands läns landsting
- 356. Värmlands läns landsting
- 357. Örebro läns landsting
- 358. Västmanland läns landsting
- 359. Dalarnas läns landsting
- 360. Gävleborgs läns landsting
- 361. Västernorrlands läns landsting
- 362. Jämtlands läns landsting
- 363. Västerbottens läns landsting
- 364. Norrbottens läns landsting

Intresseorganisationer

- 365. Försäkringskassförbundet
- 366. Landsorganisationen i Sverige
- 367. Landstingsförbundet
- 368. Svenska Kommunförbundet
- 369. Svenska Arbetsgivareföreningen
- 370. SACO
- 371. SAC
- 372. Sveriges Industriförbund
- 373. TCO
- 374. Arbetsgivaralliansen
- 375. Idea
- 376. KFO

LO-förbund

- 377. Svenska Byggnadsarbetarförbundet
- 378. Svenska Elektrikerförbundet
- 379. Fastighetsanställdas Förbund
- 380. Försäkringsanställdas Förbund
- 381. Grafiska Fackförbundet
- 382. Handelsanställdas Förbund
- 383. Hotell och Restaurang Facket
- 384. Industrifacket
- 385. Svenska Kommunalarbetarförbundet
- 386. Svenska Lantarbetarförbundet
- 387. Svenska Livsmedelsarbetarförbundet
- 388. Svenska Metallindustriarbetarförbundet
- 389. Svenska Musikerförbundet
- 390. Svenska Målareförbundet
- 391. Svenska Pappersindustriarbetarförbundet
- 392. Skogs- och Träfacket
- 393. SEKO - facket för service och kommunikation
- 394. Svenska Transportarbetareförbundet

TCO-förbund

- 395. Svenska Industritjänstemannaförbundet
- 396. Lärarförbundet
- 397. SKTF
- 398. Tjänstemannaförbundet HTF
- 399. Vårdförbundet
- 400. Statstjänstemannaförbundet
- 401. Finansförbundet
- 402. Svenska Polisförbundet
- 403. Försäkringstjänstemannaförbundet

- 404. Svenska Journalistförbundet
- 405. Försvarets Civila Tjänstemannaförbund
- 406. Teaterförbundet
- 407. Farmaciförbundet
- 408. Tull-Kust
- 409. Svenska folkhögskolans lärarförbund
- 410. Sveriges yrkesmusikerförbund
- 411. Skogs- och Lantbrukstjänstemannaförbund
- 412. Doktoranders och Forskares Förbund

SACO-förbund

- 413. Agrifack
- 414. Akademikerförbundet SSR
- 415. Arkitekt Förbundet, AF
- 416. Civilekonomerna
- 417. DIK-förbundet
- 418. FSA
- 419. Ingenjörförbundet
- 420. Jusek
- 421. Kyrkans Akademikerförbund
- 422. Leg. Sjukgymnasters Riksförbund, LSR
- 423. Lärarnas Riksförbund, LR
- 424. Officersförbundet
- 425. SACO-förbundet Trafik och Järnväg, TJ
- 426. SACO:s Tjänstemannaförbund, SRAT
- 427. Skogsakademikerna
- 428. Skolledarna
- 429. Sveriges Civilingenjörförbund
- 430. Sveriges Farmaceutförbund
- 431. Sveriges Fartygsbefälsförening
- 432. Sveriges läkarförbund
- 433. Sveriges Naturvetareförbund
- 434. Sveriges Psykologförbund
- 435. Sveriges Reservofficersförbund, SROF
- 436. Sveriges Tandläkarförbund
- 437. Sveriges Universitetslärarförbund
- 438. Sveriges Veterinärförbund

Studieförbund

- 439. Arbetarnas Bildningsförbund (ABF)
- 440. Folkuniversitetet
- 441. Frikyrkliga studieförbundet (FS)
- 442. KFUK-KFUM:s studieförbund
- 443. Studieförbundet
- 444. Studieförbundet Medborgarskolan
- 445. Studieförbundet Vuxenskolan

Ds 2001:

- 446. Svenska Idrottsrörelsens Studieförbund (SISU)
- 447. Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS)
- 448. Tjänstemännens Bildningsverksamhet (TBV)
- 449. Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV)

Folkhögskolor

- 450. Alma folkhögskola
- 451. Arbetarrörelsens folkhögskola
- 452. Axevalla folkhögskola
- 453. Billströmska folkhögskolan
- 454. Birka folkhögskola
- 455. Birkagårdens folkhögskola
- 456. Blekinge läns folkhögskola
- 457. Bollnäs folkhögskola
- 458. Bona folkhögskola
- 459. Bosöns idrottsfolkhögskola
- 460. Botkyrka folkhögskola
- 461. Braheskolan - Visingsö folkhögskola
- 462. Brunnsviks folkhögskola
- 463. Bäckedals folkhögskola
- 464. Dalarö folkhögskola
- 465. Dalkarlså folkhögskola
- 466. Dalslands folkhögskola
- 467. Edelviks folkhögskola
- 468. Eskilstuna folkhögskola
- 469. Eslövs folkhögskola
- 470. Fellingsbro folkhögskola
- 471. FiA-folkhögskolan i Angered
- 472. Finska folkhögskolan
- 473. Fornby folkhögskola
- 474. Forsa folkhögskola
- 475. Framnäs folkhögskola
- 476. Hellidens folkhögskola
- 477. Hellsjöns folkhögskola
- 478. Hjälmares folkhögskola
- 479. Håla folkhögskola
- 480. Folkhögskolan Hvilan
- 481. Hyllie Park folkhögskola
- 482. Hallands folkhögskola
- 483. Hällefors folkhögskola
- 484. Härnösands folkhögskola
- 485. Hästsportens folkhögskola
- 486. Högalids folkhögskola
- 487. Ingesund folkhögskola
- 488. Jakobsbergs folkhögskola
- 489. Jämshögs folkhögskola
- 490. Kaggeholms folkhögskola
- 491. Kalix folkhögskola

492. Karlskoga folkhögskola
493. Katrinebergs folkhögskola
494. Kjesäters folkhögskola
495. Klarälvdalens folkhögskola
496. Kristinehamns folkhögskola KPS
497. Kvarnby folkhögskola
498. Kvinnofolkhög skolan
499. Kyrkeruds folkhögskola
500. Kävesta folkhögskola
501. Lidingö folkhögskola
502. Liljeholmens folkhögskola
503. Lillsved gymnastik och idrottsfolkhögskola
504. Litorina folkhögskola
505. Ljungskile folkhögskola
506. Lunnevads folkhögskola
507. Långbro folkhögskola
508. Långholmens folkhögskola
509. Löftadalens folkhögskola
510. Malmfältens folkhögskola
511. Malmö folkhögskola
512. Malungs folkhögskola
513. Mariannelunds folkhögskola
514. Marieborgs folkhögskola
515. Markaryds folkhögskola
516. Medlefors folkhögskola
517. Mellansels folkhögskola
518. Mo Gård folkhögskola
519. Molkoms folkhögskola
520. Mora folkhögskola
521. Mullsjö folkhögskola
522. Nordens folkhögskola Biskops-Arnö
523. Nordiska folkhögskolan
524. Nordvästra Skånes folkhögskola
525. Nyköpings folkhögskola
526. Oskarshamns folkhögskola
527. Pitedalens folkhögskola
528. PRO:s folkhögskola
529. Rinkeby folkhögskola
530. Runö folkhögskola
531. Röda Korsets folkhögskola
532. S:ta Birgittas folkhögskola
533. S:ta Maria folkhögskola
534. S:t Sigfrids folkhögskola
535. Sigtunafolkhögs kola
536. Sjöviks folkhögskola
537. Skara stifts folkhögskola
538. Skarpnäcks folkhögskola
539. Skeppsholmens folkhögskola
540. Skinnskattebergs folkhögskola

Ds 2001:

541. Skurups folkhögskola
542. Solviks folkhögskola
543. Sommenbygdens folkhögskola
544. Stadsmissionens folkhögskola
545. Stensunds folkhögskola
546. Storumans folkhögskola
547. Strömbäcks folkhögskola
548. Sundbybergs folkhögskola
549. Sunderby folkhögskola
550. Sundsgårdens folkhögskola
551. Sverigefinska folkhögskolan
552. Södra Vätterbygdens folkhögskola
553. Sörängens folkhögskola
554. Tollare folkhögskola
555. Tornedalens folkhögskola
556. Tärna folkhögskola
557. Vadstena folkhögskola
558. Valjevikens folkhögskola
559. Valla folkhögskola
560. Vara folkhögskola
561. Wendelsbergs folkhögskola
562. Viebäcks folkhögskola
563. Wiks folkhögskola
564. Vimmerby folkhögskola
565. Vindelns folkhögskola
566. Viskadalens folkhögskola
567. Folkhögskolan Vårdinge By
568. Vaddö folkhögskola
569. Värnamo folkhögskola
570. Västanviks folkhögskola
571. Västerbergs folkhögskola
572. Västerhaninge folkhögskola
573. Västerås folkhögskola
574. Ålsta folkhögskola
575. Åsa folkhögskola
576. Ädelfors folkhögskola
577. Ölands folkhögskola
578. Önnestads folkhögskola
579. Örebro folkhögskola
580. Örenäs folkhögskola
581. Österlens folkhögskola
582. Östra Grevie folkhögskola

Övriga organisationer

- 583. Afrosvenskarnas riksförbund
- 584. AFS/Interkulturell utbildning
- 585. Agora
- 586. Aktiv Ungdom
- 587. Alkoholproblematikernas Riksorganisation
- 588. Allserbisk-Jugoslaviska riksförbundet i Sverige
- 589. Amnesty International
- 590. Anonyma Alkoholister (AA)
- 591. Assyriska riksförbundet i Sverige
- 592. Barnens rätt i samhället (BRIS)
- 593. Bosnisk-Hercegovinska riksförbund i Sverige
- 594. Brottsofferjourenas Riksförbund
- 595. Bygderådet i Jämtlands län
- 596. Bygderådet i Kalmar län
- 597. Bygderådet i Västerbottens län
- 598. Caritas i Sverige
- 599. Centerkvinnorna
- 600. Centerns Ungdomsförbund
- 601. Centerpartiets Riksorganisation
- 602. Centralförbundet Folk och Försvar (CFF)
- 603. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN)
- 604. Centralförbundet Jordens Vänner
- 605. Centrum för internationellt utbyte (CIU)
- 606. Chilenska riksförbundet
- 607. Dalarnas Landsbygdsforum
- 608. De Handikappades Riksförbund
- 609. Den nya välfärden
- 610. Elevorganisationen i Sverige
- 611. Eritreanska riksförbundet i Sverige
- 612. Estniska kommittén
- 613. Etiopisk-ortodoxa kyrkan
- 614. Europahuset
- 615. Europarörelsen i Sverige
- 616. Evangeliska Fosterlandsstiftelsen
- 617. Fatimaunionen
- 618. Finlandssvenskarnas riksförbund i Sverige
- 619. Finska ortodoxa församlingen
- 620. Folkets Hus Riksorganisation
- 621. Folkparkerna i Sverige
- 622. Folkpartiet Liberalerna
- 623. Folkpartiet liberalernas kvinnoförbund
- 624. Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva
- 625. Forum för frivilligt socialt arbete
- 626. Fria Moderata Studentförbundet
- 627. Friluftsförbundet

Ds 2001:

- 628. Fritidsforum
- 629. Fältbiologerna
- 630. Förbundet Djurens rätt
- 631. Förbundet Unga Forskare
- 632. Förbundet unga rörelsehindrade
- 633. Föreningen kooperativ Utveckling i Sverige (FKU)
- 634. Föreningen Norden
- 635. Förtroenderådet på Hinsebergsanstalten
- 636. Förtroenderådet på Tidaholmsanstalten
- 637. Greenpeace
- 638. Grekiska riksförbundet
- 639. Grävande Journalister
- 640. Grön Ungdom
- 641. Handikappförbundens Samarbetsorgan (HSO)
- 642. Hassela Solidaritet
- 643. HSB Riksförbund
- 644. Hushållningssällskapens förbund
- 645. Husmodersförbundet Hem och Samhälle
- 646. Hyresgästernas Riksförbund
- 647. Immigranternas centralförbund
- 648. Immigranternas riksförbund
- 649. Internationella kvinnoförbundet
- 650. Internationellt kulturutbyte
- 651. IOGT-NTO
- 652. Irakiska riksförbundet i Sverige
- 653. Iranska riksförbundet i Sverige
- 654. Islamiska Kulturcenterunionen i Sverige
- 655. Italienska riksförbundet
- 656. Japanska riksförbundet i Sverige
- 657. Judiska församlingars centralråd i Sverige
- 658. Jönköpings ungdomsråd
- 659. KFUK-KFUMs riksförbund
- 660. KLYS
- 661. Konstnärernas Riksorganisation (KRO)
- 662. Kontaktnätet
- 663. Kontaktnätet - Riksorganisation för ideella kulturföreningar
- 664. Kooperativa institutet (Koopi)
- 665. Korpen -Svenska Motionsidrottsförbundet
- 666. Kriminellas Revansch i Samhället
- 667. Kristdemokraterna
- 668. Kristdemokratiska Kvinnoförbundet
- 669. Kristdemokratiska Ungdomsförbundet
- 670. Kroatiska riksförbundet
- 671. Kurdiska riksförbundet
- 672. Kvinnoforum Xist
- 673. Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer (LSU)
- 674. Lantbrukarnas Riksförbund, LRF
- 675. Lettiska hjälpkommittén
- 676. Liberala Ungdomsförbundet

677. Lutherhjälpen
678. Länsbygderådet i Skåne (SLUG)
679. Länsbygderådet i Värmlands län, Värmlandsgruppen
680. Länsbygderådet Sjuhärad
681. Länsbygderådet U-kraft i Västmanland
682. Makedoniska riksförbundet i Sverige
683. Metodistkyrkan i Sverige
684. Miljöpartiet De Gröna
685. Moderatkvinnorna
686. Moderata Ungdomsförbundet
687. Moderaternas Riksorganisation
688. Neurologiskt Handikappades Riksförbund
689. Norrbottens bygderåd
690. Nykterhetsrörelsens scoutförbund (NSF)
691. Nätverket fackligt aktiva invandrare
692. Nätverket för folkomröstningsgrupperna
693. Ordfront
694. Peace Quest
695. Pensionärernas Riksorganisation (PRO)
696. Polska kongressen i Sverige
697. Portugisiska riksförbundet
698. Precis
699. Publicistklubben
700. Riksförbundet för Etiopier
701. Riksförbundet för sexuellt likaberättigade (RFSL)
702. Riksförbundet för Trafik- och Polioskadade (RTP)
703. Riksförbundet Hem och Skola
704. Riksförbundet Internationella Föreningar För Invandrarkvinnor
705. Riksförbundet polska föreningar i Sverige
706. Riksförbundet Ungdom för Social hälsa
707. Riksföreningen Huelen Chile
708. Romernas riksförbund
709. Ryska ortodoxa kyrkan
710. Rädda Barnen
711. Röda korset
712. SAC-Syndikalisterna
713. Sambygd - Västernorrlands bygderåd
714. Samlingslokalorganisationernas Samarbetskommitté
715. Samverkansforum för kvinnor i Sverige (SAMS)
716. Serbiska riksförbundet i Sverige
717. SIOS-Samarbetsorgan för invandrarorganisationer i Sverige
718. Slovenska riksförbundet i Sverige
719. Sociala Missionen
720. Socialdemokraterna
721. Socialdemokratiska Studentförbundet
722. Somaliska riksförbundet i Sverige
723. Spanska Riksförbundet
724. Studieförbundet Näringsliv och Samhälle
725. SVEA- Sveriges elevråd

Ds 2001:

- 726. Svenska Bandyförbundet
- 727. Svenska Baptistsamfundet
- 728. Svenska celiakiförbundet (SCUF)
- 729. Svenska flyktingrådet
- 730. Svenska FN-förbundet
- 731. Svenska Fotbollsförbundet
- 732. Svenska Freds- och skiljedomsföreningen
- 733. Svenska Friidrottsförbundet
- 734. Svenska frisksportsförbundet (SFF)
- 735. Svenska Frälsningsarmén
- 736. Svenska Gymnastikförbundet
- 737. Svenska Handbollsförbundet
- 738. Svenska Ishockeyförbundet
- 739. Svenska Jägareförbundet
- 740. Svenska Kyrkan
- 741. Svenska Missionsförbundet
- 742. Svenska Naturskyddsföreningen
- 743. Svenska Ridsportsförbundet
- 744. Svenska Samernas Riksförbund
- 745. Svenska Scoutförbundet
- 746. Svenska skidförbundet
- 747. Sverigeesternas förbund
- 748. Sverigefinska riksförbundet
- 749. Sveriges Allmänna Biblioteksförening
- 750. Sveriges Blåbandsungdom (SBU)
- 751. Sveriges Dövas Riksförbund
- 752. Sveriges Folkhögskolestuderades Förbund
- 753. Sveriges Förenade Studentkårer
- 754. Sveriges Hembygdsförbund
- 755. Sveriges Kristna Råd/Sveriges Frikyrkosamråd
- 756. Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund
- 757. Sveriges muslimska råd
- 758. Sveriges Pensionärsförbund (SPF)
- 759. Sveriges Riksidrottsförbund (RF)
- 760. Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund
- 761. Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund
- 762. Sveriges Unga Katoliker
- 763. SVEROK
- 764. Synskadades Riksförbund
- 765. Syriska riksförbundet
- 766. Tidningsutgivarna
- 767. Timbro
- 768. Turkiska riksförbundet
- 769. Ung Vänster
- 770. Unga Örnars riksförbund
- 771. Ungdom Mot Rasism
- 772. Ungdomens Nykterhetsförbund
- 773. Ungerska riksförbundet
- 774. UngSIOS

- 775. Verdandi
- 776. Vänsterpartiets Partikansli
- 777. Värnpliktsrådet
- 778. Västra Frölunda demokratigrupp
- 779. Youth for Understanding

Tillägg

- 780. Afrosvenskarnas Ungdomsförbund
- 781. Allserbisk-jugoslaviska Ungdomsorganisationen
- 782. Assyriska Ungdomsförbundet
- 783. Bygdegårdarnas Riksförbund
- 784. Demokratikontoret i Linköping
- 785. Demokratiprojektet Bergslagen
- 786. Fryshuset
- 787. Färnebo Folkhögskola
- 788. Förbundet Vi Unga
- 789. Grekiska Ungdomsförbundet
- 790. HomO
- 791. International IDEA
- 792. Iranska Ungdomskommittén
- 793. Italienska Ungdomskommittén
- 794. Karlstad Studentkår
- 795. Kurdiska Ungdomsförbundet
- 796. Lärarhögskolan i Stockholm
- 797. Lärarhögskolans studentkår i Stockholm
- 798. Nordic Romani Council` s Swedish section
- 799. Portugisiska Riksförbundets Ungdomssektion
- 800. RF Polska föreningars UK
- 801. Riksförbundet för döva, hörselskadade och språkstörda barn
- 802. SmåKom
- 803. Spanska Ungdomskommittén
- 804. Studentkåren vid JMK i Stockholm
- 805. Studentkåren vid Lärarutbildningarna vid Göteborgs universitet
- 806. Sverigefinsk Ungdom
- 807. Turkiska Ungdomarnas Riksförbund
- 808. Syrianska Ungdomsförbundet
- 809. The official Council of Swedish Jewish Communities
- 810. Umeå Studentkår
- 811. Ungdomsorganisationen i Finlandssvenskarnas Riksförbund i Sverige
- 812. Örebro Studentkår

Ungdomsråd/Ungdomsparlament

- 813. Arboga Ungdomsråd
- 814. Backa Ungdomsråd
- 815. Baltic Sea Youth Forum i Uppsala län
- 816. Barn- och ungdomsfullmäktige i Skurup
- 817. Bengtsfors Ungdomsråd

Ds 2001:

- 818. Bergs ungdomsråd
- 819. Bergsjöns Ungdomsråd
- 820. Biskopsgårdens ungdomsråd
- 821. Bodens ungdomsråd
- 822. Carlmare ungdomsråd
- 823. Dals-Eds ungdomsråd
- 824. Eskilstuna ungdomsråd
- 825. Gällivare ungdomsråd
- 826. Gävle ungdomsråd
- 827. Hagfors kommuns ungdomsråd
- 828. Heby Ungdomsråd
- 829. Hedemora ungdomsråd
- 830. Helsingborgs ungdomsforum
- 831. Hemavan/Storumans ungdomsråd
- 832. Härjedalens ungdomsråd
- 833. Härnösands ungdomsråd
- 834. IDE-gruppen, Västerås
- 835. Inflytandeprojektet, Norrköping
- 836. Jokkmokks Ungdomsråd
- 837. Järfälla ungdomsråd
- 838. Kirsebergs ungdomsråd
- 839. Kista Ungdomsråd
- 840. Klippans ungdomsråd
- 841. Kommunala ungdomsrådet i Bästad
- 842. Kortedala Ungdomsråd
- 843. Kungsörs Ungdomsråd
- 844. Lokalt ungdomsforum Bäckby/Skälby, Västerås
- 845. Lokalt ungdomsforum Borgen, Västerås
- 846. Lokalt ungdomsforum Centralen, Västerås
- 847. Lokalt ungdomsforum Hammarby/Råby, Västerås
- 848. Lokalt ungdomsforum Valby/Pettersberg, Västerås
- 849. Lokalt ungdomsforum Viksäng/Irsta, Västerås
- 850. Lokalt ungdomsforum Önsta/Gryta, Västerås
- 851. Ludvika Kommuns Ungdomsråd
- 852. Luleå ungdomsråd
- 853. Lycksele Ungdomsråd
- 854. Länsungdomsrådet i Västerbottens län
- 855. Markaryd kommuns ungdomsråd
- 856. Mölndals ungdomsråd
- 857. Nordmalings ungdomsråd
- 858. Norsjö Ungdomsråd
- 859. Nyköpings Ungdomsfullmäktige
- 860. Ockelbo ungdomsråd
- 861. Orsa Ungdomsråd
- 862. Oxie Ungdomsråd
- 863. Particeps, Eksjö
- 864. Rinkeby ungdomsråd
- 865. Robertsfors Ungdomsråd
- 866. Rosengårds ungdomsråd

867. Samlad Ungdoms Kraft, Övertärneå
868. Sjöbos ungdomsråd
869. Skellefteå ungdomsråd
870. Sorsele ungdomsråd
871. Strömsunds kommuns ungdomsråd
872. Södertäljes Ungdomsråd
873. Södra Innerstadens Ungdomsråd, Malmö
874. Tierps ungdomsråd
875. Tjörns kommunala ungdomsråd
876. Tomelilla Ungdomsråd
877. Torsby Ungdomsråd
878. Torslanda ungdomsråd
879. Tyresö Ungdomsråd
880. Umeå ungdomsråd
881. Ungdomens miljöting i Gävleborgs län
882. Ungdomsforum i Jönköping
883. Ungdomsforum, Sollentuna
884. Ungdomsfullmäktige i Bollebygd
885. Ungdomsfullmäktige i Karlstad
886. Ungdomsfullmäktige i Laholm
887. Ungdomsfullmäktige i Stenungsund
888. Ungdomsfullmäktige på Orust
889. Ungdomskällaren i Angered
890. Ungdomslobbyn i Röfors
891. Ungdomsnämnd i Göteborg
892. Ungdomsparlament 2000 i Blekinge län
893. Ungdomsparlament 2000 i Kalmar län
894. Ungdomsparlament 2000 i Örebro län
895. Ungdomsrådet Bättre tider
896. Ungdomsrådet Haparanda
897. Ungdomsrådet i Enköping
898. Ungdomsrådet i Gnosjö
899. Ungdomsrådet i Krokoms
900. Ungdomsrådet i Ljungby
901. Ungdomsrådet i Majorna
902. Ungdomsrådet i Sigtuna kommun
903. Ungdomsrådet i Skara
904. Ungdomsrådet i Sunne
905. Ungdomsrådet i Svedala kommun
906. Ungdomsrådet i Töreboda
907. Ungdomsrådet i Uddevalla
908. Ungdomsrådet i Ulricehamn
909. Ungdomsrådet i Vaggeryd
910. Ungdomsrådet i Ödeshög
911. Ungdomsrådet Tynnered
912. Ungdomssamverkansgruppen i Söderköping
913. Uppvidinge Ungdomsråd
914. Vårgårda Ungdomsråd
915. Vännäs Ungdomsråd

Ds 2001:

- 916. Västerås Centrala Elevråd
- 917. Västeråsgymnasisternas intresseorganisation
- 918. Västra Innerstaden i Malmö ungdomsråd
- 919. Växjö kommuns ungdomsråd
- 920. Åmåls ungdomsråd
- 921. Ånge ungdomsråd
- 922. Åres Ungdomsråd
- 923. Örebro Gymnasisternas Gemensamma Organisation
- 924. Östersunds ungdomsråd

Bilaga 2: Inkomna remissvar

- 001. Domstolsverket
- 002. Rikspolisstyrelsen
- 003. Brottsförebyggande rådet
- 004. Datainspektionen
- 005. Kammarkollegiet
- 006. Statskontoret
- 007. Statistiska centralbyrån
- 008. Statens kvalitets- och kompetensråd
- 009. Statens invandrarverk/Migrationsverket
- 010. SIDA
- 011. Svenska Institutet
- 013. Riksförsäkringsverket
- 014. Socialstyrelsen
- 015. Folkhälsoinstitutet
- 016. Handikappombudsmannen
- 017. Barnombudsmannen
- 018. Riksrevisionsverket
- 019. Riksskatteverket
- 020. Arbetsgivarverket
- 021. Konsumentverket
- 022. Länsstyrelsen i Uppsala län
- 023. Länsstyrelsen i Skåne län
- 024. Länsstyrelsen i Jämtlands län
- 025. Statens skolverk
- 026. Folkbildningsrådet
- 027. Högskoleverket
- 029. HSFR
- 030. Stiftelsen Institutet för framtidsstudier
- 031. Stockholms universitet
- 032. Uppsala universitet
- 033. Linköpings universitet
- 035. Lunds universitet
- 036. Göteborgs universitet
- 037. Karlstads universitet
- 038. Örebro universitet
- 039. Umeå universitet
- 040. Sametinget
- 041. Statens kulturråd
- 043. Ungdomsstyrelsen
- 044. Diskrimineringsombudsmannen
- 045. Integrationsverket
- 046. Arbetslivsinstitutet
- 047. Arbetsmarknadsstyrelsen
- 048. Arbetarskyddsstyrelsen
- 049. Jämställdhetsombudsmannen
- 050. NUTEK
- 051. Konkurrensverket

Ds 2001:

052. Glesbygdsverket
054. Naturvårdsverket
055. Boverket
057. Alingsås kommun
060. Arboga kommun
062. Arvidsjaurs kommun
063. Arvika kommun
064. Askersunds kommun
067. Bergs kommun
068. Bjurholms kommun
069. Bjuvs kommun
072. Bollnäs kommun
073. Borgholms kommun
075. Borås kommun
074. Borlänge kommun
076. Botkyrka kommun
077. Boxholms kommun
079. Bräcke kommun
083. Danderyds kommun
087. Ekerö kommun
090. Enköpings kommun
091. Eskilstuna kommun
094. Fagersta kommun
095. Falkenbergs kommun
097. Faluns kommun
099. Finspångs kommun
101. Forshaga kommun
106. Gnosjö kommun
107. Gotlands kommun
111. Gällivare kommun
112. Gävle kommun
113. Göteborgs stad
114. Götene kommun
118. Hallstahammars kommun
119. Halmstads kommun
121. Haninge kommun
125. Helsingborgs stad
126. Herrljunga kommun
127. Hjo kommun
129. Huddinge kommun
130. Hudiksvalls kommun
131. Hultsfreds kommun
132. Hylte kommun
134. Hällefors kommun
135. Härjedalens kommun
136. Härnösands kommun
145. Jönköpings kommun
147. Kalmar kommun
148. Karlsborgs kommun

149. Karlshamns kommun
151. Karlskrona kommun
152. Karlstads kommun
153. Katrineholms kommun
155. Kinda kommun
156. Kiruna kommun
159. Kristianstads kommun
160. Kristinehamns kommun
163. Kungsbacka kommun
168. Laholms kommun
169. Landskrona kommun
171. Lekebergs kommun
178. Lindesbergs kommun
179. Linköpings kommun
181. Ljusdals kommun
183. Lomma kommun
186. Lunds kommun
187. Lycksele kommun
189. Malmö stad
193. Marks kommun
194. Markaryds kommun
195. Melleruds kommun
197. Mora kommun
198. Motala kommun
200. Munkedals kommun
205. Nacka kommun
209. Nordmalings kommun
210. Norrköpings kommun
211. Norrtälje kommun
212. Norsjö kommun
215. Nyköpings kommun
216. Nynäshamns kommun
217. Nässjö kommun
219. Olofströms kommun
221. Orusts kommun
223. Oskarshamns kommun
226. Pajala kommun
233. Rättviks kommun
235. Salems kommun
237. Sigtuna kommun
238. Simrishamns kommun
240. Skara kommun
241. Skellefteå kommun
244. Skövde kommun
247. Sollentuna kommun
250. Sotenäs kommun
251. Staffanstorps kommun
252. Stenungsunds kommun
253. Stockholms stad

Ds 2001:

- 255. Storumans kommun
- 256. Strängnäs kommun
- 257. Strömstads kommun
- 258. Strömsunds kommun
- 260. Sundsvalls kommun
- 262. Surahammars kommun
- 264. Svedala kommun
- 265. Svenljunga kommun
- 269. Söderhamns kommun
- 270. Söderköpings kommun
- 271. Södertälje kommun
- 272. Sölvesborgs kommun
- 278. Tingsryds kommun
- 282. Torsås kommun
- 283. Tranemo kommun
- 284. Tranås kommun
- 285. Trelleborgs kommun
- 286. Trollhättans kommun
- 287. Trosa kommun
- 289. Täby kommun
- 290. Töreboda kommun
- 292. Ulricehamns kommun
- 293. Umeå kommun
- 294. Upplands-Bro kommun
- 296. Uppsala kommun
- 297. Uppvidinge kommun
- 300. Valdemarsviks kommun
- 307. Vetlanda kommun
- 308. Vilhelmina kommun
- 311. Vingåkers kommun
- 314. Vännäs kommun
- 316. Värnamo kommun
- 317. Västerviks kommun
- 318. Västerås kommun
- 319. Växjö kommun
- 322. Åmåls kommun
- 323. Ånge kommun
- 324. Åre kommun
- 329. Älmhults kommun
- 334. Öckerö kommun
- 336. Örebro kommun
- 338. Örnsköldsviks kommun
- 339. Östersunds kommun
- 340. Österåkers kommun
- 341. Östhammars kommun
- 345. Stockholms län landsting
- 346. Uppsala läns landsting
- 347. Sörmlands läns landsting
- 348. Östergötlands läns landsting

349. Jönköpings läns landsting
350. Kronobergs läns landsting
351. Kalmar läns landsting
353. Skåne läns landsting/Region Skåne
354. Hallands läns landsting
355. Västra Götalands läns landsting
356. Värmlands läns landsting
357. Örebro läns landsting
358. Västmanland läns landsting
361. Västernorrlands läns landsting
362. Jämtlands läns landsting
363. Västerbottens läns landsting
364. Norrbottens läns landsting
365. Försäkringskassaförbundet
366. Landsorganisationen i Sverige
367. Landstingsförbundet
368. Svenska Kommunförbundet (se Lf)
369. Svenska Arbetsgivareföreningen
370. Sveriges Akademikers Centralorganisation
372. Sveriges Industriförbund
373. Tjänstemännens Centralorganisation
385. Svenska Kommunalarbetarförbundet
388. Svenska Metallindustriarbetarförbundet
393. SEKO - facket för service och kommunikation
404. Svenska Journalistförbundet
409. Svenska folkhögskolans lärarförbund
417. DIK-förbundet
423. Lärarnas Riksförbund
428. Skolledarna
439. Arbetarnas Bildningsförbund (ABF)
441. Frikyrkliga studieförbundet (FS)
442. KFUK-KFUM:s studieförbund
443. Studieförbundet
445. Studieförbundet Vuxenskolan
446. Svenska Idrottsrörelsens Studieförbund (SISU)
447. Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS)
450. Alma folkhögskola
471. FiA- folkhögskolan i Angered
476. Hellidens folkhögskola
478. Hjälmares folkhögskola
482. Hallands folkhögskola
484. Härnösands folkhögskola
506. Lunnevads folkhögskola
517. Mellansjö folkhögskola
522. Nordens folkhögskola Biskops-Arnö
525. Nyköpings folkhögskola
535. Sigtuna folkhögskola
542. Solviks folkhögskola
547. Strömbäcks folkhögskola

Ds 2001:

- 550. Sundsgårdens folkhögskola
- 573. Västerås folkhögskola
- 579. Örebro folkhögskola
- 599. Centerkvinnorna
- 600. Centerns Ungdomsförbund
- 601. Centerpartiets Riksorganisation
- 604. Centralförbundet Jordens Vänner
- 608. De Handikappades Riksförbund
- 620. Folkets Hus Riksorganisation
- 621. Folkparkerna i Sverige
- 622. Folkpartiet Liberalerna
- 624. Folkrorelserådet Hela Sverige ska leva
- 628. Fritidsforum
- 634. Föreningen Norden
- 636. Förtroenderådet på Tidaholmsanstalten
- 640. Grön Ungdom
- 641. Handikappförbundens Samarbetsorgan (HSO)
- 645. Husmodersförbundet Hem och Samhälle
- 646. Hyresgästernas Riksförbund
- 649. Internationella kvinnoförbundet
- 651. IOGT-NTO+ juniorer
- 668. Kristdemokratiska Kvinnoförbundet
- 673. Landsrådet Sveriges Ungdomsorganisationer LSU
- 674. Lantbrukarnas Riksförbund, LRF
- 678. Länsbyggerådet i Skåne (SLUG)
- 684. Miljöpartiet De Gröna
- 686. Moderata Ungdomsförbundet
- 687. Moderaternas Riksorganisation
- 692. Nätverket för folkomröstningsgrupperna
- 694. Peace Quest
- 695. Pensionärernas Riksorganisation (PRO)
- 702. Riksförbundet för Trafik- och Polioskadade (RTP)
- 710. Rädda Barnen
- 711. Röda korset
- 714. Samlingslokallorganisationernas Samarbetskommitté
- 721. Socialdemokratiska Studentförbundet
- 724. Studieförbundet Näringsliv och Samhälle
- 727. Svenska Baptistsamfundet
- 739. Svenska Jägareförbundet
- 740. Svenska Kyrkan
- 741. Svenska Missionsförbundet/sociala missionen
- 744. Svenska Samernas Riksförbund
- 745. Svenska Scoutförbundet
- 749. Sveriges Allmänna Biblioteksörening
- 751. Sveriges Dövas Riksförbund
- 753. Sveriges Förenade Studentkårer
- 754. Sveriges Hembygdsförbund
- 755. Sveriges Kristna Råd/Sveriges Frikyrkosamråd
- 756. Sveriges Kristna Socialdemokraters Förbund

758. Sveriges Pensionärsförbund (SPF)
759. Sveriges Riksidrottsförbund (RF)
760. Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbund
764. Synskadades Riksförbund
766. Tidningsutgivarna
770. Unga Örnars riksförbund
772. Ungdomens Nykterhetsförbund
775. Verdandi
776. Vänsterpartiets Partikansli
783. Bydegårdarnas Riksförbund
787. Färnebo Folkhögskola
790. HomO
802. SmåKom/Bergslagsgruppen
825. Gällivare ungdomsråd
864. Rinkeby ungdomsråd
924. Östersunds ungdomsråd
925. SPI-Landskrona
926. Malin Petersson
927. Gunnar Dagermark
928. Biblioteket i Rinkebys Vänner
929. Arne Magnusson
930. Sven Winnell
931. Socialdemokraterna i Umeå
932. RSMH Carpe Diem
933. Patrik Engelau
934. Kommunals trafiksektion
935. Stadsmissionen i Stockholm
936. Folkpartiet Skärholmen
937. Centerpartiets kommunkrets i Sala
939. Kurt Lundberg
940. Göteborgsregionens kommunalförbund
941. Socialdemokraterna i Jönköpings län
942. Socialdemokraterna i Borås
943. Socialdemokraterna i Malmö
944. Socialdemokraterna i Dalarna
945. Rådet för folkbildningsforskning
946. Moderata ungdomsförbundet i Norra Älvsborg
947. Bohusläns Socialdemokratiska Partidistrikt
948. Nybro Centeravdelning
949. Socialdemokraterna i Dalarna
950. Rådet för lokal utveckling i Stockholm
951. Nils E Åkeson
952. Vallentuna Södra Soc.dem. Förening
953. Socialdemokratiska demokraticirkeln i Nacka
954. Tullen-Bytorps soc.dem föreningen i Borås
955. EU-kritiska rådet
956. Socialdemokraterna i Stockholm
957. Harry Ferngren
958. Bygg din framtid

Ds 2001:

959. Riksorganisationen för kvinnojourer
960. Barbro Westerholm
961. Demokratigruppen, Njudungs Gymn. Vetlanda
962. Centerpartiets i Umeå ungdoms- och demokratigrupp
963. Nationellt Resurscentrum för kvinnor
964. Ljungskileortens intresseförening
965. Lars Ljungberg
966. Jörgen Skogh
967. Folkrörelsearkivet för Uppsala län
968. Stockholms läns Bildningsförbund
969. Stockholms universitets studentkår
970. Älvdalens socialdemokratiska arbetarekommun
971. Socialdemokraterna i Västerbotten
972. Socialdemokraterna i Kiruna
973. Handikappföreningarnas Samarbetsorgan Östergötland
974. Stefan Eriksson
975. Folkkampanjen ut ur EU
976. Centerpartiets kommunkrets i Uddevalla
977. Westander Publicitet & Påverkan
978. Gunnar Lidfeldt
979. Föreningen Bibliotek i samhället
980. Kommunal Sörmlands fackligt/politiska grupp
981. Störvretens socialdemokratiska förening
982. Centerpartiet i Ale
983. Centerpartiet i Arboga
984. Vänsterpartiet Västmanland
985. Göran Bodén
986. Fackliga EU-kritiker
987. Sveriges Advokatsamfund
988. Centerpartiet Västmanland
989. Internationellt kvinnocentrum
990. Kooperativa förbundet
991. Thorsten Laxvik
992. Folkbildningsförbundet
993. Olle Ljungbeck
994. Ungdomarnas demokratikommission
995. Centerpartiet i Jämtland
996. Orsa byaråd
997. Föreningen för Länsbyte c/o Hildebrand
998. Lennart Lundqvist
999. Synpunkter till Demokratitorget
1000. Föreningen Sveriges Länsbibliotekarier
1001. Internationella Juristkommissionen
1002. Peter Månsson
1003. Handikappförbundens Samarbetsorganisation i Östergötland